

GEORGIO militatione divina Archiepiscopo Vixpontan.
Sacro sanctae Romanae Ecclesiae Tituli Sanctae Petri & Marcelli
in Praesbyterio Cardinali Reverendissimo ac venerabilissimo
Servitius Tolentanus. S. P. D.

OGITANTI mihi sapientissimo Reverendissimo patre
& dominico volumine de regimine principum Egidii
Romani ordinis factum habentem. S. uicti Augustini
per summas vigiliis lucubrari opus de hinc possem
occurrit semper in Reverendissimo dominico patre & ordinis
Ipsi ordinis generali oratione Amplicius Consolatorum totum
Reverendissimo est: summe de seipso atque faciemus & penitentiis
procedunt. Non tamem occurrat. Materiam id in istis ex
pat. Et enim a tenentis inter principes educitur & ad hanc ul
gratiam magno cu honore ducitur: & homini in seipso
dicitur. Allobus iustitiae Rex armis & religione potes polleat
gloriam conatit. Et in quod nunc opinionem auctorem de p
meritis Cardinalibus in seipso praedictis de consilio clarum
quo alii homini Christiano esse videtur. Licet non aliam no
bis nunc est: ipsi. Non enim in explorat
re dicitur dominum in seipso in explorat
ritus in hac & maior. Et in seipso in explorat
bos praes. Ex eo quod nunc in seipso in explorat
ber & magis nunc in seipso in explorat
dus prope negotia aliquid in seipso in explorat
in quo motus philosophi & per seipso in explorat
hinc in seipso in explorat
milia oblectamentis legibus fore dicitur ad hanc per
itaque in seipso in explorat
niam cum volens in seipso in explorat
nos de dicitur in seipso in explorat.

**Egidius de regimi
ne principum.**

GEORGIO miseratione diuina Archiepiscopo Vlixpōneſi.
Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ Tituli Sanctoꝝ Petri & Marcelli.
ni Preſbytero Cardinali Reuerēdiſſimo ac benemerito. Oliuerius
Seruius Tolentinas. S. P. D.

OGITANTI mihi ſæpenumero Reuerēdiſſime pater
& domine: cui uolumen de regimine principū Egidii
Romani ordinis fratrum heremitarum Sancti Auguſtini:
per ſummas uigilias lucubratum opus dedicare poſſem
occurrit ſemper tua Reuerendiſſima dominatio: quæ & ordini &
ipſius ordinis generali priori Ambroſio Coriolano: qui totus tibi
deditiſſimus eſt: ſumme deſert atq; fauet: amore & beniuolentia
proſequitur. Non immerito occurris. Materia id inſtantiſſime exi-
git. Eſ enim a teneris annis inter principes educatus & ad hanc uſ-
q; ætatem magno cum honore diuerſatus: & bonitati tuæ atq; pru-
dentia Alſonſus luſitaniæ Rex armis & religione potēs pollēſq;
plurimum contulit. Et tua quoq; uirtus opinionem auxit: unde p
meritis Cardinalatus inſigni præditus: fide & conſilio clarus: ma-
gno uſui nomini Chriſtiano eſſe uideris. Igitur non alienum no-
bis uiſum eſt: ipſum opus laboribus noſtris impreſum tuæ Reue-
rendiſſimæ dominationi dedicatum iri. Non quod mihi exploratum
minus ſit: hæc & maiora calles: cum in naturalibus tum in morali-
bus præſtas. Ex eo quidem: ut maior auctoritas noſtro operi acce-
det & magnis uiris maxime æſtimabitur: quod cum a publicis aſſi-
duis prope negociis aliquid ſucceſſiui temporis nãciferis: Leges
in quo moralis philoſophiæ pars: quod minime ignoras: depræ-
henditur: quodq; quidē certe & opere & titulo dominatiōis tuæ
utilitati oblectamentoq; legētib; fore cōfidimus: & ad bene bea-
teq; uiuendum non parum mortalibus prodeſſe. Vale & me ſer-
uulum cum uolueris (uolueris enim tua humanitate ſemper) inter
tuos deditiſſimum annumerabis.

- I**ncipiūt capitula primæ partis primi libri de regimine regum & principum in qua tractat ubi est ponenda fœlicitas & i quo reges & p̄icipes debeāt suam fœlicitatem ponere.
- Quis sit modus procedendi in regimine regū & principum. cap.i.
- Quis sit ordo dicendorum. cap.ii.
- Quanta sit utilitas in dicendis. cap.iii.
- Quod sunt modi uiuēdi & quomodo i eis fœlicitas habet esse. cap.iiii.
- Quod maxime expedit regiæ maiestati suam finem & suā fœlicitatem cognoscere. cap.v.
- Quod nō decet regiam maiestatem suam fœlicitatem ponere in uoluptatibus. cap.vi.
- Quod non decet regiam maiestatem fœlicitatē ponere diuitiis. cap.vii.
- Quod non decet regiam maiestatem suam fœlicitatem ponere in honoribus. cap.viii.
- Quod non decet regiam maiestatem suam fœlicitatem ponere in gloria & in fama. cap.ix.
- Quod non decet regiam maiestatem ponere suam fœlicitatem in ciuili potentia. cap.x.
- Quod nō decet regiam maiestatem suam fœlicitatem ponere in robore corporali uel in pulchritudine uel in aliis bonis corporis. cap.xi.
- Quod in amore dei & in actu prudentiæ est ponenda fœlicitas. cap.xii.
- Quantum sit præmium regis bene regentis populum sibi commissum. cap.xiii.
- I**ncipiūt capitula secūdx partis primi libri de regimine regum & principum in qua tractat quas uirtutes debeāt habere reges & principes.
- Quomodo diuiduntur potentæ animæ & in quibus potentiis habent esse uirtutes. cap.i.
- Quomodo distinguūtur uirtutes & quomodo esse habent in intellectu & appetitu. cap.ii.
- Quot sunt uirtutes morales & quomodo earū numerus est sumendus. cap.iii.
- Quod bonarum dispositionum quædam sunt uirtutes quædam supra uirtutes quædam sunt ancillates uirtutibus & quædam præparatiōes ad uirtutem. cap.iiii.
- Quod uirtutum quædam sunt p̄cipales & cardinales: quædam uero annexæ. cap.v.
- Quomodo diuersimode notificari potest quid est prudentia. cap.vi.
- Quid decet reges & p̄icipes eē prudētes. cap.vii.
- Quod & quæ oporteat habere regem si debeat esse prudens. cap.viii.
- Quomō reges & principes possunt seip̄os prudentes facere. cap.ix.
- Quod sūt modi iustitiæ & circa quæ iustitia habet esse & quomodo ab aliis uirtutibus est distincta. cap.x.
- Quid absq̄ iustitia nequeūt regna sustineri. ca.xi.
- Quod maxime decet reges esse iustos & in suo regno iustitiam obseruare. cap.xii.
- Quid ē fortitudo & circa quæ habet esse & quō possumus facere nos ipsos fortes. cap.xiii.
- Quid sit temperantia & circa quæ habet esse & quæ sunt species eius & quomodo nos ipsos possumus facere temperatos. cap.xiiii.
- Quod sunt species fortitudinis & secundum quam fortitudinem decet reges p̄icipes esse fortes. cap.xv.
- Quod exprobabilius est esse intemperatum q̄ timidum & q̄ maxime decet reges & p̄icipes temperatos esse. cap.xvi.
- Quid est liberalitas & circa q̄ habet esse & quō possumus nos ipsos facere liberales. cap.xvii.
- Quod reges & principes impossibile est esse p̄digos & q̄ maxie detestabile ē eos esse auaros & q̄ potissime decet eos liberales eē. ca.xviii.
- Quid est magnificentia & circa quæ habet esse & quomodo possumus nos ipsos magnificos facere. cap.xix.
- Quæ sūt proprietates magnifici & q̄ proprietates illas reges & p̄icipes habere debēt. cap.xx.
- Quod maxime destabile est reges & principes eē paruificos & quod decet eos magnificos facere. cap.xxi.
- Quid est magnanimitas & circa quæ habet eē & quomodo possumus nos ipsos magnanimos facere. cap.xxii.
- Quæ sunt proprietates magnanimi & q̄ decet reges & principes magnanimos eē. cap.xxiii.
- Quomodo reges & principes debent esse amatores honoris & qualis est uirtus illa quæ dicitur honoris amatiua. cap.xxiiii.
- Quod humilitas dici debet honoris amatiua & q̄ omnis magnanimus ē humilis. cap.xxv.
- Quid est humilitas & circa q̄ habet esse & q̄ decet reges & principes eē humiles. cap.xxvi.
- Quid est mansuetudo & circa quæ habet esse & quod decet reges & principes esse mansuetos. cap.xxvii.
- Quid est amicabilitas & circa quæ habet esse & quod decet reges & principes esse amicabiles. cap.xxviii.
- Quid ē ueritas & circa quæ habet esse & q̄ decet reges & principes esse ueraces. cap.xxix.
- Quid est iocūditas & circa q̄ hēt eē & quō decet reges & principes esse iocundos. cap.xxx.
- Quod maxime decet reges & p̄icipes omnes uirtutes habere & quod si una careant nullam habent. cap.xxxi.
- Quod diuersi sunt gradus bonorum & malorum & in quo gradu reges & principes esse decet. cap.xxxii.
- quod sunt gradus uirtutum & cuiusmodi uirtutes hīc deceat reges & principes. cap.xxxiii.
- quod bonarum dispositionum quædam sunt uirtutes quædam supra uirtutes quædam annexæ uirtutibus quædam uero disponentes ad uirtutem. cap.xxxiiii.
- I**ncipiunt capitula tertiæ partis primi libri de regimine regum & principum. In qua tractat quas passiones reges & p̄icipes debeāt sequi. quod sunt passiones animæ & quomodo accipiendus est earum numerus. cap.i.

quæ prædictarum passionū sunt priores & q̄ po-
steriores & quæ ordinē habēt ad inuicē cap.ii.
quomodo decet reges & principes se habere ad
odiū & ad amorem. cap.iii.
quomodo & quæ debeant reges & principes de-
siderare & abhominari. cap.iiii.
quomodo reges & principes se habere debeant
circa spem & desperationem. cap.v.
quomodo decet reges & principes se habere cir-
ca audaciam & timorem. cap.vi.
quō differt ira ab odio & quō reges & principes
se hñe debeāt ad irā & eius oppositū. cap.vii.
quomodo reges & principes se habere debeant
circa delectationes & tristitias. cap.viii.
quod harum passionum quædā sunt magis pri-
cipales quædam minus. cap.ix.
quō passioēs aliæ ad passioēs alias reducūt. ca. x.
quæ prædictarum passionum sunt laudabiles &
quæ uituperabiles & quomodo reges & prin-
cipes ad illas debeant se habere. cap.xi.
Incipiūt capitula quartæ partis primi libri de
regimine regum & principū in qua tractat quī
sūt mores iuuenū & senū & eorū q̄ sunt ī statu.
quot sūt mores iuuenū laudabiles & quō reges
& principes ad mores illos debeāt se hñe. cap.i.
quot mores iuuenū sūt uitupabiles: & quō r̄ges
& principes ad hmōi mores deānt se hñe. cap.ii.
quod mores senū sūt uitupabiles & quomō re-
ges & principes uitare debeāt hos mores. ca.iii.
quod mores senū sunt laudabiles & q̄ sunt mo-
res eorū qui sunt ī statu & qualiter reges & pri-
cipes ad hmōi mores debeāt se habere. ca.iiii.
quod sunt mores nobiliū & quō reges & princi-
pes se habere debent ad illos mores. cap.v.
quot sunt mores diuitū & qualiter reges & princi-
pes se debent habere ad illos mores. cap.vi.
quod sunt mores potētū & quō ad mores illos
reges & principes debeant se habere. cap.vii.
Incipiūt capitula priæ ptis secūdi libri de re-
gimine regū & principū in qua tractat quo regi-
mīe reges & principes debeāt suas cōiuges īgerē
quod naturale est hōi uiuere ī societate & q̄ hoc
decet reges principes diligēter aduertere. cap.i.
quomō se habeat cōmunitas domus ad cōita-
tes alias & quomodo huiusmodi communi-
tas sit necessaria in humana uita. cap.ii.
quō cōitas dom⁹ ē aliquo mō cōitas priæ & q̄ est
cōitas naturalis & q̄ reges & principes & uniuersaliter
oēs ciues hoc ignorare nō debēt. ca.iii.
qualis sit cōmunitas domus eo q̄ oportet do-
mos ex pluribus constare personis. cap.iiii.
quod oportet in domo saltem duas communi-
tates esse & q̄ oportet eam constare saltem ex
tribus generibus personarum. cap.v.
quod ī domo p̄fecta oportet eē tres cōitates q̄tu-
or ḡna p̄sonarū & tria regimina & q̄ oportet
hūc scdm̄ lib̄rē diuidere ī tres partes. cap.vi.
quod hō est naturaliter aīal cōiugale & q̄ nolēt
res nubere non uiuunt ut homines sed uel sunt
bestiæ uel sunt dii. cap.vii.

quō oēs ciues & maxie reges & principes debent
suis coniugibus īdiuisibiliter adhererē. cap.viii.
quod omnes ciues & maxime reges & principes
una sola uxore debent esse contenti. cap.ix.
quod coniuges oīum ciuiū & maxie regum &
principū uno uiro debent esse cōtēte. cap.x.
quod decet omnes ciues & maxie reges & prin-
cipes non ducere coniuges sibi nimia consan-
guinitate coniunctas. cap.xi.
quō r̄ges et principes et uniuersaliter oēs ciues de-
ceat uxores accipe ornatas exteriorib⁹ bōis. ca.xii.
quod decet oēs ciues & maxie reges & principes
q̄rere ī suis cōiugib⁹ nō solum bona exteriora
sed et interiora tā corporis q̄ animæ. cap.xiii.
quod omnes ciues & maxime reges & principes
non decet suas uxores regere eodem regimine
quo regendi sunt filii. cap.xiiii.
quod omnes ciues & maxime reges & principes
non decet suas coniuges regere eodē regimīe
quo regendi sunt serui. cap.xv.
quod detestabile est in omnibus ciuib⁹ & ma-
xime in regibus & principibus in ætate nimis
iuuenili uti copula coniugali. cap.xvi.
quod tempore frigidus quo flāt uenti boreales
magis est dandum operā procreationi filiorū
quā tēpore calido quo flāt australes. cap.xvii.
quod ī mulieribus quædā sunt laudabilia q̄dā
uero uituperabilia. cap.xviii.
quo regimine oēs ciues & maxime reges & prin-
cipes debeāt suas cōiuges regere. cap.xix.
qualiter oēs ciues & maxie reges & principes ad
suas coniuges debeant se habere. cap.xx.
quomodo fœminæ coniugate circa ornatum
corporis debeant se habere. cap.xxi.
quod non decet reges & principes & uniuersaliter
ter omnes ciues erga suas coniuges nimis eē
zelotipes. cap.xxii.
quales sit cōsiliū mulierū & q̄ eorū cōsilio non est
utendū simpliciter sed in casu. cap.xxiii.
quod nō decet reges & principes & uniuersaliter
omnes ciues propriis cōiugibus sua aperire se-
creta. cap.xxiiii.
Incipiunt capitula secundæ partis secūdi li-
bri de regimine regum & principum in qua tra-
tur quomodo parētes circa proprios filios cu-
ram de eis habeant. cap.i.
quomodo decet omnes parētes circa proprios
filios esse sollicitos. cap.ii.
quod maxime decet reges & principes sollicita-
ri circa regimen filiorū. cap.iii.
quod regimen paternale sumit originē ex amo-
re & q̄ non eodem regimine debent regi & fi-
lii quo regendi sunt serui. cap.iiii.
quod amor qui esse debet inter patrem & filiū
sufficienter inducat patres debere filios regere
& filios debere patrib⁹ obedire. cap.v.
quod decet omnes ciues & maxie reges & prin-
cipes sic sollicitari circa regimen filiorum ut ab
ipsa infantia instruuntur in fide. cap.vi.
quod decet omnes ciues & maxie reges & prin-

- cipes sic sollicitari erga filios ut ab ipsa infantia bonis moribus imbuantur. cap.vi.
- Quod filii nobilium & maxime regum & principum ab ipsa infantia sunt tradendi litteralibus disciplinis. ca.vii.
- Quas scientias addiscere debent filii nobilium & maxime filii regum & principum. ca.viii.
- qualis debeat esse magister q̄ filiis nobiliū & maxime regū & principū ē p̄ponendus. ca.ix.
- qualiter circa loquelam circa uisum & auditum instruendi sunt iuuenes. ca.x.
- quot modis peccatur circa cibum & qualiter se debeant habere iuuenes circa ipsum. ca.xi.
- qualiter instruēdi sūt pueri ut se hēant circa potū & circa uenerea & circa coniugia trahēda. ca. xii.
- qualiter iuuenes se habere debeant in ludis inuestibus & inuestitu. ca.xiii.
- quod in ætate iuuenili maxime cauenda sit praua societas. ca.xiiii.
- qualis cura gerenda sit de pueris a principio natiuitatis usq; ad .vii. annos. ca.xv.
- qualis cura habenda est de filiis a .vii. anno usq; ad quartum decimum. ca.xvi.
- qualis cura habenda sit de filiis ab anno. xiiii. & deinceps. ca.xvii.
- quod non oēs ciues æqualiter exercitandi sunt ad corporalia exercitia & labores. cap. xviii.
- qđ filia ciuiū & maxie nobiliū regū & principū a discursu & euagatione sūt cohibēda. ca.xix.
- quod uniuersaliter omnes ciues & multo magis nobiles & reges & principes debent sollicitari erga filias ne uelint uiuere ociose. ca.xx.
- quod decet reges & principes et uniuersaliter oēs ciues sollicitari erga filias ut sint modo debito taciturne. ca.xxii.
- Incipiunt capitula tertiæ partis secundi libri de regimine regum et principum in qua tractatur quo regimie a regibus & principibus regēdi sunt ministri & familia cætera.
- quod ad gubernationem domus spectat nō solum determinare de seruis sed etiā de his quæ suppleant indigētiā corporale & q̄ hec duæ materiæ sunt annexæ. ca.i.
- quō distinguenda sunt organa gubernationis domus & qualiter ad inuicem operant. ca.ii.
- qualia ædificia debent habere reges & principes & uniuersaliter omnes ciues quantum ad operis industriam & aeris temperamentum. ca.iii.
- qualia debēt eē ædificia quātū ad salubritatem aquarū & quantū ad ordinē uniuersi. ca.iiii.
- quod possessio ē hoī quodāmodo naturalis & ad renūciatē possessionib; quodāmodo nō uiuūt ut hoīes sed sunt hoībus meliores. ca.v.
- quod utile est in uita pollitica quēlibet propriis gaudere possessionibus. ca.vi.
- quō est utendum exterioribus bonis uel reb; & quis modus uiuendi sit licitus. ca.vii.
- qđ ciues & multo magis reges et principes non debent infinitas possessiones appetere. ca.viii.
- quot sunt species commutationum et quæ sunt necessitas inuenire denarios. ca.ix.
- quot sūt species pecuniatiuæ et quæ illarum est laudabilis et quæ uituperabilis. ca.x.
- quod usura est simpliciter detestabilis et q̄ eam decet reges et principes prohibere. ca.xi.
- quod diuersi modi sunt lucrandi pecuniam et q̄ aliqui illorum modorū sunt regibus et principibus congruentes. ca.xii.
- quod aliqui naturaliter sunt serui et q̄ expedit aliquibus alii esse subiectos. ca.xiii.
- qđ p̄ter seruitutē naturalē q̄ ē q̄si seruitus simpliciter ē dat̄ seruitutē legalē et positiuū. ca.xiiii.
- quod p̄ter seruitutem et ministracionem naturalem et legalem est dare ministracionē ad ductam et dilectiuam. ca.xv.
- quod in domib; regum et principum sunt ipsis ministris officia committenda. ca.xvi.
- quō a regibus et principibus prouidēda sunt indumenta ministris. ca.xvii.
- quid est curialitas et q̄ decet ministros regū et principum curiales esse. ca.xviii.
- quō reges et principes erga suos ministros debeant se habere. ca.xix.
- quod in mensis regum et principum et uniuersaliter nobilium tam recumbentes q̄ ministrātes non decet in eloquiis abundare. ca.xx.
- Incipiunt capitula primæ partis libri de regimine regū et principū in qua tractat̄ p̄pter qđ bonū iuēta fuit cōitas dom; ciuitatis et regni.
- qđ cōitas ciuitatis est aliquō p̄cipalissima & est alicuius boni gratia constituta. cap.i.
- quot & q̄ bōa hoīes cōsequūt de cōstitutiōe cōitatis polliticæ quæ ciuitas nūcupat. cap.ii.
- qđ hō naturaliter ē aīal ciuile nō obstāte q̄ cōtingit aliquos nō ciuiler uiuere. cap.iii.
- quibus rationibus probari potest ciuitatem esse quid naturale & hominem naturaliter esse animal polliticum & ciuile. cap.iiii.
- quod p̄ter communitatem ciuitatis utile fuit in uita humana esse cōitatem regni. cap.v.
- qđ diuersi sūt mōi gnatiōis regni & ciuitatis & q̄ oportet hūc tertiū librū in quo determinat̄ de hōi regimine diuidere in plures ptes. cap.vi.
- quō socrates & plato dixerūt ciuitatē eē ordinatā & qđ senserūt de ciuili regimie. cap.vii.
- qđ nō oportet ciuitatē maximā unitatē & cōformitatē hēe ut socrates & plato statuerūt. cap.viii.
- quod non expedit ciuitati omnia sic esse cōmunia ut socrates ordinauit: & quod reges & principes hoc decet cognoscere. cap.ix.
- quæ mala consequuntur si in ciuitate uxores & filii ponantur esse communes. cap.x.
- quomodo expediat ciuitati possessiones esse proprias & quomodo communes. cap.xi.
- quod reges & principes non debent sic disporre ciuitatem q̄ mulieres ordinentur ad operabellica ut socrates statuebat. cap.xii.
- qđ reges & principes nō sic debēt dispōeē ciuitatē ut sēp idē in eisdē magistratib; p̄ponat. cap.xiii.
- quod non sic ordināda est ciuitas sicut socrates

- statuebat. ca. xiiii.
- Quomodo positio socratis circa regimen ciuitatis trahi possit ad bonum intellectum. ca. xv.
- Quod philosophus Felleas statuit ciuitatē ordinandam esse. ca. xvi.
- Quod non oportet possessiones esse æquatas: ut Felleas statuebat. ca. xvii.
- Quod principalis intentio legislatoris debet esse circa repressionem concupiscentiarū & non circa æqualitatem possessionum ut Felleas ordinauit. cap. xviii.
- Qualis fuit pollicia ypodonii et quid ypodoni us statuit circa regimen ciuitatis. ca. xix.
- Quæ & quot sunt reprehensibilia in his quæ statuit ypodoni? circa gubernationē ciuiū. ca. xx.
- Incipiunt capitula secundæ partis tertii libri de regimine regum & principum in qua tractatur quomodo regēda est ciuitas aut regnū tempore pacis.
- Quo regēda sit ciuitas tpe pacis et quæ et quot consideranda sunt in tali regimine. ca. i.
- Quot sunt species principatium & qui illorum sunt boni & qui mali. ca. ii.
- quod meli⁹ est ciuitatē & regnū regi uno q̄ pluribus & q̄ regnū est optimus principat⁹. ca. iii.
- quibus rationibus oñdi potest q̄ appareat melius esse ciuitatem aut puinciam regi pluribus q̄ uno & quō solui possunt rationes illæ. ca. iiii.
- quod melius est regimē regni & principatus ire per hereditatem & successionem filiorum quā per electionem aliquam. ca. v.
- quæ sunt in quibus rex alios debet excedere & quomodo rex differat a tyranno. ca. vi.
- quod tyrannides est pessimus principatus & q̄ summe debent cauere reges & principes ne eorum dñium in tyrannidem conuertat. ca. vii.
- quod est officium regis & qualiter rex se habere debeat in regimine ciuitatis & regni. ca. viii.
- quæ sunt illa quæ dēt opari uerus rex & quō se hīc debeat & q̄ simulat facere se tyrānus. ca. ix.
- quæ & quod sunt cautelæ quibus tyrannus nititur se in suo dominio præseruare. ca. x.
- quot sunt illa ad quæ reducuntur cautelæ tyrannicæ et q̄ reges cauere debent ne efficiantur tyranni: quia opera regia sunt optima: tyrannicæ uero pessima. cap. xi.
- quod detestabile est regiam maiestātē declinare in tyrannidem & quicquid corruptionis est in aliis peruersis principibus totum in tyrannidem congregatur. ca. xii.
- quod summe expedit regibus & principibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizent quia multis de causis contingit subditos insidiari tyrannis. ca. xiii.
- quod maxime rex cauere debet ne efficiatur tyrannus eo q̄ pluribus modis corrumpatur tyrannides q̄ regius principatus. ca. xiiii.
- quæ sunt consiliabilia. ca. xv.
- quæ sūt q̄ saluāt dñiū regiū et q̄ oporteat regē facere ut se in suo p̄cipatu cōseruet. ca. xvi.
- quæ sunt consiliabilia & circa quæ oportet consiliabilia adhibere. ca. xvii.
- quid ē cōsiliū & q̄liter cōsilia sūt fiēda. ca. xviii.
- quales consiliarios assumere deceat regiam maiestatem. ca. xix.
- quot oportet scire consiliarios & circa quot cōsilia adhibenda. ca. xx.
- quod q̄tū possibile ē sūt oīa legib⁹ d̄termināda & q̄ pauciora p̄nt arbitrio iudicū cōmittēda. c. xxi.
- Qualiter est in iuditiopcedēdū & q̄ sermones passionales sunt corā iudicephibēdi. ca. xxii.
- quæ & quot oporteat iudices habere ut contingat eos debite iudicare. ca. xxiii.
- quæ & quot oporteat considerare iudices ut indulgeant humanis & ut sint clementes potius q̄ crudeles. ca. xxiiii.
- quod diuersa sunt genera legum & diuersi sunt modi iustitiæ & q̄ in ius naturale & positium cætera alia reducuntur. ca. xxv.
- quomodo ius gentium & ius animalium a iure naturali habet esse distinctum. ca. xxvi.
- qualiter debet esse lex humana & q̄ condere tales leges sit utile regno & ciuitati. ca. xxvii.
- quod nō cui⁹ licet ē ferre & q̄ leges uim obligādi hēant oportet eas pmulgatas eē. ca. xxviii.
- quot & quæ opa continere debent leges quæ a regibus & principibus sunt cōdende. ca. xxix.
- qualiter melius regit ciuitas aut regnū utrū melius regat optimo rege q̄ optiā lege. ca. xxx.
- quod præter legē humanā & naturalē oportuit dare legē euangelicam & diuinam. ca. xxxi.
- quod quātum possibile est sunt leges patriæ obseruande & q̄ cauendū est assuescere aut inuare siue immutare leges. ca. xxxii.
- quid ē ciuitas & qd ē regnū & q̄le oportet esse populū existētē i regno & ciuitate. ca. xxxiii.
- quod tūc est optima ciuitas & optimum regnū & optimus populus quando est in multis personis mediis constitutus. ca. xxxiiii.
- quod expedit populo cū magna reuerentiā obedire legibus & cum summa diligētia leges regias obseruare. ca. xxxv.
- qualiter se debent hēre ciues & uniuersaliter habitatores regni ne reges prouocentur ad iracūdiam contra ipsos. ca. xxxvi.
- quomodo reges & principes debeant se habere ut amentur a populo & quomodo ut timeantur & q̄ licet utrunq̄ sit necessarium tamē plus debent appetere amari q̄ timeri. ca. xxxvii.
- Incipiūt capitula tertiæ partis tertii libri de regimine regum & p̄cipum in qua tractatur quō regenda sit ciuitas aut regnum tempore bellī.
- quid est militia & ad quid est instituta & q̄ oīs bellica operatio sub militia continetur. ca. i.
- quæ sunt regiones ille in quibus meliores sunt bellatores & ex quibus artibus eligēdi sunt homines bellicosi. ca. ii.
- In qua ætate assuescendi sunt iuuenes ad opa bellica et ex quibus signis cognoscere possimus homines bellicosos. ca. iii.

- Quæ & quot habere debent homines bellicosi
ut bene pugnēt & ut eos strenue bellare con-
tingat. ca. iiii.
- Qui sunt meliores bellatores an urbāi & nobi-
les uel agricolæ & rurales. ca. v.
- Quod in ope bellico nimiū ualet exercitatio ar-
morū & q̄ ad icedēdū gradati & passim & ad
cursū & saltū exercitādi sūt bellatores. ca. vi.
- Quod non sufficit ad incedendum serio & gra-
datim & passim ad cursum & saltum exercita-
bellātes: sed sunt plura alia ad quæ exercitandi
sunt homines bellicosi. ca. vii.
- Quod utile est in exercitu facerē fossas & cōstrue-
re castra & aliter castra sunt cōstruenda & quæ
sunt attēdēda in constructiōe castroꝝ. ca. viii.
- Quæ & quot sunt considerata in bello si debe-
at publica pugna committi. ca. ix.
- Quod utile est in bello ferre uexilla & cōstitue-
re duces & præpositos & quales esse debeant q̄
in exercitu uexilla portant & qui equitib⁹ & pe-
ditibus præponuntur. ca. x.
- Quibus cautelis debet uti dux belli ne suus exer-
citus ledatur in uia. ca. xi.
- Qualiter ordinandæ sunt acies si debeamus cō-
tra hostes uel cōtra aduersarios dimicari. ca. xii.
- Quod deridendi sunt in bello omnes percu-
tientes cesim & q̄ elegibilis est percutere pun-
ctim. ca. xiii.
- Quod & quæ sunt illa quæ hostes potentiores
reddunt & quot modis & qualiter debemus
hostes inuadere. ca. xiiii.
- Quomodo homines bellatores stare debeant
si debent hostes percutere & quomodo debe-
ant eos circundare & quomodo debeant de-
clinare a pugna si non sit bonum pugnam cō-
mittere. ca. xv.
- Quot genera bellorum & quot modis deuin-
cendæ sunt munitiones & urbanitates & quo-
tpe melius ē obsidere ciuitates & castra. ca. xvi.
- Quomodo debent munitiones obsideri & quo-
modo periculosius impugnari possunt muni-
tiones obsessæ. ca. xvii.
- Quæ & quot sunt genera machinarum eicien-
tium lapides per quæ impugnari possunt mu-
nitiones obsessæ & deuinci possunt ciuitates
& castra. ca. xviii.
- Quomodo per ædificia impulsa ad muros ciui-
tatis uel castri impugnari possunt munitiones
obsessæ. ca. xix.
- Qualiter ædificanda sunt castra & ciuitates ne
per pugnam ab obsidentibus faciliter deuin-
centur. ca. xx.
- Quomodo muniēdæ sunt ciuitates & castra &
uniuersaliter omnes munitiones & ab obsiden-
tibus difficiliter capiuntur. ca. xxi.
- Quomodo resistendum est impugnationi factæ
per cuniculos & qualiter machinis lapidariis
& aliis ædificiis obsessi deant obuiare. ca. xxii.
- Qualiter construēda est nauis & qualiter com-
mitrendum nauale bellum & ad quæ bella sin-
gula ordinantur. ca. xxiii.

¶ Expliciūt capitula siue Rubricæ huius operis.

Egidii Romani ordinis fratrum Heremitarū
sancti Augustini de regimine Principum Liber
Primus Felicititer Incipit.

PROOEMIUM

PX regia ac sanctissima p̄sa-
pia oriundo suo domino
speciali. Domino philippo
primo genito & heredi p̄-
clarissimi uiri domini phi-
lippi dei gratia illustrissi-
mi regis Francorum. Suus
deuotus frater Egidius ro-

manus ordinis fratrum heremitarū sancti Au-
gustini cū recommendatione seipsum & ad oīa
famulatū. ¶ Clamat polliticoꝝ sententia oēs
principatus non eē æq̄līter diuturnos nec æqua-
li peryodo singula regimina mensurari. Sed ali-
qua sūt annualia: aliqua ad uitā: Aliqua uero p̄
hereditatē & successiōē in filiis quæ quodam
modo perpetua iudicant. Cū igit nullū uiolen-
tū constet esse perpetuū ferre oīa naturalia p̄te-
stent. Qui in se & in suis posterioribus filiis su-
um principatū p̄petuari desiderat: sūmo opere
studere debet ut sit suū regimē naturale. Nunq̄
autē naturalis quis rector efficit: si passione aut
uolūtate cupiat principari. Sed si custos iusti exi-
stens absq̄ ratione ex lege nihil statuat imperan-
dū: nā ut testat̄ philosophus sicut est naturaliter
seruus qui pollens uiribus deficit intellectu: sic
uigens mētis industria & regitiua prudentia na-
turaliter dominat̄. Quare si uestra generositas
gloriosa ire amicabiliter requisit ut de erudi-
tione principū siue de regimine regū quendā li-
brū cōponerē. Quatenus gubernatione regni
secūdū rationē & legē diligentius circumspecta
polleretis regimine naturali ut apparet ad liqui-
dum non instinctu humano sed potius diuino
huiusmodi petitio postulat̄. Videt̄ enim deus
oipotens in cuius femore scribitur dominus do-
minātū & rex regū uestre domus sanctissimæ
curam gerere specialē. Cū uestra pudicam ac ue-
nerabilē infantia inclinauit ut sequens suorū pa-
trū ac prædecessorum uestigia in quibus per am-
plius & p̄fectius uiget & uiguit zelus fidei & re-
ligio christiana nō passione & uolūtate sed lege
& intellectu regulas regni iustissimas cupiat p̄-
seruare. Hac igit requisitione laudabili & hone-
sta q̄ mihi reputo in præceptū necnon & suffra-
gante bono gētis qd̄ ē diuinius & cōmuniſq̄
bonū aliquod singulare irrecusabiliter inclina-
tus auxiliante altissimo irrecusabiliter delectabi-
liter opus aggrediar: ut uestra reuerenda nobi-
litas requisit.

¶ Quis modus p̄cedendi sit in regimine prin-
cipum.

Capitulum primum.

Portet latitudo sermonis in una q̄-
q̄ re sit secūdū exigētia illius rei: &
non magis neq̄ minus ut uult ph̄s.
vii. metha. Si ergo de regimine prin-
cipū siue regū intendimus artē & notitiā trade-

re ut non fiāt ulteriores sermones q̄ p̄sens opus
requirat primo uidēdū est quis sit modus proce-
dendi in hac arte. Sciēdū ergo q̄ in toto mora-
li negotio modus p̄cedendi secūdū ph̄m est
figuralis & grossus. Oportet. n. in talibus typo
& figuraliter per transire quia gesta moralia cō-
pletæ sub narratione non cadunt. Possumus aut̄
triplici uia uenari: q̄ modū p̄cedendi in hac sci-
entia oportet esse figuralē & grossum. Prima uia
sumit̄ ex parte materie circa q̄ uersat̄ hmōi ars.
Secūda ex pte finis qui intendit̄ in hac arte: Ter-
tia ex parte auditoris qui erudiendus est p̄ talē
artē. ¶ Prima uia sic patet cū. n. doctrina de re-
gimine p̄cipū sit de actibus hūanis & cōp̄rahē-
dat̄ sub morali negotio: quia materia moralis
(ut dictū ē) non patit̄ p̄scrutatiōē subtilē. Sed
ē de negotiis singularibus q̄ ut declarari habet.
ii. ethi. p̄pter sui uariabilitatē magnam incertitu-
dinē habent quia ergo sic est ipsa acta singularia
quæ sūt materia huius operis ostendūt inceden-
dū esse figuraliter & typo: hanc aut̄ rōnē uidet̄
rangere ph̄s primo ethicoꝝ. Cū ait q̄ dicit̄ suf-
ficiēter de morali negotio si manifestatio fiat se-
cūdū subiectā materiā. Vñ subdit q̄ disciplina-
riue in tantū certitudinē ingrere ē secūdū unū-
quodq̄ genus inquantū nature rei recipitur uide-
tur. n. natura rei moralis oīno esse opposita ne-
gocio mathematico. Nā demonstrationes ma-
thematicæ sunt certæ in primo gradu certitudi-
nis ut ait cōmenta. ii. metha. rōnes uero mora-
les sunt sup̄ficiales & grossæ. Geometræ igit̄ est
nō p̄suadere sed demonstrare. Rethoris uero &
pollitici non ē demonstrare sed p̄suadere p̄pter
qd̄. i. ethi. scribit̄ q̄ p̄ximū ē uel par peccatū est
mathematicū p̄suadentē acceptare & rethoricū
demōstrationes expetere. ¶ Secūda uia sumit̄
ex parte finis q̄ intendit̄ in hac arte: nā ut scribit̄.
ii. ethi. opus morale suscipimus non cōtēplatio-
nis gr̄a neq̄ ut sciamus sed ut boni fiamus: finis
ergo intentus in hac scia nō ē sui negotii cogni-
tio sed opus nec est ueritas sed bonū: cū ergo rō-
nes subtiles magis illuminent intellectū: sup̄fici-
ales uero & grossæ magis moueant & inflāment
affectū in scientiis speculatiuis sp̄aliter. P̄cipua-
liter querit̄ illūinatio intellectus p̄cedendū est
demonstratiue & subtiliter: sed in negotio mo-
rali ubi q̄rit̄ rectitudo uoluntatis & ut boni fia-
mus p̄cedendum ē p̄suasiue & figuraliter: un̄. i.
ethi. scribit̄ morale negociū amabile esse si de
talibus & talibus dñtes & de his quæ sunt ut fre-
quentius grosse & figuraliter ueritatem oñdet̄.
¶ Tertia uia sumit̄ ex parte auditoris q̄ erudien-
dus est in hac arte: nā licet intitulatus si hic liber
de eruditiōe p̄cipū tot⁹ tñ populus erudiendus
ē p̄ ip̄m quis. n. nō qlibet possit esse rex uel prin-
ceps: quilibet tñ summo opere studere debet
ut talis sit q̄ dignus sit regere & principari qd̄
esse non potest nisi sciantur & obseruentur q̄ in
hoc opere sunt dicenda: totus ergo populus au-
ditor: quodammodo est huius artis sed pauci

sunt uigētes acumine intellectus pp qd dicitur. iii. reth. q̄ q̄to maiorē populū remonior est intellectus auditor ergo moralis negotii est simplex & grossus ut oñdit. i. reth. Cū igitur totus popul⁹ sub iilia comprehendere nō possit incedēdū ē in morali negotio figuratiter & grosse. Immo quia scdm phūm in politicis q̄ oportet dñm scire p̄cipere hęc oportet subditū scire facere: si per hūc librū instruunt principes quō debeāt se h̄re & q̄liter debeāt suis subditis ip̄erare: oportet doctrinā hanc extēdere se usq; ad populū ut sciat qualiter debeat suis principibus obedire & quia hoc fieri non pōt ut tactū est nisi p̄ rōnes superficiales & sensibiles oportet modum p̄cedēdi in hoc opere esse grossum & figuralem. **Quis sit ordo dicendorum.** **Cap. iiii.** Vm oīs doctrina & oīs disciplina ex p̄xistenti sit cognitione ut di. ii. posteriorog bene se h̄r narrare ordinē dicēdo: ut de ip̄is q̄dam p̄cognitio habeatur. Hac aut̄ p̄cognitione p̄habita intellectus dicēdo: facilius capiet. Sciendū ergo hūc totalē librū in tēdimus in tres partiales libros diuidere. In quō rū primo oñdet quō maiestas regia & p̄ conserquēs quō quilibet hō seipm̄ regere debeat. In secūdo uero manifestabit quō debeat suā familiā gubernare. In tertio aut̄ declarabit quō p̄esse debeat ciuitati & regno. Primo ergo libro de serui et ethica siue monastica. Secundo yconomica. Tertio politica. **Est ergo hic ordo rationalis & naturalis.** Rationalis qdē qm̄ ea quæ sunt ad alterū sumū originem ex his q̄ sunt ad nos ipsos: unde. ix. ethi. scribitur q̄ amabilia q̄ sūt ad amicos uident̄ uenisse ex his q̄ sūt ad seipm̄. Ille enim amicus esse uidet̄ qui sic se h̄r ad amicum cui amicitur ut ad seipm̄. q̄ ergo dictum est de amicitate ueritatē h̄r de ipsa industria regiatua qui enim industris esse uult ut alios neget debet industris esse ut seipm̄ gubernet: quare rationale est ut prius determinetur de regimine sui q̄ de regimie familiæ siue regni. **Est n. hic ordo non solum rationalis sed etiam naturalis.** Natura enim semper ex imperfecto ad perfectum procedit: ut prius est quis naturaliter imperfectus & puer q̄ perfectus & uir. In ip̄is etiam speculabilibus ordine naturali semper ex imperfecto ad perfectum p̄cedimus ut prius quis h̄at sciam & cognitionē imperfectam & postea habeat eam perfectiorem & sic dando se speculationi continue in sciam p̄ficitur: donec secundum modū sibi possibilē habeat perfectam notitiam: q̄ ergo se undū naturalē ordinē dictum est de speculabilibus ueritatē habeat de ip̄is operabilibus. Nam sicut in speculabilibus cognitio imperfecta naturaliter p̄cedit perfectam: sic in operabilibus perfectam industriam p̄cedit astucia imperfecta: cum ergo non requiratur tāta industria ad regēdum seipm̄ quāta requiritur in gubernatione familiæ nec requiratur tanta prudentia in regimine familiæ quanta in gubernatione ciuitatis & regni: ordine naturali decet regiam maiestate. Primo scire seipm̄ regere. Secūdo scire suā familiam gubernare. Tertio scire regere regnū & ciuitatē. **In primo aut̄ libro in quo ageſ de regimine sui: sunt quattuor declaradana: nam primo ostendetur in quo regia maiestas debeat suum finem & suam foelicitatem ponere. Secūdo quas uirtutes debeat habere. Tertio quas passiones debeat sequi. Quarto quos mores debeat imitari: nā cū bene uiuere & bene regere seipm̄ esse nō possit nisi quis se det bonis actibus & bonis operibus regulatis ordine rōnis uolens tractare de regimine sui oportet ip̄m notitiam tradere de oibus his q̄ diuersificant mores & actiones. Inde est ergo q̄ uult phūs. ii. ethi. proficuū eē morali negotio scrutari ea quæ sūt circa operationes quō faciendum sit eas. **Operationes aut̄ nostræ ex. iiii. quantū ad p̄sens spectat uidetur oriri & diuersificari uidelicet ex finibus. h̄itibus: passionibus & moribus: nam cū finis sit operationū nostrarum principiū secūdū quod quis sibi alium & alium finem p̄stituit alia & alia operatur. Ad sciendum ergo quæ operari debemus maxime proficuū esse uidetur quē finem nobis p̄stituere debeamus. Rursus quia ut dicitur. ii. ethi. signū generati habitus est declarationē & tristitiam fieri in opere. Secūdū qd̄ alios & alios habitus habemus in aliis & aliis actibus delectamur. Tertio diuersificantur actiones & operationes non solum ex finibus uel ex habitibus: sed etiam ex passionibus. nam aliter & aliter passionati aliter & aliter operatur. Videmus q̄ quia timor & desperatio non sunt eadem passio cum spectimētes & desperātes de uictoria turpiter agunt: & dimittunt aciem & fugiunt de bello: sperantes aut̄ se uincere inuadunt bellantes & aggrediuntur hostes: q̄ ergo dictum est de spe & timore intelligendum est de aliis passionibus: singulæ affectiones & passiones aliquam inclinationē in nobis efficiūt ut alia & alia opa faciamus. **Quarto et ipsi mores opera diuersificare uidentur nā habentes mores senū aliter operantur q̄ habentes mores iuuenū. Senes. n. ut suo loco ostenditur sunt naturaliter increduli & auari: iuuenes ergo sunt liberales naturaliter & creditiui. Videntur aut̄ hęc. iiii. habere aliq̄ analogiam ad inuicē: nam ex aliis & aliis motibus habent esse aliæ & aliæ passiones ex aliis & aliis passionibus conſurgunt alii & alii habitus. Ex aliis & aliis habitibus p̄stituūtur alii & alii fines. Sicut. n. diuersi sunt mores iuuenū & senū sic aliæ affectiones & passiones sunt in utriq;: & sicut bonorū & malorū sunt diuersæ affectiones sic diuersi sunt h̄itus uitorū. Rursus ex aliis & aliis h̄itibus p̄stitimus nobis alios & alios fines: nā ut dicitur. iii. eth. q̄/ lis unusquisq; est talis finis uidetur sibi in intento uidetur q̄ totus finis & magna foelicitas sit uti uenereis. Sicut etiam habentes alios habitus inclinantur ut finem sibi p̄stituāt conformē suo h̄itui. In primo ergo libro de omnibus his******

quatuor tractabimus uidelicet de fine siue de sceleritate principum: de eorum uirtutibus & de ipsorum passionibus & moribus. Primo tamen dicemus de ipso fine siue de ipsa sceleritate quia finis agendorum est principalis principum quod aliqd alioque.

¶ Quanta sit utilitas in dicendis. Cap. iii.

Voniam ut dictum est opus istud suscepimus gratia eruditionis principum: cum nunquam quis plene erudiatur nisi sit beniuolus docilis & attentus. Postquam in primo capitulo reddidimus regiam maiestatem beniuolam ostendendo quod dicenda sunt nos esse faciliter tractaturos: & in secundo reddidimus eam docilem narrando ordinem dicendorum restat ut in hoc capitulo tertio reddamus eam attentam declarando quanta sit utilitas dicendorum. Nam quia cetero homines audiunt sermonem perscrutatum ut plurimum auditores sunt beniuoli preferentibus sermones faciles superficiales quod si in aliis scientiis hoc est corruptio appetitus. In morali tamen negotio ubi modus rei requirit traditionem figuralem & grossam non est corruptio appetitus: sed magis est ordo rectus & debitus. In huiusmodi ergo arte ex facilitate tradendi redditur auditor beniuolus: ex ordine dicendorum redditur docilis: nam quis maxime efficitur docilis. id est abilis ad capiendum doctrinam si ei dicenda quodam ordine & serio proponantur: ex utilitate autem dicendorum redditur auditor attentus: nam quilibet attente audit si sperat se utilia auditurum. Ex dicendis autem si recte cognoscantur & debite obseruentur consequitur maiestas regia quantum ad presens spectat iiii. quod quilibet maxime amare & desiderare debet. Primo enim lucrabitur maxima bona. Secundo lucrabitur seipsum. Tertio alios. Quarto consequitur ut habeat ipsum dominum & sceleritatem eternam. Distinguuntur quidem uno modo ipsa bona: quaedam sunt bona minima quaedam media: quaedam maxima. Minima sunt bona exteriora. Media sunt bona interiora quod possunt esse comia bonis & malis huiusmodi sunt industria metis ingenium naturale: potentia animae: his enim bonis etiam ipsi mali participat. Bona uero maxima sunt bona interiora quod mali participare non possunt cuiusmodi sunt uirtutes quibus secundum sanctos & secundum philosophos nemo male utitur: dicitur enim primo reth. quod solae uirtutes sunt quibus non contingit male uti. ¶ Alio modo distinguuntur bona ut patet per philosophum tam in magnis moralibus quod et in ethi. quia quaedam sunt delectabilia quaedam utilia quaedam honesta. Bona autem honesta sunt bona per excellentiam: nam in his bonis secundum ipsum includantur bona delectabilia & utilia. Bona enim si honesta sint habent in se magnam delectationem & includunt utilitatem utilium bonorum: cum ergo in hoc libro intendatur quomodo regia maiestas fiat uirtuosa & quomodo eos quos habet regere iducat ad honestatem & uirtutem: maxima est utilitas in dicendis quia eis obseruatis habebuntur bona ma-

xima & honesta. ¶ Secundo est maxima utilitas in dicendis quia ex eis non solum quis lucrabitur maxima bona: sed etiam lucrabitur seipsum. Est enim morale negotium: ut pluries tractum est ut boni siamus: bonus autem uidetur seipsum habet: malus autem seipso caret: sic enim imaginari debemus quia sicut in ciuitate & in regno plures ordinantur ad unum ducem & ad unum regem sic in uno & eodem homine potentiae quod sunt rationales per participationem ordinantur ad intellectum qui est rationalis per essentiam: sicut ergo rex non dicitur habere regnum nec dux dicitur habere ciuitatem: si in regno uel ciuitate sunt aliqui qui non obediunt regi uel duci: sic homo aliquis singularis dicitur non habere se ipsum si appetitus dissentiat rationi & si rationale per participationem non obediat rationali per essentiam. homo enim secundum philosophum. ix. ethi. maxime est intellectus & ratio: quando ergo ratio non dominatur his quod sunt in homine homo non dominatur sibi ipsi nec regit seipsum nec proprie seipsum habet immo unum uult ratione & aliter agit passione tractus & inclinatus quare si malus homo non habet seipsum sed bonus per hoc negotium quod est ut boni siamus homo seipsum lucratur. ¶ Tertio lucratur alios nam ex hoc quod aliquis recte regit seipsum dignus est ut efficiatur rector & dominus aliorum. Nam uigens prudentia & aliis uirtutibus moralibus de quibus in hoc libro tractabitur dignus est principari quod si in hac careat dato quod per ciuilem potentiam principem magis tamen est dignus subici quod principari: & magis est naturaliter seruus quod dominus. ¶ Quarto obseruatis his quorum in hoc libro trademus notitiam consequemur ut habeamus dominum ipsum & sceleritatem eternam. Est enim deus ipse essentia unitatis quia est maxime unus & bonitatis quia est maxime bonus: quanto ergo quis appropinquat plus ad unitatem & bonitatem tanto est conformior primo principio & perfectius habet ipsum deus: mali autem homines minime sunt uniti totum enim regnum eorum est dispersum. Regnum enim cuiuslibet hominis est ex eo quod potentia animae regunt per rationem & intellectum: quando igitur aliud dicitur ratio: aliud sequitur appetitus quod contingit in hominibus animam peruersam: tunc ergo homo non est unitus sed in seipso non habet discretionem propter quod difformis est a primo principio. Sed politis quia consequitur regulam rationis & consequitur bonam simpliciter non bona secundum sensum in seipsis habent unitatem & bonitatem propter quod conformantur primo principio & in seipsis ipsum deum habere dicunt. Tanta igitur est utilitas in dicendis quod eis obseruatis lucrabimur maxima bona nos ipsos & et alios habebimus ipsum deum & propter consequens sceleritatem eternam. Verum quia ea quoque trademus notitiam absque diuina gratia obseruari non potest: decet quolibet hominem & maxime regiam ma-

iestatē īplorare diuinā gratiam: nam quāto ma
iestas regia in loco altiori consistit tanto magis
indiget diuina gratia ut possit uirtutū opa exer
cere: & sibi subditos ualere īducere ad uirtutem.

Quot sunt modi uiuēdi & quomodo in eis
fœlicitas habet esse. Cap. iiii.

Remissis quibusdā pambulis necessa
riis ad ppositū quia respectu sequētis
opis ex facilitate modi tradēdi reddi
mus regiā maiestātē beniuolā ex ordine dicen
do: reddimus eam docilē ex utilitate repta in
eis reddimus ipsam attētā. Restat dicere seria
tim q̄ in hoc ope sunt dicēda: ueḡ quia finis est
principiū agibilū principalis q̄ aliqd̄ alioḡ ut
dicebat supra iō a fine & fœlicitate inchoādum
est. **C**ū ergo scdm̄ diuersos modos uiuēdi di
uersi diuersimode sibi finē p̄stituant narrādi sūt
modi uiuēdi: & oñdendū est quō in eis fœlici
tas est ponēda. Distinxerūt āt philosophi ut pa
tet ex .i. ethi. triplicē uitā uidelicet uoluptuosam
polliticā contēplatiuā. uidebāt .n. hoīem eē me
diū inter supiora & inferiora: est aut̄ hō naturali
ter medius inter bruta q̄bus est supior & substā
tias sepatas quas cōi noīe uocamus angelos q̄b̄
ē inferior. Tripliciter igit̄ poterit cōsiderari hō:
primo ut cōicat cū brutis. secūdo ut est aliqd̄
in se. tertio ut p̄cipat cū angelis siue cū substā
tiis sepatis. Secūdū has tres cōsideratiōes sūpt̄
sunt a phis̄ p̄dict̄ tres uit̄s: noluerunt .n. q̄ hoī
ut cōicat cū brutis competit uita uoluptuosa ut
ē aliquid ī seipso uita pollitica: sed ut p̄cipat cū
substātiis sepatis competit ei uita contēplatiua:
Quilibet ergo uel uiuit ut bestia: uel uiuit ut hō:
uel uiuit ut angelus. nā scdm̄ uitā uoluptuosam
uiuit ut bestia: scdm̄ ciuile uiuit ut hō: scdm̄ con
templatiuā uiuit ut angelus. Distinxerunt ergo
has tres uitas siue hos tres modos uiuendi nō tñ
posuerunt nisi duplicē fœlicitatē: nā in uita uolu
ptuosa negauerūt esse fœlicitatē q̄d̄ & theolo
gi negant: posuerūt enī fœlicitatē polliticā &
contēplatiuā: ut dicat̄ q̄s fœlix pollitice qñ ē fœ
lix ut hō hñdo in se prudentiā q̄ ē recta rō agibi
liū: dicat̄ fœlix contēplatiue qñ ē supra hoīem &
qñ est fœlix nō solū ut hō sed ut est in eo ad ali
qd̄ diuinū & aliqd̄ melius hoīe p̄fectū igit̄ ī agi
bilibus uocabant fœlicē pollitice: sed p̄fectū in
speculabilibus uocabāt fœlicē contēplatiue & ap
pellabāt ip̄m nō hoīem sed hoīe meliorē: nam
agere & cōicare in actionibus cū aliis competit
hoī ut homo est: sed speculati & cognoscere uē
ritatē competit ei ut est in eo intellectus specula
tius qui est aliquid diuinū & scdm̄ quē cōicam̄
cū deo & cū substātiis sepatis: uñ ex .i. polli. pa
tet & quilibet uel est homo uel est hoīe peior &
tūc est bestia: uel est hoīe melior & tunc est quid
diuinum & semi deus: si autem ē homo quia hō
ut ubi probat̄ est naturaliter alias sociale ciuile
& polliticum sequit̄ q̄ regat̄ secundum pruden
tiam & uiuat uita pollitica si autem est bestia &
hoīe peior tunc non regit̄ ratione & prudentia:

sed passione & uiuit uita uoluptuosa: sed si sit di
uinus & hoīe melior tunc speculat̄ per sapientiā
& uiuit uita contemplatiua: tanta est ergo diffe
rentia inter prudentē in agibilibus & perfectum
in speculabilibus quāta est inter uiuentē uita hu
mana & pollitica & uiuentē uita cōtemplatiua
& angelica. Dediti enim operabilibus propter
diuersitatē negocioḡ emergentium turbant̄ er
ga plurimas: & ut plurimum isti sentiūt passiōes
carnis dediti uero speculabilibus quodammo
do ab his passionibus sunt abstracti & quia uiue
re in carne & non scdm̄ carnē est magis angeli
cum q̄ humanū: fœlicē uita contemplatiua no
luerunt phī appellare fœlicem pollitice & ut ho
minem sed ut cōicat cū substantiis sepatis. Sapi
entes igit̄ & uiri speculatiui sunt maxie honorā
di q̄ sūt supra hoīem collocati. Sic ergo de mo
dis uiuendi & de fœlicitatibus repts in ipsis phī
distinxerūt non tñ ad plenum & p̄ omnem mo
dum potuere attingere ueritatem: nā licet uere
differēt q̄ in uita uoluptuosa non est q̄renda fœ
licitas: ut infra clarius oñdet̄. De uita uero polli
tica q̄ theologi uocāt uitam actiuā & de uita cō
templatiua non usq̄ quaq̄ uera senserunt: credi
derūt enim q̄ ex puris naturalibus absq̄ alio au
xilio gratiæ posset quis omnia peccata uitare &
perfectā uiuere secūdo uita actiuam uel contē
platiuam q̄d̄ falsum est: nam ut supra tangebāt
oībus uolentibus uiuere recte necessaria est regi
bus & rectoribus alioḡ. Posuerunt etiam uitam
contēplatiuam esse in pura speculatione q̄d̄ est
falsum: nunq̄ enī quis in tali uita p̄ficitor nisi sit
in eo amor dei siue dilectio caritatis. In his ergo
non bene senserunt q̄ aut̄ uitam contēplatiuam
dixerunt esse potiorem q̄ uitā polliticā & actiuā
a theologis & a ueritate catholica non discor
dāt. **H**is pactis dicamus q̄ decet regiam maie
statem hos modos uiuendi cognoscere & uitā
uoluptuosam fugere ne sit hoīe peior: nā tales ut
dicit̄ .i. ethi. sunt uitā pecudum eligentes: uitam
aut̄ actiuā & cōtemplatiuā in se habere debet ut
p̄ uitam actiuā uacet aliis magnifica faciendo si
bi subditos recte regendo p̄ uitam contēplatiuā
uacet sibi p̄ īternam deuotionem & dei dilectio
nem in dei amore p̄ficiendo. Non .n. uitā contē
platiuam ponimus in pura speculatione ut phī
sentiebant: uñ si in speculatiōe diuinoḡ uita cō
tēplatiua consistit hoc est prout ex talis specula
tione intendit̄ īterna deuotio & diuinus amor:
hanc aut̄ internā deuotionē tanto magis decet
hēre reges & principes q̄to apud tribunal sum
mi iudicis reddituri sunt de pluribus rationem.

Quod maxime expedit regiā maiestati suā
finem & suā fœlicitatem agnoscere. Cap. v.

St autem diligenter notandū q̄ sicut
e materia p̄ debitas transmutiones cō
sequit̄ suam perfectionem & formā sic
homo p̄ rectas & debitas opationes consequit̄ su
am p̄fectionē & fœlicitatē: cū ergo nunq̄ conti
gat̄ recte agere ut requirit consecutio finis ignora

ro ipso fine expedit uolenti consequi suū finem
 uel suam foelicitatē habere p̄ cognitionē ipsius.
 Possumus autē dicere qđ ad p̄ns spectat duplici
 uia uenari possumus qđ expedit regi suū finē co-
 gnoscere. Prima est in q̄tū p̄ sua opera coopatur
 ut sit finis consecutus. Secūda uero in quantum
 aliqđ directius. Prima uia sic patet nam ad hoc
 qđ aliquis p̄ suam operationem finem consequatur
 tria requiruntur. Primo qđ agat bene. Secūdo
 qđ ex electione. Tertio qđ agat delectabiliter.
 Si enim non ageret bene sed male non consequeretur
 finem sed contrarium finis: nam finis ut dicitur
 ii. phisi. non solū dicit quid ultimū sed etiā
 quid optimū: propter qđ. ii. metha. innuit philo-
 sophus qđ finis & bonū idem: & qui tollit finem
 tollit omne bonū: quare si male agentes digni
 sūt ut mala consequant qđ malū contrariat bo-
 no & p̄ consequēs contrariat fini: male agentes
 scđm qđ hmōi digni sunt ut non consequantur
 finē sed contrariū finis. Immo non solum male
 agens non consequitur finē: sed potētes bñ agere
 nisi bene agant non debetur eis corona nec de-
 betur eis finis uel foelicitas. uñ. i. ethi. ait qđ in oli-
 piadibus. i. in illis bellis & agonibus non coronantur
 fortissimi: sed agonizantes: qui enim fortissimi
 sunt supra potētes agonizare. attamen si non actu
 agonizāt non debet eis corona: oportet igitur actu
 bene agere ut per opera nostra mereamur consequi
 finem uel foelicitatem. ¶ Secūdo requiritur qđ ex
 electione agamus: nam qui casu uel fortuitu bene
 agat ex hoc non est laudandus nec debet ei ex hoc
 finis uel foelicitas: nam qđ ex electione non sunt
 non sūt uoluntaria. Ex uoluntariis autem ut patet
 p̄ philosophum. iii. ethi. non laudamur nec uti-
 peramur. uñ in eodem. iii. dicitur qđ nullus est
 beatus nisi uolens: sed qđ non agimus ex electione
 non agimus. uolentes ergo p̄ se loquendo ex
 talibus operibus scđm qđ huiusmodi sūt non
 consequimur beatitudinem & foelicitatem. Immo
 cum ex operibus uirtuosis foelicitatem cōsequamur:
 quia uirtus est habitus electus immediate consistēs:
 ut dicitur. ii. ethi. oportet operationes p̄ quas
 finem consequimur ex electioe p̄cedere. ¶ Tertio
 agere oportet delectabiliter: nā quanto quis in
 aliquo opere magis delectat tanto magis uoluntarie
 ex habitu efficit opus illud. uñ philosophus. ii. ethi.
 uult qđ non sufficit agere bona: sed bene nec
 sufficit opari iusta sed iuste. contigit enim
 aliquos prauos facere aliquam de genere bonorū
 tñ quia non faciunt ea bene & delectabiliter
 non oportet p̄ huiusmodi opa eos consequi finē
 uel foelicitatē. Cū ergo ista tria contingunt
 qđ agamus bona ex electioe & delectabiliter
 maxime contingit nos sic finē consequi. hęc autē
 maxime contingūt cognito fine. Expedit ergo ut
 finē consequamur finē p̄ cognoscere. Sic. n. imagi-
 nari debemus qđ sicut ē in causis efficiētibus: qđ
 agētia scđa mouēt in uirtute agētis primi sic fi-
 nes secundarii mouēt in uirtute finis ultimi: pp̄ qđ

sicut si non eēt agens primū nullū agens ageret
 sic si nō eēt finis ultimus: & si nō apphēderemus
 aliquid ut bonū ultimātū qđ uolūtātē moueret
 nullū aliud bonū uolūtātē mouere posset. quicquid
 n. uult uolūtās uult ī ordine ad aliquid qđ
 uult finaliter & ultimate: nō apphēnsio ergo ali-
 quo sub rōne finis non contingit nos bñ agere:
 qđ hoc posito cessat ois humana actio: ut ergo
 agamus oportet nobis p̄stituere aliquē finē: sed
 ut bñ agam⁹ oportet nobis p̄stituere finē bonū
 & debitū: quia ex fine opa nra speciem sūmunt:
 non. n. esse posset qđ esset bonū opus si ordinare-
 tur ī malū finē: p̄ cognitio ergo finis requiritur ut
 bñ agamus. ¶ Secūdo talis p̄ cognitio requiritur ut
 ex electione agamus: nā sicut sagittātes nō uidēt
 signū si signū p̄cutiāt hoc ē casu & fortuitu:
 sic nō p̄ cognoscētes finē si bñ agant & finē con-
 sequantur hoc nō est ex electioe: sed a fortuna. uñ
 phūs. i. ethi. uolens oñdere necessariā esse p̄co-
 gnitionē finis ait qđ cognitio finis ad uitā nram
 magnū habet incrementum: consequimur ex hoc
 magis ip̄m finem quēamodū sagittatores signū
 habētes magis utiqđ adipiscuntur id qđ oportet.
 ¶ Tertio p̄ cognitio finis non solū facit nos agere
 bñ & ex electione: sed ē delectabiliter: nā gra-
 uia efficiuntur delectabilia & dulcia: considera-
 ta beatitudine quam ex ipsis consequimur: cui libet
 ergo homini ut agat bene ex electione & delectabiliter
 expedit suam foelicitatem p̄ cognoscere: sed maxime
 hoc expedit regie maiestatis quia in operibus suis
 debet intendere bonū genitū & cōmune qđ est
 magis expediens & diuinius qđ bonum aliqđ
 singulare. Patet ergo qđ maxime decet regiam
 maiestatem cognoscere suam foelicitatem ut
 opera cōmunia qđ sūt quodāmodo diuina
 extimat bñ delectabiliter & electioe. Secūdo
 patet hoc idem ex eo qđ rex est aliqđ directus:
 nam signata signum non percipit: nō tñ propter
 hoc impeditur quin signum p̄cutiāt: qđ a sagittate
 in signum dirigit: sicut igitur magis expedit
 sagittatorem signum percipere qđ sagittatā
 eo qđ sit sagittā director sic magis expedit
 regiam maiestatem foelicitatem & finē cognoscere
 qđ populum eo qđ sit populi directiua.

¶ Quo deceat regiam maiestatem suam foelicitatem
 ponere in uoluptatibus. Cap. vi.

¶ Vltus communiter non percipit nisi
 delectationes sensibiles & inde est qđ
 cōmuni nomine ut communiter ponitur
 solas delectationes: tactus & gustus absolute
 appellamus uoluptates & delectationes cū
 tamen simpliciter loquendo delectationes intel-
 ligibiles & spirituales sine cōparatione sint
 potiores & excellentiores qđ uoluptates sensibiles.
 In hmōi autē uoluptatibus sensibilibus nō eēt
 foelicitatē ponendā triplici uia uenari possumus:
 qđ tum enim ad p̄ns spectat foelicitas tria
 importare uideretur. Foelicitas enim dicitur
 perfectum & perse sufficiens bonū: nam tunc
 dicimus aliquē eēt foelicē qñ affectus est
 id in quo consistit suū p̄-

fectū bonum. Vñ phūs. i. ethi. describens foelicitatem ait. q̄ foelicitas est finis operatorum perfectū & per se sufficiens bonū. Ex hoc autem sequitur secundū uidelicet q̄ foelicitas sit aliquid secundū rationem: & ut ratio dicit & secundū intellectū cum bona secundū rōnem sint bona perfecte & simpliciter: bona uero secundū sensū sint bona secundū quid & ut nunciā foelicitas ponitur eē perfectū bonum oportet q̄ sit bonū secundū intellectum & rōnē: uel q̄ idem est oportet q̄ sit tale bonum quale recta rō prosequendi iudicet. Ex his autē sequitur tertiū uidelicet q̄ foelicitas consistat in bonis aīæ nō in bonis corporis: cū. n. corpus ordiet ad aīam sicut materia ad formā & sicut imperfectum ad suam pefectionē: bona corporis sunt imperfecta respectu bonorū aīæ. ppter hmōi bona non dicit rō sic psequenda eē ut bona aīæ: Foelicitas igitur ex quo dicit bonū perfectū dicit bonum scdm aīam & scdm rōnem: nam in operatione aīæ scdm rōnē consistit pfectū bonū humanū ut declarari habet. i. ethi. cum igit uoluptates & delectationes sensibiles non sint bonū pfectum: nec bonum scdm aīam & scdm rōnē cōstat i talibus nō esse foelicitatē ponēdā: q̄ at hmōi uoluptates non sint bonū pfectū & sufficiens de leui patet: nā q̄ sic bonū est satiat appetitū: hmōi at uoluptates appetitū faciare n̄ pūt ut in se ipso quilibet experiri pōt. uñ phūs. iii. ethi. loquens de talibus delectationibus ait: q̄ insatiabilis ē appetitus delectabilis. Secūdo in talibus non est ponēda foelicitas qa nō sūt bona scdm rōnē sed magis sūt bōa scdm sensum: bona. n. scdm rōnē q̄to maiora sūt tāto magis reddūt rōnē liberā & expeditā: nā q̄ secundū rōnē existit iconueniēs ē q̄ rōnē ipediat. sed hmōi delectationes sensibiles si uahemētes sint rōnē obnubilāt iuxta id. iii. ethi. Si tales delectationes magnæ & uahemētes sint cognitionē. i. rōnē pcutiūt. ¶ Tertio uero non ē ponēda foelicitas i uoluptatib⁹ sensibilib⁹ qa talia magis sūt bona corporis q̄ aīæ. cū. n. corpus ordiet ad aīam & non econuerso: si foelicitas est finale bonū ad qd bona ordinant hmōi bonū nō ē ponēdū in uoluptatibus sensibilibus q̄ sūt bona corporis: sed magis in opibus uirtutū q̄ sūt bona aīæ. Possūmus. n. dicere q̄ licet sint delectationes aliq̄ licitæ & ihonestæ eo q̄ ipsa opa uirtutū hoī bono & uirtuoso magnā delectatiōem faciāt: nulla tñ delectatio ē eēntialiter ipa foelicitas licet possit eē aliqd foelicitatē consequens: sed hoc declarare non est pntis negotii: forte tñ de hoc aliqd ifra dicitur. Ad pns at scire sufficiat q̄ non decet aliq̄ hominē suā foelicitatē ponere in delectationib⁹ sensibilib⁹. Est ergo detestabile cui libet hoī ponere suā foelicitatem in uoluptatibus: sed maxime hoc est detestabile regiæ maiestati qd etiā triplici uia uenari possumus. Prio. n. talia sūt detestabilia regi quia ipm maxie deprimūt. Secundo quia eum contemptibilem reddunt. Tertio quia esse ipm indignum principari faciunt. Diz

cebat. n. supra q̄ in uita uoluptuosa conuenim⁹ cum brutis & desiderātes sic uiuere sunt uitā pecudū eligentes. q̄to ergo qs in altiori gradu existit tāto p hāc uitā magis deprimif. dictū est. n. q̄ decet pncipē esse supra hoīem & totaliter diuinū: nā ut dicit. y. polli. principatus debet rōde re magnitudini & dignitati: ut q̄to quis maior princeps existit tāto alios magis excellere debet in dignitate uitæ & magnitudie bonitatis. In tāto ergo gradu exis indignū est ut uitā pecudū eligat quia p eā ualde deprimif. ¶ Secūdo hoc est detestabile regi quia se ipm contēptibilem reddidit. uñ phūs. y. polli. ait q̄ maxie expedit principibus esse moderatos in delectationib⁹ corporalibus. Innuit. n. ipse ibidē q̄ dantes delectationibus talibus sunt similes dormientibus & ebriis: nam dediti hmōi uoluptatib⁹ usum rōnis amittunt sicut dormiētes & ebrii uti ratione nō pnt: cū ergo scdm eundē phūm non facile sit contēptibilis q̄ sobrius sed q̄ ebrius: nec q̄ uigil sed q̄ dormiens decet regiā maiestātē tales delectationes imoderatas fugere ne contemptibilis uideatur. ¶ Tertio decet principem talia detestari ne principari efficiat indignus: nā nullus eligit iuuenes in duces eo q̄ non constet eos esse prudentes. Indignum est enim puerū principari. Sed ut dicitur. i. ethi. differunt aut nihil iuuenis scdm ætatē aut scdm morē. Seqns. n. delectatiōes sēsi bilis dato q̄ sit senex tempore quia est puer moribus indignus est principari. Est ergo diligenter notandum q̄ sicut non differt esse puer ætate & moribus sic non refert esse senē moribus & ætate pp qd sicut si sit senex tpe & puer morib⁹ indigne principatur sic si sit puer ætate & senex moribus dignus est principari. non enim ait philosophus q̄ nemo eligat iuuenes in duces eo q̄ constet ipsos non esse prudentes. Sed eo q̄ constet eos esse prudentes quia si constat eos habere mores seniles & uigere prudentia digni sunt principari. Sic ergo conclusio capituli q̄ ne princeps deprimatur & ne contēnatur & ne indignus sit principari debet imoderatas uoluptates dspicet. ¶ Qd non decet regiā maiestatem suam foelicitatem ponere in diuitiis. Cap. vii.

Philosophus. i. polli. distinguit duo genera diuitiarū: nam secundum ipsum quedam sunt diuitiæ naturales quædam sunt artificiales. Diuitiæ naturales dicuntur esse quæ naturaliter ex rebus naturalibus producuntur cuiusmodi sunt quæ accipiuntur ex agris uel ex arboribus ut frumenta & uina uel etiam in animalibus & uniuersaliter quæcunq̄ imediate ad uictum & uestitū deseruiunt iter naturales diuitias computātur. Artificiales autem diuitiæ sunt quæ per artem & industriam hominum inuentæ in has naturales diuitias commutant cuiusmodi sunt aurū & argentū & uniuersaliter oē nūmismata quæ imediate indigētias corporales non suplent: sed per cōmutationem deseruiunt indigente corporali. Aurum. n. & argentum li

cet sint naturalia metalla sunt tamen artificiales
 diuitiæ: in nullis autem diuitiis est ponenda fœ-
 licitas. Tangit. n. i. polli. tria propter quæ uena-
 ri possumus in artificialibus diuitiis fœlicitatem
 non esse ponendā. Primo quia artificiales diui-
 tiæ ad naturales ordinantur. Secundo quia talia
 habent quæ sint diuitiæ ex ordinatiōe hominum.
 Tertio quia secundum seipsas indigentia nō sa-
 tis faciunt. Dicebatur. n. supra fœlicitatem esse il-
 lud bonum ad quod alia bona ordinantur ppter
 quod diuitiæ artificiales eo ipso quæ ordinantur ad
 diuitias naturales rationē fœlicitatis habere nō
 possunt. ¶ Secundo in talibus non est ponenda
 fœlicitas quia non habent quæ sint diuitiæ nisi ex or-
 dinatione hoīum tantum. nūmismata autē non
 habēt quæ sint diuitiæ nisi ex ordinatione hoīum.
 unde. i. polli. dicitur transmutatis utentibus. i. tras-
 mutata dispositione utentium siue transmutato
 ordine & dispositione hominum: hmoi diuitiæ
 nullam habent dignitatem neque utilitatē. qd. n.
 tñ auri uel tot nūmismata tantum ualeant triti-
 ci: hoc est quia nūmismata reputant magna in opi-
 niōe hoīum & quia sic uult ordo & dispositio utē-
 tium eis. ¶ Tertio in talibus non est ponēda fœ-
 licitas quia aurum & argentum & oīa nūmismata
 non solum aīam non faciunt nec sunt pfectū bo-
 nū sed et p seipsa nō satisfaciunt indigentia cor-
 porali: pōt. n. contingere ut dī. i. polli. quæ quis di-
 ues pecunia famæ moriatur. Recitat. n. ibi de quo-
 dam cuius nomen erat Mida quæ cū nimis esset au-
 dius auri ut fabulose dī impetrauit a deo ut quic-
 quid tangeret fieret aurum. Cum ergo tactus refer-
 ues in singulis partibus corporis et ore nihil tan-
 gere poterat quin conuerteret in aurum. Erat er-
 go ei magna copia auri cum tñ famæ petiret quæ
 esse non posset si auge uel cætera nūmismata ue-
 ræ essent diuitiæ & ueræ satisficerēt indigentia
 corporali. tum ergo quia diuitiæ in ordine ad
 aliquid: tum uero quia sūt diuitiæ ex institutiōe
 hoīum: tum quia cū sint corporalia ipsi indigentie
 corporali p se non sufficiūt in eis non est ponē-
 da fœlicitas. Quod aut in naturalib⁹ diuitiis cu-
 iusmodi sunt cibus & potus & ea quæ p se indi-
 gentie corporali satisfaciūt non sit ponēda fœli-
 citas de leui patet: nam cū fœlicitas sit bonū opti-
 mum in optimo nō quæri debet: cum ergo aīa
 sit potior corpore fœlicitas non est ponēda in ta-
 libus diuitiis quæ sunt bona corporis. Sed ut supe-
 rius dicebatur ponenda est in actibus uirtutum
 quæ sunt bona aīæ. cuiuslibet ergo hoī detestabile
 est ponere suam fœlicitatē in diuitiis sed maxie
 detestabile est regia maiestati. Nam si rex aut pri-
 ceps ponat suam fœlicitatem in diuitiis tria ma-
 xima mala inde consequunt. Primo quia admittit
 maxima bona scdo quia efficit tyrānus. Tertio
 quia efficit populi depdator. Diligens. n. pecu-
 niam ut finē & timens pecuniam elargiti nunquā
 pōt esse magnificus cuius est facere magnos sum-
 ptus: nec et potest esse magnanimus: quia et me-
 tuens pecuniam pdere nihil magnum attētabit.

imo cum ille sit magnanimus cui nihil corpora-
 le ē magnum. ut uult phūs. iiii. eth. ca. de magna
 nimitate quæ in opinione auari quæ in opinione po-
 nentis suam fœlicitatem in diuitiis: diuitiæ sunt
 quod magnum: impossibile est talem esse magnani-
 mum & magnanimitas sunt maxia bona & ma-
 xime regia maiestatem esse ornatā talibus uirtu-
 tibus detestabile est ei suam fœlicitatē in talibus
 ponere. ¶ Scdo detestabile est regi uel principi
 suam fœlicitatē ponere in diuitiis quia hoc facto
 tyrānus efficit. est. n. dīa inter regem & tyrannū
 ut patebit i. iii. lib. cum determinabit de regimi-
 ne regni: nam rex pprie est qui intēdit bonum re-
 gni & bonum cōe. Si aut intēdit bonum pprū
 hoc est ex consequenti: tyrānus uero econuerso
 principaliter intēdit bonū priuatum. Si aut in-
 tēdit bonum publicū hoc est ex consequēti ut
 in quātum ex bono cōi euenit ei aliqd bonum p-
 prium. Cum ergo finis maxime diligat ponens
 suam fœlicitatem in nūmismate principaliter in-
 tēdit referuare sibi & cōgregare pecuniam non
 ergo est rex sed tyrānus cum non intēdat princi-
 paliter bonum publicum: sed priuatum. ¶ Ter-
 tio hoc posito sequitur quæ rex sit populi depreda-
 tor nam finis si adeo intēse diligit quæ quilibet stu-
 det omni uia oī modo quo pōt consequi finem
 suam ponēs igit suā fœlicitatem in diuitiis non
 erit sibi curæ si oprimat uiduas & pupillos si dep-
 det populum & rēpublicam dum tñ possit pecu-
 niam congregare: qui. n. bene intelligit quid im-
 portatur noīe finis non potest eum latere quæli-
 bet omni uia quæ pōt uelle consequi suum finē
 est: igit rex tyrānus si sic uult esset dominus: quæ tñ
 bonum reipublicæ non pcurat: sed tunc est dep-
 dator quā non solum non pcurat bonum sed et
 infert malum. Quare si detestabile est regem ad-
 mittere maxia bona esse tyrannū & depdatorē
 detestabile est suam fœlicitatē in diuitiis pōere.
 ¶ Quod non decet regiam maiestatem suā fœ-
 licitatem ponere in honoribus. Cap. viii.

Orte multi uiuentes uita pollitica cre-
 dunt fœlicitatem ponēdam esse in ho-
 norib⁹ eo quæ ut plurimum ciues maxi-
 me honorari desiderant. Sunt autem in honori-
 bus tria attendenda p quæ triplici uia uenari pos-
 sumus fœlicitatem in eis poneudam non eē. Pri-
 mo. n. honorem ē bonū ad aliud ordinatum. Se-
 cundo quia est bonum extrinsecum. Tertio quia
 est magis in honorante quæ in honorato: fœlicitas
 aut econtrario nō est bonum ad aliud ordinatū
 sed est bonum ad quæ ad alia ordinant: nō est bo-
 num extrinsecum sed intrinsecum: habet esse ma-
 xime in ipsa fœlicitate sed nō in eo cuius est ipsa
 fœlicitas. Quod. n. sit bonum ad aliud ordiatū:
 patet p phūm. i. eth. qui uult honorem esse exhī-
 bitionem reuerētiæ in testimonium uirtutis cā
 ergo quare maxime homines uolunt honorari:
 est ut appareant sapientes & uirtuosi quibus ma-
 xime debet honor. Iō scdm phūm nullus curat
 honorari a pueris quia reuerentia talium nō est

debitum testimonium sapientiæ & uirtutis: quæ si honor est bonum ordinatum ad uirtutem: in honore non est ponenda felicitas sed potius in ipsis uirtutibus uel in actibus earum. ¶ Secundo non debite ponitur felicitas in honoribus quia honor non est bonum intrinsecum sed extrinsecum: dictum est. n. quod honor est reuerentia exhibita in signum uirtutis: signum autem uel testimonium si plene manifestare uult ipsum signatum oportet quod sit quod notum & manifestum intrinseca aut non sunt nobis nota & manifesta sed extrinseca non. n. cognoscimus quod quis in corde cogitat. sed quod exterius reputat: reuerentia ergo quod est honor si debet manifestare uirtutem eius cui exhibetur non sufficit quod sit cogitata in corde: sed requiritur ut exterius preferatur: honor ergo habet rationem boni extrinseci cum sit reuerentia exhibita per quodam exteriora signa: quæ si felicitas non est ponenda in bonis extrinsecis quæ sunt bona minora. Sed in intrinsecis quæ sunt maiora in honoribus felicitas poni non debet. ¶ Tertio hoc idem patet ex eo quod honor magis est in honorate quam in honorato ut plane uult philosophus. i. eth. quære si in honoribus ponatur felicitas continget illa detestanda pueritas quod felicitas magis sit in alio quam in eo cuius est: sicut. n. puerbiallyter dicitur curialitas est eius qui facit ipsam sic honor magis in eo est qui facit ipsum quam in eo qui per hominum reuerentiam honoratur. Apparet autem hoc esse sensibiliter uerum: nam si aliquis inclinatur se reuerenter ad alium uel honorat ipsum constat inclinationem illam proprie esse in inclinatione non in eo cui inclinatio exhibetur. Accidens. n. proprie est in suo subiecto non autem in obiecto. uel si aliquo modo est in obiecto magis tamen in subiecto. Inclinatione ergo illa & reuerentia siue honor magis est in honorate quam in honorato: Sed cum felicitas sit maxime in ipso felicitato uel in ipso beatificato in honoribus non est ponenda felicitas. Indecens est ergo cuilibet homini ponere suam felicitatem in honoribus ut credat se esse felicem si ab hominibus honoratur. Maxime tamen hoc est indecens regie maiestati quod est triplici uia uenari potest. Si. n. rex suam felicitatem in honoribus ponat sequentur ipsum tria mala. Erit. n. superficialiter bonus: erit presumptuosus & erit iniustus & inæquus. nam si princeps suam felicitatem in honoribus ponat cum sufficiat ad hoc quod quis honoret quod uideat esse bonus: non curabit esse bonus existenter sed appareter & superficialiter unde & philosophus in politicis curantes de honore tamen dicit esse fictos & superficiales. Si ergo maxime decet regem esse bonum existenter maxime indecens est ipsum ponere felicitatem in honoribus ne sit fictus & superficialis. ¶ Secundo indecens est regi ponere suam felicitatem in honoribus quia ex hoc efficitur piculator populi & presumptuosus: nam cum finis maxime diligatur si princeps suam felicitatem in honoribus ponat ut possit honorem consequi: presumet suam gentem exponere omni periculo. Exemplum hominum hemus de filio cuiusdam Romani principis nomine torquati qui nimii honoris audax circa impium patrem ut honorem sequeretur se exposuit periculo bellicis. unde Torquatus Romanus princeps ne alii ex hoc exem-

plum assumerent & ne essent nimis honoris audax filium sic presumptuosum occidit non obstante quod dictus filius uictoriam obtinuit ab hoste: tunc ergo princeps se precipitet & ne nimis presumat non expedit ei suam felicitatem in honoribus ponere. ¶ Tertio hoc est indecens ei ne sit iniustus & inæquus: decet. n. principem sua bona distribuere secundum dignitatem personarum ut plura bona debet dignis & sapientibus quam indignis & histrionibus: Sed si princeps suam felicitatem in honoribus ponat quia si nem summo ardore diligit non curabit remunerare personas secundum propriam dignitatem sed solum eorum beneficia diuidet quo plus honoris consequi possit. Si ergo rex suam felicitatem in honoribus ponat erit malus in se quia non curabit esse nisi superficialiter bonus erit malus in populo sibi commisso quia non curabit eum periculis presumptuose & precipitanter exponere erit malus in suis rebus: quia eas non distribuet æqualiter secundum personarum dignitatem.

¶ Quod non decet regiam maiestatem suam ponere felicitatem in gloria uel in fama. Cap. ix.

Ifferunt autem gloria & fama ab honore & laude: quia honor & laus sunt causa fame & glorie: ex hoc. n. est aliquis infama & gloria quia laudatur & honoratur. Honor autem differt a laude quia est uniuersalior ea. nam laus proprie non est nisi per signa uocalia. sed honor esse habet per quæcunque signa exterior. unde dicitur. i. retho. quod partes honoris sunt sacrificia recordationes in metis antiqua primorditas sedis ad orationes & cetera talia exteriora signa pertinentia ad reuerentiam. Gloria quidem & fama per eodem accipi consuevit: nam gloria est quodam clara notitia de aliquo: est enim gloria claritas quædam hæc est fama: quia fama est quædam clara cum laude notitia. Si tamen uellemus aliquo modo distinguere inter gloriam & famam: diceremus quod fama oritur ex gloria: erit ergo hic ordo quia gloria oritur ex honore: nam ex hoc quod aliquis est in magno honore & in magno apparatu ex hoc apparet clarus & gloriosus: fama autem oritur ex honore & gloria quia ex hoc quod aliquis est in honore & gloria habetur in fama & precio. Accipiendo sic gloriam & famam large & pro eodem posset forte alicui uideri felicitatem esse in fama & gloria eo quod ipse possit esse magne latitudinis cum ad diuersas partes diffulgare possit & magne diuinitatis cum per multa tempora contingat ipsam indebilem esse. Videtur quod maxime princeps in hoc suam felicitatem ponere debeat dicente philosopho. v. ethi. quod merces quædam danda est principibus: hæc autem est honor & gloria quibus si contenti non sint tyranni fiunt. Sed hoc stare non potest quod triplici uia uenari possumus quantum enim ad præsens spectat (ut satis potest patere per habita). Felicitas non est tantum signum boni sed est et perfectum & per se sufficiens bonum. Secundo felicitas in est tantum bonis & beatis non autem infelicibus & prauis. Tertio est in interioribus

bonis nō in his quæ exterius existunt fama eō trario est magis signum bonitatis q̄ sit ipsa bonitas nō solum cōpetit bonis: sed ēt ut plurimum competit ipsis prauis. Rursus magis inicitur exterioribus signis q̄ interiori bonitati: si enim fama alicuius ideo existit q̄a apud homines de ipso habet quædā laudabilis & clara noticia: cum scia nostra nō sit ipsa res nec sit causa rerum: sed magis sit signū eorū & quid causatum ab eis. Fama nec est bonitas nostra nec ab ea depēdet bonitas nostra sed solum est quoddam apprensus signum nostræ bonitatis: in ea igit̄ fœlicitas nostra esse non pōt. Secundo hoc stare non pōt q̄a fama & gloria apud hoīes non solum de bonis sed ēt de hoībus prauis: q̄a. n. multotiens in iudicando decipimur cōtingit ut plurimum illa de testanda peruersitas q̄ boni & digni non habentur in precio: & prauī & infœlices sunt in gloria & in fama. Tertio in fama non est ponenda fœlicitas: q̄a magis inicitur exterioribus signis q̄ interiori bonitati: nam hō non intuetur nisi ea quæ foris parent: non enim uidemus ipsas cogitationes mentis non ipsas uirtutes & malicias in aīo existentes: sed si iudicamus aliquē bonum & uirtuosum hoc est ex his quibus exterius innotescit sicut enim ad hoc q̄ aliquis honores sufficit q̄ exterius bonus appareat: sic ad hoc q̄ aliquis sit apud hoīes in fama et gloria sufficere uidetur q̄ exterius bona præcedat: quare cum regē deceat esse totum diuinum & quasi semideum incōueniens est fœlicitatem ponere in eo q̄d est signū bōitatis q̄ sit bōitas & q̄ ipsi prauī p̄cipare possunt & magis inicitur exterioribus signis q̄ interiori bonitati: inconueniens est q̄ rex se credat eē fœlicem si sit famosus apud hoīes: uel si sit in populis gloriosus. Non igit̄ debet rex se credere eē beatum si sit in gloria apud hoīes: attamen beatus est si sit in gloria apud deum: dictum ē q̄ gloria & fama est quædam clara cum laude noticia: Dei at̄ noticia ut ad presens spectat in tribus differt a noticia nostra: nam noticia dei causat res noticia nostra causatur a rebus ut uult cōmē. xii. metha. Rursus noticia dei est infallibilis: noticia nostra pluries fallit. Amplius noticia dei est de ipsis itimis nostris. noticia uero nostra p̄ se & di recte solum exteriora comprehendit: bonitas ergo nostra p̄ se dependet a noticia dei tanq̄ effectus a sua cā. Rursus circa bonitatem nostrā noticia dei non fallit cum scia sua falli non possit. Amplius bonitatem & maliciam nostrā intimā deus clare uidet & p̄cipit non igit̄ esse potest q̄ aliquis apud deum sit in gloria & in fama uel sit apud ipsum in clara noticia cum laude nisi sit bonus & b̄tus ut exigit status suus licet ergo sic sit de noticia dei & de fama & de gloria apud ip̄m nequa q̄ in fama & in gloria hoīum fœlicitas est ponenda: q̄ uero dicebat quod ē diuturna & lata dici potest q̄ econuerso q̄a est modica & arcta transiuit caucalum montem. quō ergo fama unius hominis per uniuersam terram se extēdet sed

cum tota terra sit quasi punctus respectu celi & secundum astronomos quælibet stella fixa uisu notabilis sit maior tota terra arta & exigua sit fama cuiuslibet hominis. Rursus hōī fama ē breuis non diuturna cum totum t̄ps uitæ præsentis sit quasi p̄ctale respectu dei eternitatis. cum enim hō secundum intellectum sit immortalis in eo debet fœlicitatem ponere q̄ immortaliter & p̄petue durare possit. q̄ uero dicebat mercedem tribuendam esse regibus & hunc eē honorem & gloriā non est intelligendus textus phī q̄ reges p̄ncipaliter pro suo merito quærere debeant gloriā & famam hoīum q̄a modicus esset eorū fructus. Sed hoc pro t̄to dictum est q̄ decet reges & p̄ncipes esse magnificos & magnanimos magnanimi aut̄ licet non intendant p̄ncipaliter honorem sed bonum. Honor tamē eos cōsequitur & decet eos acceptare honorem sibi exhibitum nō habentibus hoībus aliquid maius q̄ eis tribuat ut dicit̄. iiii. ethi. non q̄ honor sit cōdigna retributio eis ut ibidem dicit̄. Acceptare ergo honorem tanq̄ retributionem condignam potest itelligi dupliciter uel ratione ipsius honoris i se uel ut procedit ex affectione dantium. Honor aut̄ i se cū non sit nisi quoddam signum & quoddam testimonium bonitatis: ut patet non est condigna retributio. Attamen ut hōī honor ut p̄cedit ex affectione dantium hēt ibi esse q̄dam congrua remuneratio. nā eo ipso q̄ dantes non habent aliquid maius q̄ retribuāt congruit p̄ncipi hoc modo honore exhibitū acceptare p̄ q̄d plane patet q̄ in hōī acceptance acceptat̄ affectio dātū & nō p̄prie honor datus q̄ si t̄ p̄ncipes non acceptaret hanc affectionem dantium sed req̄rerent agētī si commissa alia exteriora bona ut puta aur̄ uel argētū uel diuitias: alias tyranni eēt nā ex hoc efficerent populi p̄datores.

¶ Quod non decet regiā maiestātē suam fœlicitatem ponere in ciuili potentia. Cap. x.

Egetius in libro de re militari sup̄ oīa commēdare uidet belloꝝ industriam hoc. n. secūdum ipsum est q̄ Romam maxie exaltauit q̄a maxime dederūt operam rebus bellicis & sūmo ope studuerūt quō possent sibi subicere nationes p̄ q̄d secūdum eundē Vegetium hoc esse debet p̄ncipalissimum in intentione p̄ncipis q̄ habūdet in ciuili potētia & q̄ p̄ eam sibi subiiciat nationes & gentes q̄ si i hoc esset fœlicitas regia uideret̄ esse ponēda in ciuili potentia q̄d est falsum probat. n. phūs in. vii. poli. v. rōnibus fœlicitatē non esse ponēdam in ciuili potētia. Prima uia sumit̄ ex eo q̄ talis p̄ncipatus non multū durat. Secunda ex eo q̄ esse nō pōt sine bonitate uitæ. Tertia uero ex eo q̄ ē indignus. Quarta at̄ ex eo q̄ per hōī p̄ncipatū ciues ordinantur ad minora bona: Quinta uero ex eo q̄ tale dominiū ut plurimū infert nocumētū. ¶ Prima uia sic patet nā p̄ ciuile potētia uelle sibi subicere nationes hoc est uelle dñari p̄ uiolētiam. Violentia autē p̄petuitatē nescit. cum igit̄

uolenta non diu durēt talis principātus diu durare nō pōt: Immo sicut qui ē naturā calidā naturaliter agit cum calefacit sic qui est naturaliter liber arbitrio tunc hō naturaliter dominat bōis qñ eis libere & uolūtariē principat qd contingit si populus libere & uoluntariē pcepta principis exequat: non ergo rex debet se credere esse fœlicē si p uolētiam & p ciuile potētiam dominet: qā tale dñium cū sit uolētum & cōtra naturam diu durare non pōt. Fœlicitas. n. non ē ponēda in aliquo trāsitorio: sed magis in aliquo sempiterno. ¶ Secūdo i ciuili potētia nō ē ponēda fœlicitas qā hoc pōt inesse alicui absq; bōitate uitæ: fœlicitas. n. ut supra dicebat est pfectū & p se sufficiens bonū. ipossibile est aut in aliquo eē maximum bonū. nisi ille bene uiuat & sit maxie bonus sicut ipossibile ē in aliquo eē intēsam albedinē nisi ille sit intēse albus. Quod aut ciuilis potētia possit inesse alicui absq; bonitate uitæ: Patet ex his q tpibus retroactis facta cōspeximus. Videmus multos tyrānos pessimos maxie habūdasse in ciuili potētia. Nā Dionysius siracusanus siue sicilianus ut recitat philosophus in polliticis maxime habūdauit in ciuili potētia: & tñ. pessimus tyrānus erat. Nero aut & cæsar q fuerunt Romani principes: & n. habūdauerunt in ciuili potentia: pessime tñ uiuebant. Nam tāta fuerunt luxuriae ut oīo uiderent muliebres: tāta fuerunt crudelitatis ut nō uiderent in eis esse aliqd molle: nec clemētia aliqua. Vnde philosophus. vii. polliticorū ait q ridiculum est aliquē putare esse fœlicē si abiiciat bene uiuere nō ergo in ciuili potētia est ponēda fœlicitas: quæ sine bonitate uitæ inesse non pōt. ¶ Tertio in hmōi potentia non est ponēda fœlicitas qā hmōi principatus non est optimus nec est dignus. Si. n. fœlicitas in aliquo principatu optimo & digno principari pōni debet: ponēda est in principatu optimo ex digno principari aut per ciuile potentiam est principari seruis non liberis: nam talis principatus ē p coactionem & uolētiam. Cum ergo principatus se extendant ad inuicē secūdum eos quibus aliquis principat: ut uult philosophus in polliticis quanto liberi sunt meliores seruis: tanto principari liberis est melius & dignius q principari seruis. Principatus ergo p coactionem & ciuile potentiam cum non sit liberorū sed seruorū non est optimus neq; dignus. Ideo. vii. polliticorum dicit q principatus liberorū qui est cum uirtute est melior quā principari despotice. i. seruiliter. ¶ Quarto non est ponēda fœlicitas in ciuili potentia qā si princeps se crederet eē fœlicem si habundet in ciuili potentia non ordinauit ciues nisi ad exercitum armorū & ad ea p quæ sibi possit subicere nationes: inducet ergo ciues non ad uirtutem iusticiæ sed ad uirtutem fortitudinis. Iusticia aut ut dicit philosophus. vii. polliticorū est maius bonum quā sit fortitudo: nō ergo ordinabit ciues ad bona maiora ut ad iusticiam: sed solum ad maiora ut ad fortitudinem: ne ergo

periclitetur bonum gentis qd est diuinus q aliquod bonum singulare: nō decet principem suā fœlicitatē ponere in ciuili potentia. ¶ Quinto hoc non decet ipm qā hmōi principatus infert ut plurimū nocūmentum: nam cū fœlicitas sit finis oīum operatorū quilibet totā uitam suā & oīa opera sua ut plurimum ordinat ad illud i quo suam fœlicitatē ponit: ponēs ergo suā fœlicitatem in ciuili potētia & in subiiciēdo sibi nationes forte bene se habebit tpe belli. Tempore tñ pacis nesciet bene uiuere nam ut plurimū nō studuit nisi in exercitiis bellicis & totam uitam suā ordinauit ad fortitudinē nō ad iusticiam & temperatiā tpe pacis in quo opus ē iusticia & temperatiā nesciet uiuere. Sed fiet uiciosus & incurret nocūmentum secundū aiām: pp quod philosophus. vii. polliticorū uituperans lacædæmones ponēs fœlicitatē in ciuili potētia: & ait turpe esse cum bellamus participare bonis: cum uero uacamus & sumus in pace fieri uiciosos quare si incōueniens est ponere fœlicitatē in aliquo non diuturno & in eo q potest esse sine bonitate uitæ: & est qd indignum & p qd ordinantur ciues ad minora bona: & ut plurimum infert nocūmentum incōueniēs est principē ponere suam fœlicitatē in ciuili potētia & q credat se esse fœlicem si possit sibi subicere nationes multas.

¶ Quod non deceat regiā maiestatem suā fœlicitatē ponere i robore corporali uel in pulchritudine uel in aliis bonis corporis. ¶ Cap. xi.

Atis per habita manifestum est q i bonis corporalibus nō est ponēda fœlicitas. Sūt tñ tria bona corporis quæ hoīes maxime desiderare uidētur uidelicet sanitatem: pulchritudinem: & robur. Immo nōnulli in talibus suam fœlicitatē ponunt. Videt enim oīno esse contrarium de bonis corporis & aiā. Bona enim corporalia quanto minus habentur magis desiderant: prius enim q talia bona prægustent creduntur esse maiora q sint: eis aut adeptis apparent non esse tanta quāta credebantur. Virtutes aut & bona intellectualia modum conuersum tenēt: nam eis adeptis inueniuntur maiora q crederētur. Ideo ignorātes dulcedinē sapiētiae aliquādo repræhendunt uacātem philosophiæ & negotio sciētifico: qā ignorant bonitatem & dulcedinē uirtutum & sciæ: qd si bene eā cognoscerēt: non solū non increparēt dātes se scientiis & uirtutibus: sed et deriderēt quicūq; talibus non uacarent. Bona ergo corporalia quæ non habita reputantur maiora q sint multi carētes corporalibus bonis adeo affectant ea: & credunt ipsa esse tantæ excellentiæ ut si haberēt illa reputarēt se esse fœlices. Iō dicit. i. ethi. q infirmi egētes ut sint sani: fœliciratē ponūt in sanitate: & mēdici in diuitiis: turpes uero in pulchritudine: debiles in robore. ¶ Sed q non sit fœlicitas nec in robore nec in sanitate: nec i pulchritudine: triplici uia uenari possumus: Primo quia talia bona sunt corporalia. Secundo quia quodā

modo exteriora. Tertio quia sunt de facili mutabilia. Corporalia enim sunt quia habent esse in corporalibus ut in subiecto: nam sanitas est in humoribus: pulchritudo in membris: robur in ossibus in nervis. Nam ut uult philosophus. iii. de eligendis. Sanitas est debita adequatio humorum. Pulchritudo est debita commensuratio membrorum. Robur debita proportio ossium & neruorum. quare cum humores membrum nerui & ossa huiusmodi sunt corporalia. Sanitas pulchritudo & robur corporalia esse dicuntur non ergo in eis est ponenda felicitas. ¶ Secundo in talibus felicitas poni non debet: quia sunt quodammodo exteriora bona. nam homo secundum philosophum est magis intellectus quam sensus & anima plus est de ratione hominis quam corpus & semper forma magis dicit naturam rei quam materia. Illa ergo sunt bona maxima interiora nostra quae se tenent ex parte animae. ponenda est ergo felicitas non in sanitate nec in pulchritudine corporis sed animae. Non igitur quis credit se esse felicem si habeat aequatos humores & sit sanus corpore: uel quod habeat conformia membra & sit pulcher: uel habeat proportionem ossium & neruorum & sit robustus corporaliter. Sed si habeat aequatas potentias ut quod inferiores potentiae subsint rationi & sit sanus & fortis mente: & si huiusmodi potentias habeat ornatas uirtutibus & bonis operibus: & sit pulcher in anima. tunc ut exigit suus status credat se esse felicem. Dicimus autem ut exigit suus status quia plena felicitas in hac uita haberi non potest. In sanitate ergo & fortitudine & pulchritudine corporali quia sunt quodammodo bona exteriora: felicitas poni non debet. ¶ Quod autem in bonis interioribus sit proprie felicitas patet per philosophum vii. politicorum dicentem quod testis est nobis deus: quod felicitas in bonis interioribus est ponenda: testificatur enim hoc deus per seipsum ut idem ibidem innuit. nam deus non est beatus per aliqua exteriora bona: sed per ea quae sunt in se ipso si ergo anima beata assimilatur deo non erit beata nisi per bona quae sunt in seipsa. ¶ Tertio in talibus bonis non est ponenda felicitas quia sunt ualde mutabilia. Aequatio enim humorum cum subsit motui supercaelestium corporum uariatione aeris mutatione ciborum de facili uariationem recipit. Si amissa sanitate amittitur robur corporis quia laxantur membra: debilitatur nerui propter quod tollitur proportio illa neruorum & ossium in quibus habet esse fortitudo corporalis. Sic etiam tollitur pulchritudo quia amissa sanitate membra fiunt macilenta non remanet in eis color debitus amittunt conformitatem illam in qua reseruarur decor & pulchritudo: non decet ergo regem nec aliquem hominem in talibus suam felicitatem ponere quae sunt corporalia: sunt quodammodo exteriora & de facili mutabilia. ¶ Dicamus ergo ad intelligentiam omnium dictorum quod non decet principem felici-

tatem ponere in uoluptatibus corporalibus nec in diuitiis nec in honoribus nec in fama nec in civili potentia nec in sanitate nec in robore corporali nec in pulchritudine: omnibus tamen istis debet uti: ut sunt organa ad felicitatem. Debet enim uti cibis in quibus est delectatio corporalis propter conseruationem individui siue propter conseruationem propriae personae: nam cum ipse sit caput regni ex defectu eius posset consurgere malum gentis. Debet uti actu matrimonialem propter conseruationem speciei siue propter procreationem prolis: nam ex defectu filiorum multa regna passa sunt diuisionem & scandala: deudentibus enim principibus absque liberis plures insurgunt ut dominantur & faciunt discessionem in populo: debet princeps possidere sufficientes diuitias ut possit regnum defendere & exercere operationes uirtutum: decet enim regem esse magnificum beneficiare personas dignas: quod si ne diuitiis fieri non potest. Sic etiam ne uilipendatur maiestas regia est rex dignus honore & expedit ei habere civilem potentiam: nam propter uilipensionem principis ut plurimum aliqui operantur mala & offendunt alios: quod regno non expedit. Sic etiam debet esse curae ipsi principi de debita fama: quia propter hoc inducuntur subditi ad uirtutem. Nam ut probatum est qualis est princeps talis est populus: cum ergo princeps bonus praedicator subditi suscipiunt materiam benefaciendi sic est sanitas pulchritudo & fortitudo competunt principi non quod in eis sit proprie felicitas sed quia possunt esse organa ad felicitatem: talia ergo diligenda sunt ut sunt organa ad felicitatem & ut faciunt ad quandam claritatem felicitatis propter quod de his quod diligenda sunt hic breuiter praesertimus: quia de eis inferius sumus aliqua tractaturi. ¶ Quomodo in amore dei & in actu prudentiae est ponenda felicitas. Cap. xii.

Vas autem felicitates philosophus ponit duas: unam politicam aliam contemplatiuam: uoluit autem felicitatem non esse ponendam in uiribus siue in potentiis animae quia his non solum boni sed etiam mali participant: nec est uoluit esse ponendam eam in habitibus: quia habens habitum & non operans quasi assimilatur dormienti: quamdiu autem homines dormiunt non uidentur discerni felices a miseris: ut innuit philosophus. i. ethi. In actu ergo siue in operatione animae est ponenda felicitas non in operatione uicii. Sed in operatione uirtutis non uirtutis cuiuslibet sed uirtutis perfectae. Felicitas ergo ut dicitur. i. ethi. est operatio animae secundum uirtutem perfectam: cum igitur perfecta uirtus secundum philosophum in uita politica sit prudentia: & in uita contemplatiua sit perfecta uirtus sapientia siue metaphisica secundum ipsum quod scit alios bene regulare secundum prudentiam est felix politice: quod uero scit bene speculari secundum metaphisicam est felix contemplatiue. ¶ De his ergo duabus felicitatibus mentionem fecit: de quibus una determinat. i. eth. ut de felicitate politica. De alia

uero .s. contēplatiua determinat in nono utrum autem sit uera illa positio philosophi uel non: non est præsentiſ speculatiōis: tamē ut appareat quō deceat regiam maiestatem ponere suam ſœlicitatem in actu prudentiæ. Sciendum q̄ decet regē maxime suam ſœlicitatē ponere ī ipſo deo q̄ triplici uia uenari poſſumus. Rex enim eſt homo ē dei miniſter & eſt rector multitudinis. Inquantū autē eſt hō participat intellectum & rōnem: cū ergo bonū rōnis nō ſit bonum aliquod particulare q̄ hoc eſt bonum ſecūdū ſenſum ſed bonum rationis ſit bonum uniuersale & intelligētiæ decet regiam maiestatem eo ipſo q̄ hō eſt & rationem participat ponere ſuā ſœlicitatem ī bono maxime uniuersali & maxime intelligibili: hoc autē eſt ipſe deus qui eſt maxime bonum uniuersale: quia eſt bonum oīs boni: in eo enim oīs bonitas reperitur: eſt etiam bonum maxime intelligibile quia eſt maxime ſimplex & maxime a materia ſeparatus. ¶ Secundo decet principem suam ſœlicitatem ponere in ipſo deo nō ſolum quia homo eſt: ſed etiam ſpeciali mō eſt dei miniſter: nam illud quod habet aliquid per participationem & imperfekte eſt inſtrumētum & organum ei⁹ quod habet illud eſſentialiter & perfecte: quia ergo uim regitiuam & potentiam regendi habet principaliter & perfecte ſolus deus: oportet q̄ quicumque pricipatur ſiue regnat ſit diuinum organum ſiue ſit miniſter dei: quare ſi miniſter ſuam mercedem & ſuam præmiū debet ponere in ſuo domino & debet eam expectare ab ipſo: decet regem qui eſt dei miniſter ſuam ſœlicitatem ponere in ipſo deo & ſuū præmiū expectare ab ipſo. ¶ Tertio hoc decet regē ex eo q̄ eſt multitudinis rector: nam regens multitudinem debet intēdere commune bonū. In eo ergo debet ſuā ſœlicitatē ponere qd̄ ē maxime uniuersale & omne bonū: hōi autē eſt ut dicebat deus ipſe: rex ergo quātum eſt dei miniſter tū etiam quia habet intellectū & tū quia intendit bonū cōmune debet ſuā ſœlicitatē ponere in deo cui ſeruit qui eſt bonum maxime intelligibile & maxime uniuersale & cōmune. Si ergo rex debet in deo ponere ſuam ſœlicitatem oportet ipſm hōi ſœlicitatē ponere in actu illius uirtutis per quem maxime deo cōiungimur. Hōi eſt actus dilectionis ſiue caritatis. Amor & dilectio maxime uim unitiuam & coniunctiuam hnt. Vñ dionysius. iiii. de diuinis noīb⁹ ait q̄ amorē ſiue diuinū ſiue angelicum ſiue humanum ſiue naturalē ſiue aīalē unitiuā quādā dice mus eſſe uirtutem. In amore ergo diuino eſt ponenda ſœlicitas: ſed cū p̄batio dilectio ſit exhibitio opis & ex hoc aliquis p̄bet eſſe dilectiuus alterius. Si agat quæ ipſe uult: ſi princeps eſt ſœlix diligendo deū debet credere ſe eſſe ſœlicem operando q̄ deus uult: maxime autē deus requirit a regibus & principibus ut p̄ prudentiam & legem populū ſibi cōmiſſum iuſte & ſancte regāts regibus ergo & principibus ponenda eſt ſœli-

citās in actu prudentiæ non ſimpliciter ſed ut eſt imperatus a caritate propter qd̄ in ipſo actu caritatis per q̄ imediatius coniungimur ipſi deo magis eſt ponenda ſœlicitas q̄ in actu prudentiæ: licet ī huiusmodi actu modo quo dictum eſt aliter ſœlicitas ſit ponenda.

¶ Quātum ſit præmiū regis bene regentis populū ſibi cōmiſſum. Cap. xiii.

Agnum autē p̄miū regis & magnā eius eſſe ſœlicitatē ſi per prudentiam & legem recte regat populū ſibi cōmiſſum ex .v. uenari poſſumus. Nā merces regis ut ad p̄ſens ſpectat ad .v. comparari uidet. Vide licet ad dictū a quo redditur: ad regem cui attribuit: ad actum ex quo conſurgit: ad uirtutē p̄ q̄ efficitur: & ad materiā circa q̄ uerſat. De⁹ enim eſt remunerator omnium bonorum & quia nō remunerat niſi ex amore cū ſemp amor ſit ad ſimiles & conformes oportet eſſe ſimilē & cōformem deo: qui ab eo remunerari deſiderat: quanto ergo quis magis gerit imaginem eius & plus ſe conformat ei maius meritum ab ipſo ſuſcipiet: principis autē ſtatus requirit ut ſit deo conformior q̄ eius ſubditi. Immo eo ipſo q̄ rex ſtudet p̄ legē & prudentiā ſuū regnū regere quō deus totum uniuersum regit & gubernat rex maxie conformatur ei: ergo reſpectu dei a quo p̄miū expectatur ē magna merces regis ſi regnū ſuum recte regat: quia ex hoc ipſi deo maxime conformatur. ¶ Secundo magnum eſt p̄miū regis ſi referat ad ipſm regē cui hōi p̄miū eſt reddendū: nam oīs actus ex ipſa difficultate operis quādā bonitatē aſſumit: potentes enī transgredi ſi non transgrediantur laudabiliores ſiunt: multi enī nō exiſtentes in ſtatu quo poſſint mala facere p̄ſeruant ſe a malo: quod ſi tñ ad ſtarū dignitatis aſſumerentur multas transgreſſiones efficerēt p̄pter quod .v. ethi. ſcribit q̄ principatus uirū oſtēdit: tunc enī apparet qualis hō ſit cū in principatu exiſtens in quo pōt bene & male facere cogitat q̄liter ſe habeat. Si ergo merces regia comparet ad ipſum regē cui reddenda eſt quādā magnitudinem habere uidetur reges uacantes cōmuni bono ſi non transgrediantur cum poſſint transgredi maioris meriti eſſe uidentur: dicemus autem uacantes cōmuni bono: quia ſi bono cōmuni non uacarent non oportet eos eſſe maioris meriti ex hoc transgredi poſſent quia ſi non conſiderato cōmuni bono quis periculo ſe exponat dato quod nō transgrediantur quia indiſcrete agit ſuum meritum non augmentatur. ¶ Tertio magnum eſt meritū principis conſiderato actu per quē tale meritum habet eſſe. Nā ex hoc actus eſt uicioſus inquantum eſt contra naturam & contra ratiōis ordinem. Ex hoc autem eſt bonus & uirtuoſus inquantum eſt ſecūdum naturā & ordinē rationis: quanto ergo actus magis eſt ſecūdum naturā & ordinē rōnis tanto ē magis bon⁹ & magis meritorius. Valde autē ſecundum naturā eſſe uidetur q̄ pars

exponat se pro toto: uideamus enim quod periclitato capite periclitatur & totum corpus: brachium quod est pars corporis statim exponit se totaliter pro capite ne totum corpus pereat: reges ergo si bene regant gentem sibi commissam ex operibus eorum consequentur mercedem magnam quia pro bono gentis & pro bono totali totaliter se exponunt. ¶ Quarto magna est merces regum ratione uirtutis per quam quis meretur huiusmodi meritum: nam minor uirtus requiritur ad regendum seipsum quam ad regendum familiam & quam ad regendum ciuitatem: magna ergo debet esse uirtus regis ad quem spectat regere non solum se & suam familiam: sed etiam totum regnum. Cum ergo magnae uirtuti debeat magna merces magnus erit meritum bene regentium regnum suum. ¶ Quinto magnum erit praemium ipsorum regum si consideretur materia circa quam operatur: laudatur enim aliquis si dirigat personam aliquam singularem cum ergo bonum gentis sit diuinus quam bonum aliquod singulare ipsa materia circa quam operatur rex quae est gens & multitudo indicat eius praemium esse magnum.

¶ Explicit prima pars primi libri de regimine regum & principum.

¶ Incipit secunda pars primi libri de regimine principum in qua tractatur quas uirtutes debent habere reges & principes.

¶ Quomodo diuiduntur potentiae animae & in quibus potentiis habent esse uirtutes. Cap. i.

Postquam auxiliante deo compleuimus primam partem huius primi libri in quo agitur de regimine sui: ostendentes in quo reges & principes suam felicitatem debeant ponere: quia non decet eos suum finem

ponere in diuitiis: nec in ciuili potentia: nec in aliquibus: sed omnibus his ut supra plenius probabatur: debent uti tanquam organa ad felicitatem. Suam autem felicitatem ponere debent in actu prudentiae prout: talis actus est imparatus a caritate: nam tunc reges habent felicitatem suo statui debitam & condignam: quando instigante dei dilectione secundum prudentiam regunt gentem sibi commissam secundum legem & rationem sancte & iuste regant. Principaliter ergo regum felicitas ponenda est in ipso deo & ex cognitione & dilectione eius studium suum & uitam suam ad hoc ordinare debet ut cognoscetes & diligentes deum tanquam ueri ministri eius secundum ordinem rationis dirigant populum sibi commissum. ¶ His ergo itaque peractis & ostenso in quo reges ponere debeant suum finem se-

cundum ordinem superius praetaxatum: restat ostendere quibus uirtutibus reges pollere debeant. Virtutes autem quaedam sunt quidam orationis: & quaedam perfectiones animae: oportet ergo prius ostendere quod sunt potentiae animae: & in quibus potentiis habent esse uirtutes. Consequenter autem manifestabitur quomodo uirtutes sunt distinguendae. Postea uero ostendemus quod sunt numero huiusmodi uirtutes: & quae illarum sunt principales & secundariae. Deinde autem declarabitur singulariter quae sit unaquaeque illarum uirtutum & quomodo decet reges & principes tales uirtutes habere. ¶ Potentiae autem animae sic distingui possunt: quia potentiae animae quaedam sunt naturales: quaedam cognitivae sensitivae: quaedam appetitivae: & quaedam intellectivae. Naturales potentiae sunt illae in quibus communicamus cum uegetabilibus & plantis: ut potentia nutritiua: augmentatiua generatiua: & talia quae etiam ipsis arboribus competunt. Potentiae uero cognitivae sensitivae sunt uisus gustus auditus & talia in quibus communicamus cum brutis. Appetitivae uero distinguuntur: nam quidam appetitus est in homine in quo non communicat cum brutis ut est appetitus sequens intellectum: quidam uero in quo communicat cum eis ut appetitus sequens sensum potest nominari sensualitas: sequens intellectum nominatur uoluntas: secundum quem modum loquendi bruti habet sensualitatem & appetitum sensituum: sed non habet uoluntatem & intellectum. Virtutes ergo de quibus loqui intendimus: quae sunt quidam habitus laudabiles: uel erit in potentiis naturalibus: uel in ipsis sensibus: uel in appetitu sensitui: uel in intellectu: uel in omnibus: uel in his: uel in aliquibus horum. In potentiis autem naturalibus esse non possunt quod tripliciter patet. Primo quia ex naturalibus nec laudamur nec uituperamur: nullus enim dicit bonus homo ex eo quod habeat digestiuam bonam: uel bonam augmentatiuam. Secundo in talibus non habent esse uirtutes: quia uirtus est aliquid secundum rationem ut probari habet secundum ethicorum. Potentiae autem naturales secundum quod homines sunt rationi non obediunt: nam siue ratiocinetur siue uelit non propter hoc per se loquendo potentiae naturales uariantur in actibus suis: sed semper secundum modum sibi possibilem suas actiones efficiunt. Tertio in talibus potentiis non sunt habitus & uirtutes: qui habitus sunt ad determinandum potentias ut bene uel male agunt: ut philosophus uirtuosos determinat potentia ad agendum male per uirtuosos ad agendum bene: cum ergo natura sit determinata ad unum: & potentiae naturales sufficienter determinentur ad agendum ex natura sua secundum eas nec sumus uitiosi nec uirtuosi ut hic de uitio & uirtute loquimur: quare in eis huiusmodi uirtutes esse non possunt. ¶ His ergo tribus rationibus per quas probatum est uirtutes non esse in potentiis naturalibus probari potest eas non esse

se in cognitione sensitua siue i potentiis sensitui-
uis: nā sicut n̄ laudamur nec uitupamur ex potē-
tiis naturalib⁹: sic non laudamur nec uitupamur
ex sensibus: nam sicut nullus laudatur tanquam
bonus homo ex eo q̄ bene digere uel bene cre-
sit. Sic nō laudatur ex eo q̄ acute uidet uel subti-
liter audit nisi forte hoc eēt per accidens ut si qs
ex superflua commestione uel ex nimia potatio-
ne incurrisset obtralmiam oculorum ne bene ui-
deret. uel debilitatem stomachi ne bene digere-
ret: increparetur ille non quia male digere: uel
quia non clare uidet quia clare uidere & bene di-
gere per se loquendo non est in potestate ho-
minis. Sed increparetur ex nimio potu uel ex su-
perfluo cibo nam erat in potestate sua ut posset
uti potu & cibo moderate. ¶ Secundo in sensi-
bus non est ponenda uirtus moralis: quia sicut
potentiæ naturales non obediunt rationi quia
secundum regulam rationis nullus magis uel
minus augetur: uel magis & minus digerit: sic
nec sensus obediunt rationi: non enim est in po-
testate hominis uidere clarius uel minus clare:
quare si uirtus moralis est aliquid secundum ra-
tionem huiusmodi uirtus in sensibus poni non
debet. ¶ Tertio in talibus non est moralis uirt⁹
quia sicut potentiæ naturales sufficienter deter-
minantur ad actiones suas per suam naturam: sic
& sensus. Nam sicut ignis tantum calefacit quā-
tum potest calefacere propter quod quia deter-
minatus est. In actione sua nec laudatur nec uitu-
peratur nec est in eo uirtus moralis. Sic quia po-
tentia digestiua tantum digerit quantum potest
digerere & oculus tantum uidet quantum pōt
uidere in eis uirtus moralis esse non potest. nam
per uirtutem moralem determinatur potētia ad
agendum: hæc autem sufficienter determinatur
ad actiones proprias per naturam non ergo idi-
gent uirtute morali. Si ergo nec in potentiis na-
turalibus nec in sensibus est uirtus moralis: cum
præter potentias naturales: & sensus non sit nisi
intellectus & appetitus intellectiuis & sensitiu⁹
oportet esse in talibus uirtutes morales.

¶ Quomodo distinguunt uirtutes: & quomō ef-
se habent i intellectu & appetitu. Ca. ii.

Stēso q̄ nec in potētiis naturalib⁹ nec
o in sensibus habēt esse uirtutes. Restat
ostēdere quō distinguunt uirtutes: &
quō in appetitu & in intellectu existūt. Distingue-
dū est igit de uirtutib⁹ & de hmōi potētiis: nā uir-
tutū quædam sunt intellectuales: q̄dā morales:
q̄dā mediæ inter intellectuales & morales. Virtu-
tes intellectuales dñr illæ quæ sunt in intellectu
speculatiuo cuiusmōi sūt sc̄iæ speculatiuæ: ut na-
turalis philosophia geometria: methaphisica &
cætera talia. Virtutes uero simpliciter morales
sūt illæ q̄ sūt in appetitu siue appetitus ille sit sen-
sitiu⁹: siue intellectiuis: cuiusmōi aut sunt iustitia
temperantia: fortitudo: māsueto. & cætera talia
de quibus sum⁹ singulariter tractaturi. Virtutes aut
mediæ iter intellectuales & morales sunt uirtutes

existētes in intellectu practico ut prudētia & aliæ
uirtutes sibi annexæ. Prudētia aut sc̄dm cōmēta-
torem sup libris ethi. media est iter uirtutes mo-
rales & intellectuales: cōputari tñ pōt cum uirtu-
tibus moralibus: nā prudentia nō est nisi in ho-
noribus bonis: sicut nec uirtutes morales: prauī
enim hoīes & si pñt esse scientes astuti & uersipel-
les. Prudentes tñ esse non pñt ut suo loco patex-
bit. Inde est ergo quod dicit. vii. ethi. q̄ impossi-
bile est prudentem esse non exñtem bonū. ¶ Di-
missis ergo uirtutibus hmōi intellectualibus: ut
dimissis sententiis speculatiuis: de prudētia & de
uirtutibus moralibus est tractandū. Suscepimus
enim ut pluries diximus p̄sens opus non ut scia-
mus: sed ut boni fiamus quæ bonitas sine pru-
dentia & uirtutibus moralibus nobis inesse non
potest. ¶ Has autem uirtutes in intellectu & ap-
petitu sic esse contingit. Dicitur enim uirtu-
tem esse aliquid secūdu rationem: oportet ergo
esse rationalem potentiam in qua potest esse uir-
tus. Rationale autem duplex est secundum phi-
losophum per essentiam & per participatiōem.
Intellectus autem est rationalis per essentiam.
Appetitus uero p participatiōem: nam appetitus
licet non sit ipse intellectus uel ipsa ratio essentia-
liter. dicit tñ participare rationē: quia est aptus
natus rationi obedire. Potentiæ aut naturales &
sensus: nec sunt rationales p essentiam quia non
sunt ipsa ratio: nec ratione participant: quia p se
& secūdu quod hmōi nō obediūt rationi. Igit
in sensibus & in potētiis naturalibus ut supra dī-
cebat non habēt esse uirtutes: sed solū esse hēnt
in intellectu & appetitu. In nobis aut duplex est
appetitus. intellectiuis & sensitiuis. Nam sicut
appetitus naturalis sequit formā naturaliter ade-
pram: sic appetitus cognitiuis sequit formam p
cognitiōem apprehensam. Sicut. n. grauius ex eo
q̄ habent formā grauis: sequit ea quædam natura-
lis inclinatio & quidam appetitus naturalis ut na-
turaliter desiderent esse deorsum sic habentia co-
gnitiōem p̄t habent in se ipsis formam appra-
hensam sequit quædam inclinatio & quidā ap-
petitus sc̄dm formam illam: p̄pter q̄d sicut in no-
bis duplex est cognitio sensitua & intellectiua: si-
cut etiā est in nobis duplex appetit⁹ uidelicet sen-
sitiu⁹ qui sequit formam apprehensam p sensum
& intellectus qui sequit formam apprehensam p
intellectum. Appetitus aut sensitiuis duplex est.
Nam cū aīalia sint supra inaiata si natura elemē-
tis & reb⁹ inaiatis dedit duplicem potētiā unā
p quā tendūt in p̄prium quietem & aliam p quā
resistunt & agunt in p̄hibentia & incōtraria mul-
tomagis hanc duplicem potētiā natura dedit
ipsis aīalibus quæ sunt p̄fectiora illis. Videm⁹. n.
q̄ ignis naturaliter est calidus & leuis: per leuita-
tem autem tendit in locum p̄prium & in quietē
sibi conuenientem: p caliditatem uero agit in con-
traria: ne ergo ignis p quæcūq; contraria agētia
impediret ne p leuitatem in p̄prio loco quiesce-
ret dedit ei natura potētiā calefactiuam ut p

eam resisteret & ageret in contraria corruptiua. Si ergo igni & rebus inanimatis natura dedit duplicem potentiam unam p quam adipiscunt p priam quietem: & aliam p quam agunt in phibētia & contraria: multo magis hoc dedit aīalibus: tribuit ergo eis duplicem appetitum sensitium unum p quem cōsequit p priam quietē & p priā delectationem: ut concupiscibilem & alium per quem resistant & aggrediunt phibitiua & cōtraria ut irascibilem. Ita q̄ concupiscibilis se habet sicut leuitas uel grauitas in leuibus & grauibus. Irascibilis uero se habet quasi caliditas uel frigiditas in eis: nam sicut grauia p grauitatem recedunt a loco sursum tanq̄ a non conueniente: & tendunt in locum deorsum tanq̄ ad locum conuenientem & cōformem: p frigiditatem uero resistunt contrariis ne corrumpant a propria natura & deserunt p priam loca & p priam quietem. Sic aīalia p concupiscibilem fugiūt mala tristitia & psequunt bōa delectabilia. Per irascibilem uero aggrediunt cōtraria quæ possent ea ab eiusmodi delectationibus prohibere: ut leo per concupiscibilem pgit ut psequat cibū tanq̄ quid delectabile. Per irascibilem uero aggredit aīalia illa uolētia ipsum phibere in cibo adepto pp q̄ bene dictum est q̄ cōcupiscibilis respicit bonum & malum secundum se. Irascibilis uero respicit bonū & malum in quantum habent rationem difficultis & ardui: nam cum bonū secundum se dicat psequendum: malū uero quid fugiendum. Concupiscibilis quæ secundum se tendit in quietē & in bona delectabilia: & fugit mala tristitia p obiecto habet mala & bona sensibilia secundū se considerata. Irascibilis uero secundum quā aggredimur & resistimus phibentibus & nociuis: tendit in bona & mala sensibilia non scdm se considerata: sed ut habēt rationem ardui & difficultis: nā arduitas & difficultas potissime sunt repugnantia & phibētia ne possimus consequi bonū & uitare malū. In pfecte ergo egisset natura si dedisset aīalibus concupiscibilem p quā uiraret mala & psequerent bona: nisi dedisset eis irascibilem p quam aggredierent impediētia delectationem illam: ut igit aīalia scdm modum sibi conuenientem prout bene possint delectari p cōcupiscibilem: data est eis irascibilis p quā resistat & aggrediant impediētia delectationē illam. Duplex est ergo appetit⁹ sensitius irascibilis & cōcupiscibilis. Appetitus aut̄ intellectiuis q̄ dicit uoluntas remanet indiuisus: nam cū intellectus uniuersalioris mō respiciat suū obiectū q̄ sensus appetitus: intellectiuis qui seq̄tur intellectum uniuersalioris mō fert̄ in bonū q̄ appetitus secundum sensum & quia quanto aliquid sub uniuersaliori modo accipitur tāto unū & idē existēs ad plura se extendit: licet appetitus sensitius sit alius & alius scdm quē psequimur delectabilia & scdm quē aggredimur terribilia. Appetitus tñ intellectiuis un⁹ & idem existens fertur in omne bonum intelligibile: non ergo est alius appetitus intellectiuis

scdm quē psequimur bona delectabilia p intellectum & aggredimur bona ardua: sicut ē alius appetitus sensitius scdm quē psequimur bona sensibilia delectabilia: & aggredimur terribilia. Quare si oīs uirtus moralis uel ē in intellectu uel in appetitu: & appetitus alius intellectiuis ut uolūtas: alius est sensitius & hoc duplex irascibilis. s. & cōcupiscibilis: oportet oēm uirtutē morale uel esse in intellectu uel in uolūtate uel in irascibili uel in concupiscibili: accipiēdo ergo uirtutē morale large put ipsa prudētia dicit q̄dam uirtus moralis: dicere possumus scdm has quatuor potentias aīæ in q̄bus habet esse uirtus sūptæ sūt quattuor uirtutes cardiales uidelicet prudētia iustitia fortitudo & tēperantia: nam prudētia est in intellectu: iustitia in uolūtate: fortitudo in irascibili: tēperantia in concupiscibili.

¶ Quot sūt uirtutes morales & quō earū numerus est sumendus.

Cap. iii.

Hilosophus circa finem. ii. ethi. præter prudentiam & iustitiam enumerat. x. uirtutes morales: uidelicet fortitudinem temperantiam honoris amatiuam magnanimitatem largitatem magnificētiam masuetudinem ueritatem affabilitatem & etrapeliam q̄ bene uertibilitatem uel societatem appellat possumus. Igitur computata iustitia & prudentia. xii. sunt uirtutes morales de quibus oībus quid sūt & quomodo decet eas reges habere & quas partes habent uel uirtutes anexas singulariter ē dicendum. Numerus aut̄ earū sic pōt accipi: nam cum subiectum uirtutis sit: uel intellectus uel uolūtas uel appetitus sensitius. Omnis uirtus moralis uel est in intellectu ut prudentia uel uolūtate ut iustitia: uel in appetitu sensitio: ut ille decē uirtutes morales quas enumerauimus: quas tangit philosophus circa. ii. eth. ¶ Possunt alio mō sic accipi hæc uirtutes: nā uirtutes sūt medietates q̄dam: & non habent fieri nisi circa ea quæ sunt in ptate nostra in quibus decet nos ponere medietatem uel æqualitatem siue rectitudinem: hmoi aut̄ tria sūt. s. rationes passionēs & operationes exteriores: per uirtutes enim debemus habere rationes rectas: passionēs moderatas: & operationes exteriores æquatas & mensuratas. Secūdo ergo q̄ habemus rationes rectas hēt esse prudentia: prout uero habemus exteriores operationes mensuratas & æquatas hēt esse iustitia: Sed prout sunt in nobis passionēs moderatæ accipiūtur illæ. x. uirtutes morales de q̄bus in principio huius capituli fecimus mētionem. Iustitia ergo quæ est in uolūtate sic differt ab illis decem uirtutibus quæ sunt in appetitu sensitio: utraq̄. n. moderant & æquant operationes exteriores & passionēs existētes in appetitu aliter tñ & aliter: nā ille decem uirtutes p se & primo moderat & rectificat passionēs: si autē rectificat operationes exteriores hoc est ex consequenti: in quantum moderatis passiōibus moderate ferimur in operationes exteriores. Iustitia aut̄ econuerso p prius

b ii

æquat & moderat ipsas res uel ipsas operationes exteriores: facit. n. q. cuilibet tribuatur q. decet: uel q. ei detur q. suū ē. Si autem moderat & retificat passiones & motus existens in appetitu hoc est ex consequenti in quantum moderatis & æq. tis rebus & operibus exterioribus: passiones in nobis retificantur & moderantur. ¶ Tertio autē hic eadem diuisio sumi potest: nam omnis uirt. moralis tendit in bonum rationis. Tendere autē in bonum rationis potest esse tripliciter: uel quia hmoi bonum perficit: uel quia ipsum efficit: uel quia ipsum custodit & seruat. Prudentia autem tendit in bonum rationis: quia ipsam rationem perficit. Est enim prudentia in ipso intellectu tanquam perfectio in ipso perfectibili: iustitia uero tendit in bonum rationis quia huiusmodi bonum efficit: nam iustitia in operibus & in ipis rebus efficit illud bonum & illam æqualitatem quam ratio dicit. Aliæ autem uirtutes morales ut cōmuniter ponitur tendunt in bonum rationis quia illud custodiant & cōseruant. Nam huiusmodi uirtutes moderantes passiones agūt ne per eas homo abducatur & recedat a bono rationis propter quod huiusmodi bona dicuntur custodire & cōseruare. Dicamus ergo q. uirt. moralis uel retificat rationes & est in ratione & est rationis perfectiua: & sic est prudentia. Vel est in uoluntate & adequat operationes exteriores & est boni rationis effectiua & sic est iustitia. Vel ē in appetitu sensitiuo & moderat passiones & est boni secundum rationem custoditiua & cōseruatiua & sic sumuntur decem uirtutes morales superius numeratæ. Quorum numerus & sufficiencia sic potest accipi. Dicitur est. n. uirtutes illas esse circa passiones: quas per se habent moderare & æquar prout ergo ex aliis & aliis obiectis surgūt aliæ & aliæ passiones: accipi poterāt aliæ & aliæ uirtutes prout & illis passionibus secundum ordinem rationis aliud & aliud medium reperitur. Ut ergo liceat typo & superficialiter pertrāsire dicamus q. passiones uel surgunt ex bono uel ex malo: Si ex malo uel ex futuro uel ex præsentī. Si ex futuro sic fiunt in nobis passiones: timor & audacia: timor cum ab eo refugim. audacia cum illud aggredimur: inter has autem duas passiones sumitur: una uirtus media. s. fortitudo. Erit ergo fortitudo quæ ē medietas timoris & audaciæ in irascibili: quia timor & audacia: in irascibili habēt esse. Si uero huiusmodi passiones oriuntur ex malo præsentī q. est nobis iam illatum uel insurgimus ad puniendum & tunc ē ira quæ est per paruiensionem: uel propter malum illate appetit pœnam in uindictam. Si autē ab hac punitioe uel ab hac uindicta refugimus sic est mitiditas: medium autem horum ē uirtus quæ dicitur mansuetudo. Mansuetudo tamen non proprie nominat uirtutem mediam eē iter mitiditatem & iram. Immo magis nominat ipsam passionem quæ ē mitiditas: attamen ut dicitur quarto ethicorum quia nō habemus propri-

um nomen respectu huiusmodi uirtutis noīatur nomine passionis deficientis: & dicitur mansuetudo. Erit autem mansuetudo in irascibili quia ī ea sunt mitiditas & ira contra quas huiusmodi uirtus uideretur consistere: quæ igitur uirtutes existētēs in irascibili sumuntur circa passiones quæ oriuntur ex malo: ut fortitudo est circa passiones ortas ex malo futuro. Mansuetudo circa passiones ortas ex malo præsentī. Si autem sumatur uirtutes circa passiones quæ oriuntur ex bono: tūc distinguendum ē de bono: quia quoddam est bonum hominis in se: quoddam uero est bonum eius ut habet ordinem ad alios: bonū hominis in se duplex est: quia quoddam ē delectabile ut cibi & potus & talia: quoddam uero utile ut pecunia: quoddam uero honestum ut honor. Honestum. n. ab ipso honore sumit originem: ē. n. bonum quasi honoris status. Circa passiones ortas ex bono delectabili non sumitur nisi una uirtus ut temperantia quæ ē in concupiscibili. Circa passiones uero ortas ex utili sumuntur duæ uirtutes. Nam huiusmodi bonum uel est mediocre & cōmune & sic sumitur liberalitas quæ est circa mediocres sumptus. Vel est illud bonum arduū & sic magnificentia: quæ est circa magnos sumptus: idem est. n. magnificentia sicut magnificus erit igitur liberalitas in concupiscibili: magnificentia uero ratione arduitatis erit in irascibili. Si uero illud bonum sit honestum siue honor: tūc honor ille uel est mediocris tunc est quædam uirt. quæ cōmuni nomine dici pōt honoris amatiua siue honoris amor. Si autē honor ille sit magn. & tunc sic dicitur magnanimitas quæ ē circa honores. Erit autem honoris amatiua in concupiscibili. Magnanimitas uero in irascibili ex quo patet q. quia bona delectabilia nō sic possunt habere rationem ardui sicut utilia & honesta: licet tam ex bonis utilibus quā ex honestis sumantur duæ uirtutes quarum una est in concupiscibili: alia in irascibili. Ex bonis tamen delectabilibus non sumitur nisi una uirtus quæ est in concupiscibili: ut temperantia. Si uero huiusmodi uirtutes sumantur circa passiones quæ oriūtur ex bonis ut cōmunicamus cū aliis deseruiunt nobis ad ueritatem uitæ. Sic ut dicitur secūdo ethi. sumuntur tres uirtutes: nā cum aliis communicamus ī uerbis & operibus. opera autē & uerba ut cōicamus cū aliis deseruiunt nobis ad ueritatē uitam & ludū. Erit ergo triplex uirtus uidelicet ueritas affabilitas & eutrapelia: quæ pōt dici bona uersio. ¶ Est at ueritas ut hic de ea loquimur & ut est uirtus non speculatiua: sed sumit hic ueritas pro ut aliquis nō est ypocrita nec iactator: sed est aptus uerbis & factis ostendit se talē qualis est. ¶ Affabilitas uero est quando quis bene se habet circa conuersationem uitæ ut quando non est adulator non est discolor: sed est affabilis & curialis. ¶ Eutrapelia uero siue bona uersio est quando aliquis sic se habet in ludis: ut non sit histrio: q. de omnib. uelit ludere: nec sit agrestis

quod de nullo uelit ludere: sed sit eutrapelus & bene se uertens ut se habeat circa ludos prout expedit. Omnes autem hæc tres uirtutes: quia non sunt circa aliquid arduum: sunt in concupiscibili. Patet ergo quod cum quattuor potestati animæ sint susceptibiles uirtutū de quibus loquimur duodecim sunt huiusmodi uirtutes: quia una est in intellectu & una in uoluntate: quattuor in irascibili & sex in concupiscibili. In intellectu est fortitudo: mansuetudo: magnanimitas: & magnificentia quæ sic accipiuntur: quia fortitudo & mansuetudo sunt circa passiones ortas ex malis: ut fortitudo est circa passiones ortas ex malis futuris: mansuetudo circa passiones ortas ex malis presentibus. Magnificentia uero & magnanimitas sunt circa bona ardua aliter & aliter quia magnificentia circa magna bona utilia: ut circa magnos sumptus. Magnanimitas uero circa magna bona honesta: ut circa magnos honores. In concupiscibili autem sunt sex uirtutes uidelicet temporalia liberalitas honoris amatiua: ueritas: affabilitas: & eutrapelia: quæ sic accipiuntur: quia tres harum ut temperantia liberalitas & honoris amatiua: summunt secundum bonū hominis in se. Aliæ uero tres secundum bona hominis in ordine ad alium: secundum ergo utraq; bona sunt: tres uirtutes. Nam bona hominis in se tria sunt: nam quædam sunt delectabilia: circa quæ est temperantia: quædam utilia circa quæ est liberalitas: quædam honesta circa quæ est honoris amatiua. Sic etiam bona in ordine ad aliū tripliciter possunt considerari: uel ut deseruiunt nobis ad manifestationem & sic est ueritas: uel ad uitam & sic est affabilitas: uel ad ludū & sic est eutrapelia: ostensum est ergo quot sunt huiusmodi uirtutes & quomodo distinguuntur.

Quod bonarum dispositionum quædam sunt uirtutes: quædam supra uirtutes: quædam sunt ancillantes uirtutibus: & quædam præparatiões ad uirtutem.

Cap. iiii.

Istinximus in præcedenti capitulo quod duodecim sunt uirtutes: quarum una est in intellectu ut prudentia: una in uoluntate ut iustitia: quattuor in irascibili ut fortitudo mansuetudo: magnificentia & magnanimitas. Et sex in concupiscibili ut temperantia: liberalitas. honoris amatiua: ueritas: affabilitas: & eutrapelia quas etiam in præcedenti capitulo enumerauimus. Ne ergo aliquis crederet non esse aliq̄s alias bonas dispositiones præter uirtutes enumeratas decreuimus ostendere quod loquendo de bonis dispositionibus de quibus locuti sunt philosophi: quia de aliis ad præsens non intendimus tractatum constituere: quædam sunt uirtutes. Quædam sunt etiam ancillantes uirtuti. Etiam sunt quædam præparatiões ad uirtutem: quædam supra uirtutem. Large. n. accipiēdo uirtutem omnes huiusmodi bonæ dispositionis uirtutes appellari possunt: Nihilominus tamen quædam bonæ dispositiones ancillantur uirtuti ut bene consiliati &

bene iudicare de consiliatis: ancillantur prudentiæ. qui ergo bene dispositus est ad hoc aptus est ut sit prudens. Quædam uero bonæ dispositiones non sunt cōplera uirtus: sed sunt dispositiões ad uirtutem: ut perseuerantia & continētia quæ ut de eis philosophus loquitur non sunt completa uirtus: sed dispositio ad uirtutem. Nam ille perseuerare dicitur qui non cadit & si non temptet: hoc autem etiam & non uirtuosi aliquando habent qui non passionati non ruunt. Continens autē dicitur qui passionatur & habet passiones fortes: tamen continet se & non credit passioni sed rationi: non ergo continens est plene uirtuosus: quia propter passiones fortes licet bene agat non tamen est ei delectabile bene agere: continētia ergo & perseuerantia sic accepta quamuis sit quædam bona dispositio non tamen est uirtus: sed dispositio ad uirtutem. Sunt etiam quædam bonæ dispositiones quæ sunt supra uirtutē cuiusmodi est uirtus diuina: siue uirtus heroica & supra iusta de qua determinatur septimo ethicorū: nam sicut aliqui homines sunt sicut bestiarum & sunt mali ultra modū hominum. Sic aliqui sunt quasi diuini & sunt boni supra modum: & propter quales superuirtuosi dici possunt. Huiusmodi autē uirtutem diuinam quæ est quodammodo super uirtus maxime habere debent reges & principes qui ut dictum est semidei esse debent. Quarto quædam bonæ dispositiones sunt ipse uirtutes cuiusmodi sunt prudentia: iustitia & alia de quibus in præcedenti capitulo fecimus mentionem: De omnibus ergo his quattuor suo loco dicemus. Determinabimus ergo de uirtutibus ostendentibus quomodo reges & principes debent habere uirtutes. Determinabimus etiam de amiculis uirtuti: sed & de dispositionibus ad uirtutē: & de his quæ sunt supra uirtutē ostēdentes quomodo reges & principes oportet talibus esse ornatos. Sed primo de ipsis uirtutibus est dicendum. Quod uirtutum sunt quædam principales: quædam cardinales: quædam uero annexæ. cap. v.

Numerauimus supra duodecim uirtutes: sed non omnes illarū. xii. sunt æqualis perfectionis: non sunt æque principales. Cōsueuit enim apud sanctos & etiā apud philosophos distingui inter uirtutes: quia quædam sunt cardinales & principales: quædam uero annexæ. Cardinales autem sunt quattuor uidelicet prudentia: iustitia: fortitudo & temperantia. Annexæ autem & non principales sunt aliarū octo de quibus supra fecimus mentionem. Has autē quattuor uirtutes esse cardinales & principales triplici uia uestigare possumus. Prima uia sumitur ex parte materiæ circa quam uersatur. Secunda ex parte subiecti in quo existunt. Tertia ex parte conditionum quæ ad uirtutes requirunt. Prima uia sic patet: nam omnis uirtus uel est circa rationes: uel circa passiones: uel circa operationes. Cum n. contingat ratiocinari recte: & non recte

b iii

oportet dare uirtutē aliq̄ q̄ sit recta rō p̄ q̄ d̄ ipsis agibilib⁹ rectas rōnes faciam⁹. ¶ Rursus cū cōtigat opari recte & nō recte sic ē dare uirtutē p̄ q̄ dirigimur in rōcinādo de agibilib⁹ & ē dare uirtutē p̄ quam dirigimur i opando ipsa agibilia. ¶ Ampli⁹ q̄ cōtigit nos passionari recte & nō recte: oportet dare uirtutes aliq̄s p̄ quas modifīcatur in ipsis passionib⁹. Cū ergo passiones q̄dā ipellūt nos sēper ad malū: ut passiones cōcupiscibiles q̄a p̄ni sum⁹ ad agendū semp̄ illa. Quādā uero retrahunt nos a bono: ut passiones irascibiles. Circa passioēs oportet dare uirtutē aliquā ne passiones nos ipellat ad id q̄d rō uetat: & oportet dare uirtutē aliā ne passiones retrahāt nos ab eo q̄ rō dicat. Omnis ergo uirt⁹ uel retificat rōnes uel aq̄t opationes: uel modifīcat passioēs ne nos ipellat ad id quod ratio uetat: uel modifīcat eas ne nos retrahāt ab eo q̄ rō dīctat & q̄a prudētia p̄cipaliter retificat rōnes. Iustitia p̄cipaliter aq̄t opationes temperantia p̄cipaliter modifīcat passioēs ne nos ipellāt ad id q̄d rō uetat. Fortitudo p̄cipaliter modifīcat eas ne nos retrahāt ab eo q̄d est rō dīctat. Iō rōne materiæ circa q̄ uersat h̄mōi uirtutes dicunt̄ hez. iiii. cardinales & p̄cipales: q̄a sunt circa materiā illā circa q̄ p̄cipaliter uersat humana uita. ¶ Secunda uia ad iuestigādū has eē uirtutes cardinales & p̄cipales sumi pōt ex pte subiecti i quo existūt. Dīctū ē enī supra uirtutes de qb⁹ loq̄mur eē in q̄ttuor potētis animæ: uidelicet i intellectu: in uolūtate i irascibili: in concupiscibili. Cū ergo i intellectu pratico p̄cipalior uirt⁹ sit prudētia: in uolūtate re loquēdo de uirtutib⁹ acq̄sitis p̄cipalior sit iustitia. In irascibili uero p̄cipalior sit fortitudo. Et i concupiscibili tēperantia. Ideo hez. iiii. uirtutes scilicet prudētia: iustitia: fortitudo: & tēperantia: p̄cipales & cardinales eē dicūt. ¶ Tertia uia sumit̄ ex pte conditionū q̄ ad q̄libet uirtutē req̄runt: nā omnis act⁹ si uirtuosus eē debet oportet q̄ fiat prudētis: iuste: fortiter: & tēperate. Iō hez. q̄ttuor uirtutes p̄cipales & cardinales eē dicūt. In aliis ergo uirtutib⁹ pōt eē aliqua p̄cipalitas sicut magnanimitas quādā p̄cipalē hēt sup uirtutes alias q̄a secūdū ph̄m. iiii. ethi. Magnanimitas uidet̄ esse ornat⁹ quidā omnū aliarū uirtutū. Sic ē magnificētia quādā p̄cipalitatē hēt propter magnitudinem sumptuum circa quam uersatur: habent ergo alia uirtutes quandam p̄cipalitatē: sed hez. quattuor simpliciter p̄cipales & cardinales esse dicuntur: quod quomodo sit in prosequendo de eis singulariter plen⁹ ostendetur. Si ergo hez. quattuor sunt p̄cipales & cardinales respectu aliarum: primo de his quattuor est dicendum. ¶ Rursus quia prudentia est p̄cipaliter oibus aliis cum sit directiua omnium aliarum: & iustitia sit p̄cipalior quā fortitudo & temperantia cum iustitia sit circa cōmutationes rerum & circa distributiones bonorum & erga quæ p̄cipaliter uersatur uita nostra & quia fortitudo est p̄cipalior quam tem

perantia. cum fortitudo magis ordinetur ad bonum gentis & ad bonum commune quam ipsa tēperantia. Ideo hic ordo est tenēdus quia primo dicemus quod est prudentia: & q̄ decet reges & principes esse prudentes. Secundo de uirtutibus de ipsa iustitia ostendentes q̄ decet reges & principes esse iustos. Deinde determinabimus de fortitudine & temperantia: declarantes q̄ cōtingit reges & principes esse fortes & temperatos. Consequēter uero tractabimus de magnitudine & magnificentia & aliis uirtutibus manifestantes quomodo decet reges & principes talibus uirtutibus esse perfectos.

¶ Quomodo diuersimode notificari potest quod est prudentia. Cap. v.

Rudentia autem de qua primo tracta re intendimus ad diuersa comparari habet & prout ad diuersa comparatur aliam & aliam notificationem suscipit: quantum enim ad p̄sens spectat prudentiam ad v. comparari possumus uidelicet ad uirtutes morales quarum est directiua: ad uirtutes intellectuales respectu quarum ē p̄ceptiua: ad materiam circa quam uersatur: ad scientiam & ad artem a quibus distinguitur. Est enim prudentia uirtutum moralium directiua: nam uirtutes morales de se inclinant in finem sibi conuenientem ut temperantia inclinat in sobrietatem & in detestationem ueneriorum sed non sufficit inclinari in finem debitum temperantiæ: uel in finem aliarū uirtutum moralium nisi sciamus quomodo possumus consequi talem finem q̄ sit per prudentiam: per uirtutes ergo morales p̄stituiimus nobis debitos fines. Sed per prudentiam cum habemus dirigimur in fines illos. Accipit autem prudentia fines a uirtutibus moralibus & per ea quæ sunt ad finem recte dirigit in fines illos. Quare prudentia ut comparatur ad uirtutes morales sic diffiniri potest quod est perfectio intellectus siue quod est bona qualitas mentis directiua in finem uirtutum moralium. ¶ Secundo potest comparari prudentia ad uirtutes intellectuales respectu quorum est p̄ceptiua: prout enim ad p̄sens spectat si circa agibilia bene negociari uolumus tria habere debemus. Primo debemus iudicare. Tertio debem⁹ p̄cipere ut fiant opere secundum inuenta & iudicata: ut si uellemus secundū opera bellica castrum aliquod capere. Primo inueniendæ essent uia & cogitandi essent modi per quos castrum illud capi posset. Secundo iudicandum esset de uis inuentis utrum bonæ essent ad propositum prosequendum. Tertio: p̄cipiendum esset ut fierent opera secundum inuenta & iudicata. In intellectu ergo nostro esse debent tres uirtutes una per quam bene inueniam⁹ & bene consiliemur quam philosophus. vii. ethi. appellat embuliam. i. bene cōsiliatiua. Alia uero per quam bene iudicemus de inuētis quam philosophus appellat finem. i. bene iudicatiuam.

Tertia per quã præcipiamus ut fiant opera secundum inueta & iudicata: & hanc dicimus esse prudentiam. Prudẽtia ergo respectu uirtutis iuentiuã & iudicariuã dicit esse pceptiuã: quia q̄ illã inueniunt & iudicãt ista præcipit ut fiat. Prudẽtia ergo imediatius dirigit in opa fienda eo q̄ pceptiat illa fieri quã faciat uirtus inuẽtiua & iudicatiua: cũ ergo i moralibus actus & opa dicãtur eẽ potiora. Prudẽtia quã imediatius se hẽt ad ea eẽ potior uirtute inuẽtiua & iudicatiua. Prudentia ergo respectu uirtutis iuentiuã & iudicatiua quã sũt uirtutes intellectuales sic diffiniri p̄t qd̄ est pceptiuã inuẽtorũ & iudicatorũ. Vnde. vi. ethi. corũ dicit q̄ sicut embulix est inuenire & sinensis est iudicare sic prudẽtiã est pceptere. Tertio prudẽtia cõparari p̄t ad materiã circa q̄ uersatur: cũ enĩ prudentia sit circa agibilia & agibilia sint singularia oportet prudentiã eẽ circa particularia applicãdo uniuersales regulas ad singularia negotia ut sexto ethicoꝝ dẽclarari hẽt. Cõparata ergo prudẽtia ad materiã circa quã uersatur sic describi potest q̄ prudentia est uirtus secundũ uniuersales maximas particularia facta concernens hmõĩ uniuersales regulã sane bõã leges cõsuetudines & alia p quã regulari possumus in agentibus. Quarto cõpari hẽt prudẽtia ad ipsã scientiã a qua distinguit: nã scientia pprie e de rebus necessariis iuxta Boetiũ p̄io Arismetica. Scientia est eorũ quã imutabilẽ substantiã sortiuntur. Prudentia autẽ est actũ humanorũ & rerum contingẽtiũ q̄ sunt in prãte nostra. Quinto comparari potest prudẽtia ad artem a qua etiã distingui habet: nã ars e respectu factibilũ & nõ prãsupponit rectitudinẽ uoluntatis. Prudentia uero est respectu agibilũ & p̄supponit rectitudinem appetitus: ppter quod scribit sexto ethicoꝝ q̄ artifex uolũtarie peccans e melior q̄ peccans inuoluntarie. Prudens uoluntarie peccans est peior. In opibus ergo deseruientibus artius melius est peccare uoluntarie q̄ inuoluntarie sed in opibus deseruientibus ad uitã circa q̄ uersatur prudentia peius est peccare uoluntarie q̄ inuoluntarie: prudentia ergo quia nullus potest esse prudens nisi sit bonus & hẽat uoluntatem rectã non est ars: sed uirtus prout ergo prudẽtia comparatur ad artem a qua distinguitur sic diffiniri potest q̄ e rectã rõ agibilũ p̄supponẽs rectitudinẽ uoluntatis. Ex oĩbus ergo his de ipsã prudentiã unã cõmunem descriptionem formare possumus dicendo q̄ prudentia est uirtus intellectualis directiuã uirtutũ moralium pceptiuã secundum inuenta: & iudicata secundũ uniuersales maximas. Particularia cõtingentia & agibilia concernens: p̄supponẽs rectitudinem uoluntatis.

Quod decet reges & principes esse prudentes.

Cap. vii.

Iso quid est prudentia: & ostensio q̄ per prudẽtiã recte dirigimur i bonũ finẽ in quem inclinant uirtutes morales: restat ostendere q̄ decet reges & principes esse

prudentes. Sunt autem quãtũ ad p̄ns spectat tria q̄ maxime rex attendere debet. Primo enim spectat ad ipsum summe intendere ut sit rex secundum rei ueritatem: & nõ noie tantũ. Secundo studere debet ne suus principatus in tyrãnidem conuertatur. Tertio: studere debet ut naturaliter dñetur. Triplici ergo uia inuestigare possumus q̄ decet regem esse prudentem. Primo: quia sine prudentia non est rex secundum rei ueritatem: sed noie tantũ. Secũdo: quia sine ea de facili uertitur in tyrannum. Tertio: quia sine ipsã non potest naturaliter dñari. Prima uia sic patet. Nã rex est nomen officii & dignitatis. Est. n. regis officium ut suã gentem regat & dirigat in debitum finem quod ipsum nomen regis ostendit. Nomen enim regum a regendo sumptum est. Regere at alios & dirigere ipsos in finem debitum sit per prudentiam. Vnde dicit. vi. ethi. q̄ illos estimamus esse prudentes: qui sibi & aliis possunt bõã speculari & prouidere. Prudẽtia ergo est quidã oculus quo bonus & debitus finis conspicitur. Qui ergo hoc oculo caret non sufficienter uiderẽ p̄t ipsum bonum: nec ipsum debitum finẽ. i quem est populus dirigendus. Sicut ergo sagittator nõ possit sufficienter sagittare siue sagittã in signum dirigere: nisi ipsum signum uideret. Sic nec rex potest populum dirigere siue regere: & ipsum in debitũ finem dirigere nisi ipm finẽ per prudentiam speculet. Si ergo sine prudentia nullus potest sufficienter gentem uel populum regere: & ipsã dirigere in finẽ bonum & debitum: sine ea nullus erit rex: secundũ rei ueritatem & ut decet. Licet forte sit rex appellatione & nomine. Videt enĩ q̄ uir sine prudentia positus in dignitate regia sit denarius æneus uel Plumbẽs positus in cõputo mercatorum. Mercatores enĩ cũ rõcinando computant: aliquando unum denarium æneum uel plumbeũ ponunt loco mille librarũ: quod ergo non ualet unum ouum: re præsentat ualorem magis precii: Denarius ergo ille magis e signũ ualoris q̄ ualeat. Sic si uir prudẽtia careat & regia dignitate fugat: cũ ipse paru ualoris sit est loco magni precii. Magis ergo e signũ regis: q̄ sit rex. Ut igitur sit rex non solum noie: sed re decet ipm habere prudentiam. Secundo hoc decet eum: ne de facili i tyrannũ conuertatur. Dicitur enĩ est q̄ p prudentiam dirigimur in bonum finem: i quem inclinant uirtutes morales. Est enim prudentis prouidere bona sibi & aliis: & dirigere se & alios i optimum finẽ. Si ergo aliquis prudentia careat per quam dirigimur in optima bona: secundum ueritatem de facili efficietur tyrannus: quia diuitias & bona exteriora: quã sunt bona optima secundum appareniam: credet esse optima simpliciter. Immo quia imprudentes non cognoscunt nisi sensibilia bona cuiusmodi sunt diuitiã & bona exteriora. Rex prudentia carens: quia non cognoscet: non reputabit nisi sensibilia bona: & dimissis uirtutibus totum studium suum ponet ut

affluat diuitiis & sensibilibus bonis. Efficietur ergo deprædator populi: dñabitur tyrånice: nõ curabit qualitercũq; possit pecuniã extorquere. ¶ Tertio decet reges & principes hère prudẽtiã quæ sine ea nõ possunt naturaliter dñari. Nã ut de clarari habet primo polliticorũ. Ex hoc est aliq; naturaliter seruus: quia deficit intellectu & nescit seipsum regere. Ex hoc autem naturaliter est dominus quia uiget intellectu & prudẽtia: & nouit se & alios in debitũ finẽ dirigere. Hanc enĩ ueritatem non solũ approbant philosophica dicta: sed etiã confirmant singula regina naturalia. Videmus enĩ naturaliter hoĩes dñari bestiis. Viros foeminiis. Senes pueris. Hoĩes naturaliter dominantur bestiis: quia hoĩum genus uiget prudẽtia. Bestiã. n. prudẽtia & arte parũ participat. Sic etiam uiri dominantur foeminis: quia ut declarari hêt primo polliticorũ. Foemine hêt consiliũ inualidũ. Cõmuniter enĩ foeminae deficiũt a uirorum prudẽtia: quæ si reperiantur mulieres aliqua prudentiores uiris: hoc ẽ ut raro: & in paucioribus ut plurimum. Ergo foemina uiri naturaliter debet esse subiecta: eo quæ naturaliter deficiat uiri prudẽtia. Hoc etiam modo iuuenes naturaliter decet anti quioribus esse subiectos quia in experti agibiliũ non sic habundant prudentia sicut illi. Vbicunq; igitur hoc naturaliter seruit: & illud naturaliter dominatur: semper principis pollet prudentia: a qua deficit qui naturaliter seruus existit. Ut igitur rex naturaliter dominetur: oportet quæ polleat prudentia & intellectu.

¶ Quot & quæ oporteat habere regem si debeat esse prudens. *capitulum .viii.*

Voniam nunquam perfecte habetur aliquod totũ nisi habeant partes ei. Si debeat aliquis esse perfecte prudens oportet ipsum habere oĩa quæ concurrunt ad prudentiam: & omnes partes eius. Consueuerunt aut assignari octo partes prudẽtiã. Videlicet: memoria: prouidentia: intellectus: ratio: solertia: docilitas: experientia: & cautio. Quare si rex aut princeps debeat esse prudens: oportet ipsum esse memorem: prouidum. intelligentem rationabilem: solertem: docilem: expertum: & cautum. Hæc aut octo quæ dicuntur esse partes prudẽtiã sic accipiunt. Nam ut patet ex habitis: ex hoc aliquis dicitur esse prudens: quia est sufficiens dirigere se & alios in aliqua bona: siue in aliquos bonos fines. Quattuor ergo est ibi considerare. Videlicet bona ad quæ dirigit. Modum per quem dirigit: personam dirigentem & gentem quam dirigit. Ratione bonorũ ad quæ dirigit oportet regem esse memorem & prouidum. Propter modũ secundũ quem dirigit: oportet ipsum esse intelligentem & rationabilem. Ratione propriæ personæ quæ alios est dirigens oportet quæ sit solers & docilis. Ratione uero gentis quæ dirigit congruit quæ sit expertus & cautus. Si. n. rex debet gentem aliquam ad bonum dirigere: oportet quæ hæt memoriam preteritorũ & prouidentiam futurorum. Debet enim habe-

re preteritorum memoriam: nõ quæ possit preterita inmutare: quia nulli agenti hoc est possibile: sed decet regem habere preteritorũ memoriam: ut possit ex preteritis cognoscere quod euenire debeat in futurũ. Nam ut scribitur secundo rethoricorum in cõtinẽtibus agibilibus ut plurimũ futura sunt preteritis similia. ¶ Secũdo decet ipsum hère prouidentiam futurorum: quia hoĩes prouidentes futura bona cogitant uias per quas facilliter illa adipisci ualent. Ergo ratio bonorum ad quæ rex gentem suam dirigere debet expedit ut habeat prouidentiam futurorũ: ut facillius illa futura bona adipisci ualeat: & ut hæt memoriam preteritorũ. Ut ex actis preteritis sciat quid agere debeat in futurorum. ¶ Ratione uero modi per quæ dirigit oportet quod habeat intellectum & rationem: siue oportet quæ sit intelligens & rationalis. Modus. n. quo rex suum populum dirigit: oportet quæ sit humanus: quia rex ipse homo est. Homo. n. intelligit ratiocinando & discurrendo. Accipit. n. aliqua principia & aliquas præmissas: ex quibus elicit intentiones conclusiones: & hoc in speculabilibus: quæ in agibilibus. Nam sicut fiunt rationes ut demonstrat quid sit uerum cognoscendum: sic fiunt rationes ut persuadeatur quid sit bonum prosequendum. Ratione igitur huiusmodi cognoscendi qui est inditus hoĩbus uolens alios dirigere oportet quæ sit intelligens. cognoscendo præcipia & præmissas. Et rationalis ratiocinando & eliciendo ex illis præmissis conclusiones intentas. Vel oportet quæ sit intelligens: sciendo leges consuetudines bonas: & alia quæ possunt esse principia & regulæ agendorum. Oportet autem quæ sit rationalis speculando ex illis regulis quid agere congruit. Sicut ergo ratione bonorũ ad quæ dirigit oportet regem esse memorem & prouidum: sic ratione modi per quæ dirigit oportet ipsum esse intelligentem & rationalem. ¶ Sed ratione propriæ personæ quæ est alios dirigens oportet quæ sit solers & docilis. Nã qui in tanto culmine est positus: ut tantam gentem regere hæt: oportet quæ sit industrius & solers ut sciatur ex se inuenire bona gentis sibi commissæ. Verum quia nullus homo sufficit ad excogitandum oĩa quæ possunt esse utilia toti regno. Cum hoc quæ regem expedit esse solertem ex se quæ bona sunt regno utilia excogitando: oportet ipsum esse docilem aliorũ consiliis acquiescendo. Possumus. n. dicere de rege quod dicitur: de magnanimo. iiii. ethi. Quod non decet regem in oĩbus sequi caput suum: nec inuiti semper solertiã propriæ. Sed oportet ipsum esse docilem: ut sit abilis ad capescendam doctrinam aliorũ acquiescendo doctrinis & consiliis baronũ: seruatorũ: sapientũ: & diligentũ regnũ: patet ergo quæ ratione propriæ personæ quæ est alios dirigens oportet regem esse solertem & docilem. Sed ratione gentis quæ dirigit oportet ipsum esse expertum & cautum. Experientia enĩ est rerũ particulariũ. Prout igitur sunt alia & alia particularia. Et prout aliquis negociatur circa aliam & aliam gentem: sunt alia &

alía exquirēda. Oportet igitur principem respe-
ctu gētis cui p̄est esse expertū cognoscendo par-
ticulares conditiones gentis sibi cōmissā: ut pos-
sit eā melius in debitum finē dirigere. ¶ Ultimo
oportet ip̄m esse cautū. Nā sicut in speculabilib⁹
falsa aliqñ admiscēt ueris pp̄ qđ credunt ue-
ra quæ non sūt uera: sed apparēt uera. Sic in agi-
bilibus mala multotiēs admiscēt bonis p̄pter
quod credunt bona: sed non sūt bona: sed appa-
rent bona. Oportet igitur regem esse cautū re-
spuēdo apparēter bona & eligēdo bona simpli-
citer: ad quæ debet dirigere gētē sibi cōmissā.
¶ Quomodo reges & principes possunt se ipsos
prudentes facere.

Cap. x.

Nima in sedēdo & quiescendo fit pru-
dens: ut uult ph̄s. vii. phisicorum. Re-
ges ergo & principes si desiderant esse
prudentes non debent uanitatibus intendere:
sed maiorem partem uitæ suæ debēt expendere
in cogitando quæ possunt esse regno p̄ficua: qđ
non sic intelligendum est ut nullas recreationes
corporales habere debeant. Sed debent eis adeo
moderatae uti: ut non impediatur in regimine
regni sui. Se ipsos ergo poterunt prudentes face-
re ut naturaliter regnum regant. Cogitando pri-
mo tempera retroacta: sub quibus temporibus
regnum melius regebatur: p̄pter quod habeant
memoriam p̄teritorū ex quibus scire poterūt qđ
agendū sit in futurum. Nam semp debet suū re-
gimen cōformare regimini retroacto. Sub quo
regnum tutius & melius regebatur. Nam sic in
speculando & cogitando qđ antiqui philosophi
conscriserunt: sumus sapientiores in speculabi-
libus. Sic reges & principes cogitando acta suo-
rum prædecessorū fiunt magis prudentes in agi-
bilibus. Secundo debent diligenter intueri futu-
ra bona quæ possunt esse p̄ficua regno: & ma-
la quæ p̄t esse nociua. Nam ex hoc hēbunt pro-
uidentiā futurorum ut possint mala expediti⁹
uitare: & bona facilius adipisci. ¶ Tertio debēt
sape recogitare bonas consuetudines & bonas
leges. Nam talia sunt maxime principia agibili-
um: intellectus enim principiorum est. Tanto er-
go rex magis intelligens est circa agibilia: quā-
to plures bonas leges & bonas cōsuetudines in
mente habet: ex quibus scire potest: quid in quo-
libet negotio sit agendum. ¶ Quarto sape sapi-
us excogitare debet quomodo per hmōi bonas
leges & consuetudines debite regnum regat eli-
gendo ex eis debitas conclusiones agibiliū. Nō
enim sufficit esse intelligentem habendo cogi-
tationem legum & consuetudinū quæ sunt prin-
cipia agibilium: nisi qs sit rationalis ex illis legi-
bus & consuetudinib⁹ debitas conclusiones agi-
bilium: nisi quis sit rationalis ex illis legibus &
consuetudinibus debitas conclusiones agibiliū
eligendo quod quō fieri debeat in tertio libro.
Vbi agetur de regimine regni plenius ostende-
mus. ¶ Reges igitur dando operam illis octo qđ
ad prudentiam requiruntur de quibus in p̄ceden-

ti capitulo fecimus mentionem: poterūt se ipsos
prudentes facere. Verū qa malicia est corruptiua
principii. Sicut enim quis hñs corruptū gustum
male iudicat de saporibus: credit enim aliquid
esse dulce quod est amarū & econuerso. Sic hñs
infectam & deprauatam uoluntatē excecā in in-
tellectu ut male iudicet de agibilib⁹. Iudicat. n.
esse agēdum quod est fugiendū & ecōuerso. Be-
ne igit dictum est qđ scribit. vi. ethi. qđ impossi-
bile est prudentem esse non entem bonū. Depra-
uat enim malicia iudicium ut aliquis imprudent-
ter agat pp̄ maliciam deprauantem uoluntatem.
Quare si reges & principes uolunt esse prudentes:
cum hoc qđ debēt esse memores: prouidi: so-
lertes: & dociles: & alia quæ superius diximus.
Oportet ipsos esse bonos: & non hñe uoluntatē
deprauatam: ne pp̄ maliciā appetit⁹ imprudentes
agant & iudicent esse agēda quæ sunt fugiēda.
¶ Quot sunt mōi iustitiæ & circa qđ iustitia hēt
eē & quō ab aliis uirtutibus est distincta. Cap. x.
¶ Philosophus in quinto ethi. distinguit du-
plex iustitiā legalē & æqualem. Le-
galis. n. iustitia ē qđ generale: & quodā
modo oīs uirtus. Iustitia uero æq̄lis est qđ sp̄ale
& est qđdam particularis uirtus. Nā ex hoc est qs
iustus legalis: quia adimplet præcepta legis. Sed
ut dicit primo magnoꝝ moralium. Lex præcipit
actus oīum uirtutum. Præcipit. n. lex operari fortia
& temperata: & uniuersaliter oīa qđ dicuntur secun-
dum uirtutes. Vnde ibidem dicit qđ iustitia lega-
lis est perfecta uirtus. Sic ē. v. ethi. scribit: qđ lex
p̄cipit non derelinquere aciem: neq; fugere: neq;
abiciere arma: quod spectat ad fortitudinem: &
p̄cipit non mechari: quod pertinet ad tempe-
rantiam: & non percutere neq; cōtendere qđ sunt
opa mansuetudinis. Lex igit uniuersaliter iubet
omnem uirtutem implere & maliciā fugere: quare
iustitia legalis. i. impletio legis est quodā mō oīs
uirtus. Iustitia aut æqualis est qđā uirt⁹ sp̄alis per
quā reddit cuilibet qđ est æquum. i. qđ sibi debe-
tur. ¶ Differentia aut hanc iustitiæ sic potest ac-
cipi. Nam ut scribit. v. ethi. Iustitia est in ordine
ad alterū: put igit ciues hñt ordinem ad se inui-
cem: & ad rempublicā: & ad legis latorē seu ad
ip̄m regem: hēt esse ī eis iustitia legalis & æqua-
lis. Nam in ipsis ciuib⁹ ex eo qđ habent hmōi or-
dinem uel q̄rit bonū cōe uel bonū sp̄ale & pro-
priū. Si q̄rit cōe bonum sic est in eis iustitia lega-
lis. Si aut q̄rit in ipsis aliqđ bonum priuatū erit
in eis iustitia æq̄lis. Bonum. n. cōe resultat ex oī
bono ciuium: res enī publica & tota ciuitas me-
lior est q̄litercunq; ciues boni sint. Siue. n. ciues
sunt boni in se siue in ordine ad alios: semp ciui-
tas melior est: quæ ex meliorib⁹ ciuibus constat:
& quanto pluribus modis sunt boni ciues tan-
to magis est bona ciuitas. ¶ Leges igitur quia
intēdūt cōe bonum p̄cipiunt oēm modum boni-
tatis. Esse igitur iustū secundū legē & implere
legalem iustitiā est sequi oē bonum & fugere
oē uitium: & hēre quodāmodo oēm uirtutem.

Propter quod legalis iustitia dicta est quodam modo omnis uirtus quia exercet opera omniū uirtutum. Non est autem simpliciter legalis iustitia omnis uirtus: quia est uirtus distincta a quolibet uirtute. Sed dicitur eē quodammodo omnis uirtus: quia nō determinat sibi speciale iustitiā. Differt autē hmōi iustitia qualibet uirtute in duobus: nam licet eadem opera agat iustus legalis quæ agit fortis & temperatus: non tñ ager ea secundū eādē intētionē uel secundū eādē rōnē formalē. Nā qui agit opera fortia: quia delectat in talibus fortis est & agens temperata quia delectatur in ipsis temperatus est. Sed agens talia non quia delectatur in eis: sed quia ea lex præcipit & uult implere legem iustus legalis ē. Iustus ergo legalis per se & secundum q̄ huius delectat in impletione legis. Si autē delectatur in operibus singularum uirtutū: hoc est ex consequenti. put oīa talia opera sunt a lege præcepta. fortis autē & temperatus uel perfect⁹ secundū uirtutes alias p se primo delectatur in opibus cōuenientib⁹ uirtutib⁹ quibus ornatur. Si autē delectat in impletione legis. hoc ē consequenti prout uidelicet agēdo talia opera legem implet. ¶ Ex ista autē dīa sequitur secūda: nā cum fortis: & tēperatus delectet in operibus talium uirtutū. secūdū se uirtutes ille pficiunt habentem eas & ut est aliq̄ secūdū se. Sed iustitia legalis: quia delectat in operib⁹ illis. put implet legem iustitia legalis non perficit hōiem secūdū se: sed pficit ip̄m ut hēt ordinē ad leges. Leges autē traduntur ab ipso principe: & sunt traditæ ipsis ciuitatibus subditis imperio principis cuius est leges facere. Perfici ergo in ordine ad leges est perfici in ordine ad principem cuius est legem ferre uel in ordine ad totam ciuitatem cui lex imponitur. Iustitia ergo legalis licet faciat illa eadem opera. quæ facit temperantia & fortitudo. perficit tamen ipsum habentem in ordine ad aliū ut in ordine ad principem. uel in ordine ad ciuitatem non obstante q̄ temperantia & fortitudo & aliæ uirtutes hmōi perficiunt habentem secundum se. Patet ergo quō iustitia legalis ē quodā modo oīs uirtus. & q̄ nō determinat sibi speciale iustitiā. sed agit opera spāliū uirtutū. Iustitia uero æqualis nō ē omnis uirtus. nec agit opera singularum uirtutū. Iustitia uero æqualis nō ē omnis uirtus. nec agit opera singularum uirtutum. sed determinat sibi speciale iustitiā eo q̄ in ea intenditur speciale bonum. Nam licet qualitercūq̄ ciuis bonus sit. ex hoc resultat cōe bonum & sit: inde melior ciuitas. Et q̄litercūq̄ malus sit inde peior ciuitas. Non tñ ex q̄cunq̄ bonitate uni⁹ ciuis per se: & secūdū q̄ hic resultat bonitas alteri⁹ ciuis: nec quæcūq̄ prauitas unius ciuis p se loquēdo infert malū alteri ciui. Sed si in bonis exterioribus aliquis malus sit ut q̄ uult habere plus de his quā eum deceat: ex hoc infertur nocumētū aliis ciuib⁹: quia si illæ hēt īde plus: alii hnt inde minus. Iustitia ergo spālis p quā uirtat malū aliq̄ spāle. prout ex malitia uni⁹ ciuis

infert nocumētū alteri: determinat sibi spālem materiam & hēt esse circa hæc bona exteriora: in quibus ciues cōicant. ¶ Dicta ē igit hæc iustitia æqualis: quia potissime innitit æqualitati: ut quilibet unusq̄ in hmōi exteriorib⁹ bonis hēat quod æquū est. Inde ē ergo q̄ hæc iustitia dī unicuiq̄ ius suū tribuere: quia ius in quadā æqualitate cōstitit. Hæc at unicuiq̄ tribuit qd æquū est. Sic etiā dicit unicuiq̄ tribuere quod suū est: quia æquū ē quemlibet possidere sua. Si igitur hæc iustitia spālis æqualis dicitur æqualitati intendit: cū bona exteriora dupliciter: ciues inæqualiter participare possint dux erit huiusmodi particularis iustitia. Accidit autem aliquos participare bona in æqualiter in commutationibus: ut in emptionibus: uenditionibus: mutationibus: & locationibus. Contingit. n. in uendendo: locando mutando: dare parum & accipere multum: uel ē econuerso: quod sine in æqualitate esse non pōt. Rursum contigit in æqualitate in distributionibus: quia aliquando aliqui plus laborantes pro republica minus accipiunt ymo hæc iustitia quodammodo deprauata est: ut plurimum. n. homines acceptores sunt personarum distribuētēs honores indignis & repellētēs dignos. Erit igitur dux spiritalis iustitia cōmutatiua & distributiua. Omnis enim iustitia siue sit legalis: seu commutatiua: seu distributiua semper perficit habentem in ordine ad aliū. Magis tamen iustitia commutatiua: & distributiua perficit habentem in ordine ad aliū quam legalis: Sed de hoc forte alibi erit locus. ¶ Ad præsens autem in tantū dictum sit q̄ declarata sunt illa tria: quæ in principio capituli proponebantur. Ostensum est. n. quod sunt modi iustitiæ: quia quædam ē iustitia generalis q̄dam dī legalis: & q̄dam spālis: q̄dam dī æqlis: & hoc dupliciter. Quia q̄dā distributiua: q̄dam commutatiua. Rursum declaratum est: circa q̄ habet esse iustitia: quia iustitia legalis habet esse circa totam materiam moralē: & circa omnia opera uirtutum: non secundū se accepta: sed put p ea ē impletio legis. ¶ Tertio ostensum est: quō differt iustitia a uirtutib⁹ aliis: quia uirtutes aliæ magis perficiunt hominem in se. Iustitia uero siue sit legalis: siue distributiua: siue commutatiua: pficit hominem in ordine ad aliū.

¶ Quod absque iustitia nequeunt regna subsistere. Cap. xi.

Icebatur in præcedenti capitulo duas esse iustitias. Vnam generalem: & aliā spālem. Ad hoc autem ut regna subsistant & pacifice maneant: utraq̄ iustitia est necessaria. Quod q̄dam absq̄ iustitia gnali regna durare non possint: duplici uia inuestigare possum⁹. Prima præsumitur ex parte ip̄ius iustitiæ gnalis. Secunda ex parte regni: in quo debet talis iustitia obseruari. ¶ Prima uia sic patet: nam ut in præcedenti capitulo dicebatur. Legalis iustitia ē quodāmodo omnis uirtus. Habere. n. hmōi iustitiā est implere legem. Si ergo lex iubet omne bonū

& prohibet omne malum. Implere legē ē esse perfecte uirtuosum. Iō p̄rio magnorum moralium capitulo de iustitia dī: q̄ legalis iustitia est perfecta uirtus. ergo per locum ab oppositis: legalis iustitia: est integra & perfecta malitia. In nullo ergo obseruare leges: & ciues non participare ī aliquo legalem iustitiam: est eos esse integre & perfecte malos. Sed ut dicit. 4. ethi. capitulo de mā suetudine. Malum se ip̄m destruit: & si integrum sit: importabile sit. Importabile igitur esset illud regnum & durare non posset alia ciuitas: cui⁹ ciues integre essent mali: & in nullo uellent implere legem nec uellent in aliquo participare legalem iustitiā. Ex pte igit ipsius legalis iustitiæ q̄ ē perfecta uirtus. cuius oppositum est perfecta malitia. probari p̄t q̄ absq; legali iustitia nō ualēt regna subsistere. ¶ Secūda uia ad inuestigandū: hoc idem summitur ex parte ipsi⁹ regni. Regnū n. & omnis politica est quidam ordo: & quidā principatus. Cum igitur ordo & p̄cipatus sit ip̄orum subditorum per respectum ad leges: & ad principē: cuius est leges ferre: ut declarari habet ī politicis. Si ciues non participarēt legalē iustitiā non reseruaretur in eis ordo: nec ad leges: nec ad principem. Non ergo ulterius reseruaretur in eis policia: nec esset ulterius regnum. Facile ē ergo ostēdere. q̄ absq; legali iustitia regna durare nō possunt. Sed q̄ absq; iustitia sp̄uali quæ diuidit in iustitiam commutatiuā: & distributiua: nō subsistat regnum sic declarari potest. Quodlibet enim regnum: & quælibet cōgregatio assimilatur cuidam corpori naturali. Sicut enim uidem⁹ corpus animalis cōstare ex diuersis membris cōnexis & ordinatis ad se inuicem. Sic quodlibet regnum: & quælibet congregatio constat ex diuersis personis connexis: & ordinatis ad unū ali quid. ut ergo liceat figuraliter loqui in mente: ī membris eiusdem corporis est quodāmodo duplex iustitia: cōmutatiua & distributiua. Iustitia enim proprie sumpta: non est nisi ad alteram: & non ē nisi diuersarum personarū. Methaphorice tamen & per quādam similitudinem ē iustitia eiusdem ad se ipsum & in membris eiusdem corporis possumus aliquo modo contemplari iustitiā. Vn⁹. n. & eiusdem corporis membra habēt ordinem ad se inuicem & ordinātur ad unū ali quid: ut ad cor a quo recipiunt motū & utilē influentiam: ut ergo membra habent ordinem ad se inuicem: est in eis quodam modo iustitia commutatiua. Sed ut ordinantur ad cor: aliquo modo reseruatur ī ipsis iustitia distributiua. Ex hoc enim est inter aliquos commutatiua iustitia: quā un⁹ abundat in uno: in quo alter deficit. & deficit in alio in quo ille abundat. Ideo ut quilibet suæ indigentiaē prouideret: inuenta fuit commutatiua iustitia. Contigit. n. aliquem abundare in pecunia in qua alter deficit: & deficere in frumento in quo ille abundat. Per commutatiuam ergo iustitiam huiusmodi superabundantia & defectus reducitur ad æqualitatem: quia unus dat pecuniā

qua abundat. & recipit frumentum quo indiget. Aliter uero tribuit frumentum quo affluet: & suscipit pecuniam qua caret. Est igitur cōmutatiua iustitia: pro ut unus ordinat bona sua ī utilitatem alterius & econuerso. Hunc autē modum reperimus in membris eiusdem corporis. Oculus. n. pollet acumine uisus: deficit tamen a potentia gressiua: quia nō p̄t pergere. Pes autē abundat ingressiua potētia. deficit ī uisione: quia nihil uidet. Oculus igit secundū uisionē in qua abundat subuenit indigentiaē pedis: quā dirigit ipsum. Pes autem per potentia gressiua quā pollet: subuenit ī indigentiaē oculi: quia portat eū. Nisi igitur membra sic suæ indigentiaē subuenirent: ut nisi manus purgaret oculū: & oculus dirigeret manū: & nisi pedes portarēt caput & caput dirigeret pedes: corpus naturale nō posset subsistere. Sic quā nullus hō sufficit sibi ad uiuendū nisi ciues p̄ commutatiuā iustitiā sibi inuicem subuenirent. ut q̄ unus cōicaret alteri: illud ī quo super abundat: & acciperet illud ī quo deficit: ciuitas durare non posset. Si ergo ī membris eiusdem corporis prout habent ordinē ad se inuicem: & sibi inuicē suæ indigentiaē subueniūt: est ī eis quæ dā cōmutatiua iustitia sine q̄ corpus naturale durare nō posset: sic p̄pria ciues eiusdem ciuitatis uel regni hnt ordinē ad se inuicē: & sibi inuicē secundū quā dā cōmutationē suis indigentis satisfaciūt. est ī eis cōmutatiua iustitia: sine q̄ ciuitas uel regnū nō posset subsistere. ¶ Secūdo in mēbris ē quæ dā distributiua iustitia prout hnt ordinē ad ip̄m cor. Nā cor singulis mēbris scdm suā p̄portionē & dignitatē influit eis sp̄m uitalē: & motū: ita q̄ principū uitæ & p̄cipū mouēdi est in corde. Sicut fortē principium sentiendi est in cerebro. Sic & in ciuibus & distributiua iustitia. p̄ ut ordinantur ad unum aliquid ut ad regem uel ad ducem: qui secundum eorum uirtutem & dignitatem debet eis honores: & bona tribuere. Sicut ergo corpus naturale non subsisteret. nisi in eo reseruaretur quædam distributiua iustitia: ut q̄ cor membris debite influeret. Si regnum uel ciuitas non potest subsistere: nisi reseruaretur in ea distributiua iustitia. ut q̄ rex siue princeps debite honores & bona distribuatur. ¶ Est autem diligenter notandum q̄ sicut non quælibet inæqualitas tollit uitam corporis naturalis: tamen quælibet inæqualitas ægrotat & infirmat ipsum. Sic non quælibet iustitia corrumpit totaliter regnū & polliciam. Tum per quamlibet iniustitiam regnum & polliciam infirmatur & disponitur ad corruptionem. Pater igitur q̄ prout ciues habent ordinem ad se inuicem est in eis iustitia commutatiua. Pro ut uero habent ordinem ad regem uel ad principem reseruatur in eis iustitia distributiua. Prout uero adimplent leges est in illis iustitia legalis. Quocunque tamen modo sumatur iustitia. siue ea ciuitas uel regnum durare nō potest. Bene ergo dictum est quod dicitur. i. magnorum moralium. ca. de iustitia. Quod iustū ē

quoddā pportionabile & continet urbanitates: Nā sicut aīa cōtinet corpus. q̄a recedente ea corpus dissoluitur & marcescit. Sic iustitia continet urbanitates. i. ciuitates & regna: q̄a sine ea dissoluitur ciuitas: & non p̄nt regna subsistere. ualde igitur iniuriat regno & regi qui iustitiā non obseruat. Si igitur iustitia est tantū bonū regis & regni summo opere rex studere debet ut in suo regno seruetur iustitia: nō solum his qui in regno nati sunt: sed etiā pegrinis & aduenis. Cūq; n. neget iustitia manifeste regi & regno inferatur iniuria.

¶ Qd maxie decet reges esse iustos: & in suo regno iustitiā obseruare. Cap. xii.

Atis p̄cedens capitulū psuadet p̄cipibus atq; regibus ut sint iusti: & ut obseruet iustitiam cum sine ea ciuitates & regna durare nō possint. Tñ quia est aīus hoīs generosus & semp̄ audius nouas rōnes audire. Adducemus nouos modos q̄bus oñdi poterit q̄ maxie decet reges & p̄cipes esse iustos. Possimus aut̄ hanc ueritatē q̄druplici uia uenari. secundū q̄ttuor q̄ tāgunt de iustitia in. v. ethi. Prima uia sumit ex pte personæ regiæ. Secunda ex pte ipsius iustitiæ. Tertia ex p̄fectione bonitatis q̄ ex iustitia innotescit. Et q̄tra ex ipsa malitia q̄ ex iniustitia cōsurgit. ¶ Prima uia sic patet: nā si lex est regula agendorū: ut haberi p̄t ex. v. ethi. ipse iudex: & multo magis ipse rex cuius est leges ferre debet esse quædā regula in agendis. Est. n. rex siue princeps quædā lex: & lex est quidā rex siue princeps. Nam lex est quædā inaiatus p̄iceps. Princeps uero est quædā aīata lex. Quantum ergo aīatum inaiatum superat: tñ rex siue p̄iceps debet superare legem. Debet et̄ rex esse tantæ iustitiæ & tantæ æquitatis: ut possit ipsas leges dirigere: cum in aliquo casu leges obseruari non debeant: ut infra patebit. Dubitare ergo utrum rex debeat esse æq̄lis & iustus. est dubitare utrū ipsa regula debeat esse regulata. Si. n. regula ab æq̄litate deficiat nihil regulatū erit. cū omnia p̄ regulā regulentur. Sic si reges sunt iniusti disponūt regnū ut in eo nō obseruet iustitia: maxime ergo studere debēt ne sint iniusti & inæquales. quia eorū iniustitia & inæqualitas tollit ab eis regiam dignitatē. Nam reges iniusti & si dominant per ciuilem potentiam: non tñ digni sunt ut sint reges. Cū. n. deceat regulā esse rectā & æqualem. Rex quia est quædam animata lex. est quædam aīata regula agendorum ex parte ipsius personæ regiæ maxie decet ipsum seruare iustitiam. ¶ Secundo possumus inuestigare hoc idem ex parte ipsius iustitiæ. Nā iustitia est quoddam magnū bonum & præclarū. Perficit. n. ut dictū est hominem in ordine ad aliū. Tunc autem maxime clarescit bonitas nostra quādo usq; ad alios se extendit. Vnde. v. ethi. dicitur: q̄ præclarissima uirtutum uidetur esse iustitia. & non uesperus neq; lucifer est ita admirabilis sicut ipsa. Vesperus n. & lucifer est una & eadem stella quæ est ualde pulchra & clara: & propter sui pulchritudinē

& uenustatem cōmuni nomine appellatur Venus. Hæc autem stella aliquādo præcedit solem & tunc apparet in mane & dicitur lucifer. Aliquā uero sequitur ipsum: & tunc apparet in sero & dicitur uesperus. Est ergo intentio philosophi dicere: q̄ cum Venus quæ est tā pulcherrima stella & quæ aliquā dicitur lucifer: aliquā uesperus: non sit ita pulchra nec ita præclara sicut est iustitia. Pulchritudo stellarum non est ita admirabilis sicut pulchritudo eius. Stellæ. n. pollent pulchritudine corporali & illuminant nos lumine corporali. Sed iustitia pollet pulchritudinē honesta & spirituali: & ornat nos uirtuali p̄fectione. Quāto igitur pulchritudo spiritualis excellit pulchritudinem corporalem. tāto pulchritudo iustitiæ & claritas eius admirabilior est claritate stellarum. Si ergo decet reges & principes habere clarissimas uirtutes ex parte ipsius iustitiæ: quæ est quædā clarissima uirtus. Probari potest q̄ decet eos obseruare iustitiam. ¶ Tertio hoc probari p̄t ex ipsa p̄fectione bonitatis quæ ex iustitia innotescit. Iustitia. n. non solum est perfecta uirtus in se. sed si sit in regibus & principibus ostendit eos esse perfecte bonos. Sic. n. uidemus i aliis rebus q̄ unumquodq; perfectum est: cum potest si bi simile producere: & cum actio sua ad alios se extendit: ut tunc aliquid ē perfecte calidum q̄n potest alia calefacere: & quādo actio sua ad alia se extendit. Et tunc est aliquis perfecte sciens q̄n potest alios docere: & quando sciētia sua ad alios se extendit. Ideo scribitur. i. meth. Quod signū omnino scientis ē posse docere: ergo a simili tūc est aliquis perfecte bonus quando bonitas sua usq; ad alios se extendit. Inde est ergo q̄ non cognoscitur perfecta bonitas hominum nisi cōstituant in aliquo principatu. Nam quādiu aliquis non habet regere nisi seipsum nō plene apparet qualis sit: nec perfecte cognoscitur bonitas eius. Sed quando constituitur i principatu aliquorum oportet q̄ bonitas sua ad alios se extendat: tūc melius apparet qualis sit: eo q̄ opera sua ad exteriora se extendant. Si ergo nobis exteriora magis nota sunt quanto aliquis in maior principatu constituitur: quia opera sua ad plura se extendunt magis apparet qualis sit. Iō dicitur. v. ethi. principatus uirum ostēdit. Propter quod & proverbialiter dicitur. Si quis uult cognoscere uirū ponat ipm in aliquo principatu. Ex iustitia ergo: quæ est ad alterū innotescit perfecta bonitas. Nā excepta prudentia quæ aliis uirtutibus p̄fectior est: quæ est earū directiua. Oēs aliæ uirtutes morales quæ perficiunt hominē in se: se uidentur habere ad iustitiā: q̄ pficit hominē i ordine ad alterū. Sicut subditi q̄ quodāmo solū habēt regē seipso se habēt ad p̄cipē: cuius bonitas & regimē ad alios se extendit. Sicut ergo i p̄cipe magis manifestat p̄fectio bonitatis q̄ i aliis. Sic ex iustitia magis manifestat p̄fectio bonitatis q̄ ex aliis uirtutibus moralibus. Decet ergo reges & p̄cipes eē iustos: tū q̄ debēt eē regula agendorū: tū q̄ iustitia

est præclara uirtus: tū etiā quā ex ea maiestatur perfectio bonitatis. ¶ Quarto hoc decet reges & principes ex magnitudine malitiæ quæ ex iniustitia confurgit: nam ut dicit. y. ethi. sicut melior est qui non solum est bonus in se: sed etiam bonitas sua se extendit ad alios: Sic peior est qui non solum est in se: sed etiam malitia sua se extendit ad alios: & quātū ad plures se extendit malitia eius: tanto peior existit. Tanto igitur summo opere studere debent reges & principes ut seruet iustitiā: & iniustitiā uitent: quanto ex eorū iniustitia potest consequi maius malum: & potest inferri pluribus nocumētum. Eset autem ulterius declarandum quō reges & principes possint iustitiā acquirere. & quō debeant iustitiam obseruare. Sed in tertio libro ubi agetur quō regnum iuste regi debeat: plenius ostendetur.

¶ Quid est fortitudo: & circa quā hēt esse: & quō possumus nos ipsos fortes facere. Cap. viii.

Ira quodcumque contingit peccare: & bene agere: oportet dare uirtutem aliquā per quā regulentur in agendo. Cū igitur circa timores & audacias contingat aliquem se hēre recte & non recte: oportet dare uirtutem aliquam circa timores & audacias. Accidit enim alii quos timere timenda. Sunt enim alii qui adeo pauidi quod circumstantes muros timēt. Aliqui uero ad eo fatue audēt: ut etiam deū non timeāt. quod non est fortitudinis sed insanie. Propter quod. i. magnorum molium scribit: quod si quis ualde impaudus existat: quod deū non timeat non est fortis: sed insanus. Spectat igitur ad fortem timere timenda & audere audenda. Erit igitur fortitudo uirtus quædam reprimēs timores & moderans audacias. Reprimit enim fortitudo timores ne per eos quis retrahatur ab eo quod ratio dicit. Moderat autem audacias ne quis audendo aggrediat quod ratio uetat. ¶ Viso quid est fortitudo restat uidere circa quæ esse habeat talis uirtus. Sciendum igitur quod uir & audere proprie respiciunt pericula. Nullus autem timet nisi ymaginetur sibi periculum imminere: nec ois dicitur audax nisi aggrediat aliquod terribile & periculosum. Periculorum autem quædam sunt bellica: quædam autem ex aliis causis. Exponimur autem periculis non solum in bellis: sed et in mari: & in agritudinibus: & in aliis circa quæ conuenit esse pericula. Rursus in periculis bellorum homines diuersimode se habent. Nam quidam timēt quidam audent. Audētes etiam diuersificantur. Nam quidam de leui aggrediuntur bello: pericula: sed cum aggressi sunt ea si inuenerint resistentiam non sustinēt: sed fugam arripiunt. Quidam autem non de leui: aggrediuntur bellis: sed cū aggressi fuerint sustinēt & tolerant pericula bellorum. Cū igitur uirtus sit circa bonū & difficile. quia difficiliora & terribilia sunt pericula bellica quæ alia: & etiam quia in periculis bellicis difficilius est reprimere timores quæ moderare audacias. Rursus uero quia in audendo non tam difficile est aggredi pugnā sicut tolerare & sustinere pugnatē.

Fortitudo quæ est uirtus circa pericula: principaliter est in reprimendo timores contingentes circa pericula talia quam in moderando audacias circa ipsa. Sic etiam principaliter est huiusmodi uirtus in sustinendo pugnantem quam in aggrediendo eos. ¶ Quod autem pericula bellica sunt difficiliora ad sustinendum quæ pericula alia: triplici uia ostendi potest. ¶ Primo quia huiusmodi pericula sunt magis præ oculis & magis sentiuntur quæ alia. non enim sic aperte apprehendimus mortem cū egrotamus: quia egritudines intrinsecus latent: nec sic sentimus pericula maris sic pericula bellica: nec ex tactu aquæ sic sentimus & ymaginamur lesionem sicut ex tactu gladii pericula. ergo bellica. tū quia manifesta sunt tum etiam quia maxime sentiunt: & ymaginamur ea maxime dolorem inferre. difficiliora sunt ad sustinendum quam alia. ¶ Secundo talia difficiliter sustinemus quæ alia non solum: quia sunt magis manifesta & doloris illatiua: sed quia ymaginamur quod per fugam ea de facili uitare non possumus. Non enim sic per fugam uitare possumus egritudines: quia cū egritudo sit aliquid in nobis existens per fugam eam uitare non possumus: pericula etiam maris non sic per fugam uitari possunt sicut pericula belli. Cum ergo difficiliter sit durare & sustinere pericula illa quæ per fugam uitare possumus quæ ad quæ sustinenda necessitantur: eo quod per fugam ea uitare non possumus difficiliter sustinetur pericula bellica quæ alia. ¶ Tertio pericula talia difficiliter sustinentur: quia per ea maxime apprehendimus mortem uiolentam: cum mors ibi illata sit per mutilationem membrorum & incisuram corporis: per quæ maxime apprehendimus uiolentam mortem. Mori enim per egritudinem uel per aliquem alium modum: non sic uidetur repugnare naturæ corporis sicut mors bellica: per quæ corpus mutilatur & iciditur. Est igitur uirtus fortitudinis principaliter circa pericula bellica: ex consequenti autem est circa pericula alia. Propter quod dicitur. iii. ethi. quod principaliter dicitur utique fortis qui impaudus est circa bonam mortem: & maxime circa eam quæ est secundum bellum. Sed & adhuc & in mari & in egritudinibus intimidus est qui est fortis. ¶ Amplius licet fortitudo sit circa pericula bellica reprimendo timores & moderando audacias circa ea. principaliter tamen est circa repressionem timorum quæ circa moderationem audaciæ. Nam pericula terribilia ut plurimum tristia sunt. Tristitia autem naturaliter quilibet fugit sicut naturaliter sequitur delectabilia. Cum ergo naturaliter tristitia fugiamus difficile est reprimere timores per quos tristitia fugimus. Non autem sic difficile est moderare audacias: der quas tristitia aggedimur. Quare si uirtus principaliter est circa difficile bene dictum est fortitudinem principaliter esse circa repressionem timorum quæ circa moderantiam audaciarum. ¶ Quod autem fortitudo principaliter sit in sustinendo quæ in aggrediendo: ut cōter ponit triplici uia uenari potest. ¶ Primum quia aggrediendū

est fortioris: sustinere aut debilioris est. Aggrediens autem comparat ad alios sicut ad debiliores: sed sustinens sicut ad fortiores. Difficilius est autem inniti contra fortiores quam contra debiliores. propter quod difficilius est sustinere pugnam quam aggredi pugnantes. ¶ Secundo est difficilius quia aggrediens ymaginat malum ut futurum: sed sustinens habet malum praesens & ut praesens. Difficilius autem est inniti & habere se fortiter contra mala praesentia quam contra mala futura. ¶ Tertio hoc est difficilius: quia aggredi potest fieri subito. sed sustinere requirit diurnitatem & tempus. difficilius est autem habere se fortiter & constanter in sustinendo bella. quod requirit durabilitatem & tempus quam in aggrediendo quod subito fieri potest. unde philosophus. iii. ethi. ca. de fortitudine ait. quod fortitudo est circa timores & audacias. magis tamen est circa timores reprimendo eos quam circa audacias moderando ipsas. Et subdit fortitudinem esse in sustinendo tristitia. ¶ Declaratum est igitur circa quae habet esse fortitudo. Restat ergo declarandum quomodo possumus facere nos ipsos fortes. ¶ Notandum ergo quod licet uirtus opponatur duabus malitiis: quarum una superabundat & altera deficit: ut largitas opponitur prodigalitati: quae superabundat in expendendo: & auaritia: quae deficit. & fortitudo quae opponitur audaciae: quae superabundat in aggrediendo: & timiditati quae deficit. Semper tamen uirtus plus opponitur uni malitiae: quam alii. Sed quia difficilius est reprimere timores quam ut moderet audacias: fortitudo magis insistit ut reprimat timores quam ut moderet audacias. & plus repugnat & contradicit timor fortitudini quam faciat audacia. Quia igitur non possumus punctaliter attingere medium inter audaciam & timorem: declinandum est ad audaciam quam minus repugnat fortitudini: quam timor: si uolumus nos ipsos facere fortes. ¶ Declarata ergo sunt illa tria quae in principio capituli proponebantur. Ostensum est enim quod est fortitudo: quia est uirtus reprimens timores: & moderans audacias. Rursus manifestum est circa quae est fortitudo: quia principaliter est circa pericula bellica & in reprimendo timores: & in sustinendo pugnam. Ex consequenti autem est circa pericula alia & in moderando audacias: & in aggrediendo pugnantes. Tertio declaratum fuit quomodo possumus facere nos ipsos fortes: quia maxime hoc faciemus declinando magis ad audaciam quam non tantum repugnat fortitudini sicut timor.

¶ Quod sunt species fortitudinis: & secundum quam fortitudinem decet reges & principes esse fortes. Cap. xiiii.

Istinguunt philosophus. iii. ethi. ca. de fortitudine. vii. species seu. vii. maneries fortitudinis. ¶ Prima est fortitudo civilis. Secunda seruilis. Tertia militaris. Quarta furiosa. Quinta consuetudinalis. Sexta bestialis. Et septima est fortitudo uirtuosa. Fortitudo. n. civilis est quoniam aliquis timens uerecundiam: & uolens honorem adipisci aggreditur aliquod terribile. Vnde ait philosophus quod secundum hanc fortitudinem: fortissimi uidentur esse apud

illas gentes: apud quas timidi in honorati sunt: fortes uero honorantur hoc modo: ut idem philosophus ait. Hector fortis erat: qui timens increpationes polimadis aggrediebatur terribilia. Dicebat enim quod si fugeret: polimadas qui erat ex parte aduersa primum sibi increpationes imponderet. Sic etiam ut idem philosophus recitat diomedes fortis erat hoc modo. Dicebat. n. quod si non strenue bellaret. Hector laudans se in troyanis diceret diomedem ab eo deuictum esse. Recte autem haec fortitudo dicitur civilis: quia inter conciuos & notos quis maxime fugit obprobria: & querit honores. Videmus enim aliquos cum sunt in ignotis partibus committere aliqua turpia: quam inter ciues & notos nullatenus attemptarent. ¶ Secunda fortitudo dicitur seruilis: & haec peior est quam prima: ut cum aliquis non ut uitet obprobria uel: ut consequatur honores: sed timore penae: uel aliqua necessitate ductus aggreditur pugnam. Hoc modo multi troyanorum timentes. Hectorem statuisse: quod si quis troyanorum sine bello fugeret taliter aptaret: quod non esset sufficiens fugare canes. Ad hanc fortitudinem inducunt populum duces exercitus: statuentes poenam fugientibus: faciendo foueas ne possit exercitus fugere sed quaedam necessitate bellare cogatur. Hoc autem modo quidam dux ut dicitur exercitum suum coegisse ad fortitudinem. Nam cum nauigiis & cum toto suo exercitu transiret: ne aliquis de suo exercitu haberet materiam fugiendi omnes naues confregit. ¶ Tertia fortitudo dicitur militaris & haec est fortitudo experientiae. Milites enim propter experientiam quam habent de bellis multa aggrediuntur quae uidentur esse terribilia. Nam ut dicit. Vegetius in libro de re militari. Nullus attemperare dubitat: quod se bene didicisse confidit. Videmus enim aliquos audientes solum strepitum armorum fugiunt: nescientes discernere: quae sunt periculosa in bellis: & quae non. Milites uero bellicorum experti: confidentes de sua experientia: & cognoscentes bellorum pericula: aggrediuntur aliqua terribilia ut iudicentur esse fortes. Non tamen propter hoc proprie fortes sunt. Nam cum adeo inualescit bellum quod excedat eorum experientiam in fugam conuertuntur. ¶ Quarta fortitudo dicitur furiosa: nam aliqui propter furorem & passionem in qua existunt alii aggrediuntur pugnam ita ut iudicentur fortes: non tamen proprie tales fortes existunt: quia fortitudo uera: aggreditur pugnatur philosophus inuit: non propter furorem: sed propter bonum ymo si ex furore quis pugnam aggrediat inueniens resistentiam pugnam non sustinet: quia quod fit intrepidus propter furorem. Tranquillato furore incipit timere: & non sustinet bellum sed arripit fugam. ¶ Quinta fortitudo est consuetudinalis. Aliqui enim quia in pluribus bellis fuerunt in quibus forte bene accidunt eis. Ex hac consuetudine assumunt quandam speciem uictoriae: & accipiunt quandam audaciam bellicandi. Tales ergo fortes esse uidentur: quia aggrediuntur pugnam: sperantes de uictoria & non cre-

dentes aliquid mali pati: non tñ vere fortes sūt: quia si inueniant resistentiam & contra sperata malum aliquod patiant fugiūt. ¶ Sexta fortitudo dicitur esse bestialis: ut cum aliquis ignorans fortitudinem aduersarii bellat: ut puta cum hitates in septētrione sint fortes & audaces. In meridie uero sint debiles & timidi: aggredientes pugnam cum septētrionalibus credentes eos esse meridionales hñt fortitudinem bestialē. Sūt. n. tales quasi bestiaē insensataē aggredientes bellū non cognoscentes aduersariorū potentiā. ¶ Septima fortitudo dicitur uirtuosa: ut cum aliquis non coactione uel furore: uel ppter experiētiā uel propter ignorantiaē aggreditur bellū: sed p bonū & ex electione. Reges ergo & principes licet has maneries fortitudinū scire debeāt: ut cognoscant qualiter populus suus fortis ē & quō possunt cum aduersariis bellare. Ipsi tñ debent esse fortes fortitudine uirtuosa: ut non exponāt suam gēte periculis bellicis: nisi hēant iusta bella: & nisi uideant magnum bonū patriā uel regni quod ex tali bello consequi possit.

¶ Quid sit tēperātia: & circa quā habet esse: & quā sunt species. & quomō nos ipsos possumus facere temperatos.

Cap. xv.

Emperantia inter uirtutes cardinales ultimū gradum tenet. Prudentia enī & iustitia principaliores sunt uirtutibus moralibus & prudentia est in intellectu. Iustitia in uoluntate. ¶ Virtutes uero morales sunt in appetitu sensitio ut in irascibili & concupiscibili. Appetitus autē sensitio deficit a uolūtate & intellectu. Ideo prudentia & iustitia sunt uirtutes principaliores. Est autē prudētia principalior iustitia: quia ipsa est directiua oīum aliarū uirtutum. Fortitudo autē & tēperātia licet non sint adeo principales sicut prudentia & iustitia: tñ inter uirtutes principales computātur. Nā uirtutes moderantes passiōē dupliciter rōni deseruiūt: put passiōes dupliciter rōni obfistūt. ¶ Passiōnes. n. uel obfistunt rōni & alliciūt nos ad id quod rō uetat: uel ut supra dicebat obfistunt ei quia retrahūt nos ab eo quod rō dicit. Inter cetera autē quae possunt nos retrahere a bono rōnis sūt timores belli & pericula mortis circa quae est fortitudo. Sic etiam inter cetera allicētia nos ad id quod rō uetat sūt uenerea & delectabilia scdm gustū circa quae est temperātia. Fortitudo ergo & tēperātia inter principales uirtutes computari debent. Est autē fortitudo principalior temperantia: quia fortitudo magis ordinatur ab bonū cōe: ut ad tuitionē regni & ad defensionem patriā. Temperantia uero magis ordinat ad bonum p priū: ut ad moderationē sui ipsius. Bonum autē cōe diuinius est bono proprio. ¶ Postquē ergo diximus de prudētia quae est principalior quae iustitia: & de iustitia quae est principalior fortitudine: & de fortitudine quae est principalior temperantia. Restat dicere de ipsa temperantia: quae inter uirtutes principales ultimum gradum tenet. Sciendum ergo

quod sicut fortitudo media est inter timores & audacias: quia qui omnia timet non est fortis: nec qui omnia audet: sed qui timet timēda & audet audenda. Sic temperantia media est inter delectationes & insensibilitates. Vocamus autem insensibilem & agrestem qui omnes delectatiōes corporales fugit. Insensibilitas ergo ē ultra quā ratio dicit: fugere delectationes corporales sensibiles. Qui igitur omnes delectationes insequitur intemperatus est. Qui autem omnes fugit: insensibilis & agrestis est. Qui uero fugit fugienda: & prosequitur prosequenda: uirtuosus & temperatus est. Contigit autem peccare non solum delectationes sensibiles prosequendo: sed etiam eas fugiendo. Nam qui adeo abstinere a cibo & potu & a licitis delectationibus: quod cum tali abstinentia eius natura stare non possit: quia huius contrarium recta ratio dicit: uirtuosus dici non possit. Patet igitur quid est temperantia. Nam sicut fortitudo est reprimēs timores & moderans audacias: inter quas ipsa fortitudo habet esse. Sic temperantia est reprimens delectationes sensibiles & moderans insensibilitates: inter quas hēt esse. Si ergo temperantia reprimat delectationes sensibiles: uidendū est circa quas delectationes sensibiles habet esse. Delectationū autē sensibilibus. Quaedam sunt fortes: quaedam sunt debiles: quaedam nos magis allicium: quaedam minus. Licet enim sint. v. sensus & circa sensibilia oīum sensuum contingat nos delectari: tñ fortiores delectationes sūt: scdm gustum & tactū: quae scdm uisum auditū & odoratū: quae dupliciter patet. ¶ Primo quia quātomagis unimur delectationibus: tāto ardētius & seruētius delectamur. Magis autē unimur delectationibus gustus & tactus: quae delectationibus aliorū sensuum. Possumus. n. uidere audire & odorare distātia: sed non possumus gustare & tāgere: nisi nobis coniūcta hiis in hmōi sensibilibus ardētius & seruētius delectamur. ¶ Secūdo hoc idē patet: quia sensibilia gustus & tactus magis directe & imediate uident ordinari ad conseruationē nostrā: ut delectabilia gustus ordinantur ad cōseruationē idiuidui. Sed delectabilia tactus: ut matrimonia ordinant ad cōseruationē spēi. Ideo forte natura tantā delectationē posuit in delectatiōibus gustus & tactus: ne periret indiuiduū & ut saluaret spēs. ¶ Quare si uirtus est circa bonū & delectabile: Ponēda ē principaliter tēperātia circa delectatiōes illas: a quibus ē difficilius abstinere. Tēperantia igitur p se est circa delectationes gustus & tactus. Si autē est circa delectationes aliorū sensuum: hoc est p accidens: quia alii sensus p accidēs picipiunt delectabilia gustus & tactus. Est enī hmōi uirtus: ut uult phīs. iiii. ethi. Circa delectabilia illa in quibus reliqua aīalia cōiucant. Reliqua autē aīalia in gustu & tactu delectantur p se: in aliis uero sensibus delectantur per accidēs. Propter quod in eodem titulo dicitur: quod canes non gaudēt odoribus leporū: sed cibatiōe. Si autē gaudent odore eorū: hoc est: quia credūt

se cibari ex illis: & leo non gaudet uoce bouis nec uisione cervi nisi inquātū per uisum & auditum cognoscit eos prope effes: & credit se saturari ex eis. Est ergo tēperantia circa delectationes tactus & gustus: quia in illis hoīes ardentius delectant: qđ ut uidetur rōnabiliter accidit. Nam delectationes nutrimentales q̄ fiunt p̄ gustū ordinant ad conseruationē ppriæ p̄sonæ. Sed delectationes matrimoniales q̄ fiūt p̄ tactū: ordinantur ad procreationē filiorū: & ad conseruationē sp̄ei. Si ergo ut plurius dictū est: bonum cōe diuinius est q̄ ppriū: rōnabiliter uidet̄ egisse natura. Si in opibus matrimonialibus uāhementiores delectationes posuit q̄ in opibus nutrimentis. Vel forte hoc ideo natura fecit: q̄a unusq̄sq; magis sollicitus est de bono ppriū: q̄ de bono alterius. Non igit̄ oportuit tam uāhementēs delectationes ponere in nutrimento qđ ordinat̄ ad bonū ppriū & ad conseruationē indiuidui sicut in matrimonio: qđ ordinat̄ ab bonū alterius & ad conseruationē sp̄ei. si ergo cōtra difficilius magis bellandū est: principalius insistendū est: ut p̄ temperatiā refrenemus delectationes uenereas q̄ fiūt p̄ tactū: q̄ nutrimentales quæ fiūt p̄ gustū: ymo in ipsis delectatiōibus nutrimentalibus magis delectamur in tactu: q̄ in gustu. Cōmedēdo enim & bibendo ut unusq̄sq; in seipso expitur. Delectamur in lingua ubi regnat gustus: & in guttore: ubi non est gustus: sed tactus: & ut manifeste expimur magis delectamur cū cibus aut potus attingit guttur: q̄ cū coniūgit̄ linguā. Credehdū est. n. in talibus iudicio gulosorū. Recitat aut̄ philosophus. iii. ethi. de quodam nomine philosophus: qui cū esset pultiuorax orauit: ut guttur eius longius gruis fieret. Non. n. orauit ut lingua eius esset latior lingua bouis: ut magis delectaretur per gustum: sed ut guttur eius esset longius gutture gruis: ut cōmedēdo & bibēdo diutius declarē per tactum. Vt ergo patet ex habitis: tēperantia p̄cipaliter est circa tactum: & ex consequenti circa gustum. per accidēs aut̄ ē circa delectabilia aliorū sensuū. Sp̄es aut̄ temperatiæ de leui sumere possumus. Nā si spectat ad tēperantiā reprimere delectationes nutrimentales & uenereas quia delectationes nutrimentales & uenereas reprimimus si fuerimus sobrii & abstinentes. Venereas uero si fuerimus casti & pudici q̄ tuor erunt partes temperatiæ siue quattuor erūt sp̄es ipsius. Videlicet: sobrietas: abstinentia: castitas & pudicitia. Nam si uolumus nutrimentales delectationes reprimere: oportet nos temperari a potu & cibo. Temperando nos a potu sumus sobrii: sicut qui excedunt in potando sunt ebrii. Temperando uero nos a cibo sumus abstinentes. Abstinentia ergo & sobrietas deseruiūt in reprimendo delectationes nutrimentales. Sed castitas & pudicitia uenereas delectationes refrenāt. Oportet enim uere temperatū nō exercere opera uenereas: neq; gestus. Prout ergo abstinet ab operibus uenereis dicitur esse castus. Sed prout

horret etiam ipsos gestus incitantes ad uenereas dicitur esse honestus siue pudicus. ¶ His uisus de leui patet: quō nos ipsos facere possumus temperatos. Nam temperantia & fortitudo quasi eōtrario se hnt. Fortitudo. n. est in aggrediēdo terribilia: sed temperantia in retrahendo se ab his q̄ sunt delectabilia. Sicut ergo fortitudo magis conuenit cum audacia: & si uolumus esse fortes debemus magis esse audaces q̄ timidi: sicut temperantia plus conuenit cum insensibilitate. Si ergo uolumus nos ipsos facere temperatos ad illā partem declinādum ē: ut a delectationibus sensibilibus caueamus. Melius ē. n. aliquas delectationes etiam licitas uitare q̄ aliquas illicitas insequi. Declarata igitur sunt illa quattuor q̄ in principio capituli proponebantur. Primo. n. ostendebatur quid ē temperatiā: quia ē uirtus reprimēs delectationes sensibiles: & moderans insensibilitates. Secundo uero declarabat̄ circa q̄ hēt esse: quia principaliter est circa tactum ex consequenti circa gustum: p̄ accidens uero circa alios sensus. Tertio aut̄ manifestabat̄: q̄ & quot sunt sp̄es eius: quia quattuor. Duo moderātes delectationes nutrimentales ut sobrietas & abstinentia. Et duæ refrenantes delectationes uenereas: ut castitas & honestas siue pudicitia. Quarto uero declaratum fuit quomodo possumus nos ipsos facere temperatos: quia hoc maxime faciemus a delectationibus abstineēdo. Debemus enim secūdū philosophum. ii. ethi. hoc pati q̄ senes trojæ patiebantur ad helenam dicentes: abiiciamus eam id est non respiciamus in ipsam. ¶ Quod exprobabilibus est esse imtemperatum quam timidū: & q̄ maxime decet reges & principes esse temperatos. Cap. xvi.

Robat phūs. iii. ethi. q̄ tuor rōnibus p̄ detestabilibus esse intēperatū q̄ timidum. Nam quāto magis aliquis uolūtariē peccat: tāto magis est increpandus. Rursus quāto aliquis facilius pōt benefacere si non bñfaciat magis est detestandus & rephēnsibilis. Intēperatus uero magis est detestādus & rephēnsibilis: rū quia magis uolūtariē peccat: tum etiam quia facilius est ei facere bonū & acquirere temperantiā q̄ sit acq̄rere fortitudinē. Qđ aut̄ magis uolūtariē peccat intēperatus q̄ timidus: dupliciter ostēdi pōt. P̄rio q̄a insequi uolūtates intēpatus est delectabile. Fugere aut̄ & timere est tristabile. Magis q̄s uolūtariē agit qđ facit cū tristitia. Peccās igit̄ p̄ intēperatiā: magis uolūtariē male agit q̄ q̄ peccat ex timore. ¶ Scđo hoc idē patet: quia ut ait phūs timor obstupescit: & reddit naturā imobilē & attonitā qđ nō facit delectatio p̄ intēperantiā. Sed qñ aliquis est in stuporē est q̄si extra se: nisi uolūtariē & deliberate agit q̄ agit. Tolerabilius est igitur peccare p̄ timorē q̄ p̄ intēperatiā: cum hoc sit magis uoluntariū q̄ sit illud. Patet ergo intēperatū dupliciter esse magis increpādū q̄ timidū: quia magis uolūtariē male agit. ¶ Sic etiam

dupliciter potest ostendi ipsum esse magis increpandum: quia facilius potest bene facere. Facilius enim potest acquiri temperantia quam fortitudo. Nam ut in precedenti capitulo dicebatur: temperantiam acquirimus abstinendo & retrahendo nos a delectationibus sensibilibus: fortitudinem uero acquirere possumus aggrediendo terribilia & expiando pugnam: retrahi autem a delectationibus potest fieri sine omni periculo. Sed aggredi terribilia & experiri bellum sine periculo non potest. Valde est ergo increpandus carens temperantia: cum eam sine periculo possit acquirere: non autem adeo increpandus est carens fortitudine quia uirtus illa est difficilis & cum maiori periculo acquiritur. **R**ursus facilius acquiri potest temperantia quam fortitudo: quia multa talia experimus in uita. Multoties enim occurrunt nobis delectabilia a quibus abstinendo disponimur ut sumus tempore. Non autem sic est de fortitudine: nam non quilibet aggressio bellorum facit nos fortes: nisi bella ista sint iusta. Sed forte toto tempore uitae hominis non occurrit ei unum iustum bellum. Non ergo sic possumus assuefieri ad opera fortitudinis sicut ad opera temperantiae: quare exprobrabilius est nos esse in temperatos quam non esse fortes. **S**i ergo regem non esse uirilem & non esse constantem animo est exprobrabile: patet quod est exprobrabilius ipsum esse intemperatum & insecutorem passionum. Possumus tamen nouas rationes adducere ostendentes quod detestabile sit regem intemperatum esse. Tergitium enim philosophus in ethicis de ipsa intemperantia tria: ex quibus tres rationes sumi possunt: maxime decet reges & principes temperatos esse. Est enim intemperantia ubi idem agit uicium maxime bestiale: puerile et turpe: siue exprobrabile. Quod autem sit uicium maxime bestiale patet. Nam ut supra dicebatur: temperantia & intemperantia fieri habent circa delectabilia tactus & gustus secundum quod delectari commune est nobis & brutis. Ideo in ethicis dicitur quod quia temperantia & intemperantia est circa delectationes quibus reliqua animalia concitantur intemperati sunt seruales & bestiales. Bestia enim quia deficit intellectu: naturale est quid seruale. Si ergo indecens est regem cuius est aliis dominari esse bestialem & seruale indecens est ipsum esse intemperatum. **S**ecundo intemperantia est uicium maxime puerile. Pueri enim quia usum rationis non habent non uiuunt ratione: sed passione. Ideo maxime uidemus eos sequi delectabilia & non insecutores passionum. Unde philosophus in ethicis uim concupiscibilem secundum quod habet esse uicium intemperantiae assimulat puero: quia sicut puer debet regi per pedagogum: sic uis concupiscibilis est regenda & regulanda per rationem. Si ergo indecens est regem esse puerum moribus & non sequi rationem sed passionem: indecens est ipsum esse intemperatum. **T**ertio est hoc indecens regi quia huiusmodi uicium maxime est turpe & contemptibile. Homines enim intemperati quia appetunt uilia & turpia. Ideo si in principatu sint maxime contemptuntur: quia quilibet indignatur regi ab eo quod est intemperatus: & non sequitur rationem sed passionem. Quare si deseret personam regiam ostendere se reuerendam & honore dignam maxime indecens est eam esse in

temperatam. **E**xemplum autem huius habemus in rege sardanapallo: qui esset totus muliebris & delectatus intemperantiae: ut recitat Iustinus historicus libro primo breuiationis trogi pompeii: non exibat extra ut haberet colloquia cum baronibus regni sui sed omnes colloquutiones eius erant in cameris ad mulieres: & per litteras mittebat baronibus & ducibus quod uellet eos facere. Accidit autem quod cum quidam dux exercitus diu ei seruiisset: & fideliter. Rex ille uolens complacere illi duci: precepit quod ducere tur ad ipsum. Dux autem ille assuetus rebus bellicis uidentem regem suum esse totum muliebre & bestiale: statim ipsum habuit in contemptum: & indignatus de turpitudine eius uoluit eum inuadere. Rex autem timens fugit & quia credebat se non posse fugere manus illius ducis clausit se in quidam domo & cum toto thesauro & omnibus suppellectilibus suis se combussit. Sensibiliter enim uidemus quod dediti uoluptatibus sensibilibus contemptuntur. Immo quia intemperati iniuriuntur aliis: in personis maxime conuictis: ut in uxoribus & in filiabus: maxime puocant alios contra se. Et quia potissime timendum est regibus & principibus ne furor populi incitetur contra eos: maxime expedit eos temperatos esse.

Quid est liberalitas & circa quam habet esse & quomodo possumus nos ipsos liberales facere. Cap. xvii.

Venerabatur superius. xii. uirtutes in

ter quas ut dicebatur quattuor erant cardinales & principales: uidelicet: prudentia: iustitia: fortitudo & temperantia. Postquam ergo diximus de his quattuor uirtutibus: & ostendimus quomodo reges & principes illis uirtutibus decet esse ornatos: reliquum est pertransire ad uirtutes alias. Virtutes autem aliae uel respiciunt exteriora bona uel exteriora mala. Si exteriora bona illa: uel sunt bona secundum se: uel in ordine ad aliud. Prius ergo dicemus de uirtutibus respicientibus exteriora bona secundum se. Postea determinabimus de uirtutibus respicientibus exteriora mala: & de respicientibus exteriora bona in ordine ad aliud. Bona autem exteriora uel sunt utilia ut pecunia & diuitiae: & omnia quae numerate mensurari possunt: uel sunt honesta ut honores.

Primo ergo dicemus de uirtutibus respicientibus bona utilia: & postea de respicientibus bona honesta. Incipit enim nostra cognitio a sensu. Cum ergo bona utilia sensibilia sint honestis: prius determinandum est de uirtutibus respicientibus bona utilia. Circa autem bona utilia ut determinari habet quarto ethice est duplex uirtus liberalitatis & magnificentiae. Haec enim duae uirtutes respiciunt sumptus & pecuniam: sed non eodem modo: nam liberalitas quae alio modo largitas nuncupatur dicitur respicere sumptus mediocres. Magnificentia uero dicitur respicere magnos sumptus: quod quomodo sit intelligendum in persequendo patebit. Si igitur in faciendis sumptus conuenit deficere: quod facit auaritia: & superabundare quod facit prodigalitas: quia utrumque est contra rectam regulam rationis: oportet dare uirtutem aliquam mediam inter auaritiam &

prodigalitatē: hōi autē uirtus est liberalitas. Pater ergo qd est liberalitas. Nā sicut fortitudo quia est media inter timores & audacias: iō est uirtus reprimens timores: & moderās audacias. Ita liberalitas quia est media iter auaricias & prodigalitates. Iō est uirtus reprimens auaricias: & moderās prodigalitates. Consistit autē hęc uirtus in recto usu pecunię. Ad rectū autē usum pecunię tria requirunt. Primo qd non accipiat eā unō non debet. Secūdo qd accipiat unō debet. Tertio qd expendat p̄t debet. Spectat autē ad liberalem nō usurpare alios redditus: & custodire p̄rios. Nā licet liberalis nō diligat pecuniā scdm se: sed ut eam ordinet ad debitos sumptus: tñ ut possit debitos sumptus facere non debet p̄rios redditus inaniter dispergere. Non ergo usurpare redditus alienos: hęc debita curā de p̄riis: & ex eis debitos sumptus facere: sunt illa tria circa q̄ uidet eē liberalitas. Nō autē est circa hęc tria æque principaliter & primo. Nam circa expēdere & circa debitos sumptus facere: est liberalitas principaliter & primo. Circa autē p̄rios redditus custodire: & circa non accipere alienos est ex consequēti. Usurpans. n. bona utilia & non accipiens ea sicut debet: nimis uidetur audax pecunię: p̄pter quod ph̄s. iiii. ethi. usurarios: lenones. i. iuuenes de meretricio: exspoliatores mortuorum: & aleatores: dicit eē turpia lucra: & omnes tales appellat illiberales. Aleator enim & omnis lusor raxilloꝝ illiberalis est. Lucratur. n. ab amicis quibus oportet benefacere. Est igitur liberalitas circa non accipere unō non debet: nō tñ ē circa hęc principaliter. Nam accipientes unō non debent magis sunt iniusti q̄ illiberales: ut uult ph̄s. iiii. ethi. quare non est liberalitas principaliter circa nō accipere unō non debet: nec circa accipere unō debet: sed est principaliter circa expēdere quō debet. Nam pp̄ qd unūquodq; & illud magis. Si. n. liberalis seruans p̄rios redditus & accipiens unō debet: hoc ideo facit: ut possit ex propriis redditibus debitos sumptus facere & expēdere sicut debet. Merito liberalitas principaliter est in expēdendo & in benefaciendo aliis. Ex consequenti autē est circa custodire proprios redditus: & circa non usurpare alienos. Probat enī ph̄s. iiii. ethi. quinque rationibus: liberalitatē magis esse circa expēdere & circa beneficiare alios quam circa p̄rios redditus custodire. Liberalitas enim ut distum est esse debet circa debitum usum pecunię. Vti autē pecunia est expēdere eā & tribuere eam aliis. Custodire autē p̄rios redditus non est uti pecunia: sed magis est acquirere & generare ipsam: pp̄ quod patet liberalitatē esse magis circa expēdere & circa tribuere pecuniā aliis: q̄ circa proprios redditus custodire. ¶ Secūdo hoc idem patet quia ad uirtutē principaliter spectat facere maius bonū. Maius autē bonum est benefacere quam bene pati: & bene operari q̄ turpia non operari. Qui autem debite expēdit & aliis dona largitur bene facit: custo-

diens uero proprios redditus: & accipiens pecuniā a p̄riis possessionibus bene patitur siue bene recipit: eo modo quo debet. Non usurpās autē aliena non operat turpia. Si ergo melius est bene facere q̄ non malefacere uel q̄ bene pati: melius est bene expēdere q̄ a aliena non surripere: uel q̄ p̄pria custodire. ¶ Tertio hoc idem: quia circa illud magis consistit uirtus circa quod consurgit maior laus. Maior autē laus consurgit in bene expēdendo & aliis benefaciendo: q̄ in custodiendo p̄pria uel in non usurpando aliena. Liberalitas ergo principaliter consistit in debite expēdendo & benefaciendo aliis. ¶ Quarto hoc idem patet quia uirtus principaliter est circa difficilius. Difficilius autē est aliis dona tribuere: q̄ proprios redditus custodire: uel quam aliena nō surripere. Nam custodire: p̄pria scdm se non est difficile: quia unusquisque naturaliter inclinatur ut se diligat & ut sua bona custodiat. Dare autē propria bona secundum se difficultatē habet: quia propria bona sunt aliquid ad nos pertinens: & naturaliter afficimur ad illa. Immo auari adeo afficiuntur ad ista exteriora bona: ut pecuniam quam habent reputent aliquid incorporatum sibi. Videtur enī eis quando accipitur pecunia ab eis: qd accipiat aliquid de proprio corpe. Quia igitur bona propria sunt nobis q̄si coniuicta. Aliena uero sunt disiuncta: non est adeo difficile non usurpare aliena ad quæ non ita afficimur: quia non sunt nobis coniuicta. Sicut est difficile dare propria ad quæ magis afficimur: quia nobis quodammodo coniunguntur. Quare circa debite expēdere: & circa aliis bona tribuere principaliter consistit liberalitas: tanquam circa magis difficile. ¶ Quinto hoc idem patet: quia cum liberales maxime amentur: circa illud maxime consistit liberalitas qd quis agēdo maxime amatur. Non autem maxime amatur aliquis si aliēna bona nō surripiat: uel si proprios redditus custodiat. Sed maxime diligitur si ex propriis redditibus debitos sumptus faciat: & bonis: & dignis magis dona tribuat. Quare si bene expēdendo: & aliis bona tribuendo uel retribuendo principaliter liberalitas consistit. ¶ Viso quid est liberalitas: quia est reprimens auaricias: & moderans prodigalitates: & ostenso circa quæ habet esse: quia principaliter est circa debitos sumptus & circa debitas rationes. ex consequenti autem est in custodiendo redditus proprios: & non usurpando alienos. Nam sicut quia fortitudo plus opponitur timori quam audacię. Facimus nos ipsos fortes declinando ad auariciam ita qd potius plus audeamus quam minus. Sic quia liberalitas magis opponitur auaritię quam prodigalitati: declinandum est magis ad prodigalitatē quam ad auariciam & magis debemus superabundare in dando quam deficere. ¶ Qd̄ reges & principes quodamō ipossibile est esse prodigos: & qd̄ maxie detestabile ē eos eē auaros: & qd̄ potissime decet liberales eē. Cap. xviii.

Vl. n. phūs. iiii. ethi. liberalitatem nō esse in multitudine datorum: sed in habitu. i. in facultate & uoluntate dātis. Nam ut ibidem scribit nihil phibet minora dantem: uel liberaliorem eē si a minoribus accipiat. Liberalitas igit mensuram recipit ex pportione datorum ad possessiones dantis. Ideo phūs ait tyrānos non esse pdigos: q̄a non uidentur posse supabundare multitudine possessiones: dationib⁹ & expensis. Quicūq̄. n. tot habet & tanta recipit q̄ dationes & expense multitudine possessionum supare non possint: quodā mō. pdigus esse pōt. Reges igit & principes: q̄a multitudine possessionum supabundāt: non solum q̄ possint eē pdigi: sed uix possint attingere ut sint liberales. Semp ergo cogitare debent q̄ minora faciunt q̄ deceat. ¶ Ex hoc at appere pōt q̄ indecēs sit eos esse auaros. Nam si regnū alicuius debet esse naturale: pportionari debet his quæ uidemus i natura. In naturalibus aut nihil est ociosum ut probant phica dicta. ergo nec in regimine uitæ humanæ aliqd ociosum esse debet. q̄re cum natura humana modicis contēta sit. quia uni psonæ modica sufficiunt. si una aliqua psona multitudine diuitiæ superabundat: ociosæ sunt diuitiæ illæ si non ordinant ad bonum alioḡ. Quanto igit reges & pncipes pluribus diuitiis supabundant: rāto detestabilis ē eos auaros esse. Probat phūs iiii. eth. triplici rōne q̄ auaritia peior ē pdigalitate: pp q̄ oīo detestabile est reges & principes eē auaros: q̄a ipse sibi nequā est. ¶ Primo. n. q̄a melius est iūrmari morbo curabili q̄ incurabili. Prodigalitas aut morbus est curabilis uel ab ætate. nam pdigi sunt in iuuentute: q̄a senes auariorum sunt iuuenibus: cum ueniunt ad senectutē ut plurimum curat eorum pdigalitas & desinunt esse prodigi. Est. n. secundum phūm. pdigalitas morbus curabilis uel ab ætate uel ab ægestate. Sed auaritia est morbus incurabilis. quia quanto quis pcedit in auaritiam: & quanto plus senescit tanto magis auarus efficit. Si ergo caput regni a quorum regnum dirigi debet indecens est ægrotare: sed mores morbo incurabili oīno detestabile est regem esse auarū. Patet. n. q̄ melius est ipm esse pdigum. Secundo hoc idem patet: q̄a pdigalitas magis est propinqua uirtuti q̄ auaritia. nam liberalis non libenter recipit & libenter dat: quorum utrū facit pdigus: neutrum tñ facit auarus. Non ergo differt prodigalitas a liberalitate: nisi quia pdigus non dat ut debet: & quibus debet & cuius gratia debet. Quare cum pdigus non sit amator pecuniæ: sicut nec liberalis de leui q̄s cū sit prodigus fieri poterit liberalis. Si ergo omnino decent est regem esse uirtuosum tanto detestabilis est ipsum esse auarum q̄ pdigum: quanto auaritia plus contrariat uirtuti q̄ pdigalitas. ¶ Tertio hoc est detestabilis: quia rex positus ē in regno propter salutem regni: & ut prosit his q̄ in regno sunt. Auarus autem nulli prodest: quia etiam sibipsi neq̄ ē. Prodigus autē multis pdest.

Omnino ergo destabile est regem esse auarum. ¶ Viso q̄ quasi impossibile est reges esse prodigos & q̄ omnino detestabile est eos eē auaros. Restat ostendere q̄ deceat eos esse largos liberales & cōmunicatiuos. Hæc est. n. uirtus quæ est circa sumptus per quandam similitudinem dicitur largitas: liberalitas: & cōmunicabilitas. Largitas. n. dicitur ad similitudinem uasorum. Vasa. n. habentia os artum non abunde emittūt q̄ in eis est. Abundans ergo in sumptibus & dationibus dicitur largus: quia ad modum largi uasis abunde emittit quæ continet. Cum ergo tanto deceat fortem habere os largius quāto ex eo plures participare debent. tanto decet regem largiorem esse: quanto influentia eius ad plures extendenda est q̄ influentia aliorum. Secundo hmōi uirtus dicitur liberalitas: quia pollutens ea sunt ad similitudinem liberorum. Auari. n. non sunt liberi. Sed sunt serui pecuniæ. Quare si indecēs est reges & principes esse seruos: conueniens est eos esse liberales. Tertio hmōi uirtus dicitur cōmunicabilitas: quia per eam hoīes cōmunicant sua bona per quā cōmunicationem ab aliis potissime diligūtur. Nam liberales sunt potissime amabiles. Quare si maxime decet reges & principes: ut sint dilecti: ab his qui sunt in regno maxime decet eos liberales esse. Spectat autem ad liberalem primo respicere quantitātē dati: ut non det minus uel plus q̄ debeat. Secundo debet respicere quibus det. ut non det quibus non oportet. Tertio uidendum est cuius gratia det. ut det boni gratia: non pp aliquam aliam causam. Reges. n. & principes uix possunt deuiare a liberalitate in dando plus: quia magnitudo expensarū uix potest excedere multitudinem reddituum. Imo si contingat liberalem dare plus q̄ deceat: ut uult philosophus: moderate tristabitur. Nam magis grauatur liberalis si det minus q̄ debeat. uel si non expendat ubi oportet: quā si expendat ubi non oportet. ¶ Deuiant autem a liberalitate reges & principes in dando quibus non oportet. uel cuius gratia non oportet. Dant. n. ut philosophus ait. histrionibus: adulatoribus: uel aliis quibus nō oportet dare: quia magis deceret eos esse pauperes q̄ diuites. Sic etiam dant cuius gratia non oportet. Nō. n. dant boni gratia: sed magis dant ut laudent: & pp inanem gloriam. uel pp aliq̄ aliam cām. Decet. igitur reges eē liberales: & ut liberales sint oportet eos beneficiare bonos: & boni gratia.

¶ Quid est magnificentia: & circa quæ habet esse: & quando possumus nosipfos magnificos facere. Cap. xix.

d Icebatur supra circa sumptus duplicem esse uirtutem. Vnam quæ respicit moderatos sumptus: quam liberalitatem uocāt. Aliam quæ respicit sumptus magnos: quam magnificentiam: nominant. Sed cum magis: & minus non uideantur diuersificare speciem & naturam rerum: ut

nult philosophus. i. polliticorum. Non uidetur
 sufficienter distingui magnificentia a liberalita
 te per hoc: quia hæc est circa magnos sumptus:
 illa uero circa mediocres. ¶ Sciendum ergo q̄
 de ratione uirtutis est q̄ sit circa bonum & diffi
 cile. quare cum in maioribus sumptibus reperia
 tur specialis ratio bonitatis & difficultatis: quæ
 non reperiuntur in mediocribus sumptibus dici
 potest magnanimitatem quæ circa magnos sū
 ptus esse uirtutum aliam a liberalitate: quæ ē cir
 ca mediocres. Vel possumus dicere: q̄ sumptus
 ad duo comparari possunt uidelicet ad facultate
 res eius qui facit sumptus: & ad opera in quæ sū
 ptus illi expenduntur. Erit. n. circa pecuniam du
 plex uirtus. Vna quæ æquat dationes & expen
 sas facultatibus: & hæc est liberalitas. Ideo dicit
 eē liberalitas circa mediocres sumptus non secū
 dum se: sed per comparisonem ad datem & ad
 faciētem sumptus. Ideo largitor multorum pos
 set esse auarus si illa multa non æquarētur facul
 tatibus dantis. Dicebat. n. supra non esse liberali
 tatem ī multitudine datæ. Liberalis ergo adæ
 quat dationes & sumptus facultatibus. Sed ma
 gnificus uult proportionare sumptus operibus.
 Vnde & nomen accepit. Ab ipsa. n. factiōe & ab
 ipso operē denominat magnificentia. Dicitur. n.
 magnificus quasi magna faciens. Inde ē ergo q̄
 quia in quæcunq; statu homo sit: & quascunq;
 facultas habeat: siue multas siue mediocres diffi
 cile est bene uti illis & bene æquare sumptus fa
 cultatibus. Ideo liberalitas se extendit ad medio
 cres sumptus. Sumptus. n. uel potest considerari
 secundum se: uel ut proportionatur facultatib⁹.
 Si autem considerantur sumptus secundum se:
 sic liberalitas est circa magnos sumptus: si faciēs
 eos multas habeat facultates: & etiam circa me
 diocres. Si faciēs sumptus alios mediocriter fa
 cultatibus abundet. Sed si sumptus non conside
 rentur secundum se: sed ut proportionantur fa
 cultatibus. Sic liberalitas semper est: circa medio
 cres sumptus. Nam sicut parui sumptus sunt me
 diocres & proportionati pauperib⁹. Sic magni
 sunt mediocres & proportionati diuitibus. Cū
 ergo liberalitas non respiciat sumptus secundū
 se: sed ut proportionantur facultatibus non dici
 tur esse circa magnos & mediocres sumptus: sed
 circa mediocres tantum. Liberalitas igit quæ re
 spicit sumptus p̄portionatos facultatibus se ex
 tendit ad quascunq; facultates. quia etiam ī me
 diocribus facultatibus difficile est bene se habe
 re in illis. Magnificentia uero respiciens sumpt⁹
 ut sunt decentes operibus non respicit quæcunq;
 opera: quia non est difficile facere decentes sum
 ptus in quibuscunq; operibus: sed in magnis. lō
 magnificentia a magnis opibus sumpsit nomē.
 ¶ In magnis autem operibus contingit aliquos
 deficere. quia non intendunt quō magna opera
 faciatis: sed quō parum expendant. Et tales uocā
 tur paruifici. Aliqui uero etiam in magnis ope
 ribus plus expendunt q̄ opera illa requirāt. Et ta

les uocantur consumptores. Philosophus uero
 uocat eos uāosos. i. ignes & fornaces: quia tales
 sicut fornax oīa consumunt. Quidā uero in ma
 gnis operibus faciunt decentes sumptus: & tales
 sunt uirtuosi: & uocantur magnifici. Erit igitur
 magnificentia media inter paruificentiam & cō
 sumptiōem. Sicut liberalitas est media iter auar
 itiam & prodigalitate. Patet ergo quid est ma
 gnificentia. Nam sicut liberalitas est reprimens
 auaritas: & moderās prodigalitates. Sic magni
 ficentia est reprimens paruificentias: & moderās
 consumptiones. Et sicut liberalitas est faciens sū
 ptus: & dationes proportionatas facultatibus.
 Sic magnificentia est faciens sumptus decentes
 magnis operibus. ¶ Viso quid est magnificen
 tia. Restat uidere circa quæ habet eē. Homo. n.
 quātum ad præsens: ad quattuor potest compa
 rari. uidelicet ad ipsum deum. ad totam cōmun
 itatē. ad aliquas p̄sonas: & ad seipsum: Magni
 ficus. n. circa oīa ista decēter se habere debet: nō
 tñ quæ principaliter intendere debet circa oīa
 ista. Nam principaliter & primo homo debet eē
 magnificus: circa diuina constituendo: si faculta
 tes tribuant templa magnifica. sacrificia honora
 bilia. præparatiōes dignas. Ideo dicitur. iiii. eth.
 q̄ honorabile sūptus quos debet facere magni
 ficus: sunt circa deum. Secūdo spectat ad magni
 ficum si assit facultas. facere decentes sūptus: cir
 ca totam cōitatem. Nam ipsa bona cōia quodā
 modo diuina sunt. Vnde philosophus ait. q̄ do
 na cōia habent aliquid similiter donis deo sa
 cratis. Bonum. n. diuinum ualde debiliter repræ
 sentatur in una persona singulari. Sed in tota cō
 munitate pulchrius elucescit diuinum bonum.
 ¶ Tertio magnificus se decēter habere debet cir
 ca aliquas personas speciales. ut circa personas
 honore dignas. Nam in hoc potissime apparet
 magnificentia: quando quis magna facit his qui
 sunt magis digni. ¶ Quarto debet se decēter
 habere magnificus circa personam p̄p̄riam. de
 bet. n. quis magnifice se habere circa magna ope
 ra respectu personæ propriæ. Magna autem ope
 ra possunt dici illa: uel quæ durant per totam ui
 tam cuiusmodi sunt domus & ædificia. Vel qui
 fuerit raro ī tota uita cuiusmodi sunt nuptiæ &
 militia. Decet. n. magnificum ut dicitur. iiii. eth.
 habitationem præparare decēter: & magis de
 bet intēdere quomodo facere debeat admirabi
 les & diurnas domus q̄ quomodo faciat eas
 sophisticas & apparētes. Sic etiam decet magni
 ficū: nuptias & militias: & talia quæ raro occur
 runt magnifice facere. ¶ Patet ergo circa quid
 est magnificentia: quia est circa sumptus decē
 tes magnis operibus. Principaliter tamen est cir
 ca magnos sumptus impensos erga diuina: & er
 ga totam cōmunitatem. Ex cōsequēti uero ē er
 ga magnos sumptus impēsos: circa personas di
 gnas & circa seipsum. ¶ Ostēso quid est magni
 ficentia & circa quæ habet esse: de leui patet quo
 mō possumus nos ipsos magnificos facere. Nā

sicut liberalitas contrariatur auaritiæ q̄ prodigalitati. Sicut magnificentia plus contrariat paruitati q̄ consumptioni. Nos ergo ipsos si facultas adsit: faciemus magnificos: declinādo ad consumptionem. ut et in magnis operibus potius superabundent sumptus q̄ deficient.

¶ Quod maxime detestabile est reges & principes esse paruificos: & quod decet eos magnifica facere.

Cap. xx.

Angit aut̄: phi. iiii. ethi. sex proprietates ipsius paruifici: quæ si inessent regibus maxime derogarent regiæ maiestati.

¶ Prima pprietas est: quia circa oia deficit: q̄ ex ipso noie patet. Esse. n. paruificum: est facere parua & defectiua. ¶ Secunda pprietas est: quia si contingat paruificum & magna expendere: p̄ prauo: perdit magnum bonum. Vnde & puerbiallyter dicitur. q̄ uiles homines nuptias & conuiuium perdunt pro denayrata piperis. Dum enim circa magnum conuiuium non faciunt decētes sumptus uolentes parcere modicæ expensæ torum conuiuium indecens redditur. ¶ Tertia pprietas est. q̄ quæcunq̄ facit paruificus semper facit tardans. uidetur enim ei q̄ remouere a se pecuniam sit abscindere membra a proprio corpore. Ideo sicut dato q̄ necesse sit aliquem mutilari & inscidi mutilationem illam: & iscissuram tardat & subterfugit quātum potest. Sic dato q̄ paruificus oporteat expensas facere. tamen illos sumptus tardat & subterfugit quātum potest. ¶ Quarta est: quia paruificus non intrēdit qualiter faciat magnum opus. ut qualiter faciat debitas largitiones: uel quō faciat decētes nuptias. Sed tota sua intrētio est. quō faciat paruos sumptus. Est enim pprietas paruifici: ut apprecietur plus pecuniam q̄ opus. ¶ Quinta pprietas eius est. ut semper expendat cum tristitia & dolore. Dicebatur. n. q̄ paruificus reputat exteriora bona quæ habet quasi sibi incorporata & quasi pertinentia ad substantiam suam: & quia sic afficitur ad ea & ita continuat se illis. Ideo sicut in incisiōe corporis propter diuisionem cōtinui resultat ibi tristitia & dolor. Sic in separatione pecuniæ q̄ fit per expensas: quia est ibi quasi quædam diuisiō cōtinui: eo q̄ paruificus reputat suam pecuniam q̄ si sibi incorporatam & continuatam. non potest eam expendere & ipsam a se remouere sine tristitia & dolore. Participat. n. in hoc paruificus cum auaro: quia omnis paruificus auarus est. sicut ois magnificus liberalis. ¶ Sexta ex quia cum paruificus nihil faciat. uidetur tñ ei q̄ semper agat maiora q̄ debeat. Dictum est. n. q̄ paruificus plus appreciat pecuniā q̄ dationes & sumptus quæ sunt opera uirtutum. Pecuniam. n. reputat quid care: opera uirtutum estimat quid uile & non appreciat ea. Cum igit̄ uix possit aliquis dare ita modicum de caro. dato et̄ q̄ multum recipiat de uili: quin uideat ei plus dare q̄ debeat: non potest paruificus ita modicum sumptum facere ergo quodcunq̄ opus quin semper uideatur ei q̄ agat ma-

iora q̄ debeat. Quare si detestabile est regiā maiestatem circa oia deficere magna bona pro modico perdere. semper tardare: & nihil p̄p̄te facere. & nunquā intendere quō faciat magna opera uirtutum: sed quō modicum expendat. semper facere sumptum cum tristitia & dolore: & cū nihil facit credere se magna operari. Quia oia hæc ualde derogant regiæ maiestati oino detestabile est regem esse paruificum. ¶ Quod aut̄ decet ipsum esse magnificum: sufficiente probant superiora dicta in quibus ostēdimus circa quæ magnificentia habet esse. Dicebat. n. magnificentia principaliter esse circa opera diuina & circa cōia. ex consequenti uero circa personas dignas & circa seipsum. Cum ergo rex sit caput regni & sit persona honorabilis: reuerenda & publica: & ad ipsum pertineat distribuere bona regni. maxime decet ipsum esse magnificum. Nam quia est caput regni & gerit in hoc dei uestigium: qui est caput & princeps uniuersi. Maxime spectat ad ipsum magnifice se habere circa templa sacra: & erga præparationes diuinorum. Quia uero in persona publica ad quam ordinat̄ tota ciuitas: cōit̄ as: & totum regnū. maxime spectat ad eum magnifice se habere circa bona cōia: & circa ea quæ respiciūt regnū totum. Rursus quia ad ipsum maxime spectat distribuere bona regni oino decet eum magnifice se habere erga personas dignas: quibus dignè competunt illa bona. ¶ Amplius quia ut dictum est regia persona debet eē reuerenda & honore digna. spectat ad regem magnifice se habere erga personam ppriam & erga personas sibi coniunctas. ut erga uxorem & filios: habendo habitationes honorabiles: faciendo nuptias decētes: exercendo militias admirabiles.

¶ Quæ sūt pprietas magnifici & q̄ pprietas illas reges & principes hñe debent. Cap. xxi.

Hilosophus. iiii. ethi. Capitulo de magnificentia: agit sex proprietates magnifici quas habere decet reges & principes.

¶ Prima pprietas est: quia magnificus assimilatur scienti. Dicebatur. n. spectare ad magnificum in magnis operibus facere decētes sumptus. Cognoscere autem quibus magnis operibus qui sumptus sunt conuenientes eē non potest: nisi quis polleat scientia & intellectu. ¶ Secunda pprietas magnifici est facere magnos sumptus: non ut ostendat seipsum sed boni gratia. Est. n. hoc cōmune cuilibet uirtuti agere non propter fauorem uel propter gloriam hominum: sed gratia boni. Specialiter tamen hoc dicitur esse ppriam magnificentia. Nam cum in operibus magnificis: ut cum aliquis magnifice se habet erga cultum diuinum: & erga rempublicam: & circa personas dignas: maxime quis apparet gloriosus: & maxime quis ab hominibus laudatur. Difficile est in talibus non querere humanam laudem. Et quia uirtus est circa bonū & difficile. Iō maxime spectat ad magnificū in suis magnificis operibus & distributiōibus intrēdere finaliter bonū &

non fauorem & gloriam hoīum. ¶ Tertia pprietas magnifici est facere sumptus & distributiōes delectabiliter & prompte. Nam qui prius q̄ sumptus faciat diu ratiocinat̄ & oēs minutas expēsas inquirat: & non delectabiliter & p̄opte largitur quæ largiri debet: non est magnificus: sed paruificus. Ideo dī. iiii. ethi. q̄ diligentia rōcinii ē paruifica. ¶ Quarta est magis intendere qualiter faciat opus optimū & decentissimū: q̄ qualiter & quem sumptū faciat ad opus illud. ut si debet magnificus aliq̄d tēplum construere in honorē diuinum. uel aliq̄d dona conferre p̄sonis dignis: magis intendit quō tēplum illud sit admirabile & pulchrum: & quō dona illa sunt magna & decentia: q̄ quot & quāta nūmismata oporteat ipsum consumere: p̄p̄ hōi opera. ¶ Quinta pprietas est. q̄ magnificus est excellēter liberalis. Idem est. n. esse magnificum q̄ esse abundanter liberalem. Nam ut infra patebit magnificentia ē quædam p̄fectio: & quidam ornatus liberalitatis sicut magnanimitas est quædam p̄fectio & quidam ornatus oīum uirtutum. Cum. n. ille sit magnificus qui in magnis operibus facit decentes sumptus: si facere decentes sumptus est esse liberalem. facere maximos decētes sumptus quos facit magnificus: est esse maxime liberale. ¶ Sexta pprietas magnifici est æquali sumptu facere opus magis magnificum. Paruifici. n. q̄a semper intendunt quō parcant nūmo: ut supra dicebat: pro modico multum perdunt. Magnificus ergo cui nō est curæ de ratiocinio ab æquali sumptu facit opus magis magnificum: q̄a non parcat decentibus sūptibus. Contingit. n. aliquando auarum plus expendere in aliquo negotio q̄ liberalem. tñ quia semper nitit̄ auarus aliquas decētes expēsas subtrahere: et si modicæ sint & parui ualoris. Ideo opus ubi multum expēdit indecēter facit. Quare ab æquali sumptu: uel ēt aliquando a minori liberalis uel magnificus facit decētius opus q̄ paruificus & auarus. ¶ Has autem pprietas debere inesse Regibus & Principibus uideri non est difficile. ipsi. n. maxie debent esse sciētes & cognoscentes: qui sumptus quibus operibus deceant. Ad alios autem maxime spectat facere magnas largitiones & excellentes sumptus boni gratia. Nam maxime debet bonum intendere: qui regnum debet in bonum dirigere. Sic ēt ad eos spectat delectabiliter & prompte sumptus facere. Nam ut supra dicebatur: quia modicis natura contenta est: ociosæ sunt diuitiæ: nisi ex eis fiant debitæ largitiones & decentes sumptus. ¶ Quanto igitur reges & principes magis abundant facultatibus & diuitiis: t̄to magis decet eos ampliores retributiones facere & magis delectabiliter & prompte expendere. Deceretia Reges & principes magis intendere quomodo faciant excellentia opera uirtutum: q̄ quomodo parcant nūmis & expensis. Oportet etiam eos eē excellenter liberales: & semper facere magnifica opera. Omnes igitur pprietas magnifici per

amplius & perfectius decet ipsos reges habere. Vnde & phi. iiii. ethi. uult q̄ non quilibet possit esse magnificus: quia non quilibet potest facere magnos sumptus. Sed ut ibidē dicit̄ tales oportet esse nobiles & gloriosos. Quare quanto est nobilior aliis. T̄to decet ipsum pollere magnificentia & habere pprietas magnifici.

¶ Quid est magnanimitas & circa quæ habet esse: & quomodo possumus nos ipsos magnanimos facere.

Cap. xii.

Onorum exteriorum ut supra dicebatur. Quædam sunt utilia: ut pecunia: & uniuersaliter quicquid potest mensurari nūmismate. Quædam uero sunt bona honesta: cuiusmodi honores. Sicut igitur circa ipsa bona utiliora est duplex uirtus. Vna respiciens magnos sumptus. ut magnificentia: & aliqua q̄ respicit mediocres: ut liberalitas. Sic circa ipsa bona iustitia est duplex uirtus: una quæ respicit magnos honores. ut magnanimitas. & alia quæ respicit mediocres quæ cōmuni nomine dici potest honoris amatiua. ¶ In magnis autem honoribus tripliciter quis se habere potest. Nam quidam in talibus deficiunt. ut pusillanimes. Quidam uero superabundant. ut presumptuosi. Quidam autem se habent ut decet ut magnanimi. ¶ Videmus. n. aliquos de se aptos ad magna potentes magna & ardua exercere. Quadā tamen pusillanimitate ducti retrahunt se ab huiusmodi magnis. Tales ergo in talibus deficiunt. Sed quidam econtrario super abundant ingerētes se ad aliqua quæ dignæ complere non possunt. quos philosophus uocat cahymos. i. fimosos & uentosos. Nos autem eos p̄sumptuosos uocare possumus. Magnanimus uero medius inter pusillanimum & p̄sumptuosum: non. n. se retrahit ab arduis operibus: quæ potest digne agere ut pusillanimus: nec se ingerit ad ea quæ digne complere non potest ut p̄sumptuosus. Quare manifeste patet quid sit magnanimitas. Nam sicut liberalitas quæ est media inter auaricias & prodigalitates. Ideo est uirtus quædam reprimens auaricias: & moderans prodigalitates. Sic magnanimitas quia est media inter pusillanimitatē & p̄sumptionem: est uirtus quædam reprimens pusillanimitates: & moderans p̄sumptiones. Viso quid est magnanimitas de leui patet circa quæ habet esse. Videt autem Philosophus. iiii. ethi. uelle magnanimitatem circa honores: circa diuitias & principatus: & uniuersaliter circa oīa fortuna & infortunia: non tñ est: æque principaliter circa ista. Nam magnanimitas principaliter est circa honores & non circa honores quoscumq̄: sed honores magnos. Ex consequenti autem est circa diuitias & principatus: & circa fortuna & infortunia. Nam scđm phūm inter bona exteriora maximus est honor. Diuitiæ. n. & principatus & alia exteriora bona non sunt tñ bonum sicut honor: q̄a ut plurimum hoīes hæc ordinat̄ ut consequantur honores. Sicut ergo dicebatur

de fortitudine quia principaliter erat circa picula bellica: quia illa sunt difficiliora. Ex consequenti autem erat circa picula alia: ut cum fortis est in aliis periculis decenter se habet. Sic magnanimitas principaliter est circa honores tanquam circa maxima bona exteriora. Ex consequenti autem est circa diuitias & principatus: & circa alia bona exteriora: ita quod magnanimus deceter se habet in possidendo diuitias & principatus: & in tolerando fortuna & infortunia. magnanimitas. n. est sicut bonus teragonus: qui nunquam deiicit. Si. n. honoratur: uel si magna fortuna ei occurrant non extollit. Si autem inhonoratur & magna infortunia ueniant super ipsum non deiicit. In quolibet. n. statu nouit magnanimus se decenter habere. Ad pusillanimitatem. n. pertinet nescire fortunas ferre. Ideo Andronicus paripateticus ait. Opera pusillanimitatis esse quae neque honorem neque inhonorem: neque bonam fortunam neque infortunium possit ferre. Sed honoratum quidem intumescere & pauperem bene fortunatum extolli. **O**stenso quid est magnanimitas: & circa quae habet esse. Restat ostendere quomodo possumus nos ipsos magnanimos facere. Intercetera autem quae nos ad magnanimitatem trahunt est parua praeciari exteriora bona quaecumque sint illa: siue sint honores siue principatus siue diuitiae: siue quaecumque alia homini bona. Dicitur est. n. pusillanimitatem nescire fortunas ferre. Sed ex modico fortunio extolli. Ex infortunio uero deprimi: magnanimus quidem non sic. Sed ut dicebat nouit fortunas ferre: & in quolibet statu scit se deceter habere. Causa autem quare quis nescit fortunas ferre: est quia nimis appreciat exteriora bona. Ideo quando aliquid de homini bonis acquisiuit: uidetur ei totum acquisisse: & intumescit. Quando uero aliquid de eis bonis perdidit uidetur ei totum perdidisse: & deiicit. Quare si appreciant opera uirtutum: & non appreciantur exteriora bona: nisi in quantum sunt organa ad uirtutes: ois erimus magnanimi & sciemus fortunas ferre. Nam si augetur in diuitiis & in exterioribus bonis non extullemur: cum non reputamus talia esse simpliciter maxima bona. Et si contingat nos in fortunari circa ea quae decenter tolerabimus: cum non multum reputemus.

Quae sunt proprietates magnanimi: & quae decet Reges & principes magnanimos esse. Cap. xxiii.

Ecce autem philosophus. iiii. ethi. multas proprietates magnanimi: inter quas possumus numerare sex: quas reges & principes habere debent. **P**rima proprietates magnanimi est bene se habere circa picula. Bene autem se habere circa ea: est non esse amatorem periculi: neque se exponere pro paruis periculis: sed pro magnis: ut pro hiis ex quibus potest consurgere magna utilitas. Cum autem sicut se piculis exponit: adeo debet esse constans in suis negociis: ut et si uiderit expeditionem: ut parcat uitae: ut philosophus ait. iiii. ethi. **S**ecundo competit magnanimo se habere bene circa retributiones. Magnanimus. n. parum appreciat exte-

riora bona: & multum appreciat opera uirtutum propter quod: quia conuenit plurimum retributum est agere opera uirtutum conuenit magnanimo plurimum retributum ut dicitur. iiii. eth. **T**ertio spectat ad ipsum esse paucorum operatum. Dicitur est. n. magnanimum esse circa magna: ut circa ea ex quibus consurgere possunt magni honores. Talia autem non multotiens occurrunt: ideo decet magnanimum esse paucorum operatum. **Q**uarto decet magnanimum esse aptum: ut sit ueridicus & manifestus oditor & amator: & magis curare de ueritate quam de opinione: ut uult Philosophus. iiii. eth. **Q**uinto spectat ad magnanimum: ut non sit ei cura quod laudet: nec quod alii uituperent. Nam cum talia inter exteriora bona computentur ipse non multum curat de eis: quia ut dicebatur: modicum appreciatur exteriora bona. **S**exto spectat ad ipsum non esse plagitium: neque deprecatium: & maxime non debet esse talis respectu exteriorum bonorum. Qui. n. conquerit de exterioribus bonis: uel alios deprecat ut ea acquirat quodammodo pusillanimus est: quia nimis appreciatur exteriora bona dicente Seneca: quod uel carius emitur quam quod precibus comparatur. **H**as autem proprietates narratas a Philosopho si bene intelligentur habere decet reges & principes. Decet. n. reges se non exponere pro quibuscumque periculis: nisi pro negociis arduis: ut pro defensione fidei uel protectione regni. Si uero occurrat casus adeo arduus quod regem gentem suam uel et seipsum debeat exponere periculis: ita debet esse constans & magnanimus: ut pro bono diuino & communi paratus sit uitam exponere. **S**ecundo decet reges & principes esse plurimum retributionis: quia quanto sunt in altiori gradu quam alii: & quanto plus affluunt diuitiis quam alii: tanto in opibus uirtutum & in retributionibus debent alios superare. **T**ertio decet eos esse paucorum operatum. **N**egocia. n. ardua pauca sunt respectu aliorum. Non autem decet reges & principes omnia negocia quantumcumque modica expedire pro seipso: nec decet eos ois esse operatum: sed ut possit liberius intendere expeditioni negociorum magnorum quae sunt pauca debet alia minora negocia aliis committere: quae sunt multa. **Q**uarto decet eos esse apertos: ut esse ueridicos: cum sint regula aliorum quae obliquari & falsificari non debet. Decet etiam nos esse manifestos oditores & amatores: ut manifeste odiant uicia: persequantur malos: & non permittant maleficos uiuere: & aperte diligant bonos & honorent eos: quia hoc modo maxime inducent totum populum sibi commissum: ut sit iustus & uirtuosus. **Q**uinto decet Reges & principes non curare: ut laudentur ab hominibus. Nam positi indignitatibus multos habent adultores & loquentes ei placencia. Si autem talibus adulatoribus credantur conuenit uel contingit eos non agere secundum legem & rationem sed secundum passionem & uoluntatem. Tanto igitur reges & principes: & uniuersaliter ois uel existentes indignitatibus: minus debent curare

de laude hoīum: quanto plures habent adulatores: qui eos laudando conantur ipsos puertere. ¶ Sexto quia reges & principes debent sibi esse sufficientes in exteriorib⁹ bonis: ut declarabit in tertio libro: ubi agit de regimine regni: non decet eos esse plangitiosos uel depreciosos per exteriorib⁹ bonis. Omnes ergo assignatae proprietates competere debent regibus & principibus: quare decet eos esse magnanimos.

¶ Quō Reges & principes debent esse amatores honoris: & qualis est uirtus illa quae dicitur honoris amatiua. Cap. xxxiii.

Matores honore aliquid uituperant: aliquid uero laudant: ut uult Philosophus. iiii. eth.

Increpamus. n. aliquos dicentes eos non curare de honore suo: & rursus quia uitupamus ambiciosos: laudamus uero curantes de honore suo. Curare igitur de proprio honore uno modo est laudabile: & alio uitupabile. Nam non curat de honore: quia non uult agere opera honore digna. uitupabile est: nobis igitur debet esse curae de honore: non quod simus ambiciosi: nec quod finem nostrum ponamus in honoribus: sed quod agamus opera honore digna. ¶ Opera autem honore digna dupliciter considerari possunt. Vel ut sunt proportionata nobis. Vel ut sunt digna magno honore. Sicut. n. circa sumptus sunt duae uirtutes: uidelicet liberalitas quae respicit sumptus ut sunt mediocres: & sunt proportionati nobis: & magnificentia quae respicit sumptus ut sunt magni: & ut ordinantur ad magna opera. Sic circa honores est duplex uirtus. Vna quae respicit honores mediocres: & ut sunt proportionati nobis. Et haec a Philosopho dicitur honoris amatiua. Alia est quae respicit magnos honores ut magnanimitas. Eadem ergo opera possunt esse aliarum uirtutum & magnanimitatis. Nam agens opera fortitudinis: & aggrediens pugnam: si hoc facit: quia delectatur in talibus actibus: fortis est. Si uero hoc agit: quia talia opera sunt magno honore digna: magnanimus est. Sic est si agat opera castitatis: quia delectatur in eis: castus & temperatus est. Sed si hoc agat: quia sunt magno honore digna: magnanimus est. Ideo propria materia magnanimitatis non sunt picula bellica: sed talia sunt materia fortitudinis: nec delectabilia secundum sensum quia circa talia uersat temperantia. Sed propria materia magnanimitatis dicitur esse honor: quia quicumque agit magnanimus agit ea putantur magno honore digna. ¶ Magnanimitas ergo: ut dicitur. iiii. ethi. est quidam ornatus omnium uirtutum. Nam sicut magnificentia est quidam ornatus liberalitatis: quia magnificus opera liberalitatis facit excellentiori modo. Sic magnanimitas est quidam ornatus omnium uirtutum. Nam opera omnium uirtutum sunt honore digna: quare magnanimus operabitur opera singularum uirtutum. Ideo dicitur. iiii. ethi. quod non congruit magnanimo fugere commouentem: quod est actus prudentiae. nec facere iniusta quod pertinet ad iniustitiam. Operatur ergo magnanimus opera aliarum uirtutum & ea faciet

excellenter. Nam cum honor inter exteriora bona sit bonum excellens facies opera uirtutum in quantum sunt honore digna: excellentiori modo facit ea quae sit ageret talia opera: quia delectaretur in illis. Recte ergo magnanimitas dicitur omnes uirtutes maiores facere: & dicitur omnes eas perficere & ornare: quia actus omnium earum per magnanimitatem facimus excellentius: ornatius: & magis perfecte. ¶ Viso ergo quid est magnanimitas: & qualiter se habet ad uirtutes alias: de leui patet: qualis sit illa uirtus de qua nunc intendimus: quae dicitur honoris amatiua. Nam sicut eadem opera possunt esse aliarum uirtutum: & magnanimitatis. Sic eadem esse possunt aliarum uirtutum: & honoris amatiuae. Opera. n. aliarum uirtutum ut sunt magno honore digna: pertinent ad magnanimitatem. Sed ut sunt proportionata nobis: & ut ordinantur ad mediocres honores: pertinent ad uirtutem: quae dicitur honoris amatiua. Sicut ergo decet reges & principes esse magnificos & liberales. Sic decet eos esse magnanimos & honoris amatiuos. Reges. n. & principes decet honores diligere modo quo dictum est: uidelicet ut diligant & cupiant facere opera quae sint honore digna. Videtur. n. honoris amatiua se habere ad magnanimitatem: sicut formositas corporis se habet ad pulchritudinem Parui. n. si habent membra bene proportionata & conformia formosi sunt: non tamen pulchri quia pulchritudo non est nisi in magno corpore. Sic facientes opera mediocri honore digna dicuntur honoris amatiui: tamen tunc proprie sunt magnanimi: quoniam agunt opera magno honore digna. Ut igitur Reges & principes nec in negociis arduis. nec in mediocribus faciant aliquid turpe. Sed ut semper agant opera honore digna. bene dictum est. quod decet eos esse magnanimos: & honoris amatiuos.

¶ Quod humilitas dici debet honoris amatiua: & quod omnis magnanimus est humilis. Cap. xxxv. Philosophus. iiii. ethi. mediocriter se ingerentem honoribus: non se appellat magnanimum: sed temperatum. Cum igitur habere temperantiam in honoribus sit idem: quod habere humilitatem. Virtus. n. illa moderationem animi: & quaedam humilitatem animi importat: de qua loquitur Philosophus: quae appellatur honoris amatiua: quia tendit in mediocres honores quaedam humilitas dici potest. Sed si sic dicitur magnanimus est honoris amatiuus. Sicut omnis magnificus est liberalis. Quare si honoris amatiua esset quaedam humilitas: omnis magnanimus esset humilis: quod uidetur esse oppositum in obiecto: quia humilis alios reueretur. Magnanimus uero ut dicitur. iiii. ethi. alios despicit. Sciendum igitur quod nisi omnis magnanimus esset humilis non dedissemus principibus congruum documentum: quia docuissemus eos esse sine uirtutibus: cum absque humilitate uirtutes haberi non possint. Ad plenam igitur declarationem ueritatis ostendendum est: quod sine humilitate nullus potest esse ma-

gnanimus. Magnanimitas aut & humilitas & hmoi uirtutes morales: eē habēt circa animi passionē. In tantum enī dictā uirtutes sūt bonum secundū rōnē: quia moderant passioēs nostras: ne deuiemus a bono secundū rōnē ut supra dicebatur: dupliciter potest contingere. Primo prout passiones nos inclinant ad ea q̄ rō uetat. Secundo prout nos retrahit ab eo quod ratio dīctat: q̄re cum passiones nos inclinant ad aliquid contra rōnem indigemus uirtute retrahēre nos: ut patet in tēperantia: p̄ quā retrahimur a delectationibus sensibilibus. Sed cū passiones nos retrahunt ab eo qd̄ ratio dīctat: non indigemus uirtute retrahente: sed magis impellente: ut patet in fortitudine: q̄ magis nos īpellit ad pericula bellīca: q̄ retrahat nos ab illis. ¶ Cum ergo retrahēt & īpellere sint quodāmodo appositae: & formaliter differāt æque p̄cipaliter & p̄ se nō est eadē uirtus retrahēs & īpellens: nec est eadem uirtus p̄cipaliter moderās passiones: & īpellēs nos ab eo quod rō uetat. Inde ē ergo q̄ si unū & idē aliter & aliter acceptum nos retrahit & īpellit: oportebit ergo circa illd̄ dare duas uirtutes unā īpellentem: & aliam retrahentem. ¶ Videmus autem q̄ magnanimitas est circa magnos honores. Magnus autem honor est quodāmodo magnum bonum. Magnum autē bonū ratiōe quā magnum est nos retrahit: ne p̄sequamur illud ratiōe difficultatis: prout uero bonum est nos allicit ut tendamus in ipsum: ergo circa magnos honores & circa magna bona dupliciter contingit peccare. Primo si ultra q̄ ratio dīctet p̄sequamur ea in quātum bona sunt. Secundo si infra q̄ ratio dīctet retrahamus nos ab illis: eo q̄ ardua & difficilia sint. Quare circa talia duplici uirtute indigemus. Vna īpellēte nos ne retrahamur p̄pter difficultatem: & hęc est magnanimitas & alia retrahente nos: ne ultra rōnem tēdamus in illa rōne bonitatis: & hęc ē humilitas. ¶ Omni no ergo magnanimus humilis est: nam cum in possibile sit esse magnanimum nō existentē bonum: ut probat. Philosophus. iiii. ethi. Nullus at̄ bonus sit: sit ultra q̄ rō dīctet p̄sequamur honores de necessitate: cum magnanimitas īpellit nos in aliqua magna bōa: ne trahamur ratiōe difficultatis: oportet q̄ ei sit annexa humilitas: ne ultra q̄ ratio dīctet tendat in ea ratiōe bonitatis: aliter enim esset uiciosus. ¶ Tendere igitur ī magnos honores & ad magna bona eē potest a magnanimitate & ab humilitate: non tñ secundum rōnem eādē. Nam prout tendendo in illa bona non retrahimur ratiōe difficultatis sumus magnanimi: sed prout ea nō p̄sequimur ultra q̄ ratio dīctat: ratiōe bonitatis sumus humiles. ¶ Differt ergo magnanimitas ab humilitate in duobus. Primo quia magnanimitas p̄cipaliter īpellit: & ex consequenti retrahit. Ideo magnanimus dicitur alios despiciere: nō q̄ aliis uiciose iniurietur: sed quia est rati cordis: & sic īpellit

a uirtute ut p̄ditius despiciat opa & uerba hominum q̄ uelit p̄ ea desistere ab operibus uirtuosis. Humilitas autem ecōtrario p̄cipaliter retrahit: ex consequenti īpellit: ideo humilis dicitur reuereri: quia si considerans proprios defectus ī rebus licitis & honestis alios reuereret. ¶ Secundo differt hęc ab illa: quia magnanimitas p̄cipaliter moderat desperationem: ne aliquis ratiōne difficultatis desperet: ne tēdat in opa magno honore digna. Humilitas uero p̄cipaliter moderat ipsam sp̄e: ne aliquis nimis sperans de ipso bono ultra ratiōnem p̄sequatur magnos honores. Erit igitur oīs magnanimus humilis modo quo dīctum est. Et humilitas quodāmodo ē idem: q̄ mediocris honoris amatiua: quia ille dīctur humilis qui moderans sp̄e ipsam ad adipiscendum honores magnos mediocriter tendit ī honores illos. Vtrum autem humilitas sit idem simpliciter q̄ diligere mediocres honores. Vel utrum sit idem simpliciter cum uirtute illa quā phūs distinguens a magnanimitate appellat eā honoris amatiuam: non est p̄sentis speculationis. Sed si in moralibus contingeret nos ulterio ra componere ostendemus uirtutem de qua loquitur phūs: non esse per oēm modū idem cum humilitate: quia illa de q̄ philosophus loquitur (quæ ut dīctum est) tēdit ī mediocres honores: magis est in appetitu sensitiuo. Humilitas uero magis est in intellectiuo.

¶ Quid est humilitas: & circa q̄ hēt esse: & q̄ de cet reges & principes eē humiles. Ca. xxvi.

Atis est per habita manifestum humilitatē a magnanimitate differre. Nā licet una & eadē uirtus reprimet superabundantias & moderet defectus nunq̄ tñ æque p̄cipaliter. Hęc duo eidē uirtuti competere possunt. Spectat igitur ad magnanimitatem reprimere desperationem: ne desperemus de bonis arduis: & spectat ad ipsam moderare sp̄e ne ultra q̄ ratio dīctet tendamus in illa. non tamen æque p̄cipaliter operatur utrunq̄. nam cum magnanimi sit tendere in magnum. Magnanimitas magis est uirtus īpellens in magna: q̄ retrahens nos ab illis. P̄cipaliter ergo magnanimitas reprimet desperationem: ne retrahamur ab arduis: & ex consequenti moderat sp̄e: ne p̄ter ratiōnem tendamus in illa. Humilitas ecōtrario se hēt ut supra diffusius dicebatur: quare cum distincta sit uirtus hęc ab illa: uidendum ē quid sit huiusmodi uirtus: quam humilitatē uocamus. ¶ Sciēdum igitur q̄ sicut circa magnanimitatē conuenit habū dare & deficere: sic & circa humilitatē esse hēt. nam ut patet ex dīctis: magnanimitas est uirtus nos īpellens ne ratiōne difficultatis retrahamur ut non p̄sequamur opa magno honore digna. Quia igitur in hoc: aliq̄ superabundant: ut p̄sumptuosi p̄sequentes ardua magis q̄ debeant. Quidam uero deficient: ut pusillanimes. Ideo magnanimitas est mediocriter p̄sumptōes & pusillāmitates. Sic ēt ex dīctis

patet q̄ humilitas ē uirtus nos retrahēs ne ratiōe bonitatis & delectabilitatis q̄ est i rebus honorificis prosequamur ea ultra q̄ ratio dicit. In hoc ergo aliqui superabundant ut supbi: psequētes excellentias & honores ultra q̄ debeant. Aliqui uero deficiunt: qui se deiiciunt ultra q̄ debeant: ut illi qui nec quærunt honores nec q̄runt opa honore digna: quod non est humilitatis: sed magis est uilitatis & miseræ. Erit ergo humilitas media inter superbiā & deiectionem. Sicut magnanimitas est media inter præsumptionem & pusillanimitatem. ¶ Viso igitur quid est humilitas: de leui uideri potest circa q̄ habet esse. Intēdit. n. humilis reprimere superbias & moderare deiectiones. Erit ergo humilitas circa superbias & deiectiones. Non tamē est circa hæc æque principaliter. Nam humilitas principaliter intendit reprimere superbias: ex consequenti uero moderate deiectiones. Est enim hoc notabiliter attendendum: q̄ cum uirtus magis ē retrahens q̄ impellens: principaliter opponitur superabundantiæ per quam impellimur: & ex consequenti defectui per quem retrahimur. Sed cum uirtus magis est impellens q̄ retrahens e contrario se hēt: quia tunc principaliter opponitur defectui per quem retrahimur. Ex consequenti uero opponitur excellentiæ per quam impellimur. Magnanimitas ergo quia est uirtus impellens in ardua bona: magis opponit pusillanimitati q̄ est defectus nos retrahens a talibus bonis q̄ opponatur præsumptioni: quæ est excellentiā impellens nos in illa. Sed humilitas e contrario: quia est uirtus retrahens: ne ultra rationem prosequamur excellentias & honores: principaliter opponitur superbiæ: q̄ superabundat in talibus: ex consequenti uero contrariatur deiectioni. Inquirendo enim opera honore digna nō solum contingit peccare per superbiā: sed etiam per deiectionem. Nā si quid ultra q̄ suus status requiret: p̄ter ratiōem & notabiliter se deiiceret uel esset uilis deiectus ut bestia: quia suum statum nō cognosceret: uel esset superbus & iactator. Nam aliqui ex hoc q̄runt excellentiam & iactantiam: deiiciēdo se ultra q̄ deceat. Vnde Philosophus. iiii. ethi. quādā gentem græcā Lathoniensis. f. iactatores & superbos appellat: quia ultra q̄ eorum status requiret uilius induebantur: credentes ex hoc in quēdam honorem & in quandam excellentiam cōsurgere. Vnde ibidem scribitur: q̄ superabundantia ualde defectus est quid iactatiuū. ¶ Viso circa quæ est humilitas: quia principaliter est circa reparationem superbiæ: ex consequenti uero circa moderationem deiectionis. Restat uidere q̄ decet reges & principes esse humiles: quod duplici uia probare possumus prima sumit ex parte magnanimitatis. Secunda uero ex parte operum fiendorum. Dicebatur. n. supra quia nullus est uere magnanimus: nisi sit bonus & humilis: & q̄ semper magnanimitati est annexa humilitas: quare si decet reges & principes esse magnanimos de-

cet eos esse humiles. Debent enī Reges sic quærere opera honore digna: nō ultra q̄ ratio dicit: sed ut decet eorum statum q̄ faciunt humiles: q̄ tamē suam sc̄licitatem non ponat in excellētia & honore: q̄ faciunt superbi. Debent enī agere bona opera & honore digna boni gratia: nō ut ostendant se & ut uideantur excellere. ¶ Secundo decet eos esse humiles ratione operum fiendorum. Nam superbus quærens suā excellentiā ultra q̄ debeat: ut plurimum tendit ad ea quæ p̄prias uires excellunt. Ideo decet hoīes esse humiles: ut considerato proprio defectu uel propria facultate non tendant in ardua ultra q̄ debeat. Ut plurimum enim superbi & ultra rōnem excellentiam q̄rentes se & alios exponunt periculis: non ualentes adimplere q̄ inchoant. Tanto ergo reges & principes debent a se superbiā remouere: quāto peius est cōia bona periculis exponere. Superbus enī dominus ut plurimū periculator efficitur populorum.

¶ Quid est mansuetudo: & circa q̄ hēt esse. & q̄ decet reges & principi. esse māsuetos. Cap. xxvii.

Ostquam determinauimus de uirtutibus respiciētib⁹ exteriora bona: & ostēdimus quō reges & principes decet ornari uirtutibus illis. Restat dicere de māsuetudine quæ respicit exteriora mala. Dicebatur enim supra q̄ circa quacūq̄ cōtingit peccare uel bene agere oportet uel cōtingit habundare & deficere: oportet ibi dare uirtutē aliquā p̄ quam dirigamur ad bene agēdum reprimētem defectus & moderatē supfluitates. In uindicādo autē exteriora mala ab aliis facta: Aliqui supabūdant ut iracūdi nimis: faciētes uindictā. Nā ex hoc ira p̄uenit q̄ appetimus uindictā. Qui. n. pp̄ mala aliqua illata uindictam aut punitiōem appetit: dum hoc uehēmētē desiderat: accendit eius sanguis circa cor: quo accenso irascit. Quidā ergo sūt irascibiles & supabūdant incipiēdo uindictā. Quidam autē sunt irascibiles oēm iniuriā dissimulantes: quorum neutrum bonū ē. Irasci. n. cui libet: & semp: & de quolibet uindictā exposcet q̄ faciūt iracundi: uirtuperabile ē. Rursum nūq̄ irasci: & in nullo modo uelle aliquē puniri nō est laudabile quia est agere p̄ter ordinē rōis. Ratio. n. dicitur punitiones aliquas esse faciēdas & q̄ est irascēdū: cui debet: & q̄n: & quō. Irasci. n. loco & tēpore ē uirtutis opus: q̄re si in passionibus iræ: & i appetēdo punitiōes & uindictas cōtingit supabundare & deficere. Oportet ibi darē uirtutē aliq̄ reprimētem supabūdantias: & moderatē defectus. Hæc autē ē mansuetudo: quia sicut fortitudo est media inter timores & audacias. Sic mansuetudo est media inter iram: p̄ q̄ cupimus uindictam & irascibilitatē: p̄ q̄ cōdonam⁹ mala nobis illata. ille uero mitis ē q̄ nec de oībus cupit uindictam: nec i rātū deficit a punitiōe q̄ nullo mō uelit alios puniri: sed ē cōdonari⁹ & puniri⁹: secūdū ordinē rōis. Quare sicut fortitudo reprimat timores & moderat audacias. sic mansuetudo reprimat iras: &

moderat irascibilitates. Viso quid est mansuetudo: de leui patet circa quæ hēt esse. Est. n. ut iam dictū est circa iras & circa oppositū iræ: ut circa irascibilitatem. Principaliter tñ eē circa iras. Mā suetudo. n. principaliter & primo intendit reprimere iras. ex consequenti aut̄ itendit moderare passiones oppositas iræ. Nā naturale ē nobis ex malis nobis illatis appetamus punitionem & uī dictam. Rursus quia malum proprium uix pōt esse ita modicum: quin uideatur nobis multum non solum naturaliter inclinamur: ut uelimus puniri inferentes nobis aliqua mala. Sed etiam quodāmodo naturale ē nobis appetere punitionem ultra cōdignum. Nam quia malum nobis illatum uidetur nobis maius esse q̄ sit iniuriatores nros plus puniri uolumus q̄ puniēdi sint. Difficile est ergo ualde reprimere iras: & nō appetere punitiones iniuriarum ultra q̄ dicit ratio: Plures ergo peccant in appetendo plus: pauci uero delinquunt in appetendo minus. pp quod si uirtus est circa bonum & difficile. mansuetudo principaliter opponitur iræ: & intendit iras reprimere. ex consequenti autem opponitur irascibilitati & intendit eam moderare quod ipm nomē designat. Si. n. uim nominis consideremus mansuetudo nominat temperamentum iræ. Quod aut̄ deceat reges & principes eē mansuetos: ostēdere nō est difficile. Nam cum ira peruertat iudicium rationis: non decet reges & principes esse iracundos. cum in eis maxime uigere debeat rō & intellectus. Sicut. n. uidemus q̄ lingua infecta per coleram uel per alios humores non recte iudicamus de saporibus. Sic infecto appetitu p̄ immoderatam iram: uel per alias immoderatas passiones peruertitur nostrum iudiciū rōnis. Si igitur inconueniens est regulā puerti & obliquari. Rex qui debet esse quasi speculum & forma. uiuēdi. & qui debet esse regula agendorum: in cōueniens est q̄ sit iracūdus. ne per iram peruertatur & obliquatur. Sic etiam si nullo modo esset irascibilis: & nullo modo commoueretur ad punitionem faciendam: indecens esset. quia si punitiones non fierent in regno: homines fierent iniuriatores aliorum & policia durare non posset. Nullus igitur debet irasci per odium: nec debet punitiones appetere pp odium: sed pppter amorem & zelum est irascendum: & sunt punitiones appetendæ. Appetenda est. n. punitiō pp amorem & zelum iustitiæ: uel propter amorē reipublici. quia sine ea res publica durare non posset. Quare si quis in tātum esset mitis q̄ poti⁹ uellet iustitiam perire q̄ iustitiam exposcere uirtuosus non esset. Tanto ergo magis decet reges & principes moueri ad punitionem faciendam: quanto magis spectat ad ipsos esse custodes iustitiæ & conseruatores reipublicæ. quare si reges non debent esse iracundi: & debent moueri secundum ordinem rōnis: ut fiant punitiones & uindictæ: cum hoc faciat mansuetudo decet eos mansuetos esse.

¶ Quid est amicitia: & circa quæ habet esse: & quomodo reges & principes decet esse amicitiales.

Cap. xxviii.

T postulat præsens negocium: sufficenter diximus de uirtutibus respicientibus bona secundum se: & de respicientibus exteriora mala. Restat dicere de uirtutibus respicientibus bona exteriora: ut cōicam⁹ cum aliis. Cōicamus. n. cum aliis uerbis & operibus uerba aut̄ & opera ī quibus cōicamus: ad tria nobis deseruiūt: uidelicet ad amicitiatē: ad ueritatem: & ad iocosas delectationes. Nam put uerbis & operibus debite conuersamur cū aliis: honorauo eos & recipiēdo ipsos ut debemus: sumus amicitiales & affabiles. Nihil est ergo aliud amicitia siue affabilitas d̄ q̄ hic determinare intendimus nisi recte conseruari cum hoibus: & ordinare opera & uerba nra ad debitam cōuersationem. Secūdo uerba & opera nra deseruiūt nobis ad ueritatem: quia p̄ ea iudicamur q̄les sum⁹. Veritas. n. de q̄ hic determinare intēdimus non est aliud nisi q̄ homo nō sit iactator: q̄ de se uerbis aut factis maiora oñdat q̄ sint: nec sit irrisor & despector: ut operibus aut uerbis ultra q̄ ratio dicit: se contemptibile ostendat: sed sit aptus: & uerax & talē se oñdat q̄lis ē. Tertio uerba & opera ordinari p̄nt ad iocosas delectationes: ut homo sit debite iocundus. Igitur ut supra dicebatur: circa uerba & opa in q̄bus cum aliis cōicamus hēt esse triplex uirtus uidelicet amicitia q̄ alio noīe affabilitas dici potest. ueritas q̄ apertio nūcupatur: & debita iocūditas: q̄ eutrapeliā uocat. Cōicando igitur cum aliis: si bñ conuersari uolumus: debemus eē debite iocundis: ueraces: & amicitiales: de q̄bus oibus est dicendū. Sed primo d̄ amicitia. Videmus. n. q̄ conuersando cum aliis: aliq̄ sup̄abundant: q̄ se oñdunt nimis amicitiales cuiusmōi sūt blanditores & placidi. hii. n. adeo se ostēdunt cōicabiles & sociales ut nulum contristari uelint sed oīa dicta & facta aliorum laudant. Aliqui uero econtrario ab hac cōuersatione nimis deficient. Sūt. n. discoli & agrestes non ualentes cum aliis conuersari. Vt q̄ at̄ a recta ratione deficient: quia nec qui se debet tantum aliis ostendere socialem: ut uideatur placidus & blanditor. nec se debet tantum a societate subtrahere: ut uideatur discolor & religiosus. Cum igitur uirtus sit quid medium inter superfluum & diminutum: in conuersatione hominū circa q̄ contingit abundare & deficere. oportet dare uirtutem aliq̄ reprimentem superabundantias & moderatē defectus. Huiusmodi autem amicitia siue affabilitas est. Nihil. n. est aliud affabilitas ut est uirtus: q̄ medio modo se hre in conuersatione hominum. ut non superabundemus in hmōi conuersatione q̄ faciunt adulatores: nec deficiamus q̄ faciunt litigiosi & discoli.

¶ Viso quid est amicitia: ut hic de ea loquimur: quia est uirtus reprimens litigia: & moderans blanditias: ut pōt hri ex phō. ii. &. iiii. ethi.

d ii

de leui apparere potest circa quæ habet esse: quia est circa opera & uerba ut ordinantur ad debitam conuersationem in uita. Si n. homo est naturaliter animal sociale. ut probari habet. i. poli. oportet circa uerba & opera in quibus comunicat cum aliis dare uirtutem aliquam per quam debite conuersetur. Quare cum recta ratio dicat: quod secundum diuersitatem personarum diuersimode sit conuersandum licet omnes homines uolentes uiuere politice debeant esse amicabile & affabiles. non tamen omnes eodem modo amicabile debent esse. Nam quia nimia familiaritas contemptum parit reges & principes: ut in reuerentia habeantur & ne dignitas regia uilescat maturius se habere debent quam alii. Vnde philosophus. v. politicorum. dando cautelas regum & principum ait quod decet reges & principes apparere personas reuerendas ne contemptibiles habeantur. Sicut. n. in sumptione & in aliis recta ratio dicat: ut secundum diuersitatem personarum diuersimode fiat quia aliquis cibus esset multus infirmo qui esset modicus sano. sic in conuersatione hominum. Aliquando. n. familiaritas reputatur regi ad uirtutem & dicitur ex hoc amicabile esse. quod si aliquis una communis persona non plus de familiaritate participaret: reputaretur ei ad uitium non ad uirtutem. & non diceret amicabile sed filuestris.

¶ Quid est ueritas & circa quæ habet esse quod decet reges & principes esse ueraces. Cap. xxix.

Iur circa conuersationem in uita contigit superabundare & deficere. Sic circa uirtutem contigit superabundare & deficere. Veritas. n. in quodam adæquatione consistit. Qui uero plus dicit quam sit a ueritate recedit ratione abundantia. qui uero quæ sunt negat & minora confitetur a ueritate recedit ratione defectus. Quare cum mendacium sit per se fugiendum. ut dicitur. iiii. ethi. qui non sunt ueraces nec aperti: nec ostendunt se tales quales sunt. reprehensibiles existunt. Quid n. aliud est mentiri nisi non esse apertum. & non ostendere se talem qualis est ab hac ergo ueritate per quam quis reddit se ueracem & manifestum. Aliqui deuiant per superabundantiam ostendentes de se uerbis aut factis maiora quæ sunt & tales uocantur iactatores: aliqui uero ab hac ueritate declinant per defectum: fingentes de se aliqua uilia quæ in ipsis non sunt. quos philosophus uocat tyrões i. irrisores & despectores. oportet ergo dare aliquam uirtutem mediam per quam moderetur diminuta & reprimatur superflua. Hæc autem commune nomine ueritas nuncupatur. ¶ Patet ergo quid est uirtus: quia est uirtus moderans despectiones & reprimens iactantias. ¶ Viso quid est uirtus: Restat uidere circa quæ habet esse. Sciendum ergo quod licet affirmare in se esse quod non est. uel negare quod est. sit mentiri: tamen non dicere totum quod est absque mendatio fieri potest. Volens igitur esse uerax non debet de se fingere habere bonitatem quam non habet: nec debet concedere in se esse malitiam quam sibi inuicem non credit. Non

tamen oportet quod de dicat totam bonitatem quam sibi inesse cognoscit: quia licet nullus mentiri debeat: non tamen semper & ubique. quæ licet ueritas est dominanda. loco. n. & tempore secundum dictamen rationis possumus uirtutem tacere. Est igitur ueritas circa repressionem iactantiarum: & circa moderationem despectionum: non tamen est circa hæc æque principaliter. Sed principalius ueritas opponitur iactantia: & intendit iactantias reprimere. Ex consequenti autem opponitur despectioni & intendit despectiones moderare. ¶ Iō philosophus. iiii. ethi. ca. de ueritate ait. quod declinare ad minus & dicere de se minora quam sint est opus prudentis. Spectat igitur ad ueracem nullo modo dicere de se maiora quam sint: quod multi faciunt. Concedunt. n. de se aliqui magnas bonitates. cum tamen illis careant: & promittunt amicis & notis magna bona & magna auxilia de quibus modicum aut nihil opere implent. Tales autem patet esse iactatores: & alios non apertos & ueraces nullo modo in talibus esse excedendum in plus: sed magis declinandum in minus. dum tamen sine mandato fiat & non notabiliter recedat a medio: quia si notabiliter a medio recederet non in hoc appareret uerax: sed derisorius: ut si aliquis adeo esset fortis & strenuus quod constaret aliis quod contra eum bellare posset: si ille non plus de se concederet: nisi quod contra unicum & debilem bellaret: omnes intra se cognoscerent quod derisorie loqueretur. Inde igitur sumptum est nomen ironia & derisionis: quando aliquis notabiliter de se minora concedit quam sint. Ad uirtutem ergo spectat moderare huiusmodi derisiones & reprimere iactantias. Principaliter tamen spectat ad ipsum iactantias reprimere quam derisiones moderari. quia ut dictum est in talibus magis est declinandum in minus: dominando de se minora quam sint quam sit extendendum in plus asserendo de se minora. ¶ Possumus autem duplicem causam assignare quare in talibus semper est declinandum in minus. Prima sumitur ex parte sui. Secunda ex parte aliorum. Quilibet. n. ita naturaliter afficitur ad proprium bonum: ut ipsum semper plus credat esse quam sit. Ideo communiter homines decipiuntur de se ipsis plus credentes se plus ualere quam ualeant. In narando ergo propria bona semper declinando est in minus: quia estimare debemus quod affecti ad propria bona uident nobis illa esse maiora quam sint. Hæc autem rationem tangit philosophus in autoritate præacta cum ait. quod prudentis est declinare in minus. Nam magna prudentia est cognoscere se ipsum & scire quod propria bona semper existimantur maiora quam sint. ¶ Secunda ratio sumitur ex parte aliorum. Nam non declinantes in minus sunt laudatores sui: iactantes de se bonis quæ habent & quæ homines communiter horrent laudantes se ipsos. Iō est ex parte aliorum decet in talibus declinare in minus: ne homines sint aliis honorosi. Hæc autem rationem tangit philosophus in eodem. iiii. ethi. dicens declinandum esse in minus propter honorosum esse superabundantiam

rias. Oñso quid ē ueritas: de q̄ loq̄mur: & circa q̄
habet eē: de leui patet q̄ decet reges & principes
esse ueraces. Nam declinantes nobiliter in min⁹
& dicentes de se notabiliter minora & uiliora:
q̄ sint uident eē derisores & contemptibiles. Ex-
cedentes uero in plus: & dicentes maiora q̄ sint:
uident eē iactatores & honorosi. Quare si reges
decet eē nō contemptibiles: sed reuerendos: nec
honorosos: sed gratiosos & amabiles: decet eos
non esse iactatores uel derisores: sed apertos &
ueraces non ostendendo uel iactando de se ma-
iora q̄ sint uel pmittendo aliis maiora q̄ faciant.
ymo tanto magis decet reges & principes cauē
iactantiā: quanto plures hñt incitātes ipsos ad ia-
ctantiā: & de plurib⁹ se iactā possent.

¶ Quid ē iocūditas & circa q̄ hēt esse & quō de-
cet reges & principes eē iocundos. Cap. xxx.

Redūt. n. aliq̄ oīa uerba uel facta deser-
c uientia locis eē ociosa. Non tñ sic se ha-
bet. Nā ociosum est illud qd̄ caret de-
bito fine. Quicquid ergo de se est ordinabile ad
debitū finem non est ociosum. Ludus at̄ si sit libe-
ralis: honestus: & modestus. Ordinari hēt in bo-
nam finē. Quia est quodamō necessari⁹ i uita. Iō
dī. iiii. ethi. q̄ uidet̄ requies & lud⁹ esse aliquid
necessariū i uita. Sicut ergo sensus corporales ut
uisus & auditus. Quia laborāt in sentiēdo: naty-
ra ordinauit sumū: pp̄ eorū requiē: & est necessa-
rius somnus in uita. Sic quia studēdo uel nego-
tiis regni insistendo uel alia faciēdo cōtinue labo-
ram⁹. Aliquā delectatōes si sint ociosæ: si sint mo-
deratæ: & honestæ: nō ociosæ: iterponunt̄ curis
& laboribus nr̄is. Quare cū in talibus cōtingat
peccare & bñ facere: oportet circa ipsos iocos da-
re uirtutē aliquā: per quam debite nos habeam⁹
ad ludos. In ipsis. n. iocis qdam̄ superabundant
desiderātes oīno risum faciē. De qb⁹. iiii. ethi. di-
cit̄ q̄ magis cōatur risum facere q̄ decora diceē.
Huiusmōi aut̄ sunt hystriones quos phūs appel-
lat bomolotos. Phūs. n. tales assimilāt auib⁹ ra-
piētibus p̄dam̄ sacrificatā i templis gētiliō. Sicut
n. aues illæ nō curabāt qualitercūq̄ possēt aliqd̄
de illa p̄da capeē. Sic uolētes oīno facere risum:
& puocare alios ad cachinnū: nō curāt q̄litercūq̄
possint cape dicta uel facta aliorū & cōuerteē ea
i ludū & cachinnū. Hui ergo supabūdant ludis.
¶ Aliq̄ uero ecōtrario deficiūt: & hii uocant̄ du-
ri & agrestes. Huiusmodi aut̄ sunt nō sustinētes
aliquē ludū: nec dicentes aliquid ridiculū. ymo
dicentibus sunt molesti. ¶ Patet ergo quid ē io-
cunditas uel eutrapelia. prout est uirtus: & ut hic
de ea loq̄mur. quia ē reprimens supfluitates ludi
& moderās durtias. Huiusmōi aut̄ uirtus hēt eē
tam circa moderationem durtiæ: q̄ circa repressio-
nem supfluitatū in ludo. nō est tñ circa hæc æq̄
p̄cipaliter. q̄ uirtus sp̄ est p̄cipali⁹ circa diffi-
cilius. Reprimei aut̄ supfluitates ludorū & diffi-
cilius q̄ moderare defectus. Hēt. n. ipse lud⁹ quā-
dam delectationē annexam pp̄ quam magis in-
clinamur. ut seq̄mur delectationes iocosas q̄ ut

fugiam⁹ illas. ¶ Viso qd̄ est eutrapelia siue iocū-
ditas & circa q̄ hēt esse: quia p̄cipaliter est in re-
primendo superfluitates ludi ex cōsequēti circa
moderationem defectū. Restat ergo uidere quō
reges & principes decet esse iocūdus. ut. n. ex ha-
bitis patere potest semper extrema uituperantur
medium autem laudatur. Huius autem medium
quod est in uirtutibus reprimentibus passiones
& motus non est accipiendum secundū rem: sed
quo ad nos. Nam ut in p̄cedentibus capitulis
dicebat̄ aliquid eē superfluum uni q̄ ē modicū
alteri: & econuerso. ¶ Si igitur decet omnes ho-
mines reprimere superfluitates ludorum. magis
hoc decet reges & principes: ymo oportet adeo
moderate uti iocis: & iocosis delectationibus: q̄
si hoc facerent personæ cōmunes uiderentur eē
duræ & agrestes. Non ergo intelligendum est re-
ges principes nō debere recreare aliquos solati-
is uel aliquib⁹ iocis. Sed quia ludi quibus uti de-
bemus: secundum philosophum. iiii. ethi. Debēt
esse liberales & honesti: illis debent reges & prin-
cipes adeo moderate uti ut semper uideant̄ ma-
turi & nullo mō appareant pueriles. Ab ipsa. n. i-
fantia connaturale uidet̄ eē pueris delectari ioci.
quare ludus si nō sit moderat⁹ & honest⁹: aliquā
puerilitatem uidet̄ habere annexam. Tanto igit̄
decet reges & principes moderate uti delectatio-
nib⁹ ludorum: quanto detestabilius ā eos eē pue-
riles. Amplius ut patet ex habitis: ex hoc iocosa
delectatio non est ociosa: & ordinatur in bonū fi-
nem. quia interposita nostris curis quædā recrea-
tionē accipimus: ratione cui⁹ ardētī infurgim⁹
ut sistamus bonis operib⁹ quorū curam habere
debem⁹. Quare cum ioc⁹ immoderat⁹ uel inho-
nest⁹ distrahat nos a bonis opib⁹ & a d̄bitis curis
tanto detestabili⁹ est reges & principes: immodera-
te: uel inhoneste uti delectationibus ludorū. q̄to
cura boni communis q̄ spectat ad p̄cipē excel-
lētior ē quam sit cura alicui⁹ p̄ticularis bōi. Nō
ergo omnino phibēda sunt uerba uel facta ioco-
sa si sint honesta & moderata & hoc magis & mi-
n⁹ prout requirit diuersitas psonarum.

¶ Quod maxime decet reges & principes oēs
uirtutes habere: & quod si una careant nullam
habent.

Cap. xxxi.

Am sancti q̄ phī i hāc sciam̄ cōuenerūt
t q̄ oportet uirtutes cōnexas eē dixe-
rūt. n. q̄ q̄ unam uirtutē hēt oēs habet
& qui una caret oīb⁹ caret. Cū ergo oīno m̄ife-
stū sit q̄ decet reges & p̄cipes aliq̄s uirtutes ha-
berē: q̄ ut plane patet. Oportet oēs esse prudētes
& iustos oīno manifestū eē debet: q̄ omnes uir-
tutes hñe debent: quia prudētia & iustitia sine uir-
tutibus aliis hñi non pñt. ymo nūquā est aliqua
una uirtus quæ sine aliis uirtutibus oibus p̄fecte
possit hñi. Sic et̄ tractatores ueritatis senserunt di-
cētes: uirtutes connexas eē. Ad sensum tñ uidet̄
apparere contrarium. Videmus enim aliquos li-
berales non existentes tēperatos: sed dantes ope-
ram ueneris gestibus. Aliquos uero qui econ-
d iii

trario sunt casti: & tantum auaritiæ student. Nō ergo qui unam uirtutem habent omnes habent nec oportet. Si aliqua uirtutes sint necessariae re-
 gib⁹ q̄ omnes uirtutes sint eis necessariae. Rursus uidemus aliquos esse liberales qui tamē nō possunt esse non possunt esse magnifici quia nequā-
 unt magna facere: eo q̄ non habeant magnos sū-
 ptus. Sciendum igitur philosophū circa finē. vi. ethi. manifeste probat uirtutes cōnexas esse. Sed ut soluat huiusmodi obiectiones ait. q̄ uirtutes dupliciter considerari possunt. Vel ut sunt natura-
 les & imperfectæ: uel ut sunt principales & cō-
 pletæ. Virtutes autē naturales & imperfectæ nō oportet esse connexas. Videmus. n. aliquos natu-
 raliter habere quandam industriā & quandam subtilitatem mentis propter quod habent quan-
 dam prudentiam imperfectā. hii tamē nec sunt casti nec liberales: nec habēt uirtutes morales ali-
 as. Sic etiā ex ipsa pueritia uidem⁹ aliquos mox inclinari ad opera largitatis: qui nō sunt casti nec liberales existunt. Aliqui uero econtrario habēt
 quandam naturalē pudicitiam: non tñ liberales existunt. Si ergo uirtutes nō connectunt. Sed uir-
 tutes quæ dicunt eē principales & perfectæ uel i se uel in quadam ualde propinqua dispositione
 de necessitate habent eē connexum. Dicimus at in propinqua dispositione: quia pauperes pp ca-
 rentiam exteriorum bonorum secūdm phūm non debēt dici magnifici. At tñ si pauperes secū-
 dum suam facultatem sunt ueræ & perfectæ libe-
 rales. propinquissimum est ut sint magnifici: quia si bonis exterioribus abundarent: statī magnifi-
 centia facerent. ¶ Declarandum est ergo ad ple-
 nam intelligentiam dictorum quō nulla uirtus pōt haberi pfecte: nisi omnes uirtutes aliæ habeā-
 tur. ¶ Notandum ergo ad hoc nos indigere uir-
 tutibus: ut proponentes nobis bonos fines recte & debite tendamus in fines recte & debite tenda-
 mus in fines illos. Dupliciter ergo in talibus pec-
 care contingit. Primo si proponamus nobis ma-
 lum finem ut uitiosi faciunt. Auari. n. proponūt sibi ut finem studere auaritiæ. Intemperati uero
 uenerea: & sic de aliis. Secundo in talibus peccat
 contingit: si non debite tendamus in bonum fi-
 nem. Volunt. n. aliqui eē distributores bonorū & proponunt sibi ut finem opera largitatis: at tñ
 non curant. undecūq̄ accipiant. dum possint ali-
 is dona aliqua elargiri: aliquādo per furtū. aliqñ
 do per manifestam oppræssionē alios deprædan-
 tur ut exercent opera largitatis. Hii ergo licet p-
 ponunt sibi bonum finem: non tñ recte tendunt
 in finem illum. non ergo peccant i termino: nec
 in intentione: sed peccant in uia & in modo ad
 piscendi finem intentum. propter quod tales &
 si aliquo modo sunt liberales: non tñ perfecte li-
 berales dici debent: quia ad perfectam uirtutem
 spectat non solum proponere bonum finem: sed
 etiam debite tendere in illum finem. Indigemus
 ergo uirtutib⁹ moralibus: quia per eas nobis pro-
 ponimus bonum finem. Indigemus et prudenti-

tiā: quia per ipsam recte rōcinamur de his q̄ sunt
 ad finem. Virtutes ergo morales per se & primo
 rectificat finem: quia sicut qualis est lingua talis
 sapor noster. ut si lingua est multum infecta co-
 lera: uidetur amara. Si uero sit multum infecta fle-
 gmate dulciori: uidetur participare quandam
 dulcedinem. Sic quales sumus secundum uolū-
 tatem & appetitum talem finem nobis imponi-
 mus: ut intemperatus proponit sibi ut finem ue-
 nerea: temperatus casta. liberalis expendere. au-
 rus conseruare. quare uirtutes morales p̄ficiētes
 appetitum rectificat finē: quia habentes appeti-
 tum bcnū p uirtutes illas: proponimus nobis bo-
 num finē. Prudentia uero p se & primo: rectificat
 ea q̄ sunt ad finē. Nam proponētes nobis bonā
 finem p uirtutes morales. Prudentiam bñ ratiocī-
 nari ut de his quæ sunt ad finē & eligim⁹ nobis
 rectam uiam ut debite tēdamus ad finē illum. Iō
 dī. vi. ethi. q̄ uirtutes morales rectificat finē. Pru-
 dentia uero facit operari recte ea quæ sūt ad finē.
 Loquēdo ergo p̄cipaliter & p̄io uirt⁹ moralis
 rectificat terminū. prudentia uero rectificat uiam.
 Sed cū nō sit pfecta materia nisi ordinē i bonū
 finē & terminū: nūq̄ hī prudentia pōt. nisi coniu-
 cta uirtutib⁹ moralib⁹. p quas proponam⁹ nobis
 bonū terminum & bonum finē. Sic et quia nūq̄
 debite & pfecte habet bonus finis: nisi itendam⁹
 i ipsum p bonam uiam: nunquam pfecte habebi-
 mus aliquā uirtutē moralē nisi si coniuncta pru-
 dentia. Talē ergo rōnem intēdit facere phūs cir-
 ca finem. vi. ethi. Habens perfecte aliquam uir-
 tutē moralē: hēt pfectam prudentiā. Sed habens
 pfectā prudentiam hēt oēm uirtutē. ergo habens
 aliq̄ uirtutē hēt oēm uirtutē. Sic ergo uirtutes &
 prudentia sunt cōnexæ: quia nullus ē bonus p uir-
 tutes morales nisi sit prudēs. Nā cū uirtus mora-
 lis sit habit⁹ bon⁹ & electiu⁹ & p̄ficiat habentē
 & op⁹ suum bonum reddat. cū ad bñ eligere &
 ad bonum op⁹ sufficiat pponere bonū finē nisi
 p bonā uia eat in finē illū. uirtus moralis p quā
 nobis pponim⁹ bonū finē: nō pōt esse sine pru-
 dentia: p quā recte tendimus i finē illū. Sic & pru-
 dentia eē non pōt sine uirtute morali. Differt. n.
 prudentia & iustitia q̄ phūs appellat demosticā.
 Ille. n. dī demos & industris qui pposito quocū-
 q̄ sine inueniat uias ut citius consequatur finem
 illum: pp quem tēperati & uiciosi pnt industris
 & demostes dici. si sciant excogitare uias p quas
 consequantur uenerea & turpia. quæ sibi propo-
 nunt ut fines: Prudentes tamen nullus dī nisi ad
 bonū finē inueniat bonas uias. non ē ergo pru-
 dentia quæ iuenit bonas uias ad bonum finem
 sine uirtutibus moralibus: per quas nobis propo-
 nimus bonum finem. ¶ Sed dicet aliquis uirtu-
 tem moralem non posse esse sine prudentia. nec
 econuerso. ita q̄ oīs bonus est prudens: & econ-
 uerso. non tamē oportet q̄ habens perfecte unā
 uirtutē moralem: habeat oēs uirtutes morales.
 Pōt. n. q̄s habere perfecte temperantiā & habere
 prudentiam ut deseruit temperantiæ: non tamē

habebit uirtutes alias: nec habebit prudentiam ut deseruit uirtutibus illis. Erit ergo ille perfecte temperatus: non tamen erit fortis sed timidus. nec erit largus: sed auarus. Sed hoc stare non potest. nullus. n. potest esse perfecte temperatus: nisi sit fortis & largus: & nisi habeat uirtutes alias: non potest aliquis hñe aliquam uirtutem: nisi habeat omnes uirtutes. Nam ille est temperatus perfecte qui nullo modo præter rationem operetur uenerea. quare si ille sit timidus licet forte non placeret sibi uenerea secundum se: tamen ut fugeret uerberationem uel mutilationem. uel mortem eligeret uenerea operari. Sic etiã si esset auarus: quia finem suum poneret in habendo pecuniam. licet forte secundum se ei displicerent uenerea: tamen si posset lucrari pecuniam quam intendere ut finem: non curaret mechari. Incomplete ergo & imperfecte potest hñi una uirtus sine aliis. Sed complete & perfecte nullatenus fieri potest. Quare sic decet reges & principes esse quod si seideos & hñe uirtutes perfectas. decet eos hñe oēs uirtutes. quia perfecte una uirtus sine aliis haberi non potest. ymo expedit Regibus & principibus: cum non possint se excusare per defectum exteriorum bonorum: hñe oēs uirtutes: non solum in propinqua dispositione: sed et simpliciter & secundum se. Potest enim pauper aliquis esse perfectus: si non operetur magnifica: & magnos sumptus: quia non habet unde faciat magnos sumptus. Rex autem nunquam perfectus esse potest: si non operetur magnifica: & nisi in omnibus uirtutibus polleat.

¶ Quod diversi sunt gradus bonorum & malorum: & in quo gradu Reges & principes esse decet.

Cap. xxxii.

I uerba philosophi in .vii. ethi. diligentius considerentur: distinguere possimus. .iiii. gradus malorum: & quatuor bonorum. Mali. n. hoies sunt in quadruplici gradu. Quidam sunt molles: quidam incōtinentes quidam intemperati: quidam bestiales. Sic etiã & boni sunt in quadruplici gradu: quia quidam sunt perseverantes: quidam continentes: quidam temperati: quidam uero diuini. ¶ Molles autem dicuntur illi qui modica passione: uel parua temptatione ruunt: quod ipsum nomen designat. Nam secundum phũm in de generatione: molle est illud quod de facili cedit. Dicuntur ergo molles secundum Philosophum qui nolunt laborare: & sunt nimis delicati. Nã ut in .vii. ethi. scribit. Delicia quidam mollicies est: tales ergo nihil difficile sustinere uolentes: statim cum passionant uel cum temptantur cadunt. ¶ In alio gradu dicuntur esse incōtinentes. Hii aut differunt a primis. Nam molles nullam pugnam: nec aliquid difficile sustinere possunt. Incontinentes uero pugnam sustinent: sed in sustinendo deficiunt. Continere enim: ut ipsum nomen designat hoc est: cōtra aliud se tenere. Incōtinere ergo est aggredi pugnam: & in pugna non posse se tenere: sed deficere. ¶ In tertio

gradu sunt. intemperati. Intemperatus. n. tunc dicitur aliquis. quoniam non solum passionatus cadit & temptationes deicit: sed delectabile est ei male facere. Incōtinentes ergo & molles non delectant in male facere. ymo aliud eligunt & aliud agunt. Existentes. n. extra passiones tam incōtinentes: quod molles eligunt benefacere: & proponunt optimas leges: passionati uero cadunt: & nullam de illis legibus obseruant. Tales autem phũs assimilant paraliticis: qui eligentes ire in dextram: pro dissolutione corporis: & non ualentes corpus regere: uadunt in sinistram. Sic molles & incōtinentes proponunt benefacere & eligunt ire in dextram. Tamẽ quia habent potẽtias animae dissolutas: nec habent eas bene regulatas & ordinatas: secundum ordinẽ rationis: non uadunt in dextram: sed cadunt & tendunt in sinistram. Aliter tamen cadunt molles. Aliter incōtinentes. Quia molles modica pugna ruunt. Incōtinentes uero maiori pugna succubunt. Intemperati. ergo peiores sunt quod incōtinentes & molles: quia sunt adeo habituati in malo: quod delectabile est eis male facere. ¶ In quarto gradu autem sunt bestiales. Hii autẽ peiores sunt quod intemperati. Illi enim bestiales esse dicuntur: qui ultra modum hominum male faciunt. Sunt autẽ bestiales operantes: ea quod ipsa natura horret. Sicut sunt quidam barbari comedentes carnes humanas: bibentes humanum sanguinem. Talia enim non nisi a bestialitate peruenire possunt. ¶ Narrat autem philosophus. .vii. eth. multas hominum bestialitates. Dicit. n. quod cum quidam pugnans esset: & non potuisset parere: ex hoc tantum dolorem concepit: & sic in bestialitatem conuersa est: ut oēs pręgnantes resideret: quia ergo ipsa parere non poterat: uolebat ut nulla de cetero parturiret. Sic etiã ut ait circa quadam insulam maris ut circa portum existebant tunc temporis quidam gentes omnino bestiales comedentes carnes crudas: deuorantes carnes humanas: & quod peius est: præstabant sibi filios in conuiuium. Cum enim quis alios conuiuare uolebat: si filius suus domi non erat a uicino suo mutabat filium & ipsum parabat in conuiuium spõdens enim quod quando uellet conuiuium facere: ei suum filium retribueret. Sic etiã circa phalarim ut ait: quaedam gentes bestiales morabantur sacrificantes matres proprias: comedentes epata hominum. Illi ergo sunt bestiales: qui ultra modum hominum male agunt. ¶ Dicto de quattuor generibus malorum. Restat dicere de quattuor generibus bonorum. Nam sicut quidam mali sunt molles: qui modica passione ruunt. Sic quidam boni dicuntur esse perseverantes. Huiusmodi autem sunt. quistant & non modica temperatione cadunt. Loquendo ergo de perseverantia ut phũs loquitur: nihil est aliud: quod quaedam bona dispositio opposita mollicie: ergo in primo gradu dicuntur esse perseverantes. ¶ In secundo uera sunt continentes. Continere. n. est plus quod perseverare. Nã si quis etiã non temptatus: uel modicum temptatus non ruat dicitur perseverare. sed non dicitur continere: nisi fortiter passionatus passiones illas uincat. Nã nullus continet: nisi contra passiones

se teneat. Ideo vii. ethi. dicitur: q̄ continētia ele-
gibilior est q̄ perseverantia. ¶ In tertio autē gra-
du bonorum sūt temperati. Illi enim temperati
esse dicuntur: qui non solum modicum passiōa-
ti perseverant: q̄ faciunt p̄seuerantes: uel contra
fortes passiones se tenent: q̄ faciunt continētes.
Sed sunt ita casti in appetitu & habent tam mo-
deratas passiones: & quasi pugnam non sentiūt:
& delectabile est eis benefacere. Sicut ergo per-
seuerantes opponuntur mollibus: & continētes
incontinentibus. Sic temperati opponuntur in-
temperatis. Nam sicut delectabile est intempera-
tis mala facere: sic delectabile est temperatis bo-
na operari. ¶ In quarto & in supremo gradu bo-
norum: sunt homines diuini. Nam sicut aliqui
homines sunt bestiales: & sunt mali ultra modū
hominum. Sic aliqui sunt quasi diuini: & sūt bo-
ni ultra modum humanū. Vnde & philosophus
circa p̄cipium. vii. ethi. dicit q̄ Homerus refert
de Hectore: q̄ Rex Priamus pater suus dicebat
de ipso: q̄ erat ualde bonus: propter quod non
uidebatur existere puer uiri moralis: sed dei. Vir-
tus autem illa per quam quis debet eē bonus ul-
tra modum humanum: appellatur a philosopho
heroyca. i. principans & dominatiua. ¶ Ex hoc
ergo manifeste patet: q̄ reges & principes si de-
bent recte dominari: non sufficit eos fugere om-
nes gradus malorum: & q̄ non sint: nec molles:
nec incontinentes: nec intemperati: nec bestia-
les: sed oportet eos esse in summo gradu bono-
rum: quia enim aliis dominari principari deside-
rant: oportet q̄ habeant uirtutem illam: quæ est
dominans & principans respectu aliarum q̄ ha-
bentes sunt boni ultra modum aliorum: & sunt
quasi homines diuini. In hoc gradu debent esse
reges & principes: & si in tali gradu esse decet bo-
nos & perfectos principes seculares: quales esse
debeant: ecclesiastice principantes prudentis iu-
dicio relinquatur.

¶ Quod sunt gradus uirtutis: & cuiusmodi uir-
tutes hęc debeant reges & princi. Cap. xxxiii.

Istinguūt tam Macrobius q̄ Plotinus
d quattuor gradus uirtutum. Nam quæ-
dam sunt polliticæ: quædam purgato-
riæ: quædam purgati aī: quædam exēplares. Di-
cunt autem quidam uirtutes exemplares esse in
ipso deo. Virtutes autem polliticas esse uirtutes
acquisitas: per quas hoīes bene se habēt in rebus
humanis. Sed uirtutes purgatorias & purgati aī
dicunt esse uirtutes infusas: per quas qui bene se
hēt ad diuina. Circa diuina autem aiunt: est du-
plex gradus. Nam aliqui sunt tendētes & existē-
tes in diuina similitudine. Et tales dicuntur hēre
uirtutes purgatorias. Aliqui uero sunt quodam
modo iam affectui similitudinem illam: & tales
hēre dicuntur uirtutes purgati aī. Sed hii licet se-
cundum se uera dicant: non tamen uidentur ac-
cedere ad intentionem eorum qui hoc modo d̄
uirtutibus sunt locuti. Nam philosophi non lo-
quebantur nisi de uirtutibus acquisitis. Virtutes

autem infusas non posuerunt: oēm ergo uirtutē
quam ponebant dicebant esse acquisitam. Sectā
do ergo philosophorū uiam dicere possumus:
q̄ sicut est dare diuersos gradus bonorum: sic est
dare diuersa uirtutum ḡna: ita q̄ secūdam q̄ ali-
quis excellentius bonus & excellētiorem gradū
uirtutum hēt: sicut ergo phūs innuit q̄ tuor ḡna
bonorum: ut patet ex capitulo p̄cedenti: quia
ait aliquos esse perseverantes: aliquos continen-
tes: aliquos temperatos: aliquos uero diuinos. Sic
possumus distinguere quattuor ordines uirtutū:
ita q̄ cuilibet generi bonorum demus suum or-
dinem uirtutum. Dicemus ergo q̄ perseveran-
tes habent uirtutes polliticas: continētes purga-
torias: tēperati uero hnt uirtutes purgati aī. Sed
diuini hnt uirtutes exemplares: p̄pter quod sicut
diuini meliores sunt tēperatis: tēperati cōtinen-
tibus: continētes p̄seuerantibus: sic uirtutes exē-
plares excellūt uirtutes purgati animi. Virtutes
uero purgati aī excellunt purgatorias & purga-
torias polliticas. Quod autē hęc genera uirtutū
adaptari debeāt p̄dictis generibus bonorū: patet
p̄ Plotinū dicentē: q̄ primæ uirtutes. s. polliticæ
mollunt. i. ad medium reducūt. Secundæ. s. pur-
gatoriæ auferūt. Tertiæ q̄ sunt purgati aī obliu-
scunt: sed quartis. s. exemplaribus nefas est turpe
aliquod noiari: quare bene dictū est q̄ p̄seueran-
tibus cōpetunt uirtutes polliticæ: quia p̄seuerātes
ut dicebat opponunt mollib⁹: & sufficit ad hoc
q̄ aliquis p̄seueret: q̄ teneat se ī medio. Virtutes
ergo polliticæ q̄ mollunt. i. disponunt aī ad
benefaciendū: & reducunt ip̄m ad mediū cōpe-
runt p̄seuerātibus. Sunt autē hmōi uirtutes mi-
nimæ inter uirtutes alias & p̄seuerātes loquēdo
de p̄seuerantia ut de ea phūs loquit: tenent infir-
mū gradū ī genere bonorū. Cōgrue ergo hmōi
uirtutes cōpetunt p̄seuerātib⁹: sed purgatoriæ cō-
petūt continētib⁹. Nā ex hoc aliq̄ est cōtinens
quæ tenet se & abstinet se a delectationibus sensibi-
libus. Continentes. n. sunt euntes in passionibus
& pugnant cōtra ipsas. Modus autē uincēdi eas ē
auferre & remouere se de eis. Ideo continentib⁹
dicunt competere uirtutes purgatoriæ quorum
officiū est auferre & abstinere nos a passionibus
imoderatis. Virtutes uero purgati aī cōpetunt tē-
peratis: nā istæ nō auferūt sed obliuiscunt. Tēpe-
rat⁹. n. hēt sic appetitū castigatū: quia q̄si pugnā nō
sentit sed obliuiscit passionū imoderatarum: &
quodāmodo delectabile est ei benefacere. Meri-
to ergo talis dicit hēre uirtutes purgati aī faciē-
tes ip̄m obliuisci passiones illas crebras: quia iam
hēt aī purgatū & castigatū: ut non sit ei curæ
de talibus passionibus. Quartæ uero uirtutes ui-
delicet exēplares adaptari possunt hoībus diui-
nis: tales q̄ enī p̄fecti ad deo debēt esse: ut sint alio-
rum data regula & exēplar. ¶ Declaratū ē ergo
primū q̄ in p̄cipio capituli p̄ponebat: uidelicet
diuersos eē grad⁹ uirtutū. Declarat uero scdm
oñdere cuiusmodi uirtutes regibus & p̄cipib⁹
cōpetere debeāt. Si intelligant p̄habita nullam

difficultatem habent. Dicebatur supra reges & principes: non sufficit esse perseverantes: continentis: & tempores: sed decet eos quodammodo esse diuinos. Virtutes uero competentes eis possunt exemplares dici: quia ipsi aliorum debent esse regula exemplaris. Tantæ enim bonitatis debet esse princeps: ut quilibet suis subditis accipiat inde formam uiuendi: & cognoscat defectum suum uidentem uitam & perfectionem principatus. Quare apud reges & principes non solum detestabile est debet eos turpia operari: sed etiam nominare & audire turpia nefas esse debet. Bene ergo eis contemunt exemplares uirtutes: quibus secundum Plotinum nefas est turpia nominari: sed cum tantæ bonitatis nullus esse possit absque dei gratia & eius auxilio: quanto reges & principes alios excellere debent: tanto ardentius decet eos diuinam gratiam postulare. In hoc ergo eliditur philosophorum elatio. uolentium quod ex putis naturalibus possent omnia mala uitare: & perfectam bonitatem acquirere. **¶** Quod bonarum dispositionum: quædam sunt uirtutes: quædam supra uirtutes: quædam annexæ uirtutibus: quædam dispositæ ad uirtutem.

Cap. xxxiiii.

¶ Dicebatur enim supra quod licet largo modo accipiendæ uirtutes: omnis bona dispositio mentis possit duci quædam uirtus: attamen bonarum dispositionum magis sunt annexæ & amminiculantes uirtutibus: & disponentes ad uirtutem: quæ sunt uirtutes. Sic etiam quædam dispositiones bonæ magis debent dici supra uirtutes quæ uirtus. Sed quomodo hoc esset non prebatur: quia nondum declarata erant ea per quæ hæc omnia innotescunt. Sed uis præhabitis ostendere quomodo hæc sic se habent: non est difficile. Nam embulia & silens sine consiliatiua & iudicatiua uirtutes sunt: accipiendo uirtutem large. Vnde & philosophus. vi. ethi. eas uirtutes appellat. Accipiendæ uirtutem tamen ut hic de uirtute loquimur: aliquo modo deficiunt a ratione uirtutis. Nam ut dicitur. ii. ethi. quod ad uirtutem pertinet prius sciens: deinde eligens: & tertio firme & immobiliter operari: quare cum embulia consilii. silens iudicet. Prudentia præcipiat firmiter & immobiliter operari fidei secundum consiliata & iudicata. Prudentia quæ immediatius se tenet ex parte operis est potior: & magis habet rationem uirtutis quæ consiliatiua & iudicatiua: ille ergo magis sunt amminiculantes & deseruietes uirtuti quæ sunt uirtutes. Bene ergo dictum est quod bonarum dispositionum: quædam sunt amminiculantes: & annexæ uirtutibus sed quædam sunt disponentes ad uirtutem: ut perseverantia & continentia. Continentia non proprie est uirtus quia uirtuoso delectabile est benefacere. Contingens enim licet non sequatur passionem sed rationem: ramentum quia non est continens: nisi quia contra passiones se tenet: ratione pugnat quæ sentit: non est ei delectabile benefacere: quod diu ergo aliquis est continens: & quod diu habet passiones fortes: non habet perfectum usum rationis

& uirtutis. Attamen uincendo passiones illas disponitur ut sit uirtuosus: quare continentia licet possit dici uirtus large accepta uirtute. Magis tamen uidetur esse dispositio ad uirtutem quam uirtus. Sed cum continentia potior sit quam perseverantia: accipiendo perseverantiam ut de ea loquitur philosophus: deficit a ratione uirtutis: propter quod non est uirtus. Sed uel est dispositio ad uirtutem: uel est quædam conditio sequens uirtutem. Declarare ergo quomodo perseverantia est dispositio ad uirtutem & quomodo est conditio sequens uirtutem: non est propriis speculationis. Sufficit autem ad propriis scire quod loquendo de perseverantia ut superius dicebatur: & ut de ea loquitur philosophus: est quædam dispositio ad uirtutem. Virtus autem heroyca: quam diuinam uocare possumus: magis est supra uirtutem quam sit uirtus. **¶** Vnde philosophus. vii. ethi. loquens de hæc uirtute ait: quod non est uirtus sed quid honorabilis uirtute. Cum ergo prudentia: iustitia & alia: de quibus superius tractauimus: sint uirtutes. Consiliatiua & iudicatiua sint annexæ uirtutibus: quia sunt amminiculantes annexæ prudentiæ. Continentia uero & perseverantia sint dispositiones ad uirtutem. Heroyca sit supra uirtutem: bene dictum est: quod bonarum dispositionum quædam sunt uirtutes: quædam annexæ uirtutibus: quædam disponentes ad uirtutes: quædam uero sunt supra uirtutes. Ut ergo reges & principes possint bonas dispositiones mentis habere decet eos hæc genera dispositionum cognoscere.

¶ Incipit tertia pars primi libri de regimine principum.

¶ Quot sunt passiones animæ: & quomodo accipiendus est earum numerus. Cap. i.

¶ Xpeditis duabus partibus huius operis: quia ostensum est in quo reges & principes suum finem ponere debeant: & quomodo oportet eos uirtuosos esse. Restat exequi de tertia parte huius primi libri ostendendo quas passiones & quos motus animæ reges & principes debeant imitari. Sed cum hoc sciri non possit nisi prius scuerimus: quot sunt hominibus passiones & quæ illarum sunt magis principales: & quæ sunt laudabiles: & quæ uituperabiles. Ideo de hiis primo tractabimus accipiendo autem numerum passionum. Sicut dicebamus esse duodecim uirtutes: sic dicere possumus quod sunt duodecim passiones. uidelicet: amor odium: desiderium: abhominatio: delectatio: tristitia: spes. despectio: timor: audacia: ira: & mansuetudo. Computabat enim supra mansuetudo inter uirtutes sed hoc est propter uocabulorum penuriam: ut ait philosophus. iiii. ethi. Mansuetudo enim proprie nominatur uidetur passionem oppositam iræ. Sed cum sit quædam uirtus inter iram & mansuetudinem: quia uirtutem illam proprio nomine nominare nescimus: nominamus eam nomine mansuetudinis: eo quod illa uirtus potius conciat cum mansuetudine quam cum ira. Erit mansuetudo æquocum ad uirtutem

& ad passionē oppositā irā. Si quis autem laborare uellet cuiuslibet posset inuenire nomen proprium. Sed cum constat de re: de uerbis minime est curandum. ¶ Enumeratis ergo passionibus sic potest accipi earum numerus: quia passiones proprie esse non habent nisi in appetitu sensitiuo. Appetitus enim intellectiuus quia non est uirtus in corpore: siue non est uirtus affixa organo: ab huiusmodi passionibus est semotus: erit ergo omnis passio ut de passione loquimur in appetitu sensitiuo. Sed sensitiuus autem appetitus ut supra diffusius diximus: diuiditur in irascibilem & concupiscibilem. Prædictæ ergo passiones sic distinguuntur: quia præ rerum uidelicet: amor odium: desiderium: abhominatio: delectatio: & tristitia: pertinet ad concupiscibile reliquæ uero sex ad irascibile spectant. Numerus autem passionum concupiscibilis sic accipi potest: quia omnis passio & omnis motus animæ pertinens ad concupiscibilem: uel sumitur respectu boni uel respectu mali. Si respectu boni hoc est tripliciter. Nam erga bonum per concupiscibile tripliciter passionamur. Nam bonum appetitum primo nobis placet: secundo tendimus in ipsum: tertio adepti quietamur in eo. Prout ergo nobis bonum aliquod placet: est in nobis amor: sed prout tendimus in ipsum habet esse in nobis desiderium: prout uero quietamur in eo existit in nobis gaudium & delectatio. Amor ergo desiderium & delectatio sumuntur respectu boni. Odium uero abhominatio & tristitia: sumuntur respectu mali. Nam prout malum nobis displicet est odium prout uero ipsum fugimus: est abhominatio: sed prout eo adepti dolemus habet esse tristitia: ¶ Viso quomodo accipiuntur passiones concupiscibiles. Restat uidere quomodo sumendæ sunt passiones irascibiles. Differunt autem hæc passiones ab illis: quia passiones concupiscibiles respiciunt bonum & malum absolute sumptum. Sed passiones irascibiles respiciunt bonum & malum in eo quod arduum. Huiusmodi ergo passiones uel sumuntur respectu boni uel respectu mali. Si respectu boni: hoc est dupliciter: quia uel ut in ipsum tendimus: & sic est spes: nihil est enim aliud spes quam tendere in aliquod bonum arduum. Circa enim bona absolute sumpta potest esse amor: uel desiderium: uel delectatio: non tamen est spes circa aliqua bona: nisi habeat rationem ardui: quare si tendimus in bonum arduum dicitur esse spes: sed si a tali bono deficimus: habet esse desperatio. Spes ergo & desperatio sumuntur respectu boni. Aliæ uero passiones irascibiles sumuntur respectu mali. Nam malum dupliciter potest considerari: uel ut futurum: uel ut præsens. Si consideretur ut futurum hoc est dupliciter: uel ut ipsum aggredimur: ut sic est audacia: uel ut ab eo refugimus: & sic est timor. Si uero malum sit præsens hoc etiam est dupliciter: quia uel ex hoc consurgimus ad faciendam uindictam: & sic est ira: uel a tali uindicta deficimus: & sic est mansuetudo. Cum ergo non possint pluribus modis uariari. Nostri. n. motus

& nostræ affectiones in uniuerso duodecim erunt passiones: sex pertinentes ad concupiscibilem: & sex ad irascibilem. De quibus omnibus in Rethoricis diffusius diximus. Hæc autem sufficienter superficialiter pertransire.

¶ Quæ prædictarum passionum sunt priores: & quæ posteriores: & quem ordinem habent ad inuicem.

Cap. ii.

Via nullus bene seipsum regere potest nisi sciatur quæ passiones fugiendæ & quæ persequendæ. Sed in hoc primo libro determinare incedimus de regimine sui. Videndum est quot sunt passiones & quæ ordinem habent ad inuicem: & quæ sunt magis principales: & quæ minores: & quomodo una passio reducitur ad alias: quia ex omnibus aliis magis innotescit nobis natura ipsarum passionum: quæ inspecta cognosceat possumus quæ sunt laudabiles: & quæ sunt uituperabiles: & quæ sunt sequendæ: & quæ sunt fugiendæ. ¶ Viso ergo quot sunt passiones & quomodo accipiuntur earum numerus uidentur est quæ ordinem habeant ad se inuicem. Ordo autem earum dupliciter potest accipi uel singulariter: uel per combinationem. Accipiendo ergo huiusmodi ordinem secundum combinationem: dicere possumus primas passiones esse amor & odium. in secundo uero gradu sunt desiderium & abhominatio. In tertio uero spes & desperatio. In quarto autem timor & audacia. In quinto autem ira & mansuetudo. Vltimæ autem passiones sunt delectatio & tristitia. Delectatio enim & tristitia consequuntur ad omnes alias passiones. Nam quacumque passio quia passionem & uel delectat: uel tristet. Ideo hæc duæ passiones post omnes alias collocandæ sunt. Amor autem & odium sunt simpliciter passiones primæ: Nam sicut delectatio tristitia ad omnes alias passiones consequuntur: quia omnes aliæ passiones uel terminantur ad delectationem uel ad tristitiam. Sicut amor & odium alias passiones præcedunt: quare omnes aliæ passiones: sumuntur originem: uel ex amore: uel ex odio. quicquid enim passionem aliam passio: uel sic passionem: quia amat. uel quia odit. Post amorem autem & odium esse habet desiderium & abhominatio. Nam desiderium immediate innititur amori. cum enim amamus aliquid uel desideramus ipsum habere: uel si ipsum habeamus desideramus conseruari in habendo ipsum: abhominatio uero immediate innititur odio quia statim cum odimus aliquid abhominamur illud: quare sicut amor & odium sunt passiones primæ: sic desiderium & abhominatio sunt passiones secundæ. In tertio autem loco ponendæ sunt spes & desperatio. Nam spes & desperatio cum sumuntur respectu boni: præcedunt timorem & audaciam: iram & mansuetudinem. quæ sumuntur respectu mali. Timor autem & audacia præcedunt iram & mansuetudinem. Nam cum aliquid prius sit futurum quam præsens: timor & audacia quæ sumuntur respectu mali futuri præcedunt iram & mansuetudinem: quæ sumuntur respectu præsentis. ¶ Plane ergo patet: quem ordinem habent dictæ passiones si sumantur binæ & binæ. Accipere uero singulariter sic ordinari debent: quia amor est prior odio: desiderium abhominatio: &

spes desperationem timor audacia ira mansuetudine delectatio. tristitia. ¶ Amor enim est prior odio quia semper passio sumpta respectu boni secundum quod huiusmodi prior est passione sumpta respectu mali. Nam appetitus per se & primo tendit bonum. Si autem refugit malum: hoc est ex consequenti in quantum fugere malum habet rationem boni. Amor ergo est omnino prius motus & prima passio. Nam ipsum odium ex amore sumit originem: nisi amemus aliquid nihil abominamur uel habemus odio. Nam quia diligimus bonum & iustitiam odimus & abominamur fures & iniustos. Desiderium autem quod innititur amore precedit abominationem quae innititur odio spes uero precedit desperationem. Nam si primum uoluitur est bonum: & quid est uoluitur est uoluitur sub ratione boni: passio quae magis coniungit nos bono secundum quod huiusmodi precedit alias passiones: & quia tendere in bonum est magis coniungi bono quam deficere ab ipso: spes per quam tendimus in bonum precedit desperationem per quam deficimus ab ipso: timor autem precedit audaciam. Nam sicut quia appetitus per se & primo intendit coniungi bono. Ita passio quae tendit in bonum est prior passione quae deficit ab ipso. Sic quia refugere malum habet rationem boni: timor per quem refugimus malum: prior est audacia per quam aggredimur ipsum. Ira autem in genere passionum est prior mansuetudine. Nam mansuetudo proprie non est passio: sed magis est deficere a passione: timor in genere passionum ira mansuetudinem precedit. ¶ Utrum autem secundum aliquem alium modum mansuetudo precedit iram inuestigare non est presentis negotii. Delectatio autem quae est respectu boni prior est tristitia quae est respectu mali: quia ergo uisum est quot sunt passiones: & quomodo ordinantur ad inuicem: ex his quae dicta sunt aliquo modo figuratim & typo innotescit in nobis natura ipsarum: quae cognita cognoscere possumus quomodo sint persequenda: & quomodo uitanda passiones praedictae. Quod scire tanto magis decet reges & principes: quanto per passiones ipsorum maius ualet iduci malum & potest bonum excellentius impediri. De hoc tamen infra diffusius tractabitur.

¶ Quomodo decet reges & principes se habere ad odium & ad amorem. Cap. iiii.

Passiones in quia diuersificant regnum & uitam nostram: ideo necessarium est ostendere quomodo nos habere debeamus ad illas oportebat ergo enumerare omnes passiones ut sciremus numerum passionum de quibus determinare debemus: oportebat etiam ostendere ordinem earum ut sciremus quo ordine determinarem de illis: quare cum amor & odium sint passiones primae: prius uidentur esse quomodo decet reges & principes esse amatiuos & oditiuos: & ut ostendam nomem amoris: non solum ut est passio proprie sumpta: sed etiam reperitur in appetitu sensitiuo & intellectu. Dicere possumus quod semper obiectum amoris est bonum. ubi ergo reperitur magis ratio bonitatis ibi esse debet magis principalis magis intensus amor. In bonis autem

diuinis & in bonis omnibus: magis reperitur ratio bonitatis quam in bono priuato. modus ergo quolibet debet esse amatiuus: est ut primo & principaliter diligat bonum diuinum & commune. Nam in bono diuino magis habet esse bonitas uniuscuiusque quam etiam in se ipso. Bonum. n. diuinum est conseruatiuum boni nostri ymo & si annihilatum esset bonum nostrum: deus unde uellet posset illud reficere. quare cum nullus homo sine diuino auxilio possit seipsum bonum facere uel se in bonitate conseruare dicitur naturalis ratio ut magis diligat deum quam seipsum: quia bonum uniuscuiusque principaliter est a deo & excellentius seruat in deo quam in se ipso & quia commune bonum est diuini quam singulare. ut dicitur. i. ethi. & quia in bono includitur bonum priuatum semper bono priuato praeposendum est commune bonum. naturaliter. n. uidemus partem se exponere pro toto. ut brachium se exponit periculo pro corpore. ex naturali. n. instinctu cum quis uult percuti ne uulnerentur membra a quibus principaliter dependet salus corporis: & ne totum corpus pereat brachium periculo se exponit. Sic etiam antiquitus si perspeximus ciuitatem aliquam dominari & tenere monarchiam. hoc erat: quia ciues pro republica non dubitabant se morti exponere. Dilectio. n. quam habebant romani ad reipublicam fecit romam esse principalem & monarchiam hoc ergo modo quolibet homines decet esse amatiuus: ut primo & principaliter diligant bonum diuinum & commune. ex consequenti uero bonum proprium & priuatum. maxime tamen hoc decet reges & principes quod triplici uia declarare possumus. Regia. n. dignitas quantum ad praesens ad tria comparari potest. scilicet ad tyrannidem: cui contrariatur. ad uirtutes: quibus debet ornari. & ad uitia quae debet fugere. ¶ Prima uia sic patet. nam ut superius dicebatur & ut philosophus in polluce. probat dilectio esse iter regem & tyrannum. quia rex principaliter intendit bonum commune: & intendendo bonum commune intendit bonum proprium. quia saluato regno saluatur & rex. Tyrannus autem e contrario principaliter intendit bonum priuatum. ex consequenti autem & quasi per accidens intendit bonum commune. In quantum ex bono communi consurgit sibi aliquid quod bonum priuatum. Si ergo modo opposito se habent reges & tyrannides. cum modus amoris tyrannici sit ut bonum priuatum praeponat bono communi. modus amoris regis esse debet ut bonum commune praeponat priuato bono. ymo quia speciali modo rex & quilibet principans est minister dei & persona publica & communis. Speciali modo spectat ad reges & principes bonum diuinum & commune praeposere cuiuslibet priuato bono. Secundo hoc idem patet si considerentur uirtutes quibus decet reges esse ornatos. sicut. n. detestabilius est in magistro carere scientia quam in discipulo quia magister est in statu in quo ipse decet scientiam aliis tradere. sic detestabilius est in rege carere uirtutibus quam in subditis. quia status regibus requirit ut

iducat alios ad uirtutem. Inter cetera autē quæ inducere possent alios ad uirtutes est: ut bonum diuinū & commune principaliter diligāt. Nā si rex principaliter bonum commune intendat stit debet ut habeat memoriam præteritorū & prouidentiam futurorū ut sit expertus cautus & ut habeat omnia quæ ad prudentiam requirunt. per quam possit melius suum populum regere: ymo si bonum commune præponat bono priuato. tāto magis studebit ut prudentia polleat: quanto maior prudentia requiritur ad custodiendum bonum commune quam pprium. Erit ergo prudens sic etiam erit iustus. quia bonū cōmune potissime per iustitiam conseruatur. Erit magnanimus quia bona communia maxime sunt ardua & magno honore dignas in quæ magnanimus rendit. Erit magnificus quia secundam philosophum. iiii. ethi. Magnificētia potissime habet eē circa diuina & communia. Erit fortis quia cū bonum commune proponat bono priuato nō dubitabit etiam personam exponere si uiderit quod expediat regno. Erit temperatus. quia si intētio sua principaliter uersetur circa bonum regni spectet delectationes sensibiles immoderatas ne per eas impediatur debita cura regni. ut ergo sit ad unum dicere amor diuini boni & communis inductius est ad uirtutes singulas. Considerando ergo uirtutes quibus decet reges & principes eē ornatos principaliter debēt diligere bonū diuinum & commune. Tertio hoc idem patet si considerentur uitia quæ debent fugere. Nam sicuti amor diuinus & boni communis iducit ad omnem uirtutem. sic ordinatus amor proprius iducit ad omne uitium. talis enim sunt tyranni uolentes explere uoluptatem propriam & quærentes excellentiam singularem propter quod fiunt iniuriatores aliorū. depradant sacra: expoliant populū omnē iniustitiam exercent. Vñ & ualeri⁹ maximus de Dionysio ciciliano recitat. qui cum esset tyrannus erat amator pprii cōmodi depopulabat uerbis expoliabat ciuitates: & depredabat sacra. ¶ Viso quomodo reges & principes se habere debeant ad amorē: quia principaliter debent amare bonum diuinū & commune de facili patere pōt quomodo se habere debeāt ad odiū. Nam amor est primus motus & prima passio ex qua oīs alia sumit originē. ut si homo diligit iustitiam & ueritatem odit fures qui contrariantur iustitiæ. & detractores qui contrariantur ueritati. & qui diligit corporalem uitā timet gladium qui eam tollit timor ergo & odiū breuiter & omnis passio siue oīs motus animi ex amore sumit originem. potissimum ergo in intētionē cuiuslibet esse debet quid amandum. Oñ. so ergo quomodo reges & principes quodam speciali modo præ aliis diligere bonū diuinum debent: & cōmune quodam speciali modo præ aliis odire debēt: quæ contrariant bono diuino & communi. Huiusmodi autem sunt opera iniusta & contumeliosa & uniuersaliter omnia uitia

quare cum de ratione odiū sit exterminare nunquā latari nisi exterminet. ut dicitur. ii. retho. Decet reges & principes amare iustitiam & odire uitia ut non fatientur nisi ea extirpent & exterminēt p se. n. homines nō sunt exterminādi & odiēdi: sed quia uitia sunt extirpanda & odienda. si non possint aliter uitia extirpari. nec potest aliter durare commune bonum. nisi exterminando maleficos homines. extirpandi sunt tales ne pereāt commune bonū. amare ergo commune bonū & odire malefica quæ ei contrariantur: tāto magis decet reges & principes quanto magis sunt persona publica & communis.

¶ Quo & quæ debeant reges & principes desiderare & abhominare. Cap. iiii.

¶ Icto de amore & odio quæ sunt passionēs priæ. Dicere restat quomodo reges & principes se habere debeant ad desideria & abhominatiōē: quæ sunt passionēs secundæ. ¶ Differt autem desideriu ab amore. Et abhominatio differt ab odio. Nam gesta moralia quodammodo rebus naturalibus sunt similia. Nā sicut corpora naturalia p suas formas ut p grauitatē uel per leuitatē quandā tendūt in loca ppria. sic p amorē tendit quis in bonū sibi pportionatū & conueniēs in grauibus: ergo & leuibus est tria considerare. Prio formā grauis uel leuis per quā conformatur loco sursum uel deorsum. Secundo est ibi considerare motum p quē tendunt in talem locum. Tertio stationē & quētē per quam quiescunt in dicto loco. Sic & i gestis moralibus ut communiter ponit ē tria considerare. Nam cum bonum aliquod apprhēdimus primo p amorē & per quandā cōplacētia ei cōformantur secūdo per desiderium in ipsum tendimus tertio per delectationem quietatur in ipsū ergo amor nos conformat desiderium nos mouet: & delectatio nos quietat. Et quod dictū est de bono respectu amoris: desiderii: & delectationis. ut supra tangebāt. Intelligendum est de malo respectu odiū: abhominatiōis: & tristitiæ. Nā sicut bonum ut est amatū ei conformantur. ut ē desideratū in ipsum tendimus. ut ē adeptum delectamur in ipso. Sic malum ut est oditum ē aliquid displicens & difforme uoluntati nostræ ut est abhominatū ab eo refugim⁹ & si contigat ipsum adipisci dolemus & tristamur. desideriu ergo licet non sit idē quod amor. mensuram tñ & modum debet suscipere ex amore. Sic & abhominatio: licet non idem quod odiū: tñ ex odio debet mensuram suscipere. Sic. n. in naturalibus uidem⁹ quod licet motus deorsum non sit idem quod forma grauis naturaliter tamen motus deorsum sumit mensuram & modum ex grauitate. ut quanto aliqua sunt grauiora: tanto uelotius mouentur ad mediū quare si uidere uolumus quomodo reges & principes debeant aliqua desiderare & abhominari. uidentū est quomodo debeant amare & odire. Videmus autem in singulis artibus ut probat primo poli. quod finis appetitur in infinitū. Ea autem quæ sūt

ad finem appetuntur secundum modum & mensuram ipsius finis: ut medicus intendit inducere sanitatem. inquam potest maior & melior quia sanitas in arte medicinae intendit ut finis potest aut & flebotomia non intendit quanto maiorem potest: quia tunc exterminaret infirmum: sed intendit secundum modum & mensuram sanitatis. cum ergo in arte regnandi & principandi principaliter & finaliter intendat salus regni & principatus sicut in arte medicinae principaliter intendit sanitas corporis. naturaliter decet reges & principes intendere & amare bonum regni & communitatis. quare si desiderium debet mensuram suam ex amare. principaliter reges & principes debent desiderare bonum statum regni. ut qui in regno sunt bene se habeant ad diuina quae agant opera uirtuosa. quae sint in eis pax & tranquillitas: quae inter eos debita seruetur iustitia & caetera talia a quibus per se & essentialiter dependet bonus status regni. alia autem desiderare debent ut habeant ordinem ad ista. diuinitas ergo & ciuilem potentiam & caetera talia bona in tantum desiderare debent inquam per ea possunt coercere malos punire iniusta. & facere talia a quibus regni salus facere uidetur. ¶ Viso quoque & quomodo reges & principes considerare debent: quia sicut debent amare primum & principaliter bonum diuinum & communitatis: & alia autem sunt desideranda ut ordinantur ad ista. De leui ergo patere potest quod & qualia abhorreri debent. quia principaliter sunt abhorreri quae expressim contradicunt bono diuino & communitatis. alia autem abhorreri sunt ex consequenti. Huiusmodi autem abhorreri & desiderium tanto magis decet reges & principes: quanto magis eos decet habere curam de bono regni & communitatis. quae sunt autem illa quae regnum conseruant in bono statu: & quomodo rex se debeat habere ad ipsum regnum intertio libro diffusius ostendetur.

¶ Quomodo reges & principes se habere debeant circa spem & desperationem. Cap. v.

¶ Vnde determinamus de ordine passionum. nam autem diximus quod amor & odium erant passiones primae. desiderium uero & abhorreri erant passiones secundae: post has autem tertio loco collocandae erant spes & despatio. Restat uero reges & principes se habere debeant circa spem & despationem. Sed si considerent dicta praehabita non est difficile scire quomodo reges & principes ad hoc se habere debeant. Dicebat enim supra quod eos esse decet humiles & magnanimos. cum ergo humilitas moderet spem. quia humiles cognoscentes defectum proprium non sperant ultra quam debeant. ¶ Magnanimitas uero reprimat despationem: quia magnanimum propter difficultatem operis non despat. si reges & principes fuerint humiles & magnanimi sperabunt speranda: propter magnanimitatem: & non sperabunt non speranda propter humilitatem. Possumus autem quod tripliciter ostendere quod decet reges & principes decet se habere circa spem: & sperare spanda & aggredi aggredienda. Nam si reges nihil sperant: & nihil aggredierent essent pusillanimes & non debite tractarent negocia regni. Sunt autem in spe ut

coiter ponit. iiii. consideranda: propter quod arguere possumus: quod decet reges & principes esse bene sperantes. spes. n. primo est de bono. nam de malo non est spes: sed timor. Secundo de arduo. Nam licet quod cumque bonum possit esse amor uel desiderium. spes tamen esse non habet. nisi circa bonum arduum. nullus. n. sperare debet nisi sibi uideatur esse bonum arduum & difficile. Tertio spes habet esse circa bonum futurum. de presentibus. n. bonis non est spes. licet possit esse gaudium & delectatio. Quarto spes habet esse circa bonum possibile. quia circa impossibile: nullus sperat: sed desperat. Haec autem. iiii. uidelicet bonum: arduum: futurum: & possibile. potissime competere debent regibus & principibus. Nam cum reges & principes sint latores legum. quia secundum primum proprie spectat ad reges & principes leges ponere. spectat ad eos sperare bonum. Rursus quia principale intentum a legibus latore & a lege ut supra ostendimus. debet esse bonum diuinum & communitatis: cum talia sint bona excellentia & ardua: non solum spectat ad reges & principes tendere in bonum sed etiam decet eos tendere in bonum arduum. ¶ Amplius quanto maior est communitas: tanto plura possunt ei contingere. ideo maiori indiget prudentia & saniori consilio. cum ergo prudentia & consilium non sit nisi de rebus futuris. quia nullus consiliatur de impossibilibus. ut uult philosophus. iiii. ethi. praeterita quae immutabilia sunt: ut haberi potest ex. vi. ethi. non cadunt sub consilio: nec etiam cadunt sub prudentia. Decet ergo reges & principes considerare bona non solum ut sunt ardua: sed ut sunt futura. Congruit etiam eos considerare talia ut possibilis. nam pauperes & potentes & ignobiles si non sunt magnanimi & subtrahunt se ab aliquibus bonis arduis: uident mereri indulgentiam: quia ciuilis potentia diuitiarum & nobilitas non admittunt eis: ut possint persequi talia bona. Reges autem & principes quibus consequitur nobilitas generis: potentia ciuilis: abundantia diuitiarum. inexcusabiles esse uident si sint pusillanimes & non credant eis: eis esse possibile persequi bona ardua & magno honore digna. quare cum reges & principes tendere debeant in bona ardua & debeant peruidere bona futura possibilis ipsi regno: decet eos esse bene sperantes pro magnanimitate. quia habent omnia quae ad spem debitam requirunt. ¶ Viso quoque decet reges & principes bene se habere in sperando speranda. Restat uidere quomodo se habere debeant in non sperando non speranda. decet. n. eos cum magna diligentia inuestigare: quod sperent & quid aggrediantur. Nam sicut per magnanimitatem debent esse prompti ut aggrediantur ardua & sperent superanda. Sic per humilitatem debent esse moderati ut non aggrediantur aliquid ultra uires proprias. & ut non sperent non speranda. Possumus autem duplici uia inuestigare quod non decet reges & principes aliquid aggredi ultra uires & sperare ultra quam sit sperandum. Prima uia sumitur ex parte officii regis. Secunda ex parte gentis sibi commissae. Sperare enim ultra quam sit sperandum & aggredi

opus ultra vires suas videtur ex in prouidentia
 pcedere uel ex aliqua passione imoderata un. ii.
 ethi. scribit q̄ iuuenes semp bonæ spei. de quoli
 bet. n. negotio etiam si sit ultra vires iuuenes bñ
 sperant quod contigit ex ignorantia. inexpli. n.
 non pñt cognoscere arduitatē operis. contingit
 ēt hoc ex imoderatione passionis. nam quia ni-
 mis abundat in eis calor prumpunt ut atēptēt
 aliqua q̄ consumare non pñt. Sic ēt dicere posse
 mus q̄ ebriosi plus sperant q̄ debent. quia calefa-
 cti ex uino & ebrietate amitrentes rōnis usum at
 temptāt aliqua q̄ nō ualēt p̄ficere. Cū ergo regiū
 officiū requirat hominē prudentē & non passio-
 natū imoderata passione decet reges & p̄cipes
 non aggredi aliquid ultra vires & non sperare ali-
 qua non speranda. Secundo hoc decet ex parte
 pprii sibi cōmissi. ut plurimū. n. exponit se peri-
 culo qui aggredit aliquid ultra vires. Si ergo in-
 conueniens est totā gētem & totū regnum peri-
 culis exponere. diuturno cōsilio: magna diligē-
 tia. excogitare debēt reges & principes quid ag-
 grediant ne assumāt arduū aliquid ultra vires:
 & ne sperent aliquid non sperandum.

¶ Quo decet reges & principes se habere circa
 audaciam & timorem. Cap. vi.

Ecundum phūm in. iiii. ethi. circa mo-
 res singulares considerationes magis
 p̄ficiūt. uerū quia sunt nobis nota cō-
 fusa magis ut dī. i. phis. Iō in hoc primo de mo-
 ribus regū oportet p̄transire uniuersaliter & pri-
 mo typo. quia in secundo: & maxime in tertio
 plus descendemus ad particulares circūstātiās.
 Expediit tñ hęc uniuersalia p̄transire quia harū
 cognitio facit ad cognitionē sequentium. In ter-
 tio ergo libro magis particulariter tractabimus
 facta regni. non tñ etiam in illo libro expediet
 penitus usq̄ ad particularia descēdere: quia ex-
 ti in curiis: & maxime reges & principes pp̄ eorū
 negociorum frequentia fatis particularia gesta
 nouerūt quare si aliqua uniuersalia in morali ne-
 gocio eis tradant suffragāte experientia quam
 hñt de moralibus gestis sufficiēt instrui pote-
 rūt in cognitione moraliū. ¶ His ergo p̄libatis
 dicamus q̄ sicut uniuersaliter & typo instruxim⁹
 reges & principes quō se hñe debeāt circa spē &
 desperationē q̄ respiciūt futurum bonū. Sic secū-
 dum eādē methadem eos instruere possumus
 quō se hñe debeāt contra timorē & audaciā q̄
 respiciūt futurū malū. Videt autem fore aliqui-
 bus reges & principes in nullo debere esse timi-
 dos. quia talia regis maiestati derogare dicun-
 tur. multos autē sic incitatēs reges hñe confueue-
 rūt psuadētēs eis ut oīa audeāt: nihil caueāt: sed
 tales sunt adultores non ueri dici. docent. n. re-
 ges non esse fortes: nā quia oīa audēt & nihil tim-
 ent. ut dī primo magnorū moralium. non est
 fortis sed fatuus. Oportet ergo uidere quō eos
 esse deceat timidos: & audaces. Timor aut si mo-
 deratus sit expediens est regibus & principibus.
 Moderato. n. timore oēs principātes timere de-

bēt: ne aliquid insurgat in regno quod eius bo-
 nū statum deprauare possit. ¶ Possumus autē q̄n-
 tū ad p̄sens duplici uia inuestigare q̄ moderat⁹
 timor necessarius sit regibus. Prima uia sumitur
 ex parte consilii habendi. Secunda ex parte ope-
 ris fiēdi. ¶ Prima uia sic patet. nā ut dī. ii. retho-
 ca. de timore. timor consiliatiuos facit. ex eo q̄
 aliquis ei timet cōsiliat. quō possit effugere ma-
 lum qd̄ dubitat. Cū ergo unū totū regnū absq̄
 magno consilio debite gubernari non possit. ex-
 pediat principibus & regibus ut consiliatiui red-
 dant. hñe aliquē moderatū timorem. ¶ Secun-
 do hoc idē inuestigare possumus ex parte ope-
 ris fiēdi. Nam non sufficit sollicitari circa con-
 silia & iudicare de consiliatis. nisi consiliata & iu-
 dicata p̄ opera debite & diligenter exequamur.
 Moderatus aut timor non solū consiliatiuos fa-
 cit: sed etiam agit ut opa diligētius opemur. Nā
 si moderatus assit timor diligētius agimus opa
 p̄ q̄ fugere credimus timorē illū. Oñsum est er-
 go q̄ decet reges & principes moderatū hñe ti-
 morem attñ immoderate timere nullo mō de-
 cet eos. Immoderatus. n. timor. iiii. hñe uidet q̄
 omnino derogant regno. Nam timor immode-
 ratus primo reddit hoīem immobilem & con-
 tractū. Scdo facit ip̄m iconciliatiuū. Tertio facit
 eū tremulentū. Quarto facit eū inoperatiuum.
 Cum enim quis timet: calor ad interiora p̄gre-
 dit. modum enim quem uidemus in hominib⁹
 aspicere possumus in calore corporis naturalis.
 cum. n. hoīes existentes in campis timēt statim
 confugiunt ad castrum uel ad arcem. Sic cū qs
 timet: calor existēs in exterioribus membris sta-
 tim confugit ad interiora. p̄pter qd̄ non in se-
 ipso contrahitur & redditur immobilis. quare si
 indecēs est caput regni siue regē esse immobile
 & contractum. Indecens est ipsum timere timo-
 re immoderato. Secundo hoc est indecēs: quia
 immoderatus timor facit hoīem iconciliatiuū.
 cum. n. quis immoderate timet totus obstupe-
 scit: & ē i agonia dictus & ignorat qd̄ faciat. pp̄
 qd̄ non recordat consilii: & si consiliū ei det
 pp̄ obstupescitionē non app̄hēdit illud quare
 si indecens est ut facta regni siue cōsilio gerant.
 & ut rex sit iconciliatiuus. indecēs est ip̄m time-
 re immoderato timore. ¶ Tertio immoderatus ti-
 mor reddit hoīem tremulentū. Nā pp̄ timorem
 calore p̄grediente ad interiora: exteriora mem-
 bra frigida manēt. nerui ergo sūt frigefacti nō
 ualētes sustinere membra: quare accidit eis tre-
 mor. ergo si inconueniens est regem esse tremu-
 lentum: qui debet esse uirilis & constans. incon-
 ueniens est ipsum timere immoderato timore.
 ¶ Quarto immoderatus timor reddit hoīem
 inoperatiuum. Nam homo pp̄ timorē immo-
 deratum tremens & obstupescit immobilis:
 & nescit quid faciat. cum ergo totum regnum
 sit in rege tanquam in mouente & q̄ porter im-
 perium eius si rex sit inoperatiuus & imperare
 non ualeat: propter immoderatum timorem to-

in regno p̄iudicium gignitur. quare si hoc est in decens: non decet regem immoderato timore timere. ¶ Viso quō reges se h̄re debeāt ad timorem: quia difficilior ē reprimere timorem q̄ moderare audatiam ut dictum fuit supra. ca. de fortitudine. de facili uideri potest quō se habere debeāt ad audatiam immoderata: sed moderatam. Nam si audatia sit immoderata homo plus p̄sumit q̄ debeat: q̄ regibus non expedit: quia tūc periculo exponerent totū regnum. Si uero quis nullam audatiam habeat omnino est indecens. quia tūc nihil aggreditur. Moderate ergo se habere ad timorem & ad audatiam regibus & principibus omnino congruit.

¶ Quomodo differt ira ab odio: & quomodo reges & principes se habere debeant ad iram & eius oppositum.

Cap. vii.

Via ira maximam affinitatē uidetur h̄re cum odio. Prius q̄ oñdamus quō reges & principes se h̄re debeāt circa iram & mansuetudinē. Videndū est quo ira differat ab odio: & quā est detestabilius an odiū an ira inordinata. Est autē una principalis dīa inter iram & odiū. quia odium est appetitus mali simpliciter & absolute. Nam odium opponit amori. Amare autē ut dī. ii. retho. est idem q̄ uelle ali cui bonū secundum se. sic odire aliquē uelle malum ei simpliciter & absolute. ira autē non sic. nā ira non est appetitus mali secundum se: sed in ordine ad uictam. Potest. n. diffiniri ira. q̄ est appetitus poenae in uictam. Ex hac autē differentia principali inter iram & odium sumunt octo differentiae quas assignat ph̄s. ii. retho. ¶ Prima differentia est: quia est ira ex his q̄ sūt ad seipm̄ uel ex pertinentibus ad ipsum odium. Odium autē esse potest de pertinentibus ad ipsum & ad alia. Nam nullus irascitur alicui nisi credat ipsum fore fecisse uel in se uel in filios: uel in amicos: uel in alios ad se pertinentes. Dictū ē. n. iram esse appetitum poenae: non simpliciter: sed in ordine ad uictam. Nullus autē ulcisci desiderat nisi de fore faciētibus: uel in ipsum uel in pertinentibus ad ipsum. Sed odire qd̄ est uelle malum secundum se esse potest. uel de pertinentibus ad se uel ad alium. statim. n. cum scimus aliquem esse malum. ut cum scimus aliquem esse furē: possumus ipm̄ odire: siue fore fecerit in nos: siue in alios. ¶ Secunda differentia est: quia ira semper est in singulari. Odire autē potest aliquis communiter omnē furē & detractorē. Sed irasci non potest: nisi alicui sp̄ali. nam cum homo in cōi non iniurietur nobis: sed semp̄ cōmittat iuria p̄ aliquē hoīem sp̄alem: sed odire possumus fures uniuersaliter. non tñ irascimur nisi alicui singulari. ¶ Tertia dīa est. quia odiū est qd̄ insatiabile. sed ira faciat nam si odiū est appetitus mali simpliciter ille quē odimus non posset tñ h̄re de malo quē uellemus q̄ h̄ret plus. Sed ira q̄ est appetitus poenae non simpliciter sed ut ordinat ad uictam est quid faciabile. quia cū aliquis tantū passus ē

q̄ uideat irato ultionem decētem factam esse: fatiatur ira. & quiescit iratus. ¶ Quarta differentia est: quia iratus appetit contristare. Sed odies appetit nocere. uult enim iratus inferre dolorē & tristitiam. Sed odians uult inferre damnum & nocumētum. ¶ Quinta differentia est. quia sentiri quidem uult iratus. odienti autē nihil differt: non enim sufficit irato q̄ alter patiatur: nisi sentiat & ut manifeste appareat: q̄ ipse ei inferat illud malum. quia aliter nō esset uindicta: sed odienti quidē nihil differt. nam cū odiū sit mali secundum se & absolute: sufficit odienti q̄ alter patiat malū qualitercūq̄ ei accidat malum illud. ¶ Sexta differentia est quia ira semp̄ est cū tristitia. tanta enim est anxietas irati ut uindicta fiat: q̄ donec sit facta ultio quasi continue est in tristitia. Sed odiū sine tristitia esse potest. nā odiū esse ualet ad aliud in cōmuni. odire. n. possumus uniuersaliter omnes fures. non. n. oportet q̄ tristitia comiteat h̄mōi odium. ¶ Septima differentia est: quia irā uidet esse annexa misericordia: non autē odio. Nam cū ira fatiatur: si multa mala inferatur alteri iratus misereat eis: sed odiū p̄ nullo miserebit: cum sit quid insatiabile. ¶ Octaua differentia est. quia ira uult contra pati. sufficit. n. irato q̄ alter contra patiatur: donec fiat condigna ultio: sed odiū exterminat & uult nō esse nō. n. sufficit odienti q̄ alter contra patitur: sed uult eum interemi & nō esse. cū ergo conditiones odii sint multo peiores q̄ conditiones irae: magis cauēdum est odiū q̄ ira. ymo irā trā s̄re in odiū secundum Augustinū. hoc est trabē facere de festuca. Est ergo h̄mōi odium cauēdū a quolibet. Magis tñ cauēdū est regibus & principibus. quia inferre possunt pluribus nocumētum. Sic igitur sentiendum de odio & ira est. quia odium detestabilius est q̄ ira nihilominus tñ ira si ordinata sit detestabilis est. ut ergo appareat quomodo reges & principes se habere debeant circa iram & mansuetudinem Sciendum q̄ ira aliquando rationem praecedat: & tūc est in ordinata & cauenda. aliquando sequitur ordinem rationis & tunc potest esse ordinata & imitata. Si enim is ira rationē praecedat dupliciter est cauenda. Primo quia nō perfecte rationem audit. Secūdo quia eā obnubilat. Ira. n. rationē p̄cedēs scdm̄ ph̄m. vii. ethi. assimilatur canib⁹ uel assimilat seruis uelocibus. Serui. n. ueloces statim cū audiunt uerbū domini: ante quam plene percipiāt praecipitum eius currunt ut exequantur mandatum ipsius. quare contigit eos deficere: quia nō perfecte perceperunt quomodo exequēdum sit mandatum illud. sic etiam & canes statim cum audiunt sonitum uenientis latrant non distinguentes: an ueniens sit amicus uel inimicus. Sic & ira facit statim enim cum ratio dicit uindictā esse faciendam: statim uult currere: ut uindictam exequatur. non expectans super hoc iudicium rationis: qualiter uindicta illa fieri debeat. Est igitur cauenda ira inordinata: quia non perfecte

rōnem audit. Secundo cauēda est. quia rōnem obnubilat nā corpore n̄ exñte in debito tempore impediuntur ab usu rationis q̄re cum per iram accendatur sanguis circa cor: corpus redditur intempatum ut non possumus debite ratione uti. Ratio enim uel intellectus licet non sit uirtus corporalis. utitur tñ in suo actu corporalib⁹ organis: propter quod corpore exñte indispósito non potest libere uti actu suo quare si i quo libet hoīe cauendum est habere rationem obnubilatā: & non plene rationi obedire. cauenda a quolibet est ira inordinata: magis tñ cauenda ē a regibus & principibus quia eos maxime decet sequi imperium rationis. Cauenda est ergo ira inordinata & rationem p̄cedens. Sed si etiam sequatur imperiū rationis pōt esse ordinata & inuitanda. Nam cum ira est rationis organū & agit secūdam imperiū rationis uiriliter exequimur opera uirtuosa. Vnde. iiii. ethi. approbatur dictū hominis dicentis uirtutem immittere furori. tunc enim uirtus furori uel iræ immittit modo debito & ut decet: quando ira est organum uirtutis & ratiōis. Patet ergo quō nos habere debemus circa iram & mansuetudinem. quia p̄ mansuetudinē reprimenda est ira. ne p̄cedat iudicium rationis. & per iram reprimenda est mansuetudo: ne impediatur uirtutū opera & rationis actum. ante ergo q̄ per rationem iudicemus plene qd agēdum debemus esse māsueti. Sed postq̄ plene uisum est quid facturi sumus: possumus assumere iram tanq̄ seruam & ancillā rationis: ut per eam exequamur uiriliter: quæ ratio iudicabit. Sic ergo se habere circa irā & mansuetudinem. tanto magis decet reges & principes: quāto magis decet eos non impediri in usu rationis & uiriliter exequi quæ ratio iudicabit.

¶ Quō Reges & principes se habere debeāt circa delectationes & tristitias. Cap. viii.

Idebatur enim supra delectationes & tristitias: tenere ultimū gradum in ordine passionum. quia ad eas tanquam ad passiones ultimas omnes alix terminantur. nulla enim passio est quæ non terminet uel ad tristitiam uel ad delectationem. ¶ Dicit ergo de omnib⁹ aliis passionibus. Restat dicere quomodo reges & principes se habere debeāt circa delectationes & tristitias. De delectationibus autem fuit duplex opinio antiquorū: ut patet per Philosophū decio ethi. Endosus autē posuit oēm delectationē esse bonā. quia quod ab oībus appetit maxime uidet eē bonū & eligibile. omnia autē appetūt delectari: q̄ non esset nisi delectatio simpliciter esset de genere bonorū. Adducebat autem Endosus ad hoc rationem aliam ex ipsa tristitia quæ est delectationi contraria. Nam si tristitia quælibet ē fugiēda: & habet rationem mali quælibet delectatio est prosequenda & habet rationem boni. Alii autem e contrario dicebāt omnem delectationem esse fugiendam. Sed hii omnem delectationem condemnantes statū suā

positionem offendebant reprehensibilem quia secundum Phūm absq; delectatione aliqua nullus uiuere potest. Si ergo negans loquelam concedit loquelam. ut patet per philosophum. iiii. metha. Sic ponens omnem delectationem esse fugiendam: ponit aliquam delectationem esse prosequendam. Nam cū loquela non possit negari nisi per loquelam: negās loquelam loquitur. loquendo autē concedit loquelam. quare negando loquelam concedit loq̄lam. Sic quia nullus omnem delectationem fugit: nisi delectabile sit ei omnem delectationē fugere. Sequitur q̄ fugiens omnem delectationem sequatur aliquam delectationem. Inter has autē duas uias omnino contrarias: est uia Philosophi mediāq; non omnis delectatio: est simpliciter bona: nec omnis simpliciter mala. Sed aliqua delectatio est bona existenter. aliqua apparenter. aliqua simpliciter: aliqua secundum quid. aliqua est bona uni aliquid: quæ est bona alteri. Sicut enim uidemus in gustu: sic & in appetitu iudicare possumus. Aliqui enim habent gustum infectum ut infirmi. Aliqui habent ipsum bene dispositum: ut sani. Sic alii habent appetitum infectum ut uiciosi. Aliqui habent ipsum bene dispositum: ut homines boni & uirtuosi. Sicut ergo non sunt dicenda uere dulcia: quæ uidentur dulcia infirmis: & habentibus gustum infectum. Sed quæ uidentur dulcia sanis: & habentibus linguam bene dispositam. Sic non sunt dicenda uere delectabilia quæ sūt delectabilia uiciosis & habentibus appetitum infectum. Sed quæ sunt delectabilia bonis: & habentibus uolūtate rectam. Erūt ergo aliqua delectabilia uere & simpliciter aliqua apparenter & secundum quid. Sic erūt delectationes bonæ existenter & simpliciter aliqua uero apparenter & secundum quid. Rursus quia delectatio contingit ex cōiunctione conuenientis cū conuenienti. Cū ergo alia conueniāt bestiis. alia hoībus. Aliquæ delectationes sunt conuenientes bestiis. aliquæ uero hominibus. Delectationes autē intelligibiles & uirtuosæ sunt conuenientes hominibus. Sed delectationes ueneræ & sensibiles sunt conuenientes bestiis. Si autē hoīes talibus delectationibus uti debēt: hoc n̄ ē scdm se & simpliciter. sed put hēnt ordinē & put deseruiunt actionib⁹ uirtuosis. Patet ergo quō nos hīc debem⁹ ad ipsas delectationes. Nā cū detestabile sit cuiuslibet q̄ sit uiciosus & q̄ mores habeat bestiales spectat ad quælibet seq nō q̄ sūt delectabilia bestiis. Sed q̄ sūt rōnabilib⁹ & hoīb⁹ uirtuosis delectabilia. Oīs igit delectatio bona ē: ut arguebāt rōnes p̄missæ: sed n̄ oīs delectatio ē bona cuiuslibet: sed aliq̄ est bona bestiis: aliq̄ uero hoīb⁹. quāto ergo detestabili⁹ ē reges & p̄cipes eligere uitā pecudū. tāto detestabili⁹ ē eos seq bestiales delectatiōes. Patet igit quō reges & p̄cipes se ad delectationes hīc debēt q̄ p̄cipaliter & p̄ se delectari debēt i opib⁹ uirtuosis. Nā delectatio semp p̄ficit & expeditio rē reddit opationē conuenientē. Si igit reges &

principes delectabunt in actibus prudentiæ & in opibus uirtuosis expeditiori modo & magis perfecte efficere poterunt hmoi opa. Nā q̄to quis uehamēntiori modo delectat in actibus uirtuosis rāto excellētius efficit illos actus. In delectationibus aut̄ sensibilibus delectari non debēt principaliter & p̄ se. sed uti debēt eis moderate: & p̄ ut habēt ordinē ad opa uirtuosa. Nā si tales delectationes uehamētes sint rōnē obnubilant & operationes impediūt uirtuosas. ¶ Viso quō reges & principes se habere debeant ad delectationes. Videre restat quō se habere debēt ad tristitias. Tristitia aut̄ nūq̄ est assumēda: nec est laudabilis nisi supposito aliquo turpi. Si quis enim uidet se in aliquo turpia egisse debet dolere & tristari. De turpibus igit̄ est tristādum. sed oīs alia tristitia est moderanda & uitanda: ut ergo huiusmodi tristitia moderet̄: danda sunt remedia per quæ hmoi tristitia uitari possit. Videt̄ aut̄ phūs tria remedia tangere p̄ quæ tristitia uitat̄. uidelicet uirtutes: amicos: & cōsiderationē ueritatis. per uirtutes. n. uitatur tristitia. quia ut uult Philosophus. ix. ethi. Mali & uiciosi seipsis non gaudent. non enim inueniunt unde delectari possint in seipsis. Nā mali sibi ipsis inimicant̄: & in seipsis dissentiūt ratiōe iudicat̄: & aliud passioē agūt. q̄re cum in seipsis pacem non habeant de seipsis non gaudent. Magnū ergo remediū & ut in nobis ipsis delectationē inuēiamus: est fugere uicia & habere uirtutes. ¶ Secundū remediū est cōsolatio amicorum: ut in eodem. ix. ethi. tradit̄. Videtur enim tristitia esse quoddā pondus aggrauans aīam. Sicut ergo in pondere corporali: cū multi iuuant nos ad portandum illud minus grauamur sic: cū uidemus multitudinē amicorum: cōdolere nobis alleuiamur a dolore illo & minus tristamur. Hæc enim rō licet tangatur. ix. ethi. dicitur tñ fuisse Platonis nec uidetur usq̄ quaq̄ uera. Nam cū de dolore amicorum sit dōlēdum: cū nos dolemus & uidemus amicos dolere ut uidetur non debet dolor minui sed augeri. Possimus ergo dicere q̄ cū uidemus eos dolere de dolore nostro non quia ipsi dōlēt de dolore nostro minuit̄ dolor noster. Sed quia uidemus eos dolere adgeneratur nobis q̄dam firma fantasia q̄ sint amici: & quia delectabile est habere amicos: delectamur. & delectando minuit̄ dolor noster: quia oīs delectatio uel totaliter tristitiā aufert: uel saltē eā minuit. ¶ Tertiuū remediū est cōsideratio ueritatis. Nā licet de turpibus sit dōlēdū de bonis tñ fortunæ: uel de aliis q̄ in nobis contingere possunt absq̄ eo q̄ operemur turpia: dolere non debemus. Ad hoc aut̄ maximū remediū est cōsideratio ueritatis. Nam p̄ huiusmodi cōsiderationē cognoscimus talia eē modica bona: ideo eis amissis non dolebimus nisi forte per accidens inquātū p̄ admissionē eorum impedimur ab opibus uirtuosis. Patet ergo nō esse dōlēdū nisi de turpibus & nō de opibus uirtuosis. Si aut̄ p̄pter alia dolor uel tristitia cont̄-

gat fuganda est uel p̄ uirtutes: uel p̄ amicos: uel p̄ cognitionē ueritatis. Consueuit etiam ad hoc dari quartū subsidiū: uidelicet remedia corporalia: ut somnus: balneū: & talia quæ tristitiam fugare solent. Cum ergo tales tristitiæ impediunt operationes uirtuosas. tanto magis decet reges & principes tales tristitias moderare: quāto decentius est eos excellere in operibus uirtuosis.

¶ Quod harū passionū: q̄dam sunt magis principales: & quædam minus. Cap. ix.

Icut enumerabātur sup̄ius duodecim uirtutes: quæ: q̄tuor erant principales: & octauū quasi annexæ: sic inter has duodecim passiones enumeratas: sequēdo prædecessorum doctrinam: dicere possumus q̄ sunt quattuor principales: ut spes: timor: gaudium: & tristitia. Has autem esse magis principales: triplici uia uenari possumus. Primo ut comparantur ad passiones alias. Secundo ut comparantur ad sua obiecta: uel ad materiam circa quam uersantur. Tertio ut comparantur ad potentias animæ & ut ad irascibilem & concupiscibilem in quibus existunt. ¶ Prima uia sic patet. Nam omnes aliæ passiones uidentur ordinari ad istas: ut passiones sumptæ respectu boni ordinari uidentur ad spem & gaudium: sumptæ autē respectu mali ordinari uidentur ad timorem & tristitiā. Nam passio sumpta respectu boni primo incipit ab amore: postea uadit in desiderium & terminatur in spem: dum bonum illud est futurū. Ultimo autem terminatur in gaudium & delectationem quando bonum illud est præsens & adeptum. Respectu uero mali incipit ab odio & procedit in fugam: uel abominationē & terminatur in timorem: si malum illud sit futurum. Ultimo autem terminatur in tristitiam: si malū illud sit præsens & iam adeptum. Timor autem & tristitia sunt passiones principales: quia ad eas ordinantur passiones sumptæ respectu mali: sicut ad spem & gaudium ordinantur passiones sumptæ respectu boni. ¶ Secunda uia ad inuestigandum has passiones esse principales sumi potest ex parte materiæ circa quam tales passiones uersantur. Nam omnis passio uel sumitur respectu boni: uel respectu mali: Rursus bonum uel malum considerari potest: uel ut est futurum: uel ut est iam præsens. Secundum hoc ergo sumi habent hæc quattuor passiones quia de bono futuro est spes: de præsentī est gaudium: de malo futuro ē timor: de præsentī uero ē tristitia. ¶ Tertio modo hæc passiones sumi possunt respectu potentiæ animæ: ut respectu irascibilis & concupiscibilis in quibus existunt. Dicitur aut̄ concupiscibile tendere in bonū & malum secūdum se: irascibile uero ut hēt ratiōnē ardui. Cū ergo aliquid maxime sit bonū cū iam iā sit adeptū: circa quod ē dolor & tristitia: oportet delectationē & tristitiā esse principales passiones respectu concupiscibilis. Spes aut̄ & timor sunt principales passiones respectu irascibilis. Nam cū irascibilis tendit in

bonum & malum: in eo quod est arduum quia tunc reputatur maxime bonum arduum: cum est futurum & timetur. Spes & timor sunt principales passionibus respectu irascibilis. Sed cum ex passionibus diuersificari habeant opera nostra: decet nos diligenter intendere: in quibus delectemur & tristemur: & quod speremus & quod timeamus. Sed hoc tanto magis decet reges & principes: quanto eorum opera sunt digniora: eo quod respiciant bonum gentis. Quo autem Reges & principes debite se habeant circa delectationem & tristitiam: & circa spem & timorem: patefactum est per capitula supradicta.

Quomodo passionibus aliis: ad passionibus praehabitis reducuntur. Cap. x.

Numerabantur supra duodecim passionibus uidelicet amor odium: desiderium: abhominatio: delectatio: tristitia: spes: desperatio: timor: audacia: ira: & mansuetudo. Sed praeter omnes has passionibus philosophus. ii. retho. vi. alias passionibus enumerare uidetur: uidelicet zelus: gratia: nemesis: quod idem est quod indignatio: de prosperitatibus malorum: misericordia: inuidia: & erubescencia siue uerecundiam. Sed omnes haec passionibus reducuntur ad aliquas passionibus praedictarum: quia zelus & gratia: reducuntur ad amorem: uerecundia ad timorem: inuidia: ad iram: nemesis siue indignatio de prosperitatibus malorum: reducuntur ad tristitiam: zelus reducitur ad morem: quia zelus nihil est aliud quam quidam amor intensus. Ea autem quae intense diliguntur: uel sunt corporalia: uel spiritualia: si sunt corporalia quae talia cum habentur ab uno non habentur ab alio. Ideo zelus respectu horum: diffiniri consueuit: quod est amor intensus non patiens consortium in amato: Inde ergo inoleuit: quod aliqui dicuntur zelotipi de persona aliqua si noluerit in ea habere aliquod consortium. Intensus ergo amor corporaliu uidetur esse amor priuatus & reprehensibilis: & non patiens consortium in amato: sed respectu bonorum intellectualium & respectu uirtutum: si sit intensus amor est laudabilis & quasi comis. Nam nunquam quis uirtuosus esset si proprie uirtutes diligeret: si nollet in eis habere consortium. Huiusmodi ergo zelus respectu bonorum honorabilium diffinitur a philosopho. ii. retho. quod est tristitia de hominum bonis: non quia insunt alteri: sed quia non insunt sibi: zelus ergo reducitur ad amorem: sic etiam gratia reducitur ad amorem: quia ex amore efficitur aliquis alteri gratus. Gratia enim ut de ea tractat philosophus: & ut est passio: non est aliud quam quidem motus animi per quem inclinatur aliquis ad beneficia conferendum. zelus ergo & gratia reducuntur ad amorem: sed uerecundia reducitur ad timorem. Dupliciter autem quis timere potest: corruptiones scilicet & honorationes: qui enim expauescit mala corruptiua: dicitur timidus: sed qui expauescit turpia & inhonoratiua: dicitur uerecundus. Nihil est aliud uerecundia quam timor inhonorationis uel inglorificationis: unde uerecundia erubescencia notari consueuit: quia uerecundia: res cetera erubescunt: sicut timentes pallescunt.

Nam ex eo quod aliquis credit se admittere uitam quod est bonum interius timet: sed ex eo quod credit se admittere gloriam & honorem quod sunt bona exteriora uerecundatur. In timendo ergo sanguis recurrit ad interiora: & membra remanent pallida: quia timor confurgit ex eo quod quis se credit admittere interiora bona. Sed cum quis uerecundatur sanguis fluit ad exteriora & facies apparet rubea: currit ergo sanguis tunc ad exteriora: quia uerecundia confurgit ex eo quod quis se credit admittere exteriora bona. Duplex ergo est timor: unus admittendi uitam & bona interiora per quae quis pallescit: & alius admittendi gloriam & honorem quod sunt bona exteriora: per quae quis erubescit. Timor ergo corruptiui & admittendi bona interiora: quia non habet speciale nomen retinet sibi nomen commune & dicitur timor: sed timor admittendi gloriam & honorem habet speciale nomen: & dicitur uerecundia: uel erubescencia. uerecundia autem est quidam timor & reducitur ad timorem. Viso quoque zelus & gratia reducuntur ad amorem: & quo uerecundia reducitur ad timorem. Restat uidere quo inuidia: misericordia: nemesis siue indignatio reducuntur ad tristitiam. Sciendum ergo haec tria esse species tristitiae. Nam aliquis tritari potest: uel de malo alterius: uel de bono si tristatur de malo: & maxime si credit ipsum indignum pati illud malum: sic est misericordia: nam ut dicitur. ii. retho. misericordia nihil aliud est quam tristitia quaedam super apparenti malo corruptiui uel contristatiui eius qui indigne patitur malum illud. Si uero sit tristitia non de malo alterius sed de bono: hoc potest esse tripliciter: uel de bono secundum se: & sic est inuidia: nam inuidia: ut dicitur. ii. retho. nihil est aliud quam tristitia quaedam super appetenti actione aliquorum bonorum circa similes: non ut aliquid sibi: sed propter illos. Inuidia enim est dolor de appetenti bono alicuius: nam quia ipse non habet illud bonum. Sed quia alter cui inuidet pollet bono illo: & potissime est inuidia circa similes: ut si guli inuidet figulis: & fabri fabris: & sic de aliis. Si uero sit tristitia de bono alterius non quocumque modo: sed ut indigne habetur ab eo: sic est nemesis uel indignatio. Nam secundum philosophum. ii. retho. nemesis uel indignatio est tritari de eo qui indigne uidetur bene prosperari. Si ergo omnes haec passionibus diuersificare habent omnes operationes nostras decet nos omnes eas cognoscere: & tanto magis hoc decet reges & principes: quanto habere debent operationes maxime excellentes.

Quae praedictarum passionum sunt laudabiles & qui uirtutes: & quo reges & principes ad illas debeant se habere. Cap. xi.

Raedictarum passionum quaedam uidentur esse laudabiles: ut misericordia: uerecundia: nam uerecundia secundum philosophum licet non sit uirtus est tamen laudabilis passio. Sic etiam gratia & nemesis laudabiles passionibus esse uidentur: quaedam autem sunt uitupabiles ut inuidia & odium: uitupabile est nisi sit uiciose. Aliae autem passionibus uidentur se habere ad utrumque

quia possunt esse laudabiles & uituperabiles. Est enim diligenter aduertendum q̄ semper in moribus laudant media & uituperant extrema. Passiones ergo ille quæ uidentur de se esse laudabiles important rationem medii: & uerecundus medius est inter stupidum & inuerecundum. Nam qui de oibus uerecundat dicitur stupidus. Qui aut de nullo uerecundat dicitur inuerecundus. Nullus aut hõr est laudabilis. Qui uero medio modo se habet ut qui uerecundat ut debet & non uerecundat ut non debet dicitur uerecundus: & est laudabilis. Sic et misericordia media est inter crudelitatem & mollicitem. Nam qui nulli compatitur est crudelis qui oibus compatitur est mollis & muliebris: qui uero compatitur indigne patietibus tenet medium & laudat & dicitur misericors. Sic & nemesis media est inter inuidiam & placiditatem. Nam inuidus de oibus prosperitatibus dolet. Placidus aut ut oppõit inuido de oibus prosperitatibus gaudet. nemesis tenet medium: quia gaudet de prosperitatibus bonorum: & dolet de prosperitatibus malorum. Sic etiam gratia ut est quid laudabile media est inter superfluum & diminutum. Nam qui oibus est gratiofus tã dignis q̄ indignis uituperabilis est. Quia aut nullis est gratiofus et uituperari debet. Sed qui est gratiofus dignis & non indignis hic tenet medium & laudatur. Passiones ergo laudabiles tenent medium: uituperabiles uero tenent extremum. Nam inuidia extremum tenet quæ de omni prosperitate dolet. Sic et odium ut est uituperabile extremum tenet. Passiones uero quæ se habent ad utrumq; & p̄nt esse laudabiles & uituperabiles: ut sunt uituperabiles tenent extremum: ut sunt laudabiles tenent medium. Hiis uisis uidentur quõ reges & principes ad has passiones se habere debeant. Nam gratiam & misericordiam ut sunt passiones laudabiles imitari debent. Decet enim eos esse gratiosos & misericordes. Ipsi enim maxime esse debent debiti distributores malorum & bonorum siue benefactorum & poenarum. Beneficia aut tunc recte distribuunt quando reges & principes: & hii quorum talia est distribuere bonis & dignis sunt debite gratiosi. Mala aut poenarum tunc debite infligunt quã semper indigne patietibus ad misericordiam commouentur uerecundia aut & nemesis: licet uideatur esse laudabiles passiones: non tã simpliciter & per oem modum attribuendæ sunt regibus & principibus: non decet enim reges uerecundos esse quia non decet eos talia operari unde uerecundari possint: pro quod dicitur. iiii. eth. q̄ laudamus iuuenes uerecundos. Senem aut nullus utiq; laudabit si uerecundabilis sit: quia non existimamus ipsum oportere operari in quibus est uerecundia. Sic et ibidem dicitur q̄ studiosi non est uerecundari: quia uerecundia est in prauis. Eius aut non est parua operari: quare si decet reges esse studiosos & esse senes moribus: non decet ipsos uerecundari: nisi ex suppositione: nam si contingeret eos operari turpia uerecundari deberent. ¶ Nemesis etiam

non multum uidetur esse laudabilis: nec multum laudat qui nimis indignat de prosperitatibus malorum. Nam mali non possunt possidere maxima bona cuiusmodi sunt uirtutes: sed forte possidere possunt bona media uel bona minima: cuiusmodi sunt bona exteriora. Talia aut quæ minima sunt in genere bonorum non multum curandum est si possident a malis: dum tã hoc accidat sine culpa propria: nã si alicuius esset hæc bona dispensare: non deberet ea retribuere indignis sed dignis. Reges ergo & principes in tantum debent esse nemesis & indignari debent de prosperitatibus malorum ne indignis distribuât sua bona. Sic ergo se habere debent ad prædictas passiones quæ uidetur esse laudabiles. Inuidiam aut quæ est uituperabilis passio: poenitus fugere debet: & etiam odium: nisi esset uiciorum: nam uitia sunt odienda & sunt pro uiribus extirpanda. In aliis aut passionibus quæ possunt esse laudabiles & uituperabiles debite se habebunt: si fuerint ornati uirtutibus de quibus supra fecimus mentionem. nam pro uirtute mansuetudinis debite se habebunt circa iram & eius oppositum. Nam illi dicitur mansuetus qui irascitur: ut debet: & quã debet: & quõ debet pro fortitudine uero debite se habebunt circa audaciam & timorem. Nam ille est fortis: qui audet audenda: & timet timenda. Per magnanimitatem & humilitatem bene se habebunt circa spem & desperationem. Nam magnanimitas reprimat desperationem ne retrahantur a bonis arduis propter difficultatem. Humilitas uero moderabit spem: ne nimis se ingerant ab illa: propter bonitatem & delectationem quæ est in eis. Per alias uero uirtutes existentes in concupiscibili bene se habebunt circa concupiscibiles passiones: ut ament & desideret amanda & desideranda & abhominent abhominanda: delectentur & tristetur: ut est delectandum & tristandum & ad hæc oia se habeat ut requirit ordo & regula rationis. Hæc ergo ad præsens de passionibus sufficiant: quia si quod est hic dimissum: infra diffusius tractabit. Age enim in tertio de timore: amore: misericordia: & de aliis: ut rei cognoscencia postulat. Ibi ostendemus quõ reges & principes se habere debeant: ut a populis timeant & amentur: & quõ debent esse misericordes: & quõ zelatiui. Nam multa quæ hic uniuersaliter sunt tradita: hic particulariter ostendent &c.

¶ Incipit quarta pars Primi libri: de regimine principum.

¶ Quot sunt mores iuuenum laudabiles: & quõ reges & principes ad mores illos debeant se habere.

Cap. I.

¶ Xpeditis tribus partibus: huius primi libri: quia ostensum est in quo reges & principes suum finem ponere debeant: & quibus uirtutibus debeant esse ornati: & quas passiones debent sequi. Restat exequi de parte quarta

uidelicet quos mores debeāt imitari. Mores autem dupliciter diuersificari pnt ab ætate: & fortuna. Ab ætate quidem: quia alios mores habent iuuenes: alios senes. Alios illi q sunt in statu fortunæ. Etiam mores fortunæ diuersificari dicunt. Nam bona fortunæ cuiusmodi sunt bona exteriora: ut nobilitas: potentia: & diuitiæ: nō modicum more diuersificāt. nam ut plurimum alios mores habent nobiles. q ignobiles: & alios potentes q impotentes: & alios diuites q pauperes. ¶ De omnibus autē his moribus dicemus. Sed primo de moribus iuuenū quorum mores. Quidam sunt laudabiles. quidam uituperabiles. Inter alia quidem quæ tangit phūs de iuuenibus. ii. retho. tangit sex mores laudabiles: & sex uituperabiles. Primo. n. sunt iuuenes moris laudabilis: quia sunt liberales. Secundo quia animoli & bonæ spei. Tertio quia sunt magnanimi. Quarto quia sunt maligni moris. Quinto quia sunt de facili miseratiui. Sexto. n. iuuenes liberales. qā non sunt expti indigentia: & bonā quæ habent non acquisuerunt pprio labore. Nam quilibet cū maiori diligentia retinet facultates suas: quādo propter indigentiam passus est aliqua mala. uel qñ facultates illas acq̄suiuit propria industria & proprio labore. Nam quod cum labore acq̄ritur: diligentius retinet. Imo adeo quilibet delectatur in proprio operare: q̄ quicquid sua industria acquirat: carius possidet. Secundo. iuuenes sunt bonæ spei. quod triplici ratione contingit. ut probat phūs. ii. retho. Sunt. n. iuuenes animosi & bonæ spei. ¶ Primo: quia paucorum experti. non in multis sunt passi repulsā. Ideo credunt oīa obtinere. Sunt etiam bonæ spei. quia in eis multum abundat calor. Corde autē & aliis membris inflāmati ex calore existente in ipsis iuuenibus: sūt iuuenes bonæ spei & animosi: ut oīa audeant. Rursus iuuenes parum uixerunt in præterito: & secundum cursum naturalem debēt multum uiuere in futuro. Cum ergo memoria sit respectu præteritorum: & spes respectu futurorum iuuenes parum uiuunt memoria: & multum uiuunt spe. Non. n. multum delectant iuuenes. in his quæ fecerunt quia memorātur se modica fecisse. Sed multum delectant in cogitando: quæ facturi sunt. Sperant. n. se magna facere: q̄re contingit eos animosos esse & bonæ spei. ¶ Tertio contingit eos esse magnanimos: cuius causa ex præcedentibus assignat. Nam ex hoc ē quis magnanimus: quia dignificat se magnis: & ingerit se ad faciendum magna. Iuuenes ergo: cum sint liberales: & cū sint animosi & bonæ spei: non habent unde retrahātur: quin sint magnanimi. Posset et ad hoc specialis ratio assignari. Nam cum iuuenes sint percalidi: & calidi sit superferri. iuuenes semp uolunt superferri. & excellere. Sic. n. uidemus in ordine uniuersi: q̄ semp calida elementa ut ignis & aer: superferuntur frigidis. uidelicet terræ & aquæ. Cum ergo inter cætera p quæ

quis uidetur superferri & excellere sit honor & gloria. iuuenes quia sunt percalidi & cupiunt excellere maxime desiderant gloriam & honorem & per consequens aliquo modo sunt magnanimi. cuius propria materia uidet esse honor. ¶ Quarto iuuenes sunt laudabiles: quia non sunt maligni moris: qā non credunt alios esse malos. Sed ut plurimum credunt omnes hoīes esse bonos. Cuius ratio est. quia inexperti de factis aliorum: non iudicant de factis hoīum secundum ea quæ uiderunt. sed secundum q̄ uidēt in seipsis sic credūt eē in aliis. Ideo dicitur. ii. retho. q̄ pueri sua inocētia alios mēsurant. Sicut enim ipsi sunt innocentes. sic credunt alios innocentes eē. ¶ Quinto iuuenes sunt de facili miseratiui. quia ut supra dicebatur: ex hac misericordia maxime consurgit. si credamus alios indigne pati. Quare si iuuenes sua inocētia alios mensurant & credunt alios indigne pati de facili mouentur ad misericordiam. ¶ Sexto iuuenes sūt erubescitui & uerecūdi. nam quilibet timet perdere quod nimis affectat. Erubescencia autem & uerecundia ut dicebatur: est timor inglorificationis. Cum ergo iuuenes qui percalidi nimis affectent excellere: timet inglorificari. quare de facili erubescūt. Philosophus tamen secundo retho. aliam causā uidetur tangere quare iuuenes sunt naturaliter uerecūdi. nam ut ipse ait: nihil nouerūt nisi quia sunt docti a lege. Appellat. n. ibi doctrinam legum monitiones paternas: uel maternas. per quās instruitur pueri. Cum ergo matres semper moueant suos filios ad honesta. quia honestum idē est q̄ honoris status. Iuuenes multum affectant ea quæ importare uidentur honoris statum. & per locum ab oppositis multum timent: quæ important ignominiam & inhonorationem: & quare erubescencia est timor inglorificationis: iuuenes de facili erubescūt. Viso qui mores sunt laudabiles de iuuenibus. de leui patere potest quomodo reges & principes se debeant habere ad illos. Nam non quicquid est laudabile in hoc est laudabile simpliciter. Videmus. n. q̄ esse furibundum est laudabile in cane. Non tamen est laudabile in homine. Sic licet uerecundari sit laudabile in iuuenibus. Quia ratione ætatis se cōtinere non possunt: quin cōmittant aliqua turpia: de quibus decet eos uerecundari. Reges autem & principes quos decet esse quasi semideos non solum q̄ turpia cōmittant. sed abhominabile eis esse debet q̄ audiant turpia nominari. quia corrumpunt bonos mores colloquia praua. Non ergo sunt in statu q̄ debeant uerecundari. Non ergo decet eos uerecundari: nisi ex suppositione: quia si contingeret eos operari turpia: uerecundari deberent et plus q̄ alii. eo q̄ magis indecēter se gererent. Prima ergo quinque quæ diximus laudabilia in iuuenibus: adaptare possumus regibus & principibus. quia decet eos esse liberales: bonæ spei: non maligni moris: magnanimos: & miseratiuos. ¶ Sextum autem uideli-

cet esse uerecundos: non decet simpliciter com-
petere regibus & principibus. Decet. n. reges &
principes esse liberales. quia cōtra naturam age-
rent: si multitudinem diuitiarum qua pollēt ni-
si multiplicarent in debitos & pios usus. ut supra
in tractatu de liberalitate sufficienter tetigimus.
Decet et eos tanto magis esse bonæ spei q̄ alios:
quanto facta cōia circa quæ insudare debent: sūt
digniora q̄ alia. Rursus decet eos esse magnani-
mos: quia ut dicebatur i quodā capitulo de ma-
gnanimitate. Maxime magnanimitas competit
regibus & p̄cipibus. quia eos maxime magna
decet opari & in ardua tendere. Sic et cōgruum
est eos non eē maligni moris: ut non de quibus
libet habeant opinionem malam. Nā si acta sub-
ditorum semp̄ interpretarētur in malam partē:
contingeret eos esse tyrānos & eē uastatores gē-
tium. Sic et decet eos esse miseratiuos. Nā ut ait
philosophus. ii. retho. hoīes ut plurimum mala
faciunt. Ipsa ergo humana fragilitas ueniam po-
stulat pro delictis. quare reges & principes: secun-
dum quorū iudicium sit legis latio: quia infligū-
tur p̄cænæ: decet miseratiuos eē. Esse aut̄ uerecū-
dos non decet eos simpliciter ut sup̄ius dicebat.
¶ Quot mores iuuenum sunt uituperabiles: &
quō reges & principes ad huiusmodi mores de-
beant se habere. Cap. ii.

Icut supra enumerauimus ipsorum iu-
uenum sex mores laudabiles. Sic enu-
merare possumus sex uituperabiles.
¶ Quas et tangit philosophus. ii. retho. Primo. n.
iuuenes sunt passionum infecutiui. Secūdo sunt
de facili uertibiles. Tertio sunt nimis creditiui.
¶ Quarto sunt contumeliosi. Quinto sunt mēda-
ces oīa quodāmodo p̄tinaciter asserētes. Sexto
in actionibus non habēt nodum. sed oīa faciunt
ualde. ¶ Sunt. n. primo iuuenes infecutores pas-
sionum. & maxime infecunt concupiscentias
circa corpus. Sunt. n. incōtinētes & infecutores
uenerorum. qđ duplici de cā contingit. Nam
cum iuuenes sint percasidi & corpore calefacto
fiat uenerorum appetitus. naturalis dispositio
corporis incitat iuuenes ad concupiscentias ue-
nerorum. Rursus hoc idem cōuenit. quia qua-
si in oībus actionibus nostris. Vel sequimur pas-
sionem uel rationē. Et quāto minus uiget ratio
in nobis. tanto magis passio uigoratur. Iuuenes
ergo quia sunt inexpti & non uigent intellectu
& prudētia: magis regunt passione q̄ ratione. q̄-
re ut plurimum sunt passionū infecutores. ¶ Se-
cundo sunt de facili uertibiles. nam aīa sequitur
cōplexiones corporis. Sicut ergo in corporibus
iuuenum: humores sunt in magno motu. Sic ip-
si habēt uoluntates & concupiscentias ualde uer-
tibiles. Ideo dicitur. ii. retho. Quod iuuenes acu-
te concupiscunt. Sed cito saturantur. uehāmen-
ter uolunt: sed de facili p̄mutantur. ¶ Tertio sūt
nimis creditiui quod ut ad p̄sens spectat du-
plici de cā contingit. Primo quia non sunt mali-
gni moris. non putant alios esse malos: sed sua

innocentia alios mensurant. Cum ergo natura-
le sit q̄ qs de facili credat ei quem credit esse bo-
num: & quem non cogitat ex malitia loqui iue-
nes credendo omnes esse innocentes: omnibus
de facili credunt. Rursus hoc idem contingit ex
in experientia. Nam ex multis sermonibus indo-
cti existentiū: existentes ad pauca respicientes
iudicant facile. Vnde & prouerbialiter dicitur:
q̄ modica nouit cito iudicat. Iuuenes ergo qa
non sunt multorum experti: statim cum eis ali-
quod proponit negotium non ualent ad mul-
ta respicere. eo quod sint multorū ignari statim
de illo negotio iudicant & credunt sic esse ut eis
proponitur. Si. n. multa cognoscerent conditio-
nes hominum considerare scirent: non statim as-
sentirent corde oībus his quæ eis dicuntur. sed di-
ligenter inspicerent utrum illa essent credenda.
¶ Quarto sunt contumeliosi. Nam ut supra di-
cebat: iuuenes maxime appetunt excellere. Quia
ergo uidetur eis: q̄ excellant contumelias infe-
runt de facili sunt contumeliosi. ¶ Quinto sunt
mendaces & quodāmodo oīa p̄tinaciter asse-
runt. Nam quia sunt inexpti: ignorant se ipsos
& oīa scire putant. Ideo de omnibus respondēt
& uolunt uideri omnia scire: & omnia affirmāt
ut omnia scire uideantur. Et quia affirmāt quæ
ignorant de facili mentiuntur. Postq̄ autem mē-
tiri fuerunt appetentes gloriam sunt p̄inaces in
mendatio. Contingant. n. se esse ingloriosos si
appareat non sic esse ut dicunt. ¶ Sexto in suis
actionibus non habent modum. sed omnia fa-
ciunt ualde. Vnde dicitur. ii. retho. q̄ amant ual-
de. odiunt ualde. & oīa faciunt ualde. Hoc autē
ideo contingit. quia sunt acute iræ. habēt uehā-
mentes concupiscentias. Nā iræ & concupiscenti-
as: semper uehāmentes. nisi p̄ rationem mode-
rentur. Iuuenes mendaces sunt: nisi per ratioem
moderentur. Iuuenes igitur: quia magis uiuunt
passione q̄ ratione: non habent concupiscentias
moderatas sed omnia faciunt ualde. ¶ Viso qui
sunt mores iuuenum uituperabiles. de facili ui-
deri potest quō reges & principes ad hmōi mo-
res debeant se habere. Nam si talia sunt uitupera-
bilia in iuuenibus: multo magis sunt uitupera-
bilia in adultis. & adhuc multo maxime uitupera-
bilia sunt in regibus & principibus: qui debent
esse caput & regula aliorum. Indecens. n. est re-
ges & principes eē passionum infecutores: & ue-
nerorum habere concupiscentias uehāmentes.
quia in eis maxime dominari habet ratio & itel-
lectus. Qui autem sic se habent non uiuunt ra-
tione sed passione. Rursus detestabile est eos eē
p̄mutabiles & uertibiles. Nam cū inconueniens
sit regulā eē obliquam reges & principes qui de-
bent esse forma uiuendi & regula aliorum: incō-
ueniens est q̄ de facili p̄uertantur: ymmo decet
eos esse firmos & stabiles. ¶ Tertio indecens est
eos eē nimis creditiuos. Nam cum multos habe-
ant adultores & plurimi sint in eorum auribus
susurrantes: cum maxima diligentia. cogitare

debent qui sunt qui loquuntur: utrum sint sapientes uel ignorantes. utrum uirtuosi uel uiciosi. quia credendum est magis sapientibus & bonis quam in sciendentibus & malis. ¶ Quarto indecens est eos esse iniuriatores & contumeliosos. Nam poenas inferre debent non iniuriam uel contumeliam uel nequam: sed propter iustitiam & propter bonum. ¶ Quinto maxime a regibus & principibus: & uniuersaliter ab omnibus dominantibus: est mēdaciū fugiendum. ne seipsos contemptibiles reddant. si. n. mendacium reddit homines contemptibiles quanto magis indecens est regiam maiestatem contemptibilem esse. tanto maiori cautela studere debent ut inhereant ueritati. ¶ Sexto indecens est eos non habere modum in actionibus suis. quia cum alia sint moderanda per mēsuram. maxime decet mēsuram & regulam moderatam esse reges & principes ergo quia aliorum debent esse regula & mēsurā potissime eos decet moderatos esse.

¶ Quot mores senum sunt uituperabiles. & quomodo reges & principes uitare debeant hos mores. Cap. iij.

Numeratis moribus iuuenū: & ostēso quomodo ad mores illos reges & principes se debeant habere. Restat uidere quod sunt mores senum & quomodo reges & principes se debeant habere ad mores illos. Senum autem quidam mores sunt laudabiles quidam uituperabiles. Philosophus autem. ii. retho. Inter alios mores quos tangit de senibus: enumerat sex uituperabiles mores. Primo. n. senes sunt nimis increduli. Secundo sunt ualde suspitiosi. Tertio sunt timidi & pusillanimes. Quarto sunt illiberales. Quinto sunt difficilis spei: uel sunt malae spei. Sexto non uerecundantur sed sunt inerubescitui. ¶ Sunt. n. primo senes increduli quod experientia contingit. Nam quia in multis experiti sunt cognoscunt homines in multis mentiri non de facili fit eis fides: sed credunt omnes alios esse deceptores. Ideo dicitur. ii. retho. Quod senes multis annis uixerunt: & in pluribus decepti sunt. ergo propter hanc experientiam contingit ipsos incredulos esse. ¶ Secundo senes sunt suspitiosi. Quaeque. n. uident ut plurimum suspicantur malum & referunt ea in deteriores partem. Vident. n. senes e contrario disponi in iuuenibus. Pueri. n. quia non multa mala fecerunt & innocentes sunt sua innocentia alios mēsurant: & omnia referunt in meliorem partem. Credunt. n. omnes bonos esse. Senes uero e contrario: quia multis annis uixerunt: & in multis peccauerunt: mēsurant facta aliorum: secundum ea quae gesserunt in seipsis: propter quod ut plurimum credunt alios esse. & in peiorem partem referunt eorum opera. Vnde dicitur. ii. retho. Quod quia senes uixerunt multis annis esse non potest: quin in multis peccauerunt. Ideo sunt male suspitiosi: & omnia in deterius existimant. ¶ Tertio senes sunt pusillanimes & timidi. Pusillanimes. n. sunt quia sunt humiliati a uita. Propter. n. multum uiuere sunt humiliati & desec-

runt. Sicut ergo deficient in eis humores & uita. sic deficit in eis cor: & sunt pusillanimes. Sunt et timidi. quia ut dicitur. ii. retho. Infrigidatio preparat uiam formidini. Nam secundum philosophum: Quicumque naturaliter sic disponitur prout disponitur existens in aliqua passione naturaliter passione naturaliter illa. Cum ergo timidi efficiantur frigidum. Quicumque est naturaliter frigidus sequitur quod sit naturaliter aliter formidolosus. Sequitur ergo senes esse naturaliter timidos: quia deficit in eis naturalis calor & habent membra naturaliter frigida. ¶ Quarto sunt illiberales: quod tripliciter contingit. Primo ex defectu uitae. Secundo ex experientia temporis. Tertio eo quod non uiuunt spes sed memoria. Anima. n. ut plurimum sequitur complexionem corporis. Sicut ergo senes in propriis corporibus deficient: in humoribus & in uita. Sic uidetur ipsis quod omnia eis deficient. Timentes ergo defectum pati sunt illiberales: & non audent expendere imo uidentes sic se deficere: non confident de propriis uiribus. sed solum confident de his quae habent. Ponentes ergo in eis suam spem & confidentiam: non audent expensas facere. ¶ Rursum illiberales sunt ex experientia temporis. Quia n. multis annis uixerunt: credibile est eos fuisse passos indigentias multas. Timentes ergo indigentiam pati illiberales fiunt. Contingit et eos illiberales esse. quia magis uiuunt memoria quam spes. Cogitat. n. se multum uixisse in praeterito & parum uicturos in futuro. Ideo quia memoria est praeteritorum: & spes est futurorum: non uiuunt spes: nec confident de his quae debent acquirere in futuro. sed uiuunt memoria: & confident de his quae acquisuerunt in praeterito quae non confidentes de acquirendis fiunt illiberales: & acquisita non de facili tribuunt. ¶ Quinto sunt malae spei. Nihil. n. bene speret: sed circa omnia deficere credunt. Causa autem homini assignata est in praecedentibus. Nam si spes est futurorum: & memoria praeteritorum: & senes multum uixerunt in praeterito & parum credunt se uiuere in futuro: senes in sperando deficient: & modica se cogitant facturos. Non. n. uiuunt nec delectantur in sperando: sed in memorando. Huiusmodi autem si gnum est: quia quilibet libenter tractat ea in quibus delectatur. Videmus autem: quod cum senes ad inuicem congregantur semper recitant res gestas: quas fecerunt. Non autem delectantur in recitando res factas: quas sunt facturi. eo quod uideant se multa fecisse: & cogitent se pauca facturos. Sunt ergo difficilis spei. quia in sperando deficient: & pauca se facere sperant. ¶ Sexto senes sunt in uerecundi & in erubescitui. Nam senes quia illiberales sunt magis curant de utili quam de honesto. Magis. n. student ad utilitatem quam ad ea quae requirit honoris status. ut uult philosophus. ii. retho. Verecundia ergo cum sit timor in honorationis. non competit senibus. quia magis curant de utili quam de honore. Tota. n. causa quare quod est uerecundus. ut uult philosophus est. quia uult haberi in

honore & uult reputari. Senes autem sicut deficiunt in uita & in humoribus & in calore naturali. sic deficiunt in aīo & non curant reputari. q̄ re cōringit eos esse inuerecundos. Posset autem una cā assignari quæ quasi cōis est ad omnia ta-
cta. Dictum est. n. senes eē frigidus. Frigidus. n. oīa constipat & constringit: & constringēdo ea reddit ipsa grauiora & facit ea appetere inferiorem locum. Videmus. n. q̄ elementa frigida & grauiora in inferiori loco collocant. Calida uero & leuia in superiori. Senes ergo quia frigidi sūt ex frigidityte constipantur & retrahunt in seipsis: & reddunt imobiles ut nihil audeant uel credant: nihil sperent: & ut non curent excellere: ne curent reputari. quia frigidi nō appetere locum superiorem sed inferiorem. ¶ Viso qui sunt mores senum uitupabiles. de leui patere potest: quō reges & principes. ad hmōi se debeant hīe. Nam cōstat q̄ licet reges & principes non debeant eē in oībus de facili creditui ut pueri. Non tñ de-
cet eos eē incredulos: sed consideratis conditi-
onibus psonarum debēt adhibere fidem his quæ eis dicunt secundū dictamen & ordinem rōnis. ¶ Secūdo non decet eos esse suspiciosos: ut oīa referant in deteriorem partem. quia ex hoc con-
tingeret eos esse seueros & imiferatiuos & incur-
rerent maliuolentiam subditorum. ¶ Tertio nō decet eos esse timidos & pusillanimes. imo for-
tes & magnanimos. quia cum negocia respiciē-
tia totum regnum circa quæ reges & principes
insudare debēt sint magna & ardua oportet eos
esse fortes & magnanimos. ¶ Quarto detestabi-
le est ipsos esse illiberales. nam supra cum de uir-
tutibus tractabat: sufficienter oīsum fuit q̄ non
solū decet reges & principes esse liberales facien-
do mediocres sumptus. Sed etiam congruit eos
esse magnificos magnifica faciendo. ¶ Quinto
oportet eos esse bonæ spei quia si in oībus se cre-
derent deficere nihil attemptarent & periclitare-
tur regnum. ¶ Sexto non decet eos esse inuere-
cundos eo modo quo senes existunt: ut q̄ nō cu-
rent de honoris statu. & q̄ magis studeant circa
utilia q̄ opera honore digna. nō decet tamē eos
uerecundari. quia indacens est ipsos operari tur-
pia: ex quibus uerecundia consurgit. ¶ Quod mores senum sint laudabiles: & q̄ sunt
mores eorū q̄ sunt in statu: & q̄ lites reges & prin-
cipes ad hmōi mores debeāt se hīe. Cap. iiii.
¶ O sitis moribus senum uituperabilib?
¶ Restat enumerare mores ipsorum lau-
dabiles. Videtur autē philosophus ai. re-
tho. Circa senes tangere quatuor mores: qui pos-
sunt esse laudabiles. Primo. n. senes habent con-
cupiscentias remissas rēperatas. Secūdo sunt mi-
seratiui. Tertio dubia non pertinaciter asserunt.
Quarto nihil agunt ualde. Concupiscentiæ. n.
senum: & maxime circa uenerea sunt moderatæ
& temperatæ: quia ut superius dicebat. Corpore
existente calefacto fit incitatio uenereorū & con-
cupiscentiæ: ergo p̄ locum ab oppositis corpore

existente infrigidato fit remissio uenereorum &
concupiscentiarum. Constat. n. q̄ concupiscens
uenera per appetitum: in alia se extendunt. Hoc
autem est contra rationem frigidi. Nam frigidi
secundum q̄ hmōi non pprie se extendit in alia
sed magis constringitur in seipso. Senes ergo ra-
tione frigiditatis constringuntur in seipsis ut ha-
beant concupiscentias remissas. & moderatas.
¶ Ex hoc autem apparere potest quomodo se-
nes sunt illiberales. Nam cū p̄ illiberalitatē con-
tingit peccare dupliciter. Primo si ultra q̄ ratio
dicit teneat quod habet. Secundo si præter ra-
tionem concupiscat habere quod nō habet. Se-
nes magis peccant per illiberalitatem in retinē-
do quæ habent. q̄ in concupiscendo indebite q̄
non habent. Quia per frigiditatem magis con-
stringuntur in seipsis q̄ se extendāt ad aliam. Cum
n. nulla sit actio animæ in qua nō utatur aliquo
modo organo corporeo. Sicut in opere artificia-
li uariato organo fit uariatio opis. Sic & in actio-
nibus animæ corporæ trāsmutatio anima sequi-
tur complexionēs corporis & fit uariatio actio-
num eius. Corpore igitur infrigidato anima per
appetitum inclinatur ut sequatur modum frigi-
di. Et quia frigidum restringit & condensatur:
& remittitur in seipso: Ideo senes ratione frigiditatis
cōcupiscentias habēt remissas. Ut uult phi-
losophus. ii. ethi. ¶ Secundo senes sunt misera-
tium. Sed uult philosophus ait. Non propter ean-
dem causam miseratiui sunt senes & iuuenes. Iu-
uenes. n. miseratiui sunt propter amicitiam. Se-
nes autem propter imbecillitatem. Quilibet. n.
miseretur sup amico & super eo quem credit in-
digne pati. Iuuenes ergo quia sūt amatores am-
icitiarum: & quia sua innocentia alios mensurāt
existimant omnes bonos esse. Quare si patiantur
putant eos indigne pati. Propter quod de facili
miserentur. Senes uero sunt miseratiui. Quia
credant alios bonos esse. Vel quia sint amatiui
amicitiarum. Sed quia quilibet cum est in im-
becillitate uel in defectu desiderat ut alii compa-
tiantur ei: & miserentur eius: propter quod & ip-
si de facili inclinantur: ut miserantur & compa-
tiantur aliis. Senes ergo propter imbecillitatem:
quia uellent sibi alios compati & misereri: de fa-
cili compatiuntur & miserentur aliis. ¶ Tertio
nihil dubium pertinaciter affirmāt. Nam ut ait
philosophus. ii. ethi. Quia senes uixerunt mul-
tis annis: & uiderunt q̄ sæpe sunt decepti: non
audēt pertinaciter aliquid asserere. Timentes ne
intra res se habeat & decipiantur. Ideo philoso-
phus ait: q̄ senes omnia dubie sententiant & sæ-
per apponunt ibi: quasi uel forte. Et nihil fixe
pronunciant. Cum enim ab eis queritur de ali-
quo negocio dicunt forte sic est. Vel quodam
modo ita erat. Timentes enim decipi nihil fixe
sententiant. ¶ Quarto nihil agunt ualde:
sed in omnibus operibus suis uidentur esse tem-
perati. Nam sicut iuuenes quia in eis abun-
dant concupiscentiæ & passionēs in omnibus

tenent extremum: & oīa agunt ualde. Sic senes quia habent passiones & concupiscentias remissas ut plurimum agunt oīa moderate. ¶ Viso q sunt mores iuuenum & senum. de leui apparere pōt: qui sunt mores eorum: qui sunt in statu. Nā illi qui sunt ī statu & sunt medii inter senes & iuuenes: ut uult phīs. ii. retho. Habēt quicquid laudabilitatis est in senibus uel in iuuenibus. Nam ipsi qui nec sunt nimis percalidi: ut iuuenes. nec in frigidati: ut senes. nec sunt sic animosi & prauolantes. Non sunt sic timidi & pusillanimes: ut senes. Sed timentes medium inter utrosq; sunt timidi. Vbi est timendum. & audaces: ubi est audendum. Sic etiam quia nec sunt oīo inexperti ut iuuenes. Nec sunt in tot decepti. ut senes. Nec oībus credunt q; faciunt iuuenes pp in experientiam. Nec oīo discredunt quod faciunt senes. eo q; sint in multis decepti: sed habēt se medio modo. Ideo dicitur. ii. retho. q; qui sunt in statu: nec sunt oībus credentes: nec omnibus discredētes. Sed iudicantes magis secundum uirtutem. Amplius quia sunt medii inter senes & iuuenes. Nec sunt in temperati: ut iuuenes: nec sunt formidolosi & inuירים: ut senes: sed ut dicitur. ii. retho. Sunt uiriles cum temperantia & temperati cum uirilitate. Vt ergo sit ad unum dicere quicquid laudabilitatis: & in senibus uel in iuuenibus: totum reperitur in hiis qui sunt in statu. Et quicquid uituperabilitatis est in eis totum remouetur ab illis. Nam ut supra pluries dicebatur: semper extrema sunt uituperabilia & medium est laudabile. Si ergo in senibus uel in iuuenibus est aliquid laudabile: hoc est: quia non omnino recedunt a medio. Si autem est in eis aliquid uituperabile. hoc est: prout esse habent in extremo. Quare si quicquid medii est in senibus uel in iuuenibus totum per amplius & perfectius reperitur in his qui sunt in statu: quicquid laudabilitatis est in eis: totum reperiri debet in hiis qui sunt in statu. Rursus quia quicquid extremitatis est in eis: remouet ab eis qui sunt in statu. Et quicquid uituperabilitatis est in illis: remouet ab hiis q; sunt in statu. Sic ergo loquendum est de moribus hoīum. nō tñ intelligenda sunt talia omnino necessitatem habentia: ut q; senes nō possint esse liberales: & magnanimi. & q; iuuenes non possunt esse temperati & stabiles. Sed intelligenda sunt secundū quādam pronitatem & inclinationē quia secundum cursum naturalem & secundum ordinem quem uidemus iuuenes & senes: & illi qui sunt ī statu quādam pronitatem & inclinationem habent ad mores eis conuenientes: ut est p habitam manifestum. ¶ Hiis uisis: de leui patere pōt quō reges & principes ad hmōi mores debeant se habere. Nam mores laudabiles senum: secundum q; hmōi sunt eos habere decet. Nam cum reges & principes magis debeant uiuere ratione q; passione. decet eos habere concupiscentias temperatas. quia ut supra dicebatur: concupiscentiæ si uehementes sint rationem percutiūt. Decet etiam

eos esse miseratios non pp defectum. uel ppter imbecillitatem. sed pp bonum regni: & ut magis amentur ab hiis qui in regno sunt. Nam totum regnum ad dilectionem regis prouocatur si uiderit ipsum esse clemētem & misericordem. ¶ Tertio non decet reges & prin. dubia pertinaciter in alteram partem asserere: ne per hoc iudicent leues & indiscreti. ¶ Quarto in suis actionibus debet habere moderationem & temperamentum. quia ut dictum ē. ipsi esse debent forma uiuēdi & regula aliorum. Senum ergo & iuuenum aliqui mores sunt imitandi. aliqui fugiēdi. Sed eorum qui sunt in statu quodammodo oēs mores sunt imitandi. Dicimus autē quodāmodo. quia sicut senes & iuuenes habent quādam pronitatem naturalem & inclinationem ad mores uituperabiles. possunt tñ contra illam pronitatem facere consequi laudabiles mores. Sic & illi q; sūt in statu. & si de se pronitatem habēt ad mores laudabiles: possunt tñ cōtra istam pronitatem facere. ut per corruptionem appetitus sequantur uituperabiles mores. quare si dignum est dominari rationi & intellectui. decet reges & principes qui aliis dominātur. sequi mores laudabiles: secundum dictamen & ordinem rōnis. ¶ Qui sunt mores nobilium: & quomodo reges & principes se habere debeant ad illos mores. Cap. v.

Rout ad præsens spēctat dicere possumus ipsorum nobilium esse quatuor mores laudabiles. Primo enī sunt magnanimi. Secundo magnifici. Tertio dociles & industres. Quarto sunt polliciti & affabiles. Sūt enim nobiles magnanimi. Nam nobilitas ut dicitur secundo retho. idem est q; uirtus generis. Ex hoc enim aliqui dicuntur esse nobiles. quia pcesserunt ex genere nobili. Genus autem honorabile dicitur: ut uult philosophus secūdo retho. Si ab antiqua ex illo genere processerunt multi præsides: & multi insignes. Virtus autem generis quam dicit philosophus nobilitatem esse. nihil ē aliud q; esse ex aliquo genere: uel ex aliqua profapia: in qua etiam ab antiquo fuere multi principantes & multi insignes. Sic ergo sentiēdum est de nobilitate. uerum quia secundum cōmunem opinionem hominum oīa mēsurantur nūmismate. & diuiciæ uidentur esse precium rei cui iuslibet. ex hoc q; aliqui sunt diuites reputantur digni principari: & eo ipso credunt esse insignes & honore digni. quia ergo sic est nobilitas secūdum cōmunem acceptionem hominum nihil est aliud q; antiquatæ diuiciæ: quia ergo nobiles ex antiquo fuerūt præsides: & in suo genere fuerunt multi insignes & diuites: eleuatur cor nobilium ex exemplo parentum ut tēdant in magna & sint magnanimi. Naturale est enim q; semper effectus uult assimilari causæ: cum filii sint quidam effectus parentum. Naturale est filios imitari parentes. Nobiles ergo aduertentes q; in eorum genere fuerunt multi insignes & tendentes

in ardua: ut imitent parentes affectant magna & contingit eos esse magnanimos. ¶ Secundo nobiles non solum sunt magnanimi & magni cordis: sed etiam si adsit facultas sunt magnifici & facientes magna. Nam ceteris paribus semper filii sunt nobiliores parentibus. Nam ut dictum est nobilitas idem est secundum communem acceptionem quae antiquitate diuitiae uel quae uirtus & honorabilitas generis. Genus autem alicuius maxime reputatur honorabile: si ab antiquo affluat diuitiis: cum ergo semper sit dare initium: in quo genitores alicuius ditari inceperunt: quam magis proceditur procreationem filiorum: tanto minus est memoria genitores suos fuisse pauperes: ideo semper augmentatur nobilitas: & semper sunt magis antiquatae diuitiae in filiis quam in parentibus: quare cum nobilitas semper inclinet animus nobilium ut faciant magna sequitur nobiles esse magnificos: etiam magis quam pariter: quia quodammodo sunt nobiliores illis. Ideo nobiles non solum sunt magnifici: sed etiam nuntur maiora facere quam parentes. Vnde Philosophus quarto Rethoricorum ait. Quod magnanimos & magnificos decet esse nobiles & gloriosos. Vult enim ibidem quod nobiles ex sua nobilitate incitantur ut sint magnanimi & magnifici. ¶ Tertio nobiles sunt dociles: & industres: quia duplici de causa contingit. Vna sumitur ex nutrimento & ex custodia corporis. Alia uero ex conuersatione & societate quadam aliorum. Cum enim nobiles cum magna diligentia nutriantur: & cum magna cura proprium corpus custodiant. Rationabile est eos habere corpus bene dispositum & bene complexionatum. Cum ergo molles carne: aptos mente dicamus: ut uult philosophus secundo de anima: contingit nobiles habere mentem aptam: & esse dociles & industres: quia in eis uiget carnis mollicies: & bonitas complexionis. Rursus hoc idem contingit ex conuersatione & societate aliorum. Nobiles enim quia multos habent respicientes ad eos: & sic considerantes eorum facta incitantur ut sint uiri meditationi subtiliter inuestigantes: quod decet eos facere: ne operum quae multi desiderant reprehensibilia uideantur: quare contingit eos ex diligenti consideratione suorum agibilia esse dociles & industres. Ex hoc autem apparere potest: quanto odientius sunt adultores: omnia eorum facta commedantes. Cum enim nobiles non reprehendantur: sed ab adulatoribus etiam eorum mala facta commendantur: disponunt: ut se ipsos ignorent: & sequantur uoluptatem: non rationem. Maxime ergo nobiles fiunt dociles & industres si timentes reprehensibilia facere: diligenter considerent: quid agendum. ¶ Quarto nobiles contingit esse pollicos: & affabiles. Nam quia ut plurimum in curis nobilium conuenit esse magna societas: quia ut plurimum in societate uixerunt. Sicut enim rustici quia quasi solitarii uiuunt: sunt rudes & siluestres. Sic nobiles contrario: uita sociali uiuentes fiunt sociales &

affabiles. Hos autem mores qui possunt esse boni & laudabiles: quo hinc oporteat reges & principes in ante habitis sufficienter est dictum. ¶ Diximus enim supra cum de uirtute tractauimus: quomodo decet reges & principes esse magnanimos: quomodo magnificos: quomodo prudentes & dociles: & quomodo affabiles & sociales. ¶ Viso qui mores nobilium sunt laudabiles. Videre restat qui mores sunt uituperabiles: Narrat autem philosophus secundo rethoricorum. Duos mores uituperabiles quos dicit competere ipsis nobilibus. Nobiles enim sunt nimis honoris appetitui. ¶ Secundo sunt pro genitorum despectores. Naturale est enim quod quilibet uult accumulare ad id quod habet. Ideo qui incipiunt ditari uolunt fieri ditiores. Et qui sunt honorabiles: uolunt esse honorabiliores. Nobiles ergo: quia ex suo genere uidentur esse honorabiles: ideo uolunt accumulare ad id quod habent: uolunt fieri honorabiliores: ideo sunt nimis honoris appetitui. ¶ Secundo sunt elati & despectores progenitorum: ut plurimum enim nobiles maiores se reputant quam patres suos: quod ideo contingit: quia semper nobilitas longe facta est maior quam propinqua: quia semper est magis antiqua. Esse autem elatos & despiciere suos progenitores: & nimis esse honoris cupidi: uidetur esse mali moris. non enim debemus appetere ipsos honores in se: quia hoc faciunt elati & superbi: sed debemus appetere opera honore digna: quod faciunt uitiosi & magnanimi. Reges ergo & principes cum non possint naturaliter dominari: nisi si sint boni & uirtuosi: decet eos sequi bonos mores nobilium: ut sint magnanimi & magnifici. Prudentes & affabiles: & fugere malos mores ut non sint elati alios despicientes.

¶ Quod sunt mores diuitum: & quomodo Reges & principes debeant se habere ad mores illos.

Capi. vi.

Narrat autem philosophus secundo rethoricorum: quinque malos mores ipsorum diuitum. Diuites enim primo sunt elati. Secundo contumeliosi. Tertio sunt molles & intemperati. Quarto sunt iactatores alios despicientes. Quinto autem reputant se dignos principari. ¶ Sunt enim diuites clari. Nam ut philosophus ait. Ideo sic disponuntur: quia habent diuitias aliquas credunt se acquisiuisse omnia bona. Vnde & secundo rethoricorum dicitur quod diuitiae sunt quasi quoddam precium & quaedam dignitas aliorum. Videtur enim esse in communi opinione uulgarium omnia mensurari nummifmate. & omnia esse appreciabilia pretio denarium. Habentes ergo nummifmata: estimant se habere omnia bona: eo quod reputent pecuniam esse dignitatem & precium omnium aliorum quare in cordibus suis efficiuntur superbi & elati: credentes omnibus excellentiores esse. Secundo diuites sunt contumeliosi. Nam si sunt elati & uolunt uideri esse excellentes cum ex hoc quod excellere uideantur: si potest aliis contumelias inferre. Diuites ut uideantur aliis preferri.

f

& ut appareat eos esse excellentiores illis: mouētur in aliis contumelias inferant. ¶ Tertio diuites sunt molles & intemperati: quod eis contingit ex deliciis uiuēdi. Assueti. n. sunt uiuere adeo delicate: q̄ non possunt aliquas molestias sufferre. Ideo statim compassionātur: ruūt & fiunt cōsecutores passionum: non ualentes passionibus resistere: quia assueti sunt uiuere delicate: & sine molestia: quare non sunt uiriles & tēperati: sed magis sunt muliebres: siue molles: & īsecutores passionum. ¶ Quarto diuites sunt iactatores & despectatores aliorum. Nam ut innuit philosophus secundo rethori. maximum incitamentū habent: ut sint tales. Nam quia etiam sapientes contingit indigere bonis diuitum. Cōtingit ut diuites in suis cordibus eleuentur: despicientes alios: & credentes se esse super eos: eo q̄ uideant illos indigere bonis eorū. Recitat enim philosophus secundo rethori. q̄ cum questum fuisset a muliere quadam. utrum esset melius fieri diuitē quam sapiētē. Respondit q̄ magis uidebat sapientes frequentare ianuas diuitum: quam diuites ianuas sapiētum. Diuitiæ ergo eo q̄ sint magis sensibile bonū: a uulgaribus qui non cognoscunt: nisi bona sensibilia: reputatur bonum excellens & maximum ita ut diuitias bonis aliis p̄ferant. ¶ Quinto diuites reputāt se dignos principari. Nam ut philosophus ait. Habere enī putant id q̄ quis efficitur dignus principari. Credundum enim q̄ dignitas principatus sint diuitiæ. Videtur enim eis diuitias esse tantum bonum: quod quicunq; hoc bono affluit dignus sit principari. Omnes ergo hii mali mores diuitibus cōpetunt: eo q̄ decipiantur circa diuitias: credētes eas esse maius bonum quam sint. ¶ Decet ergo reges & principes hos malos mores fugere. Nā si diuitiis affluūt: non debēt propter hoc extolli. Nec propter hoc credere debēt se esse dignos principari. Nam dignitas principatus principaliter innititur uirtutibus & prudentiæ: quæ sunt bona exteriora. Non autem principaliter innititur diuitiis: quæ sunt bona exteriora. Diuitiæ ergo si ordinentur ad opera uirtuosa: deseruiunt fœlicitati nostræ & sunt organa ad ipsam: & faciunt ad quandam eius claritatem. Sed si ordinentur ad iactantiam: uel ad contumeliam uel ad intemperantiam: uel ad alia opera uiciofa: tunc magis reddunt hominem infœlicem quā fœlicem. Reputatur ergo quis dignus principari: si sit bonus & prudens non si diuitis affluat: q̄ Reges & principes non sunt digni principari nisi fugiant malos mores ipsorum diuitū: & nisi suas diuitias ordinēt ad bonum: & ad opera uirtuosa. ¶ Viso qui sunt mores diuitum: & q̄ decet reges & principes fugere tales mores: uideat restat: qui sunt boni mores eorum. Philosophus autem secundo rethororum: solum unum bonum morem uidetur diuitibus attribuere: uide licet q̄ bene se habent circa diuina. Diuitiæ enī quia uidentur esse bona fortunæ: non uidentur

sufficere industria humana: ad hoc q̄ aliquis fiat diues. Videmus autem aliquando homines magis industres minus ditari: quia ergo sic ē acquiratio diuitiarum: ut dicitur secundo rethororum. Attribuenda est fato & ordinationi diuinæ: magis quam sagacitati humanæ. Digne ergo diues circa diuina bene se habere debent. Hoc ergo est quod dicitur secundo rethorice. Quod unus optimus mos assequitur diuites: quando bene se habent circa diuina: credentes aliquid per fatam: id est per ordinationem diuinam habere huiusmodi bona. Hoc autem dictum philosophicum diligenter est considerandum. Nā diuitias & quæcunq; bona habemus magis habem⁹ referre ī diuinum ordinem & diuinam p̄uidentiā quam in propriam industriam q̄ si hoc bene attendent diuites faciendo magnificā circa diuina non crederent se deo dona largiri: sed magis cogitarent q̄ ei reddunt quod ab ipso accipiunt: hunc autem bonum morem: uide licet bene se habere circa diuina: tanto magis decet reges & principes quāto summo deo iudici de pluribus debent reddere rationem. ¶ Qui sūt mores potentum: & quomodo ad mores illos reges principes debeant se hñe. cap. vii. Nobilitas diuitiæ: & ciuilis potētia inter bona exteriora computantur: nō dicunt unum & idem bonum: contingit enim aliquos esse nobiles: quia processerūt ex aliquo nobili genere: qui tamē non sunt diuites. Sic etiam contingit aliquos esse diuites q̄ non sunt nobiles: quia non processerunt ex honorabili genere: sed sunt nuper ditati. Differūt ergo nobilem & esse diuitem. Differt etiam esse nobilem & esse diuitem ab esse potentem. Nam dicitur aliquis esse potēs quia est in aliquo principatu: & habet multos sub suo domino: quare cum multos nobiles uideamus esse impotētes: & non posse principari: non est idem esse nobilem & esse potentem. Rursus uidemus aliquos abūdare argento & auro: & in agris & uineis quæ tamen deficiunt in ciuili potentia: quia nulli reguntur sub eius imperio: quare non est idem esse diuitem & esse potentē. Viso ergo qui sunt mores nobilium & qui diuitum. Restat uidere qui sunt mores potentum. Potentes autem ut uult philosophus. ii. retho. omnino habēt meliores mores quam diuites. Narrat autē philosophus tria in quib⁹ mores potentum excedunt mores diuitum. Primo enim potentes sunt magis studiosi & magis boni potentes quam diuites: quia secundum philosophum coacti sunt intendere in ea quæ sunt circa potentatum. Nam qui est ī aliquo potentatu uel in aliquo principatu quia est persona communis & publica: ad quam multum respiciunt. Verecundantur omnino declinare a medio: & nō agere opera uirtuosa. Ipse ergo principatus quodammodo inducit hoīem ad bonitatem & ad iustitiam. Studiosiores igit sunt potētes q̄ diuites quia coacti sunt intendere circa ope

ra potentatus: quæ debent esse bona & studio/
sa. Secundo potentes sunt magis temperati quã
diuites. Nam cum quis dat se exercitio retrahit
ab ocio: & cum dat se uni operi retrahit ab alio.
Diuites ergo si non habundent in ciuili poten
tia & non cogantur intedere operibus iustitiæ
uacant ocio: & de leui inclinantur ut det operã
rebus ueneris: & fiant intemperati. ¶ Potentes
uero & principantes: quia oportet eos intedere
exterioribus curis retrahuntur: uult non omnino
possint uacare ueneris: quare contingit poten
tes magis esse temperatos quam diuites. Tertio
potentes minus contumeliosi sunt quam diuites.
Ideo scribitur secundo rethoricoꝝ. Quod si po
tentes iniuriantur: non iniuriatur in paruis: sed
in magnis potentes & existimantes in principa
tu: quia sunt in loco magno honore digno: nõ
tendunt: nisi in & in ardua. Ideo si cõtingat eos
aliis iniuriari: non iniuriabuntur in paruis: sed in
magnis. Non enim curabunt facere paruam of
fensam: sed uel in nullo alio damnificabunt alios
uel inferunt magnum damnum. Minus igitur sunt
contumeliosi potentes quam diuites: quia quã
libet cõtumeliam inferre non curant: sed solũ
modo contumeliosi in magnis. Mores diuitũ
omnino peiores quam mores potentum uel
nobilium. Ideo diuitiæ si eas non concomitent
potentatus & nobilitas ut plurimum magis red
dunt hominem infelicem quam felicem. Qui
enim sic diues est: quod nec est nobilis: nec est in ali
quo potentatus: ut plurimum: est intemperatus:
& infensatus foelix: uel est infensatus fortunat.
Diues enim si non sit nobilis: & nõ processerit ex
quodam genere atiquo & honorabili. Sed si nu
per ditatus dicitur esse infensatus foelix: quia ne
scit uti diuitiis quæ sunt organa ad foelicitatem
uel dicitur infensatus fortunatus quia nescit for
tunas ferre: uel nescit debite se habere in diuitiis
quæ sunt bona fortunæ. Ideo dicitur. ii. rethori.
quod nuper ditatum esse est ineruditio diuitiarum:
qui enim nuper ditati sunt nõ sunt eruditi quõ
possunt uti diuitiis: ppter quod in eodem. ii. reth.
scribitur quod mores diuitiarum ut in summa sit di
cere sunt mores infensati foelicis. ¶ Nobilitas er
go bene associatur diuitiis: quia qui sic est diues
quod tamen est nobilis: & ab antiquo sui progeni
tores diuites extiterunt: melius nouit diuitias su
portare & propter eas non tamen extollunt. Vi
dentur enim bona sensibilia omnino esse cõt
ra scientiis & uirtutibus. Nam diuitiæ & sensibi
lia bona prius quam habeantur reputantur ma
iora quam sint: habita uero uilescunt. Scientiæ
uero & uirtutes modo contrario se habere uide
tur. Nam prius quam habeantur non reputantur
tam magna sicut postquam habita sunt: qui enim
gustare incipit de suauitate uirtutum & dulcedi
ne scientiarum statim percipit ea esse maiora bo
na quam crederent: bona ergo sensibilia quãto
magis habentur minus reputantur: quare cũ di
tati ab atiquo magis assueti sint in diuitiis & ma

gis assueti eas quam nuper ditati: nõ tantum re
putant diuitias: nec si extolluntur propter illas.
sicut qui de nouo: diuitias susceperunt: ne igitur
quis sit infensatus foelix & nesciat fortunas ferre
expedit ut diuitias concomitetur nobilitas. Di
ues enim nobilis est ab antiquo in omnibus scit
melius se habere quam rusticus ex nouo ditat.
Bene ergo dictum est quod ne diues sit infensatus fo
elix: requiritur ut sit nobilis. sed ne sit intempera
tus requiritur ut sit potens quia ut dicebatur re
ges potentes: quia diuersis curis intendunt pro
pter principatum: non ita possunt uacare uener
is: reges ergo & principes quia ut plurimum hiis
tribus exterioribus affluunt: uidelicet diuitiis: no
bilitate: potentia: decet eos esse eruditos & tem
peratos. Nam per nobilitatem eo quod ab antiquo
abundauerunt diuitiis sicut magis fortunas fer
re & circa diuitias sciunt magis erudite se habe
re. Rursus quia pollent principatu & potentia:
& oportet eos diuersis curis intendere retrahun
tur a ueneris & inducuntur ut sint temperati. Sic
ergo sentiendum est de moribus: quia senes iu
uenes & illi qui sunt in statu potentes: nobiles &
diuites: tales mores habent quales diximus non
quod oes uniuersaliter tales sint: & quod necesse sit eos
tales esse sed ut plurimum diuitum nobilium & aliorum
sunt tales mores quales supius dicebam. Rursus
licet nõ sit necessarium eos tales mores habere: cũ mul
tum inclinatur & magna pronitas habet ut sequatur præ
dictos mores. Iuuenes ergo uel senes nõ indignentur
si aliquos malos mores de ipsis narrauimus quia
nulla eis per hominum mores necessitate imponimus quoniam
possent oes malos mores uitare: & sequi ordinem
rõis. Sic etiam nec nobiles uel diuites indignari debent
si ipsos narrauimus aliquos malos mores: quia nõ
oportet oes esse tales: sed sufficenter reperiri illud
in pluribus pronitatem quãdam & non necessi
tatem per huiusmodi mores: quos in eis ponere
uidebamus. ¶ Narratis ergo moribus laudabili
bus & uituperabilibus secundum diuersas ætates:
& secundum diuersos status: decet omnes homi
nes sequi mores laudabiles: & fugere uitupera
biles. Sed tanto magis hoc decet Reges & prin
ces: quanto in altiori gradu existunt. Ipsi. n. ut su
perius dicebatur debent esse exemplar & regula
aliorum & forma uiuendi quicquid ergo lauda
bilitatis est in moribus singulorum: totum debet
in ipsis per amplius & perfectius reperiri.

¶ Explicit primus liber de regimine principum.
¶ Incipit. i. ps secundum libri: de regimine principum.

¶ Quod est naturale est homini uiuere in societate: &
quod hoc decet reges & principes diligenter aduertere

Rimi libri est digesta mate
ria: quia ostensum est: in quo
reges & principes debeant
suam foelicitatem ponere quod
uirtutes habere: quas passio
nes sequi: & quos mores de
beant imitari. Per hæc enim
quattuor sufficienter habe

tur qualiter quilibet debeat seipsum regere & quibus
debeat in seipso fore. Restat ergo dicere de regi-
mine familiae: siue de regimine ipsius domus. Non
enim sufficit: quod Reges & principes sint boni in seip-
sis: nisi sint boni quo ad alios: & nisi sciant alios
gubernare: nec sufficit quod reges debite seipfos re-
gant: nisi regere sciant domum: ciuitatem: & regnum.
¶ In hoc ergo secundo libro determinabit de re-
gimine domus: sed cum familia domus sit cōitas quādam:
& sit cōitas naturalis si de domo determinat: uo-
lumus: uidentium est quomodo se habeat homo ad se cōcitiuum
& sociale. ¶ Sciendum igitur quod homo ultra alia animalia
quattuor indigere uidetur: ex quibus quod duplici uia ue-
nari possumus ipsum esse cōcitiuum & sociale. Prima
uia sumitur ex uictu quo homo indiget. Secunda ex ue-
stito quo tegitur. Tertia ex remotioe prohibentium
per quam ab hostibus liberetur. Quarta ex disciplina
& significatione per quam instruimur. Sic enim ymagi-
nari debemus quod natura nihil facit frustra: ei ergo
quod naturaliter fit: naturalia sunt: & ea sine quibus
non potest bene conseruari in esse. Frustra enim naturam
ageret: si res naturales nullo modo conseruarentur in
esse: sed statim postquam essent factae esse desinerent: quare
cum uiuere sit homini naturale: omnia illa quae faciunt ad
ad bene uiuere: & sine quibus non potest sibi in uita suf-
ficiantia uitae humanae: est societas: naturaliter er-
go homo est animal sociabile. Quod autem societas ma-
xime faciat ad: sufficientiam uitae humanae: patere
potest ex hiis quattuor supra enūeratis: quibus homo ali-
ter quam cetera animalia indigere uidetur. Prima uia sumi-
tur ex ipso uictu quo indiget. Nam homo inter cetera
animalia habet esse meliorem tactum & meliorem cōplexio-
nem. Ideo inter omnia animalia indiget cibo diligenter
& artificialiter preparato: natura enim animalibus aliis quibus
sufficienter ministrat cibum: ut animalibus non uiuen-
tibus ex rapina. cuiusmodi sunt oues boues & cae-
tera talia ministrat herbas & fructus: quibus absque
alia preparatione sufficiunt ad nutrimentum. Animalibus
uero uiuentibus ex rapina: ut lupis leonibus
& ceteris talibus administrat nutrimentum ex cae-
teris animalibus quae naturaliter producant. quodammodo
ergo omnibus animalibus aliis natura sufficienter pre-
parat nutrimentum. Nam quia non habent complexio-
nem ita puram & ita redactam ad medium: ut ho-
mo non indiget cibo ita depurato: ut ipse quasi
cibaria aliorum animalium sufficiunt eis ad uitam: per
ut sunt preparata a natura absque alia artificiali deco-
ctione uel preparatione: homo uero quia ma-
gis habet cōplexionem puram & redactam: ad medium
indiget alimento preparato & depurato. Frumen-
tum ergo quod a natura producit & si esset suffi-
ciens cibus animalibus aliis. Homini autem non suffi-
ciens cibus nisi prepareretur & depureretur. Ideo mollior
depuratum fit: id est panis & coquitur: ut sit hominum cō-
gruus cibus: & quia ad haec omnia una sola persona
non bene sufficit. Ideo ut homo ratione uictus sufficiat
sibi in uita: indiget societate: ut unusquisque supple-
at alterius defectum & quod dictum est de frumento
intelligendum est de cibariis aliis nunquam enim homo exi-

stens solus sufficit sibi ad habendum congrua ciba-
ria: quae requirunt ad uitam. Bene ergo dictum est quod
ex parte uictus quo indigemus homo est naturaliter
animal sociale. ¶ Secunda uia ad inuestigandum
hoc idem sumitur ex parte indumentorum: quibus te-
gemur. Nam sicut non sufficienter aliis animalibus
puidere uidetur in uictu. Sic uidetur quod quis eis suffi-
cienter puideat in uestitu. Bestiae enim & aues qua-
si naturale indumentum habent uidetur lanam uel penas.
Homini autem non sufficienter puidetur natura in ue-
stito. Cum enim homo sit nobilioris cōplexionis quam
animalia alia frigiditate & ab intempie temporis
magis habet offendi quam illa. quare cum habent uictum
& uestitum congruat ad uitam humanam nullus
sibi sufficiat sine societate alterius. sequitur quod homo na-
turalem imperium habeat ut sit animal sociale. necessa-
ria fuit cōmunitas domus: & cōitates aliae. cuius-
modi sunt cōmunitas ciuitatis & regni. ad hoc
quod homines perfecte sibi in uita sufficiant. Sed si haec
sunt necessaria ad cōseruanda hominis naturalia ui-
tam: uiuere in cōitate & in societate: est quodam-
modo homini naturale. ¶ Tertia uia ad inuesti-
gandum hoc idem sumitur ex reotione prohibentium
prout ab amicis & ab hostibus defendimur. Na-
tura enim aliquibus animalibus ad sui tuitionem dedit
cornua ut bubalis & bobus. Aliquibus uero dedit
dentes: ut lupis & canibus. Aliquibus dedit un-
gues: ut ursis & leonibus. Aliquibus autem corpo-
ris agilitatem. ut leponibus & capreis. Sicut enim ca-
preae & lepores quod non per aliam uiam possunt euadere
mortis pericula nisi per corporis agilitatem & per su-
gam. Ideo statim cum audiunt strepitum fugam arri-
piunt. Sed natura homini tamquam excellentiori animalium
non dedit ad sui tuitionem cornua uel ungues: sed
dedit ei manum: quae secundum philosophum. iiii. ethico.
de anima est organum organorum: nam per manum omnia or-
gana: quicquid ad defensionem facit fabricare ua-
lemus. quare si naturale est homini desiderare cōserua-
tionem uitae: cum homo solitarius non sufficiat sibi
ad habendum congruum uictum & uestitum: & ad fa-
bricandum sibi arma & organa. per quae a contrariis
defendatur. Naturale est homini desiderare cōser-
uationem uitae: cum homo solitarius non sufficiat sibi
ad habendum congruum uictum & uestitum. & ad fa-
bricandum sibi arma & organa: per quae contrari-
is defendatur. naturale est ei ut desideret uiuere
in cōmunitate & ut sit animal sociale. ¶ Quarta
uia sumitur ex parte sermonis & disciplinae: per
quam instruimur. nam alia animalia sufficienter
inclinat ad opera sibi debita ex instinctu naturae abs-
que instructione aliorum praecedente ut aranea ex instin-
ctu naturae debitam telam faceret: si nunquam uidisset
araneas alias texuisse. sic etiam & irundines
debite facerent nidum si nunquam uidissent al-
ias nidificasse & canes ex instinctu naturae instrui-
tur: qualiter se debeat habere in partu: si nunquam
uidisset canes alias pepisse. Mulier autem cum pa-
rit. nescit qualiter se debeat habere in partu: nisi per
obstetices sit sufficienter edocta. Quia ergo ho-
mo non sufficienter ex instinctu naturae inclina-

tur ad operā sibi debita. natura dedit ei loquelā
 siue sermonem: ut per sermonem homines se in-
 e doceat & unus ab alio suscipiat disciplinam.
 & quia hoc fieri non potest nisi simul cum aliis
 conuiuamus. nam natura hoī simul cōuiuere cū
 aliis & esse animal sociale. uñ & philosophus. i.
 poli. Inter alias rationes quas tangit pbātes ho-
 minem naturaliter eē sociale animal. potissime
 innitit huic rationi: uidelicet q̄ quia sermo ē ad
 alterum ut ad socios ex quo natura dedit homi-
 ni sermone quem non dedit aialibus aliis sequi-
 tur hominem magis naturaliter eē animal socia-
 le quā animalia cetera. Quare si sic naturale est
 hominum esse animal sociale recusantes societa-
 tem: & nolentes ciuilitate uiuere: ut supra in prio-
 libro tetigimus: & ut infra tangentur. quare nō
 uiuunt ut homines uel hoc contingit eis: q̄a de-
 ficiunt a mō humano: & tunc sunt quasi bestia.
 uel quia modum humanū excedūt: cuiusmodi
 sunt uiri cōtemplatiui. Et tunc sunt quasi dii. Iō
 dicit. i. poli. q̄ eligens solitariā uitam non ē ps
 ciuitatis. Sed aut est bestia aut deus. Ad litteram
 n. eligētes non conuiuere aliis: uel hoc est: quia
 nimis scelerati & non possunt societatem alioꝝ
 supportare. Et tūc sunt quasi bestia: uel q̄a sunt
 nimis boni & uolunt uacare contemplationi &
 ocio & tunc sūt quasi diuini. Decet uero omnes
 homines & maxime reges & principes diligen-
 ter aduertere. quantum deseruiat societas huma-
 nā uitā: ut ad bñ uiuere sciāt se & alios ordiā.
¶ Quomodo se habent cōitas domus ad cōita-
 tes alias: & quō hmōi communitas sit necessaria
 in humana uita. **Cap. ii.**

¶ Vbitaret forte aliquis dicens: nos sciē-
 tiarū limites ignorare. quia societas
 siue cōitas illa per quam nobis suffici-
 mus in uictu & uestitu: & i. aliis necessariis ad ui-
 tam: non uidet esse communitas domestica sed
 ciuilis: quia secundum philosophū. i. poli. com-
 munitas domus non ē sufficiens in uita tota. Iō
 n. inuenta fuit ciuitas ut expedientia ad uitam: q̄
 in una domo uel in uno uico repiri nō possunt
 reperientur in uico alio: uel i. alia parte ciuitatis.
 Ciuitas ergo si sit recte ordiata continere debet
 expedientia in tota uita. ut in tertio libro pleni-
 ostendetur. Quare si determinare de communi-
 tate ciuiū non spectat ad hunc librum. ubi agi-
 tur de regimie domus. sed ad tertium ubi agi-
 tur de regimie ciuitatis: Videntur trāsgressi fuis-
 se limites huius artis. determinando in præcedēti
 capitulo aliqua pertinentia ad communitatē ci-
 uitatis. Sed si diligenter aspiciunt: quomodo cō-
 munitas domestica se habet ad communitates
 alias. cū quilibet communitas includit communi-
 tatem domesticā. nec possit eē ciuitas neq̄ uicus
 nisi hēant eē domus. si communitas aliqua ē ne-
 cessaria i. hūana uita: sequit cōitatē domus ad hu-
 iusmodi: uitā necessariā esse. **¶** In præcedenti ergo
 capitulo determinauim⁹ de societate hūana oñ-
 detes eā esse necessariam ad uitam nrām. quia p

hoc manifeste ostēdit necessariā esse cōitatē dōe-
 sticam. cū oīs alia cōmunitas communitatē illā
 præsuppōit. Aduertēdū ergo q̄ si dicta politica
 diligēter considerem⁹: apparebit q̄druplicē esse
 cōmunitatē. uidelicet domus: uici: ciuitatis: & re-
 gni. Nā sicut ex pluribus psonis fit domus: sic ex
 multis domibus fit uicus: & ex multis uicibus ciui-
 tatibus regnū. quare sicut singulares psonæ sunt
 partes domus: sic & domus sunt partes uici ciui-
 tatis & regni. Non tñ eodem modo. Sed uici
 sunt pars imediata. quia imediate ex dōibus cō-
 stituit uic⁹. Ciuitatis uero domus partes esse dicū-
 tur: quia constituēdo uicū ex consequēti consti-
 tuere pnt ciuitatē & regnū. Hoc ergo mō com-
 munitas domus se hēt ad cōmunitates alias. q̄a
 oēs aliæ ipm p̄supponūt: et ipa est quodā mō ps
 oium aliarū. Naturalis. n. origo ciuitatis ut patet
 p̄ phūm. i. poli. hoc modo existit. q̄a prio facta
 fuit una aliq̄ domus: sed crescentibus filiis & filiabus
 & non ualentibus p̄ multitudine habitare in dō-
 mo. illa construxerūt sibi domos annexas. & sic
 ex multis domibus factus fuit uicus. Vñ & i. poli.
 dicit: q̄ uicus est uicinus domoꝝ quos uocant
 qdā collactaneos pueros q̄a & puerorū pueros.
 Naturalis ergo origo uici est ex conuicinia do-
 morum: quas construxit multitudine collactaneo-
 rum siue filiorum. nā ut tangebatur: crescentibus col-
 lactācis. i. nepotibus: & filiis: & filioꝝ filiis: & nō
 uolentibus habitare i. una domo compulsi sunt
 facere domos plures & cōstituere uicū. Sic p̄ce-
 dente generatione ipsoꝝ & ulterius augmenta-
 ta multitudine: facta est pluralitas uicoꝝ: & per
 consequens factū est castrum uel ciuitas. Vteri⁹
 uero multiplicatis castris & ciuitatibus factus ē
 principatus & regnū. **¶** Vtrum autē alio modo
 sit possibilis generatio uici ciuitatis uel regni. q̄
 ex crescentia collactaneoꝝ uel filiorum. plenius
 infra oñdetur: ad præsens uero in tñ dictum sit
 q̄ hmōi generatio ē maxime generalis: q̄a p̄ce-
 dit ex genere q̄ opus naturæ. qcquid tamen sit
 de hoc & qualitercūq̄ constituat uicus: ciuitas:
 siue regnum semp sic se domus habet ad cōita-
 tes alias quod est p̄ omnium aliarum et aliquo
 modo eā omnes aliæ p̄supponūt. **¶** Viso quō
 cōitas domus se habeat ad cōmunitates alias. de
 leui patet quō huiusmodi cōitas sit necessaria in
 humana uita. Nā si omnes cōitates aliæ domū
 p̄supponunt si aliq̄ cōmunitas ē necessaria ad p̄-
 se sufficientiā uitā: oportet communitate domus
 necessaria esse. Reges ergo & p̄cipes: quoꝝ of-
 ficiū ē dirigere alios ad bñ uiuere: ignorare nō
 debēt: quomodo domus & ciuitates deseruiūt
 ad sufficientiam humanæ uitā.

¶ Qd cōitas domus est aliquo modo cōmuni-
 tas prima: & quod ē naturalis: & qd reges & p̄-
 cipes & uniuersaliter omnes ciues hoc ignorare
 non debent. **Cap. iii.**

¶ E laboremus i. æqui uoco: cum de do-
 mo loquimur. Sciendū q̄ domus no-
 minari potest ædificium constitutum

ex pariete tecto & fundamēto: uel nomiāre pōt familiam in ea contētam. Sicut & ciuitas aliquā muros & ambitum ciuitatis. Aliquādo uero gētem habitantem in ipsa. Dicimus enim aliquando ciuitatem aliquam hoc fecisse nō q̄ muri uel ædificium hoc egerint. sed quia incolæ ciuitatis fecerunt illud. Si aliqui dicere consueuerunt domos suas hoc operatas esse. non quia lapides illud egerint: sed quia sui progenitores fecerunt illud. quare sicut communicatio ciuium ciuitas nominatur. sic societas & communicatio personarum habitantium in una domo domus nuncupari potest. Domus ergo de qua principaliter intenditur ī morali negotio non est ipsum ædificium: sed est cōicatio domesticarum personarū. Spectat. n. ad morālē philosophū. ut ad yconomicum determinare de ædificiis domorum. q̄a spectat ad ipsum uniuersaliter & typo ostendere q̄ decet homines habere habitationes decentes secundum suam possibilem facultatem. Non tamen spectat ad ipsum principaliter determināre de domo: ut nominat ædificium constructum: sed determinare debet de domo quæ est cōicatio personarum. sicut spectat ad polliti. determinare de ordine domorum & de cōstructione uici: & de fabrica ciuitatis ut ordinantur ad cōmunicationem & ad pollitiam ciuium. Intendim⁹ ergo ostendere de bono quæ est cōmunitas personarū domesticarum: quō sit cōmunitas prima. ¶ Notandum ergo q̄ primū multipliciter distingui potest. Est. n. primum in opere. & primum in uia generationis & temporis & primū ī uia perfectionis & complemēti. Videmus q̄ ea quæ sunt ad finem præcedunt finem in opere & in executione. sed finis p̄cedit ea secundū intentionem agentis. Agens. n. primo q̄ p̄cipaliter intendit finem. uerum quia non potest habere finem: nisi per ea quæ sunt ad finem modus executionis & operis est contrarius intentioni & uoluntati. Nam intendimus & uolumus ea quæ sunt ad finem intendendo & uolendo finem. ita q̄ finis est primo uolitus & intentus. sed in operando & exequendo est contrario. Nam per op⁹ cōsequimur finem operādo ea quæ sunt ad finem ita q̄ ea quæ sunt ad finem: licet sint posteriora & in uoluntate & in intentione. Sunt tamē priora in executione & opere. nam si finis est aliq̄d primo operatum: cum adepto fine: cesset operatio nunquam operamur ea quæ sunt ad finem. Vnus ergo modus distinguendi prioritatem: ē quia aliquid est primum in uoluntate & in intentione. Aliquid uero in executione & opere. Ali⁹ uero modus distinguendi prioritatem esse pōt. quia alia est prioritas in uia generationis & temporis. Aliqua uero in uia perfectionis & complemēti. ut puer est prior uiro generatione & tempore quia prius tempore aliquis generatur & efficitur puer quam efficitur uir. Verum tamen uir est prius puero perfectione & complemēto: quā

usus rationis & alia quæ requiruntur ad perfectionem humanam per amplius & perfectius referuntur in uiro. Sic ergo distinctis prioritatibus de leui patet quomodo cōmunitas domus se habet ad cōmunitatem ciuitatis: & ad cōmunitates alias. nam ī executione & opere domus præcedit uicum ciuitatem & regnum. sed in uoluntate & in intentione cōmunitates illæ præcedūt cōmunitatem domesticam. Rursus uia generationis & temporis domestica cōmunitas præcedit cōmunitates alias. Sed in uia perfectionis & complemēti cōmunitates aliæ præcedunt ipsum. Videtur cōmunitas domus ad cōitates alias dupliciter se habere. Primo quia huiusmodi cōmunitas respectu aliarum est imperfecta. Oēs uero aliæ sunt perfectiores ipsa. Cum. n. omnis alia cōitas includat cōmunitatē domus: & addat aliquid supra ipsam. oēs aliæ cōmunitates sunt perfectiores ea. Habet ergo se cōmunitas domos ad cōmunitates alias: sicut imperfectū ad perfectū. ut sicut ps ad totum. Rursus hmoi cōmunitas se hēt ad alias: sicut q̄d ē ad finem se hēt ad ipsum finē. nam domus tanquam ad finē ordinatur ad uicum ciuitatem & regnum. Est. n. domus p̄pter uicum. uicus propter ciuitatē ciuitas propter regnū. Cōmunitas ergo uici est finis cōitatis domus cōitas ciuitatis cōmunitatis uici. sed cōmunitas regni: est finis oīum p̄dictorū. quare cū imperfectum in uia generationis & imperfectionis p̄cedat perfectum. Perfectū uero p̄cedat ipsum in p̄fectionis & complemēti. Bñ dictū ē cōmunitatē dom⁹ eē priorē aliis tēpore & generatione. Esse tm̄ posteriorē illis p̄fectione & complemento. Vñ & phūs. i. poli. compans ciuitatē ad uicū & domū ait. q̄ prima cōitas est cōitas ciuitatis. q̄d non ē intelligēdū de prioritare generationis uel tēpis: cū ipsemet dicat ciuitatē p̄cedere ex multiplicatione uici. sicut & uicus p̄cedit ex multiplicatione domorū. Intelligēdū ē ergo hoc de prioritare perfectionis & complemēti. Amplius cū cōmunitas domus ad cōmunitates alias non solū se habeat sicut imperfectū ad p̄fectū. Sed et sicut q̄d ē ad finē: ad ipm finē. domus respectu aliarū cōmunitatū non solū ē prior tēpore: & posterior p̄fectione. sicut ip̄fectū se habet ad p̄fectū. Sed et est prior ī ope: & posterior in intentione. quia q̄ est ad finē: hoc modo se hēt ad ipm finē. Spectat. n. non solū ad p̄cipē siue ad legis latorē. Sed etiā ad quēlibet ciuē prius intēdere bonū ciuitatis & regni. q̄d ē bonū p̄prie domus. ut in tertio libro pleni⁹ ostendit. Viso quō cōmunitas dom⁹ aliquo modo est prior q̄ cōitates aliæ. de leui uideri potest: quō sit hmoi cōmunitas naturalis. Nā cū natura nō p̄supponat artē: sed ars naturā: quicquid arte naturali supponit non p̄prie q̄d artificiale erit: sed oportet illud secūdū q̄d huiusmodi ē naturale esse. q̄re si homo ē naturaliter aīal cōitatiuū & sociale: cū oīs cōitas p̄supponat cōitatē dom⁹ oportet cōitatē domesticā

sive domū qđ naturale est. Reger ergo & p̄cipi-
pes decet scire gubernare domestica: & regere
familiā sive domū. nō solū inquantū esse debēt
uir sociales & politici. quia sic scire gubernatio-
nem domus p̄tinet ad oēs ciues. sed spectat spe-
cialiter ad reges & p̄cipies. quia sicut regnū uel
ciuitas: p̄supponūt esse domū: sic regimē regni
& ciuitatis p̄supponit notitiā regiminis do-
mus: & p̄sonā p̄p̄riā. Nunq̄. n. quis debitus re-
ctor regni uel ciuitatis efficiēt. nisi se & suā fami-
liam sciat debite gubernare. q̄re si specialiter spe-
ctat ad eos: ut sciant domū p̄p̄riā gubernare:
& ut cognoscāt quā & qualis est cōitas domus
quia ē quodāmodo naturalis. & quō hmōi cōi-
tas se habet ad regnū & ciuitatē. ut est in p̄senti.
cap. declaratū. Nā p̄ hoc magnā uia habebūt
ad inuestigandū regimē ciuitatis & regni. Est tñ
diligenter notandū q̄ licet quodā speciali & ex-
cellenti modo ad reges & p̄cipies spectat itē de-
dere bonū regni & p̄cipies. Attñ hmōi bonū itē
dedere spectat ad unūquēq̄ ciuē & ad quēlibet in-
colā ciuitatis. q̄a bonū regni ē bonū oīum ciuī-
um & oīum existētiū in regno. ergo cū quilibet
studere debet: ut sit dign⁹ regei & p̄cipari. Tñ
ē q̄a spectat ad oēs ciues intēdere bonū regni:
spectat ad unūquēq̄ ciuē scire regere domū suā
nō solū inquantū hmōi regimē est bonū. p̄p̄riū.
Sed ē ut tale regimen ordinat ad bonū cōe ut
ad bonum regni & ciuitatis.

Qualis sit cōitas domus: & q̄ oportet domū
ex pluribus constare personis. Cap. iii.

St autem ex p̄cedenti capitulo aliq̄li-
ter declaratum: qualis sit cōitas dom⁹
cū oñsum sit q̄ homo est naturaliter
animal domesticū: & q̄ cōitas domus ē quodā
mō naturalis. Attamen q̄a p̄ hoc nō sufficiēter
habet qualis sit hmōi cōitas. Ideo itē dimus ali-
qua dicerē de cōitate domestica. Sciēdū ergo
phūm. i. poli. sic describere cōitatē domus. uide-
licet q̄ domus ē cōitas scđm naturā constituta
qdē in oēm diē. In hac at̄ descriptione: aliqd̄ de-
claratū ē p̄ p̄cedēs capitulū. & aliqd̄ restat alteri-
us declarandū. Nā q̄ domus sit cōitas scđm natu-
rā sup̄ius grosse & figuraliter p̄babat: & ista cla-
rius oñdet. ubi distinguēt oēs p̄tes domus: & p̄-
babit q̄ quilibet talis ps est aliqd̄ naturale. Restat
ergo declarare ī descriptione p̄dicta: quō dom⁹
sit cōitas constituta in oēm diem. Ad cuius euī-
dentiam aduertendum q̄ hūanorum opum &
eorum q̄ requirūtur ad sufficientiam uitæ: ad q̄
ordinatur humana cōitas. Et uidetur distingue-
re phūs. i. poli. q̄dam sunt diurnalialia: ut illa qui-
bus indigemus omni die: cuiusmodi ē comme-
dere bibere: & cuiusmodi sunt alia sustētamenta
& seruitia corporalia: quibus quotidie indige-
mus. Aliqua uero sunt non diurnalialia quib⁹ non
quotidie indigemus ut emptio & uenditio. Nā
& si aliqui existentes in aliquo domo ad susten-
tationem uitæ quotidie indigent emptioe &
uenditione. uidetur hoc eē ex defectu & ex cor-

ruptione domus. Non. n. uidentur se h̄re ut in-
colæ nec ut ciues: sed magis ut pegrini & ut uia-
tores: si ad sustentationem uitæ emptioe uel uē-
ditiōe continue egeant. cōitas ergo domus fa-
cta fuit propter ea: quibus quotidie indigemus
uerum quia in una domo non reperiuntur oīa
necessaria ad uitam: n̄ sufficebat cōitas dome-
stica: sed oportuit dare communitatē uiciuita q̄
cum uicus constet ex pluribus domib⁹: q̄ non re-
peritur ī una domo repiatur in alia. Propter qđ
phūs. i. poli. ait q̄ sicut communitas dom⁹ con-
stituta est in oēm diē. i. in operā diurnalialia. sic in
opera non diurnalialia constituta est cōitas uici.

Verum q̄ etiam in uno uico non reperiunt oīa
necessaria ad uitā. p̄ter communitatē uici opor-
tuit dare communitatē ciuitatis. Communitas
ergo ciuitatis esse uidetur ad supplendam indiz-
gentiam in tota uita. Illa eē uidet p̄fecta ciuitas
ut superius dicebatur in qua repiri p̄nt q̄ sunt ne-
cessaria uniuersaliter ad totam uitam. Rursus at̄
quia contingit ciuitates h̄re guerras: utile ē uni-
ciuitati ad expugnandam ciuitatē aliā confede-
rare se alteri ciuitati. quare cū federatio ciuitatū
utilis sit ad bellandū hostes. & ad remouēdum
p̄hibentia corruptiua p̄ter communitatē dom⁹
uici & ciuitatis. inuenta fuit cōmunitas regni &
principat⁹ q̄ est confederatio plurimū castrorū
& ciuitatum existētiū sub uno p̄cipe sive sub
uno rege. Erit ergo hic ordo q̄ domus ē cōitas
scđm naturam constitutā in oēm diem. Vir⁹ at̄
est cōitas constituta in opera non diurnalialia. Ci-
uitas uero est cōitas constituta ad sufficientiam
in uita tota. Sed regnum est cōitas constituta n̄
solum ad supplendū indigentias uitæ. Sed etiā
ad remouēdū. p̄hibentia corruptiua. ad quæ re-
mouendum una ciuitas non potest plene suffi-
cere. nisi ei sint adiūcte aliæ plurime ciuitates &
castra. Patet ergo qualis sit cōitas domus: q̄a est
cōitas naturalis constituta propter opa diurna-
lia & quotidiana. Quod at̄ oporteat domū ex
pluribus constare personis uidere non est diffici-
le. nam cum domus ut patet ex habitis sit cōitas
quædam & societas personarum cum non sit p̄-
prie cōitas nec societas ad seipsum: si ī domo cōi-
tatem saluare uolumus oportet eam ex plurib⁹
constare personis. ymo ut infra patebit: ut uult
phūs. i. poli. nō solum domus est cōitas q̄dam:
sed in domo oportet dare plures cōitates: q̄ sine
pluralitate p̄sonarum esse non potest. Patet er-
go q̄ domus ex pluribus constat p̄sonis. Patet
etiam qualis sit & quomodo sit necessaria. nam
ut est ex habitis manifestum: in uita humana nō
solum est expediēs communitas domus. sed &
uici ciuitatis & regni. Vtrum at̄ p̄pter alias cās:
q̄ propter iam dictas sit expediēs communitas
ciuitatis & regni. in tertio libro plenius ostende-
tur. Ad p̄sens autem sufficiat in tantum tan-
gere de regno & ciuitate. inquantum eorum. no-
titia aliquomodo deseruit ad cognoscendū do-
mum & ad sciēdum qualiter sit regēda. nā ut su-

perius tangebatur in hoc secundo intendit principaliter regimen domus. Non autem regimen ciuitatis. His sic tractatis cum ciuitas domus sit tam necessaria in ciuitate spectat ad quemlibet ciuem scire debite regere suam domum. Tanto magis hoc spectat ad reges & principes. quanto ex incuria proprie domus magis potest insurgere prauiditium ciuitati in regno: quam ex incuria aliorum.

¶ Quod oportet in domo: saltem duas ciuitates esse: & quod oportet eam constare ex tribus generibus personarum. Cap. v.

Philosophus. i. poli. uult quod ex duabus communitatibus uidelicet ex ciuitate & seruitute uiri & uxoris: domini & serui constat domus prima. Dicit autem domum primam ex his duabus communitatibus constare: quia saltem ad constitutionem domus hae duae ciuitates requiruntur. Ex illis. n. dicitur domus constare sine quibus congrue esse non potest. Quod uero sine uiro & uxore & domino & seruo domus de qua hic loquimur: congrue non possit existere: sic potest ostendi. Nam domus ut superius dicebatur & ut in praecedendo melius declarabitur est quid naturale. Maxime autem quid naturale esse uidetur rerum generatio & earum conseruatio. Cum. n. generatio: ut dicitur. ii. phi. sit uia in naturam & cum res naturales per generationem propriam naturam accipiant. Bene dictum est quod dama. ait generationem esse quid naturale & esse opus naturae. Rursus rerum conseruatio: quid naturale est. nam frustra esset aliquid naturaliter generatum si non posset inesse conseruari. Haec ergo duo naturae opera: uide licet regnum generatio & earum conseruatio non debent ab inuicem separari. Nam non est separanda conseruatio a generatione. quia haec illam praesupponit. Nam cum genera non possint conseruari in esse nisi prius per generationem acceperunt esse conseruatio rerum generatarum esse non potest nisi ipsam earum generatio antecedit. Sic etiam generatio conseruatione separari non debet: quia ut dicebatur frustra esset aliquid generatum si nullo modo posset inesse conseruari. Hoc ergo modo hae duae ciuitates faciunt domum esse quod naturale. quia ciuitas uiri & uxoris ordinatur ad generationem. Ciuitas uero domini & serui ad conseruationem quare si generatio & conseruatio: est quid naturale oportet domum quid naturale esse. Amplius quia generatio & conseruatio ab inuicem separari debent: hae duae ciuitates uidentur conseruare domum primam. quia sine eis domus congrue esse non ualet. Quod autem conseruatio uiri & uxoris sit propter generationem uidere non habet dubium. Nam propter bonum prolis principaliter instituta est societas maris & foeminae. Sed quod ciuitatis domini & serui sit propter salutem & conseruationem non uidetur adeo manifestum. ¶ Sciendum ergo quod si aliquis debite dominatur: & aliter debite seruit dominus: saluat propter seruum & seruus propter dominum: ita quod idem expedit domino & seruo. Expedit. n. seruo ut seruiatur domino: & expedit domino ut seruiatur a seruo.

no. nam ille proprie est dominus qui uiget intellectu. ille uero est proprie seruus ut patet per philosophum. i. polli. qui deficiens intellectu pollet fortitudine corporali: seruus ergo quia seipsum nescit dirigere: expedit ei ut obtemperet & ut seruiatur ei: qui uiget prudentia & intellectu ut consequatur salutem per eum. & ut dirigatur per ipsum. Nam deficiens intellectu est quasi cecus: & nescit qualiter sit eundem. qui ergo est hominibus quanto magis pollet uiribus corporalibus. tanto propter salutem propriam magis indiget dirigente. Sicut. n. cecus corporaliter nisi cum pergat dirigatur ab aliquo de leui obuiat alicui offensiuo: & quanto fortius pergat. tanto magis indiget tali dirigente: quia magis offendit potest. Sic quia naturaliter seruus pollet uiribus & deficit scientia & cognitione. si saluari debet expedit ei ut obtemperet & seruiatur uigenti prudentia & intellectu. Expedit ergo seruo ut seruiatur domino. sic expedit domino ut ei seruiatur a seruo. Nam naturaliter domini uigent prudentia & intellectu.

Cum ergo uigentes intellectu & existentes apte ut plurimum habent molles carnes: & deficiant corporalibus uiribus iuxta illud philosophi in. ii. de anima. Molles carnes: aptos mente esse dicimus. Expedit hominibus dispositis ut eis seruiatur ab aliis: quia propter defectum fortitudinis corporalis in exequendo necessaria ad uitam sibi ipsis non possunt sufficere. quare si dominus saluat propter seruum: & seruus propter dominum. Bene dictum est quod superius dicebatur: quia sicut ad constitutionem domus requiritur ibi ciuitas uiri & uxoris: propter generationem: sic requiritur ibi ciuitas domini & serui propter salutem & propter conseruationem. Hae ergo duae ciuitates quarum una deseruit generationi & alia conseruationi dicuntur facere primam domum: quia sine eis domus congrue non potest existere. ¶ Vtrum autem ciuitas domini & serui naturaliter instituta sit ad salutem: & in conseruationem quae ex eo quod dominus saluat propter seruum: & seruus propter dominum: infra clarius ostendetur. ¶ Viso quo saltem hae duae ciuitates requiruntur ad domum: quia secundum philosophum ex eis constare dicitur domus prima de leui uideri potest: quo ad constitutionem huius domus saltem requiruntur ibi tria genera personarum. uideretur enim forte alicui: quod cum domus prima constet ex duabus ciuitatibus & quilibet ciuitas requirat duas personas uel duo genera personarum: quod domus propria ratione duarum ciuitatum requirit quattuor genera personarum: ita quod propria persona erit uir secunda uxor: tertia dominus quarta seruus. Sed uir dominus non dicuntur aliam & aliam personam. Ille enim idem qui est uir uxoris: est dominus serui uel suorum: si in domo illa plures existant serui. Tria ergo genera personarum uel aliquid loco eorum constituunt domum primam. Dicimus autem aliquid loco eorum: quia non semper seruus concurrat ad constitutionem domus: sed semper concurrat ibi aliquid loco serui: ut uult philosophus. i. politico. Nam ut ait pauperes homines qui non possunt habere seruum & ministrum rationalem: est eis bos uel aliquid aliud animal pro seruo.

& habent ministrum irrationalem. ymo aliqui sunt ita pauperes: qui non solū non possunt habere ministrum rationales: sed etiā hēre non possunt ministrū aiatum: sed loco eius hnt aliquid inanimatū: ut qui sunt adeo pauperes qui neq; boues neq; equos habere possunt tam q̄ ministros arantes & scindētes terram loco bouis uel æqui hnt ligonē quandam uel aliquod aliud instrumentū: ita q̄ nimis pauperibus ad scindēdā terram est pro instrumento uel ministro ligo: q̄ aliis non sic pauperibus ad huiusmodi officium faciēdum obsequitur bos uel equus. Domus ergo prima dicitur cōstare ex tribus: uidelicet ex uiro uel uxore seruo. uel aliquo loco serui. Vñ phūs. i. politi. commendat Esyodū dicentē est domū constare ex tribus: uidelicet ex uiro & muliere & boue aratore. Posuit. n. ibi bouē loco serui: quia pauperes hoīes ut idem phūs innuit loco serui: hnt bouē uel hnt aliquid aliud loco bouis. De cet aut oēs ciues cognoscere partes ex q̄bus cōponit domus: quia eis ignoratis ignorabit regimē ipsius domus: multo magis hoc decet reges & principes: quia ergo cognitio partiū domus: & scire quot gñā personarū: & quot cōitates requirunt ad domū scdm phūm. i. poli. nō solū deseruit regimini dōestico: sed et regimini regni & ciuitatis q̄a ptes domus sūt ptes ciuitatis & regni.

¶ Quod in domo perfecta oportet esse tres cōitates: quattuor genera personarum tria regimēna: & q̄ oportet hunc secundum librum diuide re in tres partes. Cap. vi.

Icebatur enī in pcedēti capitulo duas cōitates uidelicet: uiri & uxoris domini & serui facere domum primā. Sed tamen si domus debet esse perfecta: oportet ibi dare cōitatem tertiā. s. p̄is & filii. Videmus enī in naturalibus rebus q̄ statim cū generatæ sint: natura est sollicita de eorū salute: ita q̄ generatio & saluatio sunt prima opera naturæ: merito cōitas uiri & uxoris: quæ ē ppter generationem & domini & serui quæ est propter saluationem faciunt domū primā. Sic ergo saluatio comparatur ad rē generatā: quia statim cū res est genita: sollicitatur natura circa salutem eius. pducere tñ sibi simile non sic comparatur ad res naturales. quia non statim cum est res naturalis potest sibi simile producere. sed oportet prius ipam esse perfectam. statim. n. cum natus est homo: sollicitatur natura circa conseruationē ipsius: non tamē statim potest generare: nec statim potest sibi simile pducere: sed oportet prius ipsum esse pfectum: pducere ergo sibi simile non est de ratione rei naturalis quocūq; modo sumptæ: sed est de ratione eius ut hēt eē perfectum. Si ergo domus est qd naturale: & ea q̄ uidemus in domo reducere uolumus in naturales cās dicem⁹ duas cōitates uidelicet: uiri & uxoris: & dñi & serui esse de rōne domus primæ: quia sine eis domus congrue esse non potest sed tertiā etiam cōitatē: q̄ est p̄is & filii: non dicemus esse de ratione domus quo

cūq; modo sumptæ: sed erit de ratione eius ut hēt esse perfectum. Sicut enim uidemus in una persona singulari: sic & in domo tota debem⁹ ad uertere. Nam semper multitudo ab unitate procedit pp quod ordine naturali quæ uidemus in multitudine domestica: quodāmodo in una persona singulari reseruant. Sic. n. uidemus in uno singulari hoīe q̄ generari & saluari sunt de rōne hoīs primi. Sed pducere sibi simile est de rōne hoīs iam pfecti. cum. n. primo homo ē oportet q̄ sit genitus: & natura statim est sollicita de salute eius: non potest tñ sibi simile pducere: nisi sit iam pfectus: quare cum cōitas patris ad filiū originem ex eo q̄ parentes sibi simile pduxerunt: hmoi cōitas non dicitur esse de ratione domus primæ: sed est de ratione domus pfecte: unde & phūs. i. poli. cū pri⁹ dixisset cōitatem uiri & uxoris dñi & serui: facere cōitatē primā: postea in sequenti capitulo p̄dicti libri ait: q̄ ad domū perfectā requirit cōitas tertiā: uidelicet p̄is & filii.

¶ Quod autē perfectionē domus requirat hæc tertia communitas triplici uia uenari possum⁹. Videmus. n. q̄ primo fructificare & agere sunt pfectiora non potētibus. Rursus sunt pfectiora perpetua non perpetuis: sic et foeliciora sunt pfectiora ifoelicibus: ergo q̄ ad pfectionē domus requiratur tertia communitas: q̄ est p̄is & filii. Primo possumus pbare ex pte gnationis & fructificationis naturalis. Secūdo ex parte ppetuitatis: & tertio ex ipsa foelicitate. ¶ Prima uia sic patet. Nam secundū phūm. Tunc unūquodq; pfectū est cum potest sibi simile pducere. Ad hoc n. q̄ aliquid sit pfectū: non oportet q̄ sibi simile producat: sed q̄ possit sibi simile pducere: pfectio. n. consideranda ē ex natura & ex forma rei: per quam aliquid est in actu & potest agere. quare si ē impotens ad agēdum: sequitur q̄ ei deficiat aliqua forma uel aliqua pfectio q̄ sit principium actionis. Impotēs autē ad agēdum dicitur aliquid cum p̄sente pprio passiuo: non producat sibi simile: quare cū ppriū actiuū gnationis sit masculus: & ppriū susceptiuū sit foemina: si in domo aliqua est coniunctio maris & foeminae: & tñ non est procreatio prolis: uel mas ē imperfectum actiuum: uel foemina est imperfectū susceptiuum. Sterilitas ergo filiorū in uita politica: uel est ex imperfectione maris: uel foeminae. uel utriusq;. Sed cū mas & foemina uir & uxor sit p̄ia pars domus & p̄ia cōitas: q̄ requirit i uita domestica: q̄a ex imperfectione partiū. & maxime p̄cipalium resultat imperfectio totius: tota illa domus dī imperfecta: ubi nō est pullulatio filiorum.

¶ Scda uia ad inuestigāde hoc idē. sumit ex parte naturalis perpetuitatis. Nam cū hoīes nō possint per seiplos perpetuari in uita sed quodāmodo perpetuatur hūana uita per successionē filiorum domus ubi est carētia prolis cito efficit deserta secundū ordinē naturalē: continua. n. habitatio domus uno mō ē naturalis: ut si p creationē filiorū domus ista continue hiteat. Alio mō est quasi

cālis ut si prioribus hitatoribus defunctis uel recedentibus noua familia inhabitet domū illam. Naturalis ergo habitatio domestica naturaliter perpetuari non potest: nisi per gnationem quæ est opus naturæ: sit ibi excescentia filiorum. Sed si perpetuum est perfectius non ppetuo: imperfecta est domus ubi defunt filii. per quos hitationem domesticam naturaliter quodāmodo cōtingit perpetuari. ¶ Tertio autē declarari potest ex parte ipsius foelicitatis. Nam filii & ciuili potentia & cætera talia. licet non sint essentialia foelicitati. faciūt tamen ad quādam claritatē foelicitatis politice: unde phūs. i. poli. ait q̄ aliqui denudati q̄busdam coinquinant beatitudinem. Nam spē turpis ignobilis & solitari⁹ & sine filiis oīno foelix esse non potest: dī. n. talis nō esse oīno foelix: quia non hēt foelicitatē politicā cū oī sua claritate patet ergo q̄ ad hoc q̄ domus hēat esse perfectum oportet ibi esse tres cōitates: unā uiri & uxoris aliā dñi & serui: tertiam p̄ris & filii. ¶ Ex his at patere p̄t: q̄ oportet ī domo p̄fecta eē tria regimīa. Nā nūq̄ est dare cōitatē aliquā bñ ordinatā: nisi aliqd sit ibi dirigēs & aliqd directū: uel nisi aliquid sit ibi p̄cipans: & aliquid obsequens: q̄re cum in cōitate maris & foeminæ mas debet esse p̄cipans: & foemina obsequēs. In cōitate uero p̄ris & filii: p̄r debet esse ip̄erans: & filii⁹ obtēperans. In cōitate quidē dñi & serui dñs debet esse p̄cipiēs: & seruus ministrās & seruiens ī domo p̄fecta: ut uult phūs. i. poli. sunt tria regimīa: unū cōiugale: secūdū quod uir p̄est uxori: aliud paternale secūdū q̄ p̄r p̄est filio: tertiu dñatiū & dispositū secūdū q̄ dñs p̄est seruis. ¶ Viso ī domo p̄fecta eē cōitates tres: & tria regimīa: de leui patere pōt q̄ ibi oportet eē quatuor ḡna p̄sonarū. Videt tñ forte alicui ibi debere esse sex ḡna p̄sonarū: ita q̄ p̄rīa p̄sona sit ibi uir: sc̄da uxor: tertia p̄r: q̄rta filius quīta dñs: sexta seruis. Sed uir p̄r & dñs unā tantū p̄sonam nomināt. Nam ille idē q̄ est uir uxoris est p̄r filioꝝ & dñs seruorū. patet ergo quot cōitates sunt in domo p̄fecta: & quot regimīa: & quot ḡna p̄sonarū. De leui ergo patere potest quot p̄tes hēre debeat hic secūdus liber: ī quo tractatur de regimīe dom⁹. Nā cū ī domo p̄fecta sūt tria regimīa oportet hunc liberū tres hēre partes ī p̄rīa quarū tractet p̄rīo de regimine cōiugalis: in secūda de paternali: ī tertia de dominatiua. Hæc at t̄tia regimīa bñ cognoscere maxie decet reges & p̄rīcipes: quia eis diligētē īspectis magnū administratū hēbunt ut bñ sciāt regē regnū & ciuitatē. ¶ Quod homo est naturaliter aīal cōiugale: & q̄ nolētes nubere non uiuūt ut hoīes: sed uel uiuūt ut bestiarū: uel uiuunt ut dii. Cap. vii.

Icebatur in p̄cedēti capitulo tria esse d determinanda in hoc secūdo libro in quo agitur de regimine domus secundum q̄ in ipsa domo tria contigit esse regimīa. uidelicet cōiugale: paternale: & dominatiuū. Inter hæc autē regimīa p̄rīo agendū ē de regimīe

cōiugali. quia sc̄dm phūs. i. poli. in cōmunitate domestica primum oportet cōgregare marem & foeminam. Est autē hic ordo ratiōabilis. Nam primo aliqd generat: secundo conseruat: ī esse. tertio perficitur. & potest sibi simile p̄ducei. Cōitas ergo maris & foeminæ. quæ est propter generationē ē prima pars dom⁹ & p̄cedit cōitatem dñi & serui quæ est p̄pter salutem & conseruationem. & etiā p̄cedit cōitatem patris & filii. quæ non respicit domum primā uel domū quocunq̄ mō sumptā. sed domū habentē esse perfectum. Primo ergo dicendum est de regimine cōiugali: quod respicit cōitatē uiri & uxoris q̄ de regimine dominatiuo: quod respicit cōitatē dñi & serui: uel q̄ de regimine paternali. qd respicit cōitatē patris & filii. In determinando autē de regimine cōiugali hūc tenebimus ordinē: quia primo dicemus quale sit ip̄sum cōiugiū & quales uxores. & q̄les ciues. et maxie Reges & p̄rī. deceat sumere. Deīde ostēdemus q̄liter uiri suas uxores regere dēant. & ad quas uirtutes & ad q̄ opa eas debeant ordinare. In ostendendo q̄dem quale sit ip̄m cōiugiū primo declarandū occurrit cōiugiū esse aliqd secūdū naturam & q̄ homo naturaliter ē aīal cōiugale. ¶ Sciendū ergo q̄ phūs. viii. ethi. uolens ostēdē q̄lis amicitia sit uiri ad uxore: probat amicitiam illam esse secundum naturam. adducens triplicem rationē q̄ homo sit naturaliter animal cōiugale. Prima ratio sumit ex parte societatis humane. Secunda ex parte procreationis plis. Tertia ex parte operum. Probatur enim in primo capitulo secundi libri hominem esse naturaliter animal sociale & cōicatium. Communitas autē in uita humana: ut supra tangebatur ad quadruplex genus reducitur. quia quædam est communitas domus quædam uici: quædam ciuitatis: q̄dam regni. Omnes autem hæc comitates p̄rī supponūt cōitatem domesticam. cum ergo domus sit prior uico: ciuitate: & regno. homo naturaliter magis est animal domesticum q̄ ciuile. Et communitas domus magis uidetur naturalis ipsi hoī q̄ cōitas uici: ciuitatis: & regni. Nam si cōsiderentur ea ad quæ ordinatur cōmunitas domestica. non uidetur habere dubium quin cōitas domus magis sit naturalis homini q̄ uici: ciuitatis: & regni. ordinatur enim domus ad nutritionem: q̄ maxime est necessaria indiuiduo: & quæ maxime expedit bono proprio. ordinat etiam ad generationē q̄ maxie expedit conseruationi speciei & bono communi. Vicus autem ciuitas & regnum non sic imediate ordinantur ad nutritionem p̄pter bonum p̄sonæ p̄prie: & ad gnationem propter conseruationē sp̄ei sicut cōitas domus. nam si p̄dictæ cōitates ordinantur ad nutritionem & ad gnationē: hoc est prout ex bonitate earū consurgit bonitas ip̄ius dom⁹. ī p̄a n. domus ē inde melior: si est in bono uico uel ī bona ciuitate: aut in bono Regno. Si ergo magis homo ē naturaliter aīal domesticū q̄ politi-

cum. cum prima cōitas ipsius domus sit coniun-
ctio uiri & uxoris. sequitur ex pte ipsius cōitatis
hūana: q̄ homo magis sit animal coniugale q̄
politicum: & q̄ magis sit cōicatiū cōitate con-
iugali: q̄ cōitate uici ciuitatis & regni. quia do-
mus cuius regimen primū est coniugale: est pri-
orūico regno & ciuitate. Hanc aut̄ rationem tā-
git phūs. viii. ethi. dicēs. homo enim natura ma-
gis est coniugale animal q̄ politicū. quāto do-
mus est prior & magis necesse ciuitati. ¶ Secun-
do homo est naturaliter aīal coniugale ex pte p-
creationis plis. Nam illud maxime uidet̄ natu-
rale. ad quod homo habet naturalē impetū. q̄re
cum homo & oīa aīalia naturaliter īclinēt ut
uelint p̄ducere sibi simile. qa in hoībus hoc de-
bite fit per coniugiū homo naturaliter ē animal
coniugale. Hanc aut̄ rationē tāgit phūs. i. poli.
& viii. ethi. ubi p̄bat coniugium competere hoī
secundū naturā. quia naturale est hoī: & hoībus
aīalibus. h̄re naturalē impetū ad producendum
sibi simile. ¶ Tertia rō sumit̄ ex parte ope: quia
ut dicitur. viii. ethi. confestim enim diuisa sunt
opa uiri & uxoris. opera enim uiri uidentur esse
in agēdo q̄ sunt fienda extra domum: opa uero
uxoris ī conseruādo supellestilia uel ī opādo ali-
qua iut̄a domū. ponentes ergo pp̄ria ad cōe ut
cum uxor pp̄ria sua opa in bonū uiri: uel in bo-
num totius domus. & uir pp̄ria sua ordinat ī
bonū domus & in bonū n̄oris. sufficiunt sibi ī
uita. ut dī. viii. ethi. Nā sic pp̄ria ordinare ad bo-
num cōe facit ad quādā sufficientiā uitæ. quare
si naturale ē homini h̄re impetū ad sufficientiā
uitæ naturale ē ei q̄ uelit esse aīal coniugale. sed
si coniugium ē quid naturale: sequit̄ q̄ fornicā-
tio q̄ contrariatur coniugio sit uniuersaliter a ci-
uibus uitāda tanq̄ aliquid contrariū rei naturali
q̄ uidelicet fornicationem & uniuersaliter oēm
ueneroꝝ usum illicitū. tanto magis decet eos
meliores & uirtuosiores eē. ¶ Hiis uis̄is q̄dam
dubitatio uidet̄ ex dictis oriri. Nam si coniugiū
ē hoī naturale: repræhensibilis est: igit̄ quicunq̄
nō dat opam: ut cōiugio copulet̄. Sed hæc dubi-
tatio: si cōsiderēt̄ iā dicta: de leui refellit̄. Nam
si naturale ē hoī eē aīal coniugale: quicūq̄ tenuit
coniugē ducere nō uiuit ut homo. sed nō uiuet̄
ut homo potest eē dupliciter. Vel quia eligit ui-
tam supra hoīem & uult cōtinere: ut uacet: cōtē-
plationi ueritatis. & opibus diuinis. uel non ui-
uit ut homo: qa eligit uitā īfra hoīem & uiuit ut
bestia q̄re sicut dicebam⁹ de societate politica.
uidelicet q̄ eligens solitudinē & nolēs ciuilit̄er
uiuere: uel ē bestia: uel ē deus. Sic & de cōiugio
dicere possumus. Nam nolēs coniugaliter uiue-
re. uel hoc ē: quia uult liberius fornicari. q̄re eli-
git sibi uitam infra hominē. & ē quasi bestia: uel
hoc ē quia uult se dare speculationi ueritatis. &
diuinis opibus q̄re eligit sibi uitā supra hominē
& ē q̄si deus. non nubētes ergo si dent se potio-
ribus bonis q̄ sint bona coniugii: licet nō uiuāt
ut homines: nō tamen pp̄ hoc male agunt: quia

sunt quasi dii: & sunt hominibus meliores.

¶ Quod oēs ciues & maxime reges & p̄cipes
dnt̄ suis coniugib⁹ īdiuisibiliter adherēt. ca. viii.

Robat autem phūs: q̄ decet cōingia
indiuisibilia esse. Ad quod ostenden-
dum adducere possum⁹ duas uias q̄s
philosophi tetigerunt. Prima uia sumit̄ ex parte
fidei: uel ex parte amicitia naturalis q̄ debet esse
inter uirum & uxore. Secunda uero ex parte p-
lis. ¶ Prima uia sic pater: nā cum nūq̄ aliquis fi-
deliter amicef̄ alicui: si ab amicitia eius discedat
si inter uirum & uxorem debitā fidem: uel fidelē
amicitiā saluare uolumus: ne sit ibi uiolatio fi-
dei: oportet uirū īdiuisibiliter suæ adherere uxo-
ri & econuerso: cum enī inter uirū & uxorem sit
amicitia naturalis: ut probat̄. viii. ethi. cū non sit
naturalis amicitia inter aliquos: nisi obseruēt̄ si-
bi debitā fidem: ad hoc q̄ coniugiū sit secundū
naturam: & ad hoc q̄ inter uxorem & uirum sit
amicitia naturalis: oportet q̄ sibi īuicem seruēt̄
fidem: ita q̄ ab īuicem non discedant. ¶ Hanc
aut̄ uidet̄ tangere Valerius maxim⁹ in libro de
factis mēorabilibus capitulo de institutis anti-
quis ubi ait. Quod repudiū inter uxore ipsam
& uirū a tpe quo urbis Rōana fuit condita: usq̄
ad cētesimū: & quinquagesimū quoq̄ annū nul-
lum intercessit. Primus at̄ qui dimisit uxore ste-
rilitatis cā: fuit Spuri⁹ Carbili⁹: qui q̄q̄ tolerabili
ratione mor⁹ uidet̄. rephēsiōne tñ non caruit
quia cūcti arbitrabant̄ cupiditatem liberoꝝ cō-
iugali fidei non debere p̄poni. Fides ergo secun-
dum Valeriū maximū quā obseruari debet uir
uxori & econuerso: ut̄ esse una cā pp̄ quā coniu-
giū manere debet īdiuisibile: & ī repudiātū. De-
cet ergo oēs ciues coniūgi suis uxorib⁹ īdiuisibi-
liter absq̄ repudiatione: tanto magis hoc decet
reges & p̄cipes quāto magis ī eis relucere dēt̄
fidelitas: & cætera bonitates. ¶ Secūda uia ad ī-
uestigandū hoc idem sumit̄ ex parte plis. Nam
licet coniugiū ēt̄ si sit sterile īdissolubile manet̄
debeat: qa cupiditas filioꝝ p̄poni n̄ dēt̄ fidei cō-
iugali. attñ si affit̄ ibi bonū plis: qa ples ē quod-
dā cōe bonū: ī quo coniūgit̄ uir & uxor ratione
ipsius plis decet uxore uirū & econuerso: īdiuisibi-
liter adherere. Videm⁹ enī q̄ semp̄ cōe bonū eo-
q̄ cōe est: coniūgit̄ participātes bono illo. Sicut
ergo ciuitas coniūgit̄ & continet̄ ciues ipsos ne
a ciuilitate recedāt: eo q̄ sit quoddā cōe bonum
ipsoꝝ: sic filii coniūgūt̄ & continēt̄ ipsos paren-
tes: ne ab īuicē recedant: eo q̄ sint quoddā cōe
bonū ipsoꝝ: semp̄ enī de ratione ē q̄ contineat.
uniat̄: & coniūgat̄ sicut de ratione pp̄rii ē q̄ di-
uidat̄ & distinguat̄. Hāc aut̄ rationē tāgit phūs.
viii. ethi. dicēs q̄ qa cōe contiet̄ & coniūgit̄. filii
eo q̄ sint cōe bonū utrorūq̄ cōiugiū ut̄ eē cā q̄-
re sit ipsoꝝ coniūctio. Vñ subdit q̄ steriles citi⁹
dissoluant̄ dicit̄ aut̄ steriles citius dissolui: non
quia licita sit dissolutio coniugii ēt̄ si non adsit
illi fœcūditas filioꝝ ut superior rō plen⁹ ostēde-
bat: attñ si in coniugio affit̄ ibi bonū plis n̄ solū

ex fide quæ in coniugio est seruanda: inclinatur coniuges: ut sibi inuicem inseparabiliter adhereant inclinatur ex ipsa prole: quæ est ipsorum cõe bonum ymo eo ipso quod aliqui sunt amici unius habent quendam inclinationem ut sint amici inter se: parentes quæ naturaliter diligunt suam prolem ex dilectione naturali quam habent ad ipsam: augmentatur eorum amicitia naturalis. Sed cum omnis amor uini quædam unitiuam dicat augmentato amore propter prolem genitam: augmentatur eorum propositum ut uelint inseparabiliter permanere. Patet ergo quod decet omnes ciues non solum propter bonum fidei coniugalis sed etiam propter ipsam prolem: ad quam ordinatur coniugium inseparabiliter conuiuere suis uxoribus. Tanto hoc magis decet reges: principes quanto de prole suscepta propter omnibus aliis debent diligentio rem habere curam. In cura. n. regis prolis plus potest inferre nocenti ipsi regno: quæ in cura cuiuscunque alterius: quare si amor & diligentia circa prolem faciat maiorem unionem coniugum: quanto maior cura & diligentia adhibenda est circa prolem regiam quæ circa alias: tanto magis decet reges & principes quæ diu suæ uxores uixerunt: eis inseparabiliter adherere.

Quod omnes ciues & maxime reges & principes una sola uxore debent esse contenti. Cap. ix.

Pud aliquas sectas non reputatur contra dictamen rationis quod unius & eiusdem simul plures existant uxores: sed quod recta ratio dicitur quoslibet ciues. & maxime Reges & principes unica coniuge debere esse contentos: triplici uia uenari possumus. Prima sumitur ex parte ipsius uiri. Secunda ex parte ipsius uxoris. Tertia est ex parte prolis. Prima uia sic patet. Nam sicut pluralitas ciborum puocat ad nimiam repletionem. Sic pluralitas mulierum puocat ad nimiam concupiscentiam: si fortes sint obnubilant mentem & rationem percipiunt. Si indecens est omnibus ciuibus nimis uacare ueneris & retrahere se ab actibus prudentiæ & ab opibus ciuilibus. Indecens est eos plures habere coniuges: tamen tanto hoc indecens est magis regibus & principibus quanto plus in eis uigere debet prudentia & intellectus: & quanto plus uacare debent & magis esse solliciti circa opera ciuilia & circa salutem regni: quam aliqui aliorum: ne ergo propter nimiam operam ueneriorum nimis retrahantur ab hominibus cura: indecens est eos plures habere uxores. Secunda uia sumitur ex parte ipsius uxoris. Nam sicut ex parte uiri indecens est uxor pluralitas: ne propter nimiam operam ueneriorum uir a cura debita retrahatur. Sic hoc indecens est ex parte uxoris: ne uxor a suo coniuge non debite diligatur. Nam inter uxorem & uirum debet esse amor magnus quia inter eos: ut probatur. viii. ethi. est amicitia excellens & naturalis: sed cum excellens amor non possit esse ad plures: ut uult philosophus. ix. ethi. indecens est eos quoscumque uiros uel ciues plures habere uxores: quia ut eas non tanta amicitia diligerent: quanta inter tatas com-

iuges esse debet maxime tamen hoc indecens est regibus & principibus: quia ne indebite utantur ueneris eos & suas coniuges maxime reseruari debet amor debitus coniugalis. Quarta uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex nutritione filiorum. Nam cum coniugium sit quid naturale: quo debito modo fieri debeat maxime inuestigari potest per ea quæ in aliis animalibus conspicimus. Videmus autem ut contra alii doctores tradunt: quod in aliquibus animalibus sola femella sufficit ad nutritionem filiorum: ut patet in canibus: in gallinis & in pluribus aliis animalibus: quare cum coniunctio maris & femellæ in omnibus animalibus ordinatur ad bonum proles: in illis animalibus: in quibus sola femella sufficit ad nutritionem filiorum: non refert utrum unus masculus pluribus coniugatur femellis nec etiam refert: utrum durante partu masculus conuiuat femellæ: sed sola femella non sufficit ad præstandum filiis debitum nutrimentum: unus masculus non adheret nisi uni femellæ: & quod diu durat tempus partus propter nutritionem filiorum: ut patet in columbis & in aliis pluribus generibus animalium: quæ alternatim oua fouet: & onerum filiorum parte portat femella: & parte masculus. Cum igitur ad supportandum onera coniugii in hominibus non sufficiat sola femella naturale est hominibus ut unus uir uni mulieri nubat. Ea. n. naturalia iudicare debemus quæ sunt ut in pluribus: ut naturale est hominibus quod sit dexter. licet contingat aliquos esse sinistros. Sic quia ut in pluribus sola femella non potest portare onera matris in omni: nec sufficit ad præstandum filiis omnia necessaria & debitum nutrimentum. Licet ergo forte aliquæ mulieres quia facultatibus habundant: sufficerent ad præstandum filiis debitum nutrimentum: quia tamen naturale non est iudicandum illud quod est ut in paucioribus. Sed quod est ut in pluribus: reliquum est: ut in hominibus iudicetur quod naturale: ut tamen mas quæ femella supportet onera filiorum. Sed cum in aliis animalibus: in quibus tamen mas quæ femella supportat onera filiorum: quæ diu filii indigent parentibus. Naturale sit ut unus masculus uni adhereat femellæ: sequitur in hominibus esse quod naturale ut quæ diu filii indigent parentibus: tamen diu unus masculus uni femellæ pro coniugio copulet. Sed filii quæ diu uiuunt indigent ope parentum: decens est ut semper pro coniugio humanum unus masculus uni soli femellæ copulet. Non. t. sic est de hominibus sicut de animalibus aliis quia eis natura sufficienter parat uictum: ut supra in primo capitulo huius secundi libri planius dicebatur. Postquam ergo pulli animalium apposuerunt debitas penas: & puenerunt ad debitum incrementum: per se ipsos possunt sibi debitum cibum querere: & non ulterius egent ope parentum: quia in talibus sufficit: quod durante tempore partus masculus conuiuat femellæ: & unus uni adheret. Sed cum homines toto tempore uitæ suæ egent opibus & facultatibus parentum. quia eis cibus congruus: non sufficienter a natura paratur. Sic se debent habere mas & femella pro coniugio in hominibus: sicut in animalibus alternatim supportantibus onera filiorum se habent masculus & femella tempora. Sed cum dictum sit quod toto tempore propter in hominibus ui-

bus masculus simul coniuuat foecia: & unus uni adheret. Sequitur quod in hominibus: per totam uitam coniuges simul coniuuant: & unus quidem uni adhereat. quare si nolentes adherere coniugio: decens est eos adherere secundum modum & ordinem naturalem decet omnes ciues una sola uxore esse contentos. Et tanto magis hoc decet reges & principes: quanto decet eos meliores esse aliis: & magis sequi ordinem naturalem. Patet ergo quod non solum ex parte uiri & uxoris: sed etiam ex parte plerisque: uir non nisi uni foecinae debet per coniugium copulari.

¶ Quod coniuges omnium ciuium: & maxime regnum & principum uno uiro debent esse contentae. **Cap. x.**
¶ Vanius apud aliquas sectas: ut apud sarracenos: & apud forte aliquas alias barbaras nationes non reputet incongruum unum uirum: etiam simul habere plures uxores. apud nullas tamen gentes secundum quascumque leges uiuentis nunquam hoc fuisse indultum ut simul una mulier pluribus uiris per coniugium copuletur. Magis enim repugnat apparentibus & his ad quae coniugium ordinatur unam foecinae simul pluribus nubere uiris: quam unum uirum pluribus foeminis. ymo & in lege diuina ut in uereri testamento ex aliquo diuina dispensatione uel propter aliquam figuram & signationem legimus unius uiri plures fuisse uxores. tamen & reperit in paucis: uel quod reperit in aliquo casu uel ex aliqua rationabili causa permissum: commune legem turbare non debet: secundum enim commune dictamen rationis detestabile est unum uirum simul plures habere uxores. detestabilius tamen est si una foecina per coniugium simul pluribus copuletur uiris. Coniugium enim ad quatuor comparari potest. ex quibus sumi possunt quatuor rationes per quas inuestigare possumus omnino detestabile esse unam foeciam nuptam esse pluribus uiris. In coniugio enim primo reseruat ordo naturalis. Nam naturale est foecinae esse subiectam uiro. eo quod uir prudentia & intellectu sit praestantior ipsa. Secundo ex coniugio consurgit pax & amicitia. Multas enim guerras & multas discordias sedari uidemus eo quod inter partes contrahuntur coniugia. Tertio ex coniugio oritur ipsa proles: ordinatur enim coniugium non solum ad conseruationem ordinis naturalis & ad debitam pacem. Sed etiam ordinatur ad procreationem filiorum. Quarto sicut ordinatur coniugium ad filiorum procreationem: sic ordinatur ad eorum debitam nutritionem. Inconueniens est ergo unam coniugem esse plurimum uiro: rursus quia per hoc omnia praedicta. iii. impediunt. Tollit enim ex hoc naturalis ordo non resultabit inde pax & concordia: sed magis dissensio & inimicitia. non erit debita ibi procreatio filiorum. non tribuetur filiis debitum nutrimentum. **¶** Quod autem ex hoc tollatur naturalis ordo: uidere non est difficile. nam secundum ordinem naturalem ut patet per philosophum impoli. semper uir debet esse praeminens. mulier uero debet esse subiecta. Rursus secundum ordinem naturalem in eis de opibus nullus aequo per

se duobus uel pluribus potest esse subiectus. si enim aliqua persona duobus subiicitur hoc non est aequo per se: sed hoc est quia unus ad alium ordinatur: ut si ciuis subiicitur proposito & regi oportet propositum illud ad regem ordinari esse sub ipso: repugnat ergo ordini naturali eundem duobus esse subiectum. quare similiter debet esse subiecta uiro. ex quo totam sui corporis partem uni uiro tribuit. contra ordinem naturalem est ut uiro alteri sit subiecta. Nam & si idem potest dari pluribus ut plures sunt. eundem tamen obedire pluribus principibus: ut plures sunt secundum naturalem ordinem esse non potest. quare & si detestabile est plures foecias coniuges esse unius. unam tamen nubere simul uiris pluribus detestabilius esse debet. Decet ergo coniuges omnium ciuium uno uiro esse contentas. multo magis tamen hoc decet confuges regum & principum: quia in eorum coniugio magis quam in alio decet naturalem ordinem conseruare. **¶** Secundo hoc idem inuestigari potest ex ipsa pace & concordia ad quam coniugium ordinatur. Nam cum quilibet moleste ferat si in usu suae rei detestabilis impeditur absque dissensione & discordia esse non potest: si una foecia per coniugium pluribus copuletur uiris. cum enim unus illorum in usu rei detestabilis alterum impediret: inter eos guerra & inimicitia oriretur. ymo quilibet illorum uiroque contra parentes & consanguineos uxoris ad inimicitiam moueretur: eo quod suam coniugem alteri uiro per coniugium subiecerunt. Ex coniugio igitur quod ordinatur ad pacem & ad amicitiam & discordia oriretur. quare decet coniuges omnium ciuium uno uiro esse contentas. Tanto tamen hoc magis decet coniuges regum & principum quanto lis & discordia principantium est periculosior & magis cauenda quam omnium aliorum. Tertio hoc idem patet ex generatione proles: ad quam coniugium ordinatur. Impedit enim ipsa foecunditas filiorum: si una foecia pluribus coniugatur uiris. Vnde & meretrices conspiciuntur esse magis steriles quam alias mulieres. igitur ex parte procreationis filiorum omnino indecens est unam foecinae plures habere uiros. nam si unus masculus potest plures foecundare foecias. Vna tamen foecia non sic foecundari potest a pluribus uiris: ymo impedit foecunditas eius ex pluralitate uirorum. quare si coniugium principaliter ordinatur ad bonum plerisque. Decet coniuges omnium ciuium: ne impediatur earum foecunditas uno uiro esse contentas. tanto tamen hoc magis decet regum & principum coniuges. quanto in tali coniugio periculosior est sterilitas filiorum. Diligenter ergo aduertere debet singularum mulieres: quod suis uiris per coniugium copulentur quanta diligentia debeant ad suam pudicitiam obseruare. & quanto conatu fide suis uiris obseruent. quia si esse non potest & detestabile est esse per coniugium foeciam uiuentem uiro suo: uiro alio copulari. magis detestabile est alicui uiro fornicarie commiserere. **¶** Quarto hoc inuestigare possumus ex foecinae debito nutrimento. nam ex hoc patentes sollicitant circa pueros. quia firmiter credunt eos esse eorum filios quocumque impedit certitudinem filiorum: impedit ne patres dili-

genter eis pvideat in hereditate & in debito nutrimento. Sed si una foemina pluribus nubat uiris: patres de suis filiis certi esse non poterunt quare non adhibebunt illam diligentiam quam debet ut suis filiis debite in nutrimento & in hereditate pvideant. detestabile est ergo unum uirum plures habere uxores. sed detestabilius est unam uxorem plures habere uiros. quia per hoc magis impedit certitudo filiorum. quare si decet omnes ciues certos esse de suis filiis. ut eis diligenter pvideant in hereditate & in nutrimento. decet coniuges omnium ciuium uno uiro esse contentas. tanto tamen hoc magis decet coniuges regum & principum quantum in cura circa eorum filios periculosior est quam in cura aliorum.

¶ Quod decet omnes ciues: & maxime omnes reges & principes non ducere coniuges sibi nimia consanguinitate coniunctas. Cap. xi.

Rederet forte aliquis: Dum tamen una foemina per coniugium uni copuletur uiro. licitum esset illud coniugium cuiuscumque generis: uel cuiuscumque consanguinitatis esse habeat uir & uxor. Sed quod sit contra rationis dictamen quod cum parentibus & consanguineis nimia consanguinitate coniunctis non sit in eundem coniugium: triplici uia uerari possumus. Prima sumitur ex debita reuerentia quam est parentibus & consanguineis exhibenda. Secunda ex bono quod ex coniugio consurgit. Tertio ex malo quod inde uitatur. **¶** Prima uia sic patet. nam cum ex naturali ordine debeamus parentibus debitam subiectionem. & consanguineis debitam reuerentiam. Cum hominum reuerentia debita non referretur inter uirum & uxorem propter eam quam inter eos mutuo sunt agenda: dictat naturalis ratio quam nimis propinqua ex suo genere non est per coniugium socianda. ymo adeo uidetur hoc naturali rationi consentaneum quod uix sint aliqui gentes non exceptantes personas aliquas a coniugio contrahendo. Vnde & philosophus. ii. poli. sola ratione naturali ductus exceptat: personas aliquas a contractione connubii. nunquam. n. fuit licitum alicui: & apud nullas gentes permissum inuenimus: ut quis cum matre contraheret. nam uxor debet esse subiecta uiro. inconueniens autem esset sic matrem filio esse subiectam. Non licet ergo filiis contrahere cum parentibus. propter mutuam reuerentiam quam sibi inuicem debent. Sic etiam non licet eis contrahere cum consanguinitate coniunctis. nisi in dispensatione & in casu: nam propter aliquod magnum bonum inde posset consurgere: conceditur aliquando alicui in aliquo casu. quod contra alios denegat. ratione ergo reuerentiae debitae consanguineis quam in agenda inter coniuges congrue referuari non possunt. nisi ex dispensatione & in casu inter personas nimia consanguinitate coniunctas non sunt connubia contrahenda. Decet ergo omnes ciues non contrahere coniugia cum quibuscumque personis. Tanto tamen hoc magis decet reges & principes: quanto magis eos obseruare decet ordinem naturalis. **¶** Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex quodam bono quod in matrimonio

consurgit. Dicebat enim in precedenti capitulo quod ex contractione coniugii inter ipsos contrahentes oritur pax & concordia. Sed cum inter consanguineos ex ipsa proximitate carnis sufficientes quidem amicitia esse uideatur dictat naturalis ratio coniugia contrahenda esse inter illos: quod non sunt nimia consanguinitate coniuncti: ut quos carnis coniunctio per dilectionem & amicitiam non coniungit coniugat contractio copulae coniugalis. Decet ergo omnes ciues non contrahere cum personis nimia consanguinitate coniunctis. Magis tamen hoc decet reges & principes. quia quanto sunt in maiori statu & in altiori gradu. tanto magis egent affinitate & amicitia aliorum. Nam secundum philosophum in ethi. quanto arbor est altior. tanto magis indiget sustentamentis: ne quatiet a uento. Reges ergo & principes quanto in altiori gradu existunt: tanto indigent habere maiores & plures: tam affines quam consanguineos & amicos. **¶** Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex malo quod per coniugium uitatur. Per coniugium. n. non solum perducitur bonum prolis: sed etiam uitatur intemperantiae malum. Qui. n. castitatem seruare non possunt: ne sint nimis intempati quibuslibet foeminis se miscendo expedit eis inire connubia. ut una uxore contenti ab intemperantia retrahantur. Cum. n. concupiscentiae carnis si nimiae sint: rationem percutiat ut supra pluries diximus. Expedit quibuslibet uolentibus uigere ratione & intellectu non nimiam operam dare ueneris. Cum ergo ad personas nimia affinitate coniunctas habeatur naturalis amor: si supra amorem illum supaddatur amicitia coniugalis. inter conjugales: sic se habentes tanta multiplicaretur dilectio quam oportet eos nimium uacare ueneris. Decet ergo omnes ciues non inire connubia cum personis nimia consanguinitate coniunctis: ne dando nimis operam ueneris percutiatur eorum ratio: & retrahantur a curis debitis & a ciuilibus operibus. Tanto hoc ergo magis decet reges & principes. quanto ipsi plus uigere debent prudentia & intellectu. & quanto maius periculum potest regno consurgere: si reges & principes circa salutem regni & circa ciuilia opera non diligenter intendat. In nimis ergo propinquo gradu consanguinitatis non est matrimonium contrahendum. Tertius tamen & quartus gradus quia a propinquitate deuiare incipiunt: si dispensatio assit propter bonum aliquod prosequendum: uel magnum malum uitandum contrahi poterit copula coniugalis.

¶ Quomodo reges & principes: & uniuersaliter omnes ciues: decet uxores accipere ornatas exterioribus. Cap. xii.

Onorum autem quaedam sunt bona animae. ut uirtutes & boni mores: quaedam uero sunt bona corporis. ut pulchritudo: mansuetudo: & agilitas & caetera talia. Quaedam autem dicuntur exteriora bona. quae quantum ad praesens spectant in triplici genere habent esse. nam honorabilitas generis. pluralitas amicorum: multitudo di-

uitiarum. inter bona exteriore computantur. ut patet p phum. i. retho. Cum ergo reges & principes uolunt alicui per coniugium copulari. attendere debent ut persona illa qua sibi in coniugem optat sit omnibus his bonis ornata. Non tamen aequi principaliter intendere debent ad tria praedicta bona. Sed ad nobilitatem generis: & ad multitudinem amicorum inter exteriora bona debent intendere quasi primo & per se. Sed pluralitas diuitiarum est intendenda quasi ex consequenti. Decet enim eos talem uxorem acceptare: quae sit nobilis genere: & per quam acquirant multos amicos nobiles & potentes. sed quae per uxorem illam acquiratur diuitiarum copia: intendendum est quasi ex consequenti. Magis autem attendendum est in coniuge: ut in prosequendo patebit: honorabilitas generis: & pluralitas amicorum: quae multitudo diuitiarum. Omnia tamen haec tria aliquo modo sunt attendenda. Ordinatur. n. coniugium ut patet ex dictis: ad debitam societatem ad pacificum esse: & ad sufficientiam uitae. Prout ergo coniugium ordinatur ad debitam societatem apud reges & principes in suis coniugibus quaerenda est nobilitas generis. Sed prout ordinatur ad esse pacificum: quaerenda est multitudo amicorum. Prout uero ordinatur ad sufficientiam uitae: quaerenda est pluralitas diuitiarum. Probatur. n. supra coniugium esse secundum naturam: eo quod homo naturaliter est animal sociale. Prima autem naturalis societas ut patet per phum. i. poli. est maris & foeminae: uiri & uxoris. Hoc autem non esset nisi coniugium ordinaretur in quadam societate debitam & naturalem. Cum ergo debite & congrue nobilis nobili societate reges & principes quos constat esse nobiles genere: prout coniugium ordinatur in societate digna & congruam debent sibi uxores quaerere quae sint ex nobili genere. ¶ Secundo propter esse pacificum quaerenda est amicorum multitudo. Nam pax inter homines se habet quasi sanitas respectu humorum. Si cut. n. uidemus in uno & eodem corpore quod propter inaequalitatem humorum confurgit infirmitas & pugna. Sic & inter homines propter iniurias & inaequalitates: quas inter se exercent commouentur dissensiones & bella. quaerunt sicut ad esse sanum requiritur quod quis habeat naturam fortem ut possit nocua expellere. Sic ad esse pacificum requiritur abundantia civilis potentiae: & pluralitas amicorum. Nam secundum phum in retho. Homines libenter iniustificant cum potentibus. Qui ergo caret civili potentia & non est munitus amicis de leui iniuria: patitur. & non sine uiuere in esse pacifico. Coniugium igitur prout ordinatur ad esse pacificum quaerenda est ex eo amicorum pluralitas. Hoc autem ut patet ex habitis tanto magis egent reges & principes: quanto eorum status: quia altior magis indiget sustentamentis & pluribus potest committi infortunis. Patet ergo quomodo in coniuge regum & nobilium quaerenda est nobilitas generis. & quomodo ex tali coniugio quaerenda est pluralitas amicorum. ¶ Restat ostendere quomodo ex eo quaerenda debeat diuitiarum multitudo

quod quaerunt. n. ex coniuge dotes & diuitiae ad supportandum onera matrimonii siue coniugii. & propter sufficientiam uitae. Verum quia reges & principes semper intendunt diuitiis & possessionibus abundare. quod deseruiunt ad sufficientiam uitae. Decet eos in suis coniugibus principaliter quaerere: quod sint nobiles genere: & quod per eas abundant in civili potentia & quod acquirant multitudinem amicorum: quod ex tali coniugio acquirant multitudinem numeris. ¶ Viso quo reges & principes in suis coniugibus debent quaerere exteriora bona. de leui patet quod les coniuges singuli ciues accipere debeant. Nam si reges & principes decet accipere nobiles coniuges: ut inter eos sit pax & digna societas. In omni coniugio nimia imparitas uidetur esse uitanda. Nam impitas in excessu: siue secundum nobilitatem siue secundum aetatem: ut plurimum est causa litigii: uel est causa ut sibi coniuges fidem non seruent ut si nobilis nubat ignobili: non erit inter eos digna societas: Sed unus alteri ultra quam leges coniugii requirant dominari conabit. sic etiam si nimis senes iuuenulae nubant. quia iuuenes societate senum non gaudent. tanta imparitas aetatis erit quod uelut incitamentum: ut sibi coniuges fidem non seruent. Quarenda sunt ergo in coniuge tria praedicta bona exteriora. uidelicet honorabilitas generis: multitudo amicorum. & pluralitas diuitiarum. Sed hoc secundum modum & proportionalitatem nubentis. ita quod inter coniuges aliqua proportio reseruetur tam animae quam corporis.

¶ Quod decet omnes ciues & maxime reges & principes quaerere in suis coniugibus: non solum quod sint ornatae exterioribus bonis: sed etiam in interioribus. Cap. xiii.

¶ Stendebatur supra quale debet esse coniugium: quia est quid naturale: & est quid indiuisibile: & est unius ad unum. ¶ Ostendimus autem inter quas personas debet esse coniugium: quia inter nimia propinquitate coniunctos. ¶ Uterius autem declaramus: qualia bona exteriora sunt quaerenda in coniuge. Reliquum est ut dicamus quomodo coniuges ipsorum uirorum bonis tam corporis quam animae debet esse ornatae. ¶ Sciendum igitur quod phum. i. retho. enumerando bona foeminarum ait. quod bona corporis foeminae sunt pulchritudo & magnitudo. Bona uero animae. temperantia: & amor operositatis siue seruitutis. Quatum ergo ad bona corporis quaerenda est in uxore pulchritudo & magnitudo. Sed quatum ad bona animae maxime uidetur esse quaerendum in foemina quod sit temperata: & quod non amet esse ociosa sed diligat facere opera non seruilia. Quae autem sunt opera non seruilia quae quaerenda sunt in coniugibus multa in prosequendo patebit.

¶ Quod autem haec bona corporis magnitudo uidelicet & pulchritudo quaerenda sint in uxore: sic potest ostendi. Nam licet coniugum ut in praecedenti capitulo dicebat: ordinatur ad societatem debitam: & ad esse pacificum: & ad sufficientiam uitae. Ordinatur et nihilominus ad debitam pro-

lis productionem: & ad fornicationem uitādā. ymo principalius uidetur ordinari coniugium ad hæc duo bona quam ad tria prædicta. Nam bonum fidei: ut q̄ coniuges sibi fidem seruent: q̄ seruando fornicationem: uitant & bonum pro-
lis magis directe pertinere uidetur ad coniugi-
um: q̄ ea quæ in præcedenti capitulo diximus. Omnia ergo illa quæ uidentur facere ad forni-
cationē uitandam: ad fidem coniugum conser-
uandam: & ad prolem debite producendam: in
coninge quæri debent. Videmus aut̄ q̄ magni-
tudo corporis facit ad bonū prolis. Nam filii in
quantitate corporis ut plurimum matrizant. q̄a
totam corpulentiam substantiam quodāmodo
hñt a matre. Sicut ergo in aliis aīalibus ut pluri-
mū ex magno genere magna procedūt. sic & in
hoībus: si parentes magni existant filii ut pluri-
mum magni nascūtur. Decet oēs ciues propter
bonum prolis ut filii polleāt magnitudine cor-
porali: quærere ī suis uxoribus magnitudinem
corporis. Tanto tñ magis hoc decet reges & p̄ci-
pes: quāto ipsi circa proprios filios eo q̄ ex eis
dependeat bonum cōe & salus regni. plus solici-
tari debēt: q̄ alii. ¶ Secundo inter bona corpo-
ris quæranda est in uxore formositas & pulchri-
tudo. nam & hoc facit ad bonum prolis. Nam si-
cut ut plurimum ex magnis nascuntur magni.
Sic & ex pulchris nascūt. pulchri. quare si decet
oēs ciues & maxime reges & p̄cipes sollicitari:
ut polleant filii pulchris & magnis. Decet eos
in suis uxoribus quærere magnitudinem & pul-
chritudinem corporalem. Videtur etiam pulchri-
tudo coniugis nō solum facere ad bonitatem pro-
lis. Sed etiam ad fornicationem uitādā: ad quā
uitādā est ipsum cōiugium ordinatum. ¶ Vi-
so quō quātum ad bona corporis quæranda sit
in coniuge magnitudo & pulchritudo. Restat
uidere quō quātum ad bona aīæ quæranda sūt
in ea temperantia & amor oppositis. Illud enī
bonum maxime uidetur esse quærando in scē-
mina ad cuius oppositum maxime incitatur. Di-
cebatur autem supra q̄ agere secūdum rationē
& inseq̄ passionēs modo opposito se hñt. ita q̄
quanto magis insequitur passionēs minus agit
secundum rationem: & econuerso. Illi ergo in
quibus minus uiget ratio secūdum q̄ hmōi sūt.
magis inclinantur: ut sint passionum īsecutores
pueri & mulieres quātum est de se: magis uidē-
tur esse insecutores passionum quā uiri: quia uir
est præstantior ratione sed cum temperantia ut
primo libro diffusius diximus. ipsas passionēs
moderet. ad quas mulieres maxime incitantur.
licet singulis uirtutibus secūdum modum eis cō-
gruum scēminas pollere deceat. tñ cum traden-
da est aliqua nuptui: potissime inquirendum est:
utrū polleat temperantia: eo q̄ ad intēperātiā
scēminæ maxime incitētur. Decet ergo oēs ci-
ues hoc in suis cōiugibus quærere. Tāto tñ hoc
deceat reges & principes. quanto intēperātia cō-
iugum ipsorum plus nocuenti inferre potest.

q̄ intemperantia coniugum aliorum. Decet er-
go coniuges temperatas esse. Decet eas etiā ama-
re operositatem. quia cum aliqua persona ocia
existat: leuius inclinatur ad ea quæ ratio uetat.
Nam mens humana ut inuit phūs. vii. poli. ne-
scit ociosa esse statim ergo cum aliquis non dat
se bonis & licitis exercitiis: eius mens uagat cir-
ca alia: & occupat cogitationibus turpibus. Pa-
ret ergo ex iam dictis quale debet eē coniugiū:
& qualiter oēs ciues: & maxime reges & p̄cipi-
pes se hēre debent in ducendis uxoribus. Nam
postq̄ eas inducent: diligēter debent primo in-
quirere: qualiter sint ornate exterioribus bonis:
ut quomodo sunt nobiles genere & quomodo
per tale coniugium consequi possint ciuilem po-
tentiam & multitudinē amicorum. ¶ Secundo
inuestigare debent quō polleant corporalibus
bonis: ut quō sint magnæ staturæ: & q̄ habeant
formositatē & pulchritudinē corporalē. ¶ Ter-
tio quia non sufficit affluere bonis exterioribus
& pollere corporalibus. nisi assint ibi bona mē-
tis & aīæ debēt inquirere quomodo uxores du-
cendæ sint temperatæ: & quō sint operosæ circa
exercitia licita & honesta.

¶ Q̄ oēs ciues: & maxime reges & principes
non decet suas uxores regere eodem regimine
quo regendi sunt filii. Cap. xiiii.

Via non sufficit scire quale coniugiū:
& qualiter quis se hēre debeat in uxo-
re ducenda. nisi circa eā iam ductā sci-
at debite se hēre. Iō præmissis capitulis: rationabi-
liter hoc añectitur. ut sciamus quomodo regi-
mē nuptiale: quo regendæ sunt coniuges ad ali-
is regiminibus est distinctum. Possumus aut̄ du-
plici uia inuestigare: q̄ alio regimine sunt con-
iuges: & alio filii. Prima uia sumitur ex parte mo-
di regendi. Secunda uero ex parte operum fi-
endorum. ¶ Prima uia sic patet. Nā secūdum phi-
losophos. modus regiminis uniuersi reseruat̄
in uno hoīe. unde & ab eis homo appellatur mi-
nor mundus. Nam sicut totum uniuersum diri-
gitur uno principe. ut uno deo. qui est intellect⁹
separatus & purus. sic omnia quæ sunt in hoīe si
debite regi debent: regenda sunt intellectu &
ratione. ymo adeo modus uniuersi reuersatur in
quolibet hoīe: q̄ populo totum ordinem: cælo-
rum saluauit in qualibet anima rationali. Si er-
go regimē totius uniuersi assimilatur regimini
quod debet esse in uno hoīe. cum ciuitas sit pars
uniuersi: regimē totius ciuitatis multo magis re-
seruabitur in una domo. Nam si domus est plus
q̄ unus homo singularis: & ciuitas est minus q̄
uniuersum: si totum uniuersum p̄ quandā simi-
litudinē reseruat̄ in uno hoīe. multo magis regi-
mina q̄ sunt in ciuitate per quādam similitudi-
nē reseruantur in domo. Vnde & phūs. i. poli. re-
gimina unius domus assimilatur regiminibus ci-
uitatis. Ciuitas aut̄ quātum ad p̄ns spectat dupli-
ci regimine regi pōt. politico. s. & Regali. Dici-
tur aut̄ quis præesse regali dñio: cum præest secū

dum arbitrium & scđm leges: quas ipse instituit. Sed tunc præest regimine poli. quando non potest secundum arbitrium: nec scđm leges quas ipse instituit sed secundum eas quas ciues instituerunt. Cum. n. principans in ciuitate ipse scđm seipm principatur & ipse leges instituit regimen illud ab eo regnante nomē sumit & dicit regale. sed cum leges non instituunt a principante: sed a ciuibus. illud regimē nō est denominādū ab ipso regnante & principante sed magis ab ipsa politica & ab ipsis ciuibus. Dicitur ergo tale regimē politicū uel ciuile. ¶ His autē duobus regimini- bus in ciuitate secundum phm in poli. assimilatur duo regimina domus: paternale & coniugale. Nam regimē paternale assimilatur regali. Coniugale uero politico. Debet. n. uir præesse uxori regimine politico quia debet ei præesse secundum certas leges: & secundum leges matrimonii: & secundum conuentiones & pacta. Sed pater debet præesse filiis scđm arbitrium: & secundum regimē regale. Inter patrem. n. & filium non interueniunt cōitates & pacta: quō eū regere debet. Sed pater secundum suum arbitrium prout melius uiderit filio expedire: ipsum gubernat & regit sicut & rex gentem sibi subiectam regere debet secundum suum arbitrium: prout melius uiderit illi genti expedire. Quare tale regimen recte dicit regale. Sed inter uirum & uxorem semp interueniunt quādam conuentiones & pacta & sermones quidā quō uir hīc se debeat circa ipsam. Dicit ergo tale regimē politicū: quia assimilatur illi regimini quō ciues uocantes dñm ordant ei pacta & conuentiones quasdam in suo regimine obseruare. ¶ Ex ipso ergo modo regendi. quia unū est politicū: aliud regale. Differt regimen coniugale a regimine paternali. Videmus enim quod regimē regale est magis totale & naturale. Regimē uero politicū est magis paternale & ex electione. Nam præesse regaliter est præesse totaliter & secundum arbitrium. Præesse uero politice est præesse non totaliter nec simpliciter: sed secundum quasdam conuentiones & pacta. Rursus licet omne regimē si sit rectum sit naturale. attamē regimē politicū quātūcūq; sit rectum: non est adeo naturale. sicut regale. ymo illud regimē est quodammodo ex electione. cum in talia regie ciues sibi dñm eligant. Ex hoc autē maxime patet differentia inter regimē nuptiale & paternale. quia pater magis præest filiis simpliciter & totaliter quā uxori: Rursus dominam paternale magis est secundum naturam quā coniugale. aliquo enim modo uxor iudicatur ad paria. cum uiro: & eligit sibi uirum. Filii autē non sic iudicantur ad paria cum patre. nec eligant sibi patrem: sed naturaliter producuntur ab ipso. Dicit dñm paternale esse plus secundum naturam quā coniugale. quia licet sit naturaliter animal coniugale. tñ quod habeat hanc coniugem uel illam est secundum placitum & ex electione. sicut homo naturaliter est aptus ad loquendum: tñ quod loquitur hoc ydeomate uel illo. hoc est

secundum placitum & ex electione. coniugale ergo regimē non est sic naturale ut paternum. quia filii nullo modo eligunt sibi patrem. ¶ Viso quō differt regimen coniugale a paternali ex modo regendi: quia unum est magis simpliciter & naturale. aliud uero est quasi particulariter & ex electione. de leui uideri potest. quomodo differt hoc regimen ab illo. ex parte operum fiendorum. Nam pater sic debet præesse filiis: ut ordinet eos ad alia opera quam uxorem. Nam filii instruendi sunt ad opera militaria. uel ciuilia. quibus uacare debeant cum sint ad utilia: ad quae non sunt instruendae uxores: quia talibus uacare non debent. Patet ergo quomodo decet omnes ciues alio regimine præesse uxoribus: & alio filiis. tanto tñ hoc magis decet res & principes: quā ipsi plus obseruare debent: quā dicitur ordo & ratio naturalis. ¶ Quod oēs ciues & maxime reges & principes: non decet suas coniuges regere eodem regimine: quō regendi sunt serui. Cap. xv.

Icebatur superius in domo esse tria distincta regimina. nuptiale quō uir præest uxori. paternale quō pater præest filiis & dñatiuū quō præest seruis postquam ergo distinximus regimen coniugale a paternali quia paternale est. magis totaliter & simpliciter. illud uero magis particulariter: & quia paternale est magis secundum naturam. illud uero est quodammodo ex electione. Rursus quia ad alia opera est hoc quā illud. Restat ostendere quomodo coniugale regimen differt a seruili. Quod autē uir non debeat uti sua coniuge tanquam serua: triplici uia uenari possumus. Prima sumitur ex ipso ordine naturali. Secūda ex perfectione domus. Tertia ex paritate coniugum. ¶ Prima uia sic patet. Nam tota natura mouetur & regitur a deo & a substantiis sepatis. unde & philosophus in libro de bona fortuna ait. impetus naturales quos habemus in anima esse in nobis a deo tanquam a mouente naturam totam. Sic ergo in artificio facto a sapienti artifice non inueniretur aliquid superfluum nec deficit in necessariis. quicquid ergo natura agit: & quicquid ergo natura præparatur oportet ordinatissimum esse. quia ille naturam dirigit: a quo est omnis ordo. Cum ergo matrimonium sit bene ordinatum: maxime quando unum ordinatur ad unum officium: cum uxor naturaliter sit ordinata ad generandum: non erit ordinata ad seruiendum. Ideo dicit. i. politi. quod naturaliter distinguntur foemia & seruus. Nam ut ipse ait ibidem. nihil tale natura facit sicut faciebant fabri formantes delphicum gladium. Apud delphos enim sic fiebat gladii propter pauperes: ita quod unus gladius deseruiebat pluribus officiis. ut puta pauperes non ualentes plura habere instrumenta faciebant aliquod instrumentum fabricari: quo possunt ad plura uti officia. natura autē non sic agit: sed ut melius fiat res naturales: semper ad unum officium principaliter ordinat unum aliquid. unde & idē philosophus

Iosophus ait. q̄ unūquodq̄ organorum optie perficiet suum opus sine multis operibus sit seruans secundum naturam. quare cum natura ordinauerit coniugem ad generationem. indecens est q̄ ordinetur ad seruiendum. non est ergo naturalis ordo uirū præesse uxori eo regimie quo præest dominus seruis. licet ergo sic sit secundū ordinem naturalem: cum apud aliquas gentes sicut apud barbaros: idem sunt scæmina & seruus: ut recitat phūs. i. poli. dicens q̄ inter barbaros: scæmina & seruus eundē habent ordinē: utebantur enī illi coniugibus tanq̄ seruis. Sed hoc ideo contingebat: ut recitatur ibidē: quia inter barbaros nullus est naturaliter principās sed idem esse naturaliter barbarum & seruum. Esse enim barbarum ab aliquo hoc est esse extraneū ab eo: & non intelligi ab illo. Potest ergo quis esse barbarus huic uel illi: quia non intelligit ab hoc uel ab illo. Sicut theutonici sunt barbari Italicis: & italici Anglicis. Ille tñ est barbarus simpliciter: q̄ seipso est extraneus & seipsum non intelligit: q̄ esse non potest: nisi careat usu rationis & intellectu. Sed cū carēs rationis usu sit naturaliter seruus: quia nescit seipsum dirigere: & expedit ei q̄ ab aliquo alio dirigat. Idem est esse natura barbarum & seruum. Quare si apud barbaros eundem habēt ordinem uxor & seruus hoc est propter rationis defectū: quia nesciunt distinguere inter regimē coniugale: & seruale: quare si decet ciues esse industres: & cognoscere modum & ordinē naturalem. Indecens est ergo eos uti uxori bus tāquam seruis. Tanto tñ hoc magis indecens est apud reges & principes: quāto detestabilius est eos esse barbaros: & carere ratione & intellectu. Ex parte igit̄ ordinis naturalis. patet aliud esse regimē coniugale q̄ seruale: & non esse utēdū uxori bus tāquam seruis. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem: sumit̄ ex parte p̄fectionis domus. Videtur. n. domus esse imperfecta & habere penuriam rerum & non sufficere sibi in uita: si uxor & seruus habeant eundem ordinem. Vnde dicit̄ sexto politi. q̄ pauperes quia nō habent copiam seruitorum non habūdāt in hiis q̄ requiruntur ad p̄fectionē domus utūt̄ uxori bus & filiis tāquam seruis. ¶ Tertia uia sumit̄ ex parilitate q̄ esse debet inter uirum & uxorem. Nam licet uir debeat præesse uxori: eo q̄ ratioe præstantior: non tñ debet esse tanta imparitas inter uirum & uxorem q̄ ea uti debeat tāquam serua: sed magis tanquam socia. Non. n. est tanta imparitas inter uxorem & uirum: quanta inter dominū & seruum. ymo uir & uxor quātum ad ali quid ad paria iudicantur.

¶ Quod detestabile est in oībus ciuibus: & maxime in regibus & principibus in ætate nimis iuuenili uti copula coniugali. Cap. xvi.

Ermones uniuersales ut ī primo libro diximus: circa morale negociū minus proficiunt: determinare ergo de cōiugio: quia regimē coniugale est aliud a pater-

nali & seruili: & ostēdere q̄ aliter debet se habere uir tā erga uxorem q̄ erga filios & seruos ē ualde ī uniuersali notitiam tradere: quale sit ipsum coniugium & quō utendum sit eo. Oportet ergo magis in particulari descendere: qualiter omnes ciues & maxime reges & principes debēt uti copula coniugali. Sermones. n. uniuersales circa mores despiciendi non sunt: quia ignorantia uniuersalium sæpe facit particularia ignorare: ipsis tñ uniuersalibus sermonibus sunt particularia ad declarandum: quia cū negociū morale circa particularia consistat scdm doctrinam phi. ii. ethi. In talibus particulares sermones plus proficiunt: determinandū est ergo particulariter in q̄ ætate sit utēdum cōiugio. ¶ Tangit enim phūs vii. poli. quattuor rōnes probātes q̄ in ætate nimis iuuenili non est utendum coniugio. Prima ratio sic sumitur ex electione filiorū. Secunda ex intemperantia mulierū. Tertia ex piculo earum. Quarto ex malo uirorū. ¶ Prima uia sic patet. Nam si in ætate nimis iuuenili coniugantur uir & uxor: ut pbat philosophus in pol. lædūt̄ in de filii quātum ad corpus: quia ut plurimū sunt nimis debiles corpore & imperfecti: & etiā lædūt̄ quātū ad aīam quia sic nascentes ut plurimū deficiunt ratione & intellectu. Sic enim uidem̄ in aliis rebus naturalibus: q̄ quātum ad productionem alicuius effectus requiritur aliquid si illud sit imperfectum oportet effectum imperfectū esse ut si ad calefactionem requiritur calidum: si illud sit imperfecte calidum: sequitur q̄ imperfecte calefaciat. sed etiam ad hoc q̄ aliquid calefaciat requiritur q̄ sit dispositū ad susceptionē caloris. Si aliquid sit imperfecte dispositū ad hmoi susceptionem. sequit̄ q̄ imperfecte calorem suscipiat. quare si coniunctio uxoris uiri requirit̄ ad productionem proles. Si uir uel uxor sit in ætate nimis iuuenili quia corpora eorū imperfecta sūt: & non peruenerunt ad debitū completum: si ex tali coniunctione nascantur pueri sequitur q̄ producantur imperfecti & debiles corpore: quare quantum ad corpora ex coniunctione nimis iuuenili: confurgit læsio filiorum. Sic ex tali coniunctione lædūt̄ filii non solum quantum ad corpus: sed etiam quantum ad animā quia cū anima sequat̄ complexiōes corporis: cū aliquis nō est bene proportionatus in corpore non est bonæ complexionis: impeditur anima ne possit bene speculari & ne possit libere exequi actiones suas: nascentes ergo ex tali coniugio non solum sunt imperfecti corpore: sed etiam mente. Decet ergo omnes ciues non uti coniugio in ætate nimis iuuenili: hoc tñ tanto magis decet reges & principes: quāto ipsi plus debēt esse solliciti: ut eorū filii sint formosi & elegantes corpore & industres mente. Dato ergo q̄ contingat eos uxore ducere in ætate nimis iuuenili: non tamē debēt uti cōiugio nisi ī ætate debita. ¶ Secūda uia ad inuestigandū hoc idē sumit̄ ex intēperantia mulierum. Nam si in ætate ualde iuuenili uxores su

is uiris copulentur: non solum filii inde lædunt sed etiam ipsæ uxores efficiuntur intemperatæ & lasciuæ: quia quælibet psona: nimis desiderat ali quid & nimio ardore concupiscit ipsum: si ex nimia iuueture sit assueta: ad illud. Vnde & .vii. poli. dicitur q̄ intemperatiores uidentur esse mulieres illæ: quæ nimis iuuentulæ fuerunt usæ cōiugio. ¶ Tertia uia sumitur ex periculo mulierum. Nam ut dicitur in poli. in partu iuuentulæ magis dolent & periclitantur plures. Vnde & antiquus ut philosophus recitat: fuit cōsuetudo apud gentiles speciale oraculum facere pro partu iuuentularum: in signum q̄ iuuentulæ pl⁹ periclitant in partu q̄ aliæ. ¶ Quarta uia sumitur ex malo ipsorum uirorum: quia ipsi uiri læduntur si in nimia iuuentute utantur coniugio. Vnde in poli. dicitur q̄ masculorum corpora læduntur si tempore augmenti: & crescente corpore utantur ueneris. Quare si hæc mala quæ ex nimia iuuentute coniugum accidere possunt: tam cōiugib⁹ q̄ eorum filiis magis uitanda sunt in principib⁹ & regibus q̄ in aliis potissime non decet eos uti coniugio: in nimia iuuentute. Sed si quærat quā tum tempus requiratur in ipsis coniugibus. Vnde dicitur uelle philosophus hmoi tempus in coniuge debere esse .xviii. an. In uiro plus temporis requiritur. Nam si per totum tempus augmenti notium est masculis uti coniugio: cum ad temp⁹ augmenti cōiter in hoibus requiratur tria septēnia. post tertium in uiris uidetur esse debitum tempus dare operam copulæ cōiugali: uerum quia eis generatiua est nimis corrupta: hmoi tempus anticipari poterit: si uidebitur expedire.

¶ Quod tempore frigido quo flāt uenti Boreales magis ē danda opa p̄creatiōi filiorum: q̄ tpe calido: quo flant australes. Cap. xvii.

Philosoph⁹ .vii. politico. postq̄ pbauit per rationes plurimas: non esse dandā operam coniugio in ætate nimis iuuenili inquitur quo tempore magis insistendum ē procreationi filiorum & ait: q̄ tam a naturalibus q̄ a medicis conceditur: q̄ tempore frigido: quo flant uenti boreales melius est dare operam coniugio: q̄ calido tempore quo flant australes. Possumus autem triplici uia uenari. Prima sumitur ex parte mulierum. Secūda ex læsione uiroꝝ. Tertia ex dispositione aeris. ¶ Prima uia sic assignatur a quibusdam. Nam tempore calido aperitur pori corporis exhalat inde humidum: quare remanent corpora sicca. Rursus apertis poris exhalat naturalis calor: quo exalante corpora intrinsecus remanent frigida. Vnde quilibet in se ipso experitur q̄ tempore frigido flante borea melius digerit: quia calor eius interior propter frigus circumstantis non exhalat: sed magis roboratur & uigoratur: quare uetres mulierum: tempore hyemali sunt calidiores: qui non exhalat inde calor: & humidiores: quia nō euaporat inde humidum: magis sunt apti ad generatiōem: & forte tali tempore magis procreantur masculi. Vnde

de & philosophus uidetur uelle q̄ oues flantib⁹ borealibus uentis: magis concipiunt masculos. Flantib⁹ uero australibus magis fœminas. Omnino enim flantibus borealibus uentis propter roborationem caloris materni uteri: magis possunt conseruare suos fœtus & eos perfectiores faciunt. ¶ Secūda uia ad inuestigandum hoc idē sumitur ex læsione filiorum. Nam uiri magis læduntur si utantur coniugali copula tempore calido flante austro q̄ frigido flante borea: tempore enim boreali & frigido quia calor naturalis magis reseruat interior: plus possumus conuertere de alimento: quare usus coniugalis copulæ in tali tempore non sic lædit corpora uirorum: nec sic attenuat ea: eo q̄ maior sit ibi conuersio alimenti. ¶ Tertia uia ad inuestigandū hoc idē sumitur ex aeris dispositione. Nam boreas reddit aerem purum. Auster uero reddit ipsum turbulentum. Nam secūdam philosophum in methanis: Auster pluuiarum multitudinis adductiuus. Aere autē existente puro melioratur complexio existentium in eo: & fiunt meliores generationes. Quare tali tempore magis est danda opera coniugali copulæ. Decet ergo omnes ciues uti magis cōiugio: tempore quo fit melior procreatio filiorum: tanto tamen hoc magis decet reges & principes quanto decet eos elegantiores habere filios.

¶ Quod in mulieribus quædā sunt laudabilia: quædam uero uitupabilia. Cap. xviii.

Vlierum autem mores plurimum quædam si mores iuuenum sunt & puerorum: quodāmodo enim sic se uidentur habere fœminæ ad mares: sicut se habent pueri existentes in ætate imperfecta ad homines existentes in ætate perfecta. Nam secundum eūdem philosophum in politi. Mares plus uigent ratione q̄ fœminæ. Est enim fœmina quasi masculus occisionatus: & quasi uir incompletus. Sic etiam & pueri non sic ratione uigent ut adulti. Nam puer est quasi homo incompletus: quia ergo respectu perfectionis & quātum ad rationis uisum: fœmina & puer quodāmodo rationem eādem habent: sequitur mores fœmineos esse quodāmodo pueriles. In primo ergo libro ubi uniuersaliter tractabamus de moribus: non curauimus speciale capitulum facere de moribus mulierum. Sed supposuimus coniecturandum est de huiusmodi moribus ex moribus puerorum. Verū tamen quia in hoc secundo libro de regimine cōiugum specialem requirit tractatum: ut sciamus quo regimine regendæ sunt coniuges. Narrandum est sub cōpendio & succincte: quæ sunt laudabilia & quæ uituperabilia in ipsis. ¶ Est enim primo laudabile in eis: quia ut plurimum contingit fœminas uerecundas esse: q̄ duplici de causa contingit. Primo ex appetitu laudis. Secūdo ex timiditate cordis. Mulieres. n. ualde sunt appetitiuæ laudis. Nam in omnibus qui sunt imperfecte tales plus appetunt laudari q̄ perfecte possiden-

tes illud. Clerici enim imperfecti & habentes imperfectam scientiam plus desiderant: ut uocentur scientes: & ut habeant nomen quod sint excellentes clerici quod uere scientes. Nam qui uere sciunt in seipsis inueniunt unde gaudeant. Ideo non tantum curant de apparatus. Sed qui imperfecte cognoscunt: quia non uident in seipsis scientiam unde gaudere possint: quod non habent in rei ueritate: uolunt habere in hominum opinione. Quod ergo dictum est de scientia perfecta & imperfecta: intelligendum est de bonitate completa & incompleta: quod qui sunt perfecte boni non sic appetunt laudari & reputari boni sicut alii. Habentes enim perfectionem bonitatis in seipsis inueniunt unde gaudere possint: propter quod non multum curant gaudere de hominum opinione quare cum mulieres communiter non tanta bonitate polleant sicut uiri. Si aliqualem bonitatem habeant: utputa si polleant aliquo bono corporali. Nam si sint pulchrae & elegantes: uel si aliqua bona alia bonitate participant: ualde cupiunt laudari & commendari in ea: quod totum contingit eis ex imperfectione bonitatis. Nam bona corporis ut elegantia: pulchritudo: & caetera talia imperfecta bona sunt. Mulieres ergo ut plurimum uel participant bona imperfecta: ut aliqua bona corporis: uel si participant bona perfecta ut bona mentis: participant ea imperfecto modo: propter quod communiter omnes deficiunt a perfectione uirorum: quare cum ad augmentum perfectionis bonitatis inuatur cupiditas laudis: & desiderium reputationis: tanto plus appetunt laudari communiter loquendo mulieres quam uiri: quanto in bonitate communiter sunt imperfectiores illis: propter quod cum uerecundia sit timor de inglorificatione & de amissione laudis: mulieres communiter sunt uerecundae: quia timent inglorificari & amittere laudem quam nimia affectione desiderant: ex ipsa igitur cupiditate laudis: probatur mulieres uerecundas esse. Rursus hoc idem probari potest ex timiditate cordis. Nam cum mulieres sint naturaliter adeo timide quod quasi omnia expauescunt: sequitur eas uerecundas esse: quia uerecundia est quidam timor: ut superius dicebatur. Ex diuersis ergo causis probare possumus mulieres uerecundas esse: quicquid tamen sit de eius causis: laudabile autem est in ipsis esse uerecundas: quia propter uerecundiam multa turpia dimittunt quae non dimitterent nisi eas uerecundiae cathena constringeret. Secundo est laudabile in mulieribus: quia communiter sunt pia & misericordes. Pueri enim & senes & foeminae: ut plurimum sunt misericordes: non tamen ex eadem causa hoc uidetur contingere: quia pueri ut superius dicebatur sunt miseratiui quia sua innocentia alios mensurant credunt omnes innocentes esse & putant eos indigne pati: quare super eis de facili misentur. Senes uero miseratiui existunt cum quia ipsi in corpore & in uita deficiant uolunt aliis misere-

ri & compati ipsis: quare cum de facili quis inclinatur ad faciendum aliis quod ab eis uult fieri sibi: senes de facili super aliis misentur. Mulieres quod miseratiuae sunt ex mollicie cordis. Nam habentes cor molle non possunt aliquid sustinere: ideo statim misentur cum uident alios quos dura pati. Tertio considerandum est in mulieribus quia communiter nimis excedunt: unde cum sunt pia: sunt ualde pia: & cum sunt crudeles sunt ualde crudeles & cum sunt inuerecundae sunt nimis inuerecundae: postquam enim mulieres audaciam capiunt tanta turpia perpetrant quod uix inuenirentur uiri adeo inuerecundi ut possint tanta turpia operari: Hoc autem tertium & si in bonis potest esse laudabile: in malis uero est uituperabile. ¶ Viso quae sunt laudabilia in foeminis. Restat quae sunt laudabilia in eis. Possumus autem narrare tria in mulieribus uituperabilia. Primo quia ut plurimum sunt intemperatae & passionum infecutrices. Secundo quia sunt garrulae & litigiosae. Tertio quia sunt mobiles & instabiles. ¶ Primo autem foeminae cum posunt ut plurimum sunt intemperatae & passionum infecutrices: Nam quia in eis ratio deficit non sic habent ut retrahantur a concupiscentiis: sicut uir qui est ratione praestantior. ¶ Secundo sunt garrulae & litigiosae quod ex eadem causa contingit. Nam frenum mulierum ut plurimum non est ratio: quia communiter a ratione deficiunt. Sed magis est passio ut uerecundia: si enim se continent ut non garruant & non litigent: magis hoc faciunt ex uerecundia quam ex ratione: quare cum motae sunt nesciunt se moderare: sed sine freno garrunt & litigant. Videmus autem foeminas plus perseuerare in litigando & garriendo quam uirum quod magis deficiant a ratione ipsis. ¶ Tertio contingit mulieres mobiles & instabiles: quod & forte accidit ex debilitate complexionis. Nam cum anima ut superius dicebatur: ut plurimum sequatur complexionem corporis. Sicut mulieres habent corpus molle & instabile: sic uoluntate: & desiderio sunt instabiles: & mobiles. ¶ Quo regimine omnes ciues: & maxime reges & princi. debeant suas coniuges regere.

Capitulum.

xix.

¶ Dicebatur in praecedentibus non eodem regimine regendas esse coniuges quod regendi sunt serui. Aliud enim est regimen coniugale: a paternali: & etiam a seruili. Sed quia non sufficit sic tractare de regimine coniugali dicendo ipsum esse differens a paternali & seruili nisi in speciali tractetur quo regimine regende sunt coniuges. Ideo oportet in speciali dicere aliqua de regimine coniugum. ¶ Sciedum ergo unam esse communem regulam ad omne regimen. Nam quicumque uult aliquid bene regere: oportet ipsum speciales habere cautelas ad eas circa quae uidet ipsum magis deficere. Nam sicut est in locutionibus sic suo modo est in ipsis operibus. Videmus enim aliquos habere line-

quas difertas aliquos uero balbutientes esse: & qui balbutiunt non eodem modo balbutiunt: sed aliqui difficilius proferunt unum uerbum: aliqui uero difficilius aliud. Qui ergo balbutientes uellet in loquela dirigere oporteret eos instruere ut specialem pugnam & specialem conatum acciperent circa ea uerba quae deterius proferre possent. Vnde & aliquos philosophos legimus sic fecisse: qui cum essent impeditae linguae: accipientes specialem conatum circa illas litteras quae deterius proferebant: facti sunt eloquentes. Hoc ergo modo & circa opera se habet: cum n. quis se uel alium uidet circa aliquo deficere si se uel alium uult recte regere specialem conatum assumere debet circa ea in quibus esse contingit facilius casus. Quare cum mulieres ut in praecedenti capitulo dicebatur: communiter sint intemperatae garulae & instabiles: regende sunt tali regimine ut inducantur ad temperantiam & ad taciturnitatem & ad stabilitatem. Partes autem temperantiae ut dicebatur in primo libro sunt quatuor uidelicet: castitas: pudicitia: siue honestas: abstinentia & sobrietas. Tunc ergo mulieres sunt temperatae quando sunt castae: honestae abstinentes & sobriae. Decet enim coniuges esse castas non solum propter finem seruandam suis uiris: sed etiam propter procreandam prolem. Nam si coniunx castitatem non seruet de facili filius non proprius ipsi uiro succedit in hereditatem patris. Decet ergo coniuges omnium ciuium esse castas. Et tanto magis hoc decet coniuges regum & principum quanto ex earum illegitima prole potest maior lis & discordia uel dissensio oriri. ¶ Secundo decet eas esse pudicas & honestas. Nam non sufficit coniuges esse castas & cauere sibi ab operibus illicitis: sed oportet eas esse pudicas & honestas ut sibi caueant a signis & a uerbis quae uidentur in honestem procedere: non enim sufficit ut alius filius non succedat in hereditatem: sed requiritur ut pater sit certus de sua prole. Cum ergo signa in honesta & impudica quandam suspitionem ad generent de incontinentia coniugis ut pater sit certus de sua prole: expedit coniuges pudicas esse. ¶ Tertio oportet eas esse abstinentes: ut caueant sibi a superfluitate cibi. Nam cibi superfluitas ad incontinentiam inclinatur. ¶ Quarto decet eas sobrias: ut caueant sibi a superfluitate potus. Nam tam immoderantia cibi quam potus uenera prouocat. Vnde & antiquitus apud Romanas mulieres ut recitat Valerius maximus. ii. libro capitulo de institutis. Antiquis quodammodo nefas erat bibere uinum: unde ait quod uni usus olim Romanis feminis ignotus erat: ne in aliquod dedecus plabentur: quia usus uini consueuit esse proximus ad uenerem incoessam. Sic igitur regendae sunt feminae ut sint castae honestae abstinentes & sobriae. Modus autem quo inducendae sunt ad haec omnia diuersificatur secundum diuersitatem nobilitatis diuitiarum ipsorum uirorum. Nam ciues in nobilitate & diuitiis defi-

cientes debent per seipsos suas instruere coniuges & debitas cautelas adhibere: ut polleant bonitatibus supradictis. Habundantes uero nobilitate & diuitiis & ciuili potentia decet inquirere matronas boni testimonii aliquas per diuturna tempora prudentia & bonis moribus approbatas instruere coniugem & inducentes eam per monitionem debitam ad bonitates praehabitas. ¶ Vltimo coniugem sic regendam esse ut sit debita temperata. Restat ostendere: quomodo regenda sit ut debita sit taciturna. Nam ut scribitur. i. poli. ornamentum mulieris est taciturnitas. Si enim mulieres debita se habeant & congrue silentium seruent: ex hoc magis ornatae apparent & ad maiorem uiros inducunt. Decet ergo eas esse taciturnas. Sic etiam decet esse stabiles. quia quanto uxor est magis constans & firma. tanto maior credulitas ad generatur uiro ut ei debitam fidem seruet. Tali ergo regimine regende sunt coniuges: ut polleant praedictis sex bonitatibus. uidelicet ut sint castae: honestae: abstinentes: sobriae: taciturnae & stabiles. Ad haec autem uiri eas inducere poterunt uel per seipsos: uel per matronas boni testimonii. uel per cautelas alias adhibendo. quare decet omnes ciues sic suas coniuges regere. & tanto magis hoc decet reges & principes. quarto ex eorum indebito regimine potest circa regnum maius periculum imminere.

¶ Qualiter omnes ciues: & maxime reges & principes ad suas coniuges debeant debita se habere.

Cap. xx.

¶ Non sufficit scire quomodo reges & principes & uniuersaliter omnes ciues debeant suas coniuges regere: & ad quas bonitates debeant eas inducere: nisi sciatur quomodo circa eas debeant se habere. ¶ Sunt autem tria quantum ad praesens spectat diligenter consideranda: in quibus uiros circa proprias coniuges: decet debita se habere. Nam primo debent eis moderate & discrete uti. Secundo debent eas honorifice tractare. Tertio debent cum eis debita conuersari. ¶ Decet enim eos suis coniugibus moderate & discrete uti. Nam immoderatus usus uenererum. Primo communiter destruit. Secundo mentem deprimit. Tertio immoderat appetitum & reddit coniuges intemperatas. Destruitur enim & debilitatur corpus ipsius uiri si nimis det operam copulae conjugali. quia uis generatiua est nimis corrupta. & ut uult philosophus. iii. ethi. Insaeciabilis est concupiscentiae appetitus. quare ut plurimum homo plus appetit quam natura requirat. Si ergo sine freno quis sequitur appetitum: & non moderet desiderium copulae conjugalis: ageret ultra quam natura requirat & ultra quam sufficiat ad restaurandum quod sine debilitatione proprii corporis esse non poterit. Vnde cerebrum & uisus & alia membra nobilia debilitantur ex superflua copula. Secundo superfluous usus: non solum corpus debilitat. Sed etiam mentem reprimunt. Nam corpus: est

quasi instrumentum animæ. sicut ergo quia martellus est instrumentum fabri. debilitato martello debilitant actiões fabriles. sic debilitato cerebro & aliis mēbris nobilibus impedit a rationis usu: ut non possit sufficienter considerare. Vnde & supra per auctoritatem philosophi probabatur quod talia si uehementia sint rationem percipiunt.

¶ Tertio huiusmodi usus nimis macula appetitum & reddit coniuges intemperatas. nam quanto plus datur opa ueneris actibus tanto plus incitatur appetitus ut sit intemperatus & ut ueneria operef. ut uult phis. vii. ethi. propter quod eliditur quorūdam brutalis cogitatio dicentium. Satisfaciā nunc concupiscentiæ & postea de cætero abstinēbo. Nam quilibet usus carnalis copulæ incitat ad ulteriorē usum: & quanto quis plus ea utitur. tanto magis incitatur ad utendum & semper intemperatior reddit. Decet ergo omnes ciues uti moderate coniugali copula. & tanto magis hoc decet reges & principes: quanto incedentius est eos propter huiusmodi actus habere corpus debilitatum: mētem depræssam & intemperatum appetitum. nec sufficit eos tali copula uti temperatæ: nisi utant ea discrete. Nam in omnibus operibus discretio est adhibenda ut fiant tempore debito. loco conuenienti: & modo congruo. Sunt. n. aliqua tempora incongrua prædictis operibus. Nam temporibus quibus est orationibus uacandum: decet a talibus abstinere. Sic etiam temporibus quibus posset insurgere nocumentum proli. decet abstinere a tali copula est ergo obseruandum tempus debitum. Sic etiam obseruandus est locus congruus: & modus conueniens: ut sit inter coniuges non solum amicitia delectabilis sed honesta.

¶ Viso quo decet uiros suis uxoribus moderate uti & discrete. Restat uidere quo eas debeant honorifice pertractare. Quemlibet. n. uirum secundum possibilem facultatem decet suam uxorem honorifice retinere indebito apparatu ei necessaria debita tribuendo. Nam cum uxor sit persona ualde coniuncta: honor qui uxor exhibet redundat in persona ipsius uiri. ymo cum ostensum sit supra uxorem non se haberi ad uirum quasi seruā: sed quasi sociam decet quemlibet secundum suū statum uxorem propriam honorifice pertractare.

¶ Ostenso quo decet uiros suis uxoribus moderate & discrete uti. & quo debent eas honorifice retinere. Restat ostendere qualiter cum eis debeant conuersari. Tunc autem uiri ad uxorem est conuersatio congrua: si ei ostendit debita amicitia & si eas per debitas monitiones instruat. ¶ Declārare autem quæ sunt signa amicitia debita & quæ sunt monitiões congrue fieri non potest nisi inspecta diuersitate statuum: & consideratis conditionibus personarum. Debent. n. uiri diligenter aduertere utrum uxores sint superbæ uel humiles. utrum sint prudentes aut fatuæ: nam sic conuersando est cum uxoribus quod plura signa amicitia ostendenda sunt eis. si sint humiles quod si sint superbæ. Superbæ. n. adeo fiunt elatæ: si eis multa ami-

icitia ostendatur ut uelint et uiris propriis dominari. Rursus sic conuersandum est cum eis: quod aliter instruendæ sunt prudētes: aliter fatuæ. Nam prudentibus ad correptionē lenia uerba & blanda sufficiunt. Fatuis uero est asperior increpatio adhibenda. Decet ergo quoslibet uiros considerato proprio statu: & inspectis conditionibus personarum: suis uxoribus ostendere debita amicitia signa & eas ut expedit per debitas monitiones instruere.

¶ Quomodo fœminæ coniugatae circa ornamentum corporis debeant se habere. Cap. xxi.

¶ Ecce reges & principes & uniuersaliter omnes ciues scitæ quo circa ornatum corporis deceat suas coniuges debite se habere. nam cum uir suam uxorem regere debeat eam dirigendo ad actiones honestas & ad opera uirtuosa: expedit quoslibet uiros in his in quibus ut plurimum delinquant fœminæ delinger aduertere. quæ sunt ibi licita & quæ illicita. Cum ergo mulieres ut plurimum appetunt uideri pulchræ: potissime delinquit circa ornatum corporis. quare decet uiros cognosceat quis mulierum ornatus: sit licitus & quis illicitus. Nam nunquam uxores uirtuosæ existunt: nisi appetant illicita fugere. ¶ Quantum autem malum incurrant ciuitates & regna ex fœminis non uirtuosis non appetentibus licita sed illicita: ostendit philosophus primo retho. qui loquens lacedæmoniis ait eos esse infelices secundum dimidium: eo quod uxoribus suis illicita permittebant. Ne ergo dominus principis uel cuiuscumque ciuis secundum medium sit infelix quatum ad ornatum & etiam quatum ad omnia alia circa quod fœminæ consueuerunt delinquere. debent eas debite admone re. ¶ Sciendum ergo ornatum fœmineum in duobus consistere. quorum unus potest dici fictitiu alius non fictitiu. Fictitiu autem ornatus dicitur fucatio. ut apposito coloris albi uel rubei. quibus per quædam signa ostendunt se fœminæ rubicundiores uel albiores: uel alio modo pulchriores quod sint. Talia autem quæ sunt fictitia & sophistica sunt illicita & prohibenda. Alius autem est ornatus non fictitiu qui consistit in debitis indumentis. & in aliis ornamentis: quæ si considerato proprio statu & conditionibus personarum debite & ordinate fiāt: sunt licita & honesta. Decet enim uiros secundum suum statum suis uxoribus in debitis ornamentis & aliis ornamentis quæ si considerato proprio statu & conditionibus debite prouidere. Vnde & ualerius maximus ciues romanos commendat: qui suis uxoribus in pulchris indumentis: & in aliis ornamentis debite prouidebant. Sic ergo ceterum est de ornatu. ¶ Sed ut uxores ipsas magis specialiter instruamus: qualiter circa indumenta & circa alia corporis ornamenta debeant se habere. Aduertendum quod circa ornamentum uestimētorum contingit dupliciter peccare. Primo ex superabundantia. Secundo ex defectu. ¶ Superabundantia:

uero ut uideatur oportet ibi triplicem uirtutem conuertere: quam tangit aridomicus peripatetici cussi libello quem fecit de uirtute huius triplex uirtus est: humilitas: moderantia: & simplicitas. Tunc enim mulieres circa ornatu corporis sunt humiles quando non propter uanam gloriam se ornant: sed agunt: ut suis uiris placentes: eos a fornicatione retrahant. Tunc uero sunt moderate quando considerato suo statu non superflua uestimenta quaerunt. ¶ Decet enim uxorem mitis: magis esse ornatam uestibus: quam uxorem ciuis simplicis. Adhuc autem uxorem principis uel etiam regis decet magis ornatam esse. Dato igitur quod uxor alicuius uiri esset humilis: non ornans se propter uanam gloriam: posset delinquere in ornatum si non esset moderata ultra quam suus status requireret appeteret ornamenta. ¶ Tertio de caeteris circa ornatum corporis esse simplices: ut non nimia sollicitudine ornamenta requirant. Nam & si foemina non propter uanam gloriam se ornaret: nec ultra suum statum ornamenta appeteret: posset delinqueret si nimis esset sollicita circa ipsa. ¶ His ergo. iiii. modis contingit delinquere circa superfluitatem ornamentorum. Sed duobus modis ut communiter ponitur contingit delinquere circa defectum. Primo si hoc fiat ex pigritia. Nam aliquae adeo sunt pigrae quod ex sola negligentia obmittunt sollicitari circa debita indumenta. ¶ Secundo in talibus delinquitur: si ex ipso defectu quaeratur laus & gloria. Contingit enim aliquando aliquem efferri & superbi ex ipsa miseria quam sustinet. Nam sicut in ipsis claudis & in ipsis infirmis existentibus apud ianuas ecclesiarum ut plurimum accidit: quod infirmior magis gloriatur: quia credit quod in eum plures aspiciant & expectat se plures elemosinas accepturum. Sic aliquando qui uilius est in habitu magis superbi efficitur: si credat ex hoc ab hominibus commendari. Delinquent igitur mulieres si ex uilitate habitus & ex defectu uestium gloriam quaerant. unde & philosophus. iiii. ethi. uituperet latonios qui infra suum statum uestimenta quaerentes ex hoc in elationem & iactantiam mouebant. Hoc ergo modo regendae sunt coniuges quantum ad ornatum corporis. ut circa illa sex quae tetigimus diligenter instruantur & moueantur. Primo ergo mouendae sunt ne sint sophisticae: quaerentes fucum & figmentum. Secundo ut sint humiles: ne propter uanam gloriam nimium se ornent. Tertio ut sint moderate ne ultra eorum statum uestimenta requirant. Quarto ut sint simplices ne circa ornamenta nimia sollicitudine uexentur. Quinto ne sint negligentes ne totaliter infra eorum statum propter pigritiam deficient erga ornamentum corporis. Sexto ne uilitate habitus sint supsticiose ut ex ipso defectu uestium laudem & gloriam cupiant. ¶ Quod non decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues erga suas coniuges nimis esse zelotipes.

Cap. xxii.

¶ Ulti uirorum in hoc uidentur delinquere: quia circa uxores proprias sunt nimis zelotipi. sed quod nimis zelus non sit laudabilis: triplici uia ostendere possumus. Nam cum quis erga suam coniugem est nimis zelotipus ex nimio zelo quem erga illam gerit omnia suspicantur in peius. Multotiens uxores bene uiuentes & debite se gerentes increpantur a uiris: si contingat eos nimis esse zelotipos. eo quod ipsi zelotipi bene apta suspicari in peius. Ex suspicionem autem ipsius zelotipi: si nimis sit eius zelus tria mala consurgunt ex quibus tres rationes sumi possunt ostendentes nimis zelotipos non esse laudandos. Primum est quia uiri in seipsis nimia turbatione uexantur: Secundum quia ex hoc ipsae uxores incitantur ad malum. Tertium uero quia ut plurimum ex tali zelo consurgit in domo litigium & perturbatio. ¶ Prima uia sic patet. Nam si uiri in nimio zelo mouentur circa uxores proprias quasi semper sunt in suspicionem & prosequens semper sunt in anxietate cordis. quare cum una cura impediatur aliam. oportet sic zelantes retrahi a debitis curis & a ciuilibus operibus. Decet ergo omnes ciues non esse nimis zelotipos de suis coniugibus. & tanto magis hoc decet reges & principes quanto maius prauiudicium potest insurgere regno si reges sint in anxietate cordis & retrahantur: a debita cura regni. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem: sumitur ex eo quod uxores incitantur ad malum. si contingat suos uiros esse nimis zelotipos. Comune est enim quod semper prohibitio auget concupiscentiam. Nam ut dicitur. ii. retho. Concupiscentia est eius quod abest. Ideo probatur ibi quod sene magis desiderant uiuere ultima die quam praecedentibus diebus: eo quod tunc magis deficit eis uita. Semper ergo magis concupiscitur quod abest: & quod uidemus nobis deficere. Sed si res est nobis prohibita eo ipso quod prohibetur uidetur abesse & deficere. ex hoc ipso magis desideratur & concupiscitur. Sequitur ergo uxores zelotipum magis incitari ad malum. Quia agetur in eis concupiscentia ex inordinato zelo uirorum: & ex ipsorum inordinata prohibitionem. ¶ Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex lite & iurgio: quod in domo consurgit. Nam cum uidetur uxoribus quod sine causa calunientur: & quod earum uiri sine culpa suspicent de ipsis mala: quae faciunt uiri zelotipi: non possunt patienter sufferre. Propter quod in domo illa ut plurimum oriuntur lites & iurgia. Non ergo decet uiros de suis coniugibus esse nimis zelotipos. Nec est decet eos circa suas coniuges nullam habere custodiam & nullum habere zelum. sed consideratis conditionibus personarum: & inspectis consuetudinibus patriae quod libet circa propriam coniugem debet debitam curam & debitam diligentiam adhibere. Sic etiam decet uirum quemlibet erga suam coniugem ornatum habere zelum. ut sit inter eos amicitia naturalis: delectabilis: & honesta.

¶ Quale sit consilium mulierum: & q̄ earum consilio non est utendum simpliciter: sed in casu.

Cap. xxiii.

¶ Consilium mulierum. ut dicitur in i. poli. est in ualidum. nam sicut puer habet consiliū imperfectum: quia deficit a perfectione uiri. Sic. n. scēmia habet inualidum consilium. quia habet complexionē inualidam: & deficit a ualitudine uiri. Quod autem scēmiæ non sunt robustæ corpore: non est ex bonitate complexionis: sed ex malitia. Mollicies. n. carnis in ipsis magis arguit abundantiam flegmatis quā bonitatem complexionis. quia ergo sic est: oportet scēminas deficere a ratione & hęc consilium inualidum. Nam quantum corpus est melius complexionatum: tanto est magis proportionatum animæ: propter quod magis obsequitur ei. & animā existens in calido corpore liberius utitur operibus propriis: & expeditius habet rationis usum. Primum igitur quod est attendendum in consilio mulierum est: quia inualidum. Secundum uero quod est attendendum: est quia est uelox & citius. Nam ut uult phisus in de animalibus omnia minora & debiliora citius ueniunt ad suum complementum. Consilium ergo mulieres quia est debilius & inualidius quā consiliū uirile. citius uenit ad suum complementum. Ceteris ergo paribus si quis statim operari deberet nec posset ad illud negocium sufficientem deliberationem habere: eligibilis est consilium muliebri quā uirile. Natura. n. cum moueatur ab intelligentiis & a deo: in quo est suprema prudentia. oportet quod agat ordinate & prudenter. Prudentis est. n. cito se expedire: & modicum tempus apponere in rebus uirioribus: de quibus est minus curandum. Unde & prouerbialiter dicitur quod mala herba cito crescit. quia natura de ea modicum curas cito producit ipsam ad suum augmentum. Sic & mulier quantum ad corpus citius habet esse perfectum quā uir. quare cum animā sequatur complexionem corporis. sicut ipsam corpus muliebri eo quod sit uilius & natura minus de ipso curet: citius uenit ad suum complementum quā uirile. Sic consilium muliebri citius est in perfectione & complemento quā uirile. Simpliciter ergo melius est consilium uiroꝝ quā mulierum. eo quod uir sit ratione præstantior & mulier habeat consiliū inualidum. In casu tamen potest esse muliebri consilium melius quā uirile: ut quia illud est citius in suo complemento: si oporteret repentino operari forte elegibilis esset huiusmodi consilium.

¶ Quomodo decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues suis coniugibus propriis sua aperire consilia.

Cap. xxiiii.

¶ Riplici uia inuestigare possumus quod mulieres cōiter & ut plurimum secreta retinere non possunt. Prima uia sumitur ex defectu rationis. Secunda ex mollicie cordis. Tertia ex appetitu laudis. **¶** Prima uia sic patet: ut in precedentibus dicebat: eo ipso quod aliquid est prohibitum auget concupiscentia nostra ut opemur illud. quare cum ponere aliquid in precepto sit prohibere ne dicat illud. ex ipsa prohibitione incitat con-

cupiscentia magis ad dominandum secreta quā alia: non ergo a ratione homini concupiscentia refrenetur: non congrue possunt retinere secreta. Mulieres igitur eo quod ab usu rationis deficient: non possunt sic refrenare concupiscentias: sunt magis propalatiuæ secretorum: quā sint uiri. Nam si prohibitio auget concupiscentiam: tanto sunt priores mulieres ad faciendum prohibita quā masculi. quanto ab usu rationis deficientes minus possunt refrenare incitamenta concupiscentiarum quā uiri. **¶** Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex mollicie cordis. Nam quia mulieres ut plurimum sunt molles & ductibiles: statim cum aliqua persona eis applaudet: & ridet in facie eage credunt ipsam esse amicam & reuelant ei omnia secreta cordis. **¶** Tertia ad hoc probando sumitur ex appetitu laudis. Dicebat. n. in precedentibus: & mulieres nimis appetunt laudem & gloriam. Inde est igitur quod cōiter ut plurimum mulieres aliis mulieribus: quibus credunt amicas esse reuelant secreta uiroꝝ. Credunt. n. ex hoc esse in quadam excellentia: & laudari apud eas: si sciatur referre uiroꝝ secreta. Nam quia uident a suis uiris diligeri: si sciant secreta ipsorum cōgloriant. si possint se laudari quod a suis maritis diligantur: appetentes quadam inanem gloriam & quadam laudem: de facili reuelant secreta uiroꝝ. **¶** Ex hoc autem de facili apparet qualiter uiri suis coniugibus debeant reuelare secreta: Nam cum dicimus hos esse mores iuuenum. hos mulieres: hos senum. Non est intelligendum talia necessitatem imponere: sed solummodo ut in pluribus: & secundum quadam prinitatem & inclinationem. Possunt tamen tam scēmiæ quā uiri per rationis usum si uelint esse constantes & uincere homini impetus & inclinationes. Nam licet sit difficile superare incitamenta concupiscentiarum: & sit hoc magis difficile in scēminis quā in uiris: eo quod magis deficient a rationis usu. Non tamen est impossibile. Possunt. n. tam uiri quā mulieres: homini impetus uincere. Quare licet cōiter mulieres sint propalatiuæ secretorum: non est tamen inconueniens aliis quibus mulieres esse debita secreta tenentes. Viri igitur non debent suis coniugibus secreta aperire: nisi per diuturna tempora sint experti eas esse discretas prudentes & stabiles: & non esse secretorum propalatiuas. **¶** His uisis cum ostensum sit quomodo cōmunitas uiri & uxoris sit naturalis. & quomodo se habeant ad alias cōmunitates domus. Cum etiam declaratum sit quomodo reges & principes: & uniuersaliter omnes ciues se habere debeant ad suas coniuges & quomodo cum eis debeant conuersari. Imponatur finis primæ parti huius secundi libri: in qua agitur de regimine coniugali. **¶** Videtur tamen forte alicui non sufficienter esse traditam notitiam regiminis nuptialis: eo quod non ostensum sit ad quæ opera sint coniuges ordinandæ. Si enim indecens est eas esse ociosas ut superius dicebatur. describenda sunt opera: quæ decet ipsas coniuges exercere. sed quia de eis infra dicetur uolumus ea hic silentio præterire.

Incipit secunda pars secundi libri de regimie principum. In qua tractatur quō parentes circa proprios filios curam de eis habeant.

¶ Quid decet oēs parentes circa proprios filios esse sollicitos.

Cap. i.

Expedita prima parte huius libri secundi. In qua determinatū est de regimine nuptiali. Restat exequi de secunda in qua ager de regimine paternali. Non enim sufficit patrē familias scire coniugē regere: nisi nouerit filios debite gubernare.

¶ Secundum igitur quod cum cōitas uiri & uxoris: & domini & serui pertineat ad domum primā. Cōitas uero patris & filii pertineat ad domū iam inesse perfectā: quia domus prima præcedit domū iam inesse perfectam. Ideo forte uidet alicui statim post determinationem de regimine nuptialis determinādū esse de regimine seruorum. Verū quia dicitur primo politicorum. Inconomia amplior est sollicitudo circa homines: quā circa passionem inanimatorum & circa liberos. quā circa seruos. Idē decreuimus prius determinare de regimine filiali: quā de regimine seruili. tanquā de eo circa quod eē debet amplior cura. In determinando quidē de regimine filiorum: primo oñdere uolumus quod decet omnes patres circa proprios filios esse sollicitos. Nam cognita sollicitudo quæ est circa filios hñda magis incitabunt parentes ut suos filios bene regāt. Possumus autē triplici uia uenari quod decet hominū sollicitudinē hēre darentes. Prima uia sumit ex eo quod patres sunt cā filiorum: & filii hñt ab eis esse. Scda ex eo: quod sunt superiores: & pstantiores illis. Tertia uero ex eo quod iter eos debet esse amicitia naturalis.

¶ Prima uia sic patet. Nam sicut in naturalibus rebus aspiciamus quod nunquā natura dat esse alicui nisi sit sollicita circa ea per quæ illud ualet cōseruari in esse ut si natura dat esse igni: statim est sollicita dare ei leuitatē quādam: per quam feratur sursum eo quod in loco superiori magis hēt in esse cōseruari quā in inferiori. Sic etiam si natura dat animalibus esse quia animal sine cibo cōseruari non potest: natura ē sollicita dare animalibus ora & alia organa per quæ pñt sumere cibū & nutrimentū. quare si patres sunt cā filiorum: & filii naturaliter a patribus esse hñt. decet patres hēre curā filiorum & sollicitari erga eos ut inueniant eis illa per quæ pñt bene uiuere: & per quæ ualeāt cōseruari in esse.

¶ Scda uia ad inuestigandū hoc idē sumit ex eo quod patres sunt pstantiores filiis & debent præesse eis. natura licet. n. semper superiora inferiora instruunt & ea regulant & cōseruāt. Videmus super cælestia corpora influere in hæc inferiora & ea regere & cōseruare. quare si naturale ē ut superiora & præminētia in inferiora influant: & ea regulent & cōseruent. Decet quēlibet dominantem & præminētem sollicitari quō per debita cōsilia influat & subueniat suis subiectis: &

quō eos regulet & cōseruet. Vnde & ipse deus qui singulis rebus præest: hēt sollicitudinē & prouidentiam totius uniuersi. Patres ergo eo ipso quod naturaliter præ sunt filiis: debent circa eorum regimen esse solliciti. ¶ Tertia uia sumit ex parte amicitia naturalis quæ est inter parentes & filios. De ratione. n. amoris est: ut sollicitet amantē circa rem amatam: quilibet sollicitatur circa dilectum. quare cū inter patrem & filium sit amor naturalis. ut probatur. viii. ethi. decet patres ex ipso amore naturali quem habent ad filios: sollicitari circa eos.

¶ Quod maxime decet reges & principes sollicitari circa regimen filiorum.

Cap. ii.

¶ Licet oēs patres deceat sollicitari circa proprios filios: ut patet per rationes superius assignatas. Maxime tamen decet reges & principes talem sollicitudinē gere. Quod triplici uia uenari possumus. Prima uia sumitur ex eorum intelligentia. Scda ex bonitate filiorum. Tertia uero ex utilitate regni. ¶ Prima uia sic patet. Nam secundum philosophum in de anima quod est animalibus intelligentius magis hēt sollicitudinē circa filios. naturale est enī quod libet diligere sua opera. ut uult philosophus in ethi. Vnde & patres naturaliter diligant filios: & poetæ sua poemata tanquam propriū opus quādo ergo aliquis est intellectior & magis cognoscit proprium opus: tanto maiori sollicitudine & dilectione mouetur circa illud. Patres ergo tanto magis debent sollicitari circa filios: quāto prudentiores sunt: & quanto maiori intelligentia uigent. Sed cum habitum sit quod reges & principes: & uniuersaliter omnes dominantes: si debeant naturaliter dominari: oportet quod polleant prudentia & intellectu tanto decet reges & principes magis sollicitari circa proprios filios quam ceteri: quanto in eis magis uigere debet mentis industria & prudentia regitina. ¶ Secunda uia ad inuestigandū hoc idem sumitur ex bonitate filiorum. Decet enim filios regum & principum maiori bonitate pollere quam alios: quia secundum philosophum in poli. secundum quod alii qui sūt in maiori statu & in altiori dignitate: sic debent meliores esse: & esse magis perfecti scientia & uirtutibus. Congruum enim ē qui alios regere cupit: ut sit adeo prudens & bonus: ut ceteri ex ipso possint sumere uiuendi exēplum. ¶ Filii ergo regum licet nō sint reges: tamē quia singuli constituuntur in aliquo principatu & in aliquo dominio: in quo oportet eos alios gubernare: maxime decet eos esse prudentes & bonos & cum filii perueniant ad maiorem bonitatem & prudentiam: si patres circa eos sint solliciti: quam si circa ipsos se habeant negligenter tanto decet reges & principes magis sollicitari circa proprios filios: quanto filii eorum pollere debent maiori prudentia & ampliori bonitate. ¶ Tertia uia ad hoc ostendendum sumitur ex utilitate regni. Bonitas enim regni dependet ex bonitate eorum

h

qui sunt in regno: & maxime dependet ex bonitate principatum in ipso. Nam sicut sanitas corporis naturalis: dependet ex sanitate omnium membrorum: & maxime ex sanitate cordis & membrorum principalium: eo quod cor & principalia membra habent influere in alia & rectificare ipsa. Sic bonitas regni dependet ex bonitate omnium civium: maxime tamen dependet ex hiis qui principantur: & dominantur in regno: utile est ergo toti regno habere bonos ciues: sed utilius est habere bonos principantes: eo quod principantis sit alios regere & gubernare: tanto ergo magis decet. Reges & principes sollicitari circa proprios filios: ut polleant prudentia & bonitate: quanto maior utilitas consurgit ipsi regno ex bonitate filiorum regum: qui debent habere principatum & dominium in regno quam ex bonitate & prudentia aliorum.

Quod regimen paternale sumit originem ex amore: & quod non eodem regimine regendi sunt filii quo regendi sunt serui. Cap. iiii.

Via post tractatum de regimine coniugis: determinandum est de regimine paternali. Videndum est unde sumit originem regimen paternum & quo regimine regendi sunt filii. Sciendum ergo triplex esse regimen. Nam omnis regens alios uel regit eos: secundum certas leges: & secundum certa pacta: & tale regimen ut superius dicebatur nominatur politicum uel civile. Vel regit eos secundum arbitrium: & hoc potest esse dupliciter: quia sic uel regens intendit bonum proprium: & sic dicitur regimen despoticum uel seruiliter: uel intendit bonum subditorum: & tale regimen dicitur regale. Hiis autem tribus regiminibus secundum quod uidemus aliquos regnare in ciuitatibus & castris: assimilantur tria regimina reperta in una domo. Nam regimen coniugale assimilatur regimini politici. quia uxori ut in praehabitis tangebatur: non quis debet praesse simpliciter ex arbitrio: sed ei praesse debet ut requirunt leges matrimonii: & ut potius per pacta debita & honesta quae interueniunt inter uirum & uxorem. Regimen uero paternale assimilatur regimini regali. Nam filiis praest pater ex arbitrio: non secundum conuentiones & pacta. nam pacta & conuentiones: non interueniunt inter subditum & preminentem nisi in potestate subiecti eligere sibi rectorem non est autem in potestate filiorum eligere sibi patrem si ex naturali origine filii procederent a parentibus. non enim sic filii eligunt sibi patres ut uxores uiros: quare cum regimen filiorum sit ex arbitrio: & sit propter bonum ipsorum filiorum huiusmodi regimen non assimilatur regimini politici. sed regali. Vnde & philosophus prior politicus. ait uirum praesse mulieri: & tanquam natis liberis: non tamen eodem modo principandi: sed mulieri quidem politice: natis autem regaliter. Tertium autem regimen quod est in domo ut regimen quo regitur familia caetera: assimilatur

regimini dominatiuo. Hiis autem sic ostensis manifesta apparent uere esse quae in principio capituli proponebantur. nam si pater debet praesse filiis regaliter & propter bonum ipsorum: cum amare aliquod idem sit quod uelle ei bonum: pater debet praesse filiis propter profectus ipsorum: & quia uult eorum bonum: cum ergo quod regimen sumit originem ex amore. Ex hoc ergo maxime ostenditur quod non eodem regimine debent regi filii quo regendi sunt serui. nam dominus praest seruis propter bonum proprium: non propter bonum seruorum: hoc est secundum philosophum praesse aliquibus seruiliter: non intendere bonum ipsorum: sed proprium. Pater tamen debet praesse filiis propter bonum ipsorum filiorum. Ex ipsa enim distinctione regiminis: patet paternale regimen non esse idem quod seruiliter: sed sumit originem ex amore: tamen ut manifestius appareat quod dicitur: possumus duplici uia uenire paternale regimen trahere originem ex amore. Prima uia sumitur ex ordine naturali. Secunda ex ipsa perfectione patris. Prima uia sic patet. Nam secundum philosophum. Adeo natura dedit uim generatiuam rebus: ut quae non possunt perpetuari in seipsis: perpetuantur in suo simili: quare si regimen paternum ex hoc sumit originem: quia filius naturaliter est quidam similitudo procedens a patre: cum secundum naturam ad huiusmodi similitudinem sit dilectio: ex ipso ordine naturali arguere possumus paternum regimen in amore fundari: & ex amore oriri. Sicut enim est in hominibus: naturalis enim impetus ad producendum sibi simile: & ad filios quosdam procreandum. Sic est in eis naturalis impetus ad eos diligendum: & per consequens ad eos gubernandum & regendum: & ad habendum sollicitudinem circa ipsos. Est ergo hic naturalis ordo quod regnum & sollicitudo paternale sumit originem ex amore. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex ipsa perfectione patris. Nam unumquodque perfectum est secundum philosophum: quando potest sibi simile generare: quare cum quilibet suam perfectionem diligat naturaliter pater diligit filium: cum proprie filius sit quidam testis perfectionis eius. Quia ergo pater naturalem amorem habet ad filium ex huiusmodi amore sollicitatur ut ipsum regat & gubernet quod non esset: nisi paternum regimen ex amore nasceretur. Viso quod paternum regimen ex amore nascitur: patet quod filiis debet praesse pater: propter bonum filiorum: non ergo regendi sunt filii eodem regimine quo serui. quia seruis secundum quod huiusmodi quis praest propter bonum proprium. Si ergo contingat alium quem uti filiis tanquam seruis: hoc est ex imperfectione domus: ut quia forte sic pauper est quod seruum copiam habere non potest. Vnde & philosophus. vi. politici. ait quod egenis necesse est uti mulieribus & filiis tanquam seruis.

Quod amor qui debet esse inter patrem & filium sufficiens inducat patres debere filios regere

re & filios debere patribus obedire. **Cap. iiii.**
 Dicebatur in præcedenti capitulo pater
 dicitur regimē sumere originem ex amo
 re. Videndum est igitur quantus sit
 amor patrum ad filios: & filiorum ad patres: ut
 nobis inotescat quomodo patres debeant rege
 re filios: & filii patribus obedire. **¶** Sciendum er
 go p̄ philosophum. viii. ethi. triplici ratione p̄
 bare parentes plus diligere filios quam econtra.
¶ Prima uia sumitur ex diurnitate temporis. Se
 cunda ex certitudine prolis. Tertia ex unione pa
 rētum ad filios. **¶** Prima uia sic patet. Nam quā
 to amor magis durat tanto uāhementior effici
 tur: amor aut̄ parentum ad filios diurnior est:
 quam filiorum ad parentes. Nam statim cum fi
 lli nascuntur parentes diligunt eos: non tamē fi
 lli statim incipiunt amare parentes. quia statim
 non sunt tantæ cognitionis ut possint discernē
 re quod sit diligendum. ymo quia pueri inorna
 ti nesciunt discernere parentes ab aliis: non statim
 per amorem efficiuntur ad illos: sed per proces
 sum temporis: quando possunt discernere parē
 tes ab aliis: incipiunt eos diligere. Diurnior ē
 ergo amor parentum ad filios: quam econuerso:
 quare fortior & uāhementior. **¶** Secūda uia ad
 inuestigandum hoc idem sumitur ex certitudi
 ne prolis. Nam parentes magis sunt certi de sua
 prole: quam proles de suis parētibus. Proles enī
 certificari non potest qui fuerint parentes eius:
 nisi ex quibusdam signis uel auditu: ut quia puer
 uidet personas aliquas magis affici ad eum q̄ ali
 as: arguit illas parentes eius: uel quia hoc audit
 ab aliis: ideo sic esse putat. In principio tamē na
 tiuitatis eius non est illius cognitionis ut possit
 cognoscere a qua matre procedit: uel a quo pa
 tre: parentes tamen statim cognitionem habent
 de ipsa prole. Ideo magis possunt certificari de
 ea: quam econuerso: propter quod & uāhemen
 tius diligunt ipsam quam econuerso. Nam si in
 ter parentes & filios est amor naturalis: tanto hu
 iusmodi amor est ualidior: quanto apud paren
 tes est maior certitudo de prole. Ex hac aut̄ ratio
 ne ostendi potest: q̄ & matres plus diligūt filios
 q̄ patres: quia de illis certiores existunt. **¶** Ter
 tia uia probans hoc idem sumitur ex unione pa
 rētum ad filios. Nam filii sunt magis propinqui
 & magis uniti parentibus quam econuerso: qua
 re cum amor quandam unionē importet: filii tā
 quam magis uniti & magis propinqui parenti
 bus magis diliguntur ab ipis quam: econuerso.
 Sic enim ymaginatur philosophus: q̄ filii sūt q̄si
 quædam pars parentum. Nam filii est quædam
 pars a parētibus abscissa. Pars aut̄ magis unitur
 toti: quia apprehendit̄ ab ipso: q̄ totū uniat̄ par
 ti q̄ ab ea comprehendit̄ non pōt: in toto. n. est assi
 gnare aliquid: qd̄ multū distat a parte: sed nihil
 est in parte: qd̄ multū distat a toto: quare si pars
 mouetur ad amorem totius: non adeo feruēt̄
 diligeret ipsum quia uideret̄ ī ipso toto aliqua:
 q̄ multum distarent ab ipsa: si totum moueretur

ad amorē part̄is uāhementius amaret eam: quia
 nihil aspiceret in parte quod non esset in toto.
 Filius ergo qui est quædam gleba a parentibus
 descendens: & quia est q̄dam pars ipsorum ni
 hil est in filio: quod non sit aliquo modo propi
 quū parētibus: & quod scdm̄ aliquem modum
 non pertineat ad illos. Filii tñ non sic uāhement̄
 ter mouent̄ ad dilectionem parentū: quia q̄ est
 parētum non sic p̄tinet ad filios: & p̄ consequēs
 non est sic unitum eis: sed quod est filioꝝ perti
 net ad parentes. Ex hiis aut̄ uis phī: ut uidet̄ suf
 ficienter arguere possumus: q̄ ad parētes spectat
 sollicitari circa regimē filioꝝ quia quilibet soli
 citus esse debet circa ea q̄ uāhementi amore dili
 git. Ad filios p̄tinet obedire parentes: quia q̄
 libet illis obedire debet quos scit eum uāhement̄
 ter diligere & non intendere nisi ipsius bonum.
 Sic ergo ex uis phī probare possumus q̄ in prin
 cipio capituli dicebantur tñ ut magis specialiter
 appareat intētum. **¶** Sciendum q̄ licet parentes
 magis afficiātur circa filios q̄ econuerso: non tñ
 est tam inconueniens quantū ad aliquod bonū
 filios magis diligere q̄ econuerso. Nā ut dicitur
 vii. ethi. Parentes diligunt filios ut existentes ali
 quid ipsoꝝ. Filii aut̄ diligunt parentes quia sūt
 ab illis: amor ergo parētum circa filios procedit
 a cā ad effectū: & a superiori ad inferi. Sed amor fi
 liorū ad eos procedit ab effectū ad cām: & ab ise
 riori ad superius. Naturale est aut̄ q̄ superiora in
 fluunt in inferiora: & conseruant ea. non autem
 econuerso. Ideo parentes naturaliter afficiūt ad
 filios ut influant in eos: & ut congregent eis bo
 na: ut possessiones & nūmismata: per quæ suffici
 ant sibi ad uitam & conseruentur inesse. Parētes
 ergo congregant pro filiis non autem econuer
 so. ymo filii cum possunt fruuntur & rapiūt bo
 na parentum. Inferiora uero reuerentur & sunt
 subiecta superioribus non econuerso. Ideo filii
 naturaliter magis honorant & reuerentur parē
 tes q̄ econuerso. Sic ergo q̄ratur utrū parētes ma
 gis diligant q̄ econuerso: cum diligere aliquem
 idem sit q̄ uelle ei bonum. Distinguēdum est de
 ipso bono. Nam si loqueris de bono utili ut de
 nūmismate & de aliis q̄ ordinant̄ ad sufficienti
 am uitæ. Sic parētes magis diligunt filios q̄ eco
 uerso: quia congregāt̄ pro eis non ipsi pro illis.
 Sed si loquaris de bono quod est honor & reue
 rentia: sic filii magis diligunt parētes q̄ econuer
 so. Nam potius parentes sustinet̄ uituperia & cō
 tumelias filioꝝ q̄ econuerso. Naturale est enī q̄
 etiam usq̄ ad auditum contumelias parētum su
 stinere non possunt. Nam minus indignātur pa
 rentes de contumelia filiorū q̄ econuerso. **¶** Vi
 so qualis est amor inter patrem & filiū quia parē
 tes afficiunt̄ ad filios ut congregant eis bona: &
 congregare aliis bona & sollicitari circa eoꝝ ui
 tam sit eos regere & gubernare: ex amore quem
 hñt patres ad filios: debent eos regere & guber
 nare. Sed cum filii afficiant̄ ad parentes tanq̄ ad
 eos quos uolunt esse in honore & reuerentia: cū

honor & reuerentia: ad alium sit quodammodo subiecti illi: sicut ex amore quem hnt ptes ad filios debent eos regere & gubernare. Sic ex dilectione quam filii hnt ad patres: debent eis obedire & subiecti. Pater igit q̄ quantum ad bonum quod est utile: patres magis diligunt filios q̄ filii seipfos. Sed quantum ad bonū q̄ est honor & reuerentia filii plus diligunt patres q̄ econuerso. Simpliciter tñ parentes plus dicuntur diligere filios q̄ filii ipsos: quia plus sollicitantur & magis assidue cogitant de utilitate filiorum: quam filii de honore & reuerentia ipsorum.

¶ Quod decet oēs ciues: & maxime reges & principes sic sollicitari circa regimen filiorum: ut ab ipsa infantia instruantur in fide. Cap. v.

Identur aut̄ tria ipsi fidei conuenire p̄ q̄ triplici uia uenari possumus q̄ omnes ciues & maxime reges & principes circa regimen filiorum. sic sollicitari debēt ut ab ipsa infantia instruantur in fide. Fides enim primo supra rationem est: & ea q̄ sunt fidei: ratione comprahēdi non possunt. Secundo ea quæ sūt fidei simpliciter sunt credenda. Tertio eis est firmiter adherendum. ¶ Prima autē uia sic patet. Nam si fides supra rationem est & ea quæ sunt fidei ratione comprahēdi non possunt: utile est ut in illa ætate proponantur ea quæ sunt fidei: qua ratio non quæritur dictor: sed simpliciter acquiescitur dictis. Huiusmodi aut̄ est ætas infantia. Infantes enim cum eis a matre uel a patre pponuntur aliqua credenda non quærunt rationem dictorum: quia usum rationis non habent: sed simpliciter acquiescunt dictis. ¶ Secūda uia ad inuestigandū hoc idem sic ostēdi potest. Nā ea q̄ sunt fidei quia supra rationem sunt ideo eis simpliciter est credendum. Acquiescēdū est aut̄ hiis q̄ sunt fidei ex auctoritate diuina: & ex simplici credulitate: nō ex perspicacia rationis: non tñ hoc inconuenienter fit: quia nulli dubiū esse debet diuinam prudētiam & eius auctoritatē oēm perspicaciam hūani generis superare quare utilis auctoritate diuina simpliciter creditur q̄ acquiescat rationibus & demōstrationibus hominū. Si ergo ea q̄ sunt fidei simpliciter sunt credenda conueniēter talia in illa ætate pponunt quæ est simpliciter creditiua. Talis aut̄ est ætas infantia. Nam ut i primo libro diximus contractauimus de moribus iuuenū. Iuuenes sunt simpliciter creditiui: uñ & in. ii. reth. dicitur q̄ iuuenes eruditi sunt solū a lege. Appellat aut̄ ibi phūs eruditionem a lege monitiones maternas & documēta illius q̄ parentes tenent. Si enim parētes in aliis legibus parentes statim sunt solliciti erudire p̄ prios: filios in hiis q̄ sunt fidei suæ: & in hiis q̄ p̄tinent ad eorū legem. eo q̄ illa ætas sit simpliciter creditiua: tanto magis hoc debent efficere p̄fitentes christianam fidē: quanto lex n̄a superat cæteras leges. Sola enim christiana lex est immunis ab oī erroꝝ cōtagio. In cæteris aliis legibus falsitates aliq̄ sunt admixtæ. ¶ Tertia uia ad hoc

idem pbandū sumit ex eo q̄ hiis q̄ sunt fidei est firmiter adherēdū. Videmus aut̄ q̄ consuetudo est q̄si altera natura ut dicitur in libro de memoria & reminiscencia. Ratio aut̄ assignat in retho: ubi dicit q̄ natura est consuetudo sæpe. Sæpe at̄ p̄pinquū est ei q̄ est semper: q̄re consuetudo est p̄pinqua naturæ quanto ergo aliquid est assuetū tanto magis utitur in naturam: & tanto seruetius ad heremus illi: cū ergo magis sumus assuefacti ad ea circa q̄ in ipsa infantia insudamus q̄ ad alia: & p̄ cōsequēs magis adhereamus illis ut firmiter & absq̄ hesitatione adherere. possum⁹ hiis q̄ sunt fidei: talia p̄ponēda sunt nobis etiam ab ipsa infantia: uñ & phūs. ii. meth. uolens p̄bare consuetudinem esse magnæ efficacitæ ait: tu potes scire quid facit consuetudo in legibus in quibus iuuenes fabulas & apologos magis applicabiles q̄ sint ueritates. si ergo leges gentiliū continent multas fabulas & apologos. i. multa fabulatoria & derisoria: sunt sic applicabiles aīo: si pueri ab infantia assuescant illis ut firmiter adherent illis fidei xp̄ianæ q̄ sola est catholica & orthodoxa ab ipsa infantia ea q̄ sunt fidei sunt iuuenibus p̄ponenda. Verūq̄ distinctæ articulos fidei cognoscere & subtiliter ea q̄ sunt fidei pertractare spectat ad clericos doctores instruentes alios in ipsa fide quam subtilem percrutationē layci & maxime pueri scire nō p̄t: sufficit q̄ talia p̄ponantur grosse & in quadam suprema: ut q̄ eis dicatur q̄ unus est deus ops creator omnium: qui ē pater & filius & spūs sanctus: qui Adā primo parente nostro peccante & humano gñe per peccatum eius in facto dei filius ut nos redimeret assumpsit carnem in btā uirgine: & est natus ex ipsa q̄ ipse dei filius p̄pter peccata nostra fuit passus mortuus & sepultus: q̄ descendit ad inferos & eduxit inde captiuas aīas ibi existētes q̄ tertia die resurrexit a mortuis: & ascendit in cælum: sedens ad dextram patris: q̄ iterum uenturus est ad iudicium: & omnes resurgemus astabimus ante tribunal ei⁹: redituri de factis propriis rationem: ita q̄ qui bona egerunt ibunt in uitā eternam: qui uero mala in ignem eternum. Debent ergo oēs ciues sollicitari circa proprios filios: ut ab infantia instruantur in hac fide. t̄to tñ hoc magis decet reges & principes: quāto ex seruire fidei ipsorum potest maius bonum consequi religio xp̄iana & ex eorū tepiditate potest ei maius periculum iminere.

¶ Quod decet oēs ciues & maxime reges & principes sic sollicitari erga filios: ut ab ipsa infantia bonis moribus imbuantur. Cap. vi.

Vāto aīa ē nobilior corpore t̄to oēs ciues & maxime Reges & principes magis sollicitari debent ut proprii filii sint p̄fecti in aīa quam in corpore. Si ergo sollicitantur circa hereditatem & circa nūmismata ut possint subuenire filiis quantum ad indigentia corporalem: multo magis sollicitari debent: ut hēant perfectam animam: & ut uirtutibus & bo

nis moribus imbuatur: & quia hoc tñ existit bonum non debet p negligentiam pteriri. Sed ab ipsa infantia instruendi sunt pueri ut relinqueres lasciuam sequant bonos mores. ¶ Possunt autem quadruplici uia uenari q̄ ab ipsa puerilitate instruendi sunt pueri ad bonos mores. Prima uia sumit ex naturalitate delectationis. Secunda ex rationis defectu. Tertia ex p̄nitate quā habemus ad malum. Quarta ex uitatione oppositi habitus. ¶ Prima uia sic patet: Nam scdm̄ philosophum in ethi. adeo quale ē nobis delectari q̄ ab ipsa infantia delectari incipimus. Nam & pueri statim delectant cū incipiūt suggerere māmas. Si ergo sic ab ipsa infantia nobiscū crescit concupiscentia delectabilium: ab ipsa infantia est tali concupiscentiæ resistendū ex ipsa ergo naturalitate delectationis statim cū pueri sunt sermonū capaces sunt instruendi ad bonos mores: & debent eis fieri monitiones debita. ¶ Secunda uia ad inuestigandū hoc idem sumit ex rationis defectu. Nam tūc aliqui sunt magis mouēdi ad bonos mores: quando magis incitant ad lasciuam & magis sunt passionū insecutores. Sed ut patet per ph̄m̄ in. ii. retho. In iuuenili ætate maxime sunt hoīes lasciuī & passionū insecutores: ergo tūc maxime est subueniendum: ut per monitiones debitas & per correctiones conuenientes retrahantur a lasciuis: quare cū rationis sit concupiscentias refrenare & lasciuas quanto aliquis magis a ratione deficit: tanto magis inclinatur ut sequatur passiones. In iuuenili ergo ætate sunt pueri instruendi ab bonos mores. q̄a tūc magis ab usu rationis deficiūt & sunt magis passionū insecutores. ¶ Tertia uia sumitur ex p̄nitate quam habemus ad malum. Nam cū aliquis est pronus ad aliquid: oportet ipsum multum assuescere in contrarium: ne inclinatur ad illud: ut plurimū enim hoīes secundum mores sunt quasi quædam uirga inclinata ad malū: unde & philosophus circa finem. ii. ethi. hoc mō decet nos dirigere ad bonos mores quo dirigat uirga tortuosa. Volens enim uirgam tortuosam rectificare inclinatur eam ad partē contrariam ualde: quae sic inclinata redit ad medium & ad rectitudinē. Sic nos quia obliquitatem & p̄nitate habemus ad malū: & ad delectationes illicitas debemus p̄ multum tempus ab illicitis delectationibus abstinere: ut possimus hanc p̄nitate uitare. ymo sicut uirga rectificanda: ad partē contrariam ultra medium inclinatur ut possit ad medium redire. Sic & nos in fugiendo delectabilia: debemus ultra medium nos facere ut debemus etiam licitas cauere: ut faciliter ab illicitis abstinere possimus. Si ergo tātam p̄nitate habemus ad malum: & oportet nos p̄ diuturna tempora assuescere ad cōtrarium ut ad bonum: ut facilius hanc p̄nitate uitare possimus: est ab ipsa infantia inchoandum: ut reliquentes lasciuas sequamur bonos mores nec est differendum. ¶ Quarta uia sumitur ex uitatione habitus contrarii. Nam q̄a

iuuenes molles sūt & ductiles si sine freno sequuntur lasciuas: statim imprimuntur in eis habitus uiciosi: sicut ī cera molli & ductili statim imprimitur forma sigilli: ne ergo iuuenes informētur habitibus uiciosi: statim ab ipsa infantia sūt monendi regendi ut per monitiones & correptiones debitas a lasciuis retrahant. Decet ergo omnes ciues sollicitari erga filios: ut ab ipsa infantia instruuntur ad bonos mores. Tanto tamen hoc magis decet reges & principes quanto bonitas filiorum est utilior ipsi regno: & quanto ex eorum malitia potest in regno maius periculum imminere.

¶ Quod filii nobilium: & maximè regū & principum ab ipsa infantia sunt tradendi litteralibus disciplinis.

Cap. vii.

¶ Iacet deceret omnes hoīes cognoscere

litteras ut per eas prudentiores effecti magis possent illicita p̄cauere. Videntur tamen aliqui licitam excusationem habere si non insudant studio litterarum. Huiusmodi autem sunt pauperes non habentes necessaria uitæ qui si retrahuntur a liberalibus disciplinis: ut quærat sibi necessaria uitæ uidetur excusabiles esse. Nobiles autem & maxime reges & principes in diuitiis & in possessionibus habūdantes omnino reprehensibiles existunt: si non sic sollicitantur erga regimē filiorum: ut etiam ab ipsa infantia tradantur liberalibus disciplinis. Quod autem in studio litterarum sit ab ipsa infantia inchoandū possumus triplici uia uenari. Prima sumitur ex parte eloquentiæ. Secunda ex parte attentionis. Tertia ex parte perfectionis quæ est ex parte scientiæ acquirenda. Decet enim uolentes litteras discere litterales sermones scire distincte p̄ferre: Decet etiam eos esse attentos: & studiosos circa ea quæ in litteris traduntur: tertio decet ipsos secundum modum sibi possibilem ad perfectionē scientiæ peruenire. ¶ Prima uia sic patet. Nā uidemus ī ydeomatibus uulgaribus: q̄ raro potest quis debite & distincte p̄ferre aliquid ydeoma nisi sit in eo in ipsa infantia assuefactus. Qui enim in ætate perfecta transferūt se ad partes longinquas ubi ydeomata differunt a matrono: etiam si per multa tempora in illis existant: uix aut nunq̄ potest recte loqui linguam illam: & ab incolis illius terræ semper cognoscitur ipsum fuisse aduenam: & non fuisse in illis partibus oriūsus. Si ergo sic est in ydeomatibus laycorum: multo magis hoc erit in ydeomate litterali: q̄d est philosophicū ydeoma. Videmus enim philosophicū nullum ydeoma esse completū & perfectum per quod perfecte exprimere possent naturas rerum: & mores hoīum: & cursus astrorum: & alia de quibus disputare uolebant: inuenerunt sibi q̄ si proprium ydeoma: quod dicitur latinum: uel ydeoma litterale: q̄d constituerunt adeo latum & copiosum: ut per ipsum possent oēs suos conceptus sufficienter exprimere: quare si hoc ydeoma est completum: & alia ydeomata non possu-

h iii

mus recte & distincte loqui: nisi ab ipsa infantia assuescamus ad illa ex parte eloquentiæ: uidelicet ut recte & distincte loquamur ydeoma latinum: si uolumus litteras discere debemus ab ipsa infantia litteris insudare. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumit ex parte attentionis & feruoris qui est in studio adhibendus nunquam autem quis bene studet nisi sit feruens & attentus circa studium. Cū ergo consuetudo sit altera natura: cum secundum phūm in poli. nobis magis placeant illa opera ad quæ sumus ab ipsa infantia affueti: quia quilibet est magis intētus & feruens circa ea quæ sibi magis sunt placita: ut possumus esse attēti & feruentes: circa studium litterale: ab infantia insudandū est litteralibus disciplinis. ¶ Tertia uia sumitur ex parte perfectionis: quæ est ad scientiam acquirēdam. Nam raro aut nunquam quis peruenit ad perfectionem sciētiae nisi quasi ab ipsis cunabulis uacare incipiat ad ipsam. Nam licet intelligentiæ etiam ab ipsa creatione creatæ sint bene dispositæ ad intelligendum & ad cognoscendum naturas rerum. Homo tamen a sui natiuitate est male dispositus ad capiendam disciplinam. Licet enim unus homo sit meliores ingenii quam alius uniuersaliter tamen hoīes male nati sunt ad sciēdum: quia nostra cognitio incipit a sensu & posterioribus. Vnde & philosophus in primo de anima uult: quod anima plus rēporis apponit in ignorantia quam in scientia. Per multum. n. temporis quis insudat studio antequam peruenire possit ad perfectionem scientiæ. Quare si uita nostra est breuis: & artes scientiæ sunt difficiles & longæ: quod homines cōmuniter male nati sunt ad capescendam sciētiam. Si uolumus ad aliquam perfectionem scientiæ peruenire: debemus ab ipsa infantia & quasi ab ipsis cunabulis inchoare. ¶ Decet ergo omnes nobiles & maxime reges & principes: si uolunt suos filios distincte & recte loqui litterales sermones esse feruentes & attentos circa ipsos & peruenire ad aliquam perfectionem sciētiae: ab ipsa infantia eos tradere litteralibus disciplinis. Nam ut superius dicebat. Nullus est naturaliter dominus: nisi uigeat prudentia & intellectu. Quare si per cognitionem litterarum efficitur quis intelligentior & magis uiget prudentia & intellectu. Tanto magis decet filios regum & principum etiā ab ipsa infantia insudare litteralibus disciplinis. quāto decet eos intelligentiores & prudentiores esse. ut possint naturaliter domari. Posset autem ad hoc idem alia ratio adduci. Nam nisi princeps uigeat prudentia & intellectu de facili conuertitur in tyrannum quia non curabit de operibus uirtutum: sed appreciabitur nūmismata & exteriora bona. ultra quam debeat. Erit ergo tyrannus & populi deprædator. Ne ergo filii regum & principum cum ponuntur in aliquo dominio tyrannizent decet ipsos etiam ab ipsa infantia insudare litteris: ut uigere possint prudentia & in-

tellectu.

¶ Quas scientias debent addiscere filii nobiliū & maxime filii regum & principum. Cap. viii.

Eptem scientias esse famosas apud antiquos: antiqua auctoritas protestatur. Huiusmodi autem sunt. Grammatica: Dyaletica: Rethorica: Musica: Arismetica: Geometria: & Astronomia: Has autem omnes liberales uocant: eo quod filii liberorum & nobilium ponebantur ad illas. Addiscebant enim primo filii nobilium grāmaticam. Nam grāmatica secundum Alpharabium inuenta est ne erretur in lingua: & ne peccetur in sermone. Addiscimus enim per grāmaticam ydeoma latinū: quod est ydeoma philosophorum. Sub tali enim sermone philosophi suam scientiam tradiderūt. quare si per nos ipsos non sufficimus ad inuenienda omnia scientifica. sed indigemus ad hoc auxilio philosophorum & doctorum: expedit nos scire ydeoma illud in quo doctores & philosophi sunt locuti. & quia hoc scitur per grammaticam. Ideo grammatica inter liberales scientias est computanda: qui filii liberorum & nobilium instruebantur in illa. ¶ Secunda liberalis scientia dicitur esse dyalectica. quæ docet modum arguendi & opponendi. Nam modus sciendi noster est: ut per debita argumenta & per debitas rationes manifestemus propositionem. Oportuit ergo inuenire aliquam scientiam docentem modum: quo formanda sunt argumenta & rationes. Nam nisi modum arguendi sciremus: possemus in arguendo peccare: & per consequens decipi. Credere mus aliquando bene concludere & concludere mus falsum: eo quod ignoraremus arguēdi modum. Sicut igitur necessaria est grāmatica quæ est directio linguæ: ne erremus in loquendo: sic secundum Alpharabium necessaria est dyalectica quæ est directio intellectus ne erretur in arguendo. ¶ Tertia scientia liberalis dicitur esse rethorica. Est autem rethorica ut innuit philosophus in retho. suis quasi quædam grossa dyalectica. Nam sicut fiendæ sunt rationes subtiles in scientiis naturalibus & in aliis scientiis speculabilibus sic fiendæ sunt rationes grossæ in scientiis moralibus: quæ tractant de agibilibus. quare sicut necessaria fuit dyalectica quæ docet modum arguendi subtilem & uiolentiorem. Sic necessaria fuit rethorica quæ est quædam grossa dyalectica: docens modum arguendi grossum & figurale. Hæc autem necessaria est filiis liberorum & nobilium: & maxime regum & principum: quia horum est conuersari inter gentes & dominari populo: qui non potest percipere nisi rationes grossas & figurales. ¶ Quarta scientia liberalis dicitur esse musica: hæc secundum phūm. yiii. poli. conuenit ipsis iuuenibus: & maxime filiis liberorum & nobilium propter rōnes multas. Quarū una est:

quia pueri nihil tristabile sustinere possunt quare si debet eis aliqua delectabilia concedi dignum est quod ordinentur ad delectationes innocuas. quare secundum eundem phisum: musica est consentanea naturae iuuenum: quia habet innocuas delectationes. Secunda ratio ad hoc idem esse potest. quia ut phisus inuicit in eodem. viii. poli. Mens humana nescit ociosa esse. Ideo ut uideatur ocium bonum est aliquando interponere inter delectationes musicales: quae sunt licitae & innocuae. Maxime autem hoc decens est filiis liberorum & nobilium. qui non uacantes mechanicis artibus remanent ociosi. nisi studerent litteralibus disciplinis. & nisi suis exercitiis interponerent delectationes musicales quae sunt licitae & honestae. Tangit. n. philosophus multas rationes impossibiles per quas ostendi possent: quod filios nobilium decet addiscere musicam: sed de his forte infra tangeatur. Quinta scientia liberalis dicitur esse arismetica. docens proportionem numerorum ad quam forte filii liberorum. Ideo tradebantur: quia sine ea musica sciri non potest. Sexta scientia liberalis est geometrica: quae docet cognoscere mensuras & quantitates rerum ad hanc autem filii nobilium. Ideo forte tradebantur: quia sine ea astronomia quae est de quantitate astrorum & de substantia siderum & de cursibus eorum perfecte sciri non potest. Septima scientia liberalis dicitur esse astronomia. circa quam forte antiquitus filii nobilium. Ideo insudabant: quia gentiles circa iudicia astrorum nimis erant curiosi. Nunquam enim uolebant bella inchoare: nec aliqua opera incipere nisi considerato gradu ascendente. & inspecta conditione caeli: & quia hoc per astronomiam cognoscitur. Ideo filii liberorum & nobilium uolebant in astronomicis esse instructi. Sic ergo antiqui de liberalibus senserunt & has septem artes nimium extollebant. Verum tamen plures sunt aliae scientiae longe nobiliores istis. Nam naturalis philosophia docens cognoscere naturas rerum longe melior est quam aliqua praedictarum. Sed hoc declarare non patitur perscrutatio praesens: quae debet esse grossa & figurata. Rursus & methaphisica quae modo humano & per rationes humanitas inuentas tractat de deo & de substantiis separatis longe nobilior est: quam naturalis philosophia. Et etiam quam aliqua praedictarum: de qua philosophus ait primo methaphisica nulla est dignior ipsa. quod intelligendum est de scientiis humanitas inuentis. inter quas methaphisica primatum tenet. Amplius theologia quum est de deo & de angelis non modo humano sed diuinis: & non per humanam inuentionem: sed magis per inspirationem diuinam: longe incomparabiliter nobilior & dignior est omnibus aliis. Ad huc quaedam morales scientiae ut ethica: quae est de regimine sui: & yconomica: quae est de regimine familiae. & politica: quae est de regimine ciuitatis & regni: ualde sunt uti-

les & necessarie filiis liberorum & nobilium. ymo ut in prosequendo patebit: filii nobilium & maxime filii regum & principum: si uelint politice uiuere. & uelint alios regere & gubernare: maxime circa has debent insistere. Sunt autem & aliae scientiae subalternatae & suppositae istis. ut praespectiua: quae est de uisu: est sub geometria. Medicina uero est sub naturali philosophia. Leges & iura quae sunt de actibus hominum sub politica: quae est de regimine ciuitatum. nam ut alibi nos dixisse meminimus. Omnes legistae sunt quasi quidam ydeotae politici. nam sicut layci & uulgares quia arguunt & formant rationes suas quem modum arguendi: docet dyaletica. Ideo ipsi quia arguunt artificialiter & dyaletici: appellantur a philosopho ydeotae dyaletici. Sic legistae: quia ea de quibus est politica dicunt narratiuae & sine ratione: appellari possunt ydeotae politici. Ex hoc autem patere potest quanto magis honorandi sunt scientes politicam & morales scientias quam scientes leges & iura. Nam quanto scientes & dantes causam: honorabiliores sunt loquentibus & non reddentibus causam dicti. tanto tales honorabiliores sunt illis. Ex hoc autem apparere potest qui scientes magis sunt honorandi: nam primo honorandi sunt diuini & scientes theologiam. Quia deus ipse est deus omnium entium. Sic theologia principaliter est de deo & est dea omnium & domina humanarum scientiarum. Post theologos uero magis honorandi methaphisici. quia ut superius dicebatur. Inter scientias humanitas inuenias methaphisica priuatum tenet. Post hos quidem honorari debent naturales philosophici. quia naturalis philosophia. licet sit infra methaphisicam. tenet tamen principatum inter omnes alias scientias inuenias homine. Sic ergo scientes gradatim sunt honorandi. His ergo scientiis sic diuisis: de leui patere potest: circa quas filii nobilium. & maxime regum & principum debeant insudare. Nam cum oporteat eos esse quasi semideos: & debite & absque negligentia negotium regni intendere. non uacat eis subreptim perscrutari scientias. maxime igitur decet ipsos bene se habere circa diuina. & esse instructos & firmos in fide. Et illas scientias per quas quis se & alios nouit regere & gubernare. Huiusmodi autem sunt scientiae morales. Alias ergo scientias in tantum decet eos scire in quantum deseruiunt morali negotio. Decet igitur eos scire grammaticam ut intelligant ydeoma litterale. secundum quod ydeoma tam morales scientiae quam aliae facilius traduntur. Imo si nunquam grammatica deseruiret negotio morali. Decet reges & principes scire ydeoma litterale: ut possint secreta sua aliis scribere & legere absque aliorum scitu. Filii ergo nobilium quantumcumque intendunt esse milites & uacare negotio politico debent insudare. ut sciant ydeoma litterale. Debent

etiam aliquid addiscere de grāmatica & rethorī casut ex hoc subtiliores fiant ad intelligendum quæcūq; pposita. quo factō totum suū ingeniū: debent exponere ut bene intelligant moralia: ut sciant & alios regere. Nam & de musica secūdū phūm in politicis eos scire decet in quantum de seruit ad bonos mores. Sic ergo morale negocium scire expedit ab his qui cupiunt principari: ut si oēs alias scientias ignorarent: adhuc studere debent ut eis moralia uulgariter & grosse proportionent quia per ea princeps sufficienter instruitur qualiter debeat principari: & quo se & ciues inducere debeat ad uirtutes.

¶ Qualis debeat esse magister: qui filiis nobilium & maxime regum & principum est proponendus. Cap. ix.

Philosophus circa finem tertii ethi. Cōcupiscibilem siue sensualitatem assimilat puero: & rationem assimilat pädagogō. Sicut ergo concupiscibilis indiget ratione dirigente & regulante. Sic puer indiget magistro & pädagogō. Quare sicut ratio semper deprecatur ad optima. ut in eodem tertio dicitur eth. Sic & magister puerorum semper debet eos ad optima instigare. Si igitur in doctrina puorum finis intemperatus est instigatio ad optima: quia ex fine accipienda est ratio omnium aliorum: talis quærendus est magister qui possit iuuenes sibi cōmissos ad optima inducere. ¶ Optimum autem & bonum & quod inducendi sunt iuuenes est duplex: scientia scilicet & mores. Ad bonos autem mores inducitur dupliciter quis. exēplo per bonitatem uitæ & uerbo per monitiōes debitas: quantum. scilicet ad præsens spectat. Magister puerum nobilium: & maxime regum & principum tria in se habere debet. Debet esse sciens in speculabilibus. Prudens in agilibus & bonus in uita. ¶ Ad hoc autem quod sit sciens in speculabilibus requiruntur tria. Quod sit inuentiuus per se. Quod intelligat aliorum dicta. Et tertio quod sit indicatiuus tam de inuentis: quod de hiis quæ ab aliis intellexit. Inuentiuus. n. esse debet: quia qui nullo modo scit aliqua inuenire: sed solum nouit aliorum dicta referre. magis ē recitator quod doctor. Decet igitur ipsum esse inuentiuum. ¶ Secundo decet ipsum esse intelligentem & perspicacem. Nam sicut nullus bene & perfecte sibi sufficit in uita: sed ad hoc quod habeamus sufficientiā in uita oportet nos in societate uiuere: ita ut per auxilia aliorum subueniatur nobis ad indigentiam uitæ. Sic & forte multo magis. Vt patet per philosophum secundo metha. Nullus sibi sufficit in speculando: sed semper posteriores philosophi ex dictis aliorum priorum habuerunt iuuenta auxilia. Non ergo sufficit ad perfectionem scientiæ quod aliquis sit inuentiuus ex se: sed quod sit perspicax & intelligens aliorum dicta. ¶ Tertio oportet ipsum esse iudicatum. Nam perfectio scientiæ potissime in iudicio consistit. Non enim satis ē aliorum dicta intelligere: & de se mul-

ta inuenire. nisi tam de intellectis quod de inuentis nouerit iudicare: quæ sunt tenenda: & quæ respuenda. Quantum ergo ad scientiam talis debet quæri doctor: qui sit inuentiuus ex se: intelligens alios: & bene iudicatiuus: tam de inuentis quod de intellectis. Nam & dato quod filii nobilium & maxime regum & principum nolint omnino: ad profunditatem scientiæ ingredi: sed sufficiat eis aliqua de his cognoscere. nihilominus tamen doctorem bene scientem debet inquirere: eo quod doctrina prudentum facilis: & qui clare intelligit: clare loquitur. Illa ergo modica quæ scire cupiunt: facilius clarius & rectius intelligent a sciente quod inscio. ¶ Viso qualis debet esse doctor: & quomodo debet esse sciens: ut doceat in scientia. Restat uidere qualiter debet esse prudens in agilibus: ut instruat in bonis moribus. Ad huiusmodi autem prudentiam describendam: licet enumerare possemus omnia illa octo quæ in primo libro de prudentia tetigimus. sufficiat tamē ad præsens de illis enumerare. Doctor ergo puorum nobilium debet esse sic prudens in agilibus ut sit memor: cautus prouidus: & circūspectus. Debet. n. esse memor recolendo præterita: nam sicut ualēs rectificare uirgam nunquā eam rectificare posset nisi cognosceret ex qua parte eēt obliquata. Sic uolens alios rectificare nunquā eos congrue rectificare posset nisi haberet præteritorum: notitiam: per quæ cognosceret quō obliquata eēt. decet igitur aliorum directorē memorem esse præteritorum. Secundo decet ipsum esse prouidum futurorum. nam sicut aliorum director debet cogitare præterita ut sciat quō per tempora præterita obliquati fuerint qui ab eo sunt dirigendi. Sic debet prouidere futura ut adhibeat medicamentum ad ea per quæ posterum facilius obliquari possint. Tertio decet ipsum eē cautum. quia ut in primo libro tetigimus: sicut in cognoscendo & speculando est adhibenda cautela: ne falsa amisceant ueris. Sic in agendis conuenit hominem esse cautum: ne mala amisceant bonis: quædam. n. secundū se mala sup̄ficie tenus considerata apparent bona. sicut quædam falsa apparent uera. quare sicut doctorem in speculabilibus. sic decet esse diligentem & cautum: ut proponat suis auditoribus uera sine admixtione falsorum. sic quia uult iuuenes dirigere debet cautus esse proponens eis bona sine admixtione malorum. Quarto huiusmodi doctor debet esse circūspectus uel expertus. Nam expertus ē particularia cognosceret. sic & huiusmodi doctor debet cognoscere particulares conditiones illorum iuuenum quos decet regere. Nam secundum iuuenes habent alias & alias cōditiones & sunt p̄ni ad alia & ad alia sic sunt aliter & aliter instruendi. talis ergo debet esse doctor iuuenum ut eos per debitos sermones & per debitas monitiones inducat ad bonum. Verumque ad bonum quis inducitur non solum monitionibus uel correptionibus. Sed etiam operibus & exemplis. requiritur quod huiusmodi doctor sit in uita bonus & honestus

nam q̄a ætas iuuenilis ualde est p̄na ad intēperā
riā & lasciuia: q̄tūcūq; puerorū doctor eis uer-
ba bona proportionaret. si tñ opa contraria face-
ret: iuuenes illi exēplo inducti de facili ad illicita
declinarēt. Patet igit̄ qualem q̄rendū esse docto-
rem qui q̄tū ad sciam speculabiliū sit inuētiuus
ex se. intellectuus aliorū. & iudicatiuus tā inuen-
torū q̄ intellectorū. Quātum uero ad prudētiā
agibiliū decet ip̄m esse memorem p̄uidum &
cautū. & circumspectū. Quātum aut̄ ad uitam de-
cet ip̄m esse honestū & bonum. Si ergo reges &
prin. & uniuersaliter oēs ciues ualde sollicitant q̄
libet pponant suis nūmismatibus possessionib⁹
& rebus inanimatis: quia secundum phūm. i. po-
li. sp. de aiatis amplior cura habenda q̄ de inani-
matis: & de filiis. q̄ de aliis. ualde deberent eē so-
liciti & cū magna diligētia attendere: qualē ma-
gistrum p̄donerent in regimine filiorū.

Qualiter circa loquelam & circa uisum & au-
ditum instruendi sunt iuuenes. Cap. x.

Ircā finē. vii. poli. docet, phūs iuuenes
cohibēdos esse circa locutionē uisionē
& auditū: non. n. decet pueros q̄liter/
cūq; loqui. nec decet eos q̄liacūq; uiderē. uel q̄lia
cūq; audire. sed ē ibi modus aliquis adhibēdus.
Circā locutionem quidē iuuenes tripliciter pec-
care uident. Primo quia de facili loquunt̄ lasciu-
ua. Sc̄do quia de leui loquunt̄ falsa. Tertio q̄a ut
plurimū loquunt̄ fatua & ip̄ræmeditata. Loquū-
tur. n. de leui lasciuia q̄a ut sup̄ius in primo libro
dicebat̄. Iuuenes sūt īsecutores passionū & ad la-
sciuia p̄ni quare cum sp̄ sit adhibēda cautela:
ubi piculum iminet: cohibēdi sunt iuuenes a lo-
cutione lasciuia. & a sermonib⁹ turpibus: & sunt ī
crepandi. & ēt corrigēdi si eos talis loqui cōtin-
gat. Ratio aut̄ quare sunt a sermonib⁹ turpibus
phibendi ē secundum phūm. q̄a ex talibus locu-
tionib⁹ de facili ad opa turpia īclinant̄. ipsa. n. lo-
cutio turpē facit in nobis memoriā delectabiliū
illicitorū. quā facta augeat̄ concupiscētia circa il-
la. concupiscētia uero augmētata facilius īclina-
mur ad ipsa. pp̄ qd̄ bene dictum est qd̄ corrup-
tunt bonos mores colloq̄a praua. Cohibēdi ergo
& corrigēdi sunt iuuenes ne loquat̄ lasciuia.
Sc̄do sunt cohibēdi & corrigēdi ne loquant̄
falsa. Nam ut sup̄ius diximus iuuenes sunt de fa-
cili mētitiui. cum ergo consuetudo sit quasi alte-
ra natura: ex quo iuuenilis ætas īclinat eos ad
dicēdum falsum & mendatiū q̄ sc̄dm phūm
iiii. metha. est p̄ se prauū & fugiēdum p̄ debitas
monitiōes & correptiones inducēdi sunt ut reli-
quentes mendatiū adhereāt ueritati. quæ sc̄dm
phūm in eodē. iiii. eth. ē p̄ se bona & laudabilis.
Tertio cohibēdi sunt ne absq; p̄meditatione
loquant̄: nam iuuenes sunt inexp̄ti & pauca cog-
nouerūt. quia ergo pauca cognoscunt ad pau-
ca respiciētes enunciat̄ cito & debilitat̄: q̄re mo-
nendi sunt ne statim ad interrogata r̄deant. li-
cet. n. nullus rep̄te sit supremus & iuuenes non
statim possint esse p̄fecti & prudentes. tñ si assue-

fiant ut p̄meditati r̄deant: & ut p̄cogitēt in
sermonib⁹ p̄ferendis p̄ successionem t̄pis dispo-
nent ut p̄ferant sermones ir̄phensibiles. ¶ Vi-
so q̄liter pedagogi & doctores iuuenum debēt
eos iustruere quō se habeant ad loquelam. Re-
stat uidere quomodo sunt instruendi ut se habe-
ant circa uisum. In uisione autē iuuenū duplex
cautela est adhibenda. Primo quantum ad uisi-
bilia. Secundo quantum ad modum uidendi.

Quantum ad uisibilia quidē quia sicut nō de-
cet eos turpia loqui. Rō at̄ eius assignat̄ a phō.
viii. ethi. ubi ait q̄ oīa prima amamus magis pp̄
qd̄ ab ipsis iuuenibus extranea facere q̄cūq; sunt
turpia & quæcūq; infectionem habēt. quia quæ
primo aspiciunt̄ cum maiori aspiratiōe uident̄.
quare magis sumus attentī circa illa: & p̄ conse-
quens ea magis memoriter retinemus. Iuuenes
igit̄ quia eis quasi oīa sunt noua: maiori ardore
ferunt̄ in illa quæ uidēt̄ quare si cōtingat eos ui-
dere turpia magis recordant̄ de illis & p̄ conse-
quens īclinant̄ ad concupiscēdū ea. Vnde &
phūs phibet ut non solum phibeantur iuuenes
ad uidendū turpia in re: sed ēt in picturis & in
ymaginibus. ut si mulieres unde essent depictæ
uel sculptæ: non essent iuuenibus offendendæ.
Nam satis illa ætas de se puocat̄ ad lasciuia &
ad passiones insequendas: non oportet ipsam p̄
uisionē turpium ad ulteriorem puocare. ¶ Secū-
do adhibēda est cautela in iuuenibus ut instrua-
tur q̄ palpebras oculoꝝ cum maturitate eleuēt̄:
& non habeant oculos uagabūdos. Inclinat̄. n.
ætas illa: eo q̄ oīa respiciat̄ tanq̄ noua. ut oīa ui-
dere uelit̄: & circa oīa uisu uagatur: & in regibus
& principibus ualde est indecēs si habeant oculoꝝ
uagabundos. Nam ex hoc iudicantur leues
corde & paruifici & pusillanimes: eo q̄ uideant̄
de oībus admirari. Eos igit̄ qui debēt principari
& dominari ēt ab ipsa infantia mouendi sunt
de modo uidendi ut mature se habeāt circa ele-
uationem oculoꝝ & circa uidendi modū. Nam
facilius qs̄ nit factus obseruat̄ qd̄ ab īfantia assue-
uit. ¶ Ostēso quō instruendi sunt iuuenes q̄tū
ad loquelam & uisionem. Restat ostendere quō
sunt instruendi ut se habeant ad auditum. Circā
quē q̄tum ad p̄sens spectat̄: ēt duplex cautela
est adhibēda. Primo quātum ad res auditas. Se-
cundo q̄tum ad eos quos audit. In rebus aut̄ au-
ditis obseruatur cautela q̄tum ad iuuenes: si pro-
hibeantur ab auditione turpium. Nam secūdū
phūm. vii. poli. ubi de hac materia loquitur pro-
hibendi sunt iuuenes ne audiant quodcūq; tur-
pium. q̄a audire est p̄pe ad ipsum facere. Ideo er-
go secundum phūm cohibendi sunt iuuenes ab
auditione turpium: q̄a ex hoc de facili īclinant̄
ad opus. ¶ Secundo adhibenda est cautela in ip-
sis iuuenibus quantum ad eos quos audiant. Si-
cut decēs est audire eos honesta & pulchra & in-
decens audire turpia. sic decet eos audire uiros
bonos & honestos: & cohibendi sunt ne audiat̄
maliloquos & inhonestos.

Quot modis peccat circa cibum: & qualiter se debeant habere iuuenes circa ipsum. Cap. xi.

Iximus superius iuuenes ab infantia instruendos esse in bonis moribus ueque quia ut supra dicebat in morali negocio sermones uniuersaliores minus p̄ficiunt: oportet specialiter tradere quō iuuenes sunt in bonis moribus instruendi. Quare postq̄ diximus quō se h̄re debēt circa loquelam & circa uisum & auditum. Restat ostendere quō se h̄re debeant circa cibum & circa potum & circa uenerea siue circa matrimonium contrahendum. Sed primo dicemus quot modis peccat circa sumptionem cibi: & qualiter se debeant h̄re iuuenes circa ip̄m.

Circa cibum at̄ contingit .vi. modis peccare uel delinquere. Primo si sumatur ardēter. Secundo si nimis. Tertio si turpiter. Quarto si inordinate. Quinto si nimis laute uel delicate. Sexto si nimis ualde ardentē. Nam hoc non solum nocet animæ quia nimis ardentē & auidē sumentes cibū sunt gloriosi & intēperati. Sed et̄ nocet corpori. Nam cibus nimia auiditate sumptus non bene masticat. & p̄ consequens minus semp̄ digerit. Ordinauit .n. natura aialibus dentes: ut per eos cibus debite tritus facilius pateretur a calore naturali. & p̄ consequens facilius cōuertetur in nutrimentū. Sicut ligna minute trita facilius igniuntur & conuertunt in ignem: hunc aut̄ ordinem naturalē ut plurimum non obseruant sumētes cibū nimis auidē. Nam ut innuit ph̄s. iiii. ethi. modica delectatio ē cum cibus attingit linguā: sed maior est: cum attingit guttur. Gulosi ergo qui nimis auidē & cum magna delectatione cibum sumunt non multū delectant q̄ cibus diu in ore existat: sed cupiunt q̄ cito pueniat ad guttur. Ideo tales ut plurimum cibū non masticant. sed eum imasticatum transglutiunt. quare sequitur cibus sic sumptus non bene digerit. & p̄ cōsequens sequit̄ q̄ non solum lædatur aia sed et̄ corpus.

Secundo delinquit̄ circa cibum: si sumat nimis in quātitate. Nam & hoc nocet corpori quia impedit digestionem debitam. Si .n. cibus digeri debeat oportet ipsum esse p̄portio natum calori naturali. q̄re si in tanta quātitate sumat q̄ calor naturalis ei dominari nō possit nō bene digerit: & p̄ consequēs non causat debitū nutrimentum.

Tertio delinquit̄ si sumat turpiter. sunt .n. plurimi seipsos pascere nesciētes q̄ uir: aut nunq̄ cōmedere possunt: quin sua uestimenta deturpent: turpitudine autē corporis licet secundum se non sit delictum: peccat tñ circa eā: si contingat ex inordinatione aia: q̄re cum turpis modus sumēdi cibum signum sit cuiusdā gulositatis uel inordinationis mentis in sumptione cibi non solum cauēdus ē ardor & nimietas: sed et̄ cauenda est turpitudine.

Quarto circa cibum delinquitur ex inordinatione temporis: ut si nimis ante horam: uel nimis inordinate suma

tur cibus nam ex tali sumptione efficit̄ quis gulosus & intēperatus. & et̄ læditur secundum corpus. non oēs actiones naturales secundum ph̄sosophum mensurant̄ quadam p̄yodo. Inde ē igit̄ q̄ quia consuetudo est quasi altera natura. Ideo cum quis assuescit sumere cibum in aliqua hora: ut plurimum appetit sumptionē eius in eadem hora. Si ergo inordinate & p̄ter consuetam horam utat̄ quis cibum sumere: ut plurimum ante digestionem primi cibi sumit̄ secundus cibus læditur ergo inde corpus. Hora ergo debita & determinata non solum p̄ bonitatem animæ: sed et̄ propter sanitatem corporis: obseruanda est in sumptione cibi.

Quinto peccatur circa sumptionem cibi: si quærantur cibaria nimis lauta & delicata ultra q̄ eius status requirat. Delicatio enim ciborum accipienda est secūdam conditionem p̄sonæ: & secundum statum nobilitatis eius. Qui ergo ultra q̄ conditio personæ exigat: & ultra q̄ eius status requirat delicata cibaria quærat delinquit: quia ex hoc aliqua intemperantia uel aliquo modo puenit.

Sexto delinquitur si quærant̄ cibaria nimis studiose parata. Nā et̄ in uilibus cibariis potest quis ostendere se nimis gulosum: si nimio studio uelit ea eē parata. Videntur enim tales uiuere ut comedant: nō comedere ut uiuant: cum nimium studium & nimiam curam apponant circa præparamēta ciborum.

His ergo uisi de leui apparet qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa cibos. Nam nullus repente fit summus. Sufficit autem eos paulatim & pedetentim instruere: ut cum ad debitam ætatem peruenerint: sint sufficienter instructi: qualiter se habere debeant in sumptione ciborum.

Qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa potum: circa uenerea: & circa coniugia contrahenda. Cap. xii.

Ost̄ in præcedenti capitulo diximus: qualiter delinquitur circa cibum. Restat dicere quō delinquitur circa potū: dicebatur enim superius q̄ iuuenilis ætas maxime est prona ad intemperantiam: quare cū semper sit adhibenda cautela: ubi magis periculum iminet. In puerili ætate cauendum est ne iuuenes efficiantur intemperati. Temperantia autē: circa tria est adhibenda: circa cibum potum & uenerea. Nam non solum cibus indebite sumptus intemperantiam causat: sed et̄ potus. Decet ergo iuuenes non solum esse abstinentes: ut non efficiantur gulosi ex sumptione cibi. Sed et̄ decet eos esse sobrios: ut non efficiantur ebrii: ex sumptione potus.

Vinum enī imoderate sumptū quātū ad præfens spectat tria mala causat. Primo: quia uenerea prouocat. Cum enim corpore calefacto maior fiat incitatio ad actus uenereos: unum quod maxime calorem efficit imoderate sumptum: icitat ad incotinētiam nimiam: ergo sumptio uini in quātum uenerea prouocat: tanto magis in ætate iuuenili q̄ senili cauenda est

quāto illa ætas promior est: ad lasciuiam q̄ alia.
¶ Secundum malum quod inducit nimia sumptio uini. est depræssio rationis. Nam ascendentibus fumositatibus uini ad caput turbatur cerebrum: quo turbata deprimitur ratio nostra quārum ad suos actus quia non possumus libere ratione uti. Immoderata ergo sumptio uini in tantum impedit rationis usum in quātum turbat cerebrum. Inde est ergo q̄ aliqui plus offenduntur animo q̄ alii: quia habent debilius caput: & citius turbatur eorum cerebrum: phibendi sunt ergo iuuenes a nimia sumptioe uini: quia propter debilitatem cerebri citius offendunt aīo. **¶** Tertium malum quod ex uino cōsurgit est: lis & dissensio. Turbato. n. cerebro ex nimia sumptione uini: & amisso usu rationis de facili prorumpit in uerba inordinata: & consurgunt dissensiones & lites. ymo quia consurgit ex inflāmatione sanguinis. Vinum quod propter sui caliditatem inflāmat sanguinem: reddit hoīem animosum & irascibilem: quo factio facilius prouocatur ad dissensiones & lites. Iuuenes ergo quia sunt amatores contumeliarum ut uult phūs. ii. ethi. phibendi sunt a nimia sumptione uini: per quā quis ad lites & contumelias puocatur in omni ætate cauendum est: a nimietate cibi & ab imoderatione potus: uerūtamen quia facilis adheremus hiis ad quæ ab infantia assueri sumus. Decet omnes patres & maxime reges & principes sollicitari circa regimē filiorum: ut ab ipsa infantia sic regantur q̄ sint abstinentes & sobrii. **¶** Viso qualiter iuuenes debeant se habere circa cibum & potum. Restat uidere quomodo se debeant habere circa uenerea & circa coniugia contrahenda. Oritur enim luxuria & gula quasi filia ex matre. Si ergo diximus iuuenes ipsos instruendos esse: ne sint gulosi: restat dicere quomodo instruēdi sunt ne sint lasciuī. Cum ergo omnis actus ueneris excepto matrimonio sit contra rationis dictamen. quia decet patrem sic sollicitari erga filios: ut sint uirtuosi. Iuuenes continere uolentes inducendi sunt: ut sint contenti. In qua autem ætate debeant uti coniugio ostendit philosophus vii. politi. dicēs q̄ in muliere requirit ætas. xviii. annorum. In masculo. xxvii. in tali aut ætate secundum ipsum procreantur filii magis perfecti: sed quia uis generatiua ut superius diximus ē nimis corrupta sufficeret toto tempore augmenti q̄ durat cōmuniter usq̄ ad uigesimum primū annum abstinere iuuenes a carnali copula. q̄ si infra tale tempus utantur coniugio prouocant ad lasciuiam: & impedit eorum augmentum: ut uult philosophus in eisdem poli. Sic ergo utendum est cōiugio si nostra uis concupiscibilis nō esset nimis corrupta: quia tamen timendum est de corruptione cōcupiscibili: si doctores puero rum percipiant iuuenes tantum tempus expectare non posse: poterit illud tempus anticipari put eis uidebit expedire. Qualiter aut se debeant habere iuuenes cum uxore iam ducta: & q̄ sunt cō-

sideranda in uxore ducenda: supra cum egimus de regimine coniugali diffusius diximus.

¶ Qualiter iuuenes se habere debeant in ludis & in uestibus & uestitu. Cap. xiii.

Stenso quomodo iuuenes debent eē abstinentes in cibo: sobrii in potu: temperati in ueneris: contrahēdo coniugium in ætate debita: & modeste se habere cum uxore iam ducta. Restat ostendere quō circa ludos circa gestus & circa uestitum debeant se habere: Ludus aut ut probat phūs. viii. polit. est necessarius in uita: qđ quātum ad præsens spectat duplici uia declarari potest. Primo ex uitatione illicitæ sollicitudinis. Secūdo ex adeptione finis intenti. **¶** Prima uia sic patet. Nam mēs humana nescit ociosa eē: cum ergo quis uacat ocio & non intēdit aliquibus delectationibus licitis statim incipit uagari cogitando de illicitis: uñ philosophus. viii. poli. ait q̄ ludus est quædam deductio & uitatio sollicitudinis quare ne sollicitur circa aliqua illicita: & uitemus delectatiōes illicitas: expedit aliquādo habere aliquos ludos & habere aliquas deductiōes licitas & honestas: qui sunt tam illi ludi & quæ sunt illæ deductiōes circa quas debēt uacari pueri. infra dicitur. **¶** Secunda uia ad ostendendum hoc immitur ex adeptione finis intenti. Nam non semper statim quis habere potest finem intētum. ne ergo pp continuos labores deficiat a cōsecutione finis: expedit aliquos ludos & aliq̄s deductiōes interponere suis curis: ut ex hoc aliquam requiem recipiētes magis possint laborare in cōsecutiōe finis. Vnde & philosophus. viii. polit. ait q̄ quia homo non pōt requiescere ī fine adeptiōis: & aliquādo quis constituit sibi finem in quo diu laborat anteq̄ consequatur illum ideo oportet interponere aliquos ludos & aliquas delectatiōes ne deficiat a consecutione finis. Sic ergo instruēdi sunt pueri erga ludos ut non omnino prohibeantur a ludis: sed ut moderate habeant ludos honestos & liberales. Nam ludi turpes & eloq̄ turpia & deductiōes inhonestæ prohibendæ sunt a iuuenibus: ut uult philosophus. vii. poli. **¶** Viso qualiter iuuenes se habere debeant circa ludos. Restat uidere qualiter se habere debeant circa gestus. Gestus autem dicūtur quilibet motus membrorum ex quibus iudicari possunt motus animæ. Videmus enim prudentes & bonos habere gestus ordinatos & honestos cohibent enim sua membra ne aliquem motum habeant ex quo quis cōiecturari possit elationem animi uel insipientiam mentis uel intēperantiam appetitus. Est. n. hoī necessaria disciplina in gestib⁹. Nam q̄ ipse intentus est circa rōnem & intellectum non sic precipit naturales ipetus: nec sic agit ex naturali instinctu ut aues & bestia. Aues enī & alia aīalia ex naturali instinctu agētia non sic indigent disciplina: ut hō qui utit ratione & intellectu & ad agēdum sibi opa debita non sufficienter inclinā ex natura. Disciplina autē q̄ est

danda in gestibus: est ut quodlibet mēbrum ordinetur ad opus sibi debitum. Homo. n. non audit p os sed p aurē. Frustra ergo cum quis uult audire alium: retinet os aptum. Sic ēt homo nō loquitur pedibus nec manib⁹ nec spatulis sed ore: sicut habent indisciplinatos gestus qui cum uolunt audire alios tenent ora aperta. Sic sunt indisciplinati secūdm gestus qui cum uolunt loqui extēdunt pedes & crura: uel mouent nimis spissim brachia uel erigunt humeros uel faciunt alia q̄ ad locutionē nihil deseruiunt. Sic ergo disciplinadi sunt iuuenes ut habeāt tales gestus & ut sic utant motibus mēbroꝝ ut deseruiunt ad opa q̄ intendūt. Nam agere aliquos motus mēbroꝝ non deseruientes opi intento: uel pcedit ex insipiētia mentis: uel ex elatione animi uel ex aliquo alio uicio. ¶ Hiis uisis restat exeq de terro qd̄ pponebatur in principio capituli: uidelicet q̄liter se hīc debeant iuuenes circa uestimentum. Vestimenta quidem ad tria uident ordinari: uidelicet ad delectationē: utilitatem & honorem. Omne. n. bonū: uel est delectabile: uel utile: uel honestum siue honorabile. Bonum. n. honestum bonū honorabile dici pōt. Nam honestū idem est q̄ honoris status. Si ergo uestimenta q̄ runt pp bonum delectabile: sic quærunt delicata & mollia. Si pp utile: sic quærunt calida ad repellendum frigus tpe yemali: uel non calida tpe æstiuo. Si uero quærāt pp bonum honorabile: sic quærunt pulchra & decora. Indecens est at nimis sollicitari circa molliciem uestium & circa delectationem in ipsis. Nam ex hoc efficitur q̄s intemperatus & timidus: de leui. n. quis ad lasciuiam & ad molliciem carnis prumpit: si nimis delectet in mollicie uestium: & circa delectationem in ipsis. Vidētur. n. tales esse muliebres magis q̄ uiriles quare non sunt constantes sed molles: & de facili in lasciuiam prorūpunt. ¶ Secundo nimia mollicies uestium reddit hoīem timidum. Nam cū arma ferrea in se quādam duriciē habent qui semp sollicitantur circa mollia uestimenta: dubitant arma arripere & efficiunt timidi. Iuuenes maxime cum ad aliam ætatem uenerint ad hoc q̄ sint abiles ad uacandū circa labores bellicos: ne abhorreant arma instruendi sunt ut non nimis delectentur in mollicie uestium. ¶ Dicto quō se habere debeant iuuenes in uestibus ut deseruiunt ad delectationem. Restat ostēdere quō se habere debeant circa ipsa ut deseruiunt ad utilitatem. Quod uidere habent distinguendo inter complexionēs tēpora & ætates. Nam habentes complexionēs magis depræssas & minus porosas non sic lædūtur a calore & frigore: sicut habentes complexionēs raras. Vnde & mulieres quia sunt magis flegmaticæ & habent complexiōem dep̄ssam & minus porosam: quod patet ex carentia pilorū: minus offenduntur a calore & frigore q̄ uiri. Sic etiam distinguendū est inter tempora. Nam temporibus frigidis & flante borea utendum est aliis indumentis q̄ tē-

poribus calidis flante austro. Distinguendū est inter ætates: quia senilis ætas eo q̄ magis caret calore naturali intrinseco: magis indiget de calore exteriori: uestimenta igitur considerata ppriate tempore complexionū: & ætatum diuersificāda sunt ut deseruiunt ad bonum utile. Sed ut deseruiunt ad bonum honorabile: attendenda est consuetudo patriæ & conditio psonarū. Sic igitur instruendi sunt iuuenes circa uestitum ut non nimis solliciti sint circa molliciem uestium considerata conditione tēpis conditiōis & ætatis. put requirit consuetudo patriæ & conditio psonarū: utant debitis indumentis ad utilitatē corporis. ¶ Quod in ætate iuuenili maxime cauenda sit praua societas. Cap. xiiii.

¶ On sufficit scire qualiter iuuenes se habere debeant circa ludos gestus & uestitum nisi sciuerit cum quibus sociis debeant conuersari. Quātum autē ad p̄sens spectat: quattuor uident inesse ipsis iuuenibus ex quibus quattuor rationes sumi possunt q̄ maxime in iuuenili ætate fugienda sit puerorum societas. Iuuenes. n. primo sunt molles & ductiles. Secūdo sunt passionum insecutores & proni ad malum. Tertio sunt nimis amatores societatum. Quarto sunt nimis creditiui. ¶ Prima ergo uia ad ostendendum malū maxime competere iuuenib⁹ fugere societatem prauam: sumit ex eo: q̄ iuuenes sunt nimis molles & ductiles. Anima. n. ut plurimum sequitur complexionēs corporis nam quia nostra cognitio incipit a sensu: & sensibilia sunt nobis magis nota. ideo ut plurimū hoīes sequuntur appetitum sensitium. Appetitus autē sensitius est uirtus organica siue corporalis. q̄re oportet talem appetitū sumere modū & mensurā ex ipso corpore. In illa ergo ætate in q̄ quis hēt corpus molle & magis ductile: est magis mollis & magis ductilis secundum appetitum. quare cum mollia & ductilia facilius recipiant impressionē ex hiis ex quibus cōiunguntur. q̄ dura. Pueri & iuuenes quia sunt magis molles & ductiles: q̄ adulti. facilius imprimuntur eis mores sociorū in ætate iuuenili q̄ in alia. maxime ergo tunc prohibēdi sunt a societate praua. ¶ Secunda uia ad inuestigandū hoc idem: sumit ex eo q̄ iuuenilis ætas maxime ē prona ad malum & insecutiua passionum. Nam de facili quis inducitur ad illud: ad quod est pronus. Si ergo iuuenes sunt proni ad malum: ut patuit cum determinauimus de moribus iuuenum. maxime in iuuenili ætate cauendum est a societate praua. ¶ Tertia uia ad pbandum hoc idem sumitur ex eo q̄ iuuenes sunt nimis amatores amicitie. Nam ut dicitur secūdo rethorico. Iuuenes sunt amici & amatores sodalium magis q̄ aliarum ætatum. quia gaudent in conuiuendo. Si. n. illa ætas maxime delectabilia prosequitur: cum ualde delectabile sit conuiuere amicis. Aetas illa gaudet conuiuere i societate & amicari sodalibus. In iuuenili ergo ætate maxime cohibendi sunt iuuenes a societate pra-

na: quia tunc maxime se conformant moribus sociorum: eo quod maxime diligant in societate uiuere. Delectatio enim ex coniunctione conuenientis cum conuenienti. Nullus ergo gaudet in societate uiuere nisi gaudeat de sociis conformantibus. **Q**uarta uia sumitur ex eo quod iuuenes sunt nimis creditiui: delectationes enim sensibiles illicitae: licet simpliciter sint prauae & fugiendae possunt tamen esse bonae secundum apparentiam. Iuuenes ergo quia de facili credunt: & non habent perfectum rationis usum: de facili inducunt a sociis: & de facili persuadentur eis ut credant bona sensibilia esse sequenda.

Qualis cura agenda sit de pueris a principio natiuitatis usque ad septem annos. **Cap. xv.**

Via sermones particulares ualde uidentur esse proficui morali negotio ideo particulariter descendendo ad diuersa tempora: ostendemus qualis cura circa filios sit gerenda. Primo enim declarabimus qualis cura habenda sit de filiis usque ad septem annos. Secundo qualis a septimo usque ad decimum quartum annum. Postea a decimo quarto & deinceps. **T**ertio autem philosophus septimo politici. sex circa ipsos pueros quae seruanda sunt in aetate primitiua. Primum est quia ad septimum debent pasci mollibus: ita tamen quod a principio sunt alendi lacte. Secundo quia sunt prohibendi a uino. Tertio sunt assuescendi ad frigora. Quarto sunt assuescendi ad conuenientes temperatos motus: quod in omni aetate uidetur esse proficuum. Quinto sunt recreandi per debitos ludos: & sunt eis recitandae aliquae hystoriae & aliquae fabulae. In quibus recreentur & hoc maxime cum incipiunt percipere significationes uerborum. Sexto a ploratu sunt cohibendi. Iuuenes ergo usque ad septennium alendi sunt mollibus ita tamen quod & principio maxime alendi sunt lacte. unde & philosophus. vii. politici. ait: quod humidum lactis maxime uidetur esse familiare corporibus puerorum. In illa ergo aetate tenera usque quo sunt circa. vii. annos alendi sunt mollibus & humidis quia talia facilliter patiuntur & facilliter conuertuntur in nutrimentum. **O**bseruandum: est tamen in iuuenibus: cum aluntur lacte cum si contingat eos suggerere aliud lac quam maternum. quae uerenda est foemina similis matri quantum ad complexionem eo quod lac maternum maxime uidetur esse proportionatum proprio filio. **S**ecundo pueri sunt prohibendi a uino: & maxime illo tempore quo lac sumunt: & hoc secundum philosophum propter aegritudines. De facili enim aegrotantur pueri: & efficiuntur mali dispositi in corpore si tempore quo ut plurimum pascuntur lacte: assuescant bibere uinum. ymo dicunt aliqui quod si eo tempore ad uinum assuescant disponunt ad lepram. **T**ertio pueri sunt assuescendi ad frigora: unde philosophus. vii. politici. ait quod mox expedit consuescere pueris paruis ad frigora. Assuescere enim pueros ad frigora utile est ad duo. Primo ad sanitatem: unde idem philosophus ait

quod exercitum ad frigora facit bonam habitudinem in pueris: propter caliditatem existentem in ipsis. Secundo exercitum ad frigora paruis pueris utile est ad bellicas actiones. Nam frigus membra consolidat & constringit: ita quod cum puenerunt ad aetatem debitam aptiores sunt ad opera bellica: si a pueritia sint aliquantulum exercitati ad frigora unde idem philosophus ait quod apud aliquas barbaras nationes consuetudo est in fluminibus frigidis: balneare filios: ut eos fortiores reddant. **A**t attendendum est tamen: quod dicimus pueros paruos assuescendos esse ad hoc uel ad illud: intelligendum est moderate & gradatim & ut requirit conditio personarum. **Q**uarto pueri sunt assuescendi ad conuenientes motus & temperatos. Nam secundum philosophum: motus temperatus in pueris quattuor bona facit. Primo quia reddit corpora magis sana. Moderatum. n. exercitum in quacumque aetate uidetur ad sanitatem proficere. **S**ecundo quia reddit corpora agilia. Si enim a principio assuescant pueri ad aliquales motus: sunt agiliores secundum corpus & uitant inertiam. Nam nisi ad aliquales motus assuescant sunt graues pigri & inertes. **T**ertio facit ad augmentum. Nam eo ipso: quod temperatum exercitum iuuat ad digestionem ipsam: & facit ad bonam dispositionem corporis. Sequitur quod sit quoddam proficuum ad augmentum. Nam cum augmentum fiat ex ipso alimento faciente corpus bene dispositum: & quod bene nutriat & aliat sunt proficua ad augmentum. **Q**uarto moderatus motus membra consolidat: quilibet enim in seipso experitur: quod si se moderate exercitet ad corporales labores: membra corporis eius solidantur & fiunt fortiora. Pueri ergo quia nimis habent tenera membra ad aliquos motus modicos & temperatos sunt assuescendi ut membra eorum solidantur: unde philosophus. vi. & vii. politici. ait quod expedit in pueris facere motus quoscumque & tantillo: ad solidandum membra & ad non defluere propter teneritudinem moderatum enim motum in pueris adeo laudat philosophus: ut ab ipso primordio natiuitatis dicat fida esse aliqua instrumenta in quibus pueri uertantur & moueantur. **Q**uinto recreandi sunt pueri per aliquos ludos & per aliquas fabulas. Ludus. n. moderatus competit pueris: quia in moderato ludo est moderatus motus: & per moderatum ludum uitant inertiam: & redduntur corpora agilia. Sunt etiam pueris recitandae aliquae fabulae uel aliquae hystoriae. Postquam incipiunt percipere significationes uerborum. Vel etiam aliqui cantus honesti sunt eis cantandi. Nam ipsi nihil tristes sustinere possunt ideo bonum est eos assuescere ad aliquos moderatos ludos: & ad honestas aliquas & inocuas delectationes. **S**exto sunt cohibendi a ploratu. Nam cum pueri a ploratu cohibentur: ex ipsa prohibitione fit: ut retineant spiritum & anhelitum: nam sicut cum plorare permittuntur emittunt spiritum & anhelitum. Sic cum plorare cohibentur

tur spiritum & anhelitum tenent. Detinere autē & anhelitum secundum philosophum septimo politicorum facit ad robur corporis. Vt ergo pueri: robustiores fiāt: sunt a ploratu illo cohibēdi. ¶ Qualis cura habenda est de filiis: a septimo anno usq; ad decimum quartū annum. Cap. xvi.

¶ Vm distinguimus ætates filiorum: per septēnia: ut cum dicimus: usq; ad septē annos sic esse regendos: a septimo usq; ad decimum quartum sic esse instruendos. Huiusmodi septennia sunt abreuiāda & elongāda secundum diuersitatem personarum. Nā alii qui sunt robustiores corpore in duodecim annis quam alii in sedecim. Ideo quia de talib; pūctualem regulam dare non possumus: aliqua relinquenda sunt pædagogis. qui debet pueros instruere ut possint huiusmodi tempus anticipare & prolongare ut ei uidebitur expedire. ¶ In hoc autem tempore q̄ est a septimo usq; ad decimū quartum annum tria sunt consideranda circa regimen filiorum. Nam homo prima diuisione diuiditur in animā & corpus. Anima uero tanquā quam potentias principales habet intellectum: & appetitum. Tria ergo attendenda sunt in filiis. Primo quale habeant corpus. Secundo qualem uolūtatem. Tertio qualem intellectum: Vt ergo iuuenes habeant corpus bene dispositum: exercitādi sunt per debita exercitia: & p̄ debitos motus. Vt habeant uoluntatem bene ordinatam: inducēdi sunt ad debitas uirtutes & ad uirtutum opera. ¶ Sed ut habeant intellectum perfectum: instruendi sunt ī debitis scientiis. Scientia ergo uirtus & exercitium attendenda sunt in regimine filiorum. ¶ A principio quidem natiuitatis: ut uirtetur inertia puerorum: assuescēdi sunt pueri ad aliquos motus. Sed cum impleuerūt septēnium usq; ad annum decimum quartum debēt gradatim assuescere ad ulteriores labores: & ad fortiora exercitia. Ludus enim pili secūdam Tacuinum uel luctatio: secūdam philosophum uidentur esse debita exercitia: in iuuenibus. ¶ In secundo tamen septennio sunt ulteriora exercitia assumenda quam in primo. Ad hoc tamen i tali ætate: eo q̄ nimis sit tenera: non sunt assuescenda opera militaria: nec opera ardua. Vnde philosophus octauo politicorum ait. Quod usq; pubescēntiam idest usq; ad decimum quartū annum leuiora quædam exercitia sunt assumenda: ne impediatur incrementum. ¶ Viso q̄ ut iuuenes sint bene dispositi quantum ad corpus a septimo usq; ad decimum quartum annum debent fortiores labores assumere quam in primo septēnio. Restat uidere: quomodo oporteat eos ordinari ad uirtutes ut habeant dispositam uoluntatem. ¶ Sciendum ergo q̄ philosophus quōto politicorum ait: q̄ pessimum est non instruere pueros ad uirtutem & ad obseruantiam legum utilium. Inquirat enim philosophus octauo politicorum utrum prius curandum sit de pueris ut habeant debitum appetitum: uel ut habeant per-

fectum intellectum. Probat autem prius esse curandum de ordinatione uoluntatis quam de perfectione intellectus. In secundo autem septēnio quia pueri iam incipiant concupiscere: nō tamē habent perfectum rationis usum: potissime uideatur esse curandum circa ipsos ut habeāt ordinatam uoluntatem: Nam sicut corpus ē generatione prius anima: quia prius corpus organizatur: & formatur & postea illi anima infūdatur: sic secundum philosophum septimo politicorum prius curandum est circa pueros quomodo habeāt uoluntatem bene dispositam quam quomodo scientificum intellectū. Nullus autem habet bñ ordinatam uoluntatem nisi habeat moderatam concupiscentiam. Nam ex inordinatione appetitus sensitui redundat inordinatio in uoluntate. Si ergo concupiscentiæ se tenēt ex parte corporis: intellectus uero ex parte animæ: quia generatione corpus est prius anima: prius intendendū est quomō habeamus moderatas concupiscentias & ordinatam uoluntatē: quam quō habeamus illuminatum intellectum. Modus autē quo moderandæ sunt concupiscentiæ iuuenum ē ut specialis cautela adhibeatur circa illa: circa quæ maxime consueuerunt deficere. Si ergo iuuenes sunt insecutores passionum & concupiscentiæ: & de facili mentiūtur & omnia faciūt ualde ita q̄ cum amant nimis amant. cum incipiunt ludere nimis ludūt: & in cæteris aliis semper excessū faciunt. adhibenda ē cautela ne insequantur concupiscentias: sed sint abstinentes & sobrii. ne sint mendaces: sed ueridici. nec omnia agant ualde sed in suis actibus moderationē accipiāt. ¶ His uisis restat uidere quō sunt bene disponēdi q̄rū ad intellectum. Nam cum dicimus q̄ in secūdo septennio principaliter curandum est de ordinatione appetitus. quā de perfectione intellectus non sic intelligendum est q̄ nullo modo curandum sit: quomodo habeant intellectū perfectū: sed quia .vii. anno quasi usq; ad .xiiii. annum iuuenes abundant in concupiscentiis & deficient ab usu rationis. Iō principaliter est insistendū circa ordinationem appetitus quasi p̄ totū secūdū septennium pueri quasi nō addiscunt nisi uerba. nōdū. n. sunt tanti intellectus ut de ipsis rebus considerare possint. Iō in secundo septēnio pnt instrui pueri in grammatica: quæ est scia sermocinalis: & in lyoca: quæ est magis modus sciēdi quā sit sciētia: & ī practica musicali quæ cōsistit in quadam modulantiā uocum. q̄. n. illo tēpore pueri deficient a rationis usu: perfecte scire nō possunt. nec tamen incipiunt h̄re rationis usum. omnino sunt indispositi ad scientiam: assuescēdi sunt ad alias artes de quibus fecim; mētionē. ¶ Qualis cura gerenda sit de filio ab anno .xiiii. & deinceps. Cap. xvii.

¶ Icebatur supra circa filios tria intendēda esse. uidelicet quō habeāt bene dispositum corpus: bene ordinatum appetitū: & bene illuminatum intellectum. hæc at

tria triplici septennio possumus adaptare. nam in primo post receptionem baptismatis & sacramentorum ecclesie. principaliter est insitendum quomodo habeat bene dispositum corpus. Nam quia in primis. vii. annis pueri quasi omnino carent rationis usu: nec commode assuesci poterunt ad opera uirtutum: nec scientificas considerationes. Si enim aliquid illo tempore addiscere possunt: hoc est ydeomata uulgaria: sed a. vii. usque ad xiiii. quia iam incipiunt habere concupiscetias aliquas illicitas: & aliquo modo licet imperfecte incipiunt participare rationis usum. ideo in illo tempore non solum curandum est quomodo habeant perfectum corpus: sed etiam quomodo habeant ordinatum appetitum: usque n. ad. xiiii. anno secundum philosophum in poli. magis inducendi sunt pueri ad bonum ex assuefactione quam ex ratione: sed a. xiiii. anno. quia tunc perfectius participare incipiunt rationis usum. non solum curandum est quomodo habeant bene dispositum corpus & bene ordinatum appetitum: sed etiam quod sint prudentes & quod habeant bene illuminatum intellectum. ex tunc. n. addiscere possunt non solum grammaticam quae uidetur esse scientia uerborum. uel dyalecticam quae est quidam modus sciendi. uel practicum musicam quae consistit in consonantia uocum: sed possunt instrui in illis scientiis ad quas sciendas oportet recurrere ad intellectum rerum & per quarum cognitionem possumus fieri sapientes & prouidi. ¶ Primo ergo septennio post receptionem baptismatis & sacramentorum ecclesie intendendum est principaliter quasi circa unum: ut circa bonam dispositionem corporis. Sed in secundo septennio ut a. xii. anno: usque ad. xiiii. est quasi intendendum principaliter circa duos: ut circa dispositionem corporis & circa ordinationem appetitus. Sed in. iiii. septenio ut a. xiiii. anno & deinceps intendendum est circa tria. ut circa dispositionem corporis circa ordinationem appetitus & circa illuminationem intellectus. Bona autem dispositio corporis ut nolentibus uiuere uita politica. xiiii. anno: & deinceps: & ut assumant fortiores labores quam asten. nam sicut a. vii. anno usque ad. xiiii. assumendi sunt fortiores labores quam in. vii. precedentibus annis. sic a. xiiii. & deinceps assumenda sunt ulteriora exercitia quam hactenus. ymo omnes labores praecedentes. xiiii. annu debent esse leues & quasi debiles: ex tunc autem assumendi sunt labores fortiores. nam & philosophus. viii. poli. ait. quod usque ad. xiiii. annum pueri assuescendi sunt ad labores leues. sed deinde debent assumere labores fortes. adeo. n. secundum ipsum a. xiiii. anno assuescendi sunt pueri ad labores fortes ut ad exercitacionem luctatiuam uel ad aliquam aliam exercitacionem similem exercitacioni bellicae: ut postea in. xiiii. anno instructi in luctatiua & in equitatiuas & in aliis quae ad militiam requiruntur subire possint labores militares. tunc enim est quis bene dispositus quantum ad corpus quando habent tale corpus: quale requi-

rit suum officium. ut tunc miles habet corpus bene dispositum quando habet ipsum tale: quale requirit officium militare. quod sine forti exercitacione corporis esse non potest. Cum ergo omnes uolentes uiuere uita politica oporteat aliquando sustinere fortes labores pro defensione reipublicae. omnes uolentes uiuere tali uita a. xiiii. anno ultra sic debent assuesci ad aliqua officia robusta: quod si aduenerit tempus & congruitas quod respublica defensione indigeat habeant corpus sic dispositum ut possint tales subire labores. ut per eos respublica possit defendi. Qui autem magis & qui minus sunt assuescendi ad tales labores in prosequendo patebit. Sufficiat autem ad praesens sciri quod decet patres sic sollicitari erga regimen filiorum ut habeant sic bene dispositum corpus ut possint debitos subire labores. quod maxime fieri contingit si ad debita exercitia assuescant. Viso quomodo a. xiiii. anno ultra sollicitari debent patres circa filios: ut habeant dispositum corpus. Restat uideri quomodo sollicitari debeant circa eos ut habeant ordinatum appetitum. Videntur autem iuuenes a decimo quarto anno intra quantum ad inordinationes appetitus specialiter delinquere quantum ad duo. uidelicet quantum ad elationem. quia cum ex tunc incipiunt habere perfectum rationis usum. uidetur eis quod digni sint dominari & dedignantur aliis esse subiecti. ¶ Secundo delinquant in prosequendo uenerea quia tunc incipiunt ardentius circa uenerea incitari. quia ergo semper cautela est adhibenda: ubi maius periculum imminet a. xiiii. anno ultra specialiter monendi sunt iuuenes ut non sint elati: sed sint subiecti & obedientes suis patribus & senioribus. Tangit autem philosophus. viii. poli. tres breues rationes quare decet filios esse subiectos & obedire senioribus & patribus. Prima ratio est: quia leniores & patres imperant iuuenibus propter eorum bonum. Quilibet autem obedire debet ei quem scit non percipere aliqua nisi ad bonum eius. ¶ Secunda est quia cum filii uenerint ad aetatem perfectam futuri sunt dominari. Debent ergo ipsi dum sunt in aetate sic iuuenili patribus & senioribus obedire: ut det eis exemplum: ut quando ueniunt ad aetatem perfectam: eis famulantur & obediant. ¶ Tertia ratio est quia qui uult discere principari debet prius discere subiici. Unde ait philosophus quod nemo bene principatur nisi prius didicerit esse subiectus. nullus enim est bonus magister nisi prius extiterit bonus discipulus. ut ergo ipsi ualeant bene principari indignari non debent subiici senioribus & patribus. ¶ Est ergo rectificandus appetitus iuuenum existentium in aetate de qua loquimur: ut uelint patribus & senioribus obedire. ¶ Secundo rectificandus est ne uenerea illicita prosequantur iuuenes a. xiiii. anno ultra: non solum inducendi sunt: ut sint abstinentes & sobrii quantum ad cibum & potum. sed etiam ut sint continentes & pudici quantum ad actus uenereos quia ex tunc ut dicebatur arde-

tius ad uenerea incitantur. inducendi ergo sunt in ætate illa ut uel omnino contineant uel usu proprie coniugis sint contenti. **¶** Ostenso quo modo in iuuenibus. xiiii. anno ultra est bene disponendum corpus. rectificandus appetitus. reliquum est ut ostendatur quomodo recte illuminandus sit intellectus. Hoc autem satis esse potest per habitum manifestum. Nam quia a decimoquarto anno ultra incipiunt habere perfectum rationis usum. ut dicebatur. ex tunc potest instrui non solum in grammatica quæ est scientia uerborum. uel in dialctica quæ est quasi quidam modus sciendi. uel in practica musicæ quæ consistit in consonantia uocum: sed etiam apti nati sunt ut instruantur in ulterioribus scientiis. Quæ autem ultiores scientiæ eis sunt proponendæ. patet & per iam dicta. Nam si uolunt uiuere uita politica & militari potissime studere debent in moralibus scientiis: quia per eos scire poterunt quomodo se & alios debeant gubernare moralium autem scientiarum iuuenis & infectorum passionum non est sufficiens auditor. In ætate ergo nimis puerili quæ durat usque ad. xiiii. annum tales scientiæ non sunt proponendæ aliis. sed. a. xiiii. anno ultra si iuuenes se refrenent ne passionibus & lasciuibus insequantur: efficiantur dispositi ut sint sufficientes auditores moralium per quæ se & alios gubernare cognoscant. Si ergo regendi sunt iuuenes a xiiii. anno ultra. ut a. xiiii. anno usque ad. xii. uel usque ad. xv. uel usque ad. xvii. Si uero quærat quomodo ab illo tempore ultra regendi sunt homines: quia tunc quasi peruenerunt omni modo ad suam perfectionem debent esse tales: ut sciant se ipsos regere & gubernare. ex tunc ergo non indigent pedagogo: sed per ea quæ diximus in primo libro qui est de regimine sui possunt documenta accipere qualiter se ipsos regant. **¶** Quod filii ciuium & maxime nobilium & regum & principum a discursu & euagatione sunt cohibendi. **Cap. xviii.** Omnes iuuenes uolentes uiuere in uita politica aliquomodo exercitandi sunt ad corporales labores. Corporalis enim exercitatio si moderata sit omnibus uel esse proficua eo quod faciat ad quandam sanitatem & ad quandam bonam dispositionem corporis. clarifacit enim corpore per aliquos moderatos ludos motus expelluntur ab ipso superflua & nocua. spualiter tamen huiusmodi exercitatio uel esse proficua uolentibus ciuilibus uiuere nam quia tales non multum uacant inquisitioni uirtutis. nec in spiritualibus delectationibus. expedit eis ut uident iertiam & ut uident sollicitudinem illicitam. exercitari aliquibus laboribus corporalibus licitis. expedit enim uolentibus politice uiuere tam ciuibus quam nobilibus tam regibus & principibus. quam aliis non omnino cessare a corporalibus actibus uel laboribus. nec omnino in exercitatos esse circa armorum usum. Exercitatio enim corporalis debita reddit corpus robustius: ut facilius duritiem armorum

sustinere possint. quare si usus armorum non solum aliquando est licitus: sed etiam necessarius pro bono reipublice uolentibus politice uiuere non debet omnino ignotus esse. non tamen omnes iuuenes ad huiusmodi labores sunt æqualiter exercitandi. Nam filii regum & principum ad huiusmodi labores corporales minus sunt exercitandi quam alii: adhuc primo geniti quæ reges debent decet minores labores assumere. Nam secundum philosophum. viii. pol. labor corporalis & consideratio per intellectum se impedit uidentur. ratio autem huiusmodi potest ex his quæ habentur in. ii. de anima. ubi dicitur: quod molles carne aptos mente dicimus. ad habendam igitur intellectualem industriam indigemus mollitie carnis: corporales igitur labores ex quibus redditur caro dura impediunt subtilitatem mentis. Bene ergo dictum est quod dicitur. vii. phis. quod anima in se dendo & quiescendo fit prudens. Nam per sessionem & quietem redditur caro mollis: per quam sumus apti ad speculandum. per laborem uero & motum efficitur caro dura: per quam impeditur mentis sublimitas. eos autem qui debent regere regnum magis expedit esse prudentes quam bellicosos. in rege enim plus ualeat prudentia quam arma bellica. Rex enim & princeps & uniuersaliter omnis dominator populi: licet in bellando & in assumendo arma quasi non plus ualeat quam unus homo uel aliquando minus quam unus homo. tamen per prudentiam præualere potest toti populo sibi commisso. Nam totus populus tota gens regni: si non sint bene unita & ordinata modica possunt. unita uero & ordinata per reges maxima operari ualent. licet ergo reges & principes non omnino ignorare debeant armorum usum. nec sic debeant fugere corporales labores ut effecti quasi mulieres: nec pro defensione regni: nec pro alio casu audeant arma assumere. attamen decet eos esse magis prudentes quam bellatores filii regum & principum & maxime primogeniti qui regnare debent: minus sunt assuescendi ad corporales labores quam alii ne propter huiusmodi labores caro eorum indurata impediatur subtilitatem mentis. tales ergo plus debent uacare prudentiæ quam fortitudini corporali. Vacabunt autem prudentiæ si diligenter insistant circa morales scientias ut possint mores hominum & agibilia cognoscere. decet ergo eos qui debent alios regere uisitare inertiam & sollicitudinem illicitam uacando moralibus scientiis recogitando frequente bonas consuetudines regni audiendo sapius acta præcessorum bene regentium regnum. Hoc ergo modo uidelicet: uacando actibus prudentiæ a regibus & principibus & a suis heredibus magis est uitanda inertia: quam pro labore & exercitium corporale. **¶** Quod non omnes ciues equaliter exercitandi sunt ad corporalia exercitia & labores. **Cap. xix.** Vnde ex usu coniugii non solum oriantur filii & matres: sed oriuntur etiam filie & foeminae. postquam diximus quibus cura gerenda

ē circa filios. Restat dicere: quibus gerenda sit circa filias: sed hoc breui tractatu indiget. quia cum deter minauimus de regimine coniugali: & ostendimus quibus ter gerenda sunt foeminae quasi sufficenter tradidimus qualis cura gerenda sit circa filias. Nam sicut decet coniuges esse continentes: pudicas: abstinentes & sobrias. sic decet & filias. Haec ergo & multa alia quae de coniugibus diximus sunt ad filias adaptanda. Aliqua super addemus dictis prope debitum regimen filiarum. iter quod primo dicemus filias cohibendas esse a circuitu & discursu. Quod triplici uia uenari possumus. Prima sumit ut tollat filiarum comoditas malefaciendi. Secunda ne fiant inuerecundae. Tertia ne fiat lasciuia: & impudicitia. Contra. n. quasi omnes uiri prius sunt ad malum: & multo magis foeminae: quia magis deficient a rationis usu dicebat. n. supra nostram cognitionem incipere a sensu. & maxime nobis nota esse sensibilia. Inde est ergo quod contra homines non reputant nisi sensibilia bona. quia ergo tantum habemus imperium ad delectationes sensibiles ut plurimum deliquimus in talibus si adsit nobis comoditas delinquendi. unde & philosophus in rethorica. uult quod homines ut plurimum malefaciant cum possint maxima ergo cautela ad conseruandam puritatem & innocentiam est uitare comoditates malefaciendi. prope quod & puerbiallyter dicitur quod furandi comoditas facit furem. sic ergo in uiris in quibus est ratio praestantior est magni periculum non uitare comoditates delictorum. multo magis hoc est in foeminis & adhuc magis est in filiabus uel in puellis. ne ergo eis de commoditas malefaciendi sunt debite custodienda & prohibenda sunt a circuitu & discursu. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumit ne fiant inuerecundae. Nam omne insolitum est quodammodo uerecundum. qui enim non assueuerunt inter gentes uerecundantur conuersari inter eas. iter cetera ergo quae reddunt puellas uerecundas in aspectu uiro rum est non assuescere eas inter gentes. quare cum puellae circueundo & uagando pro patria assuescant uiro rum aspectibus fiunt familiares eis & tollit ab ipsis uerecundia ex uiro rum consortio. tollere autem a puellis uerecundiam: est tollere ab eis frenum quod trahunt ne male agant. Nam in foeminis & maxime in puellis deficit ratio propter quam quis prohibet ne persequatur illicita. maximum frenum foeminae & potissime puellae ne prumpant in turpia uideat esse uerecundia. Decet ergo est cohibere puellas a discursu & euagatione: ne fiant inuerecundae: uel ne tollat ab eis uerecundia pro qua cohibentur ab actionibus turpibus. ¶ Tertia sumit ne fiant lasciuiae & impudiciae. puellae. n. si debito modo sub custodia teneantur & non permittantur discurrere & circuire non solum efficiunt uerecundae: sed et contrahunt quaedam siluestritatem quae optima est ad saluandam pudicitiam puellae. Videmus. n. quod animalia etiam ualde siluestria si assuescant conuersationibus hominum domesticantur & permittunt se tangi & palpari. si uero conuersationibus hominum sint reotae quasi siluestria tantum & approximationem hominum fugiunt. Quod ergo in animalibus aliis aspicimus: repimus etiam in foeminis. Si igitur foeminae non discurrant & a con

uersatione uiro rum sint inconstituta quasi siluestres: ab ipsorum societate difficilius ad lasciuia & ad impudicitiam inclinant. Vniuersaliter igitur omnes ciues & multo magis nobiles & potissime reges & principes. tanto maiorem curam circa proprias filias adhibere debent: ne indebite circuunt & discurrant. quanto ex impudicitia & lasciuia suarum filiarum potest maius malum uel periculum imminere.

¶ Quod utiliter omnes ciues: & multo magis nobiles & reges & principes debent sollicitati erga filias ne uelint uiuere ociose. Cap. xx.

¶ T superius dicebat philosophus. i. rethorica. com mendat in foeminis amorem oppositam. Possumus autem triplici uia uenari: quae decet omnes ciues & multo magis nobiles & maxime reges & principes: sic sollicitari erga regimen filiarum ut nolint ociose uiuere: sed amet se exercitare circa opera aliqua licita & honesta. Prima uia sumit ex honesto solatio quod inde habent. Secunda ex illicita solitudine quae propter hoc uitatur. Tertia ex fructu & utilitate quae inde confurgit. ¶ Prima uia sic patet. nam secundum philosophum. x. ethica. absque omni delectatione uita nostra durare non potest. Ideo reprehendunt dicentes omnem delectationem fugienda esse. quare si possumus commode durare in uita: nisi in aliquibus delectemur: decet nos assumere aliquod opera licita & honesta: circa qua uacantes insunt nobis aliquod delectationes licitae: sicut ergo uiri ne ociosae uiuant & ut delectentur in operibus licitis: & ut delectentur circa aliqua opera ciuilia: uel circa ea quae spectant ad gubernationem regni uel circa regimen domus: uel circa aliquod alia exercitia licita. Sic & mulieres ne ociose uiuant: debent operositatem amare & decet eas exercitari circa aliquod opera licita & honesta. quia igitur omnes delectantur in propriis operibus & omnes diligunt sua opera. ut uult philosophus. iiii. ethica. ut mulieres ipse recreari possint aliquod delectationibus licitis. decet eas intentas esse circa aliquod opera licita & honesta. quod tanto magis uideat expedire mulieribus quam uiris: quanto magis a ratione deficientes nesciunt uiuere. nisi ex aliquibus exercitiis sensibilibus delectationem sumant. Qualia autem debent esse opera circa quae mulieres insudare decet in praesumptio patebit. ¶ Secunda ad inuestigandum hoc idem sumit ex uitatione sollicitudinis illicitae. Nam quia mulieres & maxime puellae ut plurimum domi stant & non uacant ciuilibus operibus: nec regiminibus reipublicae: si mens humana ut superius dicebat nescit ociosa esse statim cum quis non dat se licitis exercitiis uagat ei mens: circa illicitas occupationes: quod tanto magis cauendum est in mulieribus quam in uiris. quanto molliores sunt illis. & quanto cogitatio illicita facilius trahuntur ut ea si adsit comoditas ope compleant. ¶ Tertia uia sumit ex fructu & utilitate quae inde confurgit. Nam nunquam mulieres possunt se dare licitis exercitiis: nisi inde consurgat aliquod bonum exterioris operis uel aliquod bona dispositio interioris mentis. decet ergo diligentia & cura adhiberi: ut mulieres sint bonae & uirtuosae propter quod & a philosopho. i. rethorica. uirtuperant lacra demones: & dicunt esse fere secum

dum dimidium foelices q̄ nō adhibent curam & diligētiam quomodo earum foeminae: essent uirtuosae & bone. Adhibēda ē sollicitudo ne foeminae ociose uiuant: sed exercitent se circa aliq̄ opera licita & honesta: ut ex hoc resultet fructus & utilitas: & efficiantur bonae & uirtuosae. Si autem quærat̄ur circa qualia opa sollicitari debēt: oportet in talibus differenter loqui secundum diuersitatem personarum. Texere enim & filare & operari sircum satis uidentur opera competētia foeminis. q̄ si tamen foemina instruenda ī tā alto gradu esset: q̄ non esset dignum uel non esset consuetum secundū morem patriæ: ut se circa talia exercitaret adhuc non esset dimittenda ut uiueret ociosa: sed trahēda esset studio litterarum: ut ad amorem litterarū affecta non uacaret ociose: sed sæpe sepius librum arripiens se lectionibus occuparet. Ex hoc autem declarat̄ q̄ superius dimissimus cum tractauimus de regimine coniugali. Dicebatur enim infra declarādum esse circa quæ opera deceat foeminas eē intentas.

¶ Quod decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues sollicitari erga filias ut sint mō debito taciturnae. *Cap. xxi.*

¶ Stenſo q̄ non decet puellas esse uagabundas nec decet eas uiuere ociose restat ut nunc tertio ostendamus: q̄ decet eas taciturnas esse. Quod triplici uia uenari possumus. prima sumitur ut magis appareat ornatæ & decentes ut a uiris suis magis diligant. Secunda ne loquantur indebite & incaute. Tertia ne sint pronæ ad iurgia & ad lites. ¶ Prima uia sic pater: nam cum desiderium sit eius: quod abest ut uult philosophus. ii. retho. quāto aliqd̄ quod est possibile haberi magis uidetur arduū: & inaccessibile: & magis abesse tanto magis concupiscentia mouet. foemina ergo eo ipso q̄ ē loquax quodammodo se cōtemptibilem reddit. Vnde & phi. i. poli. ait q̄ ornamentum mulieris est silentium. si. n. mulieres sint modo debito taciturnae. quia se non sic familiares exhibent eorū consortium uidentur magis abesse & uidentur magis inaccessibiles: propter quod non sic uilipenduntur & habētur in contemptu: sed magis appetuntur & amantur: quia ergo cuiuslibet uideretur esse pulchrum & decens quod amat si mulieres taciturnae magis amantur ex hoc ipso magis apparent decentes & ornatae ab ipsa ergo puellari ætate istituendi sunt puellae ad taciturnitatem quia hoc si contingat eas postmodum per cōnubium suis uiris copulari: ab eis si sunt debita taciturne feruent̄ diligentur. Secunda ad inuestigandum hoc idem sumitur ut uitetur locutio incauta. Dicebatur. n. supra ibi semper maiorē cautelam adhibenda esse: ubi consueuit maior defectus consurgere. Cum ergo ex hoc quis loquatur imprudenter & incaute. quia uiget prudentia & acumine intellectus: quanto quis magis a ratione deficit: tanto magis contingit ipsum in-

caute loqui: cum ergo mulieres magis deficiant a rationis usu quam uiri: & puellae magis quā foeminae. iam adultæ circa foeminas: & maxime circa puellas sollicitandum est ne incaute loquant̄. Inter cæteras autē cautelas ne quis prorumpat in locutionem incautam: hæc uidetur esse potissima ut nullum sermonem proferat. nisi prius ipsum diligēter examinet. cum ergo diligens examinatio cum loquacitate stare non possit ut foeminae etiam a puellari ætate discant cautos proferre sermones: decet eas non esse loquaces: sed oportet ipsas eē debite taciturnas: ut possint omnem sermonem prolatum diligenter excutere. ¶ Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ne sint pronæ ad iurgia & ad lites. nam cum foeminae & potissime puellae deficiant a rationis usu nisi sint mō debito taciturnae: & nisi sermones dicendos diligenter examinent: sicut ppter rationis defectum de facile loqui possunt pertinentia ad simplicitatem & imprudentiam: sic de facili loqui possunt pertinentes ad lites & ad iurgia. Decet ergo ipsas per debitam taciturnitatem adeo existimare dicenda ut nec dicant aliqua quæ & iudicentur imprudentes: nec dicant aliq̄ quæ possint turbare audientes propter quod iudicentur litigiose & discole: quare decet ipsas eē taciturnas: ne ī uerba litigiosa prorumpāt a uerbis autem litigiosis potissime foeminae sibi cauere debent. quia postquam litigare incipiunt nesciunt a litigio se abstinere. Deficit. n. in eis ratiois usus per quam concupiscentiæ refrenatur. Ideo postquam motæ sunt & litigare ceperunt augeatur in eis concupiscentia litium quam per rationem de facili refrenare non possunt eo q̄ ab usu rationes deficientes ut plurimum plus uiuunt passione quam ratione.

¶ Incipit tertia pars secundi libri de regimine principū in qua tractat̄ quo regimine a regibus & principibus regēdi sunt ministri & familia cætera. ¶ Quod ad gubernationē domus spectat non solum determinare de seruis sed etiam de his q̄ suppleant indigentiam corporalem. *Cap. i.*

Dignitas duabus partibus huiusmodi. li. i. quo agitur de regimine domus. quia omnium est quilibet decet uiros suos coniuges regere: & quilibet patres suos filios gubernare. Restat exequi de parte tertia in qua agitur de regimine ministrorum uel de regimine familiae. ¶ Huic autem parti in qua agitur de regimine ministrorum & familiae cæterarum: ut in ipse quædo patebit: cōnecti potest materia illa in qua agitur de his quæ supplet indigentiam corporalem: & quæ faciunt ad cōseruationem & ad sufficientiam uitæ cuiusmodi sunt decetia ædificiorum: multitudo numeris matum & copia possessionum aliarum. In hac ergo parte tertia huiusmodi secundi libri eo quod hæc uia sunt connexae intendimus instruere uolentem suas domus de

bite gubernare non solum quātum ad regimen ministrorū & familiæ: sed etiā quantū ad alia q̄ ordinantur ad conseruationem uel ad sufficientiam uitæ quæ supplere uidentur indigentia corporalem. ¶ Determinabimus igitur i hac parte tertia secūdi libri quā decētem habitationem re ges & p̄cipes & uniuersaliter omnes ciues h̄re debeant quō deceat ipsos se h̄re circa possessio nes & nūmismata & circa regnū familiæ & mi nistrorum: q̄ ante oīa hic desiderare deceat pruden tem patrefamilias uel doctum gubernatorē familiæ: & q̄ hęc uia sint connexæ ut in p̄ci pio capituli proponebatur sufficienter ostendit ph̄s. i. poli. Oñdit autem duabus rationibus q̄ spectat ad yconomicum & ad gubernatiōem fa miliæ considerare de possessionibus ut de domi bus & nummismatibus & de suppellectilibus & de aliis quæ suppleunt indigentiam corporalem. Prima rō sumitur ex sufficientia uitæ. Secunda ex similitudine quam h̄r ars gubernationis do mus ad artes alias. ¶ Prima uia sic patet: nam iō de gubernatione domus ars traditur ut p̄famili as cuius est domum gubernare debite solicitē tur circa ea quæ faciūt ad bene uiuere: & quæ re quiruntur ad sufficientiam uitæ: quare si ad uiuē dum politice requiruntur domus possessiōes & nūmismata spectat ad gubernatorem dom⁹ cō siderare de talibus. ¶ Secunda uia ad inuestigā dum hoc idem: ut patet per philosophum ibidē sumitur ex similitudine huius artis: q̄ est de gu bernatione domus ad artes alias. Nam sicut cæ teræ artes ut ars fabrilis: & textoria habēt sua or gana per quæ perficiunt actiones suas: sic & gu bernatio domus requirit sua organa per q̄ opa sua complere possit. ¶ Volens ergo tradere no titiam de arte fabrilis oportet ipsum determinā de martello & incude & aliis instrumentis fabri libus: & spectat ad fabrum talia instrumenta co gnoscere. ¶ Sic uolens tradere notitiam ad arte textoria debet determinare de pectinib⁹ & aliis organis illius artis spectat ad textorem talia in strumenta cognoscere. Quare uolēs tradere no titiam de arte gubernationis domus: debet de terminare de ædificiis possessionibus & nummi smatibus: quia talia sunt organa huius artis. Spe ctat ergo ad gubernatiōem domus talia cogno scere: quia per hęc tanq̄ propria organa conse qui poterit: quæ faciunt ad sufficientiam uitæ: habet enim ars gubernationis domus pp̄ria or gana sicut & cæteræ artes mechanicæ habent p̄ pria instrumenta. ¶ Differunt tamen hic ab illis secundum philosophum. i. poli. quia organa gu bernatiōis sunt actiua organa uero mechanicorū sunt actiua. Nam in mechanicis regulamur per artem: sed in gubernatione domus regula ē prudentia: sicut ergo ars differt a prudētia: sic or gana mechanicorum differunt ab organis gu bernatiōis. ¶ Differt autem hic ab illa: quia ars est recta rō factibilium: & per artem resultat ali quid factum in materia extra. Sed prudentia est

recta ratio agibilium: & per eam non proprie re sultat aliqd factum extra: sed magis resultat. aliq̄ actio & aliqua perfectio in agente organa ergo mechanicorum erunt factiua: quia sunt organa artis: quæ ē de factibilibus: sed organa gubernationis erunt actiua quia sunt organa prudentie q̄ circa agibilia h̄t esse: ars ergo gubernatiōis do mus licet largo modo possit dici ars proprie tū prudētia dici debet. ¶ Prætermisissis ergo dua bus rationibus sufficienter ostenditur q̄ spectat ad gubernationem dom⁹ considerare de domi bus nūmismatibus & possessionibus: quæ faciunt ad conseruationem & ad sufficientiam uitæ. Per illas aut easdē rōes p̄bari posset quod spectat ad gubernatorem domus scire debite se h̄re circa ministros & seruos: nam ministri & serui sunt et quædam organa deseruiētia gubernationi do mus pp̄ quod declarata est prima pars capituli ubi dicebatur q̄ spectat ad gubernatiōem dom⁹ considerare de ministris & seruis & de his q̄ sup plent indigentiam corporalem. Quod autē hęc duæ materiæ sint connexæ & q̄ determinare de ædificiis & possessionibus connecti debeat tra ctui in quo determinatur de ministris & seruis de leui patē potest: nam possessiones domus & nūmismata sunt organa gubernationis dom⁹: quilibet ergo seruus est quoddam organum & quodlibet organum est quidam seruus. Nam se cundum philosophum organum ē quidam inanimatus seruus & seruus est quoddam animatū organum quia ergo sic conueniūt organum & seruus congrue hęc duæ uia conuertuntur.

¶ Quō distinguēda sunt organa gubernatio nis domus & q̄liter ad inuicē operant. Cap. ii. Philosophus. i. poli. omnia organa gubernationis domus ad bimembrē distinctionem reducit: ait enim q̄dam esse animata ut serui: quædam inaiata ut posses siones nūmismata: indumēta & cætera suppellectilia deseruiētia ad indigentiam uitæ: sicut enī uidimus in aliis artibus: sic secundū ph̄m p̄rio poli. circa gubernationem domus esse habet. In aliis autem artibus est duplex organum aiatum & inaiatum ut in arte gubernatiua nauium: tan q̄ organum inanimatū est gubernaculū siue remi gator: tanq̄ aiatum est ibi prorarius siue remiga tor: sic in gubernatione domus tanq̄ organa in aiata sunt ibi indumēta lecti possessiones & nū mismata: tanq̄ aiata sunt serui & ministri: conue niunt ergo oīa hmōi organa quia quodlibet ali quo modo ē quia ē q̄dam res possessa. differūt tū quia hęc sunt animata illa inaiata. Viso quō distinguunt organa gubernatiōis dom⁹: restat oñdere quō ad inuicē comparant oportet enim scdm ph̄m hmōi organa ordinata eē ad inuicē: ita q̄ organū sit ante organū: ut organū aiatum ante inaiatū. Si enī societas dom⁹ est qd naturale: & i natura ordinata sunt oīa: ut semp̄ inferiora ad ministrātur p̄ superiora & recipiūt modū & men suram ex illis. oportet organa dom⁹ ordinata eē

& organa inferiora ut inanimata sunt mouenda & ad ministranda per organa superiora ut per animata quod declarat philosophus primo poli. per simile in aliis artibus ubi innuit quod peltra non per se citharizant: & pestines non per se ipsos pestinant. Ideo ad citharizandum peltrum indiget ministro mouente & pestem ad pestinandum indiget mouente ipsum. Sed ut ait si peltra per se citharizarent & pestines per se pestinarent nihil opus esset architectoribus ministrorum: nec dominis seruorum. Ideo enim architectores & domini indigent seruis & ministris: siue indigent organis animatis: quia organa inanimata per se ipsa exercere non possunt illud ad quod sunt facta nam si tripodas & mensas regum & principum uel etiam aliorum tales essent quales erant tripodas in quodam templo de quibus quidam poetae fabulose dicebant quod spontanee se ingererent diuinis obsequiis: & si omnia organa domus talia essent qualis erat statuta daedali de qua phis fabulose recitat in politicis quod per se implebat opus debitum: nulla indigentia esset seruorum: sed mensas se ipsas pararent: & ut esset oportunitas ostia se ipsa aperirent & clauderent sed quia non sic est organa inanimata a se ipsis moueri non possunt. Ideo domini & architectores indigent ministris & seruis: ut secundum eorum ductionem moueant organa animata uel organa carentia ratione: ut opus proprium possint implere. Indignum est enim secundum ordinem uniuersum: ut summa immediate ad ministrent infima: sed lex uniuersae est ut infima administretur: a summis per media. Suprema autem in quolibet negotio esse uidentur architectores & domini: infima uero sunt organa inanimata: media sunt ministri & serui: qui sunt quasi quaedam organa animata: in dignum est autem dominos & architectores per se ipsos esse praeparatores mensarum uel esse hostiarios: aut aliqua talia exercere sed congruentius est haec per medios ministros efficere: in domo ergo completa utraque organa sunt necessaria animata & inanimata quae quomodo ad inuicem se habeant manifestatum per iam dicta: nam animata sunt ante inanimata & haec per illa sunt administranda & mouenda ut possint propria opera adimplere.

Qualia aedificia debent habere reges & principes & uniuersaliter omnes ciues quantum ad operis industriam & operis temperamentum. Cap. iii.

X praedictis patere potest in hac tertia parte huius secundi libri dicendum est tam de ministris quam de his qui deseruiunt ad conseruationem & ad sufficientiam uitae. De seruitute autem conseruationi & sufficientiae uitae quasi ad tria reducuntur. Huiusmodi enim sunt aedificia possessiones & numismata. de quatuor ergo dicendum erit. Declarabitur enim primo quales domos & quales habitaciones reges & principes & uniuersaliter ciues habere debent. Secundo determinabitur de ipsis possessionibus. Tertio de numismatibus. Quarto de ministris. Inter

alia autem quae consideranda sunt in aedificiis ut tradit paladius in libro de agricultura: est industria operis ut aedificium sit subtiliter & debite factum & temperamentum aeris ut sit in debito aere collocatum. Quod autem reges & principes debeant habere habitationes mirabiles & subtiliter industriae constructas probat philosophus duplici ratione quarum prima sumitur ex parte magnificentiae regiae: secunda ex parte proprii: possumus autem & nos tertiam rationem addere ex parte familiae & ministrorum. Prima uia sic patet: nam secundum phis. iiii. ethi. capitulo de magnificentia maxime gloriosos & nobiles decet esse magnificos: reges ergo & principes qui debent esse nobiles & preclari potissime decet esse magnificos. Alii. n. moderatas possessiones habere possunt esse liberales eo & liberalitas in paruis sumptibus esse possit. Sed reges & principes multitudine possessionum pollentes debent esse magnifici eo quod magnificentia circa magnos sumptus esse contingat. Sed magnifici ut dicitur in eodem. iiii. ethi. est praeparare habitationem decentem. Non est autem decens habitatio nisi magnifico opere & mirabili industria sit constructa. Ex parte ergo ipsius magnificentiae regiae patet quod reges & principes quantum ad industriam operis decet habere habitationes mirabiles. Alii uero ciues tales habitationes habere debent magis & minus mirabiles ut competat proprie facultati. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumit ex parte ipsius proprii: & hanc tangit phis. vi. politi. ubi ait quod principes decet sic magnifica facere & talia aedificia construere quod populus ea uidens quod si sit mente suspensus: pro uehementer admirationem: nam populus minus insurgit contra principem uidens ipsum sic magnificum quilibet enim de populo hoc uiso oppinatur principem esse tantum quod quasi impossibile sit ipsum inuadere: & quasi circa impossibilia non cadit electio neque consilium ut uult phis. iii. ethi. qui licet ex populo retrahatur ne dissentionem faciat contra principem si aspiciat ipsum tantum & tam magnificum. Magnitudo enim aedificiorum licet non sit fienda ad ostentationem & inanem gloriam. Decet enim reges & principes ne in contemptum habeantur a populo facere aedificia magnifica prout requirit de centia status in quo existunt. Tertia uia sumitur ex parte ministrorum & familiae nam ubi multae sunt diuitiae multi sunt qui comedunt illas. In domibus ergo regum & principum oportet multos habundare ministros. ut ergo non solum personas regis & principis: sed etiam multitudo ministrorum debite commorari possint in aedificiis constructis oportet ipsa esse magnifica. Viso qualia debent esse aedificia quantum ad magnificentiam & industriam operis restat uidere qualia esse debent quantum ad aeris temperamentum. Tangit autem paladius in libro de agricultura tria eo quibus cognoscere possumus in quo aere sit aedificium construendum. Dicit. n. salubritatem aeris primo declarare libertatem a

uallibus infimis. Si enim in uallibus infimis ædificia construuntur quia aer est ibi grossus propter circumstantiam montium contingit ipsum non esse salubrem. Sic enim imaginari debemus quod sicut aqua currens sanior est quam stans: eo quod aquæ stantes ut plurimum ingrossantur & putrescunt sic aer recusus in uallibus eo quod non habeat liberum motum quasi ingrossatur & efficitur non salubris est ergo propter salubritatem aeris considerandum in ædificiis construendis ut non fiat talis constructio in uallibus infimis. **Secundo** considerandum est ut locus ille in quo est ædificium construendum sit a nebularum tenebris absolutus nam in aliqua parte terrarum uel quia illa est magis paludosa uel propter aliquam aliam dispositionem terræ magis & sepius obtenebratur aer per nebulas & uapores tam in parte illa quam in parte alia quare ibi redditur aer non salubris ideo si uitari potest non sunt ibi ædificia construenda. **Tertium** quod declarat salubritatem aeris est consideratio habitatorum existentium in ipso. Si nalicubi ædificare uolumus si contingat circa regionem illam aliquos habitare: consideranda sunt habitatorum corpora si eis sit calor sanus & pulcherrimus sit ipsis firma sinceritas capitis: si habeant acutum uisum & purum auditum: uocem claram: per omnia hæc indicatur bonitas aeris: & per contraria indicatur aer esse infirmus. Si enim habitatores in ipso non habeant calorem sanum sed croceum de facili in capite patiantur: habeant perturbatum uisum impurum auditum uocem rauam per omnia hæc quasi per quædam signa aeris impuritas demonstratur.

Qualia debent esse ædificia quantum ad salubritatem aquæ & quantum ad ordinem uniuersi. Ca. iiii.

Præter prædicta duo uidelicet præter operis industriam & aeris temperamentum sunt duo alia in ædificiis attendenda ut aquæ salubritas & debita dispositio uniuersi. Aqua enim secundum philosophum est ualde communis & in multis deseruit ad necessaria uitæ. Ideo ualde considerandum est ut sic ædificium situetur ut ei sit aquæ salubris copia ne habitatores eius ob infectionem aquæ infirmitatem contrahant. Tangit autem palladius in libro de agricultura sex que ait esse consideranda in cogitatione aquæ salubritatis. **Primum** est quia aqua illa deriuari non debet a paludibus & a lacunis. Paludes enim & lacunæ eo quod eis sit aqua quodammodo stans ut plurimum habent aquam non salubrem. **Secundo** considerandum est ne aqua illa sumat originem ex metallis: uel ne transeat per metallorum uenas: habent enim metalla uenas suas subterraneas & aquæ in locis subterraneis generantur & per uenas subterraneas transit: quare si locus generationis aquarum uel meatus per quos aquæ transeunt habeant in se principia uenarum metallorum ex hoc aqua inficitur & non est ita salubris. Est enim humidum & molle de facili passiuum: aqua ergo quæ est humidi de facili inficitur a metallis: & maxime

a metallorum uenis ubi non sunt matalla pura sed simul cum metallis sunt aliqua admixta putredines. **Tertium** quod considerandum est in aquis est quod sit coloris perspicui: nam ipsa infectio coloris aquæ infectionem demonstrat. **Quartum** est ne aliquo odore uel sapore uicietur nam prauus odor uel sapor aquarum ut plurimum designat illas aquas generari uel transire per aliqua loca infecta a quibus talis odor uel saporem contraxerunt. **Quintum** est ne aquis illis aliquis infideat limus: nam terra limosa & lutosa eo quod infecta sit sana esse non potest. Hæc ergo quinque attendenda sunt in salubritate aquarum. Verumque contingit aliquando nos in his signis decipi. Id adducit palladius sextum quod dicit etiam considerandum esse uidelicet ut consideretur conditio & dispositio corporum utentium illis aquis est ergo aspiciendum sidentes & gingiuarum utentium illis aquis sint puri si utentes eis habeant capita sana & in perturbata: si uenter aut uiscera uel lartera siue renes nullo dolore aut inflatione uentur: nam ex malitia aquarum uel omnia mala hæc uel aliqua horum consueuerunt contingere: ædificium ergo construendum ædificari debet in tali situ quod sit ei copia aquæ salubris habentis conditiones illas de quibus fecimus mentionem. **Quod** si tamen ædificandi necessitas urgeat nec tamen ibi aquæ salubris sit copia est ibi secundum palladium construenda cisterna in aqua pluuiales aquæ colligendæ sunt: nam secundum eundem aquæ cælestis & pluuialis ad bibendum. quod omnibus antefertur: sunt autem in cisterna illa pisces fluuiales apponendi ut eorum natatu aqua stans agilitate currentis aquæ pure mutetur. **Viso** qualiter est ædificium construendum quantum ad salubritatem aquæ: restat uidere qualiter construendum sit quantum ad ordinem uniuersi. In ordine autem uniuersi prout requirit ædificium construendum: sunt tria consideranda: uidelicet conditio cælestis: diuersitas uentorum: & dispositio terrarum. **Quantum** ad conditionem cælestem: sed duo sunt attendenda. Primo ut yeme debita claritate illustretur. Secundo ne in æstate immoderato calore opprimatur quod fieri contingit si ædificium secundum suam ampliores partem respiciat oriens yemale: tunc enim eo quod in yeme oppositum sit soli debita claritate illustratur. In æstate quidem eo quod oblique respiciatur a sole habebit in calore temperamentum. nam semper radius obliquus minorem calorem generat quam directus. **Secundo** in ædificando ædificio attendenda est diuersitas uentorum: & hoc quantum ad diuersitatem: camerarum: nam uetus septentrionalis eo quod puriorem aerem facit salubrior esse uidetur pro tempore ergo æstiuum in quo homines facilius infirmant ædificanda sunt alique camere oppositæ uero septentrionali ut in eis salubrior custodia uitæ. **Tertio** quantum ad ordinem uniuersi consideranda est dispositio terrarum ut in tali loco ædificium construatur cui uiridaria & pomeria esse possunt conexa.

Aspectus enim talium & deambulatio per ea ad hilaritatem & sanitatem cōfert. **C**essent autem in ædificiis construendis q̄dam alia particularia dicenda ut qualis deberet eē cella uinaria qa debet eē frigida obscura opposita septentrioni debet eē longe ab aquis ut a cisternis & fluminibus & longe a stabulis fimo & sterquiliniis. Sic etiam aliæ particulares conditiones ædificiorū distingui possent: sed quia talia nimis particularia sunt edificatorum industrie relinquuntur.

Quod possessio est homini quodāmodo naturalis & ab renūtiante possessionibus quodāmodo non uiuunt ut homines: sed sunt hominibus meliores. **Cap. v.**

Item de ædificiis secundum ordinem superius enarratum restat dicere de possessionibus. **P**ossimus autem triplici uia uenari q̄ rerum possessio est quodāmodo naturalis prima sumitur ex necessitate uitæ: secūda ex dignitate hominis: tertia ex actōe naturæ. **S**i enim hoīes naturaliter uiuūt & societas politica est quodammodo hoī naturalis ut in prima parte huius secundi libri diffusius probatur: oportet aliquomodo naturalia esse quæ sūt necessaria in uita politica: sed secundum phūm primo poli. necessaria est rerum possessio in gubernatione domus si quis debeat politice uiuere: eo ergo ipso q̄ rerum possessio deseruit necessitati uitæ e quodammodo hoī naturalis. **S**ecunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex dignitate humana eo enim ipso q̄ homo respectu corporalium & sensibilium est creaturarū dignissima habet naturale dominium super ipsa: quare naturale est homini q̄ dominetur istis sensibilibus & q̄ possit eis uti in suum obsequium & quia hoc est quodammodo possidere ea ideo eorum possessio est ei naturalis. **V**n̄ & phūs primo poli. ubi probat possessiōem talium naturalem esse: ait q̄ hominum ad bestias naturaliter est iustum bellum: eo enim q̄ bestia naturaliter hoī debent esse subiectæ & debent ordinari in obsequium eius: si ipse refugiant obsequiū hoīs: homo contra ipsas bellat tanq̄ contra eas q̄ bus naturaliter dominabitur. Sicut ergo homo naturaliter dominatur bestiis: sic & naturaliter dominatur aliis exterioribus rebus q̄ non esset nisi rerum possessio quodāmodo naturalis eēt. **T**ertia sumitur ex actione nature: nam si ī priā generatione natura non deficit animalibus: sed naturaliter præparat eis debitum nutrimentum congruum est ut non deficiat eis iam perfectis. Si enim digniora sunt perfecta imperfectis & ipsis imperfectis animalibus præparatur debitum alimentum a natura multo magis hoc pparabit eis iam inesse perfectis. Animalium autē q̄dam ouificant: quædam aīalificant. In aīalibus autem facientibus oua cuiusmodi sunt aues: sic natura ordinauit ponens in ipsis ouis album & rubeū ita q̄ ex albo generatur auis & rubeum cedit in nutrimentum. Aui enim existenti infra testam

oui non deficit quin prouideret ei debito nutrimento: sic etiam animalibus natis per nutrimentum natura non deficit quantum ad nutrimentum quia statim sollicita est inducere lac in mammillis matris: ut ex eo animalia gēra nutrirī possint: quare si aīalibus imperfectis natura præparat nutrimentum & necessaria uitæ multo magis hoc facit animalibus perfectis. Ideo ait phūs primo poli. q̄ hæc. i. res a quibus nutrimentū accipimus date sunt nobis a natura naturale est ergo nobis habere res exteriores: habere ergo dominium rerū exteriorum est quodāmodo hoī naturale quia natura produxit hmōi sensibilia ppter hominem. Sumus enim quodāmodo nos finis oīum: ut dicitur secundo phisicorum qui ergo talibus abrenunciat & pponit uiuere absq̄ dominio exteriorum rerum non proponit uiuere ut homo sed eligit sibi uitam cælestem: & supra hoīem sicut nubere & per generatiōem producere sibi simile est homini naturale: nihilominus tamen multi sunt qui uolentes uacare maiori bono cōnubia renuūt tales enim ut superius dicebatur nō uiuunt ut hoīes nec sunt pars ciuitatis: sed eligūt sibi uitam supra hoīem & dicēdi sunt hoībus meliores naturale est homini ergo ut homo est ut uult philosophus primo poli. habere possessionem & dominium aliquarum rerum exteriorum propter sufficiētiam uitæ natura ergo sicut dedit homini uiuere sic fecit animalia plantas & herbas ut homo eis dominaret & ut possideret ea & ut susciperet inde debitum nutrimentum sine quo uita nra durare nō pōt. **Q**uod utile est in uita politica quemlibet propriis gaudere possessionibus. **Cap. vi.**

Vit opinio socratis & platonis ut recitat phūs. ii. poli. q̄ esset utile & expedirens ciuitati q̄ ciues propriis possessionibus non gauderēt sed oīa eis essent cōia ymo q̄ peius est ipas foeminas & filios uoluit esse cōmunes. Dicebat enī socrates & plato eius discipulus fuit secutus ipsum dicens q̄ si nullus haberet uxore propriā sed qlibet ad qlibet p sua uoluptate accederet esset supræma unitas & supræma dilectio in ciuitate: tunc enim oēs uiri diligerēt oēs foeminas tanq̄ proprias sic etiam omnes homines diligerent omnes pueros tanq̄ filios proprios eo q̄ nesciret pater quis puer filius suus esset sed reputaret quemlibet propriū filium & diligeret oēs pueros tanq̄ natos pprios. Sic ergo socrates & plato senserūt. Sed in tertio libro ubi agitur de regimine ciuitatis hæc opinio diffusius tractabitur. Sufficiant autem ad præsens sciire quid sentiendum sit de possessione rerum exteriorum pro ut facit ad regimen & gubernationem domus si enim hoīes ut plurimum nō haberent appetitum corruptum: & ut in pluribus non essent proni ad malum expediret ciuitati possessiones communes esse eo q̄ bonum quanto communius tanto diuinius. Omne enim bonum in cōmune reductū scdm Boetiū pulchrius

elucescit rebus stantibus ut nunc utile est ciuitati ciues gaudere possessionibus propriis eo quod uita ciuili sit uita communium hominum homines enim communiter non sunt adeo perfecti quod essent contenti uiuere tali uita. Possimus autem ex diuersis locis in libro politici. accipere tria per quae triplici uia uenari possumus quod expedit ciuitati ciues habere proprias possessiones. Prima uia sumitur ut remoueatur inertia & ignauia. Secunda ut prohibeatur litigium. Tertio ut tollatur inordinatio & confusio. ¶ Prima uia sic patet: nam homo adeo diligit seipsum quod semper magis sollicitus est de bono proprio quam de alio uidemus autem quod sic est facile possessiones consumere & de fastare: & adeo est difficile laborare & proprio lucro substantiam & possessiones acquirere quod in ciuitate contingit multos egere & esse pauperes: non obstante quod ciues possunt gaudere possessionibus propriis: & quod sollicitantur circa ea tanquam circa propria bona. Si ergo nullus haberet aliquid proprium sed omnibus ciuibus essent possessiones communes quia ciues non sic essent solliciti ad colendas possessiones communes sicut sunt solliciti ad proprias ut plurimum contingeret ciuitatem illam sic ordinatam uenire ad inopiam ut ciues non possent sibi in uita sufficere: aliquid igitur non est utile simpliciter quod est utile in casu rebus si se habentibus utile est ciuitati ciues habere possessiones proprias: ne propter ignauiam circa communia domus ciuium patiantur inopiam. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex remotione litigii: ut plurimum enim contingunt lites & bella inter participantes aliquid commune. Videmus autem ipsos fratres ex eodem patre natos inter quos secundum philosophum. viii. ethi. est amicitia naturalis ut plurimum bellare inuicem eo quod sit eis communis hereditas quanto ergo magis esset dissentio inter ipsos ciues inter quos non est tanta amicitia si essent eis possessiones communes. ¶ Tertia uia sumitur ex remotione inordinationis & confusionis: nam secundum philosophum. ii. poli. sic accideret tunc si ciues non haberent possessiones proprias sicut accidit cum aliquid committitur pluribus ministris cum enim hoc sit quilibet ministrorum retrahitur ne faciat quod mandatur sperans alium implere quod iubetur: propter quod oportet rem illam uel non produci ad effectum uel confuse & inordinate fieri ut ergo tollatur confusio & inordinatio circa expedientia ciuitati: ut ille est ciues gaudere possessionibus propriis ut magis sollicitus & magis ordinate & absque litigio campi & terrae & alia fructifera excolantur. ^{sup. in polit. i. c. 2. §. 2.}
 ¶ Quarto est utendum exterioribus bonis: uel rebus & quis modis uiuendi sit licitus. Cap. vii. Philosophus. i. poli. ostendit quod ex alio & alio uel alio usu exteriorum rerum confurgit alia & alia uita siue alius & alius modus uiuendi. sicut. n. uidemus in animalibus & bestis quod non omnes utuntur eiusdem rebus nec omnes

habent eundem modum uiuendi sic in hominibus habet esse. Nam aliqua animalia uiuunt ex herbis aliqua ex positionibus uel fructibus. aliqua uero ex raptu. Ideo diuersi sunt modi uiuendi animalium. nam aliqua uiuunt ut ait philosophus dispersa aliqua aggregalia. i. sociata. Aliqua uero uiuunt dispersa. quilibet. n. sic uiuunt ut expedit ad sufficientiam uitae & ut melius sibi praeparent cibum & nutrimentum quaerere. homines etiam diuersimode utuntur exterioribus rebus & non eodem modo uiuendi uiuunt. distinguit autem philosophus primo politici. iiii. uitas simplices uel. iiii. modos uiuendi ex quibus combinatis resultant alij modi uiuendi uel aliae uitae. est. n. uita quadruplex uidelicet pascualis uel natia piscatiua & furatiua. pascuaem autem uitam ducunt uiuentes ex agricultura uel ex animalibus domesticis. Venatiua autem uiuentes ex siluestribus. piscatiua autem ex piscibus: sed furatiuam uitam ducunt uiuentes ex rapina & furto. contingit autem hos modos uiuendi combinare. quia quidam uiuunt pascualiter & uenatiue. quidam pascualiter & piscatiue. quidam uero uenatiue & furtiue. quidam autem ex omnibus. nam ex pascuis & piscibus uenationibus & furtis uitam quaerunt. horum autem modorum modus uiuendi furtiuus omnino illicitus est: alij uero modi possunt esse liciti. ¶ Viuere enim ex pascuis ut uiuere ex agris & animalibus domesticis cuiusmodi sunt oues & boues &c. talia licita sunt. quia natura talia produxit ordinans ea ad usum hominis. semper. n. nuper facta ordinantur ad perfectiora ut aqua & terra quae sunt inanimata ordinantur ad nutrimentum arborum & plantarum tanquam imperfecta ad perfectiora. arbores uero & plantae tanquam insensibilia ordinantur ad nutrimentum animalium sensibiliu. omnia autem haec tam inanimata quam uigetabilia sensibilia ordinantur ad nutrimentum & sustentationem hominum propter quod bene dictum est quod scribitur primo politici. quod natura dedit nobis talia. ordinauit enim ea ad usum & dominium nostrum. licitum est ergo sumere nutrimentum ex agris & animalibus domesticis quare uita pascualis est licita. ¶ Sic etiam uenatiua & piscatiua de se non sunt illicita. quia enim homo naturaliter dominare debet non solum animalibus domesticis sed etiam bestiis siluestribus & piscibus habet contra talia iustum bellum. propter quod philosophus primo politici. uult uenatiuam & piscatiuam esse uitas licitas. ait enim quod hominum ad bestias & ad alia animalia est iustum bellum per se enim loquendo homines iuste possunt talia facere & ordinare ea in ipsum praeparatum. ¶ Furtiua autem uita per se loquendo est illicita quia hominum ad homines per se non est iustum bellum. Si enim homines aliqui contra alios iuste bellant hoc est quasi per accidens in quantum illi aliquo modo forefaciunt uel forefecerant in ipsos. delinquit ergo homo offendendo bestias si autem in offensione bestiae est delictum hoc est quasi per accidens in quantum talis offensa reducat

in offensam hoīs ut in offensam proprii possessoris. Videtur tamen uelle phūs q̄ non solum hominis ad bestias: sed etiam hominis ad barbaros sit iustum bellum. homines. n. barbari & filuestres quia ab usu rationis deficiunt naturaliter debent esse subiecti hominibus pollentibus subtilitate & prudentia. Videtur enim uelle q̄ quia sapientes naturaliter debent dominari insipientibus iustum habere bellū contra ipsos. si eis nolint esse subiecti. secundum quē modum loquēdi ciues qui magis uigent prudentia & intellectu iustum habent bellum contra rusticos si recusent subici illis propter quod contra tales recusantes subici quos dignum est esse subiectos secundum sententiam philosophi sic intellextam. Videtur enim licita prædatiua uita. ut quod licitum esset non solum hos deperdari & accipere suas sed eos etiā accipere in prima ex quo recusant facere q̄ tenentur. Verum quia nulli est iniuria faciēda per se loquendo uita furtiua uel prædatiua debet illicita iudicari. debet. n. quis de proprio uiuere non de usurpatione alieni quia igitur decet ipsos ciues & multo magis reges & principes uiuere uita uirtuosa. Si uolunt proprias debite gubernare. Decet eos scire quod sūt uitæ uel q̄ sunt modi uiuendi & qui illorum sunt liciti & illiciti quoniā nullus potest uirtuose uiuere si possessionibus uel rebus exterioribus utat illicite.

¶ Quod ciues & multo magis reges & prin. nō dēnt infinitas possessiones appetere. Cap. viii.

Communiter uidetur delinq̄re hoīes circa appetitum possessionum & circa concupiscētiā diuitiarum nunq̄. n. cōiter hoīes faciuntur possessionibus & diuitiis. nam nunq̄ p̄r tot h̄e quin plura uelint. ¶ Assignat autē phūs. i. poli. duplicem cām q̄re concupiscētia diuitiarum est infinita. Prima sumitur ex in ordinationē uoluntatis. Secūda ex falsa estimatione finis. ¶ Prima uia sic patet nam ut ipse ait infinita est diuitiarum concupiscētia cuius causa est studere hoīes circa uiuere non circa bene uiuere. quicūq̄ aut̄ propter ipsum bene uiuere diuitias uolunt fructiones corporales non infinitas q̄runt. bene. n. uiuere est uiuere uirtuose. hoīes ergo quia non curant uiuere uirtuose: sed totum studium eorum est ut uiuant secundum corporis uoluptatem cū diuitiā maxime uideantur hoc efficere ut per eas quilibet consequi possit. q̄ appetit ut melius hoīes possunt expleat q̄ uolunt diuitiis & possessionibus non faciant. ¶ Secunda uia ad inuestigādum hoc idē sumit ex falsa estimatione finis: nam ut distinguit philosophus. i. poli. & ut supra in primo libro diffusius diximus aliter appetit finis & aliter ea quæ sunt ad finem. Nam finis appetitur in infinitum ea uero q̄ sunt ad finem secundū modū & mensuram ipsius finis ut si finis medicinæ est sanare non posset medicus tantam sanitatem inducere quin si esset possibile ualeat eam maiorem efficere. Medicus ergo sanitatem quasi appetit inducere

infinitā. Sed potest non appetit dare secundū modum & mensurā sanitatis. cōiter ergo hoīes quia falsam estimationē h̄nt de fine & putant ipsum finē in diuitiis eē ponendū appetunt eas in infinitū. sed q̄ ad gubernationē dōus p̄tineat n̄ appetere infinitas possessiones duplici uia uenari possumus. Prima sumit ex similitudine quam habet yconomica & ars gubernatiua domus ad naturam. secūda ex similitudine quā habet ad artes alias. ¶ Prima uia sic patet. uideamus. n. naturā nō sollicitari circa nutrimentū infinitum. sed t̄m apponit de nutrimento q̄tum requirit aīal nutrimentum ut si ex albo oui natura generat auem & ex rubeo nutrit ipsā ut apponit natura i ouo infinitū rubeū. sed t̄m apponit ibi de eo q̄tū sufficit ad nutrimentū illis auis. sic ēt si natura ex mēstruo facit aīal & ex lacte nutrit ip̄m non opponit in uberibus infinitum lac: sed t̄m apponit ibi de eo q̄tū sufficiat ad nutrimentū aīal ḡnati. cū ergo diuitiæ & possessiones ordinentur ad nutrimentum & ad sufficiētiā uitæ sicut rubeū i ouo ad nutrimentū auis & lac i uberibus ad nutrimentum foetus. si gubernator domus nō uult cōtra naturā agere: sed uult suam domū regere scdm modum & ordinē naturalē nō debet infinitas diuitias & possessiones appetere: sed cum tot habet q̄ secundū exigentiā sui status b̄n sufficiant ad gubernationē domus debet illis esse contentus. ¶ Secūda uia ad inuestigādū hoc idem sumitur ex similitudine quā habet ars gubernationis domus ad artes alias. nā possessiones sunt q̄dam organa artis gubernationis domus sicut iacus martellus & c. h̄mōi sunt organa artis fabrilis. nulla aut̄ ars ut ait phūs. i. poli. habet organa infinita. ergo nec gubernatiua debet q̄rere infinitas possessiones. ¶ Decet igitur oēs ciues & multo magis reges & principes esse cōtētos tantis possessionibus & diuitiis q̄tas requirit exigentiā sui status: nam non faciari possessionibus & diuitiis ut patet per habita uel procedit ex falsa estimatione finis uel ex iordinatione uoluptatis. tanto ergo de testabilius est hoc i regibus & principibus q̄ in aliis. quanto decet h̄e ordinationē uoluptatem & meliorem existimationē finis. nam sicut in primo libro dicebat. detestabilius ē in rege non h̄e uerā extiationem de fine q̄ in populo eo q̄ populus a rege dirigif. sicut detestabilius est in sagittate non cognoscere signū quā in sagitta eo q̄ sagitta a sagitante dirigatur. ¶ Quod sunt species cōmutationū & quæ sunt necessitas inuenire denarios. Cap. ix.

I cōsiderentur dicta phī in pri. poli. s̄ oēs cōmutationes quasi ad tria genera reducuntur. Quarū una est cōmutatio rerum ad res. ut frumenti ad uinum uel ad ordeum uel ad alia suplentia indigentia corporalem. Alia est cōmutatio rerū ad nūmismata. Tertia ē nūmismatum ad nūmismata ut cū denarii argentei cōmutant in aureos uel e converso. uel nūmismata regionis unius cōmutant

in nūmismata regionis alterius. ¶ Ut ergo sciamus quō hmoi cōmunicationes oportuit introduci sciendum q̄ si non esset nisi cōitas domus quæ est cōitas prima nulla cōmutatio esset necessaria. nam in domo dñatur paterfamilias cuius est prouidere omnibus existētibus in domo quare omnis cōmutatio facta ad subiectionem domus sit a paterfamilias: uel per se uel per procuratores intermedios: nam ipius patrifamilias est totam indigentiam subleuare domesticam. sed cum eiusdem ad se ipsum nō sit nec emptio nec uenditio nec cōmutatio. bene dictum est q̄ dicitur primo poli. quia in prima cōitate quæ ē domus manifestum est nullum esse opus ipsius commutationis. igitur propter cōitates alias est commutatio introducta. Sunt aut̄ aliæ cōitates a cōitate domus ut cōitas uici uel ciuitatis uel totius regni & prouinciæ. uel etiam diuersorū regnorum aut diuersarum prouinciarū. Aliquādo. n. indigentia ad uitam non inueniuntur in toto regno uno p̄pter quod oportet discurrere aliquos per diuersas mundi partes & per diuersa regna & regiones q̄redo aromata & alia q̄ requiruntur ad uitam propter. n. diuersum aspectum siderum & planetarum aliquibus abundāt partes calidæ quibus non abundant frigidæ & econuerso. propter q̄ non solum oportet cōmunicare & conuersari ad inuicem homines unius uici uel unius ciuitatis aut unius prouinciæ. sed etiam diuersarum prouinciarum & regnorum. propter has ergo communitates introductæ sūt illæ tres species commutationū. Nam & si ad cōmunitatem uici uel ciuitatis aliquomodo sufficeret commutatio rerum ad res tamen ad cōmunicationē quod habetur in toto regno oportuit introduci commutationem rerū ad denarios & econuerso. Rursus si in cōmunicatione rotius regni sufficeret commutatio rerū ad denarios & econuerso in cōmunicatione tamen q̄ est diuersorum regnorum & prouinciarū oportuit introduci non solum commutationem rerū ad res uel rerum ad denarios: sed etiam denarioꝝ ad denarios & econuerso. Antiquitus enim homines ut satis innuit philosophus primo poli. i simplicitate uiuentes quasi solum commutabāt res ad res ut si unus abūdabat in uino & alius in frumento commutabant uinum ad frumētum & per huiusmodi commutationē subueniebant sibi ad sufficientiam uitæ. qui modus ut ipse ait adhuc reseruat apud multas barbaras natiōes quæ non habentes denariorum usum solum res ipsas commutāt. hic autem modus forte in uno uico uel in una uilla obseruari possunt sed in toto uno regno uel in tota una prouincia illa esset magnæ latitudinis commode obseruari non potest. nam uinum frumentum & talia: quibus indigemus ad uitam cum sint magni ponderis commode ad partes longinquas portari non possunt. oportuit ergo inuenire aliquid quod esset portabile. & quod esset pulchrum & utile p̄ quo

inueniri possent uictualia. hmoi aut̄ maxime est argentū & aurū q̄ inter cætera metalla sunt pulchriora & sūt utilia & honorabilia ex eis. n. p̄nt fieri uasa quæ sūt hominibus utilia q̄bus factis uidet̄ utens illis esse in honore & gloria. Primus ergo inuētæ fuerūt commutationes ad metalla solum secūdum pondera ut uolētes h̄re tantū uini oportebat dare tantū ponderis argenti uel auri uel etiā alterius metalli. ut placebat tūc temporis populis uel regibus istituere: sed quia difficilis erat in oī emptione uel uēditione semper ponderare metalla ut emētes & uendētes absoluerent ab hmoi pondere ī ipsis metallis sculptū fuit signū aliqd̄ ut imago principis uel aliqd̄ aliud signū publicū per cuius inspectionem sciret̄ q̄ti ponderis & quanti ualoris esset metallū illud. Hoc ergo mō inuētus fuit dēarius & nūmismata qui est q̄si quidā fide iussor n̄i pro quo statim scdm̄ ipius ualorē recipere possumus sup̄plentia indigētia uitæ. In toto ergo uno regno ne nimis grauarent hoīes cōmorātes in ipso cū ex una parte regni oportebat eos accedere ad aliam portando secū uictualia honerosa inuentus fuit denarius q̄ est de facili portatilis. p̄ cuius cōmutationē uictualia inueniunt̄. quare cōmutatio rerū ad denarios & econuerso forte sufficeret in uno regno uel in una prouincia. sed quia in diuersis regnis diuersi dñant. nec eisdē denariis utunt̄ cōmorātes in diuersis prouinciis p̄pter cōmutationē rerū ad res. & rerum ad nūmismata oportuit inuenire cōmutationē nūmismatū ad nūmismata. patet ergo qd̄ sunt cōmutationes: & quō sūt inuētæ & q̄ fuit necessitas inuenire dēarios. Decet ergo prudentē paterfamilias & doctū gubernatorē cognoscere quō ortæ sūt tales cōmutationes & ad qd̄ descendiūt ut hoc cognoscendo melius sciat suæ domui prouidere.

¶ Quod sunt species pecuniatiuæ & quæ illage est laudabilis & q̄ uituperabilis. Cap. x.

Onueniēter post tractatū de possessionibus. tractat̄ de nūmismatibus: nam h̄re possessiones & abundare uino & frumēto est abūdare in diuitiis naturalibus. Sed abundare in denariis & nūmismatibus ut patet p̄ phūm priō poli. est abundare in diuitiis artificialibus. Si ergo ars naturā præsuponit & ubi desinit operatio naturæ. ibi incipit opatio artis. cōgrue post tractatū de possessionibus ex quibus oriuntur diuitiæ naturales annectitur tractatus de nūmismatibus. ¶ Postq̄ diximus q̄ fuit necessitas inuenire nūmismata & pecuniā restat dicere q̄ sunt species speculatiuæ. Distinguit at̄ phūs in poli. quattuor species pecuniatiuæ uidelicet naturalē camporiā obolosticā & cāchos siue usuram his. n. quattuor modis possideri consueuit multitudo pecūiæ. ¶ Priā ergo species ipsius pecuniatiuæ dicit̄ esse quasi naturalis quæ fit ex eo q̄ res naturales cōmutant̄ in pecuniā. Si quis ergo abūdans in uino & frumēto q̄ naturaliter producunt̄ ex eis pecuniā susciperet talis pecūia

riua quasi naturalis diceret. quia a rebus naturalibus inciperet. **¶** Secunda species pecuniatiuæ dicitur esse campforia hoc est scdm phm priõ poli. forte primitus casu & simpliciter inueta fuit. sed deinde per experientiam iam est artificialis effecta. quodlibet. n. numismata p se loquedo plus ualet i ppria ratione. accidit ergo forte aliquos hie aliqua numismata quæ non multu appreciabant in regione sua eo q non esset ppria regio/ni illi. Illis ergo casu euntibus ad regiones illas quibus illa numismata erant propria & portantibus numismata illa accidit eos plus recipere p numismatibus illis q in partibus propriis. ppter quod casu capforia usi sunt. Sed ex hoc casu ars sumpsit originẽ. ut postea homines artificialiter consideraret q numismata in qbus partibus expendant ut postea campforia artificialiter effecta esset causa lucrandi pecuniã. hæc enim pecuniatiua naturalis dici non debet quia nec a rebus naturalibus incipit: nec ad naturalia terminatur. Sed i ea scdm phm primo poli. dearius est clementu & terminus. i. principium & finis. Incipit n. hæc ars a denario quẽ dat & terminat ad deariu quẽ recipit quare ibi denarius finis & principiu dici debet. **¶** Tertia species pecuniatiuæ est obolostatica uel ponderis excessiua. q forte sic inueta fuit. Nam sicut massa metalli in denarios diuidit & imprimis ibi signu publicu sic aliquado aliqua necessitate interueniente ut pp uasa fienda uel propter aliquid aliud denariu resoluunt i massam. Accidit ergo forte ex totidem denariis numero confici massam maioris ponderis ex quo casu ars sumpsit originem ut oes denarij ponderaretur & qui essent maioris ponderis resolverentur in massam ut ex hoc lucrũ haberi posset. ars ergo ista obolostatica siue ponderis excessiua ex excessu ponderis qui inuenitur in denariis sumpsit originẽ. **¶** Quarta species pecuniatiuæ dicitur esse canchos q in latino idem sonat q partus. Videtur. n. hæc ars parere & generare denarios. q nos comuni nomine appellamus usaram. nuqua. n. aliqua crescant in se ipsis nisi per partum uel per generationẽ: ut si aliquis het. x. oues postea in capite ani habeat. xx. hoc est quia oues illæ generauerunt & pepererunt. Si quis ergo ex. x. denariis post aliquod tepus uult habere. xii. qd facit pecuniatiua usuraria q plane patet uult q denarii illi pariant & generent. Recta ergo usura uocata est quasi denarioꝝ partus. **¶** Hæc autem. iiii. species secundum philosophum in poli. sola prima quæ est quasi yconomica & naturaliter est laudabilis. Aliæ uero tres secundum ipsum merito uituperantur. Nam omnis ars q a denariis incipit & ad denarios terminant quasi uidetur i denariis finem ponere. campforia igitur obolostatica & usura. qa quasi totaliter in pecuniis existunt. quia a pecunia incipiunt & ad pecuniam terminant. uituperandæ sunt secundu philosophu nimis. n. uidetur esse denariorum cupidus cuius actioes a denariis incipiunt & in denarios termi-

nant. **¶** Quicquid tamẽ sit de campforia & obolostatica usura tamẽ est simpliciter & in omnibus detestanda ut in sequenti capitulo apparebit. Usuras enim nemo exercere debet campforia autem & obolostatica & si mercatoribus uel aliquibus aliis permittunt. regibus tñ & principibus quos decet esse qsi semideos exercere non construit nisi primam specie pecuniatiuæ quæ est yconomica & quasi naturalis. Decet. n. ipsos abudare in possessionibus & in redditibus ex quorum fructu p defensione regni & aliis necessariis possint abundare pecunia.

¶ Quod usura est simpliciter detestabilis: & q eam decet reges & principes phibere. Cap. xi.

Varta species pecuniatiuæ quam philosophus appellat cakos sicut duplici nomine nominat sic duplici uia inuestigare possumus eam detestabile esse. **¶** Vocatur enim primo denarioꝝ partus ex quo nomine arguit phs primo poli. eam contra naturam esse. nam parere & generare & multiplicari in se ipsis est pprium naturalibus & est contra naturam artificialem. Scrinia. n. & arche quia sunt artificialia quãtũcũq simul existant. nuqua se ipsas multiplicant. Animalia uero quia sũt res naturales si mul manetia generat & pariunt & se ipsa augent. Volens igitur denarios ipsos in se ipsis multiplicari ut q. x. post lapsum temporis fiat. xx. uult q artificialia seipsa multiplicent & qua hoc est contra naturam artificialiu. cum denarius sit quid artificiale. bene dictum est quod dicit primo poli. usuram esse quid detestabile & contra naturam. **¶** Secundo huiusmodi pecuniatiuam possumus ostendere detestabilem esse ex alio nomine quo nominatur. ut quia dicit usura. quod quasi idẽ est q rapina usus. In usura enim usus rapitur & usurpat. uel idem ueditur bis. uel uedit ibi usus qui non est suus. Ad cuius euidetiam sciendũ q licet aliud sit res aliud usus rei: ut aliud est domus & aliud inhabitare ipsam: in aliquibus tamen nunquam concessio usus separari potest a concessione substantiæ. in quibuscũq igitur potest concedi usus re absq; eo q concedatur eius substantia potest inde accipi pensio dato q res illa i nullo deterioraretur. Sed si non potest concedi usus absq; concessione substantiæ quãtum ad talem usum non est pensio aliqua accipienda. quia si accipiatur erit ibi usura id est rapina usus. Cum ergo usus ipsius domus sit domum inhabitare non domũ alienare. possessor domoꝝ potest concedere usum domus ut in habitationem absq; eo q concedat substantiam eius & quia cuius est substantia eius & usus qdiu substantia est ipsius usus pertinet ad ipsum. Vendes ergo q suum e & q pertinet ad ipsum licite potest & nulli ibi iniuriatur. nihil ergo rapit & nihil usurpat si retinens sibi dominũ domus uendit in habitationem & usum eius. In denariis autem non sic. Nam usus proprius denariorum est expendere & alienare denarios. nunquam potest concedi

usus proprius denarii nisi concedat eius substantia cum ad talem usum oporteat ipsam substantiam alienare. quia ergo accidens a substantia dependet & usus ex ipsa re sumit originem benedictum est quod cuius est substantia eius est usus. Volens ergo accipere pensionem de usu denario dicit committere usuram. uel dicitur usurpare & rapere ipsum usum: quia concedendo usum denarii concedit substantiam eius: concedendo uero substantiam non ulterius spectat ad ipsum usum eius. quare si de usu pensionem accipiat uendit quod non est suum: uel accipit pensionem de eo quod non spectat ad ipsum cum non ulterius spectet ad eum usus denarii ex quo eius substantiam iam concessit. ¶ Aduertendum tamen quod ut ait philosophus primo poli. quasi cuiuslibet rei est duplex usus unus proprius & alius non proprius. Usus proprius denarii est ipsum commutare uel expendere & alienare. Usus uero non proprius est apparere. Multi enim ostendunt denarios suos non ad expendendum: sed ad apparendum & ut uideantur diuites. sic etiam usus proprius domus est inhabitare. Usus non proprius est ipsam uendere uel commutare multi enim domos fabricant non ad inhabitandum: sed ad uendendum. de omni autem usu siue sit proprius siue non proprius potest accipi pensio si usus ille concedi posset absque concessione substantiae. propter quod plane patet e contrario esse de denariis & de aliis rebus. nam de usu proprio denario non potest accipi pensio absque usura. quia talis usus concedi non potest absque concessione substantiae. Sed de usu non proprio potest ut si quis uellet numismata non ad expendendum: sed ad apparendum. quod forte multoties mercatores faciunt. qui ut appareant diuites & ut alii citius apud eos deponant pecuniam habent coram se multitudinem pecuniae. cum ergo quis possit concedere denarios ad talem usum uidelicet ad apparendum absque eo quod concedat substantiam eorum si hoc modo de denariis pensionem accipiat. forte aliter peccaret. usuram tamen non committeret. In rebus autem aliis ut plurimum contingit e contrario ut in usu proprio non committitur usura. nam quia inhabitatio quae proprie usus domus concedi potest absque concessione substantiae eius. Si de hoc pensio accipiat nulla usura committitur. Sed si quis domum uederet uel commutaret quod non est proprius usus eius dato quod non statim pecuniam acciperet. Si propter usum domus uellet ulteriorem pecuniam accipere usuram committeret. quia iam usus non spectaret ad ipsum. postquam per uenditionem concessisset eius substantiam. omnino ergo usura quia ibi uenditur usus qui non spectat ad creditorem contra naturam est. Decet ergo reges & principes si uolunt naturaliter dominari prohibere usuram ne fiant eo quod iuri naturali contradicant.

¶ Quod diuersi modi sunt lucrandi pecuniam: & quod aliqui illorum modorum sunt regibus & principibus congruentes. Cap. xii.

Irae finem primi poli. distinguit philosophus diuersos modos quibus numismata acquiruntur. ¶ Contingit. n. hoc fieri quasi quinq; uis. quarum una dicitur possessoria. Secunda mercatiua. Tertia mercenaria uel conducta. Quarta experimentalis. Quinta artificia. ¶ Via autem possessoria acquiritur pecunia quando quis possessionibus abundans ex fructibus earum pecuniam acquirat. decet enim secundum philosophum yconomicum & dispensatorem domus esse expertum circa possessiones sciendo quae sunt magis fructiferae & ex quibus potest melius subueniri indigentiae corporali domesticae siue gubernationi domus. hoc autem fieri contingit si sciatur quae in quibus partibus abundant ut quis illis animalibus abundet quae in partibus illis in quibus existit melius conseruant. Haec autem quomodo sciri possunt & qualiter circa possessiones quis se habere debeat ut qualiter aues & animalia quadrupedia conseruent & quae terra magis ualeat per agricultura quae magis ad uineae plantationem & qualis cura circa arbores sit gerenda disposuimus silentio pertransire eo quod alii de talibus sufficienter tradidisse uidentur. Palladius enim multa huiusmodi enarrauit. ¶ Secunda uia utilis ad pecuniam acquirendam dicitur esse mercatiua cum quis per mare aut per terram defert mercationes aliquas uel assistit defertibus mercationes ipsas. Diuiditur autem secundum philosophum mercatoria in tres partes in nauclauriam quae fit per mare: & ponderis portatiua quae fit per terram & assistit. ¶ Tertia uia acquirendi pecuniam dicitur esse mercenaria uel conducta: ut cum quis spe mercedis uel precio conductus aliqua operatur. ¶ Quarta uia dicitur experimentalis experientum. n. particularium est cum ergo quis nouit particularia facta aliquorum quibus pecuniam sunt lucrati dicitur scire lucratiuam experimentalem. Recitat enim philosophus duo particularia gesta quibus fuit pecunia acquisita. Primum est quod fecit tales milites unus de septem sapientibus qui primo philosophia sua ipse enim cum esset pauper: & in propebat sibi a multis cum philosopharet & ad quid ualeret philosophia sua cum semper in egestate ueretur: ipse non denariorum cupidus sed ut ostenderet quod facile esset philosophis ditari si circa talia curam gererent uidit per astronomiam futuram esse magnam copiam oliuarum ab omnibus incolis regionis illius emit tantum oleum quod recollecturi erant in anno futuro. Mutuata ergo pecunia & data arra bona pro futuro oleo: tum quia nullus poterat uedere oleum: nisi ipse tum quia etiam erat magna copia olei lucratus pecuniam multam & ostendit quod facile erat philosophus ditari. Secundum particulare gestum quod recitat idem philosophus est de quodam sciculo: qui emit totum ferrum nundinarum: & quia ipse solus uidebat lucrabatur pecuniam ut uolebat inter caetera enim augmenta diuitias secundum philosophum

lofophum est facere monopoliam. i. facere uenditionem unius nam quia unus solus uendit taxat precium pro suae uoluptatis arbitrio: uolentem ergo pecuniam acquirere oportet & similia particularia gesta per quae aliqui pecuniam sunt lucrati habere in memoria: ut si occurreret oportunitas per similia gesta dum tamen illa sint licita pecunia lucraretur. Quinta uia dicitur esse artificum: quando quis per artem suam aliqua exerceat propter quae pecuniam lucratur: nam licet finis artis militaris sit uictoria: medicinalis sit sanitas singulari tamen artes quasi ad pecuniam ordinantur cum ex opere uel ex arte facta pecuniam intendunt. Medici enim fabri domificatores & etiam ipsi milites cum stipendiarii fiant pecuniam intendunt. Decet ergo quemlibet secundum uiam politicam uolentem prouidere indigentiae domesticae habere curam de acquisitione pecuniae secundum quod exigit suus status. Apud reges autem & principes inter uias factas solae duae uiae uidentur esse utiles uidelicet possessoria & experimentalis. Decet enim eos uel per se uel per alios esse expertos sciendo particulares conditiones regni & gesta particularia predecessorum suorum secundum quae licite pecuniam acquirere solent. Debent enim conseruare laudabiles consuetudines regni secundum quas capiant licitos redditus non usurpando aliorum bona: consideratio ergo gestorum particularium & consuetudinem approbatarum & uia experimentalis. Utilis est regibus & principibus in acquisitione pecuniae. Sic enim utilis est uia possessionalis: non solum in possessionibus immobilibus: cuiusmodi sunt agri & uinae & caetera huiusmodi sed etiam in possessionibus mobilibus. Decet ipsos pollere multitudine bestiarum & etiam auium per quae satisfaciunt indigentiae uitae. Dicimus enim Federicum imperatorem qui tantae sapientiae saecularis praedicabatur habuisse mansaritas multas. Non obstante enim quod terra fertilissima dominabatur ubi uictualia modici precii existebant nihilominus quasi tamen semper ex propriis alimenta carniuum uolebat assumere & hoc tam in bestiis quam etiam in uolucris. Hoc enim decet reges & principes ut aliis existentibus in regno exempla praebant & ut non uideantur uiuere quasi aduenae & peregrini qui enim singula alimenta pecunia emit magis uiuit ut aduenae quam ut ciuis. Quare decet reges & principes habere homines industres tam super cultura agrorum & uinearum quam etiam super armentis bouum & super multitudinem ouium & aliorum animalium de seruentium ad indigentiam uitae: non solum quadrupedum sed etiam uolucrum: sicut alicubi consuetudo est habere multitudinem columbarum uel aliarum auium ex quibus domestica alimenta sumuntur. Sic ut philosophus in politici. ait insistendum est circa apum culturae si partes illae aptae essent ad talem culturam ex apibus enim in partibus conuenientibus colligitur multus fructus cum paruis expensis. Ut et

go sit ad unum dicere semper uita ciuili apud uolentes ciuiliiter uiuere uel politice. Melior est uita peregrina & habere alimenta ex propriis: laudabilius est quam singula pecunia emere. Quod aliqui sunt naturaliter serui & quod expedit aliquibus aliis esse subiectos. Cap. xiii. Icebatur supra in hac tertia parte huiusmodi secundi libri: de quattuor esse dicendum uidelicet de aedificiis: possessionibus: numismatibus & ministris siue seruis. Expedit ergo tribus restat exequi de quarto ut de seruis. Ostendemus autem primo seruitutem aliquam naturalem esse & quod naturaliter expedit aliquibus aliis esse subiectos quod probat philosophus primo politici. quadruplici uia sumpta ex quadruplici similitudine. Prima uia sumitur ex similitudine repta in rebus inanimatis. Secunda ex partibus eiusdem animalis. Tertia ex diuersis speciebus animalium. Quarta ex diuersitate sexuum in specie humana. Prima uia sic patet. Nam nunquam aliqua multa secundum debitum ordinem efficiunt aliquid unum: nisi sit ibi aliquid praedominans respectu aliorum: ut si plures uoces efficiunt aliquam armoniam: oportet ibi dare aliquam uocem praedominantem secundum quam tota armonia diuiditur. Sic etiam si plura elementa concurrunt ad constitutionem eiusdem corporis mixti: oportet aliquod elementum praedominans secundum quod illi mixto competat debitus motus aut debitus situs. Inde est ergo quod in omnibus mixtis dominatur terra: quia omnia talia sunt grauiora & naturaliter deorsum tendunt: quare si sic est in rebus inanimatis quod nunquam aliqua plura constituunt naturaliter aliquid unum nisi ibi naturaliter aliud sit praedominans: cum societas hominum sit naturalis: quia homo est naturaliter animal sociale: ut superius diffusius probabatur nunquam ex pluribus hominibus fieret naturaliter una societas uel una policia nisi naturale esset aliquos principari & aliquos seruire. Sunt ergo aliqui naturaliter domini & aliqui naturaliter serui. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex his quae uidentur in partibus eiusdem animalis: quodlibet enim animal tanquam in partes naturales diuiditur in corpus & animam: ubi anima est quasi dominans & corpus est quasi obsequens & obediens. Corpus enim non potest se ipsum dirigere ad operationes debitas: sed dirigitur ad huiusmodi opera per uirtutem animae: cum ergo multi hominum comparent ad alios quasi corpus ad animam sequitur eos esse naturaliter seruos. Sunt enim aliqui carentes prudentia & intellectu non ualentes se dirigere ad operationes debitas. Expedit ergo eis ut dirigantur ab aliis & ut aliis sint subiecti: sicut ergo in homine uirtuoso & bene disposito anima dominatur & corpus obedit sic in policia bene ordinata sapientes debent dominari & insipientes obedire: quia hi comparantur ad alios quasi corpus ad animam & quasi organum ad artificem: contingit tamen aliquando magis dominari ignorantibus quam sapientibus. Sed hoc accidit ex peruersitate policiae: nam sicut in homine pestilente & habente animam per-

nerfam corpus & sensualitas magis q̄ aīa uel rō:
 sic ī policiis pestilētib⁹ & corruptis magis dñan
 tur ignorātes quam sapientes. ¶ Tertia uia su
 mit̄ ex diuersis speciebus aīalium: ut ex hoīe re
 spectu aliorum aīaliū: homo. n. ut supra dicebat
 naturaliter dñatur bestiis. Videmus enim mul
 ras bestias domesticas ut canes & equos in mul
 tis consequi salutem pp̄ prudentiā hoīum quā
 ex propria industria consequi non possent. Ex
 pedir̄ ergo eis & naturale est eis subici hoī: eo q̄
 per hoīum prudentiam dirigantur & saluantur.
 Quare cum insipientes comparent ad industres
 sicut bestia ad hoīes eo q̄ carentes prudentia ne
 sciāt seipsos dirigere: sicut naturale est bestias ser
 uire hoībus: sic naturale est ignorātes subici pru
 dentibus: expedit. n. eis sic esse subiectos ut p̄ eo
 rum industriam dirigant & saluent. ¶ Quarta
 uia sumit̄ ex diuersitate sexuū uel ex compassio
 ne uitorū ad socias. ¶ Videmus enim uirū eo q̄
 fit ratione p̄stantior naturaliter dñari sociā de q̄
 dicit̄ primo polit. q̄ hēt consilium inualidū: cū
 ergo uideamus aliquos hoīes respectu aliorum
 plus deficere a rationis usu q̄ sceminā a uiris: seq
 tur eos naturaliter esse subiectos: quare seruitus
 ē aliquo modo quid naturale: & naturaliter ex
 pedir̄ societati hūanā aliquos seruire & aliquos
 principari: ut in principio capituli dicebatur.

¶ Quod prāter seruitutem naturalem quæ est
 quasi seruitus simpliciter est dare seruitutem le
 galem & positiuam. Cap. xiiii.

¶ Icut prāter ius naturale pp̄ cōe bonū
 oportuit dare leges aliquas positiuas
 scdm̄ quas regent̄ regna & ciuitates.
 Sic uisum fuit conditoribus legū q̄ p̄ter seruitu
 tē naturalē scdm̄ q̄ ignorātes debent seruire sa
 pientibus esset dare seruitutē legalē & quasi posi
 tiuā: scdm̄ q̄ debiles & uincti seruirent uictorib⁹
 & poterib⁹. ¶ Est. n. iustū legale ut recitat phūs.
 i. poli. superatos in bello seruire superantibus.

¶ Videtur aut̄ hmōi iustum qd̄ scdm̄ phūm est
 scdm̄ quid & positiuū triplicē cōgruitatē hēre.

Quarū prima sumit̄ ex conditoribus legū. Se
 cunda ex defensione patriæ. Tertia ex salute de
 bellatorū. ¶ Prima congruitas sic patet: opotet
 enim dñans ut dicitur in politi. hēre aliquē ex
 cessum respectu serui. Hmōi aut̄ excessus dupli
 citer esse pōt: uel scdm̄ aīam uel scdm̄ corpus.

Nam hō quilibet naturaliter ex his duabus par
 tibus est compositus. Excessus autē scdm̄ bona
 aīæ est quasi excessus simpliciter eo q̄ illa bona
 simpliciter dici p̄nt. Excessus uero secūdū bona
 corporis respectu illius ē quasi scdm̄ quid eo q̄
 hmōi bona non sunt tanta sicut bona aīæ: & de
 ficiāt a bonis illis propter qd̄ bene dictū est: qd̄
 dicitur. i. poli. q̄ si dñs aliquos digne dñari: qa
 excedunt in bonis corporis: ut quia sūt pulchri
 & fortes multo iustius est hic diffiniri ī aīa ut di
 camus aliquos dñari: quia excedūt ī bonis aīæ.
 Nam aīa est p̄stantior corpore: sapia ergo & bo
 nitas quæ sunt bona aīæ reddunt dñm̄ naturale

& simpliciter: enim dignum naturaliter & sim
 pliciter sapientes & bonos dñari ignorātib⁹ &
 pueris. Sed ciuilis potentia & fortitudo corpo
 ris: q̄ sunt bona corporalia & exteriora non faci
 unt dominiū simpliciter naturale: sed magis fa
 ciunt ipsum legale & positiuū q̄ enim supans ī
 bonis corporis in fortitudine uel in ciuili potē
 tia dominet̄ his quos debellauit non est iustum
 naturale: sed secūdū promulgationem legis.

¶ Videt̄ tñ hmōi iustum aliquo modo esse cō
 gruū. Si considerēt legum conditores. Nam cū
 legum latores sunt hoīes quibus magis sunt no
 ta bona corporis & exteriora q̄ aīæ & interiora:
 ut lex dare iudiciū de aliquo certo: uisum fuit le
 gum latores ut superātes in bello congrue do
 minarent̄ aliis supatis eo q̄ talis excessus notū
 or sit q̄ alius. Vñ & phūs ait. Iustius esse diffiniri
 dominiū secūdum bona aīæ q̄ secūdum bona
 corporis. Sed ut ait non similiter etiam facile ui
 dere pulchritudinem aīæ & corporis. ¶ Secūda
 congruitas sumit̄ ex defensione patriæ: nā ut ho
 mines fortiter bellarent p̄ defensione ppriæ ci
 uitatis & regni ī fauorem coīs boni & defensio
 nis patriæ: indultum est: ut superantes in bello
 dñentur supatis propter q̄ decet uirtuosos & sa
 pientes & bonos non resistere ordinationi lega
 li. quia cōe bonū bono priuato est p̄ponēdum.

¶ Tertia congruitas sumitur ex salute debella
 torū: nam pp̄ hanc legem multotiens superati ī
 bello saluatur: hoīes etiam alios debellantes pro
 niores eēt ad homicidiū. Si scirēt se ex eis nul
 lam utilitatem consecuturos sed cū cogitat̄ eos
 acquirere in seruos reseruant ipsos propter utili
 tatem quam inde consequi sperant. ¶ Vnde ser
 uis scdm̄ unam ethimologiam dicitur a seruā
 do. qa tales a uictoribus reseruant̄ in bello & n̄
 occiduntur ut possint ipsos possidere quasi ser
 uos & ancillantes.

¶ Quod p̄ter seruitutem & ministrationem na
 turalem & legalē est dare ministrationem addu
 ctam & dilectiuam. Cap. xv.

¶ Osumus. dicere q̄ uos esse maneres
 ministros. Nā aliqui sūt tales natu
 raliter aliqui uero ex lege: aliqui ex cō
 ducto. aliq̄ quidē ex uirtute & dilectione. oīs er
 go minister uel est barbarus uel ipotēs. uel mer
 cenarius uel uirtuosus & dilectiu⁹. Barbari. n. di
 cūt̄ illi q̄ sunt q̄si siluestres. & nesciūt seipsos di
 rigere p̄pter q̄ tales contigit esse naturaliter ser
 uos ut est p̄ habita manifestū. deficiunt enim in
 bonis animæ. scdm̄ quorū excessū contingit ali
 quos naturaliter dñari. Impotentes uero conti
 git esse ministros ex lege ut si qui in potentia de
 ficiēt̄ & non ualēt̄ debellantibus resistere ex
 promulgatione legis debēt eis seruire & mini
 strare: mercēarios uero cōtingit eē ministros ex
 conducto. ille enim mercenarius dicit̄ qui prin
 cipaliter mercedem intēdens obsequit̄ ei a quo
 mercedē expectat. Sed boni & uirtuosi sunt mi
 nistri ex uirtute: & dilectione. licet enim dignus

fit operarius mercede sua & non fit congruū ali-
 quē ppriis stipendiis militare principaliter tū ī
 ministerio debet quis intendere bonum. Si autē
 intēdat ibi mercede aliquam tēporalem hoc de-
 bet esse ex consequēti. Oportuit autē dare mini-
 strationem conductā & dilectiuā pter ministra-
 tionē naturalem & scdm legē nam qa est in no-
 bis corruptū appetitus. non semper reseruam⁹.
 ordinē naturalē. ut plurimū prin. sunt peruersi.
 nam ignorantes & priuati bonis anime non ac-
 quiescūt ministrare & seruire pollētibus prudē-
 tia & intellectu. Rursus quia contigit aliq̄ plu-
 res ēt ex nobili gñe toto ortos tpe uitæ suæ nō
 agere aliq̄d instū bellū ut ex eo possent acq̄tere
 aliquos ancillātes & seruos. ne ergo tales oibus
 priuent ministris ad supplēdū indigētiā dome-
 sticā oportuit esse aliquos ministros conductos
 seruientes ituitu mercedis. & aliquos dilectiuos
 uirtuosos ministrātes ex amore boni. ad hos at
 ministros quos uirtus & amor boni inclināt ad
 seruiēdū. decet principātes se hēre q̄si ad filios &
 decet eos regere non regimie seruili: sed magis
 q̄si paternali & regali possumus aut duplici uia
 ondere tales ministros si quos eē contigat. ma-
 gis honorādos & p̄miandos q̄ ceteros. P̄ia uia
 sumit ex dignitate ip̄os ministrantiū. Secda ex
 unitate & ppinqtate q̄ habēt ad p̄cipātē. ¶ P̄i-
 ma uia sic patet nā digniorib⁹ sp̄ sunt ampliora
 bñficia tribuēda. Cum ergo uirtuosus seruiēs ex
 amore honesti & ex dilectione boni dignior sit
 mercenario q̄ principaliter seruit ex cōducto &
 ex mercede. & dignior sit seruiēte nō amore ho-
 nesti sed qa est supat⁹ in bello & oīno sit melior
 barbaro q̄ ministrat eo q̄ nesciat seipm dirigere
 & deficiat a rōnis usu. ex ipsa dignitate ministrā-
 tiū patet hmōi ministros a principāte eē magis
 honorādos & p̄miandos. ¶ Secūda uia ad onde-
 dū hoc idē sumit ex unitate & ppinqtate q̄ hnt
 hmōi ministri ad principātē. Dignū est. n. ut par-
 tes ppinqiores fonti plus pfundant aqua q̄re
 si oīs amor q̄ndā uirtutē uitiuā & cōiūctiuā hnt
 dicit ut uult. dion. iiii. de diuinis no. ministran-
 tes principi non ex mercede principaliter sed ex
 amore magis scdm uolūtātē cōiūcti sūt ei quā
 alii q̄re dignū est ipsos plus de influentia recipe-
 re aut p̄honorati & p̄miari a principante.

¶ Quod in domibus regum & principum sunt
 ipsis ministris officia cōmittenda. Cap. xvi.

¶ Vm in domibus regū & principū mi-
 nistris officia dispēlant ut aliqui p̄s-
 sint mensis aliqui multitudini equoq̄
 aliqui uero aliis rebus prout requirit modus do-
 mesticus. Quātum ad p̄sēns spectat tria sunt
 attendenda. uidelicet ordo ministrandi. facilitas
 exequendi & conditio ministrantium. ¶ Pri-
 mo enim attendenda sunt officia domestica sic
 esse committenda ministris ut reseruetur ibi de-
 bitus ordo ministrandi quod maxime fieri con-
 tingit si nunquam officium aliquod cōmittat
 ministris nisi ibi plures sint sub aliquo uno cui⁹

quasi architectoris sit principaliter intendere cir-
 ca officium cōmissum; ratio autem assignat. ii.
 poli. ubi dicit q̄ aliquādo deterius seruiūt mul-
 ti ministrātes quam pauci. nam cum multis idē
 ministerium committitur s̄pe illud negligit.
 nam s̄pe quilibet ministrātium huiusmodi mi-
 nisterium negligit credēs q̄ alius exequatur il-
 lud ubicūq̄ enim est multitudo ibi est confusio
 nisi multitudo illa reducat⁹ ad aliquid unum.
 Sicut uidemus in uniuerso q̄ ipsum est maxime
 ordinatum eo q̄ multitudo entium existētium
 in ipso reducat⁹ in unum primum ens. ut in unū
 dominum a quo omnia ordinant⁹ sic quaelibet
 multitudo si debet esse ordinata oportet reduci
 in unum aliquem a quo ordinetur quare si mul-
 tis ministris committitur officium aliquod ne
 illud negligat & ne fiat confuse & ordinate p̄e-
 ficiendus est unus architector ministris illis cui⁹
 sit sollicitare & ordinare illos est autem hoc do-
 cumētum maxime necessarium in gubernatiōe
 domorum regalium nisi propter magnitudinē
 officiorum oportet idem ministerium commit-
 ti ministris multis eo q̄ unus non sufficeret exe-
 qui opus illud. Est igitur in cōmissione officio-
 rum attendendus ordo ministrandi. ¶ Secūdo
 debet attendi facilitas exequendi quod maxi-
 me fieri contingit si eidem non cōmittatur offi-
 cia plura & diuersa ratio aut huius haberi potest
 ex his quæ dicūt⁹. iiii. poli. non sūt congregā-
 da officia & principatus ita q̄ eidem cōmittant⁹
 diuersa officia uel diuersi magistratus. quia ciui-
 tate magna officia & principatus tantā curā ha-
 bēt annexam ut eadem p̄sona sufficere non pos-
 set ad faciliter exequēdū officia multa sed ī par-
 ua ciuitate uel in parua uilla ubi p̄pter habitanti-
 um paucitatē non multi possunt p̄sidere in offi-
 ciis & ubi officia cōmissa non magnā curā hnt
 annexā congregari possunt officia & magistra-
 tus ita quod eidem diuersa officia cōmittantur.
 Quod ergo dictum est de ciuitate parua & ma-
 gna intelligēdum ē de parua & magna domo.
 In domo enī parua ubi pauci sūt ministri & ubi
 officia modicam curā hnt non est iconueniēs
 plura officia cōmitti eidem. Posset enim dom⁹
 esse adeo modica q̄ & faciliter idem posset eē to-
 tus minister mēsa & custos portæ. Sed in domi-
 bus regū & principū ubi est multitudo ministrā-
 tiū & ut officia maximā curā habēt sūt oīno of-
 ficia particulāda & distinguēda & non sūt plura
 cōmittēda eidem ne ipediat⁹ facilitas exequēdi.
 ¶ Tertio in cōmissione officioq̄ considerāda ē
 conditio ministrantiū cōiter. n. ministri ī duob⁹
 consueuerūt deficere nā aliq̄ male exequūt⁹ op⁹
 iniunctum quia sunt decipientes & de fraudan-
 tes iura legalia aliqui uero male cōsequūt⁹ ipm
 sed non ex malitia uoluntatis quia ipsi de se bo-
 num uolunt sed hoc contingit ex hebetudine ī-
 tellectus sunt enim hebetes & imprudentes pro-
 pter quod licet ipsi non decipiant nec fraudent
 decipiuntur tamen & defraudantur. Conditio

ergo ministrantium esse debet ut sint fideles & prudentes fideles quidem quantum ad rexitur dinem uoluntatis ne fraudent prudentes uero quantum ad industriam intellectus ne per insipientiam defraudent. ¶ Fidelitas aut cognosci habet per diuturnitatem ipsum. n. cor hominis uidere non possumus. Sed si per diuturna tempora & in diuersis officiis commissis fideliter se gessit fidelis est iudicandus prudentia uero cognosci habet per ea quae diximus in primo libro ut si aliquis sit memor prudens cautus & circumspectus & alia quae ibi diximus prudens est reputandus & secundum magis & minus per ut magis & minus participat de conditionibus illis: ¶ Quomodo a regibus & principibus prouidentur sunt indumenta ministris. Cap. xvii.

Via maxime apparet regis prudentia quae suam familiam debito modo gubernet & si ei debite & ordinate necessaria tribuat & quia debita prouisio maxime uidetur facere ad honoris statum ut instruantur reges & principes qualiter circa hoc se habeant honorifice & prudenter uidendum est qualiter sunt exhibenda indumenta ministris. ¶ Ad cuius euidenciam sciendum quod circa hoc quantum ad praesens spectat quae sunt attendenda uidelicet regis magnificentia uniformitas ministrantium conditio personae consuetudo patriae & congruentia temporum. ¶ Cum enim deceat regem esse magnificentum ut supra in primo libro diffusius probat deceat ipsum erga suos ministros decenter se habere in apparatu debito & in debitis indumentis nam licet non ad inanem gloriam nec ad ostentationem talia sunt fienda tamen ut reges & principes conseruent se in statu suo magnifico & ne a populis condempnantur deceat eos magnifica facere ut probat philosophus. vi. poli. ¶ Secundo circa uestitum consideranda est uniformitas ministrantium: nam ut appareant ministri pertinere ad unum principem siue ad unum dominantem reseruata conditione personarum maxime debet attendi ut uniformiter uestiantur: sunt enim in domibus regum & principum diuersi gradus personarum. omnes ergo illi qui in uno gradu esse cernuntur uel si non multum ad inuicem distat eodem modo sunt induendi ut ex conformitate indumentorum cognoscatur eos esse unius principis ministros. ¶ Tertio circa prouisionem indumentorum consideranda est conditio personarum nam non omnes deceat habere aequalia indumenta. In tantis enim domibus non solum sunt laici sed etiam clerici & inter utrosque quidam superiores & quidam inferiores per quod deceat eos aliter & aliter esse ordinatos. Sic enim uidemus in ordine uniuersum quod cum totum uniuersum sit quasi una domus summi principis dei sed ut plane innuit philosophus. xii. metha. in hac domo non omnia gaudent aequali apparatu nec aequali pulchritudine sed considerata conditio regum aliqua pollent maiori pulchritudine aliqua minorum requirit ordo & iustitia uniuersi in quo

declaratur conditoris mirabilis sapientia quare in domibus regum & principum quantum quae libet per uarietatem ministrantium & officiorum quasi quoddam uniuersum dici potest non omnes ministrantes aequae pulchro apparatu nec aequae pulchris indumentis gaudere debent considerata conditione personarum sic secundum suum statum cuiuslibet sunt talia tribuenda ut in hoc appareat prudentia & industria principum. ¶ Quarto circa hoc consideranda est consuetudo patriae. nam omne inconsumetum uidetur quasi turpe & inordinatum quae enim a pueritia soliti sumus uidere nimis afficimur ad illa. Ideo dicitur circa finem. vii. poli. quod semper prima magis amamus uidemus enim contra homines adeo affici ad patrias consuetudines & ad conuersationes regionum propriae ut et si peiores & turpiores sint eas pulchriores & meliores iudicant. In indumentis igitur & in omnibus conuersationibus aliquidandum est consuetudini regionum nisi consuetudines illae sint penitus corruptelae. ¶ Quinto circa hoc considerandum occurrit congruentia temporum nam cum haec inferiora corpora per se per caelestia regantur prout uariantur tempora & prout diuersificatur conditio caelestis potus cibos & indumenta &c. talia deseruientia ad indigentiam uitae sunt uarianda.

¶ Quid est curialitas & quod deceat ministros regum & principum curiales esse. Cap. viii.

Idetur autem curialitas se habere ad nobilitatem more sicut iustitia legalis se habet ad impletionem legis nam ut in persequendo patebit sicut legalis iustitia est quodammodo omnis uirtus quia omnem uirtutem lex implet iubet sic curialitas est quodammodo omnis uirtus quia nobilitatem morum quasi omnis uirtus commitari debet. ¶ Possumus enim distinguere duplicem nobilitatem unam secundum opinionem ut nobilitatem generis & aliam secundum ueritatem ut nobilitatem more. Nobilitas autem in excessu alius cuius boni fundari uidetur. Nam nunquam diceretur unus nobilior alio nisi in aliquo excederet illum. Sicut ergo sunt duo genera bonorum magnorum quia quaedam sunt magna bona secundum opinionem ut corporalia & extrinseca: quaedam uero sunt magna secundum ueritatem ut uirtutes & bona animae sic duplex nobilitas habet esse. Vna quae fundatur in excessu magnorum bonorum secundum opinionem hominum. Alia uero quae fundatur in magnis bonis secundum existentiam & ueritatem homines enim uulgares & contra populus non percipiunt nisi sensibilia bona & exteriora. homini sunt honorabilitas generis diuitiae & ciuilis potentia. Qui ergo processit ex genere honorabili ut ex diuitibus uel ex potentibus & hoc ex antiquo ita quod non sit memoria in populo progenitores suos fuisse pauperes de his nobilitates generis & per consequens est nobilis secundum reputationem propriam & secundum opinionem. Vera tamen nobilitas est secundum excessum uirtutum & bonitatem more. Tamen quia nunquam fama totaliter perditur & quod commu-

niter dicitur impossibile est esse falsum secundum totum ut uidetur uelle philosophus. vii. ethico. huiusmodi uulgaris opinio alicui probabilitati innititur. Videmus. n. ut plurimum quod nobiles genere sunt nobiliorum morum qua alii. Nam ut dicitur primo poli. sicut ex homine nascitur homo. & ex bestiis bestia sic ut plurimum ex bonis nascitur bonus. & ex prudentibus prudens. Nobiles ergo homines quia cum pluribus conuersantur quasi experti ut plurimum sunt prudentiores aliis & quia multi oculi in ipsos respiciunt communiter plus uerecundantur & dedignant operari turpia quam alii. Quia ergo nobiles homines secundum genus sunt in statu in quo probabile est eos esse prudentiores aliis & secundum quem decet eos esse meliores aliis. si probabile est ex bonis bonos & ex prudentibus prudentes oriri qui sunt ex nobilibus natalibus orti dicuntur esse nobiles secundum opinionem quia opinio probabilitati innititur & tales ut patet per habitabile est esse prudentes & bonos. Huic autem probabilitati aliquando subest falsitas quia ut dicitur in poli. natura autem uult quod hoc facere multotiens tamen non potest sed deficit. Quisdam. n. nobiles genere degenerant a natura nobilitate & sunt peruersiores aliis secundum mores. Si ergo nobilitas generis est nobilitas magis secundum opinionem morum uera nobilitas est secundum existentiam & ueritatem quae decet esse qui credunt & existimant boni esse tales secundum ueritatem. decet esse nobiles genere esse nobiles secundum mores. Ex hoc ergo curialitas uenisse uidetur. Nam curia proprie non dicitur nisi domus nobilium & magnorum: & quae decet nobiles & magnos esse nobiles secundum mores. in de sumptum est ut dicantur esse curiales habentes mores nobiles. propter quod curialitas morum quaedam nobilitas dici potest est igitur curialitas quodammodo omnis uirtus per comparisonem ad nobilitatem morum. sicut legalis iustitia est tota uirtus per respectum ad impletionem legis. Praecipit enim lex omnem uirtutem ut praecipit non mechari quod est opus temperantiae non dimittere aciem quod est opus fortitudinis & sic de aliis sic nobilitatem morum docet omnem uirtutem propter quod curialitas est quodammodo omnis uirtus. Dicuntur. n. curiales si deceter se habeant in magis operibus & sumptibus quod est opus magnificentiae. Sic & curiales dicuntur commestores qui non nimis ardentur uel turpiter comedunt. quod est opus temperantiae. Curiales. n. dicuntur homines se habere erga suos ciues si non eis iniuriam inferant in uxoribus uel in filiabus quod est opus castitatis. Dicitur etiam quis curialis in conuersatione si sit aliis affabilis & hilari uultu alios recipiat quod est opus affabilitatis ut ergo sit ad unum dicere quodammodo curialitas est omnis uirtus. Idem ergo opus esse potest a uirtute speciali & a iustitia legali & a curialitate ut si quis suis conciuibus bona sua prompte largitur si haec agit

quia ei placent huiusmodi actus liberalis est: sed si ut impleat legem quia hoc lex praecipit iustus legalis est. Si uero id agat quia hoc decet mores curiae & mores nobilium curialis est. Sic etiam si hilariter & affabiliter quis cum aliis conuersetur si hoc agit quia ei placent huiusmodi opera affabilis est: sed si ut legem impleat iustus legalis erit. Qui ergo ut seruet mores curiae & nobilium curialis esse dicitur. Sunt. n. multi facientes opera uirtutum ut bona sua aliis largientes non agentes hoc quia eis parceat expedere nec quod delectentur in dando quod facit liberalis. nec quod ex hoc uelint implere legem hoc praecipientem quod facit iustus legalis. Sed quia uolunt retinere mores curiae & nobilium quos decet datiuos esse propter quod tales curiales dici debent. ¶ Aduertendum tamen quod licet curialitas sit omnis uirtus per quamdam quasi antonomasiam largi & affabiles curiales dicuntur quia in curiis & in domibus nobilium ubi multum conuersantur & ubi communiter abundant exteriora bona potissime largitas quantum ad sumptus & affabilitas quantum ad conuersationem requiruntur in ipsis. Viso quod est curialitas de leui patet quod decet ministros regum & principum curiales esse. Nam decet reges & principes eo quod sunt in maximo nobilitatis gradu habere mores nobiles & curiales ministros quos in bonis decet suos dominos imitari oportet curiales esse.

¶ Quomodo reges & principes erga suos ministros debeant se habere. *Cap. xix.* Stensum est quales debent esse ministri regum & principum quia debent habere nobiles & curiales. Nam sicut decet ciues ut debitam polliciam seruent esse iustos legales sic decet ministros dominorum ut seruent decentiam curiae & honoris statum curiales esse. quare si scimus quales oportet esse ministros. Restat ostendere qualiter reges & principes & uniuersaliter dominantes erga eos debeant se habere. ¶ Debitus autem modus se habendi circa ipsos quasi in quinque uidetur consistere. Primo ut eis debite officia committuntur. Secundo ut ad officia commissa debite sollicitentur. Tertio ut sciatur qualiter cum eis est conuersandum. Quarto qualiter ipsis communicanda consilia & apperienda sunt secreta. Quinto & ultimo oportet cognoscere qualiter sunt beneficiandi & quomodo sunt eis gratiae impendendae. ¶ Primum autem horum aliquo modo est exhibitum manifestum. nam si minister constituendus in aliquo officio uel in aliquo magistratu debet esse fidelis ne defraudet. prudens ne defraudet. quanto plus constat de eius fidelitate & prudentia tanto sunt ei maiora officia committenda. Nullus autem ad plenum potest experiri de beniuolentia & fidelitate alterius nisi per diuturnitatem temporis ut uult philosophus. viii. ethi. unde ut ibi dicitur in proverbio est differentie. quod non est scire ad iniuriam ante multos modios salis consumere. Sic est

& de prudentia alicuius plene non constat nisi per diuturnum tempus uiderimus ipsum prudenter egisse. Hoc ergo modo sunt ministris officia committenda quia primo proponendi sunt in paruis magistratibus ut de eorum fidelitate et prudentia experimentum habeatur. quod si contingat eos bene se habere in illis poterunt eis ulteriora committi. Est tamen diligenter considerandum quod quia mores nuper dictatorum & de nouo ascendendum ad altum statum. ut dicitur rethio. secundo ut plurimum sunt peiores moribus aliorum. ut si prepositi officiorum ex uili genere sunt assumpti dato quod in aliquibus paruis magistratibus uideantur prudenter & fideliter se gessisse non statim assumendi sunt ad officia nimis alta: sed gradatim & per diuturna tempora habenda de ipsis experientia prius quam ad aliud altum ascendant. Viso quomodo ministris sunt officia committenda restat uidere quomodo sunt in commissis officiis sollicitandi per se enim ipsos habere curam & sollicitudinem de ministris non decet magnos dominos nec reges & principes nam ut dicitur primo poli. & hoc non habet aliquem magnum. unde ibi concluditur quod quibus oportet est potestas ut hoc uident procurator accipit hunc honorem. ipsi uero ciuilitate uiuunt aut philosophantur. Reges ergo & principes quos decet esse magnanimos decet operari pauca & magna ut decet ipsos sollicitari circa ea que dicitur spectant ad bonum commune & ad regnum regni. Quae autem sunt illa in tertio libro patebit sollicitari non circa quoscunque ministros & uelle se de quibuscunque nunciis intromittere nulla tenus decet ipsos. Hoc uiso restat ostendere tertium uidelicet qualiter cum ipsis sit conuersandum. quod aliquomodo tradidit philosophus iiii. ethi. ubi uult quod ad humiles decet magnanimos se habere moderate: sed ad eos qui sunt in dignitatibus decet magnanimos ostendere se magnos. Reges ergo & principes quos decet esse magnanimos ad proprios ministros qui respectu eorum sunt inferiores & humiles debent se ostendere moderatos quia erga eos uelle se habere in nimia excellentia ut plane tradit philosophus non uirtuosum: sed onerosum. Quid sit autem tenere in talibus medium & esse moderatum sumi potest ex his. quae dicuntur quinto poli. ubi dicitur quod persona principis non debet apparere seuera. Sed reuerenda non ergo decet principem tam familiarem se exhibere ministris ut habeatur in contemptu & ut non appareat persona reuerenda. nec debet se sic excellentem ostendere ut omnino appeat austerus & honorosus. In omnibus enim ut traditur in ethi. medium laudatur & extrema uituperantur. Est tamen aduertendum quod aliqua familiaritas esset laudabilis in ciue uel milite quae non esset laudabilis in rege. Omnino enim decet reges & principes minus se exhibere quam ceteros & ostendere se esse personas magis graues & reuerendas quam alios non ad ostentationem.

Sed ne regia dignitas contemnat. Offenso qualiter ministris sunt officia committenda & quomodo sunt erga eos sollicitandi & qualiter est cum ipsis conuersandum. reliquum est ostendere qualiter sunt eis communicanda consilia & quomodo sunt eis beneficia exhibenda. Dicebatur enim supra diuersas esse maneries seruentium quia quidam sunt serui naturaliter quidam ex lege. Quidam uero seruiunt principaliter pro mercede. Quosdam uero ad seruiendum principaliter mouet amor & dilectio principis magis quam merces aliqua quam inde habituri essent. Cum seruis ergo naturaliter non sunt communicanda secreta neque consilia. quia ut supra dicebatur nunquam est quis naturaliter seruus nisi sit inscius & ab usu rationis deficiat. De his autem loquens philosophus circa finem primi poli. ait quod foemina quidem habet consilium inualidum. puer autem habet sed imperfectum. Seruus uero omnino habet nihil consiliatum. Sic etiam nec seruis ex lege communiter sunt communicanda consilia. Quia tales ut plurimum magis seruiunt ex timore quam ex amore. Nec etiam merenariis sunt communicanda secreta: quia tales non personam principis: sed mercedem principaliter amant. Sed his qui ex amore ministrant si per diuturnitatem temporis constet ipsos esse beniuolos. fideles & prudentes poterunt eis aperire secreta magis & minus prout de eorum fidelitate & prudentia personae principis plus constabit. Qualiter autem pro laboribus sunt beneficia exhibenda ministris quo ultimo dicebatur esse tractandum de leui potest patere. Nam reges & principes in quorum potestate est multa tribuere mercedes ministroque tribuere non debent. Sed debent ipsis maiora & minora beneficia tribuere prout apparebit ipsos minus uel amplius meruisse.

Quod in mensis regum & principum & uniuersaliter nobilium tam recumbentes quam etiam ministrantes non decet in eloquiis abundare.

Capitulum.

xx. In hoc tractatu quales debent esse ministri regum & principum & qualiter reges & principes debeant se habere de ipsis restat ut dicamus qualiter in mensis principum circa eloquia habere se debeant tam ipsi reges & principes & omnes recumbentes cum eis quam etiam ministrantes. Possumus autem duplici uia ostendere quod non decet in mensis regum & principum & uniuersaliter omnium nobilium & etiam omnium ciuium abundare eloquiis. Prima uia sumitur ex eo quod hoc repugnat ordini naturali. Secunda ex eo quod contradicit bonitati morum. Prima uia sic patet. Nam ut dicitur primo poli. tunc secundum naturam unumquodque perficit quantum ad unum organum ordiuatur ad unum opus. Immo quia in opibus naturae non debet esse confusio cum opa eius sint ab ipso deo & intelligentis ordinata dato quod natura faciat idem organum ad

duo opera ne sit in operibus cōfussio & ne unum impediatur aliud contra naturalem ordinem est cum per illud organum intēdimus circa unum illorum operum si per illud tps nō cessemus ab illo. Quare cum secūdum phūm in tertio de anima lingua congruat in duo opera naturæ ut in gustum & locutionem contra naturalem ordinem est. cum hmōi organū exercemus ad illud opus qđ est gustare qđ sit in mensa tpe cōmestio nis. Si tūc temporis non cessemus ab opere alio qđ est loqui. Repugnat ergo hoc ordini natura li. ¶ Secundo repugnat bonitati morum. Nam si recubentes in mensa erga multiloquium in sistant. quia uinum uidetur eloquia multiplicare & homines abūdantes uino quasi calefacti & audaces libenter in uerba prumpunt. Videbuntur magis esse ebrii qđ sobrii. Reges ergo & principes quos decet maxime temperatos esse & obseruare ordinem naturalem omnino in suis mensis ordinare debent ut recubentes in multiloquia non prumpant. Decet etiam hoc uniuersaliter nobiles & omnes ciues quia congruum est etiam & ipsos participare uirtutes & bonos mores. Sed si recubentes ne tollatur naturalis ordo & ne intemperati appareant decet in mēsis uita re fermōum multitudinem. Decet etiam hoc ipsos ministrantes ne negligatur & impediatur ordo & dispositio ministrandi. Immo si ad mēsas regum & principum aliqua utilia legerentur ut simul cum fauces recubentium cibum sumunt earum aures doctrinam perciperent esset omnino decens & congruum. Ordinare igitur debent reges & principes ut laudabiles consuetudines regni si tales sunt iscripto redatē. Vel etiam laudabilia gesta prædecessorum suorum & maxime eorum qui sancte & religiose se habuerunt ad diuina & qui iuste & debite regnum rexerunt legerentur ad mēsam uel legeret ad mēsam liber de regimine principum. Ut etiam ipsi principantes instruerent qualiter principari deberent & alio docerent quomodo est principibus obediendum hæc ergo uel alia utilia tradita secūdū uulgare ydeoma ut oēs per ea edoceri possent in mensis regum & principum legenda essent. His ergo sic pertractatis circa regnum domus licet qđdam alia particularia tractari possent tamē quia non omnia particularia sub narratione cadunt proponimus ea silentio pertransire. Imponentes finem huic secundo libro in quo de regimine domestico secundum modulum nostræ sciæ artem tradidimus innisi cuius auxilio a quo omnis bonitas & sufficientia habet esse.

¶ Explicit secundus liber de regimine principū in quo tractatur de regimine domus.

¶ Incipit prima pars tertii libri de regimine principum in qua tractatur pp quod bonum inuenta fuit cōitas domus ciuitatis & regni.

¶ Quod communitas ciuitatis est aliquo modo principalissima & est alicuius boni gratia cōstituta.

Cap. I.

¶ Quoniam omnem ciuitatē contingit esse cōmunitatē quādam cum oīs cōitas sit gratia alicuius boni oportet ciuitatē ipsam constitutam esse pp aliquod bonū. Probat autem phūs primo poli. duplici uia ciuitatem constitutam esse gratia alicuius boni. Prima uia sumit ex parte hoīum constituentium ciuitatē. Secunda ex parte ciuitatis constitutæ. ¶ Prima uia sic patet quia ut dicitur primo ethico. omnis actus & electio bonum quoddam appetere uidetur & primo poli. scribit qđ gratia eius quod uidet bonum omnia operant omnes. Si ergo omnes homines ordinant sua opera in id quod uidet bonum cum ciuitas sit opus humanū ex parte hoīum constituentium ciuitatem oportet ipsam constitutam esse gratia eius qđ uidetur bonum. nec sic est intelligendum ciuitatem constitutam esse gratia eius quod uidet bonum qđ nō sit constituta gratia eius. quod existit bonum. Nam cum opera nostra ordinamus ad aliquod bonum aliquando ad bonū illud habemus impetum a natura. aliquā quæ si ex corruptione naturæ. Bonum autē illud ad qđ omnes homines habent impetum ex natura sic uidet bonum qđ tamen existit bonum huius autem est constitutio ciuitatis. Nam ut dicit primo poli. natura qđdem impetus in omnibus inest ad talem cōitatem qualis est cōitas ciuitatis. igit per respectum ad hoīes ciuitatem constituentēs eo qđ habent naturalem impetum ad constitutionem eius ciuitas non solum constituta est. gratia eius qđ bonum uidetur. Sed etiam qđ bonum existit. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte ciuitatis constitutæ p comparisonem ad ciuitates alias. nam licet omnis cōitas naturalis ordinat ad bonum. Maxime tamen ordinat ad ipsum cōmunitas principalissima. Huius autem est cōitas ciuitatis quæ respectu cōmunitatis domus & uici principalissima existit. quare si cōitas domestica ordinatur ad bonum & etiam ad mala bona. ut supra in secūdo libro. diffusius probabat cōitas uici quæ est principalior cōitate domestica. multo magis ordinat ad bonum & adhuc cōitas ciuitatis quæ est principalissima cōmunitas respectu uici & domus maxime ordinatur ad bonum. Hoc est ergo quod dicitur primo poli. qđ in cōmunitatem oēm gratia alicuius boni dicimus constitutam. Maxime autem principalissimam omnium & eam quæ est omnium maxime principalis & omnes alias circūplectens potissime gratia boni constitutam esse contingit. Hæc autem est cōmunitas pollicita quæ cōmuni nomine uocatur ciuitas. Aduertēdum tamen cōmunitatem ciuitatis esse principalissimam non simpliciter & per omnem modū. sed respectu cōmunitatis domus & uici. Est autem alia communitas principalior ea cuiusmodi est

comunitas regni de qua suo loco dicitur. Ostendimus. n. comunitatem regni utilem esse in uita humana: & esse principalem comunitatem ciuitatis. Videtur enim suo modo comunitas regni se habere ad comunitatem ciuitatis sicut hæc comunitas se habet ad domum & uicum. Nam ciuitas. n. complectitur domum & uicum & est principalior comunitatibus illis & magis sufficiens in uita quam comunitates prædictæ. sic comunitas regni circumplectitur comunitatem ciuitatis. & est multo perfectior & magis sufficiens in uita quam comunitas illa.

¶ Quot & quæ bona homines consequuntur de constitutione comunitatis politicæ quæ ciuitas nuncupatur. Cap. ii.

Non sufficit dicere ciuitatem constitutam esse gratia alicuius boni ut in præcedenti capitulo probatur nisi ostendat quæ & quod sunt illa bona quæ ex constitutione ciuitatis homines consequuntur. Huiusmodi autem bona quantum ad præsens spectat tria esse conringit. Ordinatur. n. ciuitas ad uiuere. ad sufficienter uiuere & ad uirtuose uiuere. Viuere. n. secundum phisicum uiuentibus est esse. Sicut ergo aliud est esse. aliud sufficienter esse aliud uirtuose esse. nam esse latissimum est ut dicitur in li. de causis. n. prima rerum creaturarum & omnia aliquo modo esse participant. Non tamen omnia participant sufficienter esse: sed solum illa dicuntur habere sufficiens esse secundum naturam suam quæ secundum suam speciem habent esse completum. Si. n. alicui rei deficiat aliqua perfectio competens suæ speciei licet possit habere illa res esse aliquod ut imperfectum esse tamen sufficiens esse habere non dicitur. Latius est ergo esse quam sufficienter esse sicut est latius esse sufficienter esse quam uirtuose esse. nam uirtute quæ est habitus electiuus & moralis de qua hic loqui intendimus participare non possunt nisi rationalia & habentia intellectum. Irrationabilia ergo & inanimata secundum naturam suam possunt habere esse sufficiens. Si habent perfectiones competentes proprie speciei. Esse tamen uirtuosum habere non possunt quia neque possunt participare uirtute. Illo ergo modo quo distinguimus esse sufficienter esse & uirtuose esse distinguemus uirtuose uiuere & uirtuose uiuere. Qualitercumque homo habeat esse uiuit. Non tamen dicitur sufficienter uiuere & habere uitam sufficientem. nisi habeat ea quæ congrue sufficienter ad supplendam indigentiam corporalem. Aliud est ergo uiuere aliud sufficienter uiuere. Sic etiam est aliud uiuere sufficienter & uiuere uirtuose. Multi. n. habent sufficientiam ad uitam qui propter corruptionem appetitus uirtuose uiuere negligunt. Multorum igitur & maximorum bonorum causa est constitutio ciuitatis quia per eam homines consequuntur omnia tria prædicta bona. nam ipsum uiuere consequitur homines ex comunitate politica. quia sine ea uita hominis esse non potest. Loquimur. n. hic de uiuere hominis ut ho-

mo est. Ostendendo ergo uiuere politicum secundum aliquas leges & secundum aliquas laudabiles ordinationes recusans sic uiuere non uult uiuere ut homo: sed ut supra patuit & infra patebit. talis uel est homo peior uel homine melior. Homo. n. est naturaliter politicum animal & ciuile ut infra patebit. Ipsum ergo uiuere loquendo de uiuere ut homo consequitur homines ex comunitate politica siue ex constitutione ciuitatis. ¶ Secundo ex tali constitutione homines non solum consequuntur uiuere. Sed et sufficienter uiuere. nam in una domo uel in uno uico non reperiuntur omnia quæ ad uitam sufficienter ideo fuit ciuitas constituta habens plures uicos in quorum uno exercetur ars fabrilis. In alio textoria. In alio aliquid secundum quod uariis indigemus ad supplendam indigentiam uitæ. Nunquam. n. est ciuitas perfecta nisi habitatores eius ibi inuenire possint omnia sufficientia ad uitam. Consequimur ergo ex ciuitate non solum uiuere ut homo: sed uiuere sufficienter. eo quod si perfecta existit est contentiuum omnium eorum quæ ad uitam sufficienter. Bene ergo dictum est quod scribitur. i. poli. quod comitas quæ est ciuitas constat ex pluribus uicis est comitas perfecta quia iam ut consequens est dicere homini comitas est habere terminum omnis per se sufficientiam uitæ. ¶ Tertio ex constitutione ciuitatis consequimur uirtuose uiuere. nam inceptio legis latoris & constitutus ciuitatem non solum debet esse ut ciues in ciuitate habeant sufficientiam ad uitam. sed ut uiuant bene secundum leges & uirtuose. Ideo dicitur. i. poli. quod facta quidem igitur est ciuitas uiuendi gratia existens autem gratia bene uiuendi forte primum motuum hominum constituentium ciuitatem fuit ipsum uiuere & habere sufficientiam in uita. Videntes autem quod solitarie non poterant sibi in uita sufficere constituere ciuitatem ut unus alterius de factum supplens haberet sufficientiam in uita. Constituta autem iam ciuitate & homines perspicacius intuentes & uidentes quod non satis est habere sufficientiam in uita nisi uiuant bene & uirtuose. cum sine lege & iustitia constituta ciuitas stare non posset ordinauerunt comitatem politicam quæ facta erat ad uiuere & ad habendum sufficientiam in uita & ad bene uiuere ut ad uiuere secundum legem & uirtuose. Si ergo tot bona consequimur ex constitutione ciuitatis bene dictum est quod scribitur primo poli. Videlicet quod qui primus ciuitatem instituit existit causa maximorum bonorum.

¶ Quod homo naturaliter est animal ciuile non obstante quod contingit aliquos non ciuiler uiuere. Cap. iii.

Ubi habitant nonnulli an ciuitas sit aliquid secundum naturam & an homo sit naturaliter animal politicum. & ciuile. nam ea quæ sunt secundum naturam uidentur esse semper & ubique ut ignis si affit calefactibile semper calefacit & ubicumque est habet exercere calefactionis actum quare & ciuitas quid naturale esset & homo naturaliter esset animal ciuile nullus reperi-

res homo nō ciuiliſ. Videmus aut multos ſocietate poliiticam retinētes eligere ſolitariam uitā & campeſtrem. ſed hec & alia dubitatiōes ſimiles uidētur procedere q̄a ignorat quō naturale eſt hoī eē aīal ciuile. Nō. n. hoc eſt ſic hoī naturale ſicut ē naturale igni calefacere & lapidi deorſū tēdere. q̄a talia ſic eis naturaliter competūt q̄ ad contrariū aſſueſieri nō poſſunt eis ſemper & ubi q̄. Nunq̄ enim totiēs poſſet lapis ſurſum proiici ut aſſueſceret ſurſum ire. Semper ergo lapis q̄tū eſt de ſe deorſum tendit & ſp̄ ignis calefacit hō ergo nō ſic naturaliter eſt aīal ciuile. ſed dicitur ei hoc naturaliter cōuenire. q̄a habet quēdā ipe tum & q̄dā aptitudinem naturalē ut ciuilitate uiuat. Quæ aut ſic naturalia ex caſu uel ex aliquo impedimento ſiue ex aliqua cā impediri p̄nt ut licet naturale ſit hoī eſſe dextrum multi t̄n ex aliquo impedimēto uel ex aliqua cā repiunt ab dextri ſic licet naturale ſit hoī uiuere ciuilitate. Reperiunt t̄n multi cāpeſtre uiuentes: tangit aut phīſ. i. poli. tria quare contingit aliquos reuere ciuilem uitam primū eſt fortuna ſc̄dm nimia prauitas & tertiuū nimia bonitas. ¶ Contingit. n. primo aliquos eē non ciuiles ex fortuna ut quia nimium paupes exiſtētes non p̄nt ciuilitate uiuere ſed cogunt ciuitatem exire & agros excolere. Sed q̄ hō reddiſ non ciuiliſ ē nimia prauitas aliqui. n. ſic habent appetitum corruptū & uoluntate puerſam q̄ nequāt uiuere in ſocietate & ſecundum legē. Ideo ciuitatem aliqui exeunt uel ſi non exeant aliqui expellunt hii aut ſunt illi quos ut recitat phīſ. i. poli. maledicebat homerus dicēs maledict⁹ iſocialiſ iſlegaliſ ſclerat⁹ affectator belli. Veluti ſicut ſine iugo exiſtēs ſicuti uolatilija cœli exiſtentia. ¶ Tertio aliqui non ciuilitate uiuūt pp̄ nimiam bonitatem uita. n. ciuiliſ & coniuſgalis eſt uita bona ſed eſt uita ut homo aliqui autem ſunt tantæ p̄fectioniſ quibus non ſufficit uiuere ut hō ſed reuertes coniugium & ciuilitatem eligunt p̄fectionem uitam nam licet qui nubit & qui ciuilitate uiuit bene faciat t̄n qui non nubit & qui non ciuilitate uiuit ut liberius contemplationi uacet melius facit eſt ergo homo naturaliter animal ciuile non obſtante q̄ contingit aliquos non ciuilitate uiuere nam quicumq̄ non ciuilitate uiuit niſi ex paupertate uel ex hoc accidat uel ex beſtia & ſcleratus & ſine iugo non ualēs legem & ſocietate ſupportare uel eſt quaſi deus i. diuiniſ eligens altiorem uitā pp̄ q̄ ſcribitur primo polli. q̄ non potēs aliis cōicare nulla eſt pars ciuitatiſ ſed uel eſt beſtia uel deus.

¶ Quibus rationibus probari poteſt ciuitatem eſſe quid naturale & q̄ homo naturaliter eſt animal ciuile & poliiticum. Cap. iiii.

Emouebantur in præcedenti capitulo obiectiones contrariæ p̄ quas p̄bari uidebat ciuitatem non eſſe aliquid ſecundum naturā & hominē non eſſe naturaliter aīal ciuile cum ergo non ſatis ſit remouere oēs obiectiones contrarias ueritatem aliquam ipugnan-

tes niſi adducantur rationes propriæ per quas illa ueritas confirmetur. Intendimus in hoc capitulo adducere rationes oſtendentes ciuitate eſſe quid naturale & hominē eſſe naturaliter animal ciuile. Poſſumus autem duplici uia oſtendere cōmunitatem poliiticam ſiue ciuitatem eē aliquid ſecundum naturam. ¶ Prima uia ſumit ex eo q̄ hoc cōmunitas complectitur domum & uicum ſecunda ex eo q̄ eſt illarum finiſ & complementum probatur. n. ſupra q̄ uiuere erat homini ſecundum naturam ut natura nō deficiat in neceſſariis oportet quid naturale eē quicq̄ ſecundū ſeſed deſeruit ad ſufficiētiā uitæ cōitas ergo domestica & ēt uici naturalis ſunt quia deſeruiunt ad ſufficiētiā uitæ humanæ quare cum cōitas ciuiliſ has cōitates compræhendat & p̄fecti. us deſeruiat ad ſufficiētiā uitæ q̄ cōitates illæ oportet eam eſſe ſecundum naturam. ¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumit ex eo q̄ ciuitas ē illarum cōitatum finiſ & complementum nam ut arguit phīſ primo poli. q̄ eſt finiſ generationiſ naturalium eſt quid naturale & eſt natura ipſorum generatorum. ut quod eſt finiſ hoīſ generationiſ eſt qd naturale & natura eius nam finiſ generationiſ reſ eſt forma quæ p̄ antonomāſiam eſt qd naturale & ē ipſa natura. Videmus aut q̄ cōitas domus eſt qd naturale non ſolum q̄a deſeruit ad ſufficiētiā uitæ ſed ēt q̄a cōitates illæ quæ p̄ficiunt domū ſunt qd naturale. conſtat. n. domus ex cōitate uiri & uxoriſ domini & ſerui patris & filii quæ quælibet ē ſc̄dm naturam ſic ēt cōitas uici eſt quid naturale non ſolum q̄a deſeruit ad ſufficiētiā uitæ ſed ēt q̄a generatio eius habet eſſe naturale ſit. n. uicus naturaliter ex creſcentia filioꝝ collectaneoꝝ & nepotum ut uult phīſ primo poli. pp̄ quod tale crementum eſt naturale uicus ipſe uicus ipſe qd naturale erat ciuitas ergo quæ finiſ generationiſ domus & uici tanq̄ ad finem erit aliud ſc̄dm naturam eo q̄ ſit finiſ generationiſ naturalium generatio. n. domus & uici tanq̄ ad finem & complementum ordinat ad ciuitatem. ¶ Viſo ciuitate eſſe aliquid ſc̄dm naturam reliquū eſt oſtendere hoīem eſſe naturaliter aīal poliiticū & ciuile q̄ ēt duplici uia inueſtigare poſſumus. Prima uia ſumit ex parte ſermonis. ſc̄da ex parte ipe tuſ naturaliter p̄bat. n. in principio ſecūdi libri ex parte ſermoniſ hoīem eſſe naturaliter aīal ſociale eo q̄ p̄ ſermonem acq̄rimus inſtructionem & diſciplinā. hoc aut ex parte ſermonis oſtendere poſſumus hoīem eſſe naturaliter aīal poliiticum & ciuile ex eo q̄ uox humana quæ dī ſermo ē aliter ſignificatiua q̄ uox brutorum. Vnde phīſ ait primo poli. q̄ i aliis aīalibus ab hoīe uſq̄ ad hoc eorum natura puenit ut uox ſit eis ſignum delectabilis & triſtabiliſ ut habeat ſenſum delectabilem & triſtabilem hoc. n. ſibi inuicem p̄ uocem ſignificant canis enim eo q̄ latrat aliter latrat cum delectatur & cum triſtat poteſt alteri cani p̄ ſuum latratum ſignificare triſtitiā uel delectatiōem

quam habet. sed hominibus ultra hoc datur est sermo per quem distincte significatur quod conferens quod nociuum & quid iustum & quid iniustum. Si ergo communitas domestica ordinatur ad prosequendum conferens & ad fugiendum nociuum: communitas uero ciuitatis ultra hoc ordinatur ad prosequendum iustum & ad fugiendum iniustum oportet communitatem domesticam ciuilem esse quid naturale: nam si natura dedit homini sermonem naturalis est illa communitas quæ ordinatur ad illa quæ sunt apta nata ex primi per sermonem iustum & iniustum non proprie habet esse in communitate domestica sed in communitate ciuili. In ciuitate enim ubi ciues habent possessiones proprias & distinctas consurgunt lites & litigia quid iustum & quid non iustum quod non proprie fit in domo ubi totum ad patrem familias pertinere uidetur. Differt ergo ciuitas a domo quia in ea non solum quaeritur quid conferens & quid nociuum sed etiam quid iustum & quid iniustum utraq; tamen communitas erit naturalis tam domestica quam ciuilis eo quod per sermonem nobis datum a natura re praesentatur conferens & nociuum & iustum & iniustum. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte impetus naturalis nam omnia animalia habent naturalem impetum ad conseruandum ea quæ sunt eis a natura tributa quare si natura dedit homini uiuere dedit ei naturalem impetum ad faciendum ea per quæ possit sibi in uita sufficere hoc autem maxime contingit secundum philosophum per communitatem ciuilem eo quod ciuitas debeat esse contentiuam omnium quæ ad uitam sufficiunt. Inerit ergo hominibus impetus naturalis ad uiuendum pollitice & ad constituendum ciuitatem. Sed cum id ad quod habemus impetum naturalem sit secundum naturam oportet ciuitatem esse quid naturale uel esse aliquid secundum naturam.

Quia propter communitatem ciuitatis utile fuit in uita humana esse communitatem regni. Cap. v.

Ossumus autem triplici uia ostendere quod praeter communitatem ciuitatis utile est humanae uitae statuere communitatem regni.

Prima uia sumitur ex parte sufficientiae uitae. Secunda ex parte ad praepriationis uirtutis. Et tertia ex parte defensionis & remotionis impedimentorum hostium. Prima uia sic patet nam cum ait philosophus primo politici quod communitas perfecta quæ est ciuitas constans ex pluribus uicis est habens terminum omnis per se sufficientiae uitae non sic intelligendum est quod semper oporteat ciuitatem ex propriis possessionibus habere omnia quæ requiruntur ad uitam sed sufficit ciuitatem sic esse sitam quod per mercationes & ponderis portatiuam & per humanam industriam faciliter habere possit sufficientiam uitae sicut ergo uicus in quo exercet ars fabrilis indiget uico alio in quo exercetur ars textoria eo quod homines ad sufficientiam uitae indigent tam operibus fabricorum quam textorum sic quæ

contingit ciuitates aliquas habundare in uino & deficere in frumento in quo contingit ciuitates alias habundare oportet ciuitatem unam indigere auxilio alterius quare sicut utile est uitae humanae in eadem ciuitate congregari diuersos uicos ut facilius habeantur quæ requiruntur ad uitam sic utile est ciuitates plures congregari sub uno principatu aut sub uno regno ut facilius & melius sibi inuicem subueniant quantum ad ea quibus indigemus in uita nam sicut diuersa membra corporis non eundem actum habent & unum indigent alterius opere propter quod utile est ipsis membris congregari in uno corpore ut sibi inuicem subueniant. Sic quia non omnes ciuitates habundant in eisdem utile est eis congregari sub uno regno ut melius possint sibi inuicem subuenire. in his quoque requiruntur ad sufficientiam uitae. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte ad praepriationis uirtutis. Intentio enim legislatoris ut supra tangebatur non solum esse debet ut ciues habeant quæ requirunt ad supplendam indigentiam corporalem. Sed etiam uiuant secundum legem & uirtuose. Immo tanto principalius debet intendere hoc quam illud quanto anima est potior corpore & quanto operationes uirtuose excellent exteriora bona oportet ergo rectores ciuitatis habere ciuilem potentiam ut possint cogere & punire nolentes uirtuose uiuere & turbantes pacem & bonum statum aliorum ciuium quare cum peruersi in ciuitate aliqua non audeant insurgere contra principem si sciunt ipsum magnam habere ciuilem potentiam & dominare in ciuitatibus multis si constet de principe quod iuste regat & quod non conuertatur in tyrannum expedit ciuitatibus propter uirtuose uiuere & propter corruptionem peruersorum congregari sub uno regno quod si tamen princeps tyrannizare uellet quanto minorem haberet potentiam tanto magis esset expediens ciuitati. Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte defensionis & remotionis impedimentorum hostium. Videmus enim quod cum aliqua ciuitas impugnatur confederat se ciuitati alii ut melius possit resistere impugnationem hostium cum ergo regnum sit quasi quaedam confederatio plurium ciuitatum eo quod uniatur sub uno rege cuius est quamlibet partem regni defendere & ordinare ciuilem potentiam aliarum ciuitatum ad defensionem cuiuslibet ciuitatis regni si contingat eam ab extraneis impugnari propter faciliorem defensionem & tuitionem utile fuit ex pluribus communitatibus polliticis constitutae communitatem unam regni.

Quod diuersi sunt modi generationis ciuitatis & regni & quod oportet hunc tertium librum in quo determinatur de hominum regimine diuidere in plures partes. Cap. vi.

Generatiois ciuitatis & regni duos modos possumus assignare quorum quilibet est aliquo modo naturalis alter tamen est naturalior altero. Primus est ille de quo

supra in secundo libro fecimus mentionem ubi diximus quod propter excrementum filiorum colla-
 staneorum & nepotum domus potest in vicum
 uicus in ciuitatem & ciuitas in regnum excesse-
 re. ¶ Alius modus est ex concordia constituen-
 tium ciuitatem uel regnum. nam ut recitat phi-
 losophus secundo poli. antiquitus homines mo-
 rabantur dispersi uelut tempore Aristoteles co-
 ringebat circa quasdam gentes quae uocabantur
 archades. ubi quilibet per se morabatur. homines
 sic dispersi morantes aliquando concordabant in
 unum constituentes sibi ciuitatem aliquam in qua
 simul morantes habere possent sufficientius quae
 requiruntur ad indigentiam uitae. hoc ergo mo-
 do posset fieri constitutio regni ut si multae ciui-
 tates & castra simul confederarent & concordarent
 ut sub uno rege existerent timentes inimico-
 rum potentiam. Vterque autem horum modorum
 est naturalis sed primus. n. naturalior secundo.
 Prima est constitutio ciuitatis & regni est dupli-
 citer naturalis. Primo enim naturalis est quia con-
 stituitur ex generatione quae est opus naturae. ¶ Se-
 cundo naturalis existit quia homines naturalem
 habent impetum ad constituendam ciuitatem &
 regnum. Si enim per generationem ex crescen-
 tibus filiis & nepotibus si eadem domo & non ua-
 lentibus simul habitare faciant sibi plures domos
 & constituent sibi vicum & ulterius ex crescentibus
 & non ualentibus habitare in uno uico faciant
 sibi uicos plures & constituent ciuitatem. Ante
 autem ipsis ex crescentibus & non ualentibus habi-
 tare in una ciuitate fabricent sibi ciuitates plures
 & constituent regnum talis constitutio regni &
 ciuitatis est maxime naturalis non solum quia ho-
 mines habent naturalem impetum ad talem consti-
 tutionem. Sed etiam quia huiusmodi constitu-
 tio procedit ex generatione filiorum quae est opus
 naturae. ¶ Secundus autem modus constitutionis
 regni & ciuitatis ut cum ex concordia homi-
 num talis constitutio habet esse licet non sit adeo
 naturalis in prima attamen naturalis est quia ho-
 mines propter uiuere habent naturalem impetum
 ut concordent ciuitatem constituere in qua repe-
 riantur sufficientia ad uitam sic etiam habent na-
 turalem impetum ut constituent principatum & re-
 gnum quia per talem constitutionem possunt ma-
 gis pacifice uiuere & magis resistere hostibus uo-
 lentibus impugnare ipsos est enim huiusmodi impetus
 naturalis. nam sicut homines naturalem habent
 impetum ut uiuant & ut sufficiant sibi in uita quod
 fit per civilem societatem. sic naturalem habent
 impetum ut pacifice uiuant & ut naturaliter resi-
 stant hostibus quod fit per societatem principatus
 & regni: uidemus enim ciuitates non existen-
 tes sub uno rege plures generales discordias habere
 ad inuicem. ¶ Enumeratis autem duobus mo-
 dis generationis ciuitatis & regni quorum quilibet
 dici potest naturalis. possumus addere modum
 tertium qui quasi est simpliciter uolentis. cum
 enim homines dispersi morabantur poterat quod

insurgere per tyrannidem & per uolentiam & do-
 minari eis & ut facilius eis dominaret poterat eos
 uolenter congregare in unum & constituere in-
 de ciuitatem. sic etiam & regnum per uolentiam
 & per tyrannidem & per civilem potentiam oppri-
 mat ciuitates alias & faciat se regem constitui su-
 per illas. ¶ Viso diuersos esse modos generatio-
 nis ciuitatis & regni restat uideri in quo partes oportet
 hunc tertium librum diuidere in quo de huius-
 modi regimine tractaturi sumus patet enim
 ex dictis naturalem generationem ciuitatis & re-
 gni ordinari ad bene uiuere & ad pacifice uiuere
 & ad resistendum uolentibus turbare pacem &
 impugnare ciues. Oñdendum est ergo qualiter
 possit bene regi ciuitas siue regnum tempore pa-
 cis & qualiter impugnandum sit hostes tempo-
 re belli. Verum quod patet per philosophum. ii. metha. & circa
 finem elencorum nullus sibi sufficit in inueniendo
 artem aliquam sed oportet ad hoc iuari per au-
 xilium praecedentium tradentium notitiam ali-
 quam de arte illa. ideo oportet propter sufficientiam
 artis regiminis ciuitatis & regni recitare quid
 senserunt philosophi de huiusmodi regimine &
 quomodo anquiritur regebantur ciuitates: nam ex
 hoc aliquantulum manducemur ad sciendum quid
 uitandum & quid imitandum sit in regimine re-
 gni & ciuitatis. totum ergo hunc librum tertium
 diuidemus in tres partes. nam primo narrabunt
 opiniones philosophorum circa regimē civile &
 reprobabuntur ea in quibus nisi sunt non bene sen-
 tire circa huiusmodi regimē. recitabuntur ergo
 prima regimē instituta ab antiquis philosophis.
 ut per eorum notitiam manducantur reges prin-
 cipes quomodo debeant regere ciuitates & re-
 gna. Secundo ostendetur qualiter optima pollicia
 siue optimum regnum & quibus cautelis uti de-
 beant principantes. & quomodo tempore pacis
 propter uiuere sufficienter & uirtuose regenda
 sit ciuitas regnum. ¶ Tertio manifestabitur quomodo
 eligendi sunt pugnatōres. & qualiter impugnandi
 sunt hostes & quomodo ordinandae sunt ac-
 tiones bellorum & quibus cautelis uti debeant bel-
 lantes.

¶ Quomodo socrates & plato dixerunt ciuitatem
 esse ordinatam & quid senserunt de civili re-
 gimine.

Cap. vii.

Socrates autem quandiu philosophus esset
 naturas rerum. Videns circa naturalem
 scientiam magnam difficultatem esse
 ut narrat philosophus in metha. sua conuertit
 se ad moralia quem plato suus discipulus in mul-
 tis secutus est. propter quod philosophus plato
 nem secundum socratem appellauit. Determinandū
 autem socrates & plato de moralibus quibusque te-
 tigisse uidentur circa ciuitatem & regnum civile.
 ¶ Primum est quia dixerunt ciuitatem debere esse
 maxime unam quia forte ideo hoc opinati sunt
 quia semper multitudo ab unitate procedit: &
 semper unitas uidetur esse potior multitudi: unde
 prius causa deus ipse quia est summe unus arguitur

esse summe bon⁹ uidetur ergo ciuitas esse potissime bona si sit potissime una. igitur quāto plus ad unitatem procedit tanto plus appropinquat ad terminum bonitatis. ¶ Secundum autem quod circa ciuitatem statuerunt dicti philosophi ē quod dixerunt ciuibus omnia esse communia debere ut quod haberent omnes possessiones communes uxores ut quod quilibet accederet ad quamlibet. & per consequens haberēt cōmunes filios. nam quia propter cōmunem usum foeminae patres non certificarēt de propriis filiis. reputarēt quemlibet puerorum esse filium proprium. uidebat. n. socrati & platoni totam disensionem ciuium consurgere ex proprietate possessionem & ex eo quod quilibet utitur dicere hoc ē meum. quare ut arguebat si possessiones essent cōmunes & ciues nihil haberēt proprium cessarēt eorum propriae lites & eorum iurgia. & esset ciuitas optime ordinata. Volebant etiam uxores esse communes quia ex hoc consurgeret maxima dilectio inter ciues. nam uxoribus nō existētibus propriis sed cōmunibus essent communes filii & quia patrū ad filios est maxima dilectio in ciuitate illa esset maximus amor eo quod antiquiores diligerēt omnes iuniores ut filios. & iuniores eos diligerent ut patres. Posuerunt etiam huiusmodi communitatem uxorū & filiorum ut esset maxima unitas & maxima cōiunctio i ciuitate nam cū sit maxima unitas & maxima coniunctio patrū ad filios antiquiores reputarent se habere maximam unitatem cum iunioribus. & econuerso eo quod crederent eos esse suos filios: illi uero opinarētur eos esse suos patres. ¶ Tertium uero quod fenserūt dicti philosophi circa regimen ciuitatis est quia dixerunt mulieres instruendas esse ad opera bellica & debere bellare sicut & uiros. Inducebant enim ad hoc ut philosophus recitat secundo politico. ex his quae uidebāt in bestiis & i animalibus aliis in quibus non solum bellant masculi sed etiam foeminae. Immo in bestiis & in auibus uiuentibus ex rapina ferociores esse uidetur foeminae quam mares. nam si cōsideramus aues ipsas uiuentes ex raptu maiore corpore & audaciores corde & praestantiores uiribus sunt foeminae quam masculi. ut accipitres & austures & aquilae ut dicitur sunt omnes foeminae. quarū masculi feruntur uiliores eis. quare si in aliis animalibus hoc uidemus quod non solū bellant mares sed foemine quia maxime uidetur esse secundum ordinem naturalem in quo communicamus cū animalibus aliis uidetur ciuitas maxime naturaliter ordinata si ad opera bellica ordinētur non solū uiri sed et mulieres. ¶ Quartū quod dixerūt instituentū esse i ciuitate ē quia semp uolebāt eos de principari & esse in magistratu. ut quod erant officiales semper essent officiales & quod praepositi semp praepositi & sic de magistratibus aliis assumebant et ad hoc exemplum de terra. Videmus enim partes terrae in quibus habundat uena auri semper quasi abundare ibi talem uenam & in quibus ha-

bundat uena argenti similiter se habere. si ergo natura sic agit quod uenam auri non cōuertit in uenam argenti uel in uenam ferri nec econuerso. quia maxime bene operantur si imitatur actiones naturae. & maxime bene regit ciuitas si imitetur ordinem naturalem. Vena auri ut principātes maiori principatu uel existentibus in maioribus principatibus & uena argenti ut existentes i minoribus non debent conuerti in uenam ferri ut quod fiant subditi & deponantur a magistratibus suis. ¶ Quintum autē quod dicti philosophi senserunt statuēdum circa ciuitatem est quia dixerūt ciuitatem quamlibet diuidendam esse in quibus partes. uidelicet in agricolas. artifices bellatores consiliarios & principem. Dixerūt enim agricolas necessarios esse ad constitutionem ciuitatis propter ea quae requiruntur ad uictum. Artifices uero necessarii erant propter uestimenta & domos & alia quae requiruntur ad uitam. Bellatores quidem necessarii existebant propter defensionem ciuitatis & reprimendos hostes. dicebāt autem ciuitatem si bene ordinata erat ad minus deberet habere mille bellatores. & ad plus quinque milia. Principes uero & consiliarii necessarii erant in ciuitate ad dirigendum ciues ut uirtuose uiuerent. & ut debite obseruarent leges tangebant autem dicti philosophi quaedam alia circa regimen ciuitatis de quibus si locus occurrat merito fieri poterit.

¶ Quod non oportet ciuitatem maximam unitatem & cōformitatem habere ut socrates & plato statuerunt.

Cap. viii.

¶ Maximam unitatem & aequalitatem nō oportet quærere in omnibus reb⁹. nā si omnia essent aequalia iam nō essent omnia ad hoc enim quod sunt omnia quae requiruntur ad uniuersum & ad hoc quod uniuersum secundum suum statum sit maxime perfectū oportet ibi dare diuersa secundū speciē. nam quia tota bonitas uniuersi non potest reseruari i una specie. oportet ibi dare species diuersas in pluribus speciebus entium reseruetur maior perfectio quā i una tantum. sic etiam i ciuitate ad hoc quod habeat esse perfectum oportet dare diuersitatem aliquam nec oportet ibi esse omnimodam cōformitatem & aequalitatem ut socrates & plato credebant. ¶ Tangit autem philosophus secundo politico. quasi sex rationes probantes quod non oportet ciuitatem esse maxime unitam & maxime conformem. Prima sumitur quantum ad esse ipsius ciuitatis. Secunda per comparisonem ad exercitium. Tertia per comparisonem ad partes. Quarta per comparisonem ad principātes subiectos. Quinta per comparisonem ad finem. Sexta per comparisonem ad ea quae uidemus in aliis totis. ¶ Prima uia sic patet nā maior ē unitas unius singularis hōis quā totius domus & domus quā uici & uici quā ciuitatis & ciuitatis quā regni. Constat enim domus ex pluribus personis. Vicus enim ex pluribus domibus. ciuitas ex pluribus uicis. & regnum ex pluribus ciuitatibus.

Si ergo tantum uniretur domus quod omnes habitantes in ipsa fieret una persona iam non remaneret domus sed fieret homo unus aliquis singularis. sic si tantum uniretur uicus quod fieret una domus iam non remaneret uicus. Eodem autem modo si tantum uniretur ciuitas quod fieret unus uicus uel una domus non ulterius remaneret ciuitas. requirit enim ciuitas aliquam diuersitatem ultra quam si descendat perit esse eius. Dicere ergo in ciuitate uel in regno esse debere omnem unitatem est dicere ciuitatem non esse ciuitatem & regnum non esse regnum. **S**ecunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur per comparationem ad exercitum uel ad pugnationem nam ut dicitur secundo poli. alterum est compugnatio & ciuitas. nam hoc quidem. scilicet compugnatio utilis est secundum quantitatem quamuis sit idem specie. Est enim compugnatio auxili gratia sicut enim plures homines magis trahunt nauem quam tum illi plures sint eiusdem ritus & sint similes & conformes. sic plures homines magis bellant. ciuitas autem non sic sed constituta est ad sufficientiam uitae. quia ergo diuersis indigemus ad uitam oportet in ciuitate diuersitatem esse. **T**ertia uia declarans & manifestans uias praedictas sumitur per comparisonem ad partes nam sicut quia idem corpus diuersis indiget opibus ut ambulatione tactu uisione & auditu. Ideo oportet ibi dare diuersa membra exercitia diuersos actus sic quia ad indigentiam uitae indigemus domibus uestimentis & uictualibus & aliis huiusmodi oportet in ciuitate dare diuersitatem aliquam ut in ea reperitur sufficientia ad uitam. sicut ergo si non esset diuersitas in membris corporis ut si omnia essent oculi corpus imperfectum esset. quia licet uideret non posset audire nec ambulare sic si esset maxima conformitas in ciuitate ut quod omnes essent textores uel coriarii. ciuitas imperfecta esset quia ad sufficientiam uitae non solum indigemus calciamentis sed etiam indigemus uictualibus & domibus & aliis quae requirunt ad uitam. **Q**uarta uia sumitur per comparisonem ad principes & subiectos. nam cum ciuitas sit ordo ciuium ad aliquem principantem uel dominantem ut cum in ciuitate oporteat dare aliquos magistratus & aliquas praeposituras quod non esset nisi ibi aliqui essent dominantes & aliqui subiecti. Quare cum hoc diuersitatem requirat oportet in ciuitate dare diuersitatem aliquam. **Q**uinta uia sumitur per comparisonem ad finem. nam finis ciuitatis est bene uiuere & habere sufficientiam in uita nam ciuitas est communitas habens terminum omnis per se sufficientiam uitae. sed ut dictum est ad sufficientiam uitae requiruntur diuersa. ideo oportet ciuitatem habere aliquam diuersitatem. in se diuersos habere uicos ut expediens ad uitam quod non reperit in uno uico reperitur in alio. **S**exta uia sumitur per comparisonem ad alia tota. ut nunquam melodia quae est multitudo uocum est bene proportionata si sit omnes uoces aequales. sed actum consonantiam oportet ibi dare diuersitatem tono

rum sic plebs nuncquam est bene ordinata nisi ibi sit diuersitas colorum. sic & ciuitas nunquam bene ordinata erit nisi sit ibi diuersitas officiorum. Decet ergo hoc reges & principes cognoscere quia nunquam quis bene nouit regere ciuitatem nisi sciuerit qualiter constituitur & nisi cognoscat quod oportet in ea diuersitatem esse.

Quod non expedit ciuitati omnia sic esse communia ut socrates ordinauit & quod reges & principes hoc decet cognoscere. **Cap. ix.**

Erimo in principiis debet esse longus & quod paruus error in principio maxime est in fine. Diu ergo sunt principia pertractanda & longis sermonibus sunt excutienda ne circa ipsa contingat error. quare cum in regimine ciuitatis primo sit pollicia ordinanda. diu inuestigandum est qualiter ciuitatem oportet esse unam & quam diuersitatem habere debet. & quomodo ciues decet se habere ad inuicem quibus communia re debet utrum omnia deberent esse communia & quid debeant habere proprium. Haec enim sunt quasi principia & quasi quaedam praebula ad sequentia. Volumus autem in hoc capitulo ostendere quod non expedit uitari habere omnia communia ut socrates ordinauit. nec sequeretur illa bona quae opinabatur socrates si sic ordinaretur ciuitas. Credebat enim si essent communes possessiones uxores & filii cessarent litigia quia crederent ciues omnes pueros esse filios suos & sic esset in ciuitate maximus amor. **P**ossumus autem triplici uia ostendere quod hoc non expedit ciuitati. Primo quia non cessarent litigia. Secundo quia ciues non reputarent omnes pueros proprios filios. Tertio quia inter eos non esset magnus amor. **P**rima uia sic patet nam quantumcumque possessiones essent communes usus tamen pertinentium ad uictum esset proprius. nam sicut fieri non potest quod ex omnibus ciuibus fiat unum corpus realiter ita esse non potest quod ille idem cibus qui nutrit corpus unius ciuis nutriat corpus alterius. Existentibus ergo possessionibus communibus oporteret cuiuslibet distribui quae requiruntur ad supplendam indigentiam corporalem & quia homo nimis decipitur in proprio commodo semper uidetur ei se plus debere recipere quam accipere. Immo quia impossibile est omnes ciues aequaliter esse prudentes & bonos & esse aequaliter utiles ciuitati statim insurgeret rixa inter ciues quia quilibet crederet plus esse accepturum ut dum unus ciuis iudicaret se meliorem alio uel licet secundum dignitatem suam ei fieri retributionem. Hanc autem aequalitatem non de facili esset possibile seruari inter ciues absque dissensione & lite quia quilibet deceptus in iudicando de seipso appreciatur se plus ualere quam ualeat. Communitas ergo possessionis quam ordinabat socrates ad uitandum lites potius esset causa litigii quam pacis: nam ut supra in secundo libro tetigimus haec est uita perfectorum non huiusmodi proprium. Perfecti autem sunt pauci. Lex ergo imponenda omnibus ciuibus & toti populo debet

eē talis secundū quam hoīes cōmuniter possint uiuere. unde & philosophus ait. in poli. ciues nō eē applicandos legibus. Sed leges ciuib⁹. Tales enim debēt esse leges & talis debet eē ordinatio ciuitatis quæ cōpetat omni populo & cōi uitæ cuiusmodi non fuit ordinatio socratis quia inter gētes cōiter uiuentes absq; multis litigis obseruari non posset. Dato tamē cōitate possessio nū posse obseruari absq; litigiis. Cōitatē tamē scēminæ propter quā uolebat socrates filios eē cōmunes non est possibile obseruari absq; litigiis. ¶ Secunda uia sic patet. nā si omnia sic essent cōmunia non oporteret ciues omnes pueros reputare filios pprios. ymmo quia pueroꝝ aliqui essent similes aliquib⁹ ciuib⁹ & aliqui aliis qlibet ciuis appropriaret sibi in filium quē uideret sibi esse similem. Vnde & philosophus narrat secundo poli. q̄ apud quosdam gētes ut in supiori libros uxores sunt cōmunes. Filios tamen ciues diuidūt secundū similitudinē. Quilibet. n. appropriabat sibi in filios quos uidebat ei esse similes. nam & in aliis aialibus hoc cōtingit quia multæ scemellæ reddunt filios similes fratribus quemadmodum in terra fallariæ quædā equæ erant ut phūs recitat semp reddebāt filium similem patri propter qđ uocata est iusta. Non ergo supposita cōitate uxore esset bonum illud quod oppinabatur socrates uidelicet ciues oēs pueros crederēt eē proprios filios. ¶ Tertia uia sic patet nam supposita cōitate uxorum non esset tantus amor i ciuitate ut oppinabat socrates. nā modica cōiunctio plus inducit de amore si sit certa & nota quam multa si sit ignota & dubia. Licet. n. maior sit coniunctio patris ad filium quā patri ad nepotem plus tamē patruus diligeret nepotem si firmiter crederet ipsum esse talē quā pater filium si rationabiliter dubitaret se eum genuisse. nam plus non modo de dilectionē in ciuitate ut phūs innuit. ii. poli. quia unus diligit aliū tanquam filium. alius tanquā fratrem. alius tāquā nepotem. alius tāquam fratrualem. Appellat at phūs fratruales qui sunt ex duobus fratrib⁹ nati. Alius uero diligit ipsum tanquam contribulem i. tāquam natum ex eadem tribu uel secundū aliam quam aliam consanguinitatē quā fuerit. quam ponebat socrates. Modica. n. consanguinitas si sit nota & certa maiorē dilectionē causat quam filiatio si sit dubia & ignota. Communitas ergo illa quam ponebat socrates non est expediens ciuitati. Decet autem hoc reges & principes diligenter aduertere ut sciant sic ciuitatē ordinare ut expedit communitati ciuium.

¶ Quæ mala cōsequuntur si in ciuitate uxores & filii ponantur esse communes. Cap. x.

Philosophus secundo poli. pbat multa mala sequi in ciuitate: si uxores & filii ponantur esse cōmunes. Quantū. n. ad præsens spectat enumerare possumus. v. mala quæ philosophus sãgit ibidem sequētia ex tali communitate. Primum ē iniuria consanguineoꝝ

rum. Secundū uilificatio nobilium. Tertium iniuria filioꝝ. Quartū intēperantia uenereꝝ. Quintum abusio parentū. ¶ Primū sic patet. nā oportet in ciuitate confurgere lites uulnerationes. & contumelias quæ tāto detestabiliores sunt quāto committūtur in personam magis coniuatā. Expedit ergo ciuitati ppter honestatē & bonitatem moꝝ parētes eē certos de suis filiis & quoslibet certificari eorū consanguineis. ne propter ignorantia filii in proprios parētes & consanguineos inter seipfos iniurias & cōtumelias inferāt. quare cū communitas uxore quā socrates ordinauit tollat certitudinē filioꝝ & notitia cōsanguinitatis nō est cōmendādo quia ex hoc cōsequitur aliquos de facili ppter ignorantia iniuriari consanguineis suis. ¶ Secundum malum sic ostenditur nam supposita cōmunitate uxore & filioꝝ sequeretur uilificatio nobiliū & exaltatio agricolæ & personæ uilū. nam esse nō potest uxores & filios communes. nisi æqualis cura geratur de filiis nobiliū & custodiū ciuitatis q̄ geritur de filiis agricolarū & personæ uilium. quare filii nobiliū deprimēt & uiliū exaltabuntur. Non ergo erit amicitia inter ciues. q̄ secundum phūm in eth. pportionale & æquale amicitiam soluit. Cum ergo boni & nobiles sint supra uiles & ignobiles. tunc est amicitia inter eos quando qlibet se habet secundū pportionē suā. ut quādo ignobiles seruiret nobilib⁹ & nobiles eis retribuūt mercedē secundū pportionē seruitii. Velle ergo filios ciuiū communes eē æquale curā geri de filiis nobiliū & ignobiliū ē uilificā nobiles & exaltare ignobiles & nō saluare amicitia inter eos. ¶ Tertium malū sic declarat. nā supposita p̄dicta communitate. sequeretur icuria filioꝝ. nā ut dicit phūs. viii. ethi. multis esse amicum secundum pfectam amicitia non contingit nec contingit multas psonas simul amari ualde. nam ualde amare dicit quādam superabūdantiā. Superabūdantia quidē magis est apta nata esse ad unū quā ad multos unde in eodē. viii. concludit phūs q̄ multis placere ualde nō ē facile q̄re si quilibet ciuis crederet quemlibet puerorum esse proprium filium. quia partiretur eius amor in tantam multitudinem modicū diligeret unū quemq; & modicum curaret de unoquoq;. Immo qlibet ciuis nisi esset fatuus nullo modo suspicari posset omnes pueros esse suos filios. Si ergo omnes diligerent tāquam filios hoc esset ratione duorum uel trium puerorū quos crederēt esse proprios filios & quia illi non essent eis certitudinaliter noti opinabat socrates q̄ omnes alios intime diligerent propter illos. sed ut arguit philosophus primo poli. propter duos uel tres uel propter paucos pueros uelle magnam multitudinē diligerere puerorum tanquam proprios filios hoc est p̄tere parū de melle in multa aqua. Sicut ergo parum mellis totum unum fluium non posset facere dulcem. Sic amor duorum uel trium filioꝝ innumerabilem multitudinem

puerorum existentium in ciuitate una non posset reddere placibilem & dilectam. Sed non existente dilectione ciuium ad pueros non habebit eorum cura debita. sequitur quod supposita ciuitate quam ordinauerat socrates non habeat debita cura nec diligentia debita erga filios. ¶ Quartum malum sic ostendi potest quia uirtus generatiua est ita corrupta & sic est insatiabilis concupiscentiae appetitus. quod non haudent uiro nisi unam uxorem. adhuc est ualde difficile debite & temperate se habere erga illam. Sicut ergo prouocata gula per multitudinem ciborum difficile est esse abstinentes sic prouocatis per multitudinem foeminarum difficile est quod si impossibile est esse temperatum. ¶ Quintum autem multum sic manifestari potest. nam non habentibus parentibus cognitionem de propriis filiis & filiabus de leui fieret abusus parentum & consanguineorum ut quod filii cognoscerent matres & patres filias. socrates uolens hoc inconueniens uitare dixit quod spectabat ad principem ciuitatis habere curam & diligetiam ne filii coirent cum matribus. & patres cum filiabus. sed ait philosophus hoc non sufficit. quia si filii & filiae communes erant. & non iudicabatur eis proprii parentes dato quod prohiberetur filio actus ueneris circa matrem. & patri circa filiam non prohibebatur eis amor libidinosus & concupiscentiam ex quo non manifestabatur eis parentella illa. quare cum in personis tam coniunctis non solum detestabilis sit actualis commistio. sed et abominabilis sit concupiscentia & amor libidinosus reprehensibilis erat opinio socratis de ciuitate uxorum & filiorum. ¶ Decet ergo reges & principes sic ordinare ciuitatem. ut prohibita ciuitate foeminarum & uxorum certificent parentes de propriis filiis.

¶ Quomodo expediat ciuitati possessiones esse proprias & quomodo communes. **Cap. xi.**

¶ Si res communes ut ait philosophus. ii. politici. tripliciter potest intelligi. nam in rebus deseruientibus ad uictum est considerandum uidelicet res fructiferas ut agros uineas arbores. & fructum qui oritur ex talibus rebus. ut uina frumenta poma. quare si sit communitas ciuium erga talia. uel erunt communes res fructiferae & diuidentur fructus uel possessiones erunt propriae & fructus redigentur in commune quod antiquitus ut recitat philosophus apud quasdam nationes fiebat uel utrumque erit commune tam res fructiferae quam fructus. ut socrates ordinauit. Volebat enim ut superius tangebatur quod simul esset proprium in ciuitate nec possessiones nec fructus nec filii nec uxores quod nulla dissensio oriret in ciuitate. Videtur autem haec ordinatio socratis ut philosophus ait superficiteus considerata ualde expediens ciuitati. Cum enim quis audit ciuitatem sic ordinatam esse ubi est tanta communitas ciuium reputat eam felicem esse & existimat ciues se maxime diligere & absque litigio uiuere inter quos tanta communitas obseruatur. sed ut dicitur secundo politici. in actibus particularibus oportet ad experientiam recurrere. experti enim sumus quod habentes aliqua

communia plura litigia inter se habent quasi qui libet propria possideret. ¶ Possimus autem tripliciter ciuia inuestigare quod si res ciuium communes essent plura litigia in ciuitate confurgerent quam si gauderent possessionibus propriis. Prima uia sumitur ex parte possessionum ciuium. Secunda ex parte communicatum in rebus illis. Tertia ex parte imparitatis ciuium. ¶ Prima uia sic patet nam cum aliquid est commune aliquibus cum uno ab usu & fructu illius rei communis propter alium impeditur confurgit litis & discordia inter eos. Videmus fratres uterinos propter hereditatem quam communem habent multa habere litigia dum unus hereditate illa non utitur prout alteri expedire uidetur. Si ergo fratres uterini qui pauci sunt & firmiter credunt se esse tanta consanguinitate coniunctos multa habent litigia quia hereditatem habent communem quanto magis inter ipsos ciues. Si omnia eis essent communia multa orientur litigia. cum ipsi multi sint & diuersarum uoluntatum. nec sit inter eos tanta coniunctio consanguinitatis. sicut inter uteri nos fratres nam & si fieret ut socrates dicebat quod omnes ciues propter communitatem mulierum & uxorum crederent se esse consanguinitate coniunctos atque inter eos secundum rei ueritatem non esset tanta consanguinitas sicut inter fratres uterinos. Immo illa consanguinitas quae inter illos existet certa & nota esse non posset ut in praehabitis probabatur. Si ergo certa consanguinitas non tollit dissensionem paucorum habentium hereditatem communem multo magis infra huiusmodi dissensionem non posset tollere inter multos ut inter omnes ciues. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte communicatum in hereditate communi. nam quanto aliqui plura habent communia tanto magis ad inuicem conuersantur. sed cum esse non possit aliter quos ualde & diu conuersari ad inuicem nisi inter eos litigia oriuntur ex parte ipsorum communicantium in hereditate communi eo quod oportet at eos ualde ad inuicem conseruari ostendit ut plurimum homines habere lites & iurgia propter quod philosophus ait. ii. politici. quod ab ipsis famulis quibus plurimum indigemus propter ancilla res administrationes maxime offendimur & indignamur erga illos quia oportet nos habere ad illos multa colloquia & diu conuersari cum illis. Quare si inter dominos & filios quos habent ita subiectos propter diurnam conuersationem tot litigia oriuntur quanto magis orientur inter ciues quorum unus alteri subesse non uellet si haberent hereditatem communem & si oporteret eos ualde ad inuicem conuersari. ¶ Tertia uia sumitur ex parte imparitatis ciuium. nam si omnibus ciuibus essent hereditates communes quia ualde difficile esset & ualde sumptuosum tanta multitudinem extraneorum quaerere qui possent tantam terram colere. expediret ciuitati sic diuidi ut aliqui ciuium terram colerent. Aliqui uero insisterent circa custodiam ciuitatis quae & socrates concedebat.

Cū ergo custodes ciuitatis nobiliores sint agricolis tanq̄ meliores & nobiliores æstimarent se plus esse accepturos de fructibus possessionū q̄ illi. Insurgeret igitur dissensio inter eos quia agricolæ magis laborantes circa possessiones minus de fructibus caperent. Considerata ergo infirmitate hoīum & diligenter uiso. q̄ cōiter populus a uia perfecta deuiant expedit ciuitati ne inter ciues oriantur dissensiones & iurgia non sic esse possessiones cōmunes ut socrates statuebat. Via autem phī si consideretur modus & status hominum est expeditior ciuitati. Ait enim possessio- nes & res ciuium debere esse proprias & cōmunes. proprias quidem quantum ad dñium. cōmunes uero propter uirtutē liberalitatis. ¶ Diligenter igitur inspecta humana conditione prout cōiter populus obseruatius est legum & laudabilium ordinatiōum expedit cuilibet hñe res possessiones proprias quantum ad dñium. nam quilibet dñans bonis propriis adhibebit debitam diligentiam circa illa. expedit autem talia esse cōmunia secundum liberalitatem. quia ciues inter se debent liberales esse cōicando sibi inuicem propria bona. Vnde & apud lacedæmones ut recitatur secūdo poli. tanta erat liberalitas q̄ licet quilibet haberet propria bona quātum ad dñium tñ ppter liberalitatē quantum ad usum erant illis ciuibus communes serui. equi. canes. Quilibet. n. ciuiū cū indigebat absq̄ alia requisitione utebatur alterius equis canibus & seruis. ¶ Quod reges & principes non debent dispōere ciuitatem sic q̄ mulieres ordinentur ad opera bellica ut socrates statuebat. **Cap. xii.**

T in præcedentibus dicebatur socrates statuit mulieres instruendas eē ad opera bellica & debere bellare sicut & ueri assumens exēplū ex bestiis ex quibus tā mares q̄ foemine bellant. Sed quia reges & principes & uniuersaliter illi quorū est ciuitatē disponere nō debeāt ordinare mulieres ad opera bellica: sed uiros triplici uia uenari possumus secundū tria q̄ requiruntur ad bellum. Hoīes. n. bellatores decet esse mente cautos & puidos corde uiriles & animosos corporē robustos & fortes. Cautela. n. & puidencia est necessaria in bellis. nam aliquā pp cautelas adhibitas plus supant hostes ex sagacitate q̄ ex fortitudine. Pauci. n. bellatores si sint sagaces & industres supant multos nō fortitudine: sed prudētia. Mulieres ergo quia hñt cōsilium inualidum & ab usu rationis deficiūt nō sunt ita industres & prouide sicut uiri non sunt ordinandæ ad opera bellica. Nam in bellis magna caurela est. Adhibenda etiam industria quia secundum uegecium in de re militari si alia male acta recuperari possunt casus tamē bellarum irremediabiles sunt ex ipsa igitur industria quæ requiritur in bellantibus arguere possumus mulieres instruēdas non esse ad opera bellica. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex uirilitate & animositate quæ requiritur in bel-

lantibus. unam ut dicitur tertio ethi. finis & terminus omnium terribilium est mors. Opera ergo bellica quæ requirunt hominē impaudum & animosum eo q̄ bellantes opponant se periculis mortis. Mulieres autem cōiter sūt pauidæ & inuiriiles quod contingit eis tam ex fragilitate corporis q̄ ex frigiditate complexionis. nam ut dicebatur supra frigiditas uiam timori præparat. Frigidi. n. est constringere & retrahere. Animosi uero & uirilis est ad alia se extēdere. Calor enim reddit habentem animosum & uirilem. Frigiditas uero timidum & pusillanimū. Quare mulieres quæ sunt pauidæ & pusillanimes ad opera bellica destinari non debent. In bellis. n. melius pauidos expellere q̄ eos in societate habere. nam cum humanum sit timere mortem. Viriles ēt & animosi trepidant uidentes timidos trepidare. ne igitur reddantur bellantes pusillanimes quos constat esse timidos oportet ab exercitu expelli. ¶ Tertia uia sumitur ex parte fortitudinis corporalis. nam cū bellantes oporteat diu sustinere armorum pōdera & dare magnos ictus expedit eos habere magnos humeros & renes ad sustinēdum armorum grauedinem & habere fortia brachia ad faciendum pussiones fortes. Mulieres igitur eo q̄ habēt carnes molles & deficiunt a fortitudine corporali ad opa bellica ordinari non debent. Ratio autem quæ mouit socratem ad hoc ponēdum sumpta a similitudine bestiarum insufficiens est quia secundū phūm. ii. poli. bestiis nihil obtinet yconomice nec participāt ratione hoīs. ergo secundū debitā yconomicam & secundum debitam dispensationē ordinare domū & ciuitatem quare in his in quibus bestia pter rōnē agunt eas seq̄ non debent. ¶ Quod reges & principes nō sic debent disponere ciuitatem ut semper idem in eisdem magistratibus præponantur. **Cap. xiii.**

Icebat socrates semper eosdem debere esse principes in ciuitate loquebatur enim de principatu prout sumitur p quolibet dominio uel pro quolibet magistratu siue pro qualibet præpositura. Possumus autem triplici uia ostendere q̄ non sit expediens ciuitati semp præponere eosdem in eisdem magistratus. Prima uia sumitur ex parte regiam maiestatis uel cuiuscunq̄ alterius cuius est tales dignitates tribuere. Secunda ex parte ipsorum præpositorum. & tertia ex parte ciuium. ¶ Prima uia sic patet. nam ut dicitur. y. ethi. principatus uirum ostēdit. Prius enim q̄ assumātur homines ad aliquā dignitatem non sic manifestatur eorum bōitas & malicia. nam quia persona priuata non sic potest iustificare ut publica. & habens potestatem. & quia non tot oculi respiciunt personam priuatam quam publicam non scitur qualis sit uir donec est persona priuata non habēs potestatē sicut cognoscit postquā ad aliquam præposituram uel ad aliquē magistratū assumit. quare cōdeceat regiam maiestatem & uniuersaliter omnē

ciuem cuius est magistratus & preposituras tribue-
re cognoscere quales prefaciant prepositos & ma-
gistratos. Si principatus & magistratus & uniuersaliter quilibet prepositura uirum ostendit & mani-
festat expedit tribuentem preposituras & magi-
stratus super ciues prius experiri quales sint quos
prefecit in prepositos uel magistratos & postea ex-
perimento assumpto debet eo in dictis officiis
affirmare. uel ad maiora assumere prout ei uide-
bitur melius expedire. ¶ Secunda uia ad inuesti-
gandum hoc idem sumitur ex parte ipsorum preposi-
torum nam multa & multas iniustitias committerent
prepositi ciuitatum si scirent se esse perpetue tales a quibus
cauerent si considerarent se esse ab homini officio
remouendos. ¶ Tertia uia sumitur ex parte ip-
sorum ciuium quibus homini prepositi preponuntur.
Nam sicut medici non est consiliari de sanitate.
sed eius est intendere sanitatem tanquam finem.
Sic eius cuius est ciuitatem ordinare non est con-
siliari de pace & concordia ciuium. Nam ut dicitur.
iii. ethi. consilium non de fine. sed de his que
sunt ad finem. pacem & concordiam ciuium debet
intendere rector ciuitatis tanquam finem. Sic ergo di-
sponenda est ciuitas ut conseruet in pace. & ut
ibi seditiones non in surgant. Mutare autem ali-
quando magistratus & principatus & distribuere
eos diuersis personis ut innuit philosophus. ii. poli. uidetur
facere ad quietum & pacificum statum ciuium. Nam
si speretis aliis semper idem in magistratibus & pre-
posituris prefaciant. Alii uidentes se esse despe-
ctos ad seditionem confugiunt. & ciuitatem tur-
bant. Hanc autem tertiam rationem improbatam or-
dinationem socraticam tangit philosophus. ii. polli. cum
ait quod socrates semper facit eosdem principes quod
est seditionis causa apud nullam dignitatem possi-
dentes. Videntes enim nullam dignitatem possi-
dere si contingat eos esse uiriles & animosos se-
ditiones mouent.

¶ Quod non sic ordinanda est ciuitas sicut so-
crates statuebat. Cap. xiiii.

Via credimus philosophus determinantes de
pollicis & de ordine ciuium non sine
ratione locutus fuisse. Ideo bene se ha-
bet eorum opinioniones tractare. non ostentationis causas
sed quia hoc requirit presens methodus quam intem-
dimus tradere de regimine ciuitatis & regni. Vi-
so enim. quid circa hoc senserunt philosophi & pertractatis
eorum opinionibus clarius apparebit quid circa
homini regimen sit censendum. quare cum patefactum
sit in precedentibus non expedire ciuitati possessio-
nes. uxores & filios esse communes ut socrates
statuebat. nec esse decens mulieres ordinari ad
opera bellica. nec esse utile eosdem semper in eis-
dem magistratibus prefaci ut socrates statuisse
uidebat. Restat ergo exequi de iussione & ordi-
ne ciuitatis quam socrates ordinauit. Dicebat enim
socrates ut supra tangebam ciuitatem. v. in se debere
habere uidelicet principem. consiliarios. bellato-
res. artifices. & agricolas. Volebat enim. bellantes
esse partem ciuitatis distinctam ab aliis ciuibus. nu-

merum autem bellantium statuebat dicens in qua-
libet ciuitate debere esse ad plus. v. milia ad mi-
nus mille. Huiusmodi autem statutum quantum ad
bellatores tripliciter improbari potest secundum
tria que de ipsis bellantibus socrates statuebat.
Prima enim dicebat eos esse alios & distinctos ab
aliis ciuibus. Secundo statuebat magnam multi-
tudinem bellatorum. Tertio ponebat eos in quo-
dam determinato numero. ¶ Prima uia sic pa-
tet nam semper bonum consue preponendum est bono
priuato. Naturale enim est parte se exponere pericu-
lo pro toto. ut brachium statim exponit se periculo
pro defensione corporis. Prater ergo ordinem natu-
ralem agit quilibet ciuis si non exponat se periculo
pro defensione patrie. Non ergo sic separandi sunt bel-
latores ab artificibus & ab aliis ciuibus quod ciues
alii pro defensione patrie bellare non oporteat me-
lius. Est ergo dicere in ciuitate tot esse bellatores
& defensores patrie quot sunt ibi ciues uolentes
portare arma que separe bellatores ab aliis ciuibus.
¶ Secunda uia sic patet. nam constituere tantam
multitudinem bellatorum in quolibet ciuitate ut
v. milia. uel etiam mille esset ualde difficile & one-
rosum ipsis ciuibus. onerosum enim & difficile
esset ciuibus unius ciuitatis sustentare mille ui-
ros in stipendiis communibus quorum nullum
esset aliud officium nisi bellare cum adesset oportu-
nitas. & onerosius & quasi omnino importa-
bile esset sustentare sic. v. milia. oporteret enim
ciuitatem illam habere possessiones quasi ad uo-
tum ut posset ex communibus sumptibus tantam
multitudinem pascere propter quod philosophus
ii. pollicorum reprehendens socratem de hu-
iusmodi ordine ciuitatis ait quod oportet ciuitatem
illam sic institutam esse in regione babilonica ubi
forte propter magnitudinem desertorum est ma-
gnum spacium terrarum ex quo posset magna
multitudo pasci. Difficile est enim ut philoso-
phus innuit prater ipsos ciues & prater mulie-
res filios & liberos pascere tantam multitudinem
bellatorum. ¶ Tertio delinquebat socrates in
ordinando ciuitatem in constituendo determi-
natum numerum bellatorum. nam secundum
philosophum. ii. polli. uolens ponere leges uel
facere ordinationem aliquam in ciuitate ad tria
debet respicere scilicet ad homines ad regionem
& ad loca uicia. Si quis ergo uellet prater ciues
statuere aliquos bellatores uiuentes ex comuni-
bus fructibus ciuitatis ad tria deberet respicere ui-
delicet ad ciues. nam si ciues ipsi essent pusillani-
mes & inutiles ad bellum idigeret maiori copia
bellatorem sic se habentium. ¶ Secundo inspici-
endum esset ad regionem nam quauis ciuitas illa ma-
iori regione & maiori terrarum spacio potiretur
tanto sustentare posset maiorem numerum bel-
lantium. ¶ Tertio aspiciendum esset ad loca ui-
cina. ut utrum ciuitas illa haberet circa se uicinos
amicos uel inimicos pusillanimes uel uiriles. nam uari-
etatis conditibus uicinos oportet aliter & aliter
determinare de conditibus bellantium. que cum ars

& scientia non possit esse circa particularia signata. Volens tradere artem de regimine ciuitatū non potest statuere determinatum numerū bellatorum. sed talia relinquenda sunt iudicio prudentis rectoris. considerantis conditionem cuiusmodi regionis & circūstantias uicinoꝝ.

¶ Quo positio socratis circa regimen ciuitatis trahi possit ad bonum intellectum. Cap. xv.

Arrabatur autem supra q̄ socrates & discipulus eius plato dixerunt ciuitatem sic esse regendam & gubernandā ut ciuib⁹ cōmunes essent uxores & filii & possessiones. q̄ si intelligit ut uerba sonāt stare non potest ut est per habitam manifestū quia modus fuit platōicorum methaphorice loq̄: quem modum loquendi forte ipse socrates habebat cum plato eius discipulus fuisset. Si uolumus non ut uerba sonant intelligere dicta socratica: saluare poterimus positionem eius oīa enim esse ciuib⁹ cōmunia secundū rei ueritatem nō possibile neq̄ utile: tñ secundū amorem & dilectionē debet ibi saluari cōitas sicut. n. quilibet ciuis debet diligere ciues alios sicut seipsum: sic debent diligere uxores filios & possessiones aliorum sicut & proprias. hoc ergo modo ciuib⁹ omnia debent eē cōmunia ut quilibet intendat bonū cōmune & bonū oīum: & sit sollicitus cum adest facultas de rebus aliorum ac si essent suæ. In uxoribus autē & filiis debet reseruari cōmunitas quātum ad amorem: sed in possessionibus non solum debet reseruari cōmunitas quantū ad amorem ut q̄ oēs ciues cōmuniter bonum diligant unius cuiusq̄ ciuis: sed etiam quantū ad cōmunitatem & liberalitatem. quia quilibet ciuis debet aliis ciuib⁹ ut dictat rō bona sua cōmunicare. Saluauimus igitur dictum socraticum q̄ntum ad cōmunitatem ciuium: sic etiam saluare possum⁹ dictū eius quantū ad unitatem ciuitatis: nam cum dixit ciuitatem debere eē maxime unam. forte nō intellexit de unitate habitationis ut q̄ omnes ciues habitare dērent in una domo: ita q̄ ī ciuitate nō eēt plures dom⁹ uel plures uici: nec de unitate artificū: ut q̄ nō eēt ī ciuitate diuersæ artes uel diuersi artifices: nec de unitate coꝝ quæ requiruntur ad sufficientiam uitæ: ut q̄ nō essent ī ciuitate plura & diuersa prout requirit indigentia uitæ. Sed forte unitatē huiusmodi ad amorē & dilectionem referre uolebat: ut q̄ tunc esset ciuitas optima: quando ciues se amando & diligendo maxime unirentur sic ergo exposita mēte socratis de cōmunitate rerum & de unitate ciuiū. Verum est q̄ ipse opinabatur & in ciuitate esset maxima pax: & non orirentur ibi litigia. nam prius amoris effectus esse uidetur pax & concordia: quod uero socrates addebat de mulieribus: q̄ ordinandæ essent ad opera bellica saluari potest non intelligēdo hoc simpliciter sed in casu. Posset. n. casus contingere q̄ & mulieres bellare oporteret multociens autem circa partes italiae hoc contingit q̄ uiris deserentibus ciuitatem &

entibus in exercitum super ciuitatem aliquam dum uiri etiam in exercitu existerent inuasa est eorū ciuitas ab hostib⁹ pp̄ quod oportuit & mulieres pp̄ penuriam ciuium defendere ciuitatem q̄ autē ulterius addebat q̄ semper oportet eisdē in magistratibus perferri. ut q̄ semper debent esse idem p̄positi & balini: forte sic debet intelligi ut semper principētur idem. i. ornati eisdem uirtutibus. q̄ autem ciuitatem diuidebat in agricolas artifices & bellatores. uolens ciuitatē ad mille continere bellatores. forte per bellatores intendebat nobiles quorum non est manib⁹ operari. cum enim in ciuitate quidam manibus operentur ut colentes terram & artifices quidā uero non ut nobiles hii uidelicet nobiles potissimē debēt defendere patriam. & eorum maxime est uacare circa armorum industriam uolebat ergo socrates polliciam aliquam non debere nominari ciuitatē nisi saltem contineret mille nobiles quos per quandam excellentiam uocabat bellatores.

¶ Quod philosoph⁹ felleas statuit ciuitatem ordinatam esse. Cap. xvi.

Ræter socratem & platonem quidam alius nomine felleas ut narrat philosophus secundo polli. intromisit se de ordine ciuitatis statuens quō posset optime pollicia ordinari. Dicebat autē q̄ iter cætera quæ debet intendere legislator & rector pollicia ē. quō ciues habeant possessiones æquatas. Volebat. n. tunc esse ciuitatem optime ordinatam si nullus ciuium haberet plures redditus uel maiores possessiones q̄ alter quod ut dicebat a p̄cipio quādo ciuitas constituitur faciliter fieri poterat quia uiso numero ciuium & computata multitudine camporum de facili rector ciuitatis posset diuidere æqualiter possessiones illas inter ciues. Sed ciuitate iam constituta & ciuib⁹ iam habentibus possessiones inæquales difficiliter erat hoc ad æqualitatem reducere. Statuit enim felleas ciuitatis rectorem hoc modo reducere hanc inæqualitatem ad æqualitatem medijs dotibus. statuendo q̄ pauperes contrahant cū diuitibus: & in contrahendo accipiant dotes & nō dent. pauperes ergo accipiēdo magnas dotes a diuitibus poterunt æquari eis in possessionibus. Potuit autem felleas triplici uia moueri ad hoc statuendum. Primo quidē moueri potuit ut cessarent litigia. Secundo ut remouerentur iniuriæ & contumeliæ. Tertio ex his quæ uidebat in pollicis aliis. ¶ Prima uia sic patet nam ciues ualde litigant pro possessionibus. sunt enim communi ter nimis cupidi ad habendum redditus & possessiones. Vnde & propter hoc multa litigia oriuntur. quare si ciues haberēt possessiones æquales & scirent se non posse excedere suos cōciues in possessionibus frustra pp̄ hoc insurgerēt lites & placita. nā dato q̄ alter litigatiū cām obtinet nō multū ex hoc gaudere posset. q̄ oporteret ipsum per dationē dotium æquari ī possessionibus

aliis ciuibus. Sic etiam perdens placitum n̄ multum admitteret quia accipiendo dotes æquaret aliis in diuitiis. Viderentur ergo omnino cessare placita si ciues haberēt possessiones æquatas. ¶ Secūda uia sumitur ut tollant de ciuitate iniuriæ & contumeliæ. nā ex eo q̄ ciues libenter si possessiones appropriant dicentes hoc est meū non solum insurgunt lites & placita sed et iniuriæ & contumeliæ. nā pro acquirendis possessionibus inferunt sibi ciues iniurias & contumelias in personis propriis sunt aut in ciuitate furta rapinæ & homicidia propter cupiditatē possidendi diuitias. quare si ciues non possent se excellere in possessionibus & haberent æquales diuitias ut uideretur omnia hæc cessarent. ¶ Tertia uia sumitur ex his q̄ uidebat in ciuitatibus aliis. nam in multis pollicis bene ordinatis magna cura fuit legislatoribus de possessionibus ciuium. Ideo felleas forte motus ex his quæ uidebat in pollicis aliis statuit potissime curandam esse de possessionibus ciuiū. uolēs eos æquatas possessiones hēre. ¶ Quod non oportet possessiones in ciuitate eē æquatas ut felleas statuebat. Cap. xvii.

I considerētur dicta phi. ii. pollici. quā tum ad præsens spectat possumus triplici uia uenari q̄ non oportet possessiones æquatas esse ut felleas statuebat. Prima uia sumitur ex parte procreationis filiorum. Secunda ex parte iniuriarum. Tertia ex parte uirtutum quas decens est habere ciues. ¶ Prima uia sic patet nam ad rectum regimen ciuitatis non potest imponi lex ut ciues habeant possessiones æquatas nisi statuat q̄ habeant æquales filios. frustra enim ponitur lex quæ conseruari non potest. nā secundum phūm. iiii. polli. non solū debet esse cura q̄ leges instituantur sed et q̄ legibus obediatur & quod leges obseruentur. quare si singuli ciues possessiones æquatas habeant & unus habeat plures filios q̄ alter succedētibus filiis in hereditates parentum soluta erit lex felleæ. quare non habeant possessiones æquales. cum ergo q̄to aliquid in plures partes diuiditur tanto min⁹ percipiat unusquisq̄ de illo. esse non pōt quod semper ciues habeant possessiones æquatas nisi totidem filii procedant ab uno ciuium quot pcedūt ab alio sed quia aliqua connubia sūt omnino sterilia: aliqua uero sunt fecūdiōra q̄ alia. non est possibile statuere i ciuitate omnes ciues habere æqualem numerum filiorum pp̄ quod ex parte procreationis proles manifeste ostenditur prædictam legem non esse congruētē eo q̄ congrue obseruari non possit. ¶ Secunda uia sumitur ex parte iniuriarum quæ possunt in ciuitate confurgere quas legislator summo studio cauere debet. spectat enim ad p̄cipem omnem curam habere ne ciues sint insolentes & ne sibi uicem iniurias inferant. sed si in ciuitate statuitur pauperes æquari diuitibus in possessionibus accipiendo magnas dotes ab eis & non dando dotes illis contingit multotiens diuites fieri paupe-

res & econuerso. Nam si diuites aliqui plures habent filios q̄ pauperes diuiditur possessio diuitū in plures partes q̄ pauperum: & filii diuitum pauperiores erūt q̄ filii pauperem. Ex hoc autem dupliciter contingit iniuriæ & iurgia in ciuitate. Primo quia pauperes cum ditantur nesciunt fortunas ferre ut plane ostēdit phūs. ii. reth. Iniuriabuntur ergo aliis. filii enim pauperum inflati eo q̄ uideant se plus aliis in diuitiis habundare iniustificabunt in eos & fient iniuriæ in ciuitate.

¶ Rursus huiusmodi iniuriæ & contumeliæ oriuntur inter ciues non solum ex parte filiorum pauperum sed etiam ex parte filiorum diuitum. quia ut dicitur. ii. polli. opus est ad pacem ciuitatis filios diuitum non esse insolentes. quare cū filii diuitum ut plurimū sint magnanimi & magni cordis si uideant se esse despectos & pauperes exaltatos non ualentes se continere fient insolentes & turbabunt alios. ¶ Tertia uia ad ostēdendum legem felleæ nō esse decentē de æquatione possessionum. sumitur ex parte uirtutum quas decet habere ciues: decet enim ipsos esse liberales & temperatos: non ego bene dictum est q̄ ad bonum regimen ciuitatis sufficit ciues habere possessiones æquatas nisi aliquid determinetur de quātitate possessionū illarum. possent enim ciues adeo modicas possessiones habere q̄ oporteret eos ita parce uiuere q̄ opera liberalitatis de facili exercere non ualentes. Rursus habēdo possessiones possent ita habundare in eis & adeo deliciose uiuere quod non contingeret ipsos temperatos esse.

¶ Quod principalis intentio legislatoris debet esse circa repræssionem concupiscentiarum & non circa æqualitatem possessionum ut Felleas ordinauit. Cap. xviii.

Eges & principes & uniuersaliter eos quorum est leges ferre. decet aliquas leges statuere circa possessiones ciuiū. nam & Solon qui circa ferendas leges dicebatur peritus & doctus multas statuit possessiones ciuium. Sic etiam apud locros ut recitat philosophus. ii. pollicorum lex erat q̄ ad hoc ut antiq̄æ sortes seruarentur illesæ: nulli licebat possessiones uendere: nisi posset sufficienter ei ostendere aliquod magnum infortunium accidisse. Sunt enim multa determinanda in legibus circa possessiones: sed non expedit hoc lege statui circa ipsas: ut ciues possessiones æquatas habeāt: nec intentio legislatoris principaliter esse debet circa possessiones: sed principalis debet irēdere repræssionem concupiscentiarum e quod radix malitiarum non sunt possessiones exteriores: sed concupiscentia: radix enim omnium malorū ē cupiditas. Si ergo morbus magis curari debet in radice & in causa q̄ alibi magis debent intendere rectores ciuium circa reprimendas concupiscentias quā circa alia ut plane probat philosophus. ii. pollicorū sed de hoc inferius ariusius dicemus: meminimus tamē nos edidisse

quædam tractatum de differentia ethi. & reth. & polli. ubi dicta superficialiter considerata contra dicere uidentur his quæ nunc diximus. sed illa controuersia infra tolletur. ad præsens autem scire sufficiat principalem intentionem legislatoris non debere esse circa possessiones exteriores mensurandas. quod triplici uia uenari possumus. Prima sumitur ex parte honorum quos homines appetunt. Secunda ex parte delectationum quas in sequuntur. Tertia ex parte tristitiarum quas fugiunt. **C**Prima uia sic patet credebatur enim felleas omnia iurgia ciuitatis insurgere propter possessionem & dominium exteriorum rerum. & sic opinando fellebatur. quia & si pauperes homines eo quod minus egeant exteriori substantia ut plurimum litigant propter exteriorum substantiam personarum tamé nobiles & gratiosæ magis turbantur & indignantur si non possint consequi honorem debitum & condignum. quare si ciuium quidam personarum sunt pauperes: quidam gratiosæ & honorabiles: spectat ad legislatorem non solum statuere ut possessiones debite ordinentur. Sed etiam ut honores decenter & iuste distribuatur & tanto principalius debet hoc intendere circa honores: quanto litigia inter personas honorabiles sunt magis detestanda quam inter personas alias. **C**Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte delectationum quas homines ut plurimum insequuntur. non enim homines solum iniustificat & iniurias inferunt in res exteriores propter auaritiam: sic etiam iniuriantur in filias & in uxores ciuium propter delectationem & intemperantiam. **C**Decet ergo reges & principes non omnes leges ferre circa possessiones mensurandas ut quod quilibet quod suum est possideat. sed multa ordinare decet circa possessiones reprimendas. Ne ciues sint intemperati & iniuriantur in uxores & in filias aliorum. Immo tanto magis sollicitari debent circa hoc quam circa illud quod uxores & filiarum sunt quid magis coniunctum quam exteriores substantiarum. **C**Tertia sumitur ex parte tristitiarum quas homines pro uiribus fugiunt: uolunt homines gaudere delectationibus absque tristitiis. Ideo iniuriam aliis in se non solum propter supplendam indigentiam ut propter tollendam famem & repellendum frigus. Sed quia extimant alios posse eorum delectationibus impedire: uel quia existimant eis posse tristitiam inferre non enim solum propter possessiones sunt instituendæ leges ut statuerebat felleas: sed & propter alia ut est perhabita sufficienter expressum. **C**Qualis fuit pollicia ypodonii & quid ypodonius philosophus statuit circa regimen ciuitatis.

Cap. xix.

Rather socratem & felleam fuit quidam alius philosophus nomine ypodonius intronitans se de regimine ciuitatis statuens multa pertinentia ad regimen ciuium. Videtur autem quasi. ad. vi. reduci quæ statuerebat circa regimen. Primo enim statuit quædam per-

tinencia ad multitudinem & distinctionem ciuium. Secundo determinat de distinctionibus ciuium. Tertio de distinctionem iudiciorum. Quarto de distinctione iudicantium. Quinto de modo iudicandi. Sexto & ultimo statuit quasdam leges tangentes diuersa genera personarum. ypodonius autem statuens suam polliciam. **C**Primo intronitans se de multitudine & distinctione ciuium dicens quod optima quantitas ciuium est circa decem milia uiuorum. hanc autem quantitatem distinxit in tres partes: uidelicet in bellatores artifices & agricolas. Volebat autem bellatores debere habere arma & non terram. Agricolas uero terram sed non arma. Artifices quidem nec terram nec arma. Videtur. n. homo quantum ad præsens spectat tribus indigere uidelicet uictu potu & cibo propter calorem naturalé consummentem homini radicale. Secundo indiget domo & uestitu & aliis artificis propter interperiam aeris. Tertio indiget defensione propter hostes extrinsecos: & propter seditiones & litigia quæ possunt in ciuitate contingere ad hoc. n. deseruiunt prædicta tria genera uiuorum. Quia quantum ad uictum satisfaciunt agricolæ ut intelligamus per agricolas omnes colentes terras & uineas & uniuersaliter omnes pastores animalium: sed quantum ad domos & uestimenta & alia artificia satisfaciunt artifices quantum uero ad defensionem deseruiant bellatores sic ergo determinauit dictus philosophus de multitudine & de distinctione ciuium. **C**Secundo intronitans se & determinauit distinctione possessionum diuidens totam regionem. i. totum territorium ciuitatis in tres partes uidelicet in partem sacram communem & propriam partem sacram attribuebat cultui diuinis communem bellatoribus, propriam agricolis. Dicebat autem tunc territorium ciuitatis optime diuisum esse si pars tribueretur ministris in templis diuinis quæ appellabat sacram pars uero bellatoribus quæ appellabat communem eo quod bellatores communi bono ut defensionem patriæ uacare debeant: pars uero esset propria ipsis agricolis artificibus quidem nullam partem tribuebat territorii eo quod ex arte sufficienter uiuere possent. nec etiam bellatoribus tribuebat territorium tanquam proprium sed solum tribuebat eis arma dicebat autem debere esse aliquid quod territorium commune de quo bellatores uiuerent quasi de communi errario. **C**Tertio intronitans se de distinctione iudiciorum dicebat autem omnia iudicia debere esse de tribus secundum quod de tribus litigant ciues: uidelicet de nocumeto iniuria & morte. quicumque. n. iniustificat in alium uel iniustificat in res nocendo & damnificando ipsum. uel in personam & hoc dupliciter. uel de honorando eam faciendolo ei opprobria & uituperia uel offendendo ipsam faciendolo ei percussiones & uulnera. Iniustificationes autem quantum ad res appellabat nocumetum. sed iniustificationem quantum ad honorationem personarum uocabat iniuriam. offensionem quidem ipsius personarum quantum ad percussiones & uulnera noxiabat mortem quæ talia ad mortem ordinant eo quod omnis passio magis facta abiciat a substantia. **C**Quarto intro-

misit se de dictione iudicantium. dicebat enim debet esse duo genera iudicantium & duplex pratorium. unum ordinarium in quo discuterent causae. Et aliud principale ad quod reduceretur appellationes. uolebat quidem principale pratorium ut narrat philosophus secundo polli. de bere esse ex senibus electis. ut si causae male iudicate fuerunt in pratorio ordinario senes illi electi & boni testimonii rectificat ipsas. ¶ Quinto intromisit se de modo iudicandi uolebat enim in utrisque pratoriis tam in principali quam in ordinario iudicia fieri debere sine collatione iudicium inter se. Dicebat autem quod audita causa quilibet iudex per se cogitaret. & postea in puillaribus scriptam adduceret suam sententiam. ut si incusatus simpliciter condemnandus esset. iudex simpliciter condemnationem scriberet. Si uero simpliciter absoluentis pugillares portaret uacuos. sed si aliquomodo condemnandus & aliquo absoluentis per scripturam determinaret illud. Philosophus autem secundo polli. ubi positionem dicti philii narrat assignat quare ypodonius sic statuit credebat quidem quod si iudices iuramento essent astricti ut dicerent quod sentirent forte degerent timendo coram aliis dicere quod sentiunt. Ideo ordinauit quod quilibet priuatim sententiam suam scriberet. ¶ Sexto statuit quasdam leges tangentes diuersa personarum genera. statuit autem. iiii. huiusmodi leges. Quarum prima tangebatur sapientes. Secunda bellatores. Tertia tantum populum. Quarta principem. ¶ Quantum ad sapientes statuit quod quicumque inueniret aliquid quod esset expediens ciuitati quod retribueretur ei debitus honor. Quantum ad bellatores ordinauit quod filii eorum qui more rentur in bello facto pro defensione patriae & pro bono ciuitatis acciperent cibum de errario publico. ¶ Tertio quantum ad totum populum statuit ut rotus populus uidelicet tam bellatores quam artifices & agricolae conuenirent ad electionem principis uolebat. n. ut apparet ex dictis suis principem debere esse per hereditatem: sed per electionem quam electionem toti populo attribuebat. ¶ Quarto quantum ad principem electum statuit ut princeps principalem curam haberet de rebus uidelicet de rebus communibus de peregrinis & de orphanis: appellabat. n. orphanos uniuersaliter omnes personas imponentes non ualentes per se ipsas sua iura conquirere. Spectat enim ad regem & principem qui debet esse custos iusti: de rebus communibus & et de peregrinis & personis impotentibus speciale curam gerere eo quod talibus alii de facili iniuriant cum non possint defendere iura sua.

¶ Quae & quot sunt reprehensibilia in his quae statuit ypodonius circa gubernationem ciuium. Ca. xx.

¶ Ita bona consequimur ex opinionibus antiquorum philosophorum eo quod ipsi in suis dictis multa bona & uera dixerunt. Dato tamen quod nihil ueri dixissent recitata tamen sunt opiniones eorum & secundum sententiam philosophi. ii. methaphisice debemus

gratias reddere eis qui a ueritate deuiant & discordant ab opinionibus nostris. excitant enim talia aliquando intellectum. mala quidem aliorum dicta multociens intellectum excitant ut recte iudicet. ypodonius ergo opinionem recitauimus. quia in sua pollicia multas bonas sententias pro mulgauit: aliqua tamen congrue statuit. ¶ Possumus autem quantum ad praesens spectat sequendo dicta philosophi. ii. pollicitorum increpare ypodonium quantum ad tria. Primo ad impossibilitatem statutorum. Secundo quantum ad modum quem statuit in iudicando. Tertio quantum ad legem quam statuit tangentes diuersa genera personarum. ¶ Primo enim dictus philosophus defecit statuendo impossibilia. nam statutum de distinctione ciuium stare non poterat cum statuto de electione principis. Si ciuitas secundum ipsum distingui debeat in tres partes uidelicet in bellatores artifices & agricolae & soli bellatores habebant arma ut possint seditiones & iurgia facta in ciuitate remouere: & patriam ab hostibus defendere. Oportebat bellatores habere maiorem potentiam quam agricolae & artifices simul sumpti: & quia semper potentiores dominantur & homines libenter iniustificat cum possunt: hoc positio artifices & agricolae non haberent partem in pollicia. & bellatores non permetterent eos participare in electione principis: statuere ergo quod totus populus eligat principem. stare non potest cum statuto de bellatoribus. ut quod ipsi sint potentiores aliis & sint soli habentes arma. ¶ Secundo deficiebat ypodonius quantum ad modum quem statuit in iudicando: uolebat enim iudices non debere conferre in pratorio de sententia ferenda: tamen ut ait philosophus non negabat qui domi priuatim conferre possint. hoc autem duplici uia improbari potest. Primo quia ex isto modo iudicandi sequitur maior peruersio & maior degeratio iudicium nam citius peruertuntur iudices si possunt sibi loqui in priuato quam si loquantur publice in pratorio. & si iurauerunt dicere quod sentiunt. citius degerabunt hoc modo quam aliter. Vnde & philosophus innuit quod in quibusdam bonis pollicis e contrario statuit quod ordinauerit ypodonius ubi ordinantur iudices posse loqui sibi inuicem publice non tamen posse ad inuicem habere consilium in priuato. Rursus deficit dictus modus quia in aliquibus iudicis oportet collationem habere ad inuicem ut si iudices discordarent operet collationem habere ad inuicem quorum sententia tenenda esset. ¶ Tertio deficiebat dictus philosophus quantum ad leges quas statuit tangentes diuersa personarum genera & specialiter quantum ad legem quam statuit erga sapientes: nam si quicumque sapiens inueniens aliquid expediens ciuitati deberet ex hoc debitum honorem accipere: conarentur sapientes ad inueniendum nouas leges: & ad ostendendum nouas leges inuentas esse proficuas ciuitati: quae continue mutantur leges quod est ualde in ciuitate periculosum.

Iosum. quia leges assidue magnam efficaciam habent ex diurnitate temporis: quare si assidue inuenerit leges tollitur uirtus & efficaciam ipsarum. statutum igitur ypodonii de eo qui inuenit aliquid expediens ciuitati ut ait philosophus superficialiter uisum apparet bonum: tamen periculum sum. In his autem deficit ypodonius utrum autem defecerit in aliis: & utrum principatus debeat ire per electionem uel per hereditatem & utrum leges sint inuandae dato quod aliquem defectum contineant & alia quae circa istam materiam sunt quae infra diffusius tractabuntur ad praesens tamen sufficiat hoc tetigisse de opinionibus philosophorum: & in hoc terminetur prima pars huius tertii libri in quo agitur de regimine ciuitatis & regni.

Incipit secunda pars tertii libri de regimine principum in qua tractatur quomodo regenda est ciuitas aut regnum tempore pacis.

Quo regenda sit ciuitas tempore pacis & quae & quot consideranda sunt in tali regimine. Cap. i.

Postquam auxiliante deo conpleuimus primam partem huius tertii libri promittendo quaedam praambula ad propositum & recitatio opinionem diuersorum philosophorum instituentium policiam & tradentium arte de regimine ciuitatis & regni. Restat autem nunc exequi de aliis duabus partibus. uidelicet de regimine regni & ciuitatis tempore pacis & de huiusmodi regimine tempore belli. Sciendum igitur quod tempore belli defendenda est ciuitas per arma sicut tempore pacis gubernanda est per leges iustas & per consuetudines approbatas. quae uim legum obtinent. Videtur ergo sic se habere arma ad tempus belli sicut leges ad tempus pacis. Viso igitur tempore pacis gubernandam esse ciuitatem & regnum per leges iustas & consuetudines approbatas de leui patere potest quae & quot consideranda sunt in tali regimine. Videtur autem philosophus. iii. tangere. iiii. quae consideranda sunt in regimine ciuitatis. Haec autem sunt princeps. consilium praetorium & populus. Possumus autem ex ipsis legibus quibus regenda est ciuitas tempore pacis duplici uia inuestigare de praedictis. iiii. considerandum in regimine quo regenda est ciuitas tempore pacis. Prima uia sumitur ex his quae requiruntur ad legem. Secunda ex fine quo intenditur in ipsa lege. Prima uia sic patet nam ad hoc quod per leges recta gubernatio habeatur quantum ad praesens spectat. iiii. requiruntur. Primo ut leges per sapientiam sint bene inuentae. Secundo ut per ciuilem potentiam sint bene custoditae. Tertio ut per leges inuentas & custoditas acta ciuium sint recte iudicata. Quarto & ultimo ut propter pacificum statum populi quae trahuntur in legibus sint debite obseruata. Bene autem custodire leges per ciuilem potentiam spectat ad principem. Vnde & philosophus. v. erhi. ait quod princeps esse debet custos iusti. i. iustarum legum & statutorum. nam statuta ipsa legalia leges quaedam dici possunt bene quidem inuenire leges per sapientiam spectat ad consilium. Decet enim principes adeo sapientes consiliarios habere ut debite inuenire possunt quae populus obseruare debet. Bene uero iudicare secundum leges inuentas per consiliarios & custoditas per principem spectat ad praetorium siue ad iudices. Ipsi nam sunt qui secundum huiusmodi leges acta ciuium iudicare debent. sed bene obseruare leges spectat ad omnes ciues. siue ad totum populum quare si considerentur quae requiruntur ad hoc quod tempore pacis per leges bene gubernetur ciuitas oportet in huiusmodi regimine de praedictis. iiii. considerationem facere. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex fine qui in legibus intenditur. Debet enim intendere legislator ut per leges consequamur conferens & uitemus nocuum. faciamus iustum & uitemus iniustum: & consequamur laudabile & fugiamus uituperabile. De conferenti autem & nociuo est consilium. de iusto & iniusto est praetorium. sed de laudabili & uituperabili est exclamatio siue concionatio quae potest respicere totum populum. Populus enim ad bene agendum per leges maxime inducendus est eo quod ipsis legibus precipiuntur laudabilia & prohibentur turpia. Volentem ergo determinare quantum liter regenda sit ciuitas tempore pacis. non solum considerare debet. qualis debeat esse princeps cuius est leges ferre & custodire. Sed etiam quales debeant esse consilarii. quorum est cognoscere quid conferens & quid nocuum & quales debeant esse iudices quorum est iudicare quid iustum & quid iniustum & qualis debeat esse populus qui inducendus est ut sequatur pulchrum & laudabile & fugiat uituperabile & turpe. De omnibus ergo his. iiii. uidelicet de principatu. consilio praetorio & populo breuiter ut ad propositum spectat dicemus. In hac secunda parte huius tertii libri primo tamen dicemus de ipso principatu.

Quot sunt species principantium & qui illorum sunt boni & qui mali. Cap. ii.

Tertio poli. distinguit philosophus sex modos principantium quorum tres sunt boni & tres sunt mali. Nam regnum aristocraticum & pollicium sunt principatus boni tyrannides obligantia & democratia sunt mali. Decet enim idem ibidem discernere bonum principatum a malo. nam si in aliquo dominio aut principatu intenditur bonum commune & omnium ciuium secundum suum statum sic est aequale & rectum sed si intenditur ibi bonum aliquorum & aliorum oppressio sic est corruptum & puerum hoc enim modo secundum uiam philosophi accipere possumus sufficientiam principatum tantum peruersorum quam rectorum. nam in ciuitate uel in aliqua gente uel dominante unus uel pauci uel multi. Si unus uel intendit bonum commune & subditorum: tunc dicitur monarchia siue regnum.

boni mali

regnum

*Regum p[er]tinet ad idem
 p[er]uicaciam
 in p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu*

Regis autem est intendere cōmune bonum. Si enim ille unus dominans non intendit cōmune bonum sed per ciuilem potētiam opprimēs alios omnia ordinauit in bonum proprium & priuatum non est rex: sed tyrannus. Duo ergo principatus consurgūt ex dominio unius. unus rectus ut cum propter bonum commune dominatur rex: & alius peruersus ut cū propter bonū priuatum principat tyrannus. Contingit tamen aliquando ciuitatem aliquam non regi uno aliquo dominante: sed regi aliquibus paucis tantum. Videmus enim pluries in ciuitate romana quæ deficiente senatu tempore illo inter medio antequam alius senator eligeretur regebatur totus romanus populus quibusdam paucis uiris. Eligebantur enim. xii. uiri approbati & boni testimonii quos uocabant duodecim bonos homines & horum gubernatione tota ciuitas regebatur. unde maleficia facta distinguebātur ex diuersitate principatum. Dicebatur autem de aliquo maleficio fuisse factum tempore senatoris de aliquo uero tempore bonorum hominum. Si ergo regatur ciuitas nō per unum solum: sed per quosdam paucos tunc illi pauci uel sunt uirtuosi & boni & intendunt commune bonum & tunc talis principatus dicitur aristocratia quod idem est q̄ principatus bonorum & uirtuosorum. Inde autem uenit ut maiores in populo & qui debent populum regere uocati sunt optimates: quia optimi debent esse qui aliis præesse desiderant. Sed si illi pauci non sunt uirtuosi nec intendunt commune bonum: sed sunt diuites & opprimentes alios intendunt propriū locum huiusmodi ergo principatus obligaria dicitur quod idem est q̄ principatus diuitum. Consurgit igit duplex principatus ex dominio paucorum unus rectus ut cū dominantur aliqui. quia sūt uirtuosi & intendētes cōe bonum & alius peruersus ut cum dominantur aliqui non quia sūt boni: sed quia sunt diuites & alios opprimētes. Tertio p̄nt distingui principatus ex eo q̄ in ciuitate dominant multi. Cōmuniter enim in ciuitatibus italiae dominant multi ut totus populus quaritur consensus totius populi in statutis concedendis & in potestatibus eligendis. Et etiam in potestatibus corrigendis. Licet enī semper ibi ad notet potestas uel dominus aliquis qui ciuitatem regat. Magis tamen dominat totus populus q̄ dominus adnotatus eo q̄ totius populi est eum eligere & corrigere si male agat etiam eius totus est statuta condere quæ non licet dominū transgredi. In tali ergo principatu ubi dominant multi & totus populus uel intenditur bonum commune bonorum egenorum mediarum personarum & diuitū. & oium sc̄dm suum statum & tūc est rectus & æqualis & quia talis principatus nō habet nomen proprium uocat eum plūs nomine cōmuni & dicit ipsum esse polliciam. Pollicia enim quasi idē est q̄ ordinatio ciuitatis quantum ad omnes principatus qui sunt in ea & prin-

*aristocratia se
 obligaria ei opo
 ta*

*regimī in p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu*

*Pollicia siue p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu
 in d[omi]no p[ri]ncipatu*

cipaliter quantum ad maximū principatum qui dominat omnibus aliis. Pollicia enim consistit in ordine maxime summi principatus qui est in ciuitate. Omnis ergo ordinatio ciuitatis pollicia dici potest. Principatus tamen populi si rectus sit eo q̄ nō habeat cōmune nomē pollicia dicitur. Nos autem talem prinpatum appellare possumus gubernationem populi si rectus sit. Sed si populus sit dominans non intendit bonum omnium sc̄dm suum statum. sed uult tyrānizare & opprimere diuites est principatus peruersus & i græco nomine dicitur democratia. Nos autem ipsum appellare possumus peruersionem populi. Patet ergo quot sunt principatus & qui illorum sunt boni & qui peruersi.

Quod melius est ciuitatem & regnum regi uno quam pluribus: & q̄ regnum est optimum principatus. Cap. iiii.

Via intendimus oñdere quæ sit optima pollicia & quis sit optimus principatus. Postquam distinximus modus principandi & declarauimus qui illoꝝ sunt recti & qui peruersi restat oñdere inter principatus rectos quis sit melior. Assignant aut cōmuniter iiii. uia q̄ regnum est optimum principatus & q̄ melius est ciuitatem aliquam siue prouinciā regi uno q̄ pluribus siue illi plures sint pauci siue multi. Prima uia sumitur ex unitate & pace quæ debet intendi in regno & ciuitate tanq̄ finis. Secūda ex ciuili potentia quæ requiritur ad regnum ciuitatis. Tertia ex hiis quæ uidemus in natura. Quarta ex hiis quæ uidemus & experimento didicimus in regiminibus ciuitatum. Prima uia sic patet nā pax & unitas ciuium debet esse finaliter intēta a legislatore sicut sanitas & inæqualitas humorū est finaliter intēta a medico. Hæc aut unitatem & concordiam magis efficere pōt qd̄ est per se unum. Magis aut per se unitas reperit in uno principatu si dñet unus princeps quam si dñent plures. Immo cum plures principant nūquam potest esse pax in hmōi principatu ubi illi plures sint uniti & concordēs. ppter quod aut unūquodq̄ & illud magis. Si ergo est pax & cōcordia inter ciues si plures participantes sūt qd̄ unū. ergo si solus unus principaret inter eos nō sic de facili turbari posset pax ipsoꝝ ciuū. Secūda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex ciuili potentia quæ requiritur in regimine ciuitatis. nam quanto uirtus est magis unita fortior est seipsa dispersa. ut declarari habet in libro de causis & i propositionibus Proculi. Videmus autem q̄ si multi homines trahant nauē nisi iuuantur in tractatu ut cū unus trahit alius trahat nūq̄ naues traherent. Immo si omnes uires quæ sūt in pluribus trahētibus congregarent in uno quia illæ magis unite traheret uirtuosior esset i trahendo. quate si tota ciuili potentia quæ est i pluribus principantibus congregaretur in uno principe efficacior esset: & ille principas propter abundantiorē potentiā melius posset pollicia gu-

bernare. **T**ertia uia sumitur ex his quæ uide-
mus in natura Vbiq̄ est autem regnum natu-
rale semper totum illud regimē reducitur in ali-
quod unum principans. ut si in eodem corpore
diuersa membra sunt ordinata ad diuersa offi-
cia. & diuersos motus est dare aliquod unū mē-
brum ut cor ex cuius motu sumit originem oīs
motus animalis factus in toto corpore. Rursus
si ad constitutionem eiusdem concurrunt diuer-
sa elementa est dare ibi unum aliquid ut animā
regentem & retinentem elemēta in corpore ani-
malis ne dissoluatur prædictum corpus anima-
lis. Vnde dicitur circa finem primi de anima. q̄
anima magis cōtinet corpus quam econuerso.
Sic etiam unum cæleste corpus primum mobi-
le est illud per cuius motum reguntur & causan-
tur motus facti inferius: & in toto uniuerso est
unus deus singula regens & disponens. Si apes
quia naturale est eis in societate uiuere naturali-
ter. sunt sub uno rege. Si igitur singula natura-
lia considerentur semper uidemus multitudinē
quamlibet reduci in unum aliquod principans
& gubernans. nam sicut naturale est q̄ multitu-
do ab uno procedat. Sic etiam est naturale q̄ in
unum aliquod reducatur. Bonum est igitur re-
gimen populi siue multitudinis si sit rectum. me-
lius est tamen regimen paucorum. eo q̄ magis
ad unitatem cedat. Optima est autem monar-
chia siue gubernatio unius regis eo q̄ ibi perfe-
ctior unitas reseruetur. Quarta uia sumitur ex
his quæ experimento uidemus in regiminibus
ciuitatum. Experti enim sumus q̄ ciuitates & p-
uincias non existentes sub uno rege esse in penu-
ria. non gaudere in pace molestari dissensionib-
us & guertis: existentes uero sub uno rege ecō-
trario guerras nesciunt. pacem sectantur abun-
dantia florent.

Quibus rationibus ostendi potest quod ap-
pareat melius esse ciuitatem aut regnū regi plu-
ribus quam uno. & quomodo solui possunt ra-
tiones illæ.

Cap. iiii.

Hilosophus. iiii. poli. uidetur tangere
tres rationes per quas probari uidetur
q̄ melius sit ciuitatem aut prouinciam
regi pluribus quam uno. Videtur. n. in principe-
ria eē necessaria ut bene regat populum sibi cō-
missum. Primo. n. debet habere perspicacem ra-
tionem. Secundo rectam intētionem. Tertio p-
fectam stabilitatem. Ex his autem sumi possunt
tres uiaē ex quibus uenari possumus q̄ bonum
sit principari pluribus & non unū tantum. **P**ri-
ma uia sic patet nam plures oculi plus uident q̄
unus. & plures manus plus possent q̄ una & plu-
res intellectus superant unum in cognoscendo
quare si dñentur plures erit ibi pspiciator ratio.
quia plura cognoscent q̄ si principaret unus tm̄.
unde philosophos. iiii. poli. ait q̄ plures homies
sic principantes quasi constituunt unum homi-
nem multorum oculorum & multarum manu-
um quare melior erit huius principatus. quia hō

sic constitutus & multitudo sic principans effica-
tior erit in principando. **S**ecunda uia ad inue-
stigandum hoc idem sumitur ex recta intentio-
ne q̄ requiritur in principante. Tunc. n. princi-
pans rectam habet intentionem si non intendat
bonum proprium. sed cōe quanto igitur minus
intenditur cōe bonum tanto peior principatus.
sed si dñentur multi dato q̄ intendat bonum p-
prium quia bonum multorum est quasi bonum
cōe intendendo sic bonum proprium non oīno
recedunt ab intentione cōis boni. Sed si dñare-
tur unus solus & ille intēderet bonum p-
prium quia bonum unius ē quasi bonum omnino pri-
uatum. sic intendens recedit quasi omnino a cōi-
bono. peius est igitur principari unum q̄ plures.

Tertia uia sumitur ex stabilitate q̄ requiritur
in principante. Decet. n. principem esse regulam
rectam & stabilem ut per iram & concupiscenti-
as & per alias possessiones non corrumpatur nec
puertatur. Sed ut ait phūs facilius corrumpitur
unus q̄ plures melius est ergo dñari plures quā
unum. **S**ciendum igitur q̄ hanc dubitationē
quam phūs. iiii. poli. uenatur dubitādo assignās
rationes multas q̄ melius sit dñari multitudinē.
postea in eodem. iiii. tangit quædam per q̄ obie-
ctiones huius solui pnt non enim intelligendū
est simpliciter fuisse de intentione philosophi
dñium plurium esse cōmendabilius dñio unius
dum tamen utrunq̄ sit rectum cum ipse pluries
dicat in eisdē pollicis regnū esse dignissimū p-
cipatū inter p-
cipatus. n. rectos p-
cipatū unū q̄
dñ regnū ē optimū. Inter puerfos uero p-
cipatū
unus qui cōmuni nomine tyrannides nuncupa-
tur est pessimus. Sed de hoc infra dicitur. **O**sten-
detur. n. q̄ sicut monarchia regia est optima. ita
quia maiori bono maius malum opponit mo-
narchia tyrannica est pessima. **D**ominari autē
plures dominio recto non est dignus q̄ domina-
ri unum q̄ cum nunq̄ plures recte dominari pos-
sunt nisi in quantum tenent locum unius. & pro-
ut habent ad se inuicem concordiam & unitatē
sed ut supra dicebatur propter qd' unumquodq̄
& illud magis. quare si dominari plures in tan-
tum est rectum & dignum in quantum tenent lo-
cum unius. domiari unum & facere monarchiā
si debito modo fiat erit omnino rector & digni-
or. cēscendum est igitur regnum esse dignissi-
mum principatum & secundum rectum domi-
nium melius dominari unum q̄ plures. Sed ut
soluantur obiectiones præactæ sciendum q̄ q̄
plura cognoscunt plures q̄ unus. & citius corrū-
pitur unus q̄ plures: & multi non sic deuiare pos-
sunt ab intentione cōmunis boni sicut forte fa-
ceret unus solus. Ideo si fiat monarchia & domi-
netur unus princeps uel unus rex in toto princi-
patu uel in toto regno: ille princeps uel ille rex
secundū philosophum quarto poli. debet sibi as-
sociare multos sapientes ut habeat multos ocu-
los & multos bonos & uirtuosos: ut habeat mul-
tos pedes & multas manus & sic fiet unus homo

etiam hoc dominiū naturale quia populus qua si naturaliter inclinatur ut obediat iussionibus talis regis. Ex hoc autem patere potest q̄ nō solum expedit regno determinare profapiam ex qua perficiendus est dñs. Sed etiam oportet determinare personam. nā sic oriuntur dissensionēs & lites si ignoret ex qua profapia assumēd⁹ sit rex. Sic etiam litigia oriuntur si non determinetur quæ persona in illa profapia debeat principari. Talem autem determinare personā difficultatem non habet. nam si dignitas regia p hereditatem transferatur ad posteros. oportet eam transferre in filios: quia scđm lineam consanguinitatis filii parentibus maxime sunt coniuncti. Oportet aut talem dignitatem magis transferre ad masculos q̄ ad scēminas quia masculus ē scēmina ratione pstantior corde animosior: passio nū minus infecutor. Inter masculos aut oportet talem dignitatem tribuere magis primogenito q̄ aliis: quia ut ait phūs in pollicis decet iuniores senioribus obedire. Immo qa pater plus communitur primogenitos diligit ut magis sit cure regi de bono regni expedit statuere regnum succedere primogenito: ut pater ampliori sollicitudine curet de bono regni sciens ipsum peruenire ad filium plus dilectū. Et si dicat q̄ contingit aliquñ magis diligere minores talibus obiectionibus de facili respondet quia facta humana & gesta picularia omnino sub recta regula & sub certa narratione non cadūt: sufficit ergo in talibus pertransire probabiliter & leges statuere q̄ ut in pluribus continēt ueritatē. Quia uero superius tangebatur uidelicet q̄ ire per hereditatē dignitatē regiam est exponere se fortunæ eo q̄ ignoretur qualis regius filius sit futurus. Dicitur debet q̄ uix sunt aliqua gesta humana quæ ex aliq̄ parte non exponant periculis. Illa tamen magis cauenda sunt quæ pluribus periculis exponunt. Videmus autem p experientiam plura mala orti in ciuitatibus & regnis ubi non ē domin⁹ aliquis naturalis nam contingit alia aliquñ diu care re gubernatore & cum gubernatorem habēt ut plurimū tyrannizāt plura enim hmōi mala in talibus regiminibus uidimus quæ enumerare p singula longum esset. Dicere ergo possumus qđ expedit regno filium succedere in regie patris & si aliquis defectus esset in filio regio ad quem deberet regia cura peruenire suppleri poterit per sapientes & bonos: quos tāq̄ manus & oculos debet sibi rex in societatem coniungere: ualde tñ reprehensibiles sunt reges & principes si non nimia cura sollicitentur q̄ filii ab ipsa infantia disciplina & bonis moribus sint imbuti: cum bonum commune & totius regni in hoc consistat: nec sufficit q̄ quia solus primogenitus regnare debet ut de eo solo cura habeatur diligēs. Ignoratur enim quid diuina prouidētia statuit & nescitur cui filiorum succedat regnum. Ideo ne p̄elitetur bonum cōmune de omnibus cura diligens est habenda.

Quæ sūt in quibus rex alios debet excedere & quomodo differat rex a tyrāno. Cap. vi.
 Hilosophus. v. polli. narrat in quibus rex alios debet excedere. Dicit. n. q̄ antiquitus reges a triplici excessu constituebantur. Prio ab excessu beneficii nam quia populus non percipit uisi sensibilia bona quos uidet esse liberales & beneficos nimis ardentem modo in eorum amorem: & optat eos habere ī dominos. Inde est q̄ antiquitus plures sic p̄ficiēbantur in reges. nam si aliquis fuerat primo beneficus gens illa tracta ad amorem eius p̄ficiēbat ipsum in regem. Secundo potest aliquis p̄fici in regem ab excessu uirtuosorum actio: num: nam quia bonorum uirtuosorum est diligere bonum cōmune potius quā priuatū ideo reputatur dignus & p̄ficiētur in regē qui a populo creditur uirtuosus. Tercio consueuit p̄fici aliquis in regno ab excessu potentie & dignitatis. nam quia probabile est nobiles & potētes magis uerecūdari operari turpia q̄ alios: & quia tales ut plurimū uel sunt uel creduntur esse magis apti ad principandum: ideo pluries per hunc modum antiquitus aliqui regna obtinuerunt. Si ergo ex talibus excessibus rex generatur & p̄fici si recta sit generatio eius oportet huiusmodi excessum per amplius & perfectius reperiri in rege iam in dignitate regia constituto sic enim uidemus in generationibus naturalium quod si gnatur: ignis per rarefactionem & caliditatem qa materia tunc ignis calefacit & rarefacit. oportet raritatem & calorem perfectius reperiri in igne iam generato & in esse constituto. q̄ res in excessu beneficii actionis uirtuosæ & etiam potentie possunt esse causa ut rite aliquis constitutatur in regem decens est tales excessus in ipsa monarchia perfectius reperiri. decet enim ipsum regem uolentem recte regere quantum ad p̄sens spectat ad tria sollicitari. Primo ut amet a populo. Secundo ut cura puigil procuret cōmune bonum. Tertio ut castiget & puniat mouentes seditiones & turbantes populum: quare expedit regem habere p̄dictos tres excessus: nam si habūdet in beneficiis tribuēdis diligetur a populo. Si excellat in actionibus uirtuosis procurabit cōmune bonum: quia si uirtutis est tēdere in bonum eius: erit magis tēdere in maius bonum. Bonum ergo gētis ē cōmune quod ē diuinius q̄ aliquod bonum singulare magis procurabit uir bonus & uirtuosus q̄ bonum aliquod proprium & priuatum. Tertio expedit eum habundare in ciuili potētia ut possit corrigere uolētes iusurgere & turbare pacē regni. Viso in quibus rex alios debet excedere restat oñdere quomodo differat a tyrāno tangit aut philosophus v. polli. quattuor differētiās inter tyrannum & regē. Prima ē quia rex respicit bonum cōmune tyrannus uero bonū proprium: nam regnum ē principatus rectus: tyrannides uero dominium peruersum: cum ergo bonum gētis sit diuinius

bono unius peruerse dominatur qui spreto bono cōmuni intendit bonum p̄prium. ¶ Ex hac autē differentia prima sequitur secunda uidelicet q̄ tyrannus intendit bonum delectabile: rex uero bonum honorificum: nam sicut inenarrabile est quāto quis delectatur in bono proprio si quā si inenarrabile est quāto honor sequitur & quāto honore est dignius intendens commune bonum. Quare si tyrannus intendit bonum p̄prium & priuatum sequitur q̄ eius intentio uersetur circa bonum delectabile. Sed intentio regis uersatur circa bonum honorificum eo q̄ ipse intendit cōmune bonum. ¶ Ex hac autē secunda differentia sequitur tertia uidelicet q̄ intentio tyrānica est circa pecuniam: tyrannus quia spreto communi bono nō curat nisi de delectatiōibus p̄prie maxime uersatur sua intentio circa pecuniam credens se per eam posse huiusmodi delectabilia obtinere. Sed regis intentio uersatur circa uirtutem & ut ciues sint uirtuosi quia ex hoc maxime resultat bonum honorificum & cōmune. ¶ Ex hac autem differentia tertia sequitur quarta uidelicet q̄ tyrannus non curat custodiri a ciuib⁹ sed ab extraneis. rex uero uult custodiri ab ipsis ciuib⁹ & genitis in proprio regno. nam tyrannus eo q̄ spreto cōmuni bono non curat nisi de delectationibus propriis uidens se esse onerosū & tēdiosum ab his qui sunt in regno. Ideo totā suam custodiā corporis cōmittit extraneis: sed rex e conuerso eo q̄ uideat se maximam habere de bono regni & cōmuni maxime confidit de his qui sunt in regno. Ideo facit se custodiri a p̄prie non ab extraneis.

¶ Quod tyrannides est pessimus principatus & quod sūme debent cauere reges & principes ne eorū dominiū in tyrannidē conuertat. Cap. vii.

Vaduplici uia uenari possumus tyrānidem esse pessimum principatū. Prima sumitur ex eo q̄ tale dominiū maxime recedit ab intentione cōmunis boni. Secūda ex eo q̄ est maxime innaturale. Tertia ex eo quod est efficacissimum ad nocendum. Quarta ex eo q̄ impedire habet maxime bona ipsorū ciuium. ¶ Prima uia sic patet quia si dominatur rex non receditur ab intentione cōmunis boni eo q̄ rex non est nisi sit uirtuosus & nisi intēdat cōmune bonum. Vñ. iiii. polli. q̄ dicitur principari talem est quasi partiri principatum in multos. Vel q̄ idem est quasi principari multitudinē eo quod in tali principatu intēdatur bonū multorum. Sic etiam si dominant plures quia diuites uel quia creduntur uirtuosi. uel si dominetur totus populus dato q̄ sic dominātes non intēderent nisi bonum proprium non omnino recederent ab intentione cōmunis boni eo q̄ plures essent sic principantes. & omne autem bonū priuilegium est quodammodo bonum cōmune. Sed si tyrannus dominetur cum unus sit dominans & non intēdat nisi bonum proprium omnino receditur ab intētionē cōmunis boni.

principatus ergo quia non est rectus nisi sit quodammodo quid diuinum & quia in eo principaliter debet intēdi bonum cōmune q̄ est diuin⁹ quam aliquod singulare tanto tyrannides ē principatus peior quanto in eo plus receditur ab intētionē cōmunis boni. Hanc autem rationem tangit philosophus circa principium. iiii. polli. ubi ait q̄ sicut regnum est optima & dignissima pollicia sic tyrannides est pessima cuius causa ē ut ubi dicitur quia tyrannides plurimū distat a pollicia. i. a cōmuni bono. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex eo q̄ tale dominiū maxime est naturale. nam illa est naturalis operatio erga aliquid quando sic agitur ut ē aptum natum agi quare tunc regnum naturaliter agitur quando homines existentēs in ipso sic reguntur ut sunt apti nati regi: homo autem quā libero arbitrio & ratione participat tunc naturaliter regitur & ut est aptus natus regi quādo uoluntarie seruit & libere obedit: quare quāto dominiū aliquorum magis est inuoluntarium magis debet dici innaturale. tyrannides igitur est pessima quia maxime est inuoluntaria & maxime contra naturam eo q̄ sit maxime subditarum afflictiua. Hanc autem rationem tangit philosophus in eodem. iiii. polli. ubi ait tyrannidē esse pessimum principatum quia nullus liberorum uoluntarie sustinet principatū talem. ¶ Tertia uia sumitur ex eo q̄ talis principatus est efficacissimus ad nocendum nam sicut principatus regis eo q̄ sit maxime unitus est efficacissimus ad proficiendum sic tyrannides efficacissima ad nocendum monarchia enim quia ibi dominatur unus & est ibi uirtus unitas: ideo uel est optima uel est pessima: nam si monarchia habet intētionem rectam tunc est rex optimus principat⁹ quia propter unitatem uirtutis potest multa bona efficere: si uero monarchia habet intētionem peruersam tunc tyrannus est pessimus quia propter suam unitam potētiā potest multa mala efficere. ¶ Hanc autem rationem tangit philosophus. v. polli. ubi ait tyrannidem esse obligatiā extremā. i. pessimā quia ē maxime nocua subditis. ¶ Quarta uia sumitur ex eo q̄ p̄ tale dominiū impediunt maxime bona ipsorum ciuium. Tyrannus enim non solū procurat mala eorum qui sunt in regno: sed etiam satagit impedire eorū maxime bona. Tangit autē philosophus. v. polli. tria maxime bona quæ satagit impedire tyrannus uidelicet pacem uirtutes & sciētias. Tyranni enim nolunt ciues habere pacem & concordiam. ad inuicem. Rursus nolūt eos esse magnanimos & uirtuosos. Nec etiam uolunt ipsos esse sapiētes & disciplinatos: quare autē tyrāni p̄dicta bona impediūt in ciuib⁹ infra dicit. Sufficiat autē ad præsens scire tyrānidē esse pessimū principatū p̄ rationes tactas. Quod autē reges sūmo opere cauere debeāt ne principent principatu tyrānico uidere nō est difficile. nā rāto peior est princeps quāto peiori dominio principat. quā

re si omnem diligētiam adibere debet rex ne sit pessimus. summe curare debet ne dominetur p tyrānidem qui est pessimus principatus.

¶ Quod ē officium regis & qualiter rex se hēre debeat in regimine ciuitatis & regni. Cap. viii.

I rex aut principes gentem sibi cōmissam uult debite gubernare & scire de siderat quod sit eius officium diligenter considerare debet in naturalibus rebus nam si natura tota administratur per ipsum deum q est principes summus & rex regum a quo rectissime regitur uniuersa tota natura: quā a regimine quod uidemus in naturalibus deriuari debet regimen quod trahendum est in arte de regimine regum. est enim ars imitatrix naturæ. In naturalib⁹ autem sic uidemus q natura. Primo dat rebus ea per quæ possunt consequi finem suum. Secundo dat eis ea per quæ possunt prohibētia remouere. Tertio per huiusmodi collata natura liter intendunt in suos fine siue in suos terminos ut natura dat igni leuitatem per quam potest tēdere sursum. Secundo dat ei calorem per quem agit & resistit contrariis. Tertio ignis per ea quæ accepit a natura: naturaliter tendit sursum: ergo ad hoc q regimen sit bonum & naturale tria requiruntur. Primo ut populus taliter disponatur & ordinetur ut possit consequi finem intentum. Secundo ut remoueantur prohibētia & deuiātia ab huiusmodi fine. Tertio ut dirigatur & promoueat in finem prædictum. Sic enim uidemus in sagitta dirigenda in signum aliquod qa primo efficitur recta ut possit melius in finem tēdere. Secundo efficitur pēnata ut melius aerem scindat: ne prohibeatur tendere in ipsum signū. Tertio a sagittante dirigitur & sagittatum in signum intentum. Rex igitur & quilibet director populi est quasi sagittator quidam: populus uero est quasi sagitta quædam dirigenda in finem & in bonum. Tria igitur spectant ad regis officium quia primo sollicitari debet ut gens sibi cōmissa habeat per quæ possit consequi finem intētum. Secundo debet prohibētia remouere. Tertio gentem ipsam debet in finem dirigere. ¶ Ea uero quæ deseruiunt ut populus possit consequi finem intētum & bene uiuere sunt tria uidelicet uirtutes scientia & bona exteriora. Debet igitur rex sollicitari ut in suo regno uigeat studium litterarum & ut ibi sint multi sapientes & idustres: nam ubi uiget sapientia & fons scripturæ oportet q inde totus populus aliquam eruditionem accipiat. ne ergo existētes in regno sint tenebris ignorantia inuoluti spectat ad reges & principes ualde esse sollicitos de studio litterarum. Immo ut infra patebit si dominator regni non promoueat studium & non uelit sibi subditos esse scientes non est rex sed tyrannus. ¶ Secundo ad consequendum finem intentum deseruiunt boni habitus & uirtutes non enim sufficit finē cognoscere & habere illuminatum intellectum nisi sit quis uirtuosus & habeat ordinatum appeti-

tum ut uelit consequi finem illum: spectat igitur ad rectorem regni ordinare suos subditos ad uirtutes. ¶ Tertio ad consequendum finem qui intenditur in uita politica organice deseruiūt res exteriores. Decet ergo reges & principes sic regere ciuitates & regna ut sibi subiecti habundēt rebus exterioribus prout deseruiunt ad bene uiuere & ad consequendum finem intentum. In uita politici. hoc autem quomodo fieri possit & quomodo ordinanda sit ciuitas ut in ea reperiri ualeant quæ deseruiunt ad sufficientiam uitæ. licet per præcedentia sit aliquo modo manifestum claris tamen infra dicitur. ¶ Viso quod spectat ad regis officium sollicitari circa ea per quæ possit populus consequi finem intentum restat ostendere quomodo spectat ad reges & principes huiusmodi prohibētia remouere quæ etiam tria sunt quorum unum quasi sumit originem ex natura: aliud uero ex perueritate ciuium. tertium quidem ex maliuolentia hostium. ¶ Primum sic patet: nam homines in seipsis sunt naturaliter corruptibiles. Inde est ergo q quia in seipsis durare non possunt: naturaliter appetunt perpetuari in filiis siue sint naturales siue. adoptiui. Videtur enim homini post mortem uiuere si eo decente secundum suam institutionem alius in hereditatem succedat. Valde ergo turbari potest tranquillitas status & pax ciuitatis & finis intentus in uita politica. Si reges & principes nō sollicitentur qualiter posteriores succedant in hereditatem priorum: remouere igitur unum maxime prohibentium bonum uitam politicam ē bene ordinare quomodo hereditates decedentium perueniant ad posteros. ¶ Secundo status tranquillitas ciuitatis & regni aliquando impeditur ex perueritate ciuium: sūt enim aliqui adeo peruersi ut semper uelint alios molestare sollicitari ergo debent reges & principes ne impediantur pax regni: ut exterminentur malefici & corrigantur delinquentes. ¶ Tertium huiusmodi impeditiuum sumit originem ex malicia hostium: quasi enim nihil esset uitare interiora discrimina: nisi prohibētur exteriora pericula spectat igitur ad regis officium sic sollicitari circa ciuilem potētiam & circa industriam armatorum ut possint hostium rabiem prohibere. Quomodo autem hoc fieri habeat in tertia parte huius tertii libri ubi ager de bellis plenius ostendat. ¶ Ostendit quoque quomodo reges & principes sollicitari debent ut populus sibi cōmissus habeat per quæ possit finem consequi & quomodo debeant prohibētia remouere restat ostendere quō eos in finem dirigāt hæc etiam tria sunt. Nam primo obmissa sunt supplenda ut si uiderit aliquid deesse ad bonum regimen ciuitatis illud est supplendum: hoc autem fieri potest per consilium sapientum de quo infra dicitur. ¶ Secundo bone ordinationes & bona statuta debent esse obseruanda. ¶ Tertio bene operantes & maxime facientes ea per quæ resultat cōmune bonū sunt remunerari

di & reprehendi: nam licet obmissa supplere & bene ordinata conseruare multum deseruiat ut populus dirigat in finem recte: tñ maxime deferuire uidetur bene apta remunerare: nam ut dicitur iii. eth. capitulo de fortitudine apud illos sūt fortes apud quos maxime honorantur: apud illos sunt sapientes & boni apud quos tales remunerantur & honorantur. sollicitari igitur circa prædicta. ix. ad regis officium pertinere uidetur.

¶ Quot sunt illa quæ debet opari uerus rex: & quæ eadē simulat se facere tyrānus. Cap. ix.

Arrare autem possumus. x. quæ debet operari bonus rex & quæ tyrānus se facere simulat. Illa enim. x. licet aliquo modo in uniuersali contineantur in phisicis taxmen quia ut pluries dictum est circa morale negocium uniuersales sermones proficiūt minus. Ideo bene se habet illa. x. enarrare per singula.

¶ Est autem primum quod spectat ad uerum regē facere ut maxime procuret bona cōmunia & regni redditus studeat expendere in bonum commune: uel in bonum regni. Tyrāni uero hoc simulat facere non tamen faciunt sed ut ait philosophos eos tribuūt meretricibus & adulatoribus & aliis personis inutilibus. ¶ Secundo spectat ad rectum rectorem regni non solum redditus & oblatiōes ordinare in bonum cōmune regni sed etiam bōa cōmunia & iura regni debet maxime custodire & obseruare. quod tyrāni licet se facere simulat non tamen faciunt. Immo bona aliorum rapiunt & iura regni non obseruant. ¶ Tertio decet regē & principē non ostendere se nimis terribilem & seuerum: nec decet se nimis familiarē exhibere: sed apparere debet persona grauis & reuerenda quod congrue sine uirtute fieri non potest. Ideo uerus rex uere uirtuosus existit: tyrānus autem non est sed esse se simulat. ¶ Quarto spectat ad regem nullum subditum contēnere nulli iniuriari nec in filiabus nec in uxoribus nec in persona nec in aliquibus aliis & si contingeret aliquē ex regno fore facere non propter contumeliam uel propter aliquam libidinosam uoluntatem explēdam: sed propter bonum cōmune & iusticiæ ipsum pūire debet. hoc autem tyrāni non faciunt sed quia ipsi intendūt bonum pecuniosum & delectabile iniuriantur ciuibus in uxoribus & in filiabus & rapiunt eorum bona. ¶ Quinto decet reges & principes nō solum habere familiares & diligere nobiles & barones & alios per quos bonus status regni conseruari potest. etiam si ut ait philosophus in polli. inducere debent uxores proprias ut sint familiares & beniuolæ uxoribus prædictorum: nam mulieres ualde inclinant uiros ad uoluntates proprias eo quod quilibet ualde inclinatur ut nolit proprias delicias contristari quæ si uxores nobiliū & aliorum per quos bonus status regni conseruari habet: uiderent se contēni ab uxore regis aut principis inducerent uiros ut seditiones mouerent in regno aut p̄cipatu: sic ergo gerere se de

bet bonus rector regni aut ciuitatis. tyrānus autem non sic se habet sed corde elatus alios contemnit: propter quod nec ipse nec personæ sibi coniunctæ aliis sunt beniuolæ. ea igitur quæ habet uerus rex licet simulare illa uideatur tyrānus in quantum huiusmodi est tamen secundum ueritatem caret illis. ¶ Sexto decet uerum regem eē moderatum in cibis & ueneris ne a subditis habeatur in contemptu: nam ut dicitur. y. polli. nō contemnitur qui est sobrius sed qui ebrius tyrāni autem hoc non faciunt: nam cum non intendunt nisi cōmodum proprium ut bonum pecuniosum & delectabile quia maxima delectatio sensibilis est in cibis & ueneris: tyranni absque freno fruuntur uoluptatibus illis. Immo quod peius ē ut narrat philosophus primo polli. multi tyrannorum non solum tēperati non sunt sed nolunt uideri temperati esse. Existimant autem reputari ab hominibus felices si singulis diebus aspiciantur esse in cōmestationibus & ebrietatibus & in conuiuuiis affluentibus: non tamē sic se habere deberet dato enim quod tēperamento carerent ne contēnentur a populis non deberent suam intemperantiam ostendere. Laudatur enim sobrietas & temperantia: uituperatur aut eē auaritia & gulositas. ¶ Septimo decet uerum regē ornare & munire ciuitates & castra existentia in regno ut appareat magis esse procurator communis boni quā tyrannus querens utilitatem propriam. ¶ Octauo decet uerum regem ut ait philosophus sapientes & bonos etiam extraneos adeo honorare ut putetur non sic honoratos esse a ciuibus propriis si inter ipsos existerent quod tyranni non faciūt nam sapientes & bonos ut infra patebit non honorant sed perimunt. ¶ Nono decet uerum regem per usurpationem & iniusticiam non dilatare suum dominium: nam ut dicitur in polli. durabilius est regnare super paucos quā super multos quod maxime uerum ē si huiusmodi multitudo ciuiliis potentiaē acquisita sit per usurpationem & iniusticiam. recitat autem philosophus. y. polli. quod cum quidam rex partem sui regni dimississet quia eam forte iniuste tenebat: increpatus tamen fuit ab uxore dicente: quod uerecūdari deberet quia minus regnum dimitteret filiis: quā accepisset a patre. Respondit rex ille quod si dimittebat eis minus in quantitate regnum: dimittebat tamen maius & diuturnius tempore: tyranni autē hoc non faciunt. nam licet semper se simulent iuste agere: tamē in multis suum dominium iniuste ampliant & aliorum hereditates sine ratione usurpāt. ¶ Decimo & ultimo decet ueros reges bene se habere circa diuina: populus enim ut recitat philosophus omnino est subiectus regi quē credit eē deicolam: & habere amicū deum: existimat enim talem semper iuste agere & nihil iniquum exercere. Possumus tamen ad hoc aliam meliorem rationem adducere dicentes quod si rex habeat amicū deum diuina prouidentia cui omnia sunt nota & eius potētia cui nihil potest

resistere contingit eum ut expedit suæ salutem semper in suis actibus prosperari. Immo propter sanctitatem regis multotiens deus multa bona confert existentibus in ipso regno. ¶ Ultimo autem diximus quod decet regiam maiestatem bene se habere circa diuina hoc debet esse finis & complementum aliorum ad hoc autem sunt singula ordinanda. Verus ergo rex secundum ueritatem bene se habet erga diuina. tyrannus uero non talis est sed si mulat se talem esse.

¶ Quæ & quot sunt cautelæ quibus tyrannus nititur se in suo dominio præseruare. Cap. x.

¶ Vltas cautelas tangit phis. v. polli. ex quibus quatuor ad præsens spectat possumus enumerare. x. p. quas nititur tyrannus se in suo dominio præseruare. ¶ Prima cautela tyrannica est excellentes perimere: cum. n. tyrannus non diligit nisi bonum proprium: excellentes & nobiles existentes in regno non ualentes hoc pati insurgunt contra ipsum: tyrannus autem ex quo talem se esse cognoscit non cogitat nisi quomodo possit excellentes perimere. Immo aliqui tyrannizate cupiunt non solum excellentes alios immo et proprios fratres & nimia sibi consanguinitate coniunctos uenegan & perimunt signum est tyrannidis pessimæ. Verus autem rex econuerso intendens commone bonum & cognoscens se diligi ab ipsis qui sunt in regno excellentes & nobiles & multo magis cognatos proprios per quos bonus status regni conseruari potest non perimit sed saluat. ¶ Secunda cautela tyrannica est sapientes destrui: uident. n. se contra dictamen recte rationis agere & non intendere bonum commune sed proprium. Ideo uellent omnes suos subditos ignorantem & inscium. ne cognoscentes eorum nequam incitent populum contra ipsos: semper. n. qui male agit odit lucem & non diligit sapientes ut arguantur opera eius: quare tyrannus cuius sunt opera mala sapientes pro posse destruit. Verus autem rex econtrario sciens se secundum rectam rationem agere: sapientes saluat. promouet & honorat eo quod ipsi cognoscentes bona opera ipsius populum commouent ad amorem eius. ¶ Tertia est disciplina & studium non permittere. Tyrannus enim secundum quod huiusmodi est non solum sapientes destruit. Sed etiam truncat uiam & inhibet studium & disciplinam ne efficiantur alii qui sapientes. Semper. n. timet per sapientiam reprehendi. Verus autem rex econtrario studium promouet & conseruat uidens quod per ipsum bonum commune & bonus status regni quem principaliter intendit meliorari habet. ¶ Quarta est nullas sodalitates. Nec etiam aliquas congregationes permittere. Vult enim tyrannus ciues & eos qui sunt in regno non esse sodales nec esse ad inuicem notos: nam ut ait philosophus noticia fidem facit. Eo enim ipso quod quis habet noticiam alterius confidit de illo. Hoc autem tyrannus non diligit: timet quidem ne ciues de se confidentes propter iniurias quas eis infert contra ip-

sum insurgant. Verus autem rex econtrario permittit sodalitates ciuium & uult ciues sibi inuicem esse notos & de se confidere: nam cum intendit bonum ipsorum ciuium & subditorum: naturale est ut diligatur ab eis: quare uult eos esse confederatos & coniunctos: quia tunc magis unanimitate diligunt bonum regis. Omnino enim esset peruersus populus si cognosceret se habere uerum regem & diligere commune bonum si uiceuersa non diligeret ipsum regem. ¶ Quinta cautela tyrannica est habere multos exploratores & temptare non latere ipsum quicquid a ciuibus agitur. Cum enim tyranni sciunt se non diligi a populo eo quod in multis offendant ipsum uolunt habere exploratores multos ut si uiderent aliquos ex populo machinari aliquid contra eos possint obuiare illis. Immo eo ipso quod ciues credunt tyrannum habere exploratores multos: non audent congregari ut machinentur aliquid contra eum: nam & si inter eos sic congregatos nullus exploratorum existeret semper tamen timerent ibi exploratores esse. Huiusmodi autem exploratores uerus rex habere non curat ad ciues & ad eos qui sunt in regno: sed ad hostes & ad extraneos. Vtrum autem deceat reges habere exploratores in regno propter aliam causam quam ne populus insurgat in ipsum infra dicitur. Ad præsens autem scire sufficiat quod non sic rex eget exploratoribus ut tyrannus. ¶ Sexta cautela tyrannica est non solum non permittere fieri sodalitates & amicitias: sed etiam amicitias iam factas: & sodalitates turbare & peruertere. Volunt enim tyranni turbare amicos cum amicis: populum cum insignibus insignes cum seipsis. Vident autem quod quoadiu ciues discordant a ciuibus & diuites a diuitibus tamdiu non potest æque de facili eius potentia resisti: nam tunc quilibet partium timens alteram neutra insurgit contra tyrannum. Verus autem rex econtrario non percurat turbationem existentium in regno: sed pacem & concordiam. Aliter enim non esset uerus rex: quia non intenderet commune bonum. ¶ Septima est pauperes facere subditos adeo ut ipse tyrannus nullus custodia egeat. Volunt enim tyranni subditos esse in tantum pauperes ut sic occupentur circa quotidiana quibus indigent ut non uacent eis aliquid machinari contra ipsos: nec oporteat ipsos habere aliquam custodiam propter illos. Verus autem rex quia intendit bonum subditorum non affligit & depauperat ipsos: sed magis procurat eorum bona. ¶ Octaua est procurare bella: mittere bellatores ad partes extraneas: & semper facere bellare eos qui sunt in regno: quatenus semper circa bellorum onera intenti non uacent aliquid machinari contra tyrannum. Verus autem rex non intendit affligere subditos suscitando & procurando bella eo quod intendat bonum regni. Non uult ergo eos qui sunt in regno assumere arma nisi pro defensione regni: uel pro aliquo alio iusto bello. ¶ Nona est custodiam corporis exercere non

eos qui sunt in eo regno: eo quod diffidat de illis sed per extraneos. Verus autem rex e conuerso se habet ut supra plenius dicebat. ¶ Decima caute la est tyrānica quod postquam procurauit diuisiones & partes in regno: cum una parte affligere aliam ut clauum clauo retundat. Rex autē e contrario non procurat diuisiones & partes in regno sed si quae ibi existunt eas amouere desiderat.

¶ Quod sunt illa ad quae reducuntur cautela tyrānica & quae reges cauere debent ne efficiantur tyrāni quia opera regia sunt optima tyrānica uero pessima. Cap. xi.

Mnes cautelas tyrānicas quas in praecedenti capitulo numerauimus prius reducit ad quatuor. Tyrāni. n. quatuor intendunt. Primo ut subditi sint inscii. Secundo ut sint pusillanimes. Tertio ut de se inuicem non confidant. Quarto ut sint adeo depauperati & afflicti ut contra eos non possint insurgere. Ad haec autem quatuor praedicta omnia reducuntur: nam quātum ad praesens spectat ad hoc quod aliquis inuadatur uel machinetur aliquid contra tyrānum: ex aliquo praedictorum quatuor uidetur procedere ex magnanimitate. Primo. n. uidetur hoc accidere ut quia insurgens est tanti cordis ut nihil reputet magnum. Secundo ex industria & a sagacitate ut quia credit se tot adinuenire uias & uersutias posse: ut ualeat tyrānum perimere. Tertio potest hoc contingere ex potentia ut si insurgens confidat de aliis ciuibus & credat se iuari ab eis propter ciuilem potentiam tyrānum inuadit. Quarto hoc poterit accidere ex nimio ocio ut si ciues nimis sint opulenti: & uacent nimio ocio: quia mens humana nescit ociosa esse. dum non occupantur ciues circa quotidianas indigentias: excogitat seditiones quomodo possint turbare ciuitatem & insurgere contra rectorem ciuium. Contra haec ergo quatuor procurant tyrāni perimere excellētes ne sui subditi sint magnanimi: destruere sapientes impedire scholas & studium ut existentes in regno sint ignorantes & inscii non permittere sodalitates: turbare ciues inter se ut de se inuicem non confidant depauperare eos occupare eos in bello & in aliis exercitiis ut non uacent ocio. ¶ Haec ergo sunt cautela tyrānica. uerum quia nullus forte est omnino tyrānus quia malum seipsum destruit & si integrum sit importabile sit: ut dicitur. iiii. ethi. & forte uix aut nunquam reperitur aliquis qui sit omnino rex quin in aliquo tyrānizet. Eset enim quasi se midea si nihil de tyrānide participaret. Inde est ergo quod dominantes aliquid participant de cautelis regis & aliquid de uersutiis tyrānorum & tanto est melius dominium quāto plus accedit ad regnum & est longius a tyranno. Voluimus quidem utriusque opera enarrare & utraque cautelas describere: nam opposita iuxta se posita magis elucescunt. Magis enim apparet opera regia esse optima ostendendo tyrannica esse pessima. Ex hoc autem manifeste patet tyrannidem maxime

esse fugiendam a regibus: quia pessimum de se est fugiendum maxime & optimum maxime prosequendum.

¶ Quod detestabile est regiam maiestatem declinare in tyrannidem & quicquid corruptionis est in aliis peruersis principatibus totum in tyrannidem congregatur. Cap. xii.

Deo sensus hominum sunt ad malum a priori ut ualde utile sit in uia morum. multis uis ostendere & multis rationibus probare malum & uicium & de esse quid uile & fugiendum ut quod una uia non inclinat ut malum uitet. Alia inducat ipsum ad fugiendum malum. Postquam ergo ostendimus tyrannidem fugiendam esse a regibus eo quod opera tyrāni sunt pessima: probare uolumus reges summa diligentia cauere debere ne conuertantur in tyrannos: quia quicquid corruptionis & iniquitatis est in aliis peruersis principatibus totum in tyrannidem congregantur. ¶ Sunt. n. ut patet ex habitis tres principatus boni: & tres peruersi. Dicebatur autem quod si dominatur unus propter bonum commune est principatus rectus: & uocatur regnum. Si uero propter bonum proprium est peruersus & uocatur tyrannides. Si uero principentur pauci & dominantur quia boni & uirtuosi est rectus principatus & uocatur aristocratia siue principatus bonorum. Si uero dominantur non quia boni: sed quia diuites est peruersus & uocatur obligaria. Sed si dominatur totus populus & intendunt bonum omnium iam in signum quod alioque est principatus rectus & uocat regimē populi. Si uero populus tyrannizet & intendat opprimere diuites est principatus corruptus & uocatur democratia quod idem est quod quasi peruersio & corruptio populi: tyrannides uero corruptus principatus diuitem & iniquum dominium populi sunt regimina peruersa. Tyrannides uero est peruersior principatus: quia ut probat philosophus. v. politi. quicquid peruersitatis est aliquo principatu diuitum: & in peruerso dominio populi totum congregatur in tyrannidem: quod sic patet: nam diuites si iniqui dominari cupiant quantum ad praesens spectat tria intendunt uidelicet pecuniam corporales delicias: & custodiam corporis. Intendunt enim pecuniam quia quilibet principans intendit augmentum illius secundum quod se principari uidet. Si ergo aliquis principatur: quia bonus & uirtuosus semper intendit ad opera magis bona & ad uirtutem ut efficiatur melior & uirtuosior: sed si principatur quia diues ut magis principari possit intendit augmentum diuitiarum & congregationem pecuniae: quare si diuites inique dominantes non principantur quia boni: sed quia diuites tota eorum intentio erit circa pecuniam congregandam. ¶ Rursus, diuites inique principantes intendunt delicias corporales & habere uoluptates sensibiles. nam si quis uult aliquid uult & ea multo magis ad quae illud ordinatur ut si quis uellet potionem: multo magis sanitatem

tellet: ad quam potio ordinatur. Cum ergo homines communiter & maxime habentes uoluntatem peruersam ordinēt pecuniam & diuitias ad delectamenta corporea: & ad uoluptates sensibiles sequit̃ q̃ diuites iniqui dominantes & intendentes non cōe bonum: sed pecuniam: intendere corporales delectationes. ¶ Tertio diuites sic principantes maxime sollicitant̃ circa custodiam corporis: nam nullus spreto cōi bono intendit ad pecuniam & uoluntates corporis: nisi in multis offendat populum: nam talis ut pecuniā habeat deprædat̃ ciues: ut uero uoluptatib⁹ fruatur forefacit & infert contumeliam ciuib⁹ q̃tū ad uxores & filias. Videt ergo se eē odiosum populo ideo non credit se multitudini: sed sp̃ dubitans de furia populi maxime sollicitat̃ circa custodiam corporis. ¶ Omnia autem hmoi mala reperta in peruerso principatu diuitum congregant̃ in tyrānidem istam. Nam tyrānus ut supra dicebat̃ non intendit bonum cōe: sed pecuniā. Rursus ut supra dicebat̃ non intendit bonū honorificum: sed delectabile. ¶ Tertio tyrānus maxime delectat̃ circa custodiam corporis eo q̃ uideat se plurimos offendisse. Legitur. n. de quodam tyrāno q̃ cum a fratre suo quotidie increparetur: quare ipse semp̃ tristis existeret: & quare nunq̃ hilarem uultum ostenderet tyrannus ille uolens reddere cām quæsi eum expoliari fecit & ligari: & supra caput eius acutissimum gladiū pendentem tenuissimo filo apponi fecit: circa ipsum q̃ hoies cum balistis sagittis appositis stare faciebat: & cum frater eius timore horribili inuaderetur timens ab actu gladio uulnerari: & a balistis perfodi ait tyrānus gaude frater hilare ostēde multum. Respondente illo q̃ non posset propter imminētia pericula: inquit tyrānus q̃ nec ipse gaudere poterat eo q̃ in maiori piculo exstebat quia in tot forefecerat q̃ sp̃ sibi de morte dubitabat. Valde ergo cauere expedit regi ne conuertatur in tyrānum. nam tyrāni cum hoc q̃ perdunt æternam uitam in hac temporali uita uix unam diem bonam habent eo q̃ semper uideant pericula imminere. Rursus pecuniam nō tantum habent tyrāni quantum ueri reges: tum quia oportet eos multa expendere superuacuum etiam quia ueris regib⁹ plus donat̃ ex amore q̃ tyrānis proueniat exprædatione populi. Experti. n. sumus tyrānizantes plus uixisse in egestate quā alios ueros reges. Delectamenta etiam corporea non tot habent tyranni quot ueri reges. nā habere amicos & diligī a populo est maxime delectabile: non confidere de aliquo & credere se odiosum esse multitudini est maxime tristabile. Priuatur ergo tyrānus a maxima delectatione cum uideat se esse populis odiosum. ¶ Viso tyrānidem cauendam esse quia mala: iniqui principatus diuitum congregantur in ea. Restat uidere esse eam cauendam eo q̃ etiam in ipsa congregantur mala peruersi principatus populi. Cū enim populus principatur peruersē non intēdit

q̃dlibet seruare in sua statu: sed satagit opprimere nobiles & insignes. Hoc etiam tyrānus facit quia ut patet ex habitis ipse pro uiribus nitit̃ operare excellentes & petimere diuites & insignes. summe ergo est cauenda tyrānides a rege in qua tot mala congregantur.

¶ Quod summe expedit regibus & principibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizet quia multis de causis contingit subditos insidiare tyrānis. Cap. xiii.

Voniam hunc librum composuimus propter eruditionem regum & principum ut recte & debite gubernent populum sibi commissum. cum deuiare a recto regimine sit tyrānizare & iniuriari subditis & non intendere commune bonum: licet pluribus uis ostenderimus per iam dicta detestabile & periculosum esse regie maiestati tyrānizare & non recte gubernare populum: non piget adhuc nouas uias adducere ad ostendendum hoc idem. Volumus autem declarare in hoc capitulo q̃ quia multis de causis subditi insidiantur tyrannis & quia ualde est periculosa uia tyrannica & deuiatio a recto regimine. Iō reges cura peruigili studere debent ne delinquentes rectum gubernaculum tyrānizent. Narrat autem philosoph⁹. v. poli. vii. causas quare subditi tyrannis insidiantur. ¶ Prima est propter timorem nam multi pusillanimes existentes cum nimis timent & non credunt se posse euadere quasi desperantes inuadunt alios: & efficiuntur probis. Vnde & pro uerbialiter dicitur q̃ nimis fugam timidum iū compellit esse audacem. Sic etiam & alia animalia quasi cōmuniter timet hominem & nisi crederent se ledi ab eo ratio aut nunq̃ inuaderent ipsum. Bestiæ ergo ut plurimum timore cōpulsæ insidiantur homini & inuadunt eum. Hoc ergo modo multotiens subditi insidiantur tyrāno & perimunt ipsum tyrānum timēte se offendī ab eo. ¶ Secunda causa propter quam subditi tyrāno insidiantur est iniuria quam passi sunt ab ipso: naturale est ergo desiderare uindictam propter quod omerus dicebat iram dulciorem esse melle quia est appetitus penæ in uindictam. Quia ergo sic est delectabile uindictam exposcere multi insidiantur tyrāno: & propter uehementem iram aliquando inuadunt ipsum uolentes latas iniurias uindicare. ¶ Tertio insidiantur aliqui tyrāno & aliquando perimunt ipsum quia ut plurimum tyrāni faciunt ea per quæ se contēnibiles reddunt nam cum non quærāt bonum commune: sed delectationes corporis: ut plurimum non sunt sobrii: sed gulosi uel non sunt casti: sed dant operam ueneris & quia hoc agētes se contēnibiles reddunt de facili inuaduntur. Exemplum bonum recitat philosoph⁹. v. poli. habemus in sardinapolo. & dio. sardinapulus uero spreto communi bono totum se dedit ueneris. Quidam uero dux contēpnens eum eo q̃ uitam pecudum elegisset inuadit &

peremit ipsum. Sic est dicitur tyrannizans & curans magis de gula quam de bono communi contemnebatur a subditis eo quod quasi spiritus esset ebrius. Quidam ergo nomine dicitur uidens ipsum quasi spiritus esse ebrium propter despectionem insurrexit in ipsum. Quarto hoc fieri contingit propter honorem aut propter lucrum adipiscendum: nam cum honor & gloria inter bona exteriora sit bonum maximum multi uident tyrannum non querere nisi honorem & gloriam propriam & non honorare subditos & non querere communi bonum uolentes adipisci honorem & gloriam quam conspiciunt in tyranno: inuadunt eum & perimunt ipsum. Sic etiam quia multi reputant pecuniam esse maximum bonum uident tyrannum non intendere nisi ad lacrum proprium: & ad congregandam pecuniam inuadunt ipsum & accipiunt thesauros eius. Unde dicitur y. poli. quod quidam tyrannos inuadunt uidentes lucra magna & honores magnos existentes in ipsis. Quinto fiunt insidiae tyranni ab aliquibus non ut possideant monarchiam: sed ut uideant facere actiones aliquas singulares. Volunt enim aliqui esse in aliquo nomine uel in aliqua fama. Ideo ut nominem faciunt aliquid mirabile & aliquod singulare factum & quia insurgere contra tyrannum reputant populi ualde stupendum. Ideo contra ipsum insurgunt. Sed tales qui propter hanc causam facientes iterum in tyrannum ut ait philosophus sunt paucissimi numero: supponi enim oportet eos nihil curare ut saluentur. Sexto contingit aliquos insidiare tyranni & perimere ipsos ut liberent patriam ab oppressionibus eorum. His ergo de causis fiunt insidiae contra tyrannum. Ne ergo fiant insidiae contra regiam maiestatem & ne rex spiritus dubitet ne perimat a subditis: summa diligentia cauere debet ne conuertant in tyrannum. nam si non iniuriat subditis: est continens & sobrius & non eligit uitam bestialem & contempribilem honorat insignes & alios existentes in regno ut requirit eorum status: non de pauperet nec opprimat eos: & in omnibus se habet non ut tyrannus: sed ut uerus rex: inducit omnes existentes in regno ad amorem eius & tollit ab eis omnem materiam & causam quare insidientur ipsi.

Quod maxime rex cauere debet ne efficiatur tyrannus eo quod pluribus modis corrumpatur tyrannides quae regius principatus. *Cap. xiiii.*

Incet per multa capitula praecedentia induxerimus reges & principes ut non tyrannizent. sed ut recte regant populum sibi commissum adhuc in hoc capitulo uolumus alias rationes adducere ostendentes quod si reges cupiant suum durare dominium summo ope studere debent ne efficiantur tyranni eo quod tyrannides & principatus perversus pluribus modis corrumpitur quam rectus & regius principatus. Narrat autem philosophus y. poli. tres modos corruptionis tyrannides dicens tyrannidem corrupti a se: a tyrannide alio & a regno. Corrupti enim tyrannides a seipsa nam ut dicebat supra malum seipsum corrumpit: &

interdum sic importabile sit. tyrannides ergo propter perversitates & nequitas quae congregantur in ipsa corrumpitur & durare non potest. Ideo dicitur in poli. quod tyrannides quanto intensior tanto minus durat. Iustitia enim urbanitates seruat quare cum a iustitia recedit praeparat uiam ut corrumpat principatus ille. Pollicia ergo quanto de se magis a iustitia recedit tanto ex se habet ut facilius corrumpatur. Restat ergo & principes si uolunt suum durare dominium summe cauere debent ne a iustitia deuiantes in tyrannidem conuertant & si eos aliquo tyrannizare contingat suam tyrannidem pro uiribus moderare debent quia quanto remissius tyrannizabunt tanto durabilius principabuntur. Secundo tyrannides corrumpitur ab alia tyrannide contraria: nam licet bonum non contrarietur bono eo quod bonum sit uno modo malum tamen potest contrariari malo eo quod esse habet multipliciter. Contingit enim uno modo percutere signum propter quod in hoc non est diuersitas nec contrarietas: sed contingit multipliciter deuiare ab ipso quare in deuiationibus contrarietas esse potest: ut si multum opponitur paucis: proiectio ultra signum contrariatur proiectioni circa: & proiectio in dextrum proiectioni in sinistram. Sicut & in proposito principatus rectus non contrariatur recto principatus: sed perversus perverso. Una ergo tyrannides potest contrariari alii & corrumpere ipsam ut tyrannides populi contrariatur tyrannidi monarchiae. & una monarchia tyrannica contrariatur alii. cum aliquis monarchia uel aliquis unus princeps tyrannizet in populum: gens illa oppressa non uales sustinere tyrannidem principis insurgit & tyrannizat in ipsum eum perimens uel expellens totus ergo populus efficitur quasi unus tyrannus contra principem & tyrannides populi corrumpit tyrannidem monarchiam. Sic & una tyrannides monarchia corrumpit aliam: quia multoties unus monarchia tyrannus insurgit in alium ut obtineat principatum eius. Debent ergo cauere reges & principes ne tyrannizent cum tot modis dissoluatur tyrannicus principatus. Tertio dissoluit tyrannides non solum propter seipsam uel propter tyrannidem aliam. Sed et propter regnum nam non solum malum contrariatur malo. Sed et bonum malo contrariatur. Non solum enim tyrannus tyranno obuiat. Sed et rex si uiderit expedire tyranno se opponit. Tot ergo discriminibus oppositus est tyrannus. & tot modis habet dissolui eius principatus. Regium autem dominium non tot periculis exponitur nec tot modis habet dissolui. nam licet tyrannus satagat pro uiribus uerum regi opprimere nullus tamen uerus rex uero regi se opponit. nam nullus bonus & uirtuosus insequitur alios bonos & uirtuosos: sed eos pro posse saluat & promouet eo. n. ipso quod aliquis bonis & uirtuosis se opponeret: deficeret esse bonus & uirtuosus. Decet ergo regiam maiestatem summo studio cauere tyrannidem ne praedictis periculis exponatur.

Quæ sunt quæ soluant dominium regum: & quor oporteat regem facere ut se in suo principatu conseruet. **Cap. xv.**

Angit autem phūs. v. poli. x. quæ polliciam soluant & q̄ oportet facere regem ad hoc ut se in suo principatu p̄seruet. **¶** Primo est nō permittere in suo regno transgressionē modicā: nā multæ modicæ transgressionē ut ait phūs æquant uni magnæ. sicut multæ paruæ expensæ æquant uni magno sūptui. Paruæ. n. transgressionē si multæ sint disponunt ad disgressionē magnas. Nā qui minima negligit paulatim decedit in maiora. Principis ergo est obstandū & inhibēdæ sunt obliquitates etiam modicæ. **¶** Secundū præseruās polliciam & regnū regiū est bene uti his qui sūt in regno. Introducendo eos ad aliquos principatus honorando eos & non iniuriando eis. Nam ut innuit phūs in poli. bene uti ciuibus non solum præseruat polliciam rectā: sed etiam principatus ex hoc durabilior reddit. Dato ergo q̄ in ipso sit aliquid obliquitatis admixtum. **¶** Tertiu est incutere timorem hiis qui sunt in pollicia. nam corruptiones longe scdm rem prope aut scdm timorē polliciam soluat ciues. n. magis sunt subiecti principi & plus ei obediunt si ex timoribus corruptionē timeāt. Guerra. n. exterius tollit seditiones intrinsecas & reddit ciues magis unanimes & concordēs. **¶** Exemplū aut huiusmodi habemus in romanis qui postquā defecerunt exteriora bella infra seipfos bellare cœperūt. Est aut hæc cautela utilis solum duobus principantibus ut principatui constituto ex hominibus asuetis ad bella: & principatui in quo quis principari cœpit. hoīes. n. bellatores & asueti ad prælia quibus non fuit curæ de uirtutibus aliis nisi de fortitudine scdm phūm. vii. polliticorum affmilant ferro quod dum est i continuo exercitio claritatem h̄ret: sed si diu remanet in officiosum rubiginem contrahit & sic tales bellantes fiunt obediētes principi. Vocantes uero nesciūt debite se h̄re: quare talibus ut debite se habeāt semper incutiendi sunt timores bellici & correctiones extrinsecæ. **¶** Rursus si quis sup aliquos de nouo principari cœpit quia contra talē principatū facilius insurgit ne ciues insurgāt in principē: & magis unanimiter obediāt incutiēdi sūt illis timores de extrinsecis periculis iminentibus: sed si regnum diu in statu persistit & dñs ille sit naturalis ita q̄ quasi non sit in memoria hominū ex quo ille & antecessores sui obtinuerūt huiusmodi principatum tanta cautela non magnam utilitatem habere uidetur. **¶** Quartum autem q̄ pollicia habere uidetur: est cauere seditiones & contentiones nobilium: nā baronibus & hoc ponendo eis leges quia legibus non de facili cōtra dicitur: sunt enim in regno tales leges instituedæ ut per eas sedari possit contentiones nobilium: nam baronibus dissentientibus fiunt seditiones in regno & per consequens fit præpara-

mentum ut dissoluat regius principatus. **¶** Quintum est diligenter aspicere quomodo se habeāt quos maiestas regia honorauit & pmouit ad aliquam præposituram uel ad aliquem principatū aut magistratum nihil adeo regnum conseruat & polliciam saluat sicut præficere homines bonos & uirtuosos & conferre eis dominia & principatus quare maxime saluatiuum pollicia. Est etiam regiam maiestatem considerare diligenter quos præficit in aliquibus magistratibus: & si bene se habuerint augere eorum dominia. Si male minuere uel adeo male se habere possent q̄ essent totaliter a dominio remouendi uel etiam capitali sententia condemnandi. **¶** Sextum est nulli magnum dominiū conferre. nam magna dominia ex nimia bonitate & fortitudine ut plurimum corrumpit mentes hominum ut fiant transgressores iusti. Est aut hæc cautela maxime utilis ad homines de quibus rex certam & diuturnam experientiam non accepit. Ideo potissime obseruandum est ne repente constituat aliquis in maximo principatu. **¶** Septimum saluans regnum & polliciam est regem siue principantem habere dilectionem & amorem ad bonum regni & ad polliciam in qua principatur. Quicūq̄ enim amat sollicitatur & timet ne aliz quod inconueniens accidat circa amatū. timor autem consiliatiuos facit ut dicitur. ii. rethoricorum ibi enim est magna salus ubi & multa consilia. quare si rex bonū regni diligit saluabit regnum: quia timens ne in regno aduersa contingant adhibebit multa consilia q̄ ualiter possit bona regni promouere: & periculis iminentibus obuiare. **¶** Octauum saluās regnum & polliciam est habere ciuilem potentiam: nam ut dicit in magnis moralibus iusticia urbanitates cōseruat. Sed iusticia in regno cōseruari non potest nisi per potentiam ciuilem puniatur transgressores iusti. Debet enim rex aut princeps si uult seruare iustitiā & uult punire transgressores iusti habere multos exploratores & multos inquirentes unde ciues accipiunt quod expendunt & quomodo possunt reddere rationem sui uictus: nā qui huiusmodi rationem non potest reddere signū est q̄ ex furto uel ex male ablato uiuat. Sic enim faciendo ista poterit seruare iusticiam & p̄seruare regnum a maleficiis & transgressoribus iusti. **¶** Nonum est maxime saluans regnum eē regem bonum & uirtuosum. Nam ut dicitur. v. polliti. maior uirtus requiritur in custodia ciuitatis & regni quam in duce exercitus. Nam in duce exercitus requiritur potissime experientia. Sed custos ciuitatis & custos regni totius oportet q̄ sit uirtuosus & epyetes idest super iustus: decet enim talem esse quasi semideum ut sicut alios dignitate & potentia excellit: sic eos bonitate superent hoc enim maxime saluabit regnū & polliciam si rex sit bonus & uirtuosus quia itē det bono regni & communi. **¶** Decimum enim

est regem non ignorare qualis sit illa pollicia secundum quam principatur & quæ eam possunt saluare & corrumpere talia autem maxime scire poterunt per experientiam: nam cum quis diu expertus est regni negocia de leui arbitrari poterit qui bonum statum regni corrumpi & saluat. ¶ Decet ergo regem frequenter meditari & habere memoriam præteritorum quæ contingerunt in regno quomodo iudicata fūdauit & quomodo temporibus retroactis melius conseruatus fuerit bonus status regni ut sciat cognoscere qualiter principari debeat & quæ corrumpunt & saluat regnum & gubernationem regni quia his ignoratis recte regnum gubernare non poterit.

¶ Quæ sunt consiliabilia & circa quæ oportet consilia adhibere. Cap. xvi.

Icebatur supra quatuor considerata esse in regimine ciuitatis uidelicet principem. consilium. prætorium. & populum. postquam ergo auxiliante deo determinauimus de principe & distinximus quot sunt genera principatus & qui illorum recti & qui illorum peruersi & declarauimus regnum esse optimum principatum. & tyrannidem pessimum manifestauimus autem quod sit regis officium & quæ oporteat ipsum facere ut recte regat populum sibi commissum. probauimus quod decet multis uis regem uigilem curam assumere ne conuertatur in tyrannum quatum spectat ad præsens. negocium sufficienter tractauimus quæ circa principem sunt dicenda. Restat ergo de consilio pertransire quæ tractanda sunt circa ipsum. Sed cum dicat philosophus. iii. ethi. consiliabitur utique aliquis non pro quibus consiliatur insipiens: insanus: sed pro quibus sapiens & intellectum habens. Ideo primo uidendum est quæ sunt consiliatius. & circa quæ debent fieri consilia ne tanquam ignorantes consiliari uelimus de quibus non sunt consilia adhibenda. ¶ Possumus autem tangere sex quantum ad præsens spectat quæ sub consilio non cadunt. ¶ Primo enim quæcunque sunt mutabilia consilium nostrum subterfugiunt: nam ideo consiliamur ut regulemur in actionibus nostris & ut uitemus mala & ut consequamur bona quæ ergo uitari possunt & quæ mutationi non subiacent sub consilio non cadunt. Ideo dicitur. iii. ethi. quod de eternis. i. de immutabilibus nullus consiliatur. nullus enim querit consilium de diametro si est commensurabilis coste uel de quocunque immutabili. ¶ Secundo etiam consiliabilia non sunt quæcunque mobilia si semper uniformiter moueantur. Nam quæ semper uniformiter mouentur secundum quod huiusmodi sunt quandam necessitatem habent consiliabilia autem non sunt necessaria sed contingetia. Ideo dicitur in ethi. quod de his quæ semper sunt in motu & quæ semper uniformiter mouentur: puta de uersionibus solis & de ortibus siderum nullus consiliatur. sidera enim licet moueantur

tamen quia semper sunt in motu nec propter nostra opera in mutari possunt eorum cursus. Ideo circa talia non est consilium adhibendum. Si autem circa talia cadit consilium hoc non est secundum se prout deseruiunt actionibus nostris ut quia aliqua humana opera congruentius fiunt tempore calido. Aliqua uero tempore frigido cursus siderum quæ inducere habet secundum diuersa tempora calorem & frigiditatem: non per se: sed per accidens potest sub consilia cadere. ut sciamus quomodo tempore quæ opera sunt fienda. ¶ Tertio non sunt consiliabilia & quæ fiunt frequenter si fiunt e natura. Ideo de imbribus quæ semper fiunt tempore yemali & de caumatibus quæ sæpe contingunt tempore æstiuali non habet esse consilium quia talia naturalia sunt & non dependent ex operibus nostris. Ideo de eis non consiliamur nisi ut deseruiunt operibus nostris. hoc ergo modo sicut & circa cursus siderum & circa quæcunque alia deseruientia humanis actibus: bene ergo dicitur in ethi. quod de siccitatibus & imbribus non est consilium. ¶ Quarta non sunt consiliabilia quæ etiam fiunt raro si ex fortuna contingant nã quicunque consiliatur uult ex electione uel ex intentione aliquid adipisci. quæ ergo præter intentionem eueniunt consiliabilia esse non possunt. Ideo dicitur in ethi. non esse consilium de his quæ sunt a fortuna puta de thesauri inuentione. ¶ Quinto non sunt consiliabilia omnia humana opera: quia non cadunt sub consilio nostro: opera illorum hominum quæ propter nostra facta mutari non possunt. Ideo dicitur in ethi. quod qualiter utique scire optime conuersentur: nullus læcedemoniorum consiliatur: nec etiam nulli gallici consiliantur qualiter oprime uiuant indii. consiliabilia ergo non sunt immutabilia nec uniformia semper. nec quæ sunt a natura: nec quæ a fortuna: nec omnia humana cadunt sub suo consilio: sed solum consiliamur de his quæ sunt operabilia per nos: nam ut dicitur. iii. ethi. singuli autem hominum consiliantur de his operabilibus quæ fieri possunt per ipsos. ¶ Sexto non sunt consiliabilia omnia quæ per non fieri possunt: nam quæcunque finaliter per opera nostra adipisci intendimus sub consilio non cadunt. nam consilium non est de fine sed his quæ sunt ad finem. oportet enim in consilio præsupponere finaliter intentum & non consiliari de ipso. sed de his per quæ consequi possumus illud. Medicus enim quia finaliter intendit sanitatem non consiliatur utrum debeat sanare ægrum: sed hoc accipit tanquam certum & notum ægrum sanandum esse & consiliatur de uis per quas facilius & melius sanetur: sic rector ciuitatis & regni non consiliantur utrum ciues inter se pacem debeant habere & utrum regnum oporteat esse in bono statu sed hoc accipit tanquam certa & nota & consiliatur quomodo melius fieri possint. Sunt ergo consiliabilia quæ dependent ex operibus nostris & non sunt finaliter intentum. nec se habent ut finis: sed ut ea quæ sunt ad finem.

Quid est consilium & qualiter consilia sunt fienda.

Cap. xvii.

St autem omne consilium q̄dam quæstio quia ut dicitur. vi. ethi. consilians autem siue bene siue male consiliatur: quærit aliquid & ratiocinat̄ propter quod quicūq; consiliatur quærit non tñ econuerso. nam ut dicit. iii. ethi. licet omne consilium sit quæstio non tamen omnis quæstio est consiliū. Si enim consiliabilia sunt solum quæ dependent ex operibus nostris consilium erit quæstio nō de quibuscūq; sed solum de agibilibus humanis: possunt autem circa speculabilia & circa naturas rerū & circa æterna fieri quæstiones multæ. sed huiusmodi quæstiones consilia dici non debent. ¶ Viso quidem consilium quia est quæstio agibilium humanorum restat uidere quomodo est consiliandum & quem modum in consiliis hīc debemus. Sūt autem quantum ad præsens spectat sex obseruanda ut sciamus qualiter sit consiliandum. ¶ Primum est quia quanto aliquid est magis determinatū tāto minori eget consilio. Immo si omnino determinatum esset nulli egeret consilio. Ideo quarto ethi. quod circa certas operationes disciplinarum non est consilium: puta de litteris. nō enim consiliatur scriptor nisi sit omnino ignorans quomodo debet scribere litteras quia hoc sufficienter determinatum est per artem scribendi. ¶ De his ergo sunt consilia quæ possunt fieri per nos & non sunt omnino certa & determinata qualiter fieri debeant. Ideo dubitamus & consiliamur circa ipsa. Est ergo unus modus in consiliis adhibendus quod quando aliquod factum regni proponitur quanto pluribus modis fieri potest & quāto minus habet certas & determinatas uias tāto per plus t̄pus est consiliandum ut de illis uis facilior & melior eligatur. ¶ Secundo est in consiliis attendendum & consiliemur de quibuscūq; minimis sed de magis dicebatur enim supra quod timor consiliatiuos facit: qui ergo consiliatur uidetur timere & dubitare ne aliquo infortūio continente deficiat a consecutione optati boni: uel incurrat aliquod damnum. uel aliquod aliud malum. Quæ ergo sūt ualde modica ut quæ sunt apta nata efficere paruū bonum uel prohibere modicum malum non sunt consiliabilia: est ergo modus attendendus in consiliis ut de magnis consiliet̄ negotiis. ¶ Tertio cum consiliari uolumus debemus alios assumere nobiscum inter quos conferamus de negotiis fiendis. nam licet homo inter seipsum possit inuenire uias & modos ad aliquid peragendum attamē imprudēs est qui solo suo capiti inicitur. & renuit aliorum audire sententias. Magnæ enim prudentiæ est in consiliis hunc habere modum: ut cum aliis conferamus quid agendum quod ex duobus patet. nam consilia ut dictum est debent de rebus magnis. In talibus autem nullus debet omnino sibi credere & proprio sensu inniti: sed debet alios ad se uocare sciens quod plura cognoscere possunt

sunt multi quam unus. Ideo dicitur. iii. ethi. cōsiliatores assumimus in magna discredentes nobis ipsis uelut non sufficiētibus dinoscere. ¶ Rursus hoc idem patet ex eo quod consiliū est circa agibilia particularia in quibus multum ualet experientia. nam in talibus ut dicitur primo metha. plus proficit expertus quam artifex quare cum plures plura experti sint quam unus solus: decet ad huiusmodi negocia alios adnotare ut per eorum consilium possit eligi uia melior quales autem esse debeant consiliarii adnotandi in prosequendo patebit. ¶ Quarto est in consiliis attendendum ut secreta habeantur quæ ibi dicuntur: nam multa negocia disturbantur ex reuelatione consiliorum. Inde forte consilium nomen accepit. Dicunt enim aliqui quod consiliū quasi idem est quod desiderium: dictum est autem consilium: quia plures simul concedere debent: sed forte melius dicere possumus quod consilium dictum sit a consilio ut illud dicatur esse consilium & simul aliqui plures silent & tacent. Nam maxime est hoc in consiliis attendendum. & maxime in consiliis ubi tractantur negocia cōmunia & facta regni: ut unusquisque consiliarius adiecta dilectione priuati boni. solū aspiciat ad cōmunem profectum: & ut regni profectus impediri non possit: secreta tenere debet quæ ibi sūt tradita. Hoc enim fuit quod apud romanā rem publicam exaltauit fidelitas consiliantium: quibus quicquid per consiliū in eorum auribus dicebatur adeo secretum erat ac si non audissent illud. Vñ ualerius maximus scdo libro de factis memorabilibus capitulo de institutis antiquis cōmēdans romanos consiliatores ait. quod fidū & altū erat secretū consistorium reipublice silentique salubritate munitū cuius limē intrantes abiecta priuata dilectione ita dilectionem publicam induebant ut non dicā unum sed neminē audisse credere quod tam multorum auribus fuerat cōmissum. ¶ Quinto est in consiliis attendendum ut non loquant̄ ibi placetia sed uera. Adulatores enim dū principi placere student uera silentes & placita promulgantes exponunt periculo totum principatum uel totum regnum. Inde est ergo quod quidam sapiēs Aristodes nomine dicebat consiliarios duo in se habere debere quod nec essent plani. i. manifesti & propalatores consiliorum: nec essent placētes ut quod essent adulatores plus curantes loqui placetia quā uera. Sic etiam ut recitat phūs. ii. rethi. quidam poeta nomine alexander. Videns priuatum in consiliis esse secretarium & ueracē commendas eum dicebat iste est qui consuluit ac si diceret quod alii respectu eius consiliatores dici nō debent sed magis forte adulatores. ¶ Sexto est in consiliis attendendum ut diu consiliemur: & si affit oportunitas cito in opere exequamur. nam cum adest oportunitas operandi & si recte uolumus & non illud facimus hoc est quia ignoramus an expediat illud fieri. bene ergo se habet diligenter quodlibet negocium discutere arduū an uti

le sit illud facere. sed post q̄ per diuturnū cōsiliū est recte cognitum quid fiendum si assit operandi facultas prompte operari debem⁹. bene ergo dictum est quod scribitur. vi. ethi. q̄ cōsiliamur multo tempore: operamur autem prompte & q̄ oportet consiliari tarde sed facere consiliata uelociter.

¶ Quales consiliarios assumere deceat regiam maiestatem. Cap. xviii.

Mnia autem quæ habere debet bene persuadens & bene credituus apparēter expedit ut habeat bonos consiliarios existenter: Nam ex hoc aliquis persuadet in consiliis & creditur dictis eius. quia extimat bonus consiliarius esse ad persuadendum. Sed ad hoc q̄ aliquis sit bene credituus non oportet ipsum esse existenter talem: sed sufficit q̄ uideatur uel appareat talis esse: nam homo iudicat q̄ fortis patent & ex apparentibus. Ideo sit sufficiēter homini fides & redditur ei aliquis credituus si extimet illum bonū consiliatorē esse. sed ad hoc q̄ bonus consiliator existat: non sufficit q̄ sit apparenter talis requirit existenter talē esse. bene igitur dictum est q̄ q̄cunq̄ bene persuadens habet apparēter bonus consiliator existenter habere debet. Quare si scire uolumus quales consiliarios habet deceat regiā maiestatem & q̄ & quot sunt incōsiliis requirēda: scire expedit quot modis persuadetur hominibus uel quot modis sit eis fides & inclinatur ad credēdum sermones auditos: hæc aut sunt tria secundum q̄ in omni locutione tria sūt cōsideranda uidelicet dicēre qui loquit: auditorem ad quem loquit & rem de qua loquitur. ¶ Primo enim esse potest q̄ persuadetur auditoribus & inclinant ad credendū sermones auditos ex parte dicentis qd̄ contingit si dicens sit bonus uel credat bonus: nam bonis hominibus etiam si nullas rationes assignare sciant: creditur & faciunt fidem auditoribus: sed hmōi fides sumit originem ex parte dicētis: nam quia dicens creditur esse bonus cum tales mentiri nolit de facili creditur eorū dictis. ¶ Secundo potest fieri credulitas auditoribus ex parte ipsorū auditorum quod contingit si proferēs sermones sit beniuolus & amicus: nam sicut homines cōmuniter & ut plurimū decipiunt circa seipos & credant se plus ualere q̄ ualeant & eē magis sapientes q̄ sint. & in negotiis fiendis cōmuniter credunt homines plus uidere q̄ uideāt & magis loqui ad propositū q̄ loquant sic quia amicus reputatur alter ipse cōmuniter decipiuntur homines circa amicos. Nam ut dicit in reth. amantes & odientes non pariter iudicant. Cōmune est enī ut amicorū facta ut plurimū deforam⁹ in bonum: & inimicorū in malū. Passionamur. n. circa amicos sicut circa nos ipsos ut credamus eos plus ualere quā ualeāt & esse meliores q̄ sint. Quare si auditores credunt beniuolis & amicis uel eis quos estimant esse. Huiusmodi credulitas sumit originē ex parte ipsorum audi-

torum ad quos est sermo qui ex se passionant & inclinatur ut fidem adhibeant eis quos putant amicos esse. ¶ Tertio sit credulitas ex parte ipsorum rerum quod contingit si dicens sit prudens uel credatur esse prudens: nam prudentis est scire & cognoscere ipsas res: negocia agibilia: quia ut dicitur primo ethi. unusquisq̄ bñ iudicat de his quæ nouit: ex ipis ergo negociis & ex ipis rebus de quibus loquitur prudens quia ea scit cognoscere & iudicare facit fidem auditorib⁹: hæc autem credulitas & hæc persuasio est p se: nam reddere se credibilem & bene persuadere p se ē ex ipsis rebus & ex ipsis negociis de quibus loquitur: scire assumere rōnes & argumēta per quæ si des fiat audientib⁹ & quia prudētes sciūt facerē & qui existimantur prudētes extimantur talia facere. Ideo ad hoc q̄ aliquis ex rebus de quibus loquitur fidē faciat uel oportet q̄ sit prudēs uel q̄ credat esse prudēs. Omnis ergo bene psuadens uel omnis ille cuius dictis creditur & adhibet fides: uel oportet q̄ sit bon⁹: uel q̄ amicus: uel prudens: & si non existenter apparēter saltem. Itaq̄ cum dictum sit q̄ quæ bene persuadens & ille cui fides adhibetur debet habere apparēter oportet q̄ bonus consiliator habeat existēter satis apparet quales consiliatores deceat q̄rere regiā maiestatem: q̄a debet quærere tales qui sint boni: & amici & sapientes: ut si boni sint nō mētiant ratione sui: q̄a bonis displicet omne malū & omne detestabile: mēdaciū autem ut dicitur. iiii. ethi. per se est malū & detestabile. ¶ Secundo consiliarii. debent esse nō solū boni sed amici ut non solū non mētiant ratione sui q̄ loquuntur & qui consiliū præbent sed etiā ratione eius ad quem loquuntur & cui consiliū præbent: quia amicos ē amicis uera & bona consulere. ¶ Tertio consiliarii debent esse sapientes q̄a non mētiant ex parte rerū de quibus loquunt q̄a cognoscunt negocia agibilia & scient qualiter sit agendū: hæc ergo tria quærenda sunt in consiliariis: uidelicet bonitas amicitia & sapiētia. nam ut recte consulant sicut patet ex dictis debent esse boni: & amici & sapientes.

¶ Quot oportet scire consiliarios & circa quot sunt consilia adhibenda. Cap. xix.

I considerent dicta phi. i. reth. v. sūt de quibus consiliant homines: uidelicet de uentibus: de alimēto: de custodia ciuitatis: & de pace & bello: & de legislatore: circa hæc ergo. v. oportet consiliatores esse instructos. Primo enim contingit esse regis consiliū circa prouētus in quo duo sunt attendēda. ¶ Primo ne maiestas regia aliquos prouētus iniuste usurpet a suis conciuibus: probatur enim supra regem debere eē talem qui bonus & uirtuosus tanquam polliciam diligeret existētes in regno promoueret & honoraret quod esse non posset si bona eorum quæ sunt in regno usurparet iniuste. ¶ Rursus est attendendum ne in suis prouentibus defraudetur: expedit enim regiam cō-

filium pro uiribus saluare iura regis. eo q̄ huiusmodi bona ordinanda sunt ad bonum commune: ut ad defensionem regni & ad bonum statum eius: decet ergo consiliiarios scire introitus & prouentus regni: quos oportet peruenire ad regem qui & quanti sunt quatenus: si quis est superfluo & iniuste acceptus auferatur si quis uero deficit uel est diminutus apponatur & augeatur. ¶ Secundo debet esse consilium de alimento ut sciat utrum ciuitas uel regnum cui pricipatur aliquis rector sufficiat sibi in alimēto & in deseruiens ad sufficientiam uitae: considerandum est enim quantum alimētum est in regno uel in ciuitate qualibet ipsius regni & quātum est ibi adductibile & quorum inductione adduci ualeat: ut circa hæc debita consilia & debite ordinationes fieri possint: non enim modicum consiliadū est circa alimentum ut quælibet ciuitas habeat sufficientiam ad uitam quia aliter iam non esset ciuitas ut hmoi sufficientibus ad uitā fieri debent debite conmutationes ut debite emptiones & uenditiones. Considerandæ enim sunt mensuræ & pondera uendentium & cum expedit taxandum est præcium uenditionis si ultra q̄ debent uenditores res suas uendere uellent. ¶ Tertio est consilium adhibendum circa custodiam ciuitatis & regni quod dupliciter fieri habet: nam primo est custodia adhibenda ne insurgāt seditioes & malicia inter ciues. Ideo attendendum est diligenter qui ciuium reputantur boni & qui infames & circa infames maior custodia adhibeat: & si deprehendatur male egisse puniantur: uel etiam totaliter extirpentur: quia reges & principes non debent pati maleficos uiuere. Sunt etiā consideranda loca in quibus consueuerunt magis maleficia perpetrari: nam sicut quidam hominum magis iniustificānt q̄ alii: sic sunt quædam loca magis apta ad iniustificandum q̄ alia: ut in ciuitate contingit esse uicos aliquos magis esse suspectos q̄ alios: quia iniustificātes ibidem possunt magis latere & effugere puniētes: sic etiam est extra ciuitatem loca aliqua sūt nemorosa & umbrosa magis apta ad iniustificandum q̄ alia: debet ergo adhiberi consilium ut circa talia maior custodia præbeat. ¶ Rursus circa custodiā ciuitatis & regni non solum sunt adhibēda consilia propter ipsos ciues uel propter eos qui sunt in regno: ne unus iniustificet in alium sed etiam propter ipsos extraneos. Considerandum enim est utrum regnum ex aliqua parte possit inuadi: & utrum aliqua ciuitas regni ab extraneis possit suscipere detrimentū: ideo passagia portus introitus &c. talia unde possunt extrinseci aduenire: non sunt extraneis cōmittēda uel tribuēda: sed sunt diligēter custodiēda uel muniēda. ¶ Quarto habet esse consilium circa pacem & bellum quod non est intelligendum circa pacem ciuium uel circa eorum bellum: nam pax ciuium est aliquid finaliter intentum: bellum autem est cuius oppositum: de fine autē & de eius opposito nul-

lus sanæ mētis consiliatur: nam non est consilium nisi de his de quibus est dubium eo q̄ consilium sit quædam quæstio: & quæstio sit dubitabilis positio: de fine autē & de hoc q̄ principaliter intenditur nullus dubitat ipsum esse psequendum. De eius autē oppositio quilibet cognoscit ipsum esse fugiendum. ideo pax ciuium pro uirtutibus est psequenda & eorum dissentiones & bella pro uiribus fugienda: & in hoc non est quæstio nec consilium. ¶ Sed utrum cum extraneis debeamus hie pacē uel bella dubitabile esse potest & possunt ad hoc adhiberi consilia circa quod sunt duo consideranda. Primo ut nunquam capiatur iniustum bella quia iniustificari in alios & eos indebite opprimere per se est malum & fugiendum: deinde si uisum sit bellum esse iustum consideranda est potentia regni uel ciuitatis: quæ bellare debet quanta sit & quanta ei potest aduenire extrinsecus. Consideranda est etiam potētia aduersariorum: nam scdm phūm. i. reth. ad meliores pacem debemus habere: ad deteriores autem nobis est expugnare uel non pugnare contra eos. Posito enim q̄ potentiores ad quos resistere non ualemus: in nos fore faciant prudētia est non insurgere in ipsos nisi occurrat oportunitas temporis in quo ex eis congrui possimus uindictas assumere. ¶ Quintum circa q̄ sunt consilia adhibenda: est lator legum: nam ut dicitur primo retho. in legibus est salus ciuitatis. Cōseruatur enim ciuitates & regna per leges iustas quia absq̄ iustitia nequeunt regna sustinere. Decet autē scire regem quor sunt genera dominorū siue quot sunt species principantium & qui principatus est durabilior: & qualiter principatus secundum quē dominat habet saluari & corrumpi ut eligens optimum modū principandi ferat leges iustissimas scdm quas saluari habet principatus ille. Quis sit autē optimus modus principandi & quale debeat esse regis officium. & quō rex se debeat in suo dominio pseruare fuit in superioribus patefactum: quare pro superioribus iam dicta cōadiuante experientia gestorum particularium quæ continue occurrunt in curiis regū & principum: instrui poterit rector ciuitatis aut regni: qualiter circa lationem legum sit consiliandum & quæ leges sunt ferendæ ut saluetur principatus eius intendimus in capitulis sequētibz de legibus multa inquirere ut simul ex dictis & dicendis melius ueritas patebit.

¶ Quod quantum possibile est sunt omnia legibus determinanda & quam pauciora possunt arbitrio iudicum cōmittenda. Cap. xx.

Via in præcedentibus capitulis determinauimus de principe: ostendendo quomodo principis debeat esse princeps & determinauimus de consilio: declarando quales debent esse consiliiarii & quæ & quot sunt illa circa quæ habet esse consilium. Restat secundo ordinem prætaxatum ut exequamur de prætorio siue de iudicio inuestigando qualiter iudicandum sit & quomodo

sūt genera legum & alia q̄ circa istam occurrūt materiam. Sed cum iudicium fiat per leges aut per arbitrium aut per utrumq̄. Priusquam ostendamus qualiter sit iudicandum declarare uolūmus q̄ quātum possibile est sunt omnia legibus determinanda & quam pauciora possunt arbitrio iudicū cōmittēda. Quod quadruplici uia inuestigare possumus quarum tres tanguntur. i. retho. quattuor uero tāgit. vii. poli. ¶ Prima uia sic patet nam pauciores sunt legum conditores quam iudices iudicantes secūdam leges iam cōditas. Nam in qualibet ciuitate oportet esse aliquod prætorium ordinarium ad quod causæ reducantur & litigia exorta in ciuitate illa p̄ leges tamen conditas in una ciuitate regulari possunt ciuitates multæ. Immo eadem ciuitate in qua leges condūtur contingit plures esse iudices q̄ legum conditores. nam leges si iuste sint debēt eē quasi immortales & immutabiles: quia circa eas nulla aut modica mutatio fieri debet. Iudices tamen iudicantes secūdam illas moriuntur & corrumpuntur. Contingit etiam absq̄ corruptione & morte iudices a suo officio remoueri & alios in suum locum succedere sibi saltē p̄ successionē ipsorum oportet in eadem ciuitate multos esse iudices: eo q̄ ipsi quasi continue inouantur n̄ tamē sic oportet multiplicare legū conditores eo q̄ leges non sic continue inouari debēt: quæ si legum conditores respectu iudicū sunt paucis quia facilius est inuenire paucos sapiētes quam multos: ut omnia sapienter disponātur expedit quantum possibile est per legem omnia determinari & quam paucissima arbitrio iudicū committere. ¶ Secunda uia sic ostenditur nam facilius & melius uidetur quid rectum & quid iustū & si illud multo tempore diligētī consideratione discutiat q̄ si oporteat statim iudiciuā sententiam proferre. Itaq̄ cum legum conditores multo tempore & multo cōsilio deliberare possint quales debeant leges ferre. Iudices propter instantiam pertinet & quia non debent lites prolongari: sed deprimi nisi tantam habent diuturnitatem ad uidēdum quid iustum in proposito: ne igitur in iudicando erretur quantum possibile est sunt omnia legibus determinanda & pauca discretionī iudicium committenda. ¶ Tertia uia sic declaratur nam conditores legū leges ferunt in uniuersali & de futuris dicentes quicumq̄ sic egerit sic puniatur ignorantes an amicus uel inimicus sit illa facturus: & debeat illam subire sententiam nam si scirent q̄ amicus: forte obliquarentur in iudicando & pœnam palliarēt. Si uero inimicus inclinaretur forte in partem oppositam & punitionem auerent. Nunc autem quia solum in hoc leges ferant & nesciūt quid in particularibus sit futurum non peruertuntur in iudicando amore uel odio inclinati. iudices autē non sic nam iudicium iudicia non sunt de futuris: sed de p̄teritis nō uniuersaliter: sed in particulari. Incusantur enim determinatæ personæ ad

quas est amare uel odire & sæpe talia annexum habent proprium cōmodum. Ideo iudex de facili obliquatur. nam amantes & odientes & aliquid temporale commodum considerantes n̄ æqualiter iudicant: quare ne iudicium iudicū obliquatur: bonum est quātū possibile est omnia lege determinare & quam paucissima arbitrio iudicū committere. ¶ Has autem tres rationes tangit philophus i. retho. dicens q̄ maxime quidem contingit recte positas leges quæcūq̄ possibile est determinare: & præterea paucissima committere iudicantibus. Primum quidem quia facilius est habere unum aut paucos sapientes quam multos: deinde quia legislatores fiunt ex cōsideratis ex multo tempore iudicia autem ex suborto & subito. Tertium uero quod est maximum omnium quia legislatores sunt de futuris & in uniuersali: sed præfectus aut iudex iudicat de p̄sentibus & determinatis ad quos est amare & odire & quibus proprium commodū annexum est sæpe. ¶ Quarta uia ad ostendendum hoc idem sic declarari potest: nam ut infra patebit oportet aliqua committere arbitrio iudicium quia gesta particularia complete sub narratione non cadūt nec lege omnia complete determinari possunt tamen quantum possibile est omnia legibus sunt determinanda: & quanto pauciora possunt sūt arbitrio iudicū committenda: quia ut dicitur. vii. poli. quanto utiq̄ minor inimicitia fuerit exsequentibus iudicia. tanto magis accipiēt finem executione iudiciorum. quare cum iudex iudicando reos secundum leges non tantam inimicitiam incurrat: quātum si iudicaret eos arbitrio proprio ne iudex timore inimicitia inclinatus differat debito fini iudicia mancipare: quantum possibile est sūt omnia legibus determinanda: & pauca arbitrio iudicū cōmittenda: sufficiēt enim iudex excusatur cū secundum positas leges aliquid iudicat: quia nō uidetur ipse scdm se hoc agere: sed lege compulsus dicitur talem sententiam promulgare.

¶ Qualiter est in iudicio procedendum: & q̄ sermones passionales sunt coram iudice prohibendi. Cap. xxi.

Tendere debent iudices ut in iudicio procedant ut sermones passionales prouocantes ad passiones ut ad iram & odiū in iudicio prohibeantur. Multi enim litigantium cognoscentes se habere malam causam non amant quid factum & quid non factum: sed conuertunt se ad commouendum iudicem ad iram & odium circa aduersarios & ad benignitatem & misericordiam erga seipsos: sed q̄ tales sermones sunt prohibendi triplici uia inuestigare possumus. Prima sumitur ex eo q̄ huiusmodi sermones obligare habent iudicē quem esse oportet quasi regulam in iudicando. Secunda uero quia prædicti sermones tollunt ordinem iudicandi. Tertia quia quidam sunt in pertinentes ad propositum. ¶ Prima uia sic

patet scire enim debemus quod iudex in iudicando de litigiis ut recte iudicet sic debet se habere inter partes litigantes sicut lingua uolens discernere de saporibus uel sicut quilibet alius sensus uolens discernere de propriis sensibilibus habere se debet inter ipsos saporibus uel inter propria sensibilia. est enim sensus media proportio sensibilibus & quam diu non inficitur secundum alterum contrariorum dat rectum iudicium de sensibus ut quam diu lingua non est infecta aliquo humore recte iudicat dicens amarum esse amarum & dulce dulce. Si uero inficiatur colera uel flegmate uel aliquo alio humore tunc non quasi existens in medio: sed contracta ad alterum contrariorum peruerso se iudicat dicens dulce esse amarum & e conuerso ut patet in infirmantibus & habentibus infestum gustum sic iudex quando est medius inter litigantes non declinat ad alteram partem quasi regula recta dicit iustum esse iustum & iniustum iniustum. Si uero ad alteram partem declinet per misericordiam & amicitiam: ab altera uero recedat per iram & odium quasi regula tortuosa per uerse iudicabit: & quia hoc faciunt sermones passionales: permittere talia in iudicio nihil est aliud quam regulam obliquare: quare si inconueniens est permittere obliquari regulam inconueniens est sustinere in iudicio passionales sermones. dato tamen quod contingat sustinere aliquos passionales sermones quia ut in sequentibus patebit prioriores debent esse iudices ad miserendum quam ad puniendum potius sustinendi sunt sermones passionales prouocantes ad misericordiam uel beniuolentiam quam ad odium uel ad iram. ¶ Secunda uia omnes passionales sermones permittendos non esse sumitur ex eo quod talia peruertunt ordinem iudicandi. in iudicando. n. est ordo quidam qua aliquid est ibi tanquam supremum & aliquid tanquam medium & aliquid tanquam infimum tanquam supremum quidem est rex ipse uel princeps: uel alius legislator tanquam medium uero est ipse iudex: sed tanquam infimum est ibi reus: uel incusatus uel partes litigantes est enim iudex medius inter legislatorem & litigantes: & quia medium aliquid debet accipere ab utroque extremorum. Iudex tanquam medius aliquid accepit ab utroque: nam a legislatore accepit quid iustum & quid non iustum. Si enim per leges discernitur quid iuris ab alio addiscit iudex quid iustum in agibilibus humanis per cuius leges regulantur in iudicando a legis ergo latore discit iudex quid iustum: sed a partibus discit quid factum uel non factum. Si autem dicit ab eis quid iustum hoc est per accidens in quantum allegant leges conditas a legum latore: quare cum sermones passionabiles inclinent uoluntatem & faciunt apparere aliquid iustum uel non iustum eo quod passionari ut amantes & odientes & gaudentes & tristantes non pariter iudicamus permittere passionales sermones in iudicio est peruertere ordinem iudicandi: quia est facere partes legistato-

res & tenere supremum gradum in iudicando quae debent tenere infimum: peruertitur ibi talis ordo quia partes passionando iudicem ei faciunt apparere aliquid iustum uel iniustum quod non est officium partium: sed legislatoris per legis enim latorem uel per leges ab eo conditas oportet apparere iudici quid iustum & quid iniustum non autem hoc debet fieri per partes litigantes uel per sermones passionales a partibus promulgatos. ¶ Tertia uia sumitur ex eo quod tales sermones sunt impertinentes ad propositum & sunt extra negocium iudicandum. nam cum lis sit de aliquo facto uel de aliqua re nihil oportet dici in iudicio nisi pertinens ad rem uel ad negotium de quo est litigium: passionare autem iudicem aut narrare iniurias quas pars aduersa iudici intulit uel narrare bona quae ipsi iudici contulerunt & hoc modo prouocare iudicem ad maliuolentiam partis aduersae & ad beniuolentiam sui est omnino impertinens ad propositum: quare non sunt talia permittenda.

¶ Quae & quot oporteat iudices habere ut contingat eos bene iudicare.

Cap. xxii.

¶ Sumus autem. iiii. enumerare quae oportet habere iudices ut uera iudicia proferant & ut recte iudicent. Primum est autoritas iudicandi. Secundum est prudentia legum. Tertium experientia agibilibus. & quartum rectitudo uoluntatis. In omni enim litigio quantum ad praesens spectat. iiii. est considerare uidelicet partes litigantes negocium de quo litigant leges secundum quas sunt litigia iudicanda & legislatorem: aut regem aut principem a quo datur autoritas iudicandi: expedit autem iudices ut recte iudicent ad omnia haec debite se habere: nam iudicium non debet esse usurpatum nec temerarium nec iniquum nec praesumptuosum siue suspiciosum. Iudices. n. si non recte se habent ad legislatorem faciunt iudicium usurpatum. Tunc quidem dicuntur iudices non recte se habere ad legislatorem quando excedunt autoritatem sibi commissam. ¶ Secundo dicuntur iudices facere iudicium temerarium si non recte se habent ad leges: ut si careant legum prudentia nam sine cognitione legum recte causa iudicari non possunt. ¶ Tertio si iudices non debite se habent ad partes litigantes: faciunt iudicium iniquum: nam ut patet ex habitis iudex debet esse quasi regula recta media inter utraque partes: quare si huiusmodi regula a medio deuiat & ad unam partem declinat per amorem ab alia uero recedit per odium oportet ipsum iudicare inique quia tunc iudicium non procedit ex zelo iustitiae: sed ex amore uel odio partium. Quarto si iudices non debite se habent ad negocia agibilia ut si sint inexpti humanorum actuum facient iudicium suspiciosum quia aliqui ex leui suspitione alios condemnabit non erit ergo rectum iudicium nisi concurrant ibi autoritas iudicandi prudentia legum: zelus iustitiae & experientia agibilibus. Nam sicut in cura

do morbos corporales aliquando plus proficit expertus q̄ artifex eo q̄ habeat notitiam conditionum particularium sic i iudicio agibilia & in discussione causarum aliquando plus proficiunt experti q̄ scientes iura. Omnia ergo prædicta requiruntur ad recte & debite iudicandum. Patet itaq; quales iudices & quales discussores causarum querere deceat regiam maiestatem: nam decet eos tales querere qui sint humiles non excedentes auctoritatem sibi commissam sicut prudentes in legibus sciētes eas applicare ad litigia exorta habēt zelum iustitiæ uel ut non ex amore uel odio partium: sed ex dilectione iustitiæ sentētiās proferunt. Habeant experientiam agibilia ut cognoscentes particularia acta melius discutiant causas.

Quæ & quot oporteat considerare iudices ut indulgeant humanis ut sint clementes potius q̄ crudeles. Cap. xxiii.

Vantum ad præsens spectat. x. enumerare possumus quæ uidef tangere philosophus. i. reth. ad quæ decet respicere iudicē ut humanis indulgeat & ut sit clemēs potius q̄ seuerus. Primum est ipsa natura humana. Secundū legislator. Tertium pius intellectus legum. Quartum operantis intētio. Quintum multitudo bonorum operum. Sextum diurnitas ipsis retroacti. Septimum excessus bonitatis supra maliciam. Octauum patientia accusati. Nonum corrigibilitas peccantis. Decimum subiectio delinquentis. Primo. n. ipsa natura humana clamat p̄ clementia delinquentis: nam cum natura humana de se sit debilis & mutabilis & p̄na ad malum si contingat aliquem delinquere. infirmitas naturæ supplicat pro uenia. Ideo dicitur. i. retho. q̄ epyclres ē indulgere humanis. Dicitur. n. esse epyclres qui est supra iustum siue supra iustitiam. philosophus igitur parentem humanis appellat supra iustum quia clementia est extollenda supra ueritatem & supra iustitiam.

Secundum q̄ inclinare debet iudicem ad clementia est ipse legislator: nam forte ipse rex uel ipse princeps cuius est leges ferre si consideraret conditiones peccantis indulgeret eis quare si iudex hoc potest opinari q̄ legislator dispensaret in legibus & parceret reo magis debet agere cū eo misericorditer q̄ crudeliter. Ideo dicitur. i. retho. q̄ iudicans potius debet respicere ad legislatorem q̄ ad leges. Tertium inclinans ad pietatem est peius intellectus regum. Leges. n. ad terrendum delinquentes quādam ampliores seueritatem continent: quare si legum uerba ut terrent peccantes sunt amplioris seueritatis contentiua decet ut per piū intellectum moderet supplicii magnitudo: hoc ē ergo quod dicitur. i. retho. q̄ iudicans non debet respicere ad uerba legum: sed ad intellectum legis. Quartum ē intētio operantis: nam licet de quo incutitur aliquis sit de genere malorum ipse forte non habuit prauam intentionem uel si habuit adeo prauā

ut opus intendit & quæ dubia meditanda sunt in meliorem partē: si aliquo mō pōt percipere iudex peccantem non peccasse ex electiōe sed ex ignorantia uel ex i fortunio debet ad clamētiā declinare. Ideo dicitur. i. reth. q̄ iudicans debet aspicere non ad actionem: sed ad electionē. Quintum inducens ad misericordiam est multitudo bonorum operum nam forte ille qui nūc deliquit multa bona opera prius fecit. Debet ergo iudex non ita respicere ad partem ut ad hoc particulare negocium in quo delinquit sicut ad totum ut sicut ad multa bona opera quæ prius fecit ideo dicitur. i. reth. q̄ iudicans non debet respicere ad partem sed ad totum. Sextum ē diurnitas t̄pis retractati. Nam contingit ēt in pauco t̄pe facere multa bona opa. Duo ergo debent inducere regē aut quēcūq; alium dominum ad dilectionem alicuius subditi: uel quia multo seruitia recepit ab ipso: uel quia multo seruiuit sibi. Hæc. n. duo licet ut plurimum se commutentur quia qui multo tempore seruiuit ut plurimū multa seruitia fecit & eōuerso: contingit tamen hæc duo ab inuicem seperari: nam homo nō seruit alteri nisi occurrat tempus & oportunitas seruiendi. potest enim contingere q̄ in multo t̄pe occurrant oportunitates pauca & in pauco multat̄. istud itaq; sextum inclinatiuum ad pietatem respiciens diurnitatem t̄pis non est idem cum quinto: q̄ respicit multitudinem operum: quare si contingit aliquē subditorum nūc in aliqua parte temporis delinquere: qui toto t̄pe se bene habuit præcedēti: ē cum ipso misericorditer agēdum & magis respiciendum est ad multum & ad totum t̄ps præcedens: q̄ ad modicū ut ad hanc particulam t̄pis in qua deliquit. Ideo dicitur. i. retho. q̄ iudex non debet aspicere qualis nunc est inculatus: sed qualis quidem fuit semp in multo t̄pe præcedenti. Septimum inclinans ad pietatem est excessus bonitatis supra malitiam: nā sicut bonum excedit malum & est eligibilius ipso sic eligibilius est rectorem bonorū dari & gratiarum quas suscepimus ab aliquo q̄ iniuriarum quas suscepimus ab illo. Vnde & iulius cæsar in hoc non modicum cōmendatur: quia ut dicitur non habebat memoriam iniuriarum. Sed obliuiscatur illas. Dato ergo aliquē in nos delinquere temporibus retroactis a quo multa bōa suscepimus debemus ad illum misericorditer nos habere & magis memorari boni suscepti q̄ iniuriæ illatæ. Ideo phūs. i. retho. uolens iudicantes ad misericordiam inducere: & erga delinquentes in ipsos ait q̄ magis debet recordari bonorū quæ passi sunt a delinquēte q̄ iniuriæ quæ fecit. Octauum est patientia inculati: nā si aliq̄ inculat de aliquo delicto p̄ quo punita iudice. si punitionē patienter sustinet & non murmurat in pœna sibi imposita est cum illo magis misericorditer agēdum. Ideo dicitur. i. retho. q̄ indulgendū est humanis si contingat patientē patienter esse. i. si contingat eum qui pœnam patit eam patienter sufferre.

Nonum est corrigibilitas peccatis: nam sunt aliqui ita corrigibiles & ita disciplinabiles q̄ sola increpatione. i. solo sermone meliorantur & desunt praua agere. Talibus ergo est ualde indulgendum: & tales sunt ualde benigne tractandi. Ideo dicitur. i. retho. q̄ index debet indulgere humanis si credat magis peccantem iudicari uelle sermone q̄ opere. **D**ecimum inclinans ad clementiam est subiectio & humilitas delinquentis: nam si delinquens oīno se subicit oīno se humiliat & ponit se totaliter in arbitrio iudicantis est cum eo mitius agendum. Ideo dicitur. i. retho. q̄ uidens epyeles. i. sup iustos debet indulgere humanis: si uiderit delinquentē magis uelle ire ad arbitrium q̄ ad disceptionem. Omnino. n. cōtra rationem est humilitati non parcere: cum bestræ hoc agant: canes quidem non offendūt humiliantes se & prosternentes se coram eis. Ideo dicitur. ii. retho. q̄ autem ad humilitates cesset ira ēt canes manifestant non mordentes eos qui resident. **P**atet ergo quomodo decet iudices esse magis clamētes q̄ seueros & si hoc decet iudices multo magis decet reges & principes quos cōgruit ampliori bōitate pollere decet itaq̄ eos esse clémentes & benignos: nam q̄ iustitiam deserant quia sine ea pax regni & bonus status ciuim non potest consistere: sed saluato cōi bono & pace regni q̄tum possibile est debent ad misericordiam declinare. qualiter autem clémentia possit stare cum iustitia infra patebit.

Quod diuersa sunt genera legū & diuersi sunt modi iustitiæ & q̄ in ius naturale & positium cætera alia reducuntur.

Cap. xxiiii.

Vm leges sint quædam regulæ iuris p̄ quas in nostris agibilibus regulamur diiudicantes per ipsas quid iustum & qd non iustum in nostris actionibus plane patet q̄ eo mō quo distinguimus ius siue iustū distinguere possumus leges ipsas & econuerso. Possumus aut tam de lege q̄ de iusto. y. distinctiones facere quæ duæ tangūtur. i. retho. iii. ponif. v. ethi. iiii. tradita iuristis. v. nos ipsi sup addere possumus. Distinguit. n. ius q̄ qdā est scriptum & quoddā non scriptum. quoddā est cōe: quoddā pprium: quoddā est naturale: quoddā legale siue positium. Has aut tres distinctiones iuris phūs tradidit: sed iuristæ quarto mō ius distinxerunt dicentes q̄ est quoddā ius naturale & qdā ius gentiū & quoddam ciuile. illo ergo mō quo iuristæ separant ius naturale a iure gētium possemus separare nos ius naturale a iure aīaliū: & dare quintā distinctionē iuris dicendo q̄ quadruplex est ius: uidelicet naturale: aīaliū: gētium & ciuile. **H**as ergo. y. distinctiones q̄s fecimus de iure siue de iusto: facere possum⁹ de ipsa lege. **V**t ergo hæc oīa melius pateant & ut has diuersitates ad concordiam reducamus. Sciēdum q̄ duplex est iustū uel duplex est lex naturalis & positua. Dicunt. n. iusta naturalia quæ sunt adæq̄ta & p̄portionata ex natura sua: uel dicunt iusta

naturaliter quæ dicitur eē talia ratio naturalis: uel ad quæ habemus naturalē impetū & inclinationem. Iusta uero positua dicunt quæ non ex natura sua: sed ex pacto hoīum uel ex institutione iusta iudicant: in ea cum natura rerum sit eadem ubiq̄: quia quod est ignis in uno loco: ut in francia est ignis in alio ut in italia. Res enim eadem sunt apud omnes licet nō eodem uocabulo nominentur: Sic ēt statuta populi & pacta ciuim & edicta principum non sunt eadē apud omnes. Inde est q̄ ius naturale dicitur differre a posituo: quia naturale ut tradit. y. ethi. ubiq̄ eandem habet potētiam: sed posituū ex principio anteq̄ sit statutum: nihil differt esse sic uel aliter. Postq̄ aut est edictum incipit habere ligandi efficaciam. Ratio aut quare iuri naturali oportuit superaddere posituū est: quia multa sunt sic iusta naturaliter sicut est naturale hoī loqui. Habemus. n. naturalem impetū & naturalem inclinationē ut loquamur: & ut p̄ sermonem manifestemus alteri qd̄ mente concepimus: sed q̄ loq̄mur hoc ydeoma uel aliud non est naturale: sed ad placitū. Inde est q̄ oēs homines loquunt non tñ oēs profertur idem ydeoma. Inde est ēt q̄ phūs. i. periermenias uoces & sermones dicit eē ad placitum qui. i. poli. ait sermonē nobis esse datum a natura. Sicut ergo loqui ē naturale sic loqui sic uel sic est posituū & ad placitū: sic fures punire non pati maleficos uiuere &c. hmōi sunt de iure naturali quia hæc esse fiēda dicitur ratio naturalis: & habemus naturalē impetū ut hæc fiant. Surgūt. n. ista ex ipsa natura rei. Naturale est. n. q̄ exponat periculo bonum partis pro salute bōi totius. ut q̄ abscidatur mēbrum putridum ne pereat totū corpus: sic quia fur & maleficus & quilibet malefactor turbat pacem ciuim insidiat cōi bono: ideo naturale ius exigit ut tāquā membrum putridum abscidatur & exterminet: ne exponatur periculo & ne impediatur cōe bonum: naturale est ergo talia punire: sed ea punire sic uel sic ē positium & ad placitum. Ideo apud oēs uolentes ciuiler uiuere maleficia puniunt: sed non apud oēs eadem maleficia corrigunt eisdem pœnis: ubi ergo terminat ius naturale ibi incipit oriri ius positium: quia semper quæ sunt p̄ artem hominum adinuenta fundant in his quæ tradita sunt a natura: ius. n. positium p̄ artem & industriam hoīum adinuentum p̄supponit ius naturale sicut ea quæ sunt artis p̄supponūt quæ sunt naturæ: q̄re si ius naturale dicitur fures & maleficos esse puniendos hoc p̄supponens ius positium præcedat ulterius determinatas quæ pœna sint puniēda talia: hoc uiso q̄tum ad præsens spectat duplicem dīam assignare possumus inter ius naturale & positium. Prima est q̄ ius naturale prima facie se offert intellectui. ius positium non statim se oñdit. sed p̄ industriam hoīum adinuentum & q̄ sic se offert intellectui nostro naturales leges & qd̄ ē de iure naturali simpliciter dī esse scriptum in cordibus nostris: nam gētes

quæ legem non habent naturaliter eâ quæ legis sunt faciunt & ostendunt opus legis scriptum in cordibus eorû. Ius uero positium quia non sic est scriptum in corde ne a memoria recederet oportet ipsum scribi in aliquâ exteriori substantia potest itaque utrumque ius scribi in aliquâ exteriori substantia tam naturale quam positium. naturale tamen non sic idiget ut scribat sicut positium nam non sic potest a memoria recedere sicut illud. ¶ Secunda differentia est quia ius naturale est idem apud omnes: ideo dicitur esse ius cœ: sed ius positium diuersificatur apud diuersas ciuitates ideo uocatur ius proprium. Inde est ergo quod empere. ut recitat philosophus. i. reth. appellatur ius naturale etheris siue ignem quod continuatur pertendere per inexplicabilem claritatem. Ignis. n. in propria sphaera quia plus se diffundit quam alia elementa & distansior est omnibus illis assimilatur iuri naturali quod est diffusiuum & cœius quam ius positium & est nocius & clarius illo. ¶ Ex hoc igitur patere potest quod omnes distinctiones quas ponit philosophus de iure siue de iusto reducuntur ad ius positium & naturale: nam ut patet per habita ius naturale dicitur esse non scriptum & esse cœ & secundum naturam. Ius uero positium dicitur esse scriptum & esse proprium & legale. quod autem sentiendum sit de iure gentium & de iure animalium in sequenti capitulo patebit.

¶ Quomodo ius gentium & ius positium a iure naturali habent esse distinctum. Cap. xxv.

Mnes distinctiones de iure factas a philosopho quas in precedenti capitulo tetigimus: bimembres erant quarum unum membrum continebat sub iure naturali & aliud sub civili siue sub positiuo. Iuriste tamen ut dicebatur tertium addiderunt membrum ut ius gentium secundum quemmodum loquendi potest tibi addi membrum quartum ut ius animalium. Ad cuius euidetiam sciendum quod ut est secundum propriam rationem consideratus differt ab animalibus aliis: sed ut animal est & secundum rationem cœm acceptus conuenit cum illis. Si igitur ea sunt de iure naturali ad quam habemus naturalem impetum & inclinationem: homini naturalis impetus uel sequitur naturam nostram ut sumus homines & ut differimus ab animalibus aliis & tale ius appellatur ius gentium. Si uero inclinatio illa sequatur naturam nostram ut conuenimus cum animalibus aliis sic dicitur esse ius naturale. Ideo instituta de iure naturali ut hic sunt tradita hoc ius dicitur quod naturale est quod natura omnia animalia docuit. Omne. n. ius ut ibidem scribitur non est proprium humano generi: sed omnium animalium quæ in cælo & quæ in terra & quæ in mari nascuntur secundum hoc ergo est de iure naturali conuictio maris & foeminae procreationis & educatio filiorum: nam si ad hoc homo naturaliter inclinatur & secundum homini impetum sequitur naturam humanam & tamen non sequitur ipsam ut humana est: sed ut animal est & ut conuenit cum animalibus aliis: nam & animalia naturaliter inclinantur ut masculi coniunguntur foeminis ut filios generent & ut ipsos nutriant & foueant. Ius uero gentium dicitur quod non est cœ animalibus aliis secundum quod cœ est: omni humano generi. Ex hoc ergo

iure pene omnes contractus sunt introducti. ut emptio uenditio: locatio: conductio &c. talia sine quibus societas humana non bene sufficit sibi ad uitam. Inde est ergo quod mutuum & depositio quæ est deseruiunt ad uitam humanam in quibus alia animalia non cœcant sub hoc iure gentium continentur. Ius ergo gentium est quoddam ius naturale contractum. Ius itaque illud quod natura omnia animalia docuit & quo sequitur inclinationem nostram naturalem ut cœcamus cum animalibus aliis respectu iuris gentium dicitur esse naturale: nam si considerentur dicta in precedenti capitulo ius naturale est quid cœ quid notum & quid immutabile: quanto ergo ius aliquod est cœius quam ius gentium tanto magis meretur nomen iuris naturalis: ius ergo quod omnia animalia docuit & in quo omnia animalia cœcant est cœius quam ius gentium & per consequens est notius. quia sunt nobis nota confusa magis: quanto. n. aliquid est uniuersalius tanto est intellectui nostro notius & prius cadit in apprehensione nostra. Est etiam homini ius immutabilius quia regulæ iuris quanto magis applicantur ad materiam specialem tanto plures defectus contrahunt & in pluribus casibus non sunt obseruandæ & maiorem mutationem suscipiunt merito igitur homini ius naturale dicitur respectu iuris gentium.

¶ Viso quomodo ius gentium differt a iure naturali de leui patere potest quomodo ius animalium differt a iure naturali: nam sicut humana natura in quantum homo animal est: conuenit cum naturis animalium aliorum sic in quantum homo uiuit & est quoddam ens conuenit cum plantis & cum substantiis aliis & cum entibus omnibus. Poterit ergo inclinatio naturalis sequi naturam hominis uel ut homo est uel ut conuenit cum animalibus aliis: uel ut conuenit cum omnibus entibus: nam homo naturaliter appetit conseruari in esse quod est & omnia alia entia appetunt naturaliter appetit producere filios educare prolem quæ & alia animalia concupiscunt: naturaliter etiam appetit uiuere in societate secundum debita pacta & conuentiones quod inter animalia est proprium soli homini. Si ergo regulæ agibilium fundentur super hoc quod homo naturaliter appetit esse: sic homini regulæ esse poterunt de iure naturali prout natura humana est quædam entitas & conuenit cum entibus omnibus. Si uero regulæ. Illæ sumantur ex eo quod homo naturaliter appetit filios producere & educare sic esse poterunt de iure naturali ius prout naturale dicitur esse quod natura omnia animalia docuit: sed si sumantur prout homo naturaliter appetit in societate uiuere secundum debitas conuentiones & pacta sic erit de iure naturali prout ius naturale contractum est ad ius gentium: quod est proprium soli humano generi. Ex hoc igitur manifeste patet quod ius gentium non dicitur ita ius naturale sicut ius quod natura omnia animalia docuit: sic ius huiusmodi quod natura omnia animalia docuit non est ita naturale sicut ius illud quod sequitur inclinationem naturæ nostræ: prout non solum cœcamus cum animalibus aliis sed ut conuenimus

cum entibus oibus: nam hmōi ius est notius & cōius illo: nam appetere bonum & esse: & fugere malum & non eē est plus de iure naturali q̄ appetere procreare filios & nutrire polem: Erit igit̄ hic ordo q̄ ius consequens naturam nostrā put appetimus esse & ē bonū naturale respectu iuris aīalium: siue respectu iuris q̄ natura oīa aīalia docuit: sic hmōi ius est naturale respectu iuris ciuili qd̄ est simpliciter positiuū. tria ergo sunt alio quo mō de iure naturali secundum qd̄ inclinatio sequit̄ naturam nostrā: nam si inclinatio illa sequitur naturā nostram ut humana ē sumit̄ ius gentium: sicut conuenit cum aīalibus aliis sit habet eē ius illud q̄ natura oīa aīalia docuit sed si ut cōuenit cū oibus entibus sic habet eē ius illud p̄ antonomasiā dī esse naturale: appetere. n. esse & bonū & fugere non eē & malū q̄ naturaliter appetimus p̄ natura nra conuenit cū oibus entib⁹ sic ē de iure naturali q̄ cetera alia regulā & cetera leges siue sint naturales siue ciuiles ex hoc sumūt originē & ī hoc sūdant. nā in oibus attēdit̄ uel consecutio bōa uel fuga mali: sed hoc diffusius tractare alterius expōsit negociū. sufficiat aut̄ ad præsens scire quo ius gentium & ius aīalium & ē ius ciuile differt a iure naturali.

Qualis debet esse lex humana & q̄ condere tales leges sit utile regno & ciuitati. Cap. xxvii.

Idetur autē ius ciuile siue ius aīalium humanū & positiuū ad tria cōparari. uidelicet ad ius siue ad legem nec a q̄ suscipit fundamentū: ad bonum cōe quod in ea intendit̄: & ad gentem ad quam applicatur quæ p̄ illam est regulanda: tria igit̄ lex habere debet: p̄t ad hęc tria comparatur nam ut lex humana comparat̄ ad legem nec oportet q̄ sit iusta: ut cōparat̄ ad bonum cōe necesse est q̄ sit utilis: sed ut referret̄ ad populum ad quem debet applicari & debet regulari per hmōi legem oportet q̄ sit cōpetens compossibilis consuetudini patriæ & rēpori nam in agibilibus aliquid dandum est consuetudini rpi & patriæ & morib⁹ hominum: quæ secundum q̄ talia diuersificantur oportet in ipsis legibus aliquam diuersitatem existere. Primo igit̄ oportet legem humanam siue positiuam eē iustam ut comparatur ad rationem naturalem siue ad legem naturalem. qm̄ si iusta non sit non est lex sed corruptio legis: nihil. n. ab homine statuit̄ iuste nisi aliquo modo sumat originē ex lege naturali & nisi aliquo mō ratio naturalis dicit̄ illud statuendum esse. Secundo lex humana & ciuilis debet esse utilis ut cōparatur ad bonum cōe nam si in lege non intenditur bonum cōe tunc non ē recta & regalis sed peruersa & tyrannica nam sicut rex differt a tyranno quia rex dicitur qui recte agit & intendit cōe bonum: tyrannus uero qui peruersē principatur & intendit proprium & priuatum cōmodum: sic lex recta & regia in qua intenditur bonum cōe differt a peruersa & tyrannica in qua intenditur priuatum bonum. oportet. n. in legibus si recte sint intēdi cōe

bonum nam semp̄ finis est regula omnium nostrorum agibilium: nam & uulgo dicitur si hoc intēdimus & hoc seq̄ uolumus oportet hoc agere: tales ergo debent esse leges quæ sunt regulæ agibilium tales requirit bonum & finis intētus: quare cum bonum commune sit diuinius q̄ bonum priuatum: & bonum priuatum ordinat̄ ad ipsum: oportet leges tales fieri non quales requirit bonum priuatum sed quales requirit cōmune bonum eo q̄ hoc habet magis rationem finis & per consequens secundum ipsum magis sumēdæ sunt leges & regulæ agibilium. Immo quia bonum priuatum non habet rationem boni nisi ut ordinatur ad bonum commune: quia turpis est illa pars quæ discordat a toto & quæ suo non congruit uniuerso: si in legibus intenditur aliquid bonum proprium hoc non debet eē simpliciter & secundum se sed prout ordinatur ad bonum cōmune. Tertio lex prout comparat̄ ad populum cui est imponenda debet esse possibilis & cōpetens regioni ut consuetudini & moribus illius gentis. Ideo dicitur quarto polliti. q̄ nō oportet adaptare pollicias legibus sed leges pollicia quas leges oportet diuersas esse secundū diuersitatem pollicia. Volēs ergo leges ferre diligenter debet attēdere qualis sit populus cuius ritus & conditionis & prout eis uiderit expedit: tales debet eis leges imponere. Viso q̄ les leges reges & p̄cipes deceat ponere quæ condendæ sunt leges: quæ sunt iustæ utiles & competentes populo: cui imponuntur: de leui patere potest quod expedit regno & ciuitati huiusmodi leges condere: nam aliqui sunt de se boni ita q̄ amore honesti inclinantur q̄ agant opera uirtuosa: & desistant agere peruersa. Aliqui uero & si non ex seipsis. i. ex habitibus quos habent in se ipsis non sufficienter inclinantur ab bonum at̄ tamen sunt facile disciplinabiles per alios. Ita eos soli sermones & solæ increpationes inclināt ad bonum. Sed aliqui sunt adeo peruersi: qui nec de se inclinātur ad bonum nec per solos sermones corriguntur: oportet igit̄ saltem propter tales statuere leges: quæ ut dicitur. x. ethi. coactiuam habent potētiam. Condita igit̄ sunt leges & expediebat eas statuere ut saltem metu pœnæ uolentes impedire pacem ciuium desisterent agere peruersa.

Quod non cuiuslibet est ferre leges & q̄ ut uī obligandi habeant oportet eas promulgaras eē. Capitulum.

xxvii.

Eges ut patet per habita sūt quædam regulæ agibiliū ordinantes nos in cōmune bonum habentes coactiuam potentiam. Duplici uia uenari possumus: q̄ non cuiuslibet est leges condere. Prima uia sumitur ex eo q̄ leges nos ordinant ad commune bonum. Secundo ex eo q̄ habent potentiam coactiuam. Prima uia sic patet nam huiusmodi cuius est ordinare & dirigere aliquos in aliqd̄ bonū eius ē cōdere leges & regulas agibiliū scdm̄ q̄s itēdi

ntus in bonum illud. quare cum bonum cōe p̄cipaliter intendat a tota cōitate ut a toto populo uel a principante quæ debet esse p̄sona cōius. Leges quæ ordinant nos in cōe bonum condēdæ sunt a principe cuius est ordinare & dirigere alios in tale bonū uel condēdæ sunt a toto populo sit totus populus principes & sit in p̄tate ei⁹ eligere principantē. Nulla est ergo lex quæ non sit edita ab eo cuius est dirigere in bonum commune: nam si est lex diuina & naturalis condita est a deo cuius est omnia dirigere in seipsum: q̄ maxima est cōmune bonum: quia ē bonum omnis boni: lex uero humana & positua condita ē a principe uel a toto populo. si totus populus p̄cipetur. princeps enim aut totus populus. cū p̄cipatur habet dirigere & ordinare alios in commune bonum quælibet ergo persona particularis quæ est pars multitudinis alicuius: debet esse obseruatiua legum: sed non cuiuslibet est leges condere. Secūda uia ad inuestigandum hoc idē sumitur ex eo q̄ leges coactiuam habent potentiam: potest enim quilibet ex populo mouere & p̄suadere altari ut bene agat sed huiusmodi monitiones & huiusmodi p̄suasiones non dicuntur leges quia nihil habent coactiuum extendēdo autē nomen legis quælibet mandata & quælibet monitiones leges dici possunt secundum quem modum loquendi ut recitat philosophus i. polliti. dicebat. Homerus q̄ unusquisq; statuit leges pueris & uxorib⁹: uolebat enim homerus q̄ monitiones & p̄cepta quæ facit paterfamilias uxori filiis & aliis existētibus in domo leges nominari possent: sed hoc non est secundum p̄priam acceptionem legum: nam sicut una persona singularis ordinatur ad bonum domesticū: quod est bonum totalius & cōmunius: sic bonū domesticum ordinatur ad bonū ciuile & ad bonum regni quod est etiam totalius & perfectius: quare si a bono perfectiori quod magis habet rationem finis summēdæ sunt leges & regulæ agibilia sequitur q̄ non a bono priuato & domestico sed a bono quod intenditur in regno & ciuitate sumendæ sunt leges & regulæ agibilia. Immo quia uim cogēdi & potentiam exterminandi maleficos nō habet proprie paterfamilias nec persona priuata. sed principes & persona publica quæ p̄æst regno aut ciuitati aut alii multitudini. Ideo leges habentes coactiuam potentiam non sunt condēdæ nisi ab eo qui p̄æst ipsi multitudini uel a multitudine si tota huiusmodi multitudo principetur. ¶ Viso q̄ non est cuiuslibet leges condere de leui potest patere legē non habere uim obligandi nisi sit promulgata nam cum lex sit quoddam mandatum superioris per quod ligamur & regulamur in agibilib⁹ nostris: quia superioris mandatum non ligat nisi peruenit uel peruenire poterit ad noticiam subditorum ad hoc q̄ lex habeat uim obligandi oportet eam promulgatam esse. Sed cum alia sit lex naturalis alia positua: aliter p̄p̄alatur hæc

aliter illa. Nā lex naturalis est adeo indita in cordibus nostris. Ideo in quolibet homine hoc promulgatur & p̄p̄alatur quando incipit habere rationis usum: per quam cognoscit quid sequendum & quid fugiendum secundum quod hæc pertinet ad ius naturale. Sed lex humana tunc p̄mulgatur quando extērius profertur & prolata in scripto redigitur. Quare cum in legib⁹ si sint recte & iuste & a legibus naturalibus determinate consistat salus regni & ciuitatis. Decet reges & principes nō modicum sollicitari quas leges imponant populo cui dominantur: & postquā cogitauerunt leges imponendas ut huiusmodi leges uim obligandi habeant debent eas p̄mulgare & promulgatas custodire & obseruare. q̄ secundum philosophum. iiii. polli. circa leges duplex cura esse debet: primo ut leges bene instituantur. Secundo ut bene custodiantur: uel q̄ idem est ut legibus sic institutis bene obediat. ¶ Quot & quæ opera debent continere leges quæ a regibus & principibus sunt condēdæ.

Capitulum. xxviii.

¶ Stendimus in p̄cedentibus capitulis: quales debent esse leges condēdæ a regibus & principibus: quia debent esse iustæ utiles & conuenientes populo cui imponuntur leges. Volumus autem in hoc capitulo declarare qui sunt effectus legum & quæ & quæ opera debent continere: huiusmodi leges dicuntur autem. y. esse effectus legum: uel. y. esse opera legalia uidelicet p̄cipere: permittere. prohibere: p̄miare: & punire. sunt enim leges ut supra dicebatur quædam regulæ actiōum nostrarum: sicut enim medicina per dietam & ontionē & per alia quæ in ea tradunt uult regulare & æquere humanos humores: sic scientia politica quæ est de regimine regni & ciuitatis per leges & p̄ alia quæ ibi docētur uult æquere & regulare actiones humanas ut ciues iuste uiuant & debite se habeant. ¶ Circa actiones autem humanas duplex cura esse potest: una cum opera sunt futura priusquam sint effectui nācipata. Alia uero opera cum iam sunt in esse producta utroq; modo debet esse cura conditoribus legum de humanis actibus. Inde est ergo q̄ aliqui effectus legū sumuntur respectu operum fiendorum. Aliqui uero quodam respectu operum iam factorum. Respectu fiendorum quidem tria possumus attribuere legibus uidelicet p̄cipere permittere & prohibere. Respectu factorum uero duo legibus attribuimus: punire p̄miare: nam actiōes humanæ ut communiter ponitur in triplici differentia existunt nam quædam sunt bonæ & uituosæ: & quædam malæ & uiciosæ quædam uero mediæ ut illæ quæ de se sunt quasi in differentia: licet forte ex intentione operantium possint enim esse bona & laudabilia uel mala ut uituperabilia. ut si eleuare festucam de terra de se sit op⁹ indeferens si quis tamen mala intentione eleuaret illam ut quia uellet ponere in oculū socii eēt

opus prauum & uituperabile: si uero eleuādo eā uellet purgare domum uel facere aliquod aliud opus pium propter bonam intētionem operantis quod de se est quasi idifferens esse potest uirtuosum & laudabile. Secundum igitur hæc tria genera fiendorum tria legibus attribuimus. uidelicet præcipere quantum ad opera bona; prohibere quantum ad mala; permittere quantum ad indifferentia. ¶ Aduertendum tamen quod lex impositum quasi cōmuniter omnib⁹ & omnes communiter punitaliter non attingunt mediæ bonitatis: quia nō omnes possunt esse omnino perfecti spectat ad legislatorem non solum permittere in differētia non prohibendo ea nec puniēdo: sed etiam spectat ad ipsum permittere nō solum quæ non notabiliter recedunt a mediis: nam si uellet legislator omnia mala quātuncūq; modica prohibere & punire uix aut nunquā posset aliquem populum regere. Ideo non solū permittenda sunt in differentia sed etiam quæ modicam maliciam habent annexam permitti possunt a legislatore. ¶ Viso quæ attribuenda sunt legibus respectu operum fiendorum: de leui apparere potest quæ attribuēda sunt eis respectu operum iam factorum hæc autē sunt duō punire & præmiare ut opera notabiliter mala ante quam fiant sunt prohibenda: sed postquam iam facta sunt: sunt puniēda. Opera uero notabiliter bona antequam fiant per leges sunt præcipiēda & consulēda. facta uero sunt præmianda sed opera in differentia uel notabiliter bona aut notabiliter mala dicuntur legibus humanis esse permittenda: facta uero nec puniuntur nec præmiantur. Quinque igitur attribuimus legibus duo respectu operum bonorum ut præcipere fiēda & præmiare facta: & duo respectu malorum ut prohibere fiēda & punire facta: sed unū attribuim⁹ legibus respectu operum indifferentium: uel quasi indifferentium permittere. ¶ His itaq; sic pertractatis dicamus quod decet reges principes quorum interest sollicitari circa bonum cōmune: ut circa regimen regni & ciuitatis cura p̄uigili insudat quas leges & quæ instituta imponant ciuib⁹: ut diligenter per se & suos consiliarios discutiant quæ bona sunt præcipiēda & præmianda & quæ mala sunt prohibēda & quæ dissimulanda & permittenda.

¶ Qualiter melius regitur ciuitas aut regnum: utrum melius regatur optimo rege quam optima lege.

Cap. xxix.

Hilosophus. iii. polli. iquirit utrum regnum aut ciuitatem sit meli⁹ regi optimo rege aut optima lege: adducit autem rationes duas quod melius sit polliciam regni regi optima lege quam optimo rege. Prima sumitur ex eo quod rex debet esse quasi organum & instrumentum legis. Secunda ex eo quod facilius corrumpi regē quā legem. Prima uia sic patet. Nam ut dicitur. v. ethicorū. princeps debet esse custos iusti. i. iuste legis. est ergo principes si de

bite principetur quasi quoddam organum iuste legis ut quod iustæ lex fieri præcepit: rex per ciuilem potentiam obseruari facit: quare si quod est principaliter eligibilis est in regimine: quam organum & instrumentum regi optima lege eligibilis est quam regi optimo rege: hoc est ergo quod ait philosophus. iii. poli. quod eligibilis est principi legem: quia hos. s. reges aut principes instituentum est esse seruatores legis & ministros legum. ¶ Secūda uia ad inuestigandū hoc idem sumitur ex eo quod facilius est peruertere regem quā legem: nam rex cum sit homo non dicit intellectum bonum tantum: sed dicit intellectum cum concupiscentia. dato ergo quod rex non peruertat ex eo quod est intellectus: peruertere tamen potest ex eo quod habet concupiscentiam annexam. Ideo dicitur. iii. ethi. quod aliquando optimos uiros furor & concupiscentia tandem interimit & peruertit. Interimitur optim⁹ homo per concupiscentiā: & si non quantum ad eē naturā tamē quantum ad esse optimum quia cum optimus homo incipit furire & concupiscere peruersa: & si non interimitur quātum esse naturæ nec interimit quātum ad eē optimū: quia nō est ulterius optimus: rex itaq; dicit intellectum cum concupiscentia: sed lex quæ est aliquid pertinens ad rationem uidetur dicit intellectū solū. ideo dicitur. iii. polli. quod quod iubet precipari intellectū iubet precipari deū & legē sed quod iubet precipari homini est pro concupiscentiam annexam apponit ut precipetur & bestia. His ergo rationibus uidetur ostendi melius esse regnum & ciuitatem regi lege quam rege. Sed quod hoc nō sit simpliciter fatendum ostendit ibi philosoph⁹ in eodē. iii. nam ut ait lex uniuersaliter dicit quod non est uniuersaliter: oportet enim humanas leges quantumcūq; sit exquisite in aliquo casu deficere melius est igitur regnum regi a lege quā a rege ut per regem corrigi possunt legales defectus: itaq; ut appareat quid circa hanc materiā sit dicendum. Sciendum est regem & quemlibet principantem esse medium inter legem naturalem & positiuam: nam nullus recte principatur nisi agat ut recta ratio dicat. Nā ratio debet esse regula humanorum operum: quare si nomen regis a regendo sumptum est & decet regem regere alios & esse regulam aliorum oportet regē in regendo alios sequi rectam rationem: & per consequens sequi naturalem legem quia in tantum recte regit in quantum a lege naturali non deuiantem tamen supra legem positiuam quia illam sua autoritate constituit. Itaq; sicut rex nūquā recte regit nisi innitatur lege naturali & agat ut recta ratio dicat sic lex positiuam nunquam recte ligat nisi innitatur autoritati legis aut alterius principantis. nam iustum positiuum & legale ut supra dicebat ex principio nihil differt sic uel aliter: quando autem ponitur propter autoritatem ponentis differre differt quare positiuam lex est infra principantem sicut lex naturalis est supra & si dicitur legem aliquam positiuam esse supra pri-

cipantem hoc non est ut positua est sed ut in ea reseruatur uirtus iuris naturalis. Cum ergo quaeritur utrum melius sit regnum aut ciuitatem regi optimo rege aut optima lege. Si loquimur de lege naturali patet hanc principaliorē esse in regendo: quam sit ipse rex eo quod nullus sit rectus rex nisi in quantum innititur illi legi propterea bene dictum est quod innuit philosophus tertio politicorum. quod in recto regimine principari non debet bestia sed deus & intellectus: nam tunc principatur bestia cum quis non nititur regere alios ratione sed passione & concupiscentia in quibus communicamus cum bestiis: tunc uero principatur deus: quando quis in regendo alios non deuiat a ratione recta & a lege naturali quam deus indidit intellectui cuiuscumque. Sed si loquamur de lege positua melius est regi optimo rege quam maxime in casibus illis in quibus talis lex deficit & dicit uniuersaliter quod non est uniuersaliter obseruandum: secundum hoc ergo concludat ratio in oppositum facta quod melius est regi rege quam lege eo quod lex particularia determinare non potest. Ideo expedit regem aut alium principantem per rationem rectam aut per legem naturalem: quam deus impressit in mente cuiuslibet hominis dirigere legem positiuam & esse supra iustitiam legalem & non obseruare legem ubi non est obseruanda. Ex hoc autem patet potest quomodo seueritas & clementia possunt simul stare cum iustitia nam humani actus propter particulares circumstantias & propter eorum mutabilitates ut uult philosophus. v. eth. non possunt mensurari regula inflexibili: ut puta ferrea sed oportet quod mensuret regula plumbica quam sit applicabilis humanis actibus. Oportet igitur aliquando legem plicare ad partem unam & agere mitius cum delinquente quam lex dicit aliquando enim oportet eam plicare ad partem oppositam & rigidius punire peccantem quam lex determinet: nam particularis cui circumstantiae quam lege determinari non possunt aliquando alleuiant delictum & tunc iuste & secundum rationem clementer agitur cum delinquente. Aliquando uero tales circumstantiae aggrauant & tunc est rigidius incedendum rigor igitur & clementia licet uideantur esse praeter iustitiam legalem & positiuam: non tamen sunt praeter iustitiam simpliciter: sed rationabiliter fiant exigentibus particularibus circumstantiis. Inde est ergo quod in iudicando aliqua dicuntur esse de aequalitate: aliqua de rigore. Aliqua uero ex clementia. Quandiu regula regis manet recta & aequalis non plicata ad aliquam partem iudicia mensurata secundum tale regulam dicuntur ex aequalitate procedere. Si uero exigentibus conditionibus delinquentis legalibus regula plicetur ad partem minime: iudicium tunc factum dicitur procedere ex gratia uel ex clementia: sed si dicta regula plicetur ad partem oppositam: fiet iudicium ex rigore siue seueritate: & quia haec omnia iuste & rationabiliter fieri possunt sunt clementia & seueritas simul cum iustitia pos-

sunt existerē.

Quod praeter legem humanam & naturalem oportet dare legem euangelicam & diuinam. Ca. xxx. Venerunt. n. aliqui de suo ingenio praesumere dicentes theologiam superflue re ex quo habemus phisicas disciplinas in quibus determinatur de omni ente & superfluere legem euangelicam & diuinam ex quo habemus legem humanam & naturalem quam uidentur omnia uicia prohibere & omnes uirtutes praecipere: sed quod praeter legem naturalem & humanam expediens fuerit dare legem euangelicam & diuinam triplici uia uenari possumus quam communiter a doctoribus traduntur. Prima uia sumitur ex parte punitionis peccatorum. Secunda ex parte cognitionis nostrae. Tertia ex parte finis siue ex parte finalis boni quod intendimus adipsi. Prima uia sic patet nam ut supra dicebatur lex humana non omnia peccata punit: quod duplici de causa contingit. Prima est quia communiter populus non potest attingere punitionem formam uiuendi. Ideo oportet aliqua peccata dissimulare & non punire lege humana ad hoc ut possit durare principatus in populo. Non enim esset possibile aliquem diuturne principari si uellet omnia peccata punire & omnes transgressores corrigere. Rursus & si omnes transgressores noti possent puniri a principe. Non tamen est possibile simpliciter omnia delicta puniri: quia non omnia perueniunt ad notitiam principis. Immo aliqua sunt adeo occulta ut interiores concupiscentiae quam lege humana puniri non possunt. Oportuit igitur praeter legem humanam dari aliquam legem ut nullum malum remaneret impunitum & nullum bonum irremuneratum: ad hoc autem faciendum non sufficit lex naturalis ut in prosequendo patebit: oportuit dare legem euangelicam & diuinam secundum quam prohibentur tam delicta interiora quam exteriora cuius transgressores uel in hoc saeculo uel in alio punientur. Ex hoc autem apparet potest: quomodo lex humana prohibet concupiscentias & quomodo non prohibet: sed prohibet manum & non animum. Dicebatur enim supra hoc declarandum esse. Sciendum ergo quod si consideretur intentio legislatoris lege humana omnia peccata prohibetur: uel prohiberi debent: non enim habet rectam intentionem rex uel quilibet alius legislator: nisi intendat suos conciuēs facere qui uirtuosiores potest: sed cum ad perfectam uirtutem nullus inducatur nisi intendat omnia peccata uitare. sed si consideretur lex quantum ad intentionem legislatoris prohibet animum & concupiscentiam. Immo ut patet per philosophum. ii. politicorum cum disputat contra socratem sed secundum hunc modum magis prohibetur concupiscentia quam actus exterior eo quod actus exteriores tunc maxime inducunt nos ad uirtutem si sint boni & ad uicium si sint mali. cum procedunt ex interiori appetitu. Sed si consideretur

lex humana non quantū ad intentionē legisla-
toris: sed quātum ad punitionem sic dicitur nō
prohibere mentem & animum eo q̄ talia deli-
cta non patiat. Immo secundum hūc modum
non solum humana non prohibet intēiores cō-
cupiscentias: sed etiam non prohibet omnia ex-
teriora dilecta nam legibus humanis aliquādo
dissimulantur minora mala ut uidentur maiora:
ut permittuntur fornicationes simplices & nō
puniūtur legibus humanis ut uidentur adulte-
ria. ¶ Secunda uia ostendens necessariam eē le-
gem euangelicam & diuinam sumitur ex parte
cognitionis nostræ & ex incertitudine iudicii
nostri: nam de contingentibus particularib⁹ &
de agibilibus humanis a deo sunt iudicia diuer-
sa hominum ut de eisdem apud diuersas gentes
diuersæ sunt leges secundum iudicium enī quo-
rundam aliquid est iustum quod secundum alio-
rum iudicium est iniustum: quare cum in huma-
nis iudiciis cadere possit dubietas & error: expe-
diēs fuit lex euangelica & diuina circa quam er-
ror esse non ualet. ¶ Tertia uia sumitur ex parte
finalis boni quod intendimus adipisci: nam cū
huiusmodi bonū sit supra facultates nostræ na-
turæ: lex naturalis & humana iuuātes nos ad cō-
secutionē illius boni & possum⁹ naturaliter adi-
pisci non sufficient ad consequendum illud bo-
num supernaturale: ergo necessaria fuit lex euan-
gelica & diuina per quā ordinamur ad illud bo-
num. Decet ergo reges & principes quos com-
petit esse quasi semideos & esse intellectum sine
concupiscentia & esse formam uiuendi & regu-
lam agibiliū sic se habere ad legem diuinā na-
turalem & humanam ut sicut excedunt alios po-
tentia & dignitate sic eos superent bonitate &
uirtute.

¶ Quod quantum possibile est sunt leges pa-
triæ obseruandæ & q̄ cauendum assuescere in-
nouare leges. Cap. xxxi.

Variit philosophus .ii. polliti. cum dis-
putat cōtra ypodonium: utrum sit ex-
pediens ciuitatib⁹ innouare patrias le-
ges & inducere nouas cōsuetudines. Ordinaue-
rat. n. ypodonius ut supra tetigimus quia inue-
niens aliquam legem ciuitati proficuum hono-
rem acciperet in ciuitate illa: & quia. hoīes sunt
communiter honoris cupidi iducebātur multi
ut inuenientes consuetudines nouas dicētes eas
esse utiles & proficuas ciuitati soluerēt leges pa-
trias & antiq̄s. Merito ergo dubitat an positio
ypodonii esset bona & an expediat sæpe sæpius
immutare leges. Dato etiam q̄ occurrunt leges
aliquæ quæ uideantur eē magis proficue & me-
liores. Adducit autem philosophus in poli. iiii.
uias per quas uidet ostēdi q̄ expediat innouare
leges. Prima sumitur ex parte scientiæ & artiū.
Secunda ex parte puritatis quarundam legum.
Tertia ex simplicitatē condentium leges. & qua-
ta ex indeterminatione particularium circumstā-
tiarum. ¶ Prima uia sic patet nam in aliis scien-

tiis sic uidemus q̄ si occurrat posterioribus ali-
quid melius reprobanda sunt dicta priorum pu-
ta in medicinali amota sunt multa paterna elo-
quia. & in scientia grammatista siue in arte luctati-
ua quæ docet luctari: ut innuit philosophus i po-
li. multa quæ priores tradiderunt. per postero-
res sunt immutata & innouata: q̄re sic erit in legi-
bus q̄ si occurrant meliores leges quam sint tra-
ditæ a prioribus partibus non sunt ulteriores leges
patriæ obseruandæ. ¶ Secunda uia ad ostendē-
dum hoc idem sumitur ex parte puritatis quarū-
dam legum: nam quasdam leges patrias ut phi-
losophus innuit contingit esse malas & barbari-
cas: sicut erat lex olim apud græcos quod portā-
tes ferrum & alia metalla emebant uxores ad in-
uicem. Omnino. n. erat barbaricū statuerē leges
ut ciues possent uxores suas uendere. Sic etiam
contingit leges aliquas esse stultas utpote legē
illam quā ut recitat philosophus quædam gens
statuit uidelicet q̄ si aliquis ciuis esset occisus &
aliquis consanguineus mortui inuaderet aliquē
ciuem & ille præsentibus aliquibus fugeret ab
eo: reputabatur fugiēs reus homicidii. Dicebat
enim legislator q̄ nō fugeret nisi sentiret se cul-
pabilem: sed hoc fuit stultum statuerē quia siue
aliquis sit culpabilis siue non si timeat uulnerari
naturale est ut fugiat persequentem ergo quia
aliquæ leges paternæ sunt paruæ inouandæ sunt.
¶ Tertia uia sumitur ex simplicitate condentium
leges nam si aliquando condentes leges contin-
git esse simplices. irrationale esset: si posteriores
sapientiores non possent immutare leges pater-
nas per simpliciores conditas: ergo in tali casu
mutandæ essent priorum leges. ¶ Quarta uia
sumit ex indeterminatione particularium actū.
Nam agibilia particularia indeterminata sunt:
& perfecte cōprehendi non possunt. quare quā-
tumcunq; conditores legum fuerint sapientes
potuerunt eos latere aliquæ particulares circum-
stantiæ circa agibilia hominum. Si igitur po-
sterioribus propter experientiam agibiliū par-
ticulariū occurrit aliqd melius. incōueniens est
non remouere leges paternas & antiquas pro-
pter meliores leges nouiter inuentas. Videat ita-
q; hæc rationes probare q̄ quotienscunq; occur-
rit aliquid melius: sunt leges paternæ immutan-
dæ. Sed hoc simpliciter afferre est ualde pericu-
losum ciuitati & regno. Nam assuescere induce-
re nouas leges ut innuit philosophus secundo
politicorum est assuescere non obedire legibus.
Nam leges magnam efficaciam habent ex con-
suetudine: de difficili. n. quis facit contra aliqd
quod est per diuturna tempora obseruatum. As-
suescere autem non obedire legibus: est assues-
cere non obedire regibus & principibus. & p-
consequens est tollere principatum & regnum.
Quantum autem malum sequitur non obedire
regibus & legibus. ostendit philosophus primo
rethorico: qui ait magis nocere cōsuescere nō
obedire principibus quam non obedire medi-

cis. Nam medici intēdunt bonum corporis: uolunt enim corpora inducere ad sanitatem. Sed ueri legislatores & ueri reges principaliter intēdunt bonum animæ. quia intendunt ciues inducere ad uirtutem. ¶ Ut ergo appareat quid tendendum sit de quæſito. sciendum quod lex positua si recta sit: oportet quod innitatur legi naturalis: & quod determinet gesta particularia hominum. Dupliciter ergo potest huiusmodi lex haberi de factum. Primum si sit contraria lege naturali. Secundo si non sufficienter determinaret particularia gesta. Si primo modo deficient leges paternæ & positivæ: non sunt leges sed corruptiones legum. propter hoc obseruari non debent. Nam leges positivæ licet sint additæ naturalibus legibus: non tamē sunt contrariæ illis. nec uelle mus appellare cōtrarium iuri naturali quod nō est a natura inductum: sed ei ē additum & appositum: & per artem omnium adinuentum. secundum quem modum loquendi homo est nudus naturaliter: & uestimentum est contra naturam. Nam esse uestitum uidetur contrariari ei quod est esse nudum. Secundum hunc modum loquendi loquuntur iuristæ. ut patet ex instituta de iuri naturali. Vbi dicitur quod leges humanæ cōtrariæ sunt iuri naturali. quia iure naturali ab initio homines liberi nascebantur. Seruitus ergo est contra naturam: in quantum natura non induxit seruitutem: sed est ad utilitatem hominum per leges posita. Sed sic appellare aliquid contra naturam esse est ruditer loqui. Nam illud proprie est contra naturam cuius cōtrarium dicitur ratio naturalis: & quia propter utilitatem & propter commune bonum hominum est seruis introducta. ut supra in libro secundo ostendimus aliquos seruire aliis & obedire: licet sit iuri naturali additum & appositum. sicut uestimentum est additum & adductum corpori nudo quod est natura productum: non tamē est contra ius naturale: quia huic naturalis ratio non cōtradicit. Leges ergo deficientes: quia sunt prauæ & contra ius naturale. cuiusmodi erat lex illa: quod ciues possent suas uxores uendere: uel quæcūq; aliæ leges sunt prauæ & iniustæ. non sunt obseruandæ sed extirpandæ. Si uero leges sint defectivæ. quia non complete determinant particularia agibilia: dato quod occurrant leges meliores & magis sufficientes. nō ē assuescendum inouare leges. Primo quia aliquando contingit circa talia decipi: quia creduntur meliores quæ sunt peiores: & creduntur magis sufficientes quæ sunt minus. dato tamen quod in aliquo sufficientiores essent leges nouiter adinuentæ. Sunt tamen leges antiquæ & paternæ obseruandæ. quia quanto ex una parte quis perficit: dando sufficientiorem legem. tanto ex alia parte nocet: tollendo cōsuetudinem & diuturnitatem temporis: per quam lex habet efficaciam magnam. Non est ergo simile de artibus & de legibus: quia artes & scientiæ totam efficaciam habent ex ratione. sed leges nō sic. Immo ma-

gnam efficaciam habet ex diuturnitate & assuetudine. Decet ergo reges & principes obseruare bonas consuetudines principatus & regni: & non inuolare patrias leges nisi fuerint recte rationi contrariæ.

¶ Quid est ciuitas. & quid est regnum & qualē oportet esse ipsum existentem in regno & ciuitate.

Cap. xxxii.

¶ Irca regimen regni & ciuitatis ut superius dicebatur erāt quattuor pertractanda. uidelicet qualis debet esse rex siue princeps. quales cōsiliarij. quales iudices & qualis populus. Expeditis ergo tribus restat dicere de quarto. scilicet de populo. Sed cum ad sciendum qualis debet esse populus & quomodo debeat se habere ad principantem non modicum amminiculetur scire quid sit ciuitas: & quid regnum. Intendimus in hoc capitulo declarare & diffinire quid sit ciuitas aut quid regnū. ¶ Sciendum igitur quod ciuitas sit aliquo modo quod naturale: eo quod naturalem habemus impetum ad ciuitatem constituendam. Non tamen efficitur: nec perficitur ciuitas nisi ex opere & industria hominum. Quæ autem ex arte humana efficiunt diffiniuntur & cognoscuntur potissime ex fine & bono: ad quod ordinantur. ut potissime scimus quid sit domus: & qualis debeat esse domus: si sciuerimus ipsam esse factam propter hoc bonum ut nos defendat a pluujs & caumatibus quare si scire uolumus qui est ciuitas. enumeranda sunt bona illa ad quæ deseruit constitutio ciuitatis: & aduertendum est quod bonorum illorum sit potius. Narrat quidem philosophus tertio politicorum uolens diffinire quid sit ciuitas: sex bona ad quæ ciuitas ordinatur. ¶ Est enim ciuitas constituta. Primo propter communicationem loci ut homines simul cohabitent. Conſurgit enim ex hoc quædam iocunditas & delectatio. Nam nullus sine socio iocanda est possessio. Si quis enim magna multitudine argenti & auri poleret: & omnibus uictualibus abundaret: & tamē non uiueret in societate: ut alij suam magnificentiam perciperent & ut eis sua bona communicare posset: non multum repuraret illa. Facta est ergo ciuitas: ut homines simul in uno loco uiuentes iocunde & delectabiliter conuersetur. ¶ Secundo ciuitas est constituta non solum propter iocunde & delectabiliter conuersari: sed propter ipsum uiuere. Nam homines in eadem ciuitate existentes deseruiunt sibi ad uitam: & unus alteri subuenit in his quæ sunt necessaria uitæ. quod sic esse non posset si homines sollicitari morarentur. ¶ Tertio facta fuit ciuitas compaginationis gratia: & propter non iniustum pati. Nam quia homo unus solitariam uitam ducens: non est sufficiens resistere impugnantibus & uitare iniurias & iniustitias sibi factas: constituta fuit ciuitas ut homo qui solitarius est se nō potest tueri ab hostibus: existens pars multitudinis: tute & absque formidine uiueret. ¶ Quarto fuit ciuitas ordi-

ta propter commutationes & contractus. Dicebatur enim supra cum de legibus tractabamus quod facere commutationes & contractus erant secundum ius gentium: & erat proprium humano generi. Quia enim nullus homo habet omnia sufficientia ad uitam: nisi commuret ea quibus abundet in illa a quibus deficit. Ideo necessariae fuerunt emptiones uenditiones commutationes. constituta fuit ciuitas ut homines simul conuenerent. Quintum bonum ad quod ciuitas ordinatur est communicatio connubiorum. Nam homines simul conuiuientes adinuicem amicitiam contrahunt: & ut firmiter se diligant. uel propter aliquod aliud bonum quod uident inde consergere iungunt conubia & fiunt adinuicem amicitiae. Sextum bonum propter quod est ciuitas constituta est uiuere elegibiliter & uirtuose. Nam magis possunt puniri delinquentes & malefici: si homines simul conuiuunt in ciuitate: quam si morarentur dispersim & uitam solitariam ducerent. Inde est igitur quod timore poenae multi desinant malefacere & assuescunt ad operationes bonas quod faciendo disponuntur & fiunt boni & uirtuosi. Quonia igitur uirtutes & opera uirtuosa sunt maxima bonorum: licet propter omnia praedicta bona sit aliquo modo ciuitas constituta. Potissime tamen constituta est propter uiuere elegibiliter & uirtuose. quae si maiori fine & maiori bono quod intenditur in re accipienda eius notitia. Bene dictum est quod dicitur. iiii. polli. quod unitas loci communicatio connubiorum compugnationis gratia: commutatio rerum: & cetera talia sunt ea sine quibus non habet esse ciuitas. Principaliter tamen: est ciuitas constituta: propter bene & uirtuose & foeliciter uiuere. Si igitur quaeratur quid est ciuitas. Dicitur debet quod est communicatio ciuium propter bene & uirtuose uiuere: & propter perfectam & per se sustentem uitam. Viso quid est ciuitas: de leui uideri potest: quid est regnum. Nam regnum supra ciuitatem uidetur addere multitudinem nobilium & ingenuorum. Est enim ciuitas pars regni. & in regno est maior multitudo: & sunt plures nobiles & ingenui quam in ciuitate una. Potest ergo sic diffiniri regnum. quod est multitudo magna in qua sunt multi nobiles & ingenui: uiuentes secundum uirtutem ordinati sunt sub uno uiro optimo: ut sub rege. Viuere enim secundum uirtutem est finis principaliter intentas in quolibet ciue: in qualibet ciuitate: & in toto regno. Nam secundum philosophum in politicis. Idem finis est unus ciuis & totius ciuitatis. Sic etiam dicere possumus: quod idem est unius ciuitatis: & totius regni. Debet. n. rex si sit uerus & rectus idem intendere in uno ciue: & in tota ciuitate & in regno toto. Nam cura peruigili studere debet: ut quilibet ciuis uirtuose habeat: ut tota ciuitas uirtuosa existat: & ut totum regnum bene & uirtuose uiuat. Sed si quilibet ciuis debet uirtuose se habere. quia secundum philosophum in politicis. secun-

dum quod aliquis excedit alios in potentia & dignitate: sic debet eos excedere in bonitate & uirtute. decet nobiles & ingenuos esse magis bonos & uirtuosos quam ciues: propter quod regem ipsum tanquam omnibus excellentiorem decet esse optimum & quasi semideum. Inde est igitur quod regnum dicitur esse multitudo: in qua sunt multi nobiles & ingenui: non quocunque modo se habentes: sed uiuentes secundum uirtutem: & ordinati sub uno uiro optimo ut sub rege. Ostenso quid est ciuitas: & quid regnum de leui patere potest qualis debeat esse populus existens in ciuitate & regno. Nam si ciuitas & regnum principaliter ordinatur ad uitam bonam & uirtuosam. habitatores regni: & populum existentem in ciuitate & regno: oportet esse talem: quod uiuat bene & uirtuose. In est ergo quod ait philosophus tertio politicorum. quod magis est ciuis abundans in bonis operibus uirtuosis. quam sibi abundaret in diuitiis: uel in nobilitate generis: uel aliis exterioribus bonis. Credunt ergo multi esse ciues: & esse de regno si in regno habeant domos multas possessiones magnas: sed magis sunt de regno abundantes in operibus uirtuosis & obseruantes leges rectas & statuta regni quam habentes nobilitatem generis ciuilem potentiam & multitudinem ipsorum bonorum exteriorum. Quod tunc est optima ciuitas & optimum regnum & optimus populus quando est in multis personis mediis constitutus. Cap. xxxiii.

Varto politicorum ait philosophus quod tres oportet esse partes ciuitatis. Nam hii quidem sunt opulenti ualde. Hii autem egeni. Hii uero tertii sunt horum medii. Hoc ergo modo quo diuisa est ciuitas. in tres diuisi potest quilibet populus. & quodlibet regnum. Intentio autem huius capituli est ostendere optimam esse ciuitatem & regnum: si ibi sit populus ex multis personis mediis constitutus. Tangit autem philosophus quarto politicorum quattuor ex quibus sumi possunt quattuor uiae: ostendentes meliorem esse policiam uel melius esse regnum & ciuitatem: si ibi sit populus abundans in multitudine mediarum personarum. Prima uia sumitur ex eo quod talis populus magis rationabiliter uiuit. Secunda ex eo quod inter ipsos habet esse maior dilectio. Tertia: quia ibi maior aequalitas. Quarta quia est ibi minor inuidia: & minor contemptus. Prima uia sic patet. Nam si in populo sint multi ualde diuites: & multi ualde pauperes & paucae personae mediae: uix aut nunquam rationabiliter uiuet. Nam multum diuites: ad multum pauperes nesciunt rationabiliter se habere: sed modica occasione sumpta eis manifeste nocent. Sic etiam multum pauperes ad nimium diuites nesciunt se rationabiliter gerere. Insidiantur enim eis quomodo possint astute & latenter eorum depradari bona. Sed si in populo sint multae personae mediae: cessabunt hu-

iusmodi nocumenta : & de facili rationi obediant. Hoc est quod dicitur poli. quarto quod quoniam mediocre est optimum: optima est possessio media. quia facilius rationi obediet. Nam si una pars ciuitatis sit superingenua : superpotentes & superdiuites. Alia uero huic contraria sit superregena superdebilis & ualde uilis. difficile est rationem sequi. Nā hii quidem uidelicet superpotentes fient iniuriosi. Hii autem superpauperes fient nequam ualde astute & latenter insidiant diuitibus. ¶ Secūda uia sumitur ex mutuo amore quod dēt esse inter existentes in eodē regno inter commorantes in eadem ciuitate. Nam ut dicitur quarto ethicorum. isti uidelicet pauperes nimis amant principes. id est potentes & diuites. Hęc autē ut ibi subditur: sunt ualde nociua ciuitati. Ut ergo sit mutuus amor inter ciues: bonum est propter hoc abundā. in personis mediis. ¶ Tertia uia sumitur ex æqualitate & iustitia quæ est seruanda in ciuitate. Nam ut ait philosophus: excedentes in eufortuniis potentiis diuitiis & amicis: & in aliis huiusmodi bonis nesciunt subici. Qui autem secundum excessum sunt indigentes & pauperes: nesciunt principari. quare si populus sit solum ex duabus partibus constitutus: ex nimis diuitibus & nimis pauperibus & paucæ aut nullæ sint ibi personæ mediæ: de difficili seruabitur ibi æqualitas & iustitia: sed diuites penitus uolentes principari & suppeditare alios. Alii uero cōtra nitentes dissensionem faciunt & si contingat pauperes optinere: quia principari non nouerunt male tractabunt diuites & potentes. Quarta uia sumitur: ut uitetur inuidia & contemptus. Nam pauperes ut dicitur quarto politicorum: maxime inuidēt diuitibus & maxime diuites contemnunt eos nulla societas est benedurabilis ubi est multa inuidia & contemptus. quare optimus est populus ex multis personis mediis constitutus. quia tunc de facili rationabiliter uiunt ad inuicem se diligere: reseruabitur inter ipsos æqualitas & iustitia. Non erit inter illos contemptus & inuidia. Non enim habebit unus unde alium contemnat: nec unde ei iniudeat: uidens se ei quasi æqualem existere & non esse magnū excessum inter ipsos: huic auctoritati attestat: quod sobō id est: karēdas & Lyurgus tradiderūt de polliciiis. Dixerunt. n. eas cōstituendas esse ex personis mediis. Decet ergo reges & principes adhibere cautelas ut in regno suo abundēt multæ personæ mediæ: ut ne aliis ad nimiam paupertatem deuenientibus efficiantur reliqui nimis diuites: quod fieri poterit si non pro quacūque causa liceat ciuibus paternas possessiones uendere: non quibuslibet indifferenter liceat quascunq; possessiones emere adhibenda est debita diligentia circa emptionē & uenditionem agrorum & terrarum poterit aliqualis æqualitas reseruari inter ciues.

¶ Quod expedit populo cum magna reuerētia obedire regibus: & cum summa diligētia leges

regias obseruare. Cap. xxxiiii.

¶ Onsequitur autem populus quantum ad præsens spectat tria. si cum magna diligentia obediat regibus & principibus & obseruet leges regias. ex quibus triplici uia uenari possumus quantum sit utile & expediens populo: obedire regibus & principibus & obseruare leges. ¶ Primo enim ex hoc cōsequitur populus: uirtutes & maxima bona. ¶ Secundo ex hoc consurgit salus regni & ciuitatis. ¶ Tercio ex hoc oritur pax & tranquillitas ciuium: & habundantia exteriorum rerum. ¶ Prima uia sic patet. Nam ut dicebatur in præcedentibus: intentio legislatoris est inducere ciues ad uirtutem. In recta enim pollicia ut uult philosophus circa principium quarti polli. Eadem est uirtus boni ciuis & boni uiri & per idem siue per eosdem mores est aliquis bonus ciuis & bonus homo. Est quidem aliquis bonus ciuis si bene obediat principati: & ei cuius est leges ferre. quare si principas recte regat populum sibi commissum. Et quia intentio eius est inducere alios ad uirtutem: cum uirtus faciat habentē bonum: & opus bonum oportet in recto regimine: quod bonus ciuis sit bonus homo: & qui bene subiicitur regi sit bonus uir. Si enim Rex non intenderet quod sibi subiecti essent boni & uirtuosi: iam non esset rex. sed tyrannus. Si ergo quilibet ciuis debet intendere ut sit bonus & uirtuosus: eo quod uirtutes sunt maxima bona: cum summa diligentia studere debet ut Regi obediat. & ne præuaricentur leges & præcepta eius: omnibus enim tantā nobilibus quam ignobilibus necessaria est obedientia regia & obseruantia legum. Imo tanto magis est hoc expediens nobilibus quam ignobilibus quanto decentius est eos esse bonos & uirtuosos. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex eo quod ex obedientia regis & ex obseruatione legum oritur salus regni & ciuitatis. Credunt enim aliqui quod obseruare leges & obedire regi sit quædam seruitus. Sed secundum philosophum quinto pollicorum hoc non est seruitus. sed libertas. Ignorant enim quid est libertas: dicentes obseruare leges & obedire regibus esse seruitutem. Cum enim bestię sint naturæ seruilis: quanto quis magis accedit ad naturam bestialem: tanto est magis naturaliter seruus. esse quidem sceleratum & affectatorē belli & turbatorē pacis: uelle uiuere sine freno & sine lege secundū sententiā philosophi & secundum dictum Homeri. Est esse magis bestiam quam hominē. quare non obseruantes leges nolentes obedire regibus & superioribus sunt magis bestię quā homines & per cōsequēs sunt magis serui quā liberi. Saluat itaq; salus regni & ciuitatis. habitatores regni efficiuntur liberi: si obediāt regibus & obseruent leges. Quanta autem salus surgat in regno ex obedientia regis: sufficienter ostenditur si considerentur uerba philosophi quarto polli-

qui comparat Regem ad regnum sicut animam ad corpus. Nam sicut anima corpus regit & conseruat: sic rex regit & conseruat regnum. & sicut anima est salus: & uita corporis. sic Rex si recte p̄cipetur: est salus & uita regni. Quare sicut pessimum est corpori delinquere animam & nō regi per eam. Sic pessimum est regno deferrere leges regias & p̄cepta legalia & non regi per regem. ¶ Tertia uia ad ostendēdū hoc idem: sumitur ex eo q̄ ex obedientia regia. & ex obseruatione legum oritur pax & trāquillitas ciuium & habundantia exteriorum rerum. Nam ut supra dicebatur. leges etiā & legislatores. ut reges & p̄cipes coactiuam habent potentiam: ut qui amore honesti per increpationes paternas & amicorum non retrahitur ab operibus sceleratis: saltē timore p̄ene retrahantur ab illis. Expediens. n. fuit regno & ciuitati habere aliquem regem uel aliquem principantem: ne malefici turbarent pacem ciuium. Intendere enim debet quilibet legislator: ut corda ciuium sint tranquilla: & ut ciues uiuant pacifice & unanimes. Vnde & philosophus primo rethori. uidetur uelle q̄ sic se habeant legislatores ad animas: sicut medicina ad corpora. Nam sicut medicus intendit sedare humores ne insurgat morbus & bellum incorporare. Sic legislator intendit placare corda sedare animas: ne insurgat rixa & dissensio in regno aut in ciuitate. Inde est ergo quod dicitur primo rethori. q̄ non tantum nocet peccare contra p̄cepta medici quantum consuescere non obedire principi est enim anima maius bonū quam corpus. & pax ciuium & eorum qui non sunt in regno potior est q̄ equalitas humorum uel q̄ sanitas corporum. Summo ergo opere studere debet populus & oēs habitatores regni circa obedientiam regiam. & obseruationem legum cum ex hoc consurgat tantum bonum: quantum bona est pax & tranquillitas existētium in regno. Cōsurgit etiam ex hoc habundantia exteriorū rerum. Nam existente guerra in regno terrā manent incultā sunt depredatiōes: oriuntur sterilitates: deducūtur habitatores regni ad inopiam. Si ergo consideretur quantum bonum aduenit ex rege non solum regibus recte regentibus: sed etiam dato q̄ in aliquo tyrannizarent studeret populus obedire illis. Nam magis est tollerabilis aliqualis tyrannides principantis: quā sit malum. q̄ consurgit ex inobedientia principis: & ex p̄uaricatione mandatorum eius.

¶ Qualiter se debent habere ciues & uniuersaliter habitatores regni: ne Reger prouocentur ad iracundiam contra ipsos. Cap. xxxv.

¶ Ostquam docuimus populum & omnes habitatores regni: ut obediant regibus & obseruent eorum leges uolumus in hoc capitulo declarare qualiter se habere debeant existentes in regno: ne reges prouocentur ad iracundiam contra ipsos. ¶ Ita autem se

cundum philosophum in principio secundi retho. Est tristitia proueniens ex appetitu appetētis punitiones: propter apparentem paruipensionem eorum quæ in ipsum: aut in aliqua ipsius aut in aliqua quæ ordinatur ad ipsum. Nunquā enim ira sine tristitia est. Appetit autem iratus apparenter. i. manifeste punire eos qui paruipendunt ipsum: uel aliqua quæ sunt ipsius: uel ea quæ aliquo modo ordinantur ad ipsum. Cum ergo quis aliquo dictorū modorum manifeste forefacit in alium: ille tristatus ex appetitu punitionis dicitur irasci. Ciues itaq̄ ut nō prouocent reges ad iram nō debent forefacere. nec regē nec in ea quæ sunt ipsius. nec in illa quæ aliquo mō ordinantur ad ipsum. P̄rio quidē expedit eis quæ sunt in regno ut non incurrant regiam iram non forefacere in ipsum regem. ¶ Regi autē duo debentur: honor & obedientia. Est enim rex capus regi. caput autem ad alia membra dupliciter comparatur. Primo quidem quia est altius & excellentius illis. Secundo uero quia ea dirigit in actiones suas. In capite enim uiget sensus & ymaginatio per quā dirigimur in operationes nostras. Sic rex excellentior est omnibus illis qui sunt in regno. Rursus quia eius est leges ferre. & quia in rege maxime uigere debet sensus & prudentia. ad ipsum spectat per se & per alios dirigere eos qui sunt in regno. Ratiōe ergo quia rex est excellentior aliis ei debetur honor & reuerentia. Ratione uero quia ipsius est dirigere alios debet ei subiectio & obedientia. Quare dupliciter potest fore fieri ad regem ab his qui sunt in Regno. Primo si non ei exhibeant honorem debitum & reuerentiam dignam. Secundo si non sint ei subiecti & obediētes: obseruando eius leges & mandata. Cum enim hæc duo: honor uidelicet & obedientia subtrahuntur a rege merito prouocatur ad iram. Ideo dicitur. ii. rethoricorum q̄ irascimur his qui tenentur uel consueuerunt nos honorare. si nō sic se habeat. Et est ratio: qua sic se habentes uident nos despiciere. Nam si nos non despicerent impenderent nobis honorem dignum. Sic etiam ibidem dicitur q̄ & ad minores irascimur: si nō sic se habeant ut debent. uel si faciant contraria eorum quæ debent. quod maxime contingit: si transgrediuntur mādata superiorum & nō obediunt regi: quasi p̄ excellenti. ¶ Viso quomō habitatores regni non debent prouocare regem ad iram: forefaciendo in ipsum: non exhibere ei debitum honorem & obediētiam condignam. R est autem uidere: quomodo non debent ipsum prouocare forefaciendo in eos qui sunt eius & qui pertinent ad ipsum. Ad regem autem pertinet re uidentur quattuor genera personarum. uidelicet parentes & uniuersaliter omnes cognati uxor filii & subditi. Spectat itaq̄ ad habitatores regni si uolūt regem ad iram prouocare nō solum non forefacere in ipsum regem: sed etiā non forefacere in cognatos: uxorē filios. & uniuersaliter in omnes subiectos regi. & quia oēs

qui sunt in regno ipsi regi sunt subditi forefacit in regem quotienscunq; alicui existēti in regno efficitur iniuria aliqua. Hoc est ergo quod dicitur secundo reth. capitulo de ira: q; irascimur forefacientibus in parentes: filios uxores. & subiectos: eo q; turpe sit ipsis non auxiliari. ¶ Tertio spectat ad habitatores regni non forefacere i ea quæ aliquo modo ordinantur ad regem. Huius modi autem sunt possessiones proprie & debita iura regni. quia in hoc uidentur ipsum continere & parumpendere si iniuste & absq; iussione regia manum apponāt in ea quæ ad regem spectant. Decet ergo omnes ciues & uniuersaliter omnes habitatores Regni ab ipsa infantia prouocare filios ad dilectionem regis. Instruere eos quomodo debeāt honorare regem obedire ei: non forefacere i cognatos eius: nec in filios: nec in aliquas personas ei subiectas. nec in aliqua iura regni. Pessimum est enī ut dicitur quinto politi. non instruere pueros ad uirtutem & ad obseruandam legum utilium: & ad obseruandum ea quæ requirit pollicia uel regimē regni i quo semp. n. amamus prima magis: & illud ad quod primo instruuntur iuuenes sunt magis prouocati ad obseruandum.

¶ Quomodo reges & principes debeant se habere ut amentur a populo. & quō ut timeantur & q; licet utrunq; sit necessarium: amari tamen plus debent appetere q; timeri. **Cap. xxxvi.**

Voniam in primo libro promissimus q; nos dicturos: quō reges & principes debeant se habere ut amentur in populo: & quomodo ut timeantur. uolumus hic exequi qualiter fieri hoc contingat. ¶ Sciendū itaq; q; ut reges & principes cōmuniter amentur i populo: tria potissime in se habere debent. Prō quidem esse debent benefici & liberales. Secundo fortes & magnanimi. Tertio æquales & iusti. ¶ Primum autem sic patet. Nam uulgus nō percipit nisi sensibilia bona. ideo beneficos & liberales in nummismata: & in ea quæ possunt nūmismate mensurari: amat & reueretur. Ideo dicitur rethori. secūdo capitulo de amore. q; populus amat & honorat beneficos in pecunia & liberales. ¶ Secundo ut reges amentur in populo: debēt esse fortes: & magnanimi: ponētes si oporteat se ipsos pro bono cōmuni & defensione regni. nam populus ualde deligit fortes & magnanimos exponentes se pro bonis cōmunibus. credit enim per tales salutem cōsequi. Ideo dicitur secūdo rethori. q; quia diligimus beneficos i salutē. i. eos qui possunt nobis benefacere nos saluando & liberādo. Ideo diligimus fortes & cordatos. ¶ Tertio ut reges diligantur a populo: decet eos esse iustos & æquales. Nam maxime prouocatur populus ad odium regis si uiderit ipsum non obseruare iustitiam. Ideo dicitur secundo rethori. q; iustos maxie diligimus. ¶ Viso quō reges & principes debeant se habere ut amentur a populo. Videre restat quō se habere debent ut

timeantur ab eis. Potissime autem timeantur potentes ut patet in secūdo rethoricorum propter punitiones quas exercent in subditos. In punitione autem tria sunt cōsideranda. uidelicet punitionem ipsam personam punitam. & modum puniendi. ¶ Quantum ergo ad punitionem: timeantur reges & principes: si in eos qui ultra modum regnum & polliciam perturbant: in exquisitas crudelitates exerceant. Ideo dicitur secundo retho. quod homines timeant eos de quibus sūt consciū fecisse aliquid dirum. ¶ Secundo timeantur reges & potentes non solum ratione punitionis diræ: sed etiam ratione personarum punitarum. Nam iustus pro iustitia nulli parcere dēt.

Ideo dicitur septimo politi. q; bene operās nulli parcat. q; nec pro parte nec pro filio nec p amico nec pro aliquo alio dimitte dū est operari iuste & bene. tunc itaq; ratione personarum punitarum timeantur reges & principes qn̄ nec amicis nec aliis parcat. si uiderint eos forefacere. Timeat igitur tunc quilibet ex populo: forefacere. cogitans se non posse punitionem effugere. Imo ut uult phūs septimo politicorum. Decet reges & potentes ut magis timeantur: & ut uirilius obseruent iustitiam magis punire & seuerius se gerere cōtra amicos si cōtingat eos ualde forefacere q; cōtra alios. ¶ Tertio timeantur reges & principes ratione modi puniendi: quod fieri contingit: cum ad eorum iudices q; præpositos latenter & caute se gerunt in punitionibus exequēdis: & in iustitia faciendis: & mali effugere non possunt. quin puniantur. Ideo dicitur secundo rethoricorum. q; latitui magis timeantur q; manifesti. ¶ Viso quomodo reges & principes se habere debeant ut amentur: & quomodo ut timeantur de leui patere potest & licet utrunq; sit necessarium. amari tamen magis appetere q; timeri. Dicebatur enim supra q; principalis intentio regis & cuiuscūq; principantis esse debet inducere alios ad uirtutē. Omne ergo bonum per: quod ciues sunt magis boni & uirtuosi debet esse magis intentū a legislatorē. Cum ergo ciues & existētes in regno si bñ agāt: & obseruent leges & mādāta regis ex amore honesti & ex dilectione quā habent ad bonum cōmune & ad regem: sint magis boni & uirtuosi: q; si hoc facerent timore pœnæ: & ne punirētur. magis debent appetere reges & principes amari a populis. & q; amore boni populi bene agant q; timeri ab eis & q; timore pœnæ cauere sibi ab actibus malis utrunq; enī est necessarium timeri & amari. Nam non omnes sunt adeo boni & perfecti: q; solo amore honesti & boni communis & ex dilectione legislatoris: cuius est intendere commune bonum: quiescant male agere. oportuit ergo aliquos inducere ab bonum & retrahere a malo timore pœnæ. Eligibilis tamen est amari q; timeri ut est per habita manifestum. ¶ Incipit tertia pars tertiū libri de regimine principum. In qua tractatur quomodo regenda sit ciuitas aut regnum tempore belli.

¶ Quid est militia & ad quæ est instituta: & quod omnis bellica operatio: sub militia continetur.

Cap. i.

Præcis partibus duabus: huius tertii libri quia ostensum est quid senserunt antiqui philosophi de regimine ciuitatis & regni. & determinatum est: quod liter sit ciuitas atque regnum a tempore patris. Reliquum est tractare de tempo-

re bellico: ut sciant reges & principes qualiter committenda sint bella. Nam ut plurimum bellorum industria: ut patet per Vegetium in de re militari. plus confert ad optinendam uictoriam: quam faciat multitudo uel fortitudo bellantium. opus autem bellicum ut patebit in sequendo. continetur. sub militari. quare si de opere bellico tractare uolumus. Videndum est quid sit militia & ad quid sit instituta. ¶ Sciendum igitur militarem esse quandam prudentiam siue quandam speciem prudentiæ. Possumus autem quantum ad presens spectat distinguere: quinque species prudentiæ. uidelicet prudentiam singularem. yconomiam: regnatiuam: politicam siue ciuilem: & militarem. ¶ Dicitur enim aliquis habere singularem uel particularem prudentiam: quando seipsum scit regere & gubernare & hæc est maior prudentia: quam yconomica & regnatiua. Nam minus est scire regere seipsum: quam scire regere familiam & ciuitatem aut regnum. ¶ Secunda species prudentiæ dicitur esse yconomica. Nam prudens ex hoc aliquis dicitur ut patet ex septimo ethicorum: quia bene consilium & bene dirigere ad bonum finem. ubi ergo reperitur alia & alia ratio boni: ibi reperitur alia & alia species prudentiæ quare cum bonum domesticum & bonum totius familiæ sit aliud bonum a bono alicuius singularis persone. Sicut bonum commune est aliud a bono aliquo singulari. Iconomiam siue prudentiam per quam quis scit regere domum & familiam: oportet esse aliam a prudentia: quia quis nouit seipsum regere. ¶ Tertia species prudentiæ dicitur esse regnatiua: uel legum positua. Nam sicut persona aliqua singularis est pars domus ita domus est pars ciuitatis & regni. & sicut bonum commune est aliud a bono alicuius singularis persone. sic bonum ciuitatis & Regni est aliud a bono domestico. Prudentia uero regnatiua & legum positua. i. prudentia quæ requiritur in rege & principibus cuius est leges ferre & regere regnum & ciuitatem: est alia a prudentia yconomica quæ requiritur in patrefamilias: cuius est gubernare domum. ymo quanto hominum ciuitatis & regni excedit bonum domesticum: & bonum alicuius particularis perso-

na: tanto prudentia quæ requiritur in rege oportet excedere prudentiam patrefamilias. uel prudentiam alicuius particularis hominis. Propter quod bene dictum est quod ait Vegetius in primo libro de re militari. quod neque quæquam magis decet uel meliora scire uel plura quam principem: cuius doctrina omnibus subiectis prodesse potest. Inde est igitur quod in erudiendo reges & principes hunc totalem librum diuisimus in tres libros. quia in primo libro docuimus regem esse prudentem prout rex aut principes est quædam persona in se & prout habet seipsum regere. In secundo uero docuimus ipsum ut est patrefamilias: & ut habet dispensare bona domestica. In tertio uero eruditur Rex aut principes ut est caput regni aut principatus. & ut habet ferre leges & gubernare ciues. Omnes autem tres prudentias decet habere regem. uidelicet particularem: yconomiam & regnatiuam. ¶ Quarta species prudentiæ dicitur esse politica siue ciuilis. Nam sicut in principante requiritur excellens prudentia qua sciat alios regere. Sic in quolibet ciue requiritur prudentia aequalis qua noscat adimplere leges & mandata principantis. Non enim sic obsequitur ciuis principati aut regi sicut martellus fabro. quia in martello nulla est cognitio: sed solum agitur a fabro. Sed in ciue requiritur prudentia aliqua per quam habeat bonam opinionem de hiis quæ imperantur a Rege. ¶ Differt autem hæc prudentia a prudentia particulari: quam collocauimus in prima specie. Nam aliud est quod sciat se regere ut est aliquid in se. & aliud ut subiectus principanti. Nam & si quis solitariam uitam duceret: adhuc oporteret ipsum habere aliqualem prudentiam qua sciret se regere & gubernare: non tamen esset in ipso prudentia ciuilis nec yconomica nec regnatiua. quia non esset ciuitas nec pars ciuitatis. ¶ Quinta species prudentiæ dicitur esse militaris. Nam regimen regni & ciuitatis: si sit rectum & ordinatum: assilatur hiis quæ uidemus in uno & eodem homine. Sicut ergo quilibet homo habet duas uirtutes animæ. Una per quam sequitur bonum & fugit malum. Et aliam per quam aggreditur: & resistit prohibentibus. Sicut quilibet ciuitas & regnum indiget duplici uirtute & duplici prudentia. uidelicet legum positua & militari. ut per legum posituam tota ciuitas & totum regnum proficua & fugiat nocua. Per militarem uero & per operationem bellicam aggrediatur & superet impedienda: & prohibentia. Militaris ergo est quædam species prudentiæ per quam superatur hostes: & prohibentes bonum ciuile & commune. ¶ Ex hoc autem apparet ad quid sit militia instituta. Nam sicut leges ut supra ostendebatur principaliter respiciunt cõmunẽ bonũ: Sic & militia principaliter instituta est ad defensionẽ cõmunis boni: ut ciuitatis aut regni. Quare cum cõmune bonũ directe uideatur impediri per impugnationem hostiũ ex consequenti uero ex seditione ipsorum ci-

uium:& ex oppræssione debiliū personarum. Dicere possumus q̄ sicut ad fortem principaliter spectat bene se habere in opere bellico: Ex consequenti uero spectat ad ipsum bene se habere in aliis terribilibus. Sic etiam ad milites principaliter spectat bene se habere in opere bellico & p̄ actiones bellicas opprimere impedimenta hostium. Ex consequenti uero spectat ad ipsos secundum iussionem regiam:& secundum mandata principantis impedire omnes seditiones: ciuiū:& omnes oppræssiones eorum: qui sunt in regno: per quas turbari potest tranquillitas ciuium & commune bonum. ¶ Hanc autem rationem prudentiam uidelicet militarem: maxime decet habere Regem: Nam licet executio bellorum:& remouere impedimenta ipsius communis boni: spectet ad ipsos milites: & etiam ad eos quibus ipse Rex. Aut principes uoluerit committere talia. Scire tamen quomodo committēda sint bella:& qualiter caute remoueri possit impedientia commune bonū: maxime spectat ad principantem. ¶ Ex hoc ergo patere potest quales sunt ad miliciam admittendi. Nam milicia uidetur eē: quædam prudentia operis bellici: ordinata ad commune bonum. uidetur se habere milites in opere bellico sicut magistri & doctores in scientiis aliis. Quare sicut nullus efficiendus est magister in aliis scientiis: nisi constet ipsum esse doctum in arte illa. Sic nullus assumendus est ad dignitatem militarem: nisi constet ipsum diligere bonum regni & commune & nisi spes habeatur q̄ sit bonus in opere bellico. & q̄ uelit secundū iussionem principantis impedire seditiones ciuium: pugnare pro iustitia & pro iuribus remouere quæcūq; impedire possunt commune bonū. ¶ Ex hoc etiam patere potest omnem bellicam operationem contineri sub militari. Nam licet bellare contingat homines pedites uel etiā eq̄. stes non existentes milites. debent tamen milites esse magistri bellorum & ordinatores aliorum in bello. ideo sub militari dicitur opera bellica contineri.

¶ Quæ sunt regiones illæ in quibus sunt meliores bellatores:& ex quibus artibus eligendi sunt homines bellicosi. Cap. ii.

Idetur quantum ad præsens spectat in opere bellico duo necessaria esse strenuitas bellandi. & prudentia erga bella quare si scire uolumus in quibus regionibus meliores sunt bellatores oportet attendere circa prædicta duo. ¶ In partibus igitur nimis propinquis soli non sunt eligendi bellantes. quia in eis deficit strenuitas & animositas circa bellum. ut ait philosophus. vii. polliticorum. Ratio autem huius assignatur a uegecio primo libro de re militari capitulo secūdo. ubi dicitur q̄ nationes quæ uicine sunt soli nimio calore siccare. amplius quædam sapiunt: sed modicum habundant in sanguine. & propterea non habent constantiam pugnandi neq; fiduciam. quia naturaliter metuūt

uulnera. Nam cum naturaliter habeant modicum sanguinis naturaliter timēt sanguinis amissionem. non ergo sunt prompti ad bella nec ad percussiones. ¶ Rursus in partibus septentrionalibus & nimis a sole remotis non sunt eligendi bellantes. & quia si illis est sanguinis copia: ut uulnera non metuant. tamen propter sanguinis habundantiam & impetum sunt quasi furibundi & imprudentes. Ideo non omnino sunt utiles operibus bellicis. quia consilium & prudentia in dimicatio non est modicum utilis. Experimento enim uidemus & plane hoc uult philosophus septimo polliti. q̄ gentes nimis propinque soli habundant sagacitate & industria: sed deficiunt impetu & animositate. Gentes uero a sole remote e contrario prudentia deficiunt & animositate superant. quare si tam animositas quam industria necessaria est in bellis: ex neutris partibus eligendi sunt bellatores. sed ex regione media: nec omnino a sole remota: nec omnino soli propinqua eligendi sunt bellantes: ut tam prudentia quæ animositate participant. ¶ Aduertendum tamen cætera talia documenta accipiēda esse ut in pluribus. Nam in omnibus partibus sunt aliqui industres: & aliqui animosi ut plurimum soli propinqui animositate deficiunt. remoti uero prudentia. ¶ Aduertendum etiam q̄ licet in bellis tam animositas quæ etiam prudentia sit necessaria: magis tamen animositas est utilis. Ideo & si gentes omnino propinque soli: & omnino remote non sunt penitus utiles actibus bellicis: magis tamen inter medias regiones eligēdæ sunt ad opera bellica remotiones a sole: quam propinquo: res: ut magis animositate participant. ¶ Viso ex quibus partibus meliores sunt bellatores. Vide re restat: ex quibus artibus eligendi sunt bellantes. Enumeranda sunt igitur ea quæ requirūt in hominibus bellicosis: ut sciamus quales homines sunt eligendi ad bellum & ex quibus artibus sunt assumendi bellantes. ¶ Sciendum ergo q̄ cum bellantes debent habere mēbra acta & assueta ad percutiendum non debeant horre sanguinis effusionem debeāt esse animosi ad inuadendum & etiam potentes ad tolerandum labores. Dicere possumus q̄ Fabriferrari & Carpenterarii utiles sunt ad opera bellica. quia ex arte sua habent brachia acta & assueta ad percutiendum. Sic etiam utiles sunt macellarii. quia non horrent sanguinis effusionem. cum assueti sint ad occisionem animalium: & ad fundendum sanguinem. Venatores etiam aprorum admittendi sunt ad huiusmodi opera. quia non sine magna audacia contingit aliquos inuadere apros. Sunt ergo tales animosi & strenui ad bellandū. Imo forte nō minus periculosum est: bellare cū apro: quam pugnare cum hoste. Nam non times aprorum pericula signum est: eos non timere hostiū bella. ¶ Rursus uenatores ceruorum non sūt repudiādi ab actibus bellicis: eo q̄ tales assueti sunt ad labores nimios. Ex hiis ergo arti-

bus propterea quæ diximus eligendi sunt bellatores. ¶ Barbitonfores autem & futores si consideretur ars propria: ad pugnam sunt inutilis. Nam nunquam bene uibrat clauam aut ensen. qui debet habere manum leuem: & non est assuetus retinere in manibus nisi rasorium aut acum. Quæ enim proportio est acus: ad lanceam: & rasorii ad clauam. Sic etiam apothecarii aucupes & piscatores non sunt eligendi ad huiusmodi opera: eo quod non habeant artem conformem operibus bellicosis. Potest ergo contingere quod in quolibet arte sint aliqui bellicosi & audaces. Aliqui uero timidi & pusillanimes. Sed quantum est ex genere artis: & prout ars ipsa reddit hominem aptum uel inherentem ad opus bellicum. Aliqua genera artium diximus utilia ad actiones bellicas: & aliqua in utilia.

¶ In qua ætate assuescendi sunt iuuenes ad opera bellica: & ex quibus signis cognoscere possumus homines bellicosos. Cap. iiii.

¶ Iximus supra philosophum uelle in .vii. annis pol. iuuenes a .xiiii. anno ultra assuescendos esse ad labores fortes: ut ad labores militares & bellicosos. Quod concordat cum Vegecio de re militari dicente: quod a tempore pubertatis assuescendi sunt homines iuuenes ad militares labores. Immo quia quæ a iuuentute inchoamus nimis diligimus & delectamur in illis. Si uult legislator ciues bellatores facere & reddere ipsos aptos ad pugnandum potius debet præuenire tempus quam præmittere. Nam ut ait Vegecius melius est: ut iuuenis exercitatus causetur ætatem nondum aduenisse pugnandi gratia quam doleat præterisse. ¶ Est etiam specialis ratio quare oporteat iuuenes ab ipsa iuuentute assuescere: ad artem bellandi. quia non parua nec leuis ars esse uidetur armorum industria. Nam siue equitem siue peditem oportet esse bellatorem. quasi fortuitu uidetur peruenire ad palmam: si caret industria bellandi. Tam enim pedestri quam etiam in equestri pugna sunt multæ adhiendæ cautelæ. Factum est quidem non prius: sed tunc uelle addiscere bellare: quando imminet necessitas pugnandi: ubi uita periculis mortis exponitur. Ut ergo bellatores habeant spacium addiscendi singula: quæ requiruntur ad bellum: ab ipsa pubertate assuescendi sunt ad opera bellica. Quare si legislator ut rex aut princeps debeat committere bellum uitos exercitatos & bellatores strenuos debet assumere. ¶ Viso in qua ætate assuescendi sunt qui debent effici bellatores ad actiones bellicas. uidere restat ex quibus signis cognosci habeant homines bellicosi. ¶ Sciendum igitur uiros audaces & cordatos utiliores esse ad bellum quam timidos. Rursus homines fortes & duros corpore: quia potentiores sunt uiribus: sunt magis eligendi ad opus bellicum. Amplius cum uideamus aliqua animalia bellicosa. Aliqua uero timida. Homines similiores animalibus bellicosis utiliores: uidentur esse ad bellum. ¶ Tribus igitur generibus

signorum cognoscere possumus bellicosos uiros. ¶ Primo quidem per signa: secundum quod arguitur animositas & audacia. ¶ Secundo uero per signa secundum quæ ostenditur uiriliter & fortitudo corporis. ¶ Tertio autem per signa secundum quæ ostenditur animositas & strenuitas cordis uigilantia oculorum & erectio ceruicis. Ideo dicit Vegecius: quod adeo lescens martio operi depudandus debet esse uigilantibus oculis & erecta ceruice. Signa uero per quæ ostendit fortitudo corporis & uires membrorum sunt durities carnis & compactio neruorum musculorum & lacertorum. Nam secundum philosophum octauo polli. opus bellicofum & industria mentis omnino requirunt modum contrarium. Nam ut scribit in secundo de anima molles carne aptos mente dicimus. Sed e contrario dicimus: duri carne habentes compactos neruos & lacertos sunt uirosi & fortiores corpore: sunt aptiores ad pugnam. Signa uero conformantia nos animalibus bellicosis sunt magnitudo extremitatum & latitudo pectoris. Videmus enim leones & alium fortissimos habere magna brachia & lactum pectus.

¶ Quando igitur in homine uidemus quod sit uigilans oculis: erectus ceruice: durus in carne: compactus in neruis & musculis habens longa brachia & lactum pectus debemus arguere ipsum esse bellicofum & aptum ad pugnam. Tales ergo querendi sunt bellatores. quia ut plurimum contingit eos esse aptos ad actiones bellicas.

¶ Quæ & quot habere debent homines bellicosi ut bene pugnent. & ut eos strenue bellare contingat. Cap. iiii.

¶ Vantum ad præsens spectat: enumerare quæ habere debent homines bellatores: secundum quæ quantum ad præsens spectat inuestigare poterimus quos aut quales bellatores debet rex aut princeps eligere. ¶ Primo enim oportet ut pugnatui uos homines posse sustinere magnitudinem potueris. ¶ Secundo posse sufferre quasi assiduos membrorum motus & labores magnos. ¶ Tertio posse tolerare parcatem uictus. ¶ Quarto non curare de incommoditate iacendi & standi.

¶ Quinto quasi non appetiari corporalem uitam. ¶ Sexto non horrere sanguinis effusione. ¶ Septimo habere aptitudinem & industriam ad protegendum se & ferendum alios. ¶ Octauo uerecundari & erubescere eligere turpem fugam. ¶ Est enim primo necessarium bellantibus posse sustinere ponderis magnitudinem. Nam inermes a quacunque parte feriantur succumbunt. quare nisi qui posset sustinere armorum pondus inutilis est ad bellum. ¶ Secundo bellantibus expedit posse sufferre quasi assiduos membrorum motus. Nam si quis in bello non continue se ducat: aduersarius non fallitur in percutiendo. quare semper exponit ad percutiendum fortiores ictus expertum. est enim quod homine continue se ducente & mouente: uix & nunquam ad plenum aliqua

percussio potest ipsum attingere: sed semper uulnera subterfugit. Nā sicut si signum se moueret & non staret fixum: nō sic de facili percuteretur ab arcu. Sic homo se circunuoletens. non sic de facili uulneratur ab hoste. Continuus ergo membrorum motus est necessarius ad uitandum plagas. Sic etiam est necessarius ad incutiendū eas. propter quod tales debent esse homines pugnatui: ut diu tolerare possint assiduum membrorum motum. ¶ Tertio homines pugnatui decet nō curare de paritate uictus. Non graue est ultra armorum pondera & eorum quæ requiruntur ad defensionem exercitus deferre in abundantia uictualium copiam. ymo quia & si absq; grauiamie adesset pugnātibus ciborum ubertas: adhuc eēt eis necessaria abstinentia: & non grauare ex nimio cibo: ut laborem pugnandi melius tolerare possent. ¶ Quarto decet eos non curare de incommoditate iacēdi & standi. Nam expedit aliquādo pugnantibus die noctuq; esse in armis. propter quod nec in stando nec in iacēdo est eis cōmodum aut requies. ¶ Quinto decet ipsos propter iustitiā & cōe bonū quasi non appciari corporalem uitam. Nam cum tota operatio bellica exposita sit periculis mortis: nunquā quis est fortis aō & bonus bellator: nisi aliquo modo sit impavidus circa pericula mortis. Spectat enim ad fortem & ad bonum bellatorem: ut innuit philosophus tertio ethicorum non curare in bello bene mori. Tunc enim quis dicitur bene mori in bello. quando iuste bellans: ut pro defensione patriæ. uel aliquo alio magno bono iuste & audacter exponit se mortis periculis. Cum autem quis ultra quam debeat diligit corporalem uitā de facili eligit turpem fugam. ¶ Sexto pugnantes non debent horrere sanguinis effusionem. Nam si quis cor molle habens muliebris existēs horreat effundere sanguinem: non audebit hostibus plagas infligere. & per consequens bene bellare non potest. ¶ Septimo decet eos habere apertitudinem & industriam ad protegendum se: & ad feriendum alios. Nam ut dicitur primo ethici. Finis militaris est uictoria. Sed cum omnis bellica operatio contineat sub militari: ut supra ostēdetur: & ut habetur a philosopho. circa principium ethico. Omnis actiōis bellice dicetur uictoria esse finis. Quare cum maxime contingat bellantes uincere si bene sciant se protegere & alios ferire. Industria protegendi & feriendi ualde est expediens bellatoribus. Qualiter autem talis industria habeatur & qualiter sit feriendum hostē & quæ ad miniculantur ad ista infra patebit. ¶ Octauo decet bellatores uerecūdari & erubescere turpem fugam. Nam ut dicitur tertio ethici. Apud illos sunt uiri fortissimi: apud quos honorantur fortes. Inter cætera autem quæ reddunt hominem bellicosum: est diligere honorari ex pugna: & erubescere turpem fugam. ¶ Aduertendū autem q̄ cum dicimus bellatores nō horrere effusionem sanguinis non debere. mul-

tum appciari corporalem uitam: & cætera quæ diffusius connumerauimus. intelligendum ē si habeat iustum bellum. Nam pro defensione iustitiæ & pro communi bono exponenda est periculo corporalis uita. nō est cauenda effusio sanguinis: & cætera alia sunt fienda: per quæ iustitia & commune bonum defendi potest. Ex hiis autem plane patet quales bellatores & quos uiros pugnatui rex aut princeps eligere debeant.

Nam illi sunt eligendi in quibus plura reperiuntur de hiis quæ requiruntur ad pugnam.

¶ Qui sunt meliores bellatores: an urbani & nobiles uel agricolæ & rurales.

¶ Vmeratis hiis quæ habere debent bellatores uiri. Restat inquirere qui sunt meliores bellantes: an urbani: an nobiles: an rurales.

¶ Videtur autem si considerentur prædicta. rurales meliores esse. Huiusmodi autē opinionis uisus eū esse. Vegecius dicens: nunquā credo poruisse dubitari aptiorem armis esse rusticam plebem. Ad hoc etiam uigentur facere q̄ superius diximus. ¶ Dicebatur enim uiros pugnatui tales esse debere: qui possent sustinere magnitudinem ponderis: continuum laborem membrorum: paritatem uictus: & incommoditatem iacēdi & standi: non timere mortem: nō horrere sanguinis effusiōem: & cætera alia quæ tetigimus in capitulo præcedenti. Constat autē ruralem populū habere maxime prædicta. Sunt enim rustici assueti ad magnitudinem pōderū. Non enim in bellis grauabit eos armorum farina: qui assidue tempore pacis: assueti sunt ad maiora pondera. Nec etiā eos fatigabit cursus uel ductio brachiorum: uel aliorum membrorum motus: q̄ ad hos & ad maiores labores sunt continue assueti. Rursus eos non affliget paritas uictus. quibus potus aquæ satifaciebat in siti. & grossus panis sufficiebat ad esum. amplius rurales non affliguntur ex incommoditate iacēdi uel standi: qui solis ardorē non timent umbras non currant. balneorum solacia nesciunt in solida terra iacentes suauius dormiunt q̄ urbani & nobiles requiescant in fulcis. Hos etiam probabile est non multum timere mortem. Nam tāto quis magis mortē tinere uidetur: quāto magis delicate uixit: & quanto plurimum solaciorum est expertus in uita. Hii etiam non uidentur horrere effusiōem sanguinis. Nam inter cæteras gētes ruralium gens uidetur eē crudelius. Ad hæc igitur intendentibus uidetur censendū esse meliores bellatores esse rurales. ¶ Sunt autem alia per quæ uidetur ostendi urbanos & nobiles meliores esse pugnantes. Nam inter cætera per quæ quis redditur bonus pugnatui est: ut dicebatur uelle honorari. ex pugna & erubescere turpem fugam. Hoc est enim ut ait philosophus tertio ethicorum: q̄ Hectorem fecit audacem: Dicebat enim Hektor. Si ex pugna fugiam. Polamidas mihi redargutiōes porret. Sic etiam & dyomedes hoc modo effectus fuit strēnuus qa

dicebat. Si in bello terga uertam Hector conuersionabitur in Troyanis. Dicit a me deuictus est dyomedes. Quare cum uelle honorari & erubescere de aliquo turpi facto magis conueniat nobilibus quam rusticis. Hii meliores esse uidentur ad pugnam: eo quod uerècundentur fugere. ¶ Rursum in bello multum ualet industria & prudentia. Nam sagacitas & uersutia aliquando plus faciunt ad optinendam uictoriam quam corporis fortitudo. Quare cum communiter nobiles homines industriores sunt rusticis. sequitur hos meliores esse pugnantem. Videntur enim hæc duo maxima esse ad optinendam uictoriam. uidelicet erubescencia fugiendi & sagacitas bellandi. ¶ Ut ergo sciatur quid sit de quaesito tenendum oportet aduertere. quod secundum diuersitatem pugnarum diuersi eligendi sunt bellatores. potest enim esse pugna pedestris & equestris. In pedestri itaque certamine magis eligendi sunt rurales quam nobiles: eo quod illis maxime ualet assuefactio ad portationem ponderum & tolerantiam laborum. In equestri uero magis eligendi sunt ipsi nobiles: eo quod equorum ipsorum fortitudo supplet defectum quem pariuntur nobiles in non posse tantos sustinere labores: quantos consueuerunt sustinere rurales. In huiusmodi enim pugna: nimium ualet bellandi sagacitas sociata erubescencia fugiendi. ¶ Sciendum tamè quod ut nobiles ex omni parte efficiantur strenui bellatores: assuefaciendi sunt ad portandum armorum pondera: & ad sustinendum laborem & motum brachiorum & aliorum membrorum corporis: ut requirit operatio bellica. Quæ autem & quot sunt illa ad quæ debeant exercitari bellantes insequenti capitulo ostendetur.

¶ Quod in opere bellico nimium ualet exercitatio armorum: & quod ad uincendum gradatim & passim & ad cursum & saltum exercitandi sunt bellatores.

Cap. vi.

Ecitat Vegetius in libro de re militari: exercitacionem armorum & industria bellandi fuisse: ea quæ terræ orbem. Romano populo subiecerunt. Nam quod potuisset paucitas Romanorum aduersus multitudinem Hispanorum contra dolos Affrorum & pendencias græcorum: nisi paruuli fuissent exercitati in armis: & magis habuissent bellandi industriam. Nam est enim inconueniens uirum prudentem & sagacem in uno propter particularium inexperientiam esse in prudentem in aliquo. Vnde de multotiens contingit quod prudentes in rebus aliis propter inexercitium armorum non sunt industres in bellis. Exercitium enim in quolibet negotio præbet audaciam: ut non metuat illud facere. Nam quia secundum Vegetium. Nemmo facere metuit quod se bene didicisse confidit. Inde est quod tantum ualet armorum exercitium: quod in bellorum certamine paucitas exercitata sit prompta ad uictoriam. Et multitudo rusticis & indocta semper sit exposita ad fugam & ad

cædem. ¶ Viso armorum exercitium esse perutile: ad opera bellica. Restat ostendere quomodo exercitandi sunt bellantes ad incedendum gradatim & passim: & ad cursum & ad saltum. Nam ista ut in persequendo patebit: necessaria sunt in bellis & inexercitatio circa ipsa: bellantibus est nocua. ¶ Primo enim milites & ipsi pedites: & uersaliter bellantes assuescendi sunt ad gradum & passum bellicum: ut gradatim pergant ita ut quilibet se in suo ordine teneat. Nam si acies siue peditum siue militum non ordinate incedat duo mala inde consequuntur. Nam non seruator debito ordine: in una parte erit acies quasi sparsa & per uia ultra quam debeat. In alia uero arcta & stricta plus quam oporteat. ¶ Primo ergo ex eo quod in aliqua parte per uia est citius ab hoste perforabitur: & per consequens debellabitur. ¶ Secundo in parte illa in qua nimis arcta est: impeditur ad percutiendum. Nam cum bellator a suo consocio nimis comprimitur: sua impediuntur brachia: ne possit hostibus plagas infligere. Hæc enim duo in acie sunt necessaria: ut scilicet non potest de facili perforari ab hostibus: & non impediatur ad percutiendum: quod nisi seruato debito gradu & debito ordine in incessu fieri non potest. Tam ergo pedites quam equites bellatores ante quam bella exerceant: sunt multotiens simul congregandi: & exercitandi: ut onerati armis ordinate incedant: ac si deberent pugnam committere. Et cum uiderit magister bellorum: aliquem non tenere ordinem debitum in acie ipsum increpet & corrigat. uel si nimis delinquat ipsum omnino repellat ab acie tanquam inutillem bellatorem. ¶ Secundo exercitandi sunt bellatores tam pedites quam equites ad cursum ut sint abiles in præcurrendo. Videtur enim hoc ualere ad tria. ¶ Primo ad explorandum inimicorum facta. Non bonum est in exercitu aliquos exiliores præcurrere: qui de facili non possint ab ipsos hostibus compræhendi: explorantes conditiones & facta hostium. ¶ Secundo hoc est utile ad optinendum meliorem locum. Nam & locus multum facit ad pugnam. Ideo si bellatores exercitati: sunt ad cursum: facilius optinebunt aptiorem locum ad pugnam. Est etiam hoc utile ad persequendum hostes fugientes. Nam non de facili quis potest euadere manus agilium & præcurrentium. ¶ Tertio exercitandi sunt bellatores ad saltum ut sciant saltim uel per saltum: incedere. Quod etiam ad tria est utile. Primo ad remouendum impedimentum. Secundo ad terrendum aduersarios. Tertio ad infligendum maiores plagas. Contingit enim aliquando inuenire fossas & alia impedimenta in uia quæ sine saltu in uia transire non possunt quod re utile est ad remouenda impedimenta: & equites ut sic sint docti: ut sciant equum sic pungere: ut per saltum foueas & alia impedimenta pertransiant: & pedites & etiam milites: si contingat eos pedes asse: si uolunt boni bellatores existere. sic ad

ipsa iuuenture exercitandi sunt ad salendum: ut possint per saltum foueas & alia impedimenta transire. Terrentur etiam ex hoc aduersarii: quando sic uident hostes per saltum incedere. ¶ Rur- sus ipse saltus ratione motus facit: ut plaga ampli- or infligatur.

¶ Quod non sufficit ad incedendum serio & gradatim: & ad cursum & saltum exercitare bel- lantes: sed sunt plura alia ad quæ exercitandi sūt homines bellicosi. Cap. vii.

¶ Ossumus autem præter tria prædicta: ad quæ exercitandos diximus bellan- tes enumerare octo alia: ad quæ exer- citari debent homines bellicosi. ¶ Primo enim exercitandi sunt ad portandum pondera. ¶ Secundo ad inuadendum & percutiendum cum claua. ¶ Tertio ad emittendum tela siue iacula: & percutiendum cum lancea. ¶ Quarto ad iaciendum sagittas. ¶ Quinto ad proiciendum lapides cum fundis. ¶ Sexto ad percutiendum cum plumbatis. ¶ Septimo ad ascendendum equos. ¶ Octauo ad sciendum artem natandi: esset etiam ulterius dicendum: quando exerci- tandi sunt bellatores ad percutiendum cum gla- diis & ensibus. Sed de hoc speciale capitulū faci- emus. ¶ Primo enim sunt bellatores exercitan- di ad portandum pondera: ut plus ponderis por- tare assuescant: etiam quam sit armorum sarcina. Nam consuetudo est quasi natura quædam. Cum ergo quis assuetus est ad portandum ma- ius pondus: uidetur sibi quasi quod leuius ince- dat: si oneretur quodam minori pondere. Rur- sus non solum una: sed etiam plura alia sunt fe- renda in bello. Ideo etiam ad maiora pondera non est inutile assuescere bellatores. ¶ Secundo exercitandi sunt bellantes ad inuadendum & percutiendum cum claua. Recitat enim Ve- gecius: quod antiqui us apud romanos in campo aliquo multi pali infigebantur: & iuuenes quos uolebant facere optimos bellatores exercitabāt ad palos illos. ita ut quilibet haberet scutum du- pli ponderis: quam sit scutum quod portatur in bello. & clauam ligneam etiam duplici ponde- ris: & quilibet illorum iuuenum. sic oneratus cō- tra aliquem illorum palorum quasi contra ad- uersarium incedebant: & tunc percutiebat palū in summitate tūc in ymo. nūc in medio. & con- tra palum illum sic impetuose se gerebat percuti- endo ipsum & cooperando se ad alia faciendo quæ requiruntur ad bellum: ac si contra hostem dimicaret: & cum diu mane & sero iuuenes sic exercitati essent. cum postea ueniebant ad bel- lum: non grauabantur in percutiendum cum cla- ua. uel in sustinendo quoscunq; labores belli- cos. ¶ Tertio exercitandi sunt bellatores ad mit- tendum tela & iacula: & ad percutiendum cum lancea. quod etiam ad defixum palum fieri ha- bet. Fiebat enim antiquitus ut cum iuuenes exer- citati erant ad percutiendum palos infixos cum claua: quæ exercitabantur ad percutiendum cum

telo uel cum iaculo siue cum lancea. Stabāt enī remotis & assuesfaciebant brachia: ut possent pa- lum percutere uel saltem prope ipsum proiice- re. Est autem attendendum quod in proicien- do telum aut lanceam primo uibrandum est te- lum ipsum: & postea fortiter impellendum. ui- brando enim telum propter maiorem motum quem efficit in aere: longius pergit & amplius nullus infligit. ¶ Quarto exercitandi sunt bel- lantes ad iaciendum sagittas uel cum arcibus uel cum balistis. Nam quia contingit quod ipsos hostes non possumus immediate attingere. uti- le est eos sagittis impugnare. ymo dato quod pu- gnantes se cum hostibus possint coniungere antequam coniungantur: proficuum est eos ar- cubus & balistis terrere. Legitur enim de affrica- no Scipione: quod cum pro populo Romano cer- tare deberet: non aliter cōtra hostes se obtinere credebatur: nisi in omnibus aciebus electos sagit- tarios miscuisset. ¶ Quinto sūt bellatores exer- citandi ad iaciendum lapides cum fundis. Hic enim modus bellandi in quibusdam marinis in- sulis fuit inuentus: in quibus pueri: ut Vegecius recitat: adeo industres erant ut matres nullum cibum eis exhiberent: cum non primo cum fun- da percuterent. Est enim hoc exercitium utile quia fundam portare nullus ē labor. Interdum tamen euenit in lapidosiis locis habeatur confli- ctus: & ut mons sit aliquis defendendus. In im- pugnacione etiam castrorum & ciuitatum non inutile est lapides cum fundis eiicere. ¶ Sexto exercitandi sunt bellantes ad percutiendum cū plumbatis. Nam pila plumbea uel ferrea cum cathena aliqua coniuncta manubrio lineo ueh- hæmentem ictum reddit. Nam propter uehæ- mentiore motum aeris uehæmentius percus- tit pila cum cathena hoste infixæ: quam si ipsi ha- stæ uel ipsi manubrio lineo esset coniuncta. Ad omne enim genus percussionum exercitandi sunt bellantes: ut contra alios & alios hostes: ali- ter & aliter percutiendum dimicent. ¶ Septimo bellatores exercitandi sunt ascensionis equorū. Nam ut Vegecius recitat: fiebāt antiquitus equi lignei: ad quos ascendendos iuuenes in yeme exercitabantur sub tecto. æstate uero in campo. & primo equos illos ascendebant inermes: dein de armati: & adeo ad hoc assuesiebant: ut a sinis- tris & a dextris: & undique equos illos ascende- rent. Imo quod plus erat: euaginatæ mediis gladiis ascendebant in illos. In tatū ergo circa hoc exer- citabatur in pace quod in tumultu præli sine mora de facili ascendebant equos. ¶ Octauo assuescē- di sunt bellatores: ut etiam naturæ sciant. Nam non semper pontes sunt prompti & multotiens ignoratur aquæ profunditas propter quod ex ignorantia natandi contingit multos pericli- tos esse. Inde est quod apud Rōanos antiquitus cō- suetudo erat: quod iuuenes futuri bellatores postq̄ per magnam partem diei exercitati essent ad ar- ma si tempus erat natationi congruū: ducebantur

rur ad fluium: ut artē natandi addicerēt. vmo
 non solum pedites sed equites: & etiam ipsos
 equos ad natandum exercebat. Aduertendum
 autem: q̄ prædictorum exercitorum. Quædam
 sunt magis propria equitibus. quædam pediti-
 bus. quædam utrisq̄. Quod quomodo sit: non
 magna consideratio eget: & solertem mentem
 latere non potest. Nam ascendere equos est pro-
 prium equitibus: proiicere lapides cum funda:
 uidetur esse proprium peditibus. Alia uero sunt
 aliquo modo applicabilia ad utrosq̄.
¶ Quod est in exercitu facere fossas & construe-
 re castra: & qualiter castra sunt construenda: &
 quæ sunt attendenda in constructione castror-
 rum. *Cap. viii.*
¶ Egocia bellica iter cætera periculoso-
 ra esse uidentur. Ideo in eis est magna
 diligentia adhibenda. In talibus igitur
 non potest quis super habundare cautelis. In pu-
 gna enim omnino est negligendum maiorem
 diligentiam habuisse: quam bella cõmissa requi-
 rerent. quam circa ipsa in aliquo neglexisse. Nā
 recitat Vegecius dixisse Catonem: q̄ in aliis rex-
 bus si quid erratum est: potest postmodum cor-
 rigi. Delicta uero bellorum emendationem nõ
 recipiunt: sed statim poena errorem consequit̄.
 quia imperite & imprudenter pugnantes: uel cõ-
 festim pereunt: uel in fugam peruersi: a deo effici-
 untur timidi q̄ contra suos uictores uix aut num-
 quam audent bella committere. Quare si in bel-
 lis omnino est superabundandum cautelis: non
 est prætermittendum quicquid in aliquo casu
 potest exercitui eẽ proficuum nõ debelletur ab
 hostibus. Contingit autem pluries diurno & no-
 cturno tempore: q̄ exercitu absq̄ fossis & castris
 existente & non credentes hostes esse: propin-
 quos. superuenientibus hostibus fugit exercitus
 debellatus. igitur postquam exercitus suam die-
 ram compleverunt & alicubi uult pernoctare uel
 ulteriores moram contrahere: si ad locum illũ
 in aliquo casu: uel in aliquo euentu hostes super-
 uenire possunt: statim circa exercitum fiendæ sũt
 fossæ: rigedæ: monitiones aliquæ quasi ad mo-
 dum castrorum. quia nihil neq̄ tam salutare ne-
 q̄ tam necessarium inuenitur in bello sicut si de-
 bite sũt factæ munitiones & recte constituta sint
 castra ita ut infra castrorum spacia totus exerci-
 tus securus permaneat: quando cũq̄ & undecũq̄
 superuenientes hostes obsiderat. Debet enim ex-
 ercitus secum ferre monitiones cõgruas ut cum
 castrametari uoluerint: quasi quandam munitã
 ciuitatem secum portasse uideatur. **¶** Viso utile
 est esse circa exercitum facere fossas & construe-
 re castra. Restat ostendere quomodo huiusmo-
 di monitiones & castra sunt construenda. Nam
 si hostes sunt absentes: facile est fossas circa exer-
 citum fodere: munitiones erigere & castra con-
 struere. Sed si aduersarii præsentis assint: diffici-
 lius est castra munire. Sũt enim in tali casu duo
 necessaria. uidelicet hostib⁹ resistere & castra cõ-

struere. In tali ergo euentu secundum sapiẽtũ
 sententiam: est exercitus diuidendus. ita q̄ om-
 nes equites & una pars equitum: debet ordina-
 ri in acie ad pellendum impetum hostium. Reli-
 qua uero pars peditum quæ possit sufficere ad
 celerem cõstructionem castrorum. debet celeri-
 ter castra construere. Oportet autem semper cõ-
 struendis castris & faciendis fossis. aliquos magi-
 stros præstitui: qui negligẽtes sollicitent & uni-
 cuiq̄ iniungant q̄ ipsum oporteat facere. **¶** Ostẽ-
 so utile esse castra construere. & qualiter etiam
 præsentibus hostibus construenda sint castra.
 Reliquum est declarare: quæ sunt attendenda
 in constructione castrorum. **¶** In faciendis enĩ
 fossis & in construendis castris interim quorum
 spacium est exercitus collocandus. Tria sunt cõ-
 sideranda. uidelicet: situs: forma: & munitionis
 modus. **¶** Circa situm quantum ad præsens spe-
 ctat sunt quatuor attendenda. Primo ut sit ibi co-
 pia aquæ & aliorum quæ sunt exercitui necessa-
 ria. Secundo non debet esse ibi uicinus mons
 aliquis: a quo possit exercitus impugnari. Ter-
 tio circa situm considerandum est spacium: ut p-
 numero bellatorum accipiendum est spacium:
 circa quod sunt munitiones erigendæ: ut non ac-
 cipiatur de spacio ultra quam requirat huiusmo-
 di multitudo. nec etiam accipiatur tam mo-
 dicus: ut ultra quam debeat: oporteat exercitum
 constringi & consipari. **¶** Quarto si oporteat
 illico alium exercitum moram contrahere: & as-
 sit possibilitas: est eligenda circa situm salubritas
 aeris. Nam in exercitu non solum cauenda sunt
 uulnera hostium: sed ut offert se facultas: cauenda
 sunt pestes morborum. **¶** Declarato ergo
 quæ sunt attendenda circa situm castrorum. de-
 clarandum est qualis debeat esse eorum forma.
 Videtur autem uelle Vegecius: munitiones &
 fossas fiendas circa exercitum debere habere for-
 mam quadrilateram oblongam. Attamen quia
 figura circularis est capacissima: est eligibilis fa-
 cere munitiones: secundum circularẽ formam:
 uel secundum multorum angulorũ. quia si mul-
 tum timeretur de impetu hostium: oporteat fo-
 ueas facere multorum angulorum. eo q̄ illa est
 magis defensionis apta. ut infra patebit. talis ita
 q̄ forma est melior in constructione castrorum
 ne loci situs impediatur. Nam contingit aliquan-
 do situm illum non pati talem formam. In tali
 ergo casu: construenda sunt castra semicirculari-
 a. triangularia: quadrata. uel aliquam formam
 aliam quam requirit dispositio & aptitudo situs.
¶ Porta autem principalis ex illa parte fienda e-
 quæ respicit hostes. uel circa quam profectus est
 exercitus. Sũt etiam in castris ponenda insignia:
 ad terrendum hostes. & etiam ad hoc ut si con-
 tingat aliquos de exercitu elongare a castris: ui-
 sis insignis melius sciant ad castra redire. **¶** Hiis
 itaq̄ pertractatis: superest uidere quis munitio-
 nis modus attendendus sit in constructione ca-
 strorum. Nam si exercitus diu ibi morari inten-

dat: eligendæ sunt fortiores munitiones & sienx
 dæ ampliores fossæ. Sed si solum ibi pernoctare
 cupit. Aut ibi debent per modicum tempus exi-
 stere: non oportet tantas munitiones expetere.
 ¶ Modum autem & quantitatem fossarum: tra-
 dit Vegecius dicens: q̄ si non imineat magna
 uis hostium: fossa debet esse lata pedes nouem:
 alta septem. Sed si aduersariorum uis acrior im-
 minet: contingit fossam ampliorem & altiorem
 facere. ita ut sit lata pedes. xii. & alta nouē. ¶ Est
 tamen aduertendum q̄ si fossa sit alta pedum. ix.
 propter terram eiectam supra fossam crescit qua
 si pedes quatuor. ita q̄ tota fossa alta erit quasi
 pedes. xiii. debet esse fossa in ante: ex parte hosti-
 um. & terra proiecta est ad partem intra ubi est
 exercitus collocandus. In terra autem illa figen-
 di sunt stipites & ligna & munitiones alia: quas
 secum exercitus portare debet. Sic ergo castris
 constitutis: sic fossis factis: poterit exercitus mo-
 rari secutus.
 ¶ Quæ & quot sunt consideranda in bello: si de-
 beat publica pugna cōmitti. ¶ Cap. ix.
 ¶ T pater perhabita: circa negocia belli-
 ca est cautela maxima adhibenda. Nā
 quia bellorū casus irremediabiles sūt
 diligenter uidenda sunt: quæcunq̄ circa bella
 consideranda existunt: prius quam pugna publi-
 ca cōmittatur. melius est pugnam non commit-
 tere: quam absq̄ debita præuisione fortunæ. &
 casui se exponere. Videmus autem in bello: duo
 existere: uidelicet uiros pugnantes: & auxilia alia
 quæ requiruntur ad pugnam. Ex parte autem ui-
 rorum pugnantium quantum ad præsens spe-
 dat: sex sunt attendenda. Sicut etiam ex parte au-
 xiliorum & amminiculatium ad bellum: sex alia
 enumerari possunt quæ etiam sunt attendenda.
 In uniuerso igitur rex aut princeps aut dux exer-
 citus: qui debet esse uigilans sobrius: prudens &
 industrius. xii. debet considerare: sex ex parte uiro-
 rum bellatorum. & sex ex parte amminiculanti-
 um. Prius quam eligat publicam pugnam com-
 mittere: sunt enim sex ex parte hominum bella-
 torum quæ faciunt ad optinendam uictoriam.
 ¶ Primum est numerus bellantium. Nam ubi
 plures sunt bellantes cæteris paribus aliis secun-
 dum q̄ huiusmodi sunt: uictoriam obtinere de-
 bent. Nam ut dicitur. ii. polli. quantitas in com-
 pugnatione est utilis: sicut maius pondus magis
 trahit. ¶ Secundo ex parte bellatorum attendē-
 da est exercitatio: nam habentes brachia inasue-
 ta ad percutiēda: & membra inexercitata ad bel-
 landum deficient in sustinendo pugnam. Est
 enim consuetudo quasi altera natura ut quilibet
 uirili? & expeditius & sine minori labore & pœ-
 na faciat opera consueta. ¶ Tertio attendenda
 est tolerantia erga necessitates corporis: nam exi-
 stentes in exercitu oportet multa incommoda
 tolerare: quare si sint ibi aliqui molles & mulie-
 bres reuuentes incommoditates aliquas susti-
 nere deuicti propter incommoditates quas susti-

nēt bellare recusant & exercitū fugiunt. ¶ Quar-
 to consideranda est fortitudo & duricies corpo-
 ris. Multum enim interest inter duriciem ferri &
 molliciem panni sirici & inter suauitatem ludi
 & asperitatem pugnæ. Considerato enim bello
 in uniuersali omnes uolunt esse boni bellatores
 sed postquam ueniunt ad experientiam particu-
 larium gestorum: & gustant quanta sit duricies
 ferri. & quantum armorum pondus. & quantus
 sit labor pugnæ. & quantum affligūt uulnera ho-
 stium: ut plurimum est durus carne & robustus
 corpore. si propter talia non retrahitur a bellan-
 do. Nam & si contingat molles carnes: etiā post-
 quam gustauerunt bella appetere pugnam hoc
 est ut raro. Nam habentes carnes molles ut su-
 pra tangebatur sunt aptiores ad intelligendum
 sed ut plurimum sunt inepti ad pugnam.
 Nam tales difficiliter sustinent armorum pon-
 dus: uehementius dolent ex illatione uulne-
 rum. ¶ Quinto consideranda est in bellantibus
 uersucia & industria ad bellandum. Nam quan-
 to cautiores sunt bellatores: tanto citius uictori-
 am optinent. ¶ Sexto attendenda est uirilitas
 & audacia mentis. quia audaciores & magis cor-
 dati: ut plurimum in pugna uictoriam optinēt.
 Rex igitur aut principes uel dux exercitus pri-
 us quam publice dimicet ex parte hominum bel-
 latorum septem considerare debet. Primo ex
 qua parte sunt bellatores prius. Secundo qui sūt
 magis exercitati. Tertio qui sunt fortiores in su-
 stinendo necessitates & incōmoda. Quarto qui
 sunt robustiores & duriores corpore. Quinto
 qui sunt industriosi & sagaciores mente. Sexto
 qui sunt audaciores & uiriliores corde & tunc
 dux sobrius & uigilans prout uiderit: sum exer-
 citum in hiis conditionibus abundare aut defi-
 cere: poterit accelerare pugnam: uel differre. &
 bellare publice & aperte. uel per insidias & laten-
 ter. ¶ Enumeratis septem conditionibus quæ
 considerandæ sunt prius quam cōmittatur bel-
 lum publicum ex parte hominum bellatorum.
 Reliquum est enumerare sex alia quæ sumuntur
 ex parte amminiculantium & eorum quæ auxi-
 liantur ad bellum. In bello quidem auxiliantur
 equi: arma: uictualia: & loca: pugnandi: tempus
 auxilium præstolatur. ¶ Debet igitur Dux exer-
 citus considerare. Primo ex qua parte sunt plu-
 res equi & meliores. Secundo ex qua parte sunt
 meliores sagittarii. plures armati & habētes me-
 liora arma. Tertio ubi plus uictualia abundant.
 Nam aliquando absq̄ uulnere & absq̄ bello ad
 uersarii cedunt deficientes in uictualibus & ob-
 mendicitatem non ualentes moram contrahe-
 re. Quarto considerandus est pugnationis lo-
 cus qui sunt in altiori situ uel meliori ad pugna-
 dum. Quinto circa pugnam attendendum est
 tempus utrum tempore quo committenda est
 pugna: sol sit oppositus faciebus eorum uel ho-
 stium. & utrum sit aliquis uentus flans & eleuās
 puluerem contra ipsos: uel contra aduersarios.

Nam habentes solem & uentum siue puluerem contra se offenduntur in oculis: ut dimicare non possint. Sexto est attendendum qui plures auxiliatores expectant. Nam si hostes plura expectant auxilia: uel non est bellandum: uel acceleranda est pugna. Si autem ipsi plures auxiliatores expectant non est compugnatio differenda. **C**Hiis itaque igitur omnibus diligenter inspectis: prudens dux exercitus sufficienter aduertere potest: utrum debeat publicam pugnam: committere. Nam prout uiderit se in pluribus conditionibus prefatis habundare uel deficere Sic se habere poterit erga bellum. forte enim nunquam contingeret omnes condiciones prefatas concurrere ex una parte: ubi tamen plures & meliores condiciones concurrunt est pars potior ad bellandum.

Quod utile est in bello ferre uexilla & constituere duces & prepositos: & quales esse debeant qui in exercitu uexilla portant. & qui equitibus & peditibus praeponuntur. **Cap. x.**

Imper uirtus unita fortiter est se ipsa dispersa & confusa. Contingit autem aliquando commisso bello ordines: & acies turbari & confundi. Ne igitur hoc posset accidere: obseruabatur antiquitus: ut diuideretur exercitus in turma & acies: & singulis singula uexilla constituiebant. ita ut in quolibet uexillo per litteras uel aliqua euidencia signa aperte ostenderetur. cuius aciei. uel cuius turmae esset uexillum illud. ut si contingeret aliquem bellatorem deuiare a propria acie de facili rediret ad illam. utile ergo fuit in bellis insignia & uexilla deferre ne confunderetur exercitus. **C**Rursus constituere expediebat duces centuriones: decanos: & alios prepositos belli. Nam totus exercitus habet se ad similitudinem unius corporis: quare sicut omnia membra corporis se inuicem uiuant. Sic omnes bellatores & omnes partes eiusdem exercitus se inuicem defendunt. Quare sicut confunduntur membrorum opera: nisi dirigantur per ipsum caput: in quo uiget sensus & cognitio. Sic confunduntur bellatores in exercitu: si careat centurione & duce: qui debet esse eorum caput & eorum directiuum. Inde est quod antiquitus ne accideret confusio in bello: constituebatur dux aliquis: qui toti exercitui erat prepositus. Sub hoc autem duce erant centuriones. Sub centurione uero decani. Dicitur enim decanus a decem. Sic centurio acentum. Habebat enim Centurio sub se decem decanos. ita quod praerant centum bellatoribus & decem decanis. quorum quilibet decanorum sub se decem uiro pugnatiuos habebat. In galea enim centurionis scriptae erant litterae aliquae: uel signum aliquod euidens: quod respicientes decani agnoscebant centurionem proprium: & sciebant quoniam se qui deberent. Sic etiam in galea cuiuslibet decanorum signum aliquod erat impressum: per quod decem bellatores uiri: quibus ipse erat praepositus

tus: decanum proprium agnoscebant. Hoc itaque modo uel alio tam in aciebus equitum: quam etiam peditum constituendi sunt duces & praepositi: & feretes uexilla: ut quilibet sciat quid debeat agere. Est enim tantus terror in bello: propter armorum strepitum & percussiones illatas: quod uerba & monitiones: non sufficiunt: ad dirigendum bellantes. sed oportet dare euidencia signa: ut quilibet solo intuitu sciat se tenere ordinate in acie: & cognoscat quid sit acturus. **C**Ex hoc autem patere potest: quales debeant esse portantes insignia & uexilla. Nam uexillo confraeto totus exercitus est confusus. Cum magna igitur diligentia est uexillifer eligendus: ut sit corpore fortis: animo constans: fidelis principi: & expertus in armis. & alia singula habeat: quae requiruntur ad probum & strenuum bellatorem. **C**Contingit enim nostris temporibus rotum populum ciuitatis cuiusdam deuiatum esse a bellatoribus paucis. eo quod uexillifer fraudem committens: uelabit uexillum & abscondit ipsum: quare confundebantur bellatores: quasi non habentes caput & ignorantes ad quid deberent attendere: propter quod si in debellatione uita multorum hominum periculis mortis exponitur. cum magna diligentia uexillifer est quaerendus. **C**Ex dictis etiam patere potest: qualiter qualis debeat esse: qui in exercitu est peditibus & equitibus praeposendus. Nam sicut caput est praestantius membris aliis. Sic qui in bello praepositus aliquibus turmis: uel bellatoribus aliis debet esse magis strenuus illis: & magis expertus in hiis quae requiruntur ad pugnam. Quare cum pedites si debeant boni bellatores esse: existere debeant fortes uiribus: proceri statura: scientes proicere hastas & tela. Scire etiam debeant gladium uibrare ad percutiendum: portare scutum ad se protegendum debeant esse uigilantes: agiles: sobrii habentes armorum experientiam. Oportet omnia haec per amplius & perfectius reperiri in eo: qui est supra pugnatore pedites praeposendus. Debet ergo qui in pugna peditibus praepositus esse fortis uiribus: procer statura: sciens eiecere hastas & iacula: sciens dimicare gladio ad percutiendum: portare scutum ad se protegendum: uigilans: agilis: sobrius: habens omnium armorum experientiam ut sciat erudire pugnantem sibi commissos: & cogat eos ad bene bellandum & ad arma tergendum. Nam ipse armorum uictor terrorem incutit hostibus: ut portans huiusmodi arma credatur bonus esse bellator. Ipsa enim rubigo armorum in eo qui portat illa arguit inertiam bellandi. Si ergo talis debet esse qui praepositus peditibus bellatoribus multo magis debet esse armorum expertus: & procer corpore: & fortis uiribus qui est equitibus praeposendus. quia in bello equestri: maior conflictus efficitur: quam in pedestri pugna. Oportet igitur praepositum & ducem militaris belli esse abile corpore: ut possit etiam armatus agiler equum

conscendere. scire fortiter equitare cum lancea percutere: eicere iacula: cum scuto se protegere: cum claua & ense dimicare. habere omnium armorum exercitium: ut possit suos commilitones de pugna erudire. ut fortiter pugnent. arma tergant: & alia faciunt quæ requiruntur ad bellum.

Quibus cautelis debet uti dux belli: ne suus exercitus ledatur in uia. Cap. xi.

Ors est quid terribilissimū & finis omnium terribilium. ut dicitur: tertio ethicorum. Vbi ergo quæritur mors populi: & ubi hostes insidiantur morti: ciuium. est omnis cautela adhibenda ut exercitus seruetur illesus & ut uita ciuium conseruetur. Non ergo sufficit considerare ea quæ sunt consideranda in pugna publica committenda. nisi sciantur cautela ad remouendum: impedimēta uiarum: ne exercitus per insidias hostium periclitetur in uia.

Possimus autem quatum ad præsens spectat octo cautelas enumerare: quas debet dux belli retinere memoriter ut saluetur uita pugnatorem qui sunt sub ipso. Prima est ut sciat itinera regionum: per qua exercitus proficisci debet: & interualla locorum qualitates uiarum: & existētia in itinere illo debet habere conscripta. Imo si uia ille & passus & flumina dux exercitus haberet depicta. quasi oculorum aspectu prospiceret qualiter exercitus deberet pergere. tutius posset suum exercitum ducere. Sic etiam maritimi faciunt: qui uidentes maris pericula: ne eorum naues patiantur naufragium. descripserunt maris mappam. ubi portus marini discrimina maris: & cætera talia proportionaliter sunt descripta. quæ marinarii intuentes statim percipiunt qualiter debeant pergere: & in quo loco existunt. & a quibus debeant se cauere. Quare etiam propter insidias hostium exercitus tot quasi uel etiam pluribus piculis: exponatur in uia: quam nauis in mari. nullo modo debet exercitus pergere per uiam aliquam in qua pati possit insidias. nisi qualitates uiarum montes: flumina: & cætera reperta in ipso itinere habeat dux conscripta etiam & depicta. Secunda cautela est: ut simul cum hoc quod habet uias & qualitates uiarum conscriptas & depictas: ducat dux belli conductores aliquos bene scientes uias illas: qui pluries per uias illas peragrauerunt: & experti sint illas. Nam uideri aliqua conscripta & depicta non sunt ita nota sicut per se ipsa sensibiliter uidemus ipsa. Nam potior est cognitio rei per quam cognoscitur in se ipsa: quam per quam cognoscitur in pictura uel in alio simili. Ne tamen conductores moliantur fraudes aliquas: debet circa eos dux belli bonas apponere custodias ne possint fugere. Debet etiam eis minari mortem: si in aliquo fraudulenter se habeant: & promittere dona si se fideliter gesserint. Tertia est habere secum sapientes plures fideles principi exercitatus in bellis de

quorum consilio agat quicquid uiderit ipse dux belli esse fiendum. Nam ubi tantum currit periculum nullus debet iniri proprio capitis: nec credere sibi soli. Quarta est ut itinera ignorentur: per quæ debet exercitus proficisci. Nam consilium ducis: quanto minus est publicum: tanto quæ sunt in consiliis deliberata: minus impediuntur: & citius fini debito mancipantur. Postquam igitur liberatum est per quas uias debet exercitus pergere: & uias illas. Dux habet conscriptas & depictas: & habentur conductores aliqui fideles. quanto hoc minus est publicum & magis celatur ab hostibus. tanto exercitus magis secure proficiscitur.

Quinta est in quolibet munimine: & in qualibet acie habere aliquos eques fidelissimos & strenuissimos: habentes equos ueloces & fortes qui ante & a tergo: & a dextra & a leua percurrant: illustrantes & discooperientes insidias. ne hostes aliqui latitantes ex aliqua parte molestant exercitum. Nam si nullis esset notum ducis consilium: eo tamen ipso: quod per aliquas uias incipit exercitus iter arripere: coniecturari quis potest: per quas partes debeat proficisci. Et quia probabile est semper in talibus aliquos exploratores adesse. cogitare debet dux belli: quod & hoc posset ad aures hostium peruenire. Ita cum pericula uisuminus noceant. per uelocissimos equites sunt detegenda: insidiae: ne exercitus circa aliquam partem ex improviso patitur molestias. Sexta est ut semper ex illa parte exercitus probiores milites & magis bellicosi pedites: apponant. ex qua creditur maius periculum imminere: quod si ex omni parte de periculo dubitatur undi quod sunt remedia adhibenda. Septima est ne exercitus dispersim uadat. Nam interrupta acie facilius debellatur. In qualibet enim hora sic exercitus se debet habere: ut si & tunc hostes præsentis adessent: ei non possent efficere nocumentum. Unde & prouerbialiter dicitur. quod qui est munitus: non est derisus. Semper ergo dux belli: cui commissa est tantorum uita: debet esse attentus & uigilans: ne hostes eum inuadere possent: quasi negligens & dormientem. Debet etiam dux exercitus Cæturiones & decani: & alii qui operibus bellicis præponuntur: semper moneri milites pedites ut sint parati ad arma. ut si contingeret aliqua inuasio subita: possent inuadentibus resistere. Sic casu dicendo: dato quod accideret aliquis repetitus insultus eēt quasi prouisus: & minus: præstaret nocumentum. Octaua est considerare nocumentum exercitum in quibus sit copiosior utrum magis habundet pedites: uel equites. Nam eques melius se defendunt in campis. Pedites uero in locis siluestribus & montuosis. Itaque prout uiderit dux belli se abudare in equitibus uel in pedibus eligere poterit uias campestris & amplas uel montanas siluestres & nemorosas & alia prout nouerit expedire.

Qualiter ordinandæ sunt acies: si debeat contra hostes uel contra aduersarios dimicare. Cap. xii.

ostquam diximus sub quo continetur operatio bellica. Et ex quibus regionibus sunt meliores pugnantes. Et ex quibus artibus sunt meliores bellicosi. Declarauimus etiam qualiter in exercitu construenda sunt munitiones & castra. Et quae sunt consideranda si debeat publica pugna committi. & quibus cautelis habundare decet bellorum ducem. ne suis exercitus ledatur in uia: quantum ad campestrum bellum. Nihil ut uideatur ulterius dicere restat: nisi ut doceamus ordinare acies: Percutere aduersarios & inuadere hostes. Prius tamen dicemus de ordine acierum. Si enim ordo seruetur in ipsa acie non modicum ualet ad pugnam. Nam ut ait Vegetius. nisi bellantes sint ordinati: & occupent debitum spacium bene pugnare non poterunt. Nam si nimis sunt constricti impediuntur ne alios percutere possint. Si uero nimis rari & interlucentes: aditum praestant hostibus: ut facilius deuincantur. Seruare autem debitum ordinem in acie ut equites & pedites suam aciem seruent. non sine magno exercitio fieri potest. Qui igitur in tempore aliquo uult bellare per diuturna tempora: debet exercitare pugnatores ad seruandum debitum ordinem & ad faciendum ea quae requiruntur in bello. Modus autem per quem pugnatores huiusmodi ordinem seruare discunt: est ut frequenter tam equites quam pedites ducatur ad campos: & ille qui est exercitus in bellis: & qui debet equitibus uel pedibus esse praepositus. Primo debet equites & pedites linealiter disponere: ita ut seriatim maneat: & aequaliter a se inuicem distent: secundum distantiam quam requirit acies equestris uel pedestris. Postea praecipere debet ut duplicet aciem: ita quod medietas aciei statim separet se a medietate alia: & seriatim ordiet se ante aliam uel post ipsam. quo facto statim debet praecipere dux belli: ut aciem quadratam faciant: & deinde ut constituent: trigonum quod facilius fit. Nam acie quadruplata & secuta diametro: & partibus quadratis coniunctis simul faciunt trigonum. uel ut sit ad unum dicere: quod non omnes hos modos geometricos capiunt ductis pugnatoribus ad campos: siue equitibus siue pedibus imperare debet dux belli: quod pugnatores ordinent se secundum formam quadrangularem: & postea quod secundum triangularem. & deinde quod secundum rotundum. & sic deinceps debet assuefacere bellantes: ut sciant construere aciem: secundum quamcumque formam. Hiis uisis sciendum quadrangularem formam aciei: inter caeteras formas esse magis inutilem. Ideo secundum hanc formam nunquam formanda est acies simpliciter: sed in casu ut si situs localem formam requireret. In huiusmodi casu construenda est forma praedicta. Formae autem acierum secundum se utiles ad bellandum: sunt pyramidalis: rotunda & forficularis. Nam pugnantes uel solum uolunt se defendere & sustinere ictus: uel uolunt alios inuadere. Si ergo bellan-

tes non sentiunt se tanta potentia ut alios debellare possint: sed sufficit eis ut se defendant: tunc est construenda acies secundum rotundam formam. & pugnantes debent se magis constringere & constipare ut acies non possit ab hostibus transcindi. Circa aciem autem in summitate: & in exteriori parte constituendi sunt homines grauioris armaturae & melius armati: qui absque minori grauamine possint ictus suscipere. Si uero pugnantes credunt se esse tanta potentia ut possint aduersarios inuadere tunc secundum eorum proportionem hostes sunt pauci uel multi. Si hostes sunt ualde pauci: construenda est acies secundum formam forficularem. ut acies sit aperta ad modum ferri equi: & quasi forficis: ut aduersarios quasi in medio capiat & concludat. Si uero hostes sunt multi: constituenda est ipsa acies secundum formam quam appellant cyemum. i. secundum figuram pyramidalem & acutam: ut possit hostes scindere & diuidere. Nam diuisis hostibus facilius debellantur. Acies ergo constructa in forma rotunda utilis est ad sustinendum. In forma uero forficulari est utilis ad circumdandum: & concludendum cum hostes sunt pauci. Sed in forma acuta & pyramidali utilis est ad scindendum & diuidendum: cum hostes sunt plures. Sciendum est ergo quod numerus acie constituendus est secundum multitudinem pugnatorum: ut prout quis est plures & pauciores pugnantes uiderit se habere poterit plures aut pauciores acies construere. Sciendum etiam quod semper in cornu aciei & in locis ubi maius periculores pugnatores: qui possint uiriliter dimicare. Est etiam aduertendum quod in qualibet acie propter numerum pugnatorum constitutorum aciem reseruandi sunt aliqui strenui bellatores extra ipsam aciem: qui possint ad illam partem succurrere: ubi uiderit magis aciem deficere. Haec igitur tria obseruanda sunt in constitutione acierum. Primo ut acies bene ordinetur secundum formam acutam rotundam & forficularem: ut requirit bellum committendum. Secundo ut praecipuos bellatores in illis partibus aciei apponantur: in quibus magis potest confundi & perforari acies. Tertio ut extra quamlibet aciem reseruentur aliqui milites strenui & audaces: qui possint succurrere ad partem illam erga quam uiderint aciem titubare & deficere.

Quod deridendi sunt in bello omnes percutientes cesim. & quod elegibilis est percutere punctum. Cap. xiii.

Stenfo qualiter sunt acies ordinandae & construendae: reliquum & ostendere qualiter pugnantes percutere debeant: utrum elegebilius est percutere cesim uel punctum. Possumus autem quinque uis ostendere: deridendi sunt percutientes cesim: & elegibilis est percutere punctum. Prima sumit ex prohibitione armorum. Secunda ex resistentia ossium. Tertia ex prouidentia uulnerum. Quarta ex fatigatio

ne membrorum. Quinta ex detectione percutientium. Prima uia sic pater. Nam quanto ensis aut gladius plus capit de armis: tanto propter armorum resistantiam difficilius itur ad carnem. Inde est quod bellorum experti dicunt pugnantes semper debere habere loricas amplas: ita ut annuli loricarum se constringant: quia quanto illi annuli magis sunt compacti: tanto oportet plures ex eis frangere: ut uulnera noceant. Sic quia percutientes cesim. oportet plus de armis incidere: quam percutientes punctim. Ut ergo nullus perueniat citius ad carnem: magis est eligibile percutere punctim: quam cesim. Modica autem armorum incisio sufficit ad legendum carnem percutiendo punctim: quae non sufficeret si percuteretur cesim. Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex resistantia ossium. Nam & si quis quasi inermis existeret in percussione cesim. prius quam perueniretur ad cor uel ad membra utilia: oporteret magnam plagam facere: & multa ossa incidere: sed percutiendo punctim: duae unciae sufficiunt: ad hoc ut fiat plaga mortalis: & sic letale uulnus: considerare quidem debemus quod quicquid est hosti nocuum secundum quod huiusmodi: est nobis proficuum. Ideo in exercitu ubi quaeritur mors aduersariorum percutiendum est punctim: quia sic feriendo citius infligitur plaga mortifera. Tertia uia sumitur ex uidentia uulnerum. Nam quanto hostis magis uulnera prouidet: magis potest se protegere: & citius potest illa uitare: quia iacula prouisa minus ledunt. In percutiendo autem cesim: quia oportet fieri magnum brachiorum motum prius: infligatur plaga. aduersarius ex longinquo potest prouidere uulnus. Ideo magis sibi cauere potest & cooperire se ictibus. Ideo ait Vegetius: quod punctim percutere aduersarium sauciat antequam uideat. Unde hoc genere percutiendi potissime usi sunt Romani. Dicebantur enim Romani milites omnes percutientes cesim: quia & ipsi semper uolebant percutere punctim. Quarta uia sumitur ex fatigatione membrorum. Inter caetera enim in bellis est hoc potissime attendendum: ut pugnantibus absque nimia fatigatione sui possint nimis aduersarios ledere. Nam si bellantes nimis se fatigent non ualentes laborem illum tolerare: de facili dimitunt aciem & conuertuntur in fugam. Quare cum percutiendo cesim propter magnum motum brachiorum insurgat ibi magnus labor. Punctim uero feriendo modica fatigatio sufficit. Elegibilis est percutere punctim quam cesim. Cesa enim percussio quo uis impetu ueniat: raro occidit. Sed puncta modico impetu infligata facit letale uulnus. Quinta uia sumitur ex detectione percutientis. Nam bonus bellator si potest: sic debet aduersarium ledere: ut tamen ipse non ledatur. Omnis ergo ille modus percutiendi est magis elegendus: secundum quem feriens minus discooperitur & detegitur. quia sic feriendo minor lesio ei potest accidere. Quare

cum percutiendo punctim etiam tecto corpore possit nimis aduersarius ledi. malius est percutere punctim quam cesim. Percutiendo enim cesim oportet eleuare brachium dextrum: quo eleuato dextrum latus nudatur & discooperitur: & datur hosti uia: ut possint nos ledere: nam leuius infertur lesio & nocuentum corpore nudato quam tecto.

Quot & quae sunt illa quae hostes potentiores reddunt: & quot modis & qualiter debemus hostes inuadere. Cap. xiiii.

T dicebatur superius: quod hosti est proficuum: nobis est nocuum. Et econuerso quaecumque igitur reddunt hostes fortiores ad resistendum bellantibus: quia illa sunt eis proficua: eorum opposita sunt eis nociua: & reddunt eos debiliores ne possint impugnantibus resistere. Quatum autem ad praesens spectat possumus septem enumerare: per quae hostes sunt fortiores contra impugnantes. Primum est: si sint in acie debite ordinati. Nam cum ipsa uirtus unita: & etiam ut supra tangebatur. fortior sit se ipsa dispersa: si hostes sunt bene uniti & debite in acie ordinati si inuadantur difficilius euincuntur. Secundum quod reddit hostes fortiores ad resistendum: est locus. Nam in uno loco hostes facilius se tuentur quam in alio. Nam ut transitu fluuiorum inter praecipitia montium: & inter facultates uiarum: si contingat hostes in tali situ reperiri: difficilius se defendere poterunt quia oportet eos spatium incedere quare sicut locus ineptus defensionis: si in eo hostes inueniantur reddit eos debiliores ad bellandum. Sic locus aptus facit eos potentiores ad resistendum. Tertium est ipsum tempus. Nam tempore in quo uentus est contra hostes: & in quo puluis facies eorum percutit: & in quo solares radii opponuntur eorum oculis: difficilius possunt hostes resistere: tempore uero in quo haec modo opposito se habent hostes abiliores sunt ad pugandum. Quartum quod reddit hostes magis animosos & magis promptos ad renitendum est prauiusio. quia quando prouisi sunt & praesciunt pugnationum aduentum: magis se muniunt & minus terrentur ex eorum occursum. Quintum autem est debita & moderata quietatio. Nam quanto hostes sunt lassati laboribus uigiliis: & incommoditatibus aliis. si tunc inuadantur facilius deuincuntur quam si debite quiescissent. Debita ergo quies hostes potentiores reddit. Sextum quidem est amor & concordia ipsorum. Nam si hostes diuisi corporaliter facilius deuincuntur. multo magis diuisi animo & uoluntate debellantur celerius quia maior est diuisio animorum quam corporum. Et econtrario si hostes non sunt sparsi. sed sunt corporaliter coniuncti: potentes sunt ad bellandum. & multo magis si se diligunt. & sint coniuncti animo. & uoluntate. quia de ipsis magis confident & erunt uiriliores & promptiores ad pugnam. Omnis enim amor est quaedam uis unitiua: & plus amor unit amanti cor

da. q̄ loci unitas existētium corpora. quate si unitas loci & congregatio bellantium eos potētiore facit. amor & unitas cordium: eos uiltiores reddit. ¶ Septimum quod facit hostes potentiores: ad renitendum. est latentia propriarum conditionum existentium circa ipsos. Nam quanto conditiones hostium melius sciunt: tanto facilius eligitur uia: qualiter debeant impugnari: quanto uero eorum negocia sunt magis latentia magis ignoratur impugnationis modus. ¶ Enumeratis itaq; quæ reddunt hostes potentiores ad retinendum. de facili patere potest: quomodo & qualiter bellantes suos hostes inuadere debeant. Nam cum septem modis enumeratis hostes fortiores existant: cum modo opposito se habeant: sunt inuadendi: & debellandi. ¶ Primo igitur dux belli per insidias: uel propter aliquem alium modum: debet diligenter aduertere quando hostes sunt dispersi. & tunc debet eos inuadere: quia non habebunt potentiam resistendi. ¶ Secundo debet diligenter explorare eorum itinera: ut transitus fluuios: ad præcipitia motium: ad angustas siluarum: ad difficultates paludum & uiarum se hostibus opponant. quia sic facilius de uidentur. ¶ Tertio debet aspiciere ad ipsum tempus: quando sol reuerberat ad oculos hostium. puluis & uentus repercutiunt ad eorum uultus: tunc debet eos inuadere. quia oculis eorum disgregatis a sole: & offensis per uentum & puluerem non bene uideri poterunt: qualiter debeant dimicare. propter quod oportebit eos fugam eligere. ¶ Quarto dux exercitus sic se tempore debet: ut tali hora facit suos comilitones cibum capere & requiescere: & eorum equos pausare: ut possint inuadere hostes ex improviso ut eos inuadant quando cibum capiunt: uel quando dormiunt. quando sunt securi existentes inermes: uacantes: disalcati: distrahitis equis: non suspicantes eorum aduentum. ¶ Quinto debet diligenter explorare quando hostes magnam fecerunt dietam: sunt fatigati: habent laxatos equos. Tunc enim si eos inuadere poterint: de facili terga uertent. ¶ Sexto secundum Vegetium debet dux belli iter suos hostes & inimicos: uel per se uel per alios mittere dissensiones iurgia commouere eos ad lites uel ad inimicitiam: ut de se inuicem non confidant. Hoc enim factum si eos inuadat: non habentes fiduciam de se inuicem: de facili conuertentur in fugam. Sed hæc cautela licet ponat eam Vegetius: non multum est aprecianda. quia uidetur impugnatione bonis moribus. ¶ Septimo debet diligenter explorare conditiones hostium: qualiter se gerant qualiter se habeant: quis est dux eorum. De quo dux ille magis confidit: quos mores habent. Nam exploratis conditionibus singulis: facilius inuenitur uia qualiter possit hostes inuadere & debellare.

¶ Quomodo homines bellatores stare debeant si uelint hostes percutere: & quomodo debeant eos circumdare: & quomodo debeant se declina-

re a pugna si non sit bonum pugnam committere.

Cap. xiiii.

¶ Iximus in quodam capitulo præcedenti percipiendum esse punctum non cesim in quo docuimus milites & etiam pedites. In hoc autem capitulo specialem doctrinam uoluimus dare peditibus: qualiter debeant stare cum uolunt hostes percutere. Percussionis autem hostium duplex est modus. Unus a remotis: ut cum iacendo iacula: uel missilia aduersarios feriunt. Alius autem cum adeo appropinquant quod manu ad manum se percutiunt. Aliter autem debet stare bellatores uiri: cum a remotis iacula iaciunt: & aliter cum ex propinquo se feriunt. Nam iacendo iacula a remotis debent habere ipsos pedes sinistros ante. & dextros retro. Nam hoc quod est in animali principium motus principaliter in partem dextram. ita quod pars dextra in animalibus fortior est in mouendo & aptior ad motum & quia semper innititur alicui mobili: ut si mouetur manus innititur brachio. statim & si mouetur brachium: innititur corpori quiescenti: & si mouetur unus pes: innititur alii pedi non moto. oportet quod pars dextra innitatur parti sinistra quiescenti. Cum igitur pes sinister anteponitur: & latus dextrum elongatur: optime disponitur homo ad iacendum iacula & missilia: quia tunc quiescit in sinistra: & mouetur in dextra uibrans ipsum iaculum quo uibrato uehementius mouet aerem & fortius ferit. Licet enim tam secundum partem dextram quam secundum sinistram possumus quiescere & moueri. Dextra tamen est aptior ad mouendum: & sinistra ad quiescendum. Ideo percutientes a remotis debemus quiescere super sinistram pedem ante missum: & elongare nos cum dextro ut possumus uehementius impellere & uibrare iaculum. Sed quando manu ad manum pugnatur gladio: debemus e contrario nos habere ita quod pedem dextrum teneamus ante & sinistram post. Nam quia latus dextrum aptius est ad motum. si illud sit hosti propinquius: ratione motus poterit melius ictus effugere. Vehementius enim percutitur quod stat quod mouetur. ¶ Rursus si dextrum latus sit hosti propinquius melius poterit ipsum percutere. Debent enim bellatores cum ad manum pugnant tenere pedem sinistram immobiliter: & cum uolunt percutere cum pede dextro debent se ante facere & cum uolunt ictus fugere: cum eodem pede debent se retrahere: sic itaque tenendo pedem sinistrum immobilem: & cum dextro se mouendo poterunt fortius hostes percutere: & eorum ictus facilius fugere. ¶ Viso quomodo debeant stare bellantes si debeant hostes percutere. uidere restat quomodo sunt hostes includendi & circumdandi. ¶ Sciendum igitur quod raro aut nunquam sic circumdandi sunt hostes in pugna publica quod non pateat aliquis aditus fugiendi quia desperantes quasi necessitate compulsi efficiuntur audaces. Videntes enim se necessario mori debent: possunt multa mala committere in eos qui contra pugnant. Inde est quod laudatur scipionis sen-

rentia dicentis nunquam sic esse claudendos hostes: quod non patet eis aditus fugiendus. Nam fugientibus hostibus nullum est periculum: & in fuga periclitantur multi absque nocumento persequerentur. Sed cum se uident inclusos quasi coacti fiunt includentes. Cum ergo supra diximus: formandam aliquando esse aciem sub forma foveolarum: ut quando hostes pauci ad hoc quod melius includantur & circumdantur: non sic intelligendum est quod ita debeant circumdari quod nullus pateat aditus ascendendi. nisi forte adeo essent pauci quod quantumcumque debellare uellent nullum possent nocumentum efficere. Ostenso itaque qualiter debeant stare pugnantibus: si uelint hostes percute re: & qualiter eos circumstare. Restat nunc tertio declarare qualiter sit declarandum a pugna: si non habeatur consilium. nec uideatur bonam pugnam committere: eo quod hostes sint fortiores. & non possumus illis resistere. In quo quantum ad praesens spectat: debet dux belli duplicem cautelam habere. Prima est quantum ad exercitum proprium. Nam & si dux consilium habeat non esse pugnam: debet hoc ualde paucis patefacere: & non debet illud toti exercitui pandere ne timores turpiter fugiant: & ab insequentibus hostibus occidantur. Taliter itaque dux se habere debet: quod non credat exercitus quod uelit fugere: sed quod uelit alibi insidias parare: & contra hostes uelit acius dimicare. Secunda cautela adhibenda est ex parte exercitus hostium. Nam sic debet deducere bellum: ut hoc hostes lateat. Ideo multi tempore nocturno: potius quam diurno hoc agunt & plures: hanc habere cautelam: quod milites stantes in acie ex opposito hostium prohibent eos ne pedes uidere possint propter quod pedestris pugna latenter recedit. qua recedente: eques postea melius possunt uitare hostium percussiones. Est etiam aduertendum quod quando sic declinatur pugna nunquam acies se debent diuidere: quia si contingeret hostes insequi fugientes a bello: plures occiderent: & manus nocumentum eis infertur fugientibus: quam si se uerteret & bellarent. Debet etiam dux belli: inquirere utrum sit aliquis locus propinquus ad quem posset confugere exercitus si fugeretur ab hostibus.

Quot sunt genera bellorum: & quot modis deuincendae sunt munitiones & urbanitates: & quo tempore melius est obsidere ciuitates & castra. **Cap. xv.**

Identur autem omnia bella ad quatuor genera reduci. uidelicet ad campestre: obsessiuum: defensiuum: & naturale.

Bellum autem campestre dicitur omnis pugna facta in terra: secundum quam bellantes ad inuicem pugnant absque mutatione media. Quanto tamen huiusmodi pugna magis est a munitionibus separata: & tanto est magis campestris: & magis periculosa. Secundum genus pugnae dicitur obsessiuum quando bellatores sunt tantae potentiae: quod non expectant quod hostes

de munitionibus exentes uadant bellare ad campum: sed ipsi munitiones inuadunt & obsident illas. Tale genus pugnae communi nomine dicitur obsessiuum. Est autem & tertium genus pugnae: quod defensiuum uocari potest. Nam si cum contingit pugnantibus aliquos in tanta multitudine esse: & tantam habere potentiam: ut non expectant hostes exire ad campum: sed ipsas munitiones obsideant & inuadant. Sic contingit aliquos esse adeo paucos & tam debiles: ut non putent in campo posse resistere impugnantibus: ideo se in munitionibus tenent clausos & sufficit eis quod possint munitiones defendere: si contingat eas ab hostibus impugari. Tale genus pugnae quo quis defendit munitiones & castra dicitur defensiuum. Nam & si in omni pugna est aliquid quo modo inuasio: & defensio. Attamen cum quis obsedit munitiones & castra: magis dicitur alios inuadere: quam se defendere. in pugna ergo obsessiuum: magis est inuasio quam defensio. in bello uero quod quis se tuetur in munitionibus & castris: magis est ibi defensio quam inuasio. ideo tale genus pugnae merito dicitur defensiuum.

Quartus autem pugnandi modus dicitur naualis: quia sicut contingit esse pugnam in terra sic contingit eam esse in aquis. Imo horribiliores & periculosiores sunt pugnae aquaticae quam terrestres. Huiusmodi autem pugnae in aquis factae cuiuscumque conditionis aquae illae existant nauales dicuntur. quare cum sint quatuor genera pugnarum. postquam diximus de campestri. Restat dicere de obsessiuum defensiuum & nauali. Contingit enim aliquando reges & principes pugnare omnibus huiusmodi pugnandi. Nam aliquando committit campestre bellum. Aliquando uero obsident munitiones & castra. Contingit etiam aliquando aliquos inuadere aliquas munitiones eorum propter quod oportet eos uti pugna defensiuum. Amplius in principatu & regno contingit esse portus & terras maritimas iuxta mare sitas propter quod ne portus destruantur: & ne fiat ab hostibus per eos introitus in regnum: & ne terrae maritimae impugnentur: expedit regibus & principibus aliquando ordinare bella naualia. Dicto itaque de bello campestri dicendum est de aliis generibus bellorum. Verum de campestri pugna diffusius diximus: & de cautelis bellorum multa discutimus. cum per iam dicta circa omne bellum possunt cautelae haberi qualiter quis debeat se habere: non oportet circa alia bellorum genera diutius immorari. Primo tamen dicemus de bello obsessiuo. Viso ergo quot sunt bellorum genera & dicto quod post castrum campestre primo dicendum est de pugna obsessiuum. cum per huiusmodi pugnam contingat optineri & deuinci munitiones & urbanitates. Restat dicere quot modis talia deuinci possunt. Est autem triplex modus optinendi munitiones & castra uidelicet per sitim: famem & pugnam. Contingit enim aliquando obsessos

carere aqua. Ideo uel oportet eos siti petire uel munitiones reddere. quare diligenter excogitare debent obsidentes munitiones aliquas utrum uel aliqua ingenia uel per aliquam industriam possint ab obsessis accipere aquam. Nam multotiens euenit aquam a remoto principio derinari usque ad munitiones obsessas. quare si in illo fontali principio destruaturs fistula uel meatus: propter quam pergit aqua ad obsessos: oportebit ipsos pati aquarum penuriam. ¶ Rursus aliquando munitiones sunt altæ. & aqua non peruenit usque ad eas. quare si sit a munitionibus remota debent obsidentes adhibere omnem diligentiam: quomodo possint obsessis prohibere aquam. ¶ Secundus impugnandi munitiones est per famem. Nam sine cibo durare non possumus. Ideo obsidentes ut munitiones obtineant passus uias & omnia loca per quæ possent obsessis uictualis deferri diligenter custodire debent: ne eis talia deferantur. In huiusmodi. n. obsessionibus multotiens plus affligit fames quam gladius inde est quod multotiens obsidentes uolentes citius opprimere munitiones si contingat eos capere aliquos de obsessis: non occidunt illos: sed per mutilationem membrorum eos reddunt inutiles & postea illos remittunt ad munitiones obsessas. ut ibi una cum aliis comedentes apud ipsos obsessos maiorem famem & inopiam inducant. ¶ Tertio modus optinendi munitiones est per pugnam. ut cum inter ad muros: & cum per pugnam dimicatus contra obsessos. Sed qualiter & quot modis contingat pugnam committere: in sequenti capitulo ostendetur. ¶ Osteso quot sunt genera belloꝝ: & quot modis deuincendæ sunt munitiones obsessæ. Restat ostendere: quo tempore melius est obsidere. ciuitates & castra. ¶ Sciendum itaque quod tempore æstiuo antequam collecta blada: una: & alia per quæ subueniri potest inopiæ obsessorum: est melius obsessionem facere. Illo enim tempore omnimodi deuincendi melius deuincuntur obsessi. Nam si per sitim munitiones obtinendæ melius est facere obsessionem tempore æstiuo. eo quod tunc magis deficit aqua. nec sic abundant pluiæ cælestes: ut possit per cisternas subuenire obsessis. ¶ Rursus sic per famem est castrum uel ciuitas obsessa optinenda melius est obsessionem facere æstiuo tempore: antequam messes & uina sint recollecta: quia semper tali tempore consueuerunt deficere fructus anni præteriti. quare si obsessi non possunt gaudere fructibus anni aduenientis: citius peribunt inopia. Amplius si post bellum & pugnam munitiones sunt obtinendæ: melius est hoc agere æstiuo tempore. Nam tempore yemali abundant pluiæ replentur fossæ aquis: quare difficilius impugnantur obsessi. ¶ Rursus incommoditates temporum magis molestant obsidentes & existentes in campis quam obsessos manentes in domibus. Vel igitur obsessiones fiendæ sunt tempore æstiuo. uel si per multa tempora obsessiones du-

rare debent. saltem incoandæ sunt tempore æstiuo: prius quam blada: uina: & alios fructus terræ recolligere possint obsessi.

¶ Quomodo debent munitiones obsideri: & quomodo periculosius impugnari possunt munitiones obsessæ. Cap. xvii.

I obsidentes negligentes fuerint: & non diligenter se muniant ab obsessis molestari poterunt. Nam cum contingat obsessiones per multa aliquando durate temporis: non est possibile obsidentes semper esse paratos æque. Ideo nisi sunt muniti: quod contingit: quod existentes in castris cum fuerint occupati obsidentes sono uel ludo uel ocio: aut aliqua necessitate dispersi: repente prumpunt in ipsos & succendunt tentoria: destruit obsidentium machinas: & aliquando multi ex obsidentibus periunt. Quare obsidentes ut tuti permaneant: longe a munitione obsessa: saltem per ictum teli uel iaculi: debent castrametari: & circa se facere fossas: & figere ibi ligna: & construere propugnacula: ut si oppidani eos repente uellent inuadere. resistentiam inuenirent. ¶ Viso quomodo se munire debent obsidentes ne ab oppidanis molestantur. Restat ostendere: quot modis impugnare debent obsessos. ¶ Est autem unus modus impugnandi communis & publicus. uidelicet per balistas: arcus: & per lapides emisso manibus uel fundis: & etiam per appositiones scalarum. Multum enim industres in pugna: si obsessi faciunt se ad muros: & ad propugnacula: statim impugnant eos cum balistis & arcubus. Iaciunt contra ipsos lapides cum manibus uel cum fundis apponunt scalas ad muros: ut si possint ascendere sint pares illis. ¶ Præter tamen hos modos impugnationis aptos est dare triplicem impugnationis modum non omnibus notum. Quorum unus est per cuniculos. Alius est per machinas proicientes lapides: magnos & graues. & tertius per ædificia impulsæ usque ad muros munitionis obsessæ. De omnibus itaque hiis impugnationibus dicemus: sed primo de impugnatione per cuniculos. ¶ Primo igitur per cuniculos. i. per uias subterraneas deuincuntur munitiones. Debent enim obsidentes priuatim in aliquo loco terram fodere antequam locum tætorium uel aliquod aliud ædificium debent apponere ne obsessi uidere possint: ubi incipiant fodere. ibi enim fodiendo uias subterraneas: sicut faciunt fodientes argentum. & inuenientes uenas metallorum. debent per uias illas faciendo eas profundiores: quam sint fossæ munitionis deuincendæ. & pergere usque ad muros munitionis prædictæ. quod si hoc fieri potest: leue est munitionem capere. Nam hoc factum: primo debent muros fodere & supponere ibi ligna: ne statim cadant. Et cum omnes muros uel maximam partem murorum sic suffosse runt & sub punctauerunt: si uiderint obsidentes: quod per solum casum muroꝝ possint munitionem optinere: statim debent apponere ignem in lignis

sustinētibus muros: & facere omnes muros: uel facere magnam partem eorum cadere: & replere fossas: quomodo quasi ex inopinato facto te reantur obsessi: ut facilius deuincatur oppidum.

¶ Est etiam attendendū q̄ uix̄ subterraneā semper sunt muniēda tabulis & aliis artificiis: ne cadat terra & suffocet fodientes. terra etiam quæ extrahitur de dictis fossis: est taliter abscondenda: ne uideatur ab obsessis. Et rursus cū ignis apponitur ad ipsa ligna: sustentia murum. Apponens huiusmodi ignem: & existētes cum eo: debent se ad locum tutum facere: ne ledantur per murorum casum. Sic ergo agendum est in impugnatione per cuniculos. cum ad munitionem obtinendam sufficit sola murorum ruina. Sed cum hoc creditur non sufficere muris existētibus suffossis & sub punctatis. nondum apponendus est ignis sed procedendum est ad maiores munitiones & ad maiora mœnia castrī uel ciuitatis obsessæ & per similes uias subterraneas. est similiter faciendum circa ea quod factum est circa muros.

¶ Rursus procedendum est diuertēdo uias subterraneas. ut per eas possit haberi ingressus ad ciuitatem & castrum: & quæ omnia latenter fieri possunt absq̄ eo q̄ sentiantur ab obsessis. licet tamen sine difficultate & diuturnitate temporis: possint hæc omnia fini debito: m̄cipari. His itaq̄ sic peractis ī aliquo nocturno tempore: uel in aliquo alio congruo: ad pugnandum per appositionem ignis fieri debet: ut simul cadant muri & munitiones suffossæ: & per uias subterraneas fiat ingressus ad castrum uel ad ciuitatem: & per aditum factum ex muris cadentibus. reliqui obsidentes ingrediantur castrum uel ciuitatem obsessam: & sic poterunt optinere illam.

¶ Quæ & quot sunt genera machinarum eiciētium lapides: per quæ impugnari possunt munitiones obsessæ: & deuinci possunt ciuitates & castra. Cap. xviii.

¶ Ontingit autem pluries munitiones aliquas obsessas super lapides fortissimos esse constructas: uel esse aquis circumdatas uel habere profundissimas foueas. uel aliquo alio modo esse munitas ut per uinculos & per subterraneas uias nunquam: uel ualde difficili optineri possint. Euēit etiam pluries: ut si munitio obsessa per uias subterraneas capi possit. Obsessi tamen prouidentes fossionem impediunt eam: ne per ipsam fraudulenter & per insidias deuincantur. q̄ quomō fieri habeat: ostendemus cum in sequentibus capitulis ageat de defensionis pugna. cum enim tractabimus: qualiter obsessi se defendere debeant. Declarabitur qualiter obsessi per cuniculos: & alia machinamēta obsidentium debeāt prouideresquare si modus artis debet imitari naturam quæ semper faciliori uia res ad effectum p̄ducit. cum p̄ uinculos non ita de facili munitioes impugnari possunt: Sicut per machinas lapidarias: uel per ædificia p̄pulsas usq̄ ad mœnia castrī uel ciuitatis obsessæ: oportet

talibus uti argumentis ut habeatur intētum.

¶ Vidēdum est igitur quot sunt genera machinarum lapidariarum. & quot sūt modi ædificiorum per quæ munitiones impugnantur. Machinæ autem lapidariæ quasi ad quatuor genera reducuntur. Nam in omni tali machina ē dare aliquid trahens & eleuans uirgam machinæ: ad quæ coniūcta est funda qua lapides iaciuntur. Huiusmodi autem eleuatio uirgæ: aliquando fit p̄ contrapondus: Aliquando autem non sufficit contrapondus. Sed ulterius cum fumibus eleuatur uirga machinæ. qua eleuata iaciuntur lapides. Si ergo per solum contrapondus fit homini p̄iectio contrapondus illud: uel est fixum: uel est mobile. uel ē compositum ex utroq̄. Dicitur autem contrapondus esse fixum quādo ī uirga infixata est quædam cassa immobiliter adhærens uirgæ plena lapidibus & arena. uel plena plumbo. uel aliquo alio graui corpore quod gēus machinæ ueteres trabucium uocare uoluerūt. Inter cæteras autem machinas hæc rectius proiicit: eo q̄ contrapondus semper uniformiter trahat. ideo semper eodem modo impellit cū hac enim machina quasi acus percuti possit. Nam cum aliquis signum percutiendum est per ipsam si nimis p̄iicit ad dextram uel ad sinistram: uertēda est ad locum erga quod iaciēdus est lapis: Si uero nimis alte proiicit: uel elonganda est machina a signo: uel in funda eius apponendus est lapis grauior quem non tātum eleuare poterit. Si uero nimis yme uel nimis basse appropinquanda est machina: uel alleuiandus est lapis. Semper enim ponderandi sunt lapides ipsarum machinarum: si de terminate proiiciendum sit aliquis certum signū.

¶ Aliud genus machinarum habet contrapondus ipsi machinæ mobiliter adhærens: circa flagellum uel circa uirgā ipsius machinæ: uertens se circa huiusmodi uirgam. Et hoc genus machinæ. Romani pugnatores appellauerunt biffam. Offert autē hæc attributio. Nam quia contra pondus mobiliter adhæret machinæ uirgæ. licet plus trahat ratione motus. non tamē sic uniformiter trahit. ideo plus proiicit. non tamen ita recte & uniformiter percutit. ¶ Est autem & tertium genus machinæ: quod tripantū nuncupant habēs utrūq̄ contrapōdus. unum infixum uirgæ: & aliud mobiliter se uertens circa ipsum. hoc enim ratione ponderis infixi rectius proiicit quæ biffa. ratione pōderis mobiliter se uertentis lōgius emit tit lapidem quæ trabutium. ¶ Quartum uero genus machinæ est quod loco contraponderis habet funes: qui trahunt per uires & māus hominum. Huiusmodi enim machina non proiicit lapides ita magnos: sicut prædicta tria genera machinarum. tamen non oportet tantum tempus apponere ad proportionandum huiusmodi machinam: sicut ī machinis præfatis: ita quod pluries & suspicius proiicit hæc machina quæ prædictæ. Ille igitur qui obsidet castrum aut ciuitatem aliquam: si uult eam in pugnare p̄ machinas lapidarias: di

ligēter considerare debet utrū magis possit munitionem illam impugnare proiciendo: rectius uel longius: uel medio modo inter utrumq; uel etiam magis possit obsessos offendere proiciendo spissius & frequentius. Nam prout uiderit expedire oībus prædictis machinis: uel oībus prædictarum machinarum: castrum uel ciuitatē obsessam poterit impugnare. ¶ Si n. plena noticia habeatur de machinis: de quibus mentionē fecim⁹: sufficienter sciatur quomodo per machinas lapidarias poterit quaelibet munitione impugnari. Nam omne genus machinæ lapidariæ: uel ē aliquod prædictorū: uel potest originē sumere ex prædictis. Est etiam aduertendum q̄ die & nocte per lapidarias machinas impugnari possunt munitiones obsessæ. Tñ ut uideatur qualiter in nocte percutiunt lapides emissi a machinis: semper cū lapide alligatus est ignis uel ticio ignitus. Nam per ticionem ignitum lapidi alligatum: apparete poterit: qualiter machina proicit. & qualis sine quam ponderosus lapis est in fundamachinæ imponendus.

¶ Quomodo per ædificia lignea impulsæ ad muros ciuitatis & castris impugnari possint munitiones obsessæ. Cap. xix.

Angebantur autem supra tres modi impugnandi munitiones obsessas. Quorum unus erat per cuniculos. Alius per machinas lapidarias. Tertius uero per ædificia lignea impulsæ ad muros munitionis obsessæ. ¶ Dicitur ergo de impugnatione facta per cuniculos & per lapidarias machinas. Restat dicere de impugnatione: quam fieri contingit per ædificia impulsæ ad muros. uel ad moenia castris uel ciuitatis obsessæ. ¶ Huiusmodi autem ædificia: quasi ad quatuor genera reducunt. uidelicet ad arietes: uineas: turres: & musculos. Vocatur. n. arietes: testudo quædam lignorum: quæ ne igne comburatur: crudis coriis cooperit. Sub hac enim testudine sic cooperta coriis: & fortiter cõtexta: ne lapidibus obruatur: intrinsicus ponitur trabs: cuius caput ferro uestitur. ideo appellat arietes: quia ratione ferri ibi appositum durissimam habet frontem ad percutiendum. Hmōi autem trabs sanibus uel cathenis ferreis alligatur ad restudiem factam ex lignis: & ad modum arietis se subtrahit: & postea fortiter muros munitionis obsessæ percutit & dirumpit. Cum enim per huiusmodi trabem sic feratam: multis ictibus percussus est murus. ita q̄ iam lapides existentes in ipso incipiunt commoueri. in capite eius infligitur: quoddam ferrum retortum ad modum falcis per q̄ lapides commoti & conuassati euelunt a muro: ut citius perforatur. ¶ Valet autem huiusmodi ædificium ad impugnandum munitionem aliquam. Dato q̄ quis non possit pertingere usq; ad muros eius. Nam quia huiusmodi trabs habens caput sic feratum: retrahitur & impingitur: poterit & etiam percuti muros ipsius munitionis obsessæ. dato q̄ textura

illa sub qua sunt homines impingentes trabem: non pertingat usq; ad muros. ¶ Est autem huiusmodi textura: sub qua sunt homines impingentes arietem siue trabem: optinere munienda. ne uiti illi sagittis: uel lapidibus: uel aliquo modo ex aliqua parte possint offendi. ¶ Aliud autem ædificium. est ad impugnandum munitiones obsessas: quod uocant uineam. Quidam autem huiusmodi ædificium catum nominant. Fit autem hoc cum tabulæ grossæ & sortes optime conligantur & duplicantur. siue sit duplex tabulatum. ne lapides emissi possint tale ædificium frangere. Cooperit etiam crudis coriis: ne ab igne possit offendi. Consuevit autem tale ædificium: fieri in latitudine octo pedum. & in longitudine sedecim. In altitudine uero tot pedum: q̄ homines ibi competenter possint existere. huiusmodi enim ædificium tantæ quantitatis: uel etiam maioris est optime undiq; muniendum & impellendum usq; ad muros munitionis obsessæ: sub quo homines existentes sodiunt muros illos. Est autem hoc ædificium utile. cū talis est munitione obsessæ: quæ usq; ad muros eius potest tale ædificium impelli. ¶ Tertium genus ædificiorum sunt turres uel castra. Nam si nec per arietes: nec per uineas capi possunt munitiones obsessæ: accipienda est mensura murorum munitionis illis & secundum hmodi mensuram. uel etiam scdm altiore m constructæ sunt lignæ turres: uel castra: quæ tegeda sunt crudis coriis: ne succendant ab igne. Cū hiis quidem lignis castris: dupliciter impugnant munitiones obsessæ. ¶ Primo iaciendo lapides. Nam si altitudo castrorum excedit altitudinem murorum: & etiam cunicularum & propugnaculorum existetium in ipsis. Sic se habebunt existentes in castris: ad existentes in munitionibus: quodammodo sicut existentes in munitionibus: ad eos qui sunt in baso uel in terra. ¶ Rursus in huiusmodi castris ordinantur pontes cadentes per quos itur ad muros munitionis obsessæ. Altitudo autem murorum dupliciter potest accipi. Primo per umbram. Nam per leue filum: cuius nota sit quantitas: ligandum est ad sagittam & proiciendum usq; ad muros munitionis: secundum quantitatem cuius sciri poterit quantitas umbræ. In illa ergo hora in qua accipitur umbræ quantitas erigendum est aliquod lignum in altum faciens tantam umbram. & secundum altitudinem illius illi erit altitudo murorum. Verum quia non splendet semper sol & facit umbram. sed aliquando tegitur nubibus. ¶ Dabimus alium modum accipiendi altitudinem cuiuslibet ædificii: & quorumcumq; murorum. Accipiat autem lignum uel tabula aliqua ad quantitatem alicuius hominis. & illæ homo ad cūlus quantitatem accepta est tabula illa: iaceat se in terram: & ad pedes eius ponatur prædicta tabula: & aspiciat per summitatem illius tabulæ: & si uisus eius procedit magis alte: q̄ sit ædificium: cuius est altitudo sumenda: trahat se magis prope ædificium illud. Si uero

uisus protendatur magis bassæ: q̄ tabula sic existente ad pedes: & sic iacente in terra: elonget se ab ædificio: prædicto donec per summitatē in tabulæ punctaliter uideat summitatem eius. Nam ut probari potest geometrice: quanta erit distantia a capite hominis sic iacentis usq; ad ædificiū illud: tanta erit ædificii altitudo. Possent etiam mensuræ talium altitudinum accipi per regulas traditas in astrolabio & quadrante. Sed de hoc nobis non sit curæ: sufficiat autem de talibus ad præsens tanta dicere: quanta sufficiunt ad propositum. ¶ Quartum genus ædificiorum uocant musculos. Sunt enim muscoli quædam ædificia parua: sub quibus teguntur homines trahentes uel impellentes castra usq; ad moenia munitio- nis obsessæ. ¶ Potest autem per huiusmodi musculos quasi continuari castra usq; ad munitio- nem obsessam. q̄ cum factum est: tripliciter est impugnanda munitio. Nam in castro sic ædifi- cato ad munitio- nem impugnandam: est tria cō- siderare. uidelicet partem superiorem exceden- tem muros & turriculas munitio- nis: capiendæ. Partem quasi mediam: ad quam applicantur pō- tes cadendi super illos muros & partem in imā: ad quam applicantur muscoli. a qb? sunt homi- nes trahentes uel impellentes castrum. Cum er- go castrum illud appropinquauit quantum de- buit ad muros munitio- nis obsessæ. Illi qui sunt in parte superiori debent proiicere lapides. & fu- gare eos qui sunt in muris. Qui uero sunt in par- te intermedia debent punctes dimittere & inua- dere muros. Sed qui sunt in parte infima & sub musculis: si possunt ad muros attēdere & eos suf- fodere: ut etiam & sic obsidentes intrare possint obsessam munitio- nem. Sunt & balistæ arcus ma- china lapidariæ & omnia talia congreganda ut quando hæc fienda sunt tunc munitio- nem per- cutiant. Quāto enim pluribus modis simul mu- nitio impugnatur: tāto plus terrentur obsessi & citius capitur.

¶ Qualiter ædificanda sunt castra aut ciuitates: ne pugna obsidentibus facilius deuincatur. ¶ Capitulum.

Ostquam diximus de bello campestri & determinauimus de bello obsessiuo: docentes ipsos obsidētes munitio- nes & castra qualiter debeant ea obsidere & debella- re. In parte ista determinare uolumus de bello defensiuo: ut postquam docuimus obsidentes q̄- liter debeant inuadere obsessos uolumus doce- re ipsos obsessos qualiter se debeant defendere ab obsidentibus. ¶ Primum autem quod maxi- me facit ne obsessa ciuitas deuincatur ab obsidē- tibus: & maxime facit ut obsessi facili- ter possint defendere munitio- nem aliquam: est scire: quali- ter ædificanda sunt castra & ciuitates & munitio- nes cæteræ: ne facili- ter impugnentur. Sunt autē quinque in huiusmodi ædificatione consideran- da: per quæ munitio- nes fortiores existunt: & dif- ficiliores ad capiendum. Primo quidem fortif-

cantur munitio- nes: & sunt difficiliores ad bellū dum ex natura loci. Secūdo ex angularitate mu- rorum. Tertio ex terratis. Quarto ex propugna- culis. Quinto ex fossatis. Ex natura quidem loci urbs munitio- nes etiam fortiores existunt: si edi- tæ sunt in proruptis rupibus. Vel in locis eminē- tibus & inaccessibilibus. Aut si mare sit circa eas: uel paludes: aut flumina circundant ipsas. A pri- cipio igitur quando ædificandæ sunt munitio- nes defendendæ ab exteriori pugna: & ab obsi- dentibus: consideranda est natura loci: ut in tali loco ædificetur: q̄ ex ipso situ fortiores existat. Vel si non uacat munitio- nes de nouo ædifica- re. Et aliqui timentes iram dominorum. Aut do- mini metuentes furorē populū: uolunt se tueri in munitio- ne aliquasi assit facultas quærenda ē munitio- talis: quæ ex ipsa natura loci fortior exi- stat: & difficilior ad impugnandum. ¶ Secūdo urbes & munitio- nes sunt difficiliores ad impu- gnandum ex angularitate murorum. Nam si mu- nitio- muros habeat angulares: si contingat obsi- dentes ad muros accedere: ut munitio- nem deuincant: obsessi facili- ter se tuerunt ab illis: & leui- us offendunt obsidentes. Nam propter angulari- tatem murorum non solum ex parte anteriori sed etiam a tergo: & quasi ex parte posteriori per- currunt impugnantes munitio- nem illam. Fien- di itaq; sunt muri angulares: ut munitio- faciliter defendi possit. ¶ Tertium quod reddit munitio- nem difficiliorem ad capiendum: dicuntur esse terrata uel muri ex terra facti. Nam in munitio- ne fienda non solum est quærenda bonitas situs & angularitas murorum: sed circa munitio- nem illam ædificandi sunt duo muri: aliquantulum di- stantes: & intra spacium: q̄ inter illos duos mu- ros includitur: ponenda est terra: quæ sodiendi est de fossis quæ fiendæ sunt circa munitio- nem illam: uel est aliunde terra apportanda & ponen- da in illo spacio intermedio. Est etiam huiusmo- di terra inter tale spacium posita ita densanda: q̄ ad inuicem conglutinetur & efficiatur quæ- si murus. Contingit etiam turres: ex terra facere: si bene condensetur: propter quod non est inco- ueniens construere huiusmodi muros ex terra depræssata: ualet quidem constitutio talium mu- rorum ad defendendum munitio- nem: ne deuin- catur per machinas lapidarias. Nam dato q̄ per huiusmodi machinas totus murus exterior rue- ret: murus constitutus ex terra quasi absq; lesio- ne susciperet ictus machinarum: quia cum lapis eiectus a machina perueniret ad huiusmodi mu- rum: propter molliciem eius cederet terra & re- ciperet lapidem illum quasi ac si esset fabricatus. Expertum est enim muros ex terra depræssata con- stitutos minus lædi a machinis lapidariis q̄ mu- ri alii: debet quidem talis ex terra factus eē gros- sus: quia tunc quasi absq; læsio- ne suscipiet lapides emissos a machinis. ¶ Quartum autem quod fa- cit munitio- nes fortiores sunt turres & propugna- cula. Nam in ipsis muris construendæ sunt tur-

res & propugnacula: ut munitio leuius defendi possit. Maxime aut ante portam quālibet ipsius munitionis: de qua timeat: ne ad eam accedant obsidentes: fiendæ sunt turres & propugnacula & ante huiusmodi portam ponenda ē catheracta pendēs anulis ferreis undiq; etiam ferrata prohibēs ingressum hostium & incēdium ignis. Nam si obsidētes uellēt portas munitiōis succēdere catheracta q̄ est ante portam prohibebit eos. Rursus supra catheractā: debet eē murus pforatus recipiēs ipsam p̄ quē locū poterūt proiici lapides: emitti poterit aqua ad extinguedum ignē: si cōtingeret ip̄m ab obsidētibus eē appositū. ¶ Qui tum quod facit munitionis magis iaccessibiles & fortiores: est latitudo & profunditas fossarū: q̄ si ad sit facultas replendæ sūt aquis. Hiis ergo modus sunt munitiones difficiliōres ad capiendum. Ideo uidedum est a principio ab his q̄ uolunt munitiones defendere ab obsidētibus eas: ut i munitionibus illis oia hæc uel plures existis concurrant ad hoc: q̄ facilius defendantur.

¶ Quo muniēdæ sunt ciuitates & castra: & uniuersaliter omnes munitiones q̄ ab obsidētibus difficilius capiuntur.

Cap. xxi.

Nō sufficit scire quō ædificandæ sunt munitiones: & quales muros debent hēre: & quō debēt eē sitæ: nisi sciat quō sunt muniendæ: ut non de facili uinci possint. ¶ Dicebatur enim supra triplicē eē modum deuincendi munitiones: uidelicet per famem sitim & pugnam. Sic ergo muniendæ sunt munitiones obsessæ: ne aliquo horum modorū possint deuinci. Ne enim fame deuincant tria sunt attendenda: uidelicet ut frumēta auena ordeum & cibarua singula & uniuersa pabula: q̄ possunt de seruire ad uictum: de portada sūt ad munitionē: obsessam: prius q̄ obsideatur ab extraneis: & si timeretur de obsessione ante recollectionem frugū ex aliis locis propinquis sunt talia acquirēda: ne munitio obsessa ob carētiā uictus possit pati defectum: Quicquid aut non pot ad munitionem deferri: uel si deferretur non multum esset utile castro uel ciuitati obsessæ totum est igni cōburendum ne obsidētes superueniētes: inde capiant emolumētum: & ex bonis propriis munitionis obsessæ impugnent ipsam. Si aut timeat de diurnitate temporis: ut q̄ per multa tēpora debeat obsessio perdurare: maxime muniēda est ciuitas uel castrum obsessum milio. Nam miliū inter cætera minus putrefit: & plus durare perhibetur copia etiam carniū salitarum non est præmittēda: salis etiam multitudo multum ē expediēs munitioni obsessæ: eo q̄ ad multa sit utilis. ¶ Secundo in muniendo castrum uel ciuitatē aliquam obsidēdam quantum ad uictum: nō solum attendendū est ut magna copia uictualiuū deferat ad munitionem obsessam: sed etiam ut uictualia delata per temperatos erogatores per familias dispensent: unde si fieri possit. Si ciuitas obsessa esset magna: & non posset aliunde recua-

perare uictum: in quolibet contrata ciuitatis uictualia reduci debent ad horrea publica: & parce & temperate per uiros prouidos dispēsare: q̄ si munitio obsessa modici esset ambitus hoc efficere non est difficile: quare enim nihil prodest multa pparatio uictualium: nisi parce & cum temperamento dispēsantur. ¶ Tertio est in talibus atrendendum: ut personæ debiles & inutiles non ualentes proficere ad defensionem munitionis obsessæ: si commode fieri potest sunt ad partes alias transmittendæ: tales enim consumunt & comedunt. quæ deberent bellatoribus erogari. ¶ Rursus si timeatur de iopia uictualium: bestia quæ sunt in munitione obsessæ: a quibus obsessi possunt commode abstinere sunt occidendæ: & cōmedendæ uel salidendæ si esui aptæ sūt. ymo in tali casu comedenda sunt multa quæ ad esum uetat cōmunis usus. ¶ Viso quomodo munitio obsessa uitat ne capiatur fame: de leui patere potest qualiter se debeant habere obsessi: ne deuincantur per sitim. Nam anteq̄ aliqui eos obsideant: prouidere debēt q̄ ad talem munitionem pergant in qua sita quarum copia: q̄ si uero ibi non sunt fontes: fodiēdi sunt putei: q̄ si etiā locus sit siccus: ut ibi nec putei fieri possunt. fiendæ sunt cisternæ: ut cælestium aquarum superabundantia suppleat aliarum aquarum defectum q̄ si munitio obsessa sit circa mare & non possit habere aquam nisi salitam: eo q̄ dulcem aquam habeat distātem: ad quam capiendam prohibent obsidentes. tunc mediante cera poterit dulcificari. Nam secūdū philosophū in methauris. Quicquid est ex aqua salita per poros cere pertrāsit totum in dulce conuertitur defendēdum est etiam ad munitionem obsidēdā in magna copia acetum & uinum ne ex potu solius aquæ bellatores adeo debilitentur: q̄ non possint uiriliter resistere obsidentibus. ¶ Quarto quomodo sunt remedia adhibenda contra famem & sitim per quæ obsessa munitio deuinci consueuit. Restat uideri q̄ sūt remedia adhibēda: ne p pugnā obsessa munitio deuincatur. ¶ Debent ergo ad ciuitatem uel ad castrum obsessum deportari in magna copia: sulphur: pix oleum ad comburendum machinas hostium. Ferræ autē & ligna sūt ad munitionem obsessam in debita abundantia deportada. ut per ligna hastæ sagittarū & telorum: & etiam ædificia necessaria munitioni fieri possint. Per ferræ uero etiam reparari possint arma. & fieri tela & sagittæ: & alia per quæ impugnari ualeant obsidentes. Est etiam multitudo fieri per utilis: ipsis obsessis ad destruendum ædificia & machinas ipsorum obsidentium. ut in sequenti capitulo apparebit. Sexta etiam torrentium in magna copia sunt ad munitionem deportanda quia talia sunt solidiora & aptiora ad iaciendum ex eis ergo replendi sunt muri & turres munitionis obsessæ. Calcē etiā puluerizatā deferēdum est ad ipsam munitionem in magna habundantia: & ex ea replenda sunt multa uasas

ut cum obsidentes appropinquāt muris munitio- nis. iacienda sunt uasa illa quibus fractis pul- uis illius subintrat obsidentiu oculos & adeo of- fendit eos ut quasi cæci & non uidetes pcuti pos- sint. Nernorū etiam copia & funiu utilis est mu- nitiōi obsessæ: pp balistas & arcus & alias pparā- da. q̄ si nerui deficiant: loco eorū adhiberi pote- rūt: crines equi uel capilli mulieꝝ. Recitat. n. Ve- gecius q̄ cū romanis neruorū copia defecisset: & non possent eorū machinas reparare ad resistē- dū bellatorib⁹: mulieres romanæ abscessis crinib⁹ eos suis maritis: tradiderunt. per quos machinis reparatis aduersarioꝝ imperū repulerūt. Malue- rūt. n. ut ait Vegecius illæ pudicissimæ scemix cū maritis cōiuiere deformato capite: q̄ seruire hostibus itegris crinibus. Sūt etiam ad munitio- nes deportanda cornua bestiarum ad reforman- dum balistas & arcus & coria cruda ad tegēdū machinas & alia ædificia: ne ab aduersariis per ī- cendia comburantur. Hiis etiam cautelis: & per ea quæ dicta sunt resistere poterūt obsessi: ne eo- rū munitiones per pugnam ab obsidētibus de- uincatur.

¶ Quō resistendū est munitioni factæ per cuni- culos: & q̄liter machinis lapidariis & alijs ædifi- cijs obsessi debeant obuiare. Cap. xxii.

Numerabatur supra tres speciales mo- di impugnandi munitiones obsessas.

Quorū unus erat p cuniculos & uias subterraneas. Alius p machias lapidarias. Et ter- tius p ædificia impulsa usq; ad moenia castri uel ciuitatis obsessæ. q̄re si docuim⁹ p præfatos mo- dos inuadere obsidētes obsessos. Reliquū est ut declaremus quō obsessi a p̄dictis impugnationi- bus contra obsidētes se defendere ualeāt. ¶ Pri- mo ergo dicemus de remedijs contra impugna- tionē p cuniculos. Possimus aut circa hæc duo remedia assignare. Vnum ē per profunditatem fossarum repletarum aquis. Nā si circa munitio- nem obsessam sint profundæ foueæ aquis reple- tæ: impediunt obsidētes nec obsessos impugna- re possint p cuniculos & uia subterraneas. Dato tamē q̄ fossæ aquis repleri nō possint: si sint ual- de profundæ per amplæ sufficienter impediunt subterraneas uias: quia hoc genere impugna- tionis impugnari nō possunt munitiones obsessæ. nisi dictæ uia subterraneæ profundiores sūt fos- sis. Munitio ergo defendenda: uel est supra petra firmam: & tunc propter duritiem lapidum non est facile per cuniculos debellare eam. uel est su- pra petram de facili labilem. aut supra terram: de facili fodi potest. & tunc per profundas foueas est fortificanda munitio: ne per cuniculos deuī- catur. ¶ Secundum remedium contra cuniculos & uias subterraneas est facere in munitio- ne ob- sessa uiam aliam correspondētem uia subterra- neæ factæ ab obsidētibus. Si. n. obsessa munitio foueas non habet profundas: nec habet eas reple- tas aq̄s. ppter qd̄ timetur de impugnatione per cuniculos diligenter considerare debent obses-

si: utrū ab aliq̄ parte uideant terrā deferrī: & utrū p aliqua signa cognoscere possint obsidentes in- choare cuniculos. q̄ cū perceperint: statī debēt uia aliam subterraneā facere: correspondētē illis cuniculis. ita tamen q̄ uia illa p̄deat contra ob- sidentes. & tunc per uiam illam sic perforaram: cuius partem fecerunt obsidentes: & partem ob- sessi: debet esse bellum continuum ne obsiden- tes per uiam illam munitioem ingrediantur. ¶ Debēt etiam obsessi iuxta inchoationem uia subterraneæ habere magnas tinas plenas aquis: uel etiam urinis. & cum bellant contra obsiden- tes: debent se fingere fugere: & exire foueam il- lam quo facto tantam aquam aut urinam con- gregatam effundere debent supra obsidentes: existētes in cuniculis. Temporibus enim nostris multi obsidentium sic periclitati sunt. Quare si hoc aliquando factum fuit: non debemus repu- tare impossibile ne iterum fieri possit. ¶ Viso quomodo resistendum sit debellationi factæ p cuniculos. Restat uidere quomodo obsessi debe- ant obuiare ipugnationi factæ p lapidarias. ma- chinas. Contra has aut quadrupliciter subuenit. ¶ Primo quia aliquādo subito ex munitioe ob- sessa exiuit magna multitudo armatorū: & inua- dunt machinam. & prius q̄ exercitus possit suc- currere ad defendēdum eā succedūt ipsam. Sed si munitioem ipsam obsessi exire non audeant: tunc clam de nocte aliqui ligati funibus per mu- ros emittuntur: q̄ absconse ignē portantes absq; eo q̄ alii percipiant: machinam incendunt quo- peracto: trahuntur superius: per funes ad muni- tionem illam. ¶ Est etiam & tertius modus de- struendi machinas: faciendo sagittas quas appel- lant telos. Est aut sagitta illa in medio quasi q̄- dam caueas in qua ponitur ignis fortis: factus ex oleo sulfure & pice & resina quem ignem cū stu- pa cōuolutum bellatores antiqui incendarium uocauerūt. Hmōi aut sagitta per ballistā fortem emissa usq; ad machinam multotiens succendit ipsum. ¶ Quarto etiam modo resistētur machi- nis lapidariis: uidelicet faciēdo alias machinas interius: pcutiēdo eas & destruēdo ipsas. ¶ In- ter cætera autem summum remedium est postq̄ cōstituta est machina: interius facere ei fundam ex chatenulis ferreis: uel testam ex ferro & iuxta machinam illam construere fabricam in qua ali- quod magnum ferrū bñ ingeratur: q̄ bene igni- tum apponatur super fūdā ex ferro textam: & proiciat ad machinā aliā uel ad quodcūq; ædi- ficium lignorū. Cōtra hoc enim coria cruda nō ualent: ligna non habēt resistētiam. Omne enī ædificiū ligneum hoc modo comburi pōt. Sūt aut & multæ aliæ particulares cautelæ: ualentes ad defensionē contra lapidarias machinas. Sed quia talia completa sunt narratione non cadūt prudentis iudicio relinquuntur. ¶ Ostēso quo- modo resistēdū sit cuniculis & lapidariis machi- nis. reliquū ē delectare: quō obuiare debeāt ædi- ficij alijs impulsis ad moenia munitiois obsessæ.

Ad hoc autem ualeret quæcūq; diximus contra resistētiam machinarum. Nam sicut destrui possunt lapidariæ machinæ per improuisum insulsum obessorum: & per homines de nocte latenter emissos. & per sagittam deferentem ignem fortem: & per machinas: alias emittētes lapides: uel per fundas ex ferro textas iacentes ignita ferra. Sic omnibus hiis modis possunt huiusmodi ædificia lignea impugnari. Imo expertum est contra singula huiusmodi ædificia maxime ualere: si per alias machinas uel aliquo alio modo ferra ignita iaciuntur in ipsa. Possimus tamen specialia remedia contra huiusmodi ædificia assignare: ut contra arietem constituitur lupus. Dicebatur enim trabem ferratam percutientem muros munitio nis obfessæ: propter duriciem capitis uocari arietem. Contra hoc autem constituitur quoddam ferrum curuū dētatum dentibus fortissimis & acutis & ligatū funib⁹ cum quo caput arietis: uel caput illius trabis ferratæ: quo capto: uel omnino aries ad superiora trahitur: uel ita suspēditur: ut muris nocere non possit. Vnde ad bella tores antiqui huiusmodi ferrum uocauerunt lupum. eo quod acutis dentibus arietem caperet. Contra castruero multum ualent ferra ignita adhibetur speciale remedium contra ipsa. quia fiunt cuniculi & uiæ subterraneæ: & clam suffodit terra. unde debet transire castrum. quia sub fossa & castro dimerso in ipsam propter magnitudinem ponderis oportet castrum iterum cōstrui eo modo quod non possit ex fouea in integrū remoueri. Contra uineas uero & musculos etiam multum ualent ignita ferra. Quod si tamē contingeret per huiusmodi ædificia perforari muros munitio nis obfessæ. cum de hoc dubitatur anteq̄ hoc fiat extinguntur ædificia linea: uel si sit possibile: ædificentur muri lapidei: ut si contingēs obsidentes intrare munitio nem: retineantur clausi inter muros illos: & non ualentes se defendere propter murorum inclusionem lapidibus obruantur. Est tantum diligenter aduertendum quod alii quando obsidentes fingunt se fugere: & sic per insidias & uersutias inuadunt munitio nem obfessam. Ideo non statim post recessum hostium sunt munitio nes dimittendæ & est custodia negligenda. Imo inuestigandæ sunt conditiones hostium ut quod palam habere non poterunt per insidias & astutias optinere non possint.

Qualiter construenda est nauis & qualiter committendum nauale bellum: & ad quæ bella singula ordinantur.

Capitulum. xxiii.

In hoc ultimo capitulo tractare uolumus aliq̄ de nauali bello. Non tamen oportet circa hoc tantum insistere quia multa quæ dicta sunt in aliis generibus bellorū applicari poterunt ad nauale pugnam circa hanc autem pugnam dicemus. Primo uidendum est qualiter fabricanda sit nauis. Nam nauis male fabricata ex modica impugnatione hostium de fa

cili perit. Sciendum ergo: quod secundum Vegetium ligna ex quibus construenda est nauis: non sunt quolibet tempore incidenda. Nam tempore martii & aprilis in quo humor incipit in arboribus abundare: non est bonum incidere arbores: ex quibus fabricanda est nauis. Sed tempore iulii & augusti uel aliquo alio tempore in quo humor arborum desiccetur: ad huiusmodi fabricam: incidenda sunt ligna. Rursus non statim incisis lignis est ex eis fabricanda nauis. Sed primo arbores sunt diuidendæ per tabulas: & per aliquod tempus dimittendæ: ut desiccari possint. Nam si ex lignis uiridibus construa nauis quando naturalis eorum humor expirauerit contrahuntur ligna & faciunt in nauibus rimas. quibus in nauibus nihil periculosius esse potest. Durum est enim intendere simul bellis naualibus & exponere se periculis: ne puppis per rimas: naufragium patiat. Viso qualiter incidenda sunt ligna: & quomodo reseruanda ut ex eis nauis debite ualeat fabricari. Restat uidere quomodo in nauis bene fabricata committenda sunt bella. Habet autem nauale bellum quantum ad aliqua si milem modum bellandi cum ipsa pugna terrestri. Nam sicut terrestri pugna oportet pugnantibus bene armatos esse: & bene se scire a persecutionibus protegere: & hostibus uulnera infligere: Sic & hæc requiruntur in bello nauali. Imo in huiusmodi pugna oportet homines melius esse armatos: quam inter terrestri quia cum pugnatōres marini quasi fixi stent: in nauis & quasi modicum se moueant melius sustinere possunt armorum pondera: quare eorum armatura grauior esse debet. Possimus tamen quantum ad præsens decem enumerare. per quæ marini pugnatōres hostes impugnare debent. Primum est ignis quem incendarium uocant. Expedit enim eis habere multa uasa plena pice: sulphure: resina: oleo. quæ omnia sunt cum stupra conuoluenta. Hæc enim uasa sic repleta sunt succedenda & proicienda ad nauem hostium. Ex qua projectione uas frangitur & illud incendarium comburitur: & succendit nauem. Sunt enim multa talia in nauis proicienda: ut ex multis partibus possit nauis succendi: & cum proiciuntur talia. Tunc enim contra nauis committendum durum bellum ne possint currere ad extinguendum. Secundo ad committendum marinum bellum multum ualent insidias. Nam sicut in terra ponuntur insidias militum: qui ex improuiso inuadentes hostes eos terrent: & de facili uincunt. Sic in mari post aliquas insidias fiunt insidias: ut marini pugnatōres ex improuiso irruentes in hostes: eos facilius uincant. Tertio est circa marinum bellum attendendum: ut semper pugnantibus nauem suam faciant circa profundum aquarum: & nauem hostium impigant ad litus. quia pugnandi impetum perdunt qui detrahuntur ad terram. Quarto ad arborem nauis: suspendendum est lignum: quoddam:

longum: ex utraq; parte ferratum: quod ad percutiendum tam nauem q̄ nautas: se habeat quasi aries cum quo terunt muri ciuitatis obsessæ. Debet autem sic ordinari lignum illud: ut ligamentum retinens ipsum possit deprimi & eleuari. quia hoc facto maior habetur commoditas: ut cum ipso percuti possit tam nauis q̄ etiam existentes in ipsa. ¶ Quinto in bello nauali habenda est copia ampliarum sagittarum: cum quibus scindenda sunt uela hostium. Nam uelis eorum perforatis & non ualentibus retinere uentum. non tamen possunt ipsi hostes impetum habere pugnandi. Nec etiam possunt sic faciliter recedere si uolunt declinare a bello. ¶ Sexto consueuerunt nauæ habere ferrum quoddam curuatum ad modum falcis. bene incidens: quod ad placitum ad funes retinentes uel a statim incidit ipsa. Velis autem sic incisis & cadentibus ab arbore: subtrahit ab hostibus: ne sic pugnare possint. quia per talem incisionem uelorum redditur nauis pigrior: & quodammodo inutilior: ad pugnandum. ¶ Septimo consueuerunt etiam nauæ habere uncas ferreas fortes: ut cum uiderent se esse plures hostibus: cum illis uncis capiunt eosque naues ut non permittant eos discedere. ¶ Octauo in nauali bello est hæc cautela attendenda: ut de calce alba puluerizata habeant multa uasa plena: quare ex alto sunt proicienda in naues hostium. quibus ex impetu pietis & factis eleuatur puluis: ut supra diximus in bello terrestri. & subintrat hostium oculos: & adeo offendit eos: ut quasi cæci uidere non possint. quod in bello nauali: est ualde periculosum. quia ex omni parte bellantes: in tali bello uident sibi imminere mortem. quare si oculi bellantium in tali pugna ex puluere calcis sic offenduntur. ut uidere non possint: defacili uel perimuntur ab hostibus uel submerguntur in aquis. ¶ Nona cautela est habere multa uasa plena: ex molli sapore: quare cum impetu proicienda sunt ad naues hostium: & hoc super loca illa: in quibus contingit hostes existere ad defendendum naues. Nam uasis illi contractis in huiusmodi locis. loca illa per saponem liquidum redduntur adeo lubrica: quod hostes ibi ponentes pedes statim labuntur in aquis. ¶ Est etiam & decima cautela quasi perniciosior omnibus aliis. Nam reperiuntur aliqui marinarii: qui diu sub aquis durare possunt. Nauæ igitur debent se serio ordinare contra nauem hostium: & clam post tergum: debent aliquem emittere diu ualentem durare sub aquis qui accepto penetrati sub aquis debet accedere ad hostilem nauem: & eam in profundo perforare: faciendò ibi plura foramina: quæ foramina ab hostibus reperiri non poterunt. cum per ipsa cœperit abundare aqua qua abundante & hostes & nauem periclitabit. Sunt autem in bello nauali alia obseruanda: ut sit ibi copia lapidum & etiam ferorum acutorum quæ quasi lapides iaciuntur: cum quibus hostes nimium offenduntur. Sed cætera talia quia nimis particularia sunt: sub nar

ratione non cadunt. Sufficiant ergo cautela: quæ tradidimus erga nauale bellum. ¶ Ostenso qualiter incidenda sunt ligna: ex quibus constituitur nauis: & quomodo bellandum est in nauali bello. Reliquum est: ut declaremus: ad quæ bella omnia ordinantur. ¶ Sciendum ergo quod secundum philosophum non bellamus: ut bellamus: sed ut pacem habeamus. Potest ergo bellum ex nequitia hominum: & ex cupiditate eorum ordinari ad lucrum: uel ad aliquam aliam satisfactionem iræ uel concupiscentiæ. Bella tamen si iustæ gerantur & debite fiant: ordinanda sunt ad pacem: & ad quietem hominum: & ad commune bonum. Nam sic se debent habere in societate hominum. sicut se habent potiones & flebotomia in corpore humano. Nam sicut in humano corpore sunt plures humores. sic in conuersione & societate hominum est dare plures personas & plures homines: & sicut quamdiu homines sunt æquati in corpore. & non est ibi humorum excessus non indigemus potione nec flebotomia. Sic quamdiu homines debite se habent: & unus non iniuriatur alteri non sunt committenda bella. quare sicut per flebotomiam & potionem: superfluitas humorum est eiicienda: per quam turbatur sanitas corporis. Sic per bella sunt hostes conculcandi & occidendi. per quos impeditur commune bonum: & pax ciuium. & eorum qui sunt in regno. ¶ Supposito ergo reges & principes habere iustum bellum & hostes eorum iniuste perturbare pacem & commune bonum. non est inconueniens docere eos omnia genera bellandi. & omnem modum per quem possint suos hostes uicere. quod totum ordinare debent ad commune bonum & pacem ciuium. Nam si intendant commune bonum & pacem ciuium: merebuntur pacem illam eternam in qua est summa requies. quam deus ipse suis promisit fidelibus. Qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

F I N I S
¶ Explicit liber de regimine principum æditus a fratre Egidio Romano ordinis fratrum heremitarum Santi Augustini.

¶ Impressum Venetiis per magistrum Bernardinum Verceilensem: iussu dñi Andree Torresani de Asula. xxiiii. M. d. ii. Felicitèr.

Registrum.

A
 prima alba
 Incipiunt
a
 ¶ Egidii
 quattuor
 to ipso
b
 exponat
 eam resisteret
 ¶ de nullo
c
 est præclara
 dentes aliquid
 dupliciter
d
 gnanimus
 moderat
 tias. Onso
e
 ad finem
 ti regno
 principes

f
 in ardua
 ra pontentatus
 tur ad opera
g
 bus masculus
 uitiarum.
 dum arbitrium
h
 ¶ Incipit
 re: & filios
 nis moribus
i
 ua: quia
 tria triplici
 est circa
k
 in nūmismata
 usus proprius
 uersam corpus
l
 quam habet
 esse summe

esse talis
m
 losam. quia
 bernare
 etiam hoc
n
 ¶ Quæ sunt
 quid est
 filium pro
o
 opus prauum
 lex humana
 ta propter
p
 dicebat
 tur: ad
 Nam habentes
q
 ligenter
 res & pro
 Finis

esse callis
 in
 lolium. dicitur
 per mare
 etiam hoc
 n
 Quis sunt
 quid est
 illam pro
 o
 opus primum
 lex pharaonis
 la propter
 p
 dicebat
 tur ad
 Nam habentes
 q
 ligentur
 res & pro
 r
 sunt

f
 in ardua
 et portuatus
 tur ad opera
 g
 per masculus
 n
 dam arbutum
 h
 Claudit
 res & filios
 nis moribus
 i
 randa
 res angel
 est cetera
 k
 in humilitate
 nus propius
 certum corpus
 l
 quam habet
 esse sumus

A
 prima alba
 Incipit
 a
 Egidii
 quartus
 to ipso
 b
 exportat
 cam restituit
 q de nullo
 c
 est preclara
 dentes aliquid
 dupliciter
 d
 gnamus
 moderat
 ris. Osto
 e
 ad hunc
 si regno
 principis